

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hatice DURGUN

**XIX. YÜZYILDA TEKE SANCAĞI'NA BAĞLI ELMALI KAZASI'NIN
SOSYO-EKONOMİK YAPISI (1839-1914)**

Tarih Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2014

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hatice DURGUN

**XIX. YÜZYILDA TEKE SANCAĞI'NA BAĞLI ELMALI KAZASI'NIN
SOSYO-EKONOMİK YAPISI (1839-1914)**

Danışman

Prof. Dr. İsrail KURTCEPHE

Antalya, 2014

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hatice DURGUN'un bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr.İsrafil KURTCEPHE (İmza)

Üye : Prof. Dr.Muhittin TUŞ (İmza)

Üye : Prof. Dr.Fahrettin TIZLAK (İmza)

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nimet Ayşe BAKIRCILAR (İmza)

Tez Başlığı: XIX. Yüzyılda Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1839-1914)

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :17/10/2014

Mezuniyet Tarihi :30/10/2014

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

GRAFİKLER LİSTESİ.....	viii
TABLOLAR LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
ÖZET	xiii
SUMMARY	xiv
ÖNSÖZ	xv
KONU ve KAYNAKLAR	xvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İDARÎ ve ADLÎ TEŞKİLAT

1.1. Elmalı Kazası'nın 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne Kadar İdarî Durumu	15
1.2. Kaza Yönetimi	17
1.2.1. Kaza Müdürü	19
1.2.2. Kaymakam	22
1.2.3. Kaza Meclisi	26
1.2.4. Belediye Teşkilatı	31
1.3. Elmalı'nın Mahalleleri	34
1.3.1. Mahalle Muhtarları	39
1.3.2. Mahalle İmamları.....	44
1.4. Elmalı'nın Köyleri	46
1.5. Elmalı'nın Nahiyeleri	50
1.5.1. Kaş Nahiyesi	52
1.5.2. Kalkan Nahiyesi.....	55
1.5.3. İğdir Maa Kardıç Nahiyesi	56
1.5.4. Finike Nahiyesi	62
1.5.4.1. Finike Nahiyesinde Belediye Teşkilatı	71

1.5.4.2. Finike'nin Kaza Merkezi Yapılması.....	74
1.6. Adlî Teşkilat	75
1.6.1. Kadı.....	77
1.6.2. Nâib.....	80
1.6.3. Mahkeme Görevlileri.....	82
1.6.3.1. Müftü	82
1.6.3.2. Müstantık Muavini.....	83
1.6.3.3. Mukavelât Muharriri.....	83
1.6.3.4. Mukayyid	84
1.6.3.5. Kâtipler	84
1.6.3.6. Muhzır.....	85
1.6.3.7. Şuhûdû'l-hâl.....	86

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI

2.1. XIX. Yüzyılda Elmalı Kazası'nın Nüfusu	88
2.1.1. Müslüman Nüfus	90
2.1.2. Gayrimüslim Nüfus	97
2.1.3. Aşiretlerin Nüfusu	101
2.1.4. Nüfus Memurları ve Kâtipleri	102
2.2. Elmalı Kazası'nda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri	110
2.2.1. Hukukî Alanda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri	113
2.2.2. Ticarî Alanda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri.....	117
2.2.3. Sosyal ve Kültürel Alanda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri.....	118
2.3. Aile Yapısı	120
2.3.1. Evlilik	121
2.3.2. Boşanma	125
2.3.3. Vasi Tayini.....	127

2.3.4. Nafaka Tayini	128
2.3.5. Tereke	130
2.4. Elmalı'da Çocuk Sayısı, Cinsiyeti ve Çocuklara Verilen İsimler	133
2.5. Elmalı'da Kullanılan Sıfat ve Lakaplar	135
2.6. Elmalı'da Asayiş Olayları.....	136
2.6.1. Hırsızlık	137
2.6.2. Hakaret.....	138
2.6.3. Darp ve Yaralama	139
2.6.4. Cinayet.....	140
2.6.5. Zina ve Irza Geçme.....	142
2.7. Folklorik Unsurlar.....	143
2.8. Elmalı'da Eğitim.....	145
2.8.1. Medreseler	147
2.8.1.1. Ömer Paşa Medresesi.....	149
2.8.1.2. Hüseyin Efendi Medresesi	150
2.8.1.3. Arif Ahmet Paşa Medresesi	150
2.8.1.4. Debbağ Baba Medresesi	151
2.8.1.5. Şeyh Ümmi Sinan Medresesi.....	151
2.8.1.6. Haydar Baba Medresesi	151
2.8.1.7. Hacı Şeyh Efendi Medresesi.....	152
2.8.1.8. Babazade Hacı Abdurrahman Medresesi.....	153
2.8.1.9. Mustafa Efendi Medresesi	153
2.8.1.10. Hasan Efendi Medresesi	153
2.8.1.11. Diğer Medreseler	153
2.8.2. Sibyan Mektepleri.....	155
2.8.3. İbtidâî Mektepleri	157
2.8.4. Rüştiye Mektebi.....	159
2.8.5. Gayrimüslim Okulları	162

2.8.6. Kütüphaneler.....	163
2.9. Sağlık Hizmetleri ve Salgın Hastalıklar.....	164
2.9.1. Veba.....	167
2.9.2. Humma	168
2.9.3. Çiçek Hastalığı.....	168
2.9.4. Kolera	169
2.10. Doğal Afetler	170
2.10.1. Deprem	170
2.10.2. Sel	172
2.11. Dinî ve Sosyal Yapılar.....	174
2.11.1. Cami ve Mescitler.....	175
2.11.1.1. Cami-i Atik	175
2.11.1.2. Ömer Paşa Camii	177
2.11.1.3. Şeyh Ümmi Sinan Camii	179
2.11.1.4. Demirciler Camii	180
2.11.1.5. Kabmescid Camii.....	180
2.11.1.6. Cami-i Cedit.....	180
2.11.1.7. Tahtamescid Camii	181
2.11.1.8. Toklular Mahallesi Mescidi	182
2.11.1.9. Musa Efendi Mahallesi Mescidi	182
2.11.1.10. Hatice Hatun Mescidi	182
2.11.1.11. Karyağdı Mescidi.....	183
2.11.1.12. Köylerde Bulunan Cami ve Mescitler	183
2.11.1.13 Nahiyeleerde Bulunan Cami ve Mescitler.....	186
2.11.2. Tekke ve Zaviyeler	187
2.11.2.1. Abdal Musa Zaviyesi	187
2.11.2.2. İlyığı Baba Zaviyesi	188
2.11.2.3. Seyyid Hızır Zaviyesi	189

2.11.2.4. Kuyucu Baba Zaviyesi.....	190
2.11.2.5. Halil Baba Zaviyesi	190
2.11.2.6. Hamza Kethüda Zaviyesi.....	190
2.11.2.7. Haydar Baba Zaviyesi.....	191
2.11.2.8. Ahi Mustafa Zaviyesi.....	191
2.11.2.9. Diğer Zaviyeler	192
2.11.3. Türbe ve Yatırlar.....	193
2.11.4. Kiliseler.....	193
2.11.5. Hamamlar	194
2.11.6. Hanlar	195
2.11.7. Çeşme, Köprü ve Kuyular	196

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSADÎ HAYAT

3.1. Tarım.....	198
3.1.1. Tarım Arazileri ve Tarım Usulleri	199
3.1.2. Hububat ve Bakliyat Tarımı	202
3.1.2.1. Buğday Üretimi.....	203
3.1.2.2. Arpa Üretimi	204
3.1.2.3. Melez Üretimi	205
3.1.2.4. Darı ve Mısır Üretimi	206
3.1.2.5. Yulaf Üretimi	206
3.1.2.6. Burçak Üretimi	207
3.1.2.7. Nohut Üretimi	207
3.1.2.8. Mercimek Üretimi.....	208
3.1.3. Tütün Tarımı	208
3.1.4. Yonca Tarımı	209
3.1.5. Bostan Tarımı	209

3.1.6. Bağcılık.....	210
3.1.7. Bahçe Tarımı	211
3.1.8. Sebze Tarımı	212
3.2. Hayvancılık.....	219
3.2.1. Büyükbaş Hayvancılık.....	221
3.2.2. Yük ve Binek Hayvanları	227
3.2.3. Küçükbaş Hayvancılık.....	232
3.2.4. Arıcılık.....	237
3.3. Ticaret	240
3.3.1. Esnaf Zümresi	241
3.3.2. Tüccar Zümresi	246
3.4. Para ve Fiyatlar	252
3.4.1. Para	252
3.4.2. Fiyatlar	255
3.4.2.1. Hububat ve Gıda Maddeleri Fiyatları	256
3.4.2.2. Canlı Hayvan Fiyatları.....	258
3.4.2.3. Taşınmaz Malların Fiyatları.....	259
3.4.2.4. Günlük Hayatta Kullanılan Eşya Fiyatları.....	262
3.5. Bankacılık	265
3.6. Düyûn-ı Umûmiyye Elmalı Şubesi ve Reji İdaresi	268
3.7. Madencilik	271
3.7.1. Krom	273
3.7.2. Manganez.....	275
3.8. Ormancılık	277
3.9. Vergiler	282
3.9.1. Vergi-i Mahsûsa.....	282
3.9.2. Cizye Vergisi	285
3.9.3. Öşür Vergisi.....	288

3.9.4. Ağnam Vergisi.....	295
3.9.5 Temettu‘ Vergisi.....	296
3.9.6. Emlak Vergisi	296
SONUÇ	297
KAYNAKÇA.....	305
EKLER	
EK 1- Resimler	338
EK 2- Belgeler	360
EK 3- Haritalar	373
Ö Z G E Ç M İ Ş	377

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 3.1 Elmalı Kazası'nda Hayvan Türleri Dağılımı (1845 yılı)	220
Grafik 3.2 Elmalı Kazası'nda Büyükbaş Hayvan Türleri Dağılımı (1845 yılı)	222
Grafik 3.3 Elmalı Kazası'nda Yük ve Binek Hayvan Türleri Dağılımı (1845 yılı)	227
Grafik 3.4 Elmalı Kazası'nda Küçükbaş Hayvan Türleri Dağılımı (1845 yılı).....	232

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Elmalı Kaymakamları (1868-1914)	26
Tablo 1.2 Elmalı Mahalleleri (1831-1914).....	38
Tablo 1.3 Elmalı Mahalle Muhtarları (1835-1845).....	42
Tablo 1.4 Elmalı Mahalle İmamları (1835-1845)	45
Tablo 1.5 Elmalı Köyleri (1831-1873).....	49
Tablo1.6 Finike İskeleyi'nden Alınması Uygun Görülen Antalya Rıhtımı Rüşum Tarifesi	73
Tablo 2.1 Nüfus Defterlerine Göre Elmalı Kazası'nın Nüfusu (1831-1845).....	105
Tablo 2.2 Konya Vilayet Salnamelerine Göre Elmalı'nın Nüfusu (1871-1873).....	107
Tablo 2.3 Müslüman Ailelerin Çocuk Sayıları (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı).....	133
Tablo 2.4 Kız ve Erkek Çocuk Sayıları (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı).....	134
Tablo 2.5 Kız ve Erkek Çocuklara Verilen İsimler (XIX. Yy Sonu-XX. Yy Başı).....	134
Tablo 2.6 Kıyafet, Başlık ve Ayakkabı (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı)	144
Tablo 2.7 Ev Ve Mutfak Eşyaları (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı).....	144
Tablo 2.8 Tarım, Ticaret Aletleri ve Silahlar (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı)	145
Tablo 2.9 Elmalı Maarif Komisyonu Üyeleri (1885-1906).....	147
Tablo 2.10 Elmalı Kazası'ndaki Medreseler (1901-1903).....	154
Tablo 2.11 Elmalı Rüştiyesi Görevlileri (1871-1906).....	162
Tablo 3.2 1845 Yılında Elmalı'da Bağ-Bahçe-Bostan-Duhan-Yonca-Sebze Tarım Verileri ..	216
Tablo 3.3 1845 Yılında Elmalı'da Büyükbaş Hayvancılık	224
Tablo 3.4 1845 Yılında Elmalı'da Yük ve Binek Hayvanları	229
Tablo 3.5 1845 Yılında Elmalı'da Küçükbaş Hayvancılık	234
Tablo 3.6 1845 Yılında Elmalı'da Arıcılık.....	238
Tablo 3.7 Helvacı Esnafının Terekesinde Yer Alan Malzemeler.....	245
Tablo 3.8 1845 Yılında Elmalı'da Esnaf ve Meslek Grupları.....	249
Tablo 3.9 Antalya Kazası'nda Kullanılan Paralar (1851-1899).....	253
Tablo 3.10 Elmalı Kazası'nda Kullanılan Paralar (1912-1914).....	255
Tablo 3.11 1913 Yılında Elmalı'da Hububat İle Gıda Maddeleri Fiyatları	257
Tablo 3.12 Elmalı'da Canlı Hayvan Fiyatları (1840-1913)	259
Tablo 3.13 Elmalı'da Günlük Hayatta Kullanılan Eşya Fiyatları (1863-1914)	263
Tablo 3.14 1848 Yılında Elmalı Kazası'na Taksim Edilen Vergi Miktarları	284
Tablo 3.15 1840 Yılında Elmalı Gayrimüslimlerinin Cizye Miktarları	287
Tablo 3.16 1856 Yılında Elmalı Gayrimüslimlerinin İane-i Askeriyesi	288
Tablo 3.17 1845 Yılında Elmalı Kazası'ndan Alınan Öşür ve Ağnam Vergisi	291

KISALTMALAR LİSTESİ

ADTCF	Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi
AKMED	Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları
A.DVN.	Bab-1 Asafî Divan-ı Hümayun Kalemî
AE.SMHD.I	Ali Emiri Sultan Mahmud I
AE.SMST.II	Ali Emiri Sultan Mustafa II
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
A.MKT.	Sadaret Mektûbi Kalemî
A.MKT.DV.	Bab-1 Asafî Mektûbi Kalemî Deâvî
A.MKT.MVL.	Bab-1 Asafî Mektûbi Kalemî Meclis-i Vâlâ
A.MKT.NZD.	Bab-1 Asafî Mektûbi Kalemî Nezâret ve Devâir
A.MKT.UM.	Bab-1 Asafî Mektûbi Kalemî Umûm Vilayet
A.MKT.MHM.	Bab-1 Asafî Mektûbi Mühimme Kalemî
BEO.	Bâb-1 Âlî Evrak Odası
bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
C.ADL.	Cevdet Adlîye
C.AS.	Cevdet Askeriye
C.DH.	Cevdet Dahiliye
C.EV.	Cevdet Evkâf
C.SH.	Cevdet Sıhhiye
C.ZB.	Cevdet Zabtiye
çev.	Çeviren
ÇTTAD	Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
ÇYYD	Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi
D.CRD.d.	Dahiliye Cerîde Odası Defterleri
der.	Derleyen
DH.EUM.EMN.	Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Emniyet Kalemî

DH.EUM.MH.	Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi
DH.EUM.MTK.	Dâhiliye NezâretiMuhaberât ve Tensikât Müdüriyeti
DH.HMŞ.	Dâhiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği
DH.İ.UM.EK.	Dâhiliye Nezâreti İrade-i Umûmiye Ekleri
DH.İD.	Dâhiliye Nezâreti İrade
DH.MB.HPS.M.	Dâhiliye NezâretiMebânî-i Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH.MKT.	Dâhiliye NezâretiMektubî Kalemi
DH.MUİ.	Dâhiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
DH.SAİD.d.	Dâhiliye NezâretiSicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri
DH.ŞFR.	Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi
DH.TMIK.S.	Dâhiliye NezâretiTeşrî-i Muâmelat ve Islahât Komisyonu
ed.	Editör
EV.d.	Evkaf Defterleri
EÜHFD	Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HAT.	Hatt-ı Hümâyûn
haz.	Hazırlayan
HR.MKT.	Hariciye NezâretiMektubî Kalemi
HR.SYS.	Hariciye Siyasî
İA	İslam Ansiklopedisi
İ.AZN.	İrade Adlîye ve Mezahib
İ.DH.	İrade Dâhiliye
İ.HUS.	İrade Hususi
İ.MVL.	İrade Meclis-i Vâlâ
İ.ŞD.	İrade Şura-yı Devlet
İ.OM.	İrade Orman ve Maadin
İE.EV.	İbnülemin Vakıf
İE.ŞKRT.	İbnüleminŞükr ü Şikayet
KK.d.	Kamil Kepeci Defteri
krş.	Karşılaştırınız
KVS.	Konya Vilâyeti Sâlnâmesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MF.MKT.	Maarif NezâretiMektubî Kalemi
ML.VRD.d.	Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri

ML.VRD.CMH.d.	Maliye Varidat Cizye Muhasebesi Defterleri
ML.VRD.TMT.d.	Maliye Varidat Muhasebesi Temettuat Defterleri
MŞH.ŞSC.d.	Bab-1 Defteri Meşihat Şer'iyeye Sicil Defterleri
MV.	Meclis-i Vükela
MVL.	Meclis-i Vâlâ
NFS.d.	Nüfus Defterleri
No.	Numara
ORSAM	Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi
OTAM	Osmanlı Tarih Araştırmaları Merkezi
s.	Sayfa
S.	Sayı
ŞD.	Şura-yı Devlet
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
TVYY	Tarih Vakfı Yurt Yayınları
VGMA.	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vol.	Volume
Y.A.HUS.	Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı
YKY	Yapı Kredi Yayınları
Y.MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.ASK.	Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat
Y.PRK.DH.	Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı
Y.PRK.UM.	Yıldız Perâkende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı
Yay.	Yayınları
yay. haz.	Yayına hazırlayan
YTY	Yeni Türkiye Yayınları

ÖZET

Teke Sancağı'nın önemli kazalarından biri olan Elmalı, sahil-yayla arasında geçiş güzergâhında bulunması, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısıyla stratejik bir yapıya sahip olması gibi unsurlar vesilesiyle Osmanlı tarihinin önemli bir kesiti olan XIX. yüzyıl boyunca bu önemini korumuştur. Teke Sancağı'nın batısındaki kazalar içerisinde kasaba görünümüyle ticarî ve sosyal faaliyetlerin yoğun olarak görüldüğü Elmalı, çevresindeki idarî birimlere göre daha gelişmiş yapısıyla dikkat çekmiş, bir nevî bu havalideki kazalar içerisinde merkez kaza hüviyeti taşımıştır.

Teke Sancağı'nın batısının dağlık ve sarp coğrafi yapısı nedeniyle Elmalı'da düğümlenen yollar, bu kazayı kavşak noktası haline getirmiş, iç bölgelerde üretilen tarımsal mahsuller ve ticarî emtia, kervanlarla Elmalı'nın limanı konumundaki Finike'den denize ulaştırılmıştır. Elmalı'nın verimli ovalarından elde edilen, başta buğday olmak üzere çeşitli hububat, orman mahsulleri ile Elmalı'da işlenip satışı çıkarılan deriler adalara ve deniz aşırı ülkelere ihraç edilen ürünlerin başında gelmiştir.

Elmalı'da gayrimüslimlerle Müslümanlar ortak bir yaşamı paylaşmışlardır. Elmalı, bu yapısını gayrimüslim ahalinin mübadeleyle kazadan ayrıldığı zamana kadar korumuştur. Pek çok yönden mühim idarî birimler arasında yer aldığı anlaşılan Elmalı'nın, nüfusu, Müslim-gayrimüslim ilişkileri, eğitim faaliyetleri, dinî ve sosyal yapıları, aile yaşantısı, asayiş olayları, sağlık hizmetleri, ekonomik faaliyetleri gibi birçok konu, Osmanlı resmî vesikaları vasıtasıyla gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Yine arşiv kayıtlarından faydalanılarak Elmalı'nın XIX. yüzyıldaki mahalle, köy ve nahiyeleri tespit edilirken kazanın idarî sınırlarını gösteren bir harita düzenlenmiştir.

SUMMARY
SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE OF ELMALI TOWNSHIP WHICH DEPENDS
ON TEKE SANJAK (1839-1914)

Due to its location on the coast-upland route, socioeconomic, cultural and strategic structures, Elmalı was one of the most important counties of Teke Sanjak and had maintained its importance throughout the 19th century. Among the counties in the west of Teke Sanjak Elmalı, in which commercial and social activities were frequently seen, attracted attention with its developed structure compared to the other counties, thus it took the role of central county.

Due to the mountainous and rocky structure of Teke Sanjak, all the roads around intersected at Elmalı, which made the county a junction point. Agricultural and commercial products from interior regions were transported to Finike through caravans and shipped from the Port of Finike, which was administratively bound to Elmalı. Various kinds of grain, particularly wheat, cultivated at fertile plains of the county, forest products and leather processed and marketed at Elmalı were the leading goods exported to the islands around and overseas.

Muslims and non-Muslim shared a common life, and the county had maintained its cosmopolitan structure until the time of population exchange during which non-Muslim community left the county. Elmalı is understood to have been one of the most significant administrative units. Therefore, various subjects about Elmalı such as population, cosmopolitan structure, education, religious and social structures, family life, public order, health care service and economic activities are tried to be revealed through the official Ottoman documents. In addition, neighborhoods, towns and sub-districts in the 19th century are determined and a map that shows the administrative borders of the county is drawn.

ÖNSÖZ

Osmanlı merkezi sisteminin taşradaki küçük parçalarını oluşturan sancaklara bağlı kazalar, Osmanlı tarihindeki gelişim ve değişimleri anlamak bakımından araştırılmaya değer idari yapılanmalardır. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte başlayan modernleşme çabaları süresince merkezi idarenin almış olduğu kararlar, mahalli idareler vasıtasıyla yürütülmeye çalışıldığından kaza yönetimlerinin sosyal, ekonomik, kültürel, idari, adli vb. yapılarının incelenmesi Osmanlı tarihinin anlaşılması bakımından önemlidir.

Eski çağlardan beri coğrafi konumu, iklimi, su kaynaklarının bolluğu, verimli arazileri gibi birçok etken dolayısıyla önemli bir yere sahip olan Elmalı, bu önemini Osmanlı Devleti döneminde de devam ettirmiştir. Çeşitli Türk boylarının yerleştirildiği Elmalı ve havalisinde Müslüman ve gayrimüslim ahali birlikte üretip tüketmiş, dinî ritüellerini özgür bir şekilde gerçekleştirmişlerdir.

Çarşısında çok sayıda esnaf ve tüccar zümresi bulunan Elmalı, daha çok bir kasaba görünümüne sahip gelişmiş dokusuyla, çevresindeki diğer kazalar nazarında merkez kaza hüviyetini taşımış, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan yeni idari düzenleme ile etrafındaki kazalar nahiye statüsünde kendisine bağlanmıştır.

Vakıflı veya vakıfsız çok sayıda toplumsal ve dinî yapının Elmalı Kazası'ndaki varlığı, söz konusu idari birimin önemini arttıran unsurlardan olmuştur. Teke bölgesinin en önemli tarım arazilerinin bu coğrafyada bulunmasının yanı sıra akarsular açısından zengin olması verimin artmasına olanak tanımıştır. Hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerinin de yoğun olarak görüldüğü Elmalı havalisi, bölgeden elde edilen ürünlerin pazarlanması hususunda iç pazar kadar dışa da açılmış ve bu yönüyle devlet ekonomisine artı değer kazandırmıştır.

Elmalı'da eşraf zümresinin etkinliği belirgindir. Devletin çoğu zaman çatışmaktansa yardımlarına başvurduğu eşraf, yönetsel açıdan kazanın idari kadrolarında yer almış ve devlet ile halk arasında aracılık vazifesi yapmıştır. Bu yardımları dolayısıyla kimi zaman ödüllendirildikleri, kimi zaman da ellerinde bulunan kudreti kötüye kullandıkları için cezalandırıldıkları olmuştur.

Teke Sancağı'nın gelişmiş nadir kazalarından biri olan Elmalı'ya ilişkin, Osmanlı Devleti'nde büyük değişim ve yeniliklerin yaşandığı XIX. yüzyıla dair bir çalışmanın bulunmayışı, bizi bu konuda ağırlıklı olarak Osmanlı resmi vesikalarına dayalı bir araştırma yapmaya sevk etmiştir. Çalışma, Tanzimat'ın ilan edildiği 1839 tarihiyle başlatılırken bitiş tarihi Teke Sancağı'nda yeni bir idari düzenlemenin gerçekleştirildiği ve aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı olan 1914 yılı olarak belirlenmiştir.

Şehir tarihi araştırmalarında toplumsal, adli, ekonomik vb. verilerin takip edilebildiği kadı sicillerinin önemi şüphesiz yadsınamayacak kadar büyüktür. Elmalı Kazası'na ait XIX. yüzyılı kapsayan kadı sicillerinin mevcut olmaması çalışma esnasında büyük zorluk yaşanmasına sebep olsa da bu eksiklik gerek merkez kaza olan Antalya kadı sicillerine yansıyan davaların takibi ve gerekse XIX. yüzyıl için mühim bilgileri ihtiva eden temettuât kayıtları ile diğer Osmanlı resmi vesikaları vasıtasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca dönem hakkında zengin bilgiler içeren salnameler ile bölgede seyahat eden gezginlerin gözlemlerine de çalışma içerisinde yer verilmiştir. Mümkün mertebe bölgedeki diğer kazalar ile mukayase yapılarak benzer ve farklı yönlerin tespitine gayret edildiği çalışmanın, bölge tarihi yanında şehir tarihi araştırmaları bakımından da bir boşluğu doldurması ümidi taşınmaktadır.

Çalışma esnasında yoğun temposuna rağmen zaman ayırıp danışmanlığımı yürütme nezaketini gösteren ve her zaman engin ufkuyla yolumu aydınlatan danışman hocam Prof. Dr. İsrail KURTCEPHE'ye, yapıcı eleştiri ve fikirleriyle çalışmanın her aşamasını takip eden değerli jüri üyelerim Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU ve Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK'a, yazım süresince çalışmamı okuma inceliğini göstererek farklı bakış açılarıyla bana ışık tutan Yrd. Doç. Dr. N.Ayşe BAKIRCILAR, Yrd. Doç. Dr. Güven DİNÇ ve Yrd. Doç. Dr. Hatice AKIN ZORBA ile isimlerini burada zikredemediğim ancak çalışmamda doğrudan veya dolaylı faydalarını gördüğüm bölümümüzün tüm kıymetli hocaları ile araştırma görevlisi arkadaşlarıma, çalışma konusunda her sorumu ve sorunumu sınırsız hoşgörüsüyle dinleyip katkı sağlayan Öğretim Görevlisi Kemal DEMİRTAŞ'a, yardımlarından dolayı bilhassa Ebul Faruk ÖNAL başta olmak üzere tüm Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına, Elmalı Kaymakamlığı, Elmalı Belediyesi ve halkına, nihayetinde bu meşakkatli yolda yürürken birlikte geçireceğimiz zamanlardan çalıp çoğu zaman ihmal etsemde hiçbir zaman desteklerini benden esirgemeyen sevgili oğlum A.Tuğrul DURGUN ve eşim Hilmi DURGUN'a sonsuz teşekkür ederim.

Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne araştırmaya sunmuş oldukları proje desteğinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Hatice DURGUN
Antalya, 2014

KONU ve KAYNAKLAR

A.Konu

Antik Çağda Likya sınırları içerisinde dağlara ve dağlarla bağlantılı olarak yerleşime göre yapılan ayırmda Kuzey Likya topraklarında bulunan Elmalı, Roma İmparatorluğu tarafından eyalete dönüştürülmeden önce kimi zaman serbest kimi zaman da baskı ve siyasi karışıklıklar içerisinde geçen bir dönem yaşamıştır. Daha sonra sırasıyla Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Selçuklu Devleti, Teke Beyliği ve Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına giren bölge, çeşitli kültürleri bünyesinde barındırması açısından önem arz etmektedir. Bölgeye Türk yerleşiminin artmasıyla birlikte *Elmalı* (Elmalu) adını alan ve Teke Bölgesi'nin kaza düzeyinde, nüfustan üretime büyük idarî birimlerinden birisi olarak karşımıza çıkan bu yerleşim birimi, Teke Beyi'nin hassı ve yaz aylarında burada oturmasından dolayı Teke Paşasının Tahtı olarak da anılmıştır.

Anadolu'da Selçuklu Devleti döneminde başlayıp Osmanlı Devleti zamanında devam eden iskân siyasetinin bir göstergesi olarak Elmalı'da da çeşitli Türk boyları ve Türkmen topluluklarının isimlerine rastlanmaktadır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Müslüman Türklerle birlikte bölgede az da olsa gayrimüslim nüfus bulunmaktadır. XIX. yüzyıla gelindiğinde baskın unsur Müslüman Türklerden oluşurken Rum ve Ermeni unsurların yanı sıra az miktarda Yahudi ile birkaç Avusturya uyruklu ailenin de merkezdeki varlıkları dikkat çeker. Bu dönemde çoğunlukta olan Müslüman Türk nüfusa nazaran gayrimüslimlerin kazada sorunsuzca hayatlarını sürdürmeleri, yerel meclislerde kendi milletlerini temsil edebilmeleri halk arasındaki hoşgörünün göstergelerindedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda stratejik vazifeler üstlenen başta zaviyeler olmak üzere birçok vakfın Elmalı'daki varlığı, kazanın önemini arttıran unsurlardandır. Hemen hemen her mahalle ve köyde bir mescit veya camiye rastlanmasının yanında medrese, zaviye, türbe, çeşme, han, hamam gibi vakıf eserlerinin görüldüğü Elmalı, dinî ve sosyal yapısıyla çevresindeki idarî birimlere göre daha gelişmiş bir yapıya sahiptir. Ahilik geleneğine bağlı bir yapıya sahip olan Elmalı, bu özelliğini uzun yıllar, XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam ettirmiştir. Ayrıca Abdal Musa, Şeyh Ümmi Sinan, Vahhabi Ümmi gibi tarihe mal olmuş ve önemli eserler meydana getirmiş şahsiyetlerin Elmalı'da yetişmiş olması kazanın ehemmiyetini bir kat daha arttırmaktadır.

Teke bölgesinin önemli tarım arazilerinin bulunduğu, büyük akarsularla beslenen Elmalı Ovası, ziraat ve hayvancılık anlamında da başı çeken yerleşimler arasında gelmektedir. Özellikle ilkçağlardan beri meşhur olan kaliteli buğday ihracatı, XIX. yüzyılda da önemli bir

paya sahiptir. Diğer hububat ürünleri ile bilhassa bağcılığın yaygın olarak yapıldığı kaza, verim ve üretim konusunda ön plana çıkmaktadır. XIX. yüzyıl Elmalı'sında, yoğun olarak da Finike ve Kumluca civarlarında yaylak-kışlak anlayışlarını devam ettiren yörükler, coğrafi yapıya uygun olarak özellikle kıl keçisi besleyip bu hayvanlardan elde ettikleri ürünleri pazarlamışlardır. Dericilik konusunda da önemli bir pazara sahip olan Elmalı'da, işlenmiş deriler genellikle Akdeniz adalarına satılmıştır.

Teke bölgesinin batı cenahında yetişen kaliteli ağaçların bulunduğu ormanlardan elde edilen kereste ve kömür, Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerine ihracatın temel dayanağını oluşturmuştur. Devlet hazinesi için de mühim görülen Teke ormanlarından ağaç kesimi, kimi zaman istihdam maksadıyla devlet tarafından teşvik edilmiş, kimi zaman da ormanlardaki tahribatın önüne geçebilmek adına koruma amaçlı tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

Kuruluşundan itibaren sosyal, ekonomik, idarî ve kültürel bakımdan ayrı bir öneme sahip olan Elmalı'nın, Osmanlı tarihi içerisinde büyük değişim ve yeniliklerin yaşandığı Tanzimat ile sonrasına ilişkin sosyo-ekonomik durumunu yansıtan, arşiv belgelerine dayalı herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu husus bizi, şehir tarihi araştırmaları açısından önemli bir boşluğu doldurması beklentisinden yola çıkarak *XIX. Yüzyıl'da Teke Sancağı'na Bağlı Elmalı Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Durumu (1839-1914)* adlı çalışmayı hazırlamaya sevk etmiştir. Çalışmanın başlangıç tarihi, Osmanlı tarihinde köklü değişim ve dönüşümlerin yaşandığı Tanzimat'ın ilanı ile başlatılırken bitiş tarihi, bünyesinde Elmalı Kazası ve ona bağlı Finike Nahiyesi'nin de bulunduğu Teke Sancağı'nın idarî açıdan yeniden düzenlendiği, aynı zamanda I. Cihan Harbi'nin başladığı yıla karşılık gelen 1914 tarihi olarak düşünülmüştür.

B.Kaynaklar

1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

a.Belgeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan ve birinci el kaynak niteliği taşıyan belgeler arasında, konunun kapsamına ilişkin farklı kataloglarda birçok belge bulunmaktadır. İlgili arşiv belgelerinin fon kodu, tasnif numarası ve tarihlerinden müteşekkil künyeleri dipnotlarda belirtmekle birlikte açık adları kısaltmalar bölümünde verilmiştir. Birçok konuda zengin bilgiler içeren bu arşiv belgeleri, XIX. yüzyıla ilişkin Elmalı Kazası'nın sosyo-ekonomik yapısını aydınlatma çabasında önemli verilerdir.

b.DeFTERLER

Elmalı Kazası'nın iktisadî, hukukî, idarî, demografik, sosyal ve kültürel yönlerine ışık tutmada faydalanılan, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut, Şer'iyeye Sicilleri, Nüfus, Ceride, Maliye, Kamil Kepeci ve Evkaf Defteri kataloglarında konuyla ilgili birçok deftere tesadüf edilmiştir.

Kadı veya Mahkeme Defterleri olarak da bilinen *Şer'iyeye Sicil defterlerinin* şehir tarihi araştırmalarındaki önemi,şüphesiz tartışılmayacak kadar büyüktür. Şer'iyeyeSicil defterlerindeki hükümlerden,olaya konu olan kişiler hakkında nerede yaşadıkları, üretimini yaptıkları mahsuller, hayvan tür ve sayıları, mesken türleri, kullandıkları eşyalar, aile yapısı gibi birçok konuda bilgi almak mümkündür.

Elmalı Kazası'nın bir kadılık merkezi olarak şer'iyeye sicil defterleri olduğu, ancak 1940 yılında Elmalı merkezde meydana gelen büyük yangın esnasında birçok yapı ile birlikte yandığı belirtilmektedir. Bununla birlikte ilki XIX. yüzyılın başlarına tesadüf eden Teke Sancağı'na aityüzadet şer'iyeye sicil defterinin ikisi, Elmalı Kazası'na ilişkin kadı hükümlerini ihtiva etmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndekiMeşihat fonu içerisinde 1245 ve 1247 numaraları ile kayıtlı Elmalı Kazası'na aitbu iki defter,1913–1923 yılları arasını kapsamaktadır. Konu kapsamında bir kısmı daha önce Kemal Öncel tarafından çevirisi yapılmış olan 1245 numaralı defterin tamamı tarafımızdan taranarak Elmalı'nın sosyo-ekonomik yapısına dair önemli görülen hükümler çalışmamızda kullanılmıştır.

Antalya şer'iyeye sicilleri içerisinde söz konusu Elmalı'ya ait 1245 numaralı defter haricindeki diğer defterlerin bir kısmı yüksek lisans tezi olarak daha önce çalışılmış olup faydalanılan yayınlar dipnotlarda ve kaynakçada belirtilmiştir. Henüz çevirisi yapılmamış defterler arasında ise çalışmanın konusu kapsamında gerekli taramalar yapılarak Elmalı ile ilgili, merkez kazaya aksetmiş davalar ve diğer konular hakkındaki hükümler tespit edilmiştir. Çalışmamız içerisinde kullanılan hükümler, defterin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı fon kodu, katalog numarası ile orijinal sayfa ve hüküm numaraları kullanılarak dipnotlarda gösterilmiştir.

Elmalı'nın sosyo-ekonomik yapısının aydınlatılmasında kullanılan diğer defter kataloglarından biri de Maliye Varidat Kalemi'nde kayıtlı olan *TemettuâtDefterleri*'dir. Bu defterler Tanzimat'tan sonra tek bir vergi uygulaması için hane reislerinin gelirlerinin tespiti amacıyla yapılmış olup XIX. yüzyıl sosyo-ekonomik tarihi açısından mühim bilgiler

içermektedir.¹ Kişilerin mal varlıkları, unvanları, meslekleri, ürettikleri ürünler, sahip oldukları hayvanlar ve muafiyetleri gibi birçok konuda bilgi veren bu defter serisi, şer‘iyye sicil defterlerinin yokluğunda önemli kaynaklar arasında gelmektedir. Hanelerin kaydedildiği temettuât defterlerinden Elmalı’da yaşayan nüfusun tespiti konusunda da yararlanılmıştır.

1840 ve 1845 yıllarında tutulmuş olan Elmalı temettuâtdefterinden 1840 yılı verileri,daha ziyade kayıt altına alınan emvâl ve eşyanın kıymetlerini vermektedir. Bir öncekine göre daha çok ayrıntının sunulduğu toplam 63 adet defterden oluşan 1845 yılı temettuât kayıtları ise daha kapsamlıdır ve bu yönüyle tercih sebebi olmuş, çalışmamızda 1840 temettuât kayıtlarına göre daha fazla kullanılmıştır. Ancak 1845 yılı temettuât defterlerinden *Eğrekler* ve *Nazırlar* mahalleleri ile *Bucak*, *Macun*, *Çobanisa* ve *Kortan* isimli köylerin temettuât kayıtlarına ulaşamamış olması, ihtiyaç duyulan kısımlarda 1840 yılı kayıtlarından yararlanmayı gerektirmiştir. Diğer taraftan söz konusu bu temettuât defterleri içerisinde yer alan bilgilerin tamamen doğru olduğu söylenemez. Özellikle bu tür sayımlara şüphe ile yaklaşan ahali kendilerinden fazla vergi alınacağı düşüncesi ile mal varlıklarını olduğundan az göstermeye çalışmıştır. Nitekim 1840 ile 1845 yılları temettuât defterleri içerisinde kayıtlı aynı hanelerin mal varlıklarının kıyaslanması esnasında, 1845 yılında bir önceki temettuât kayıtlarına göre önemli ölçüde bir düşüş görülmektedir.

Çalışmamızda yararlanılan bir başka defter serisi, yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde kayıtlı *Nüfus Defterleri*’dir. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla birlikte kurulması planlanan modern orduya asker alınması gerekliliği, erkek nüfusun yaşı ve sayısı hakkında doğru bilgiye ulaşılması zorunluluğunu doğurmuş ve ilki 1831 yılında yapılan, sadece erkek nüfusun sayıldığı nüfus sayımı başlatılmıştır.² Nüfus defterlerinde sayıma tabi tutulan kişilerin yaşları, fiziksel özellikleri, engel durumları, meslekleri ayrıntılarıyla yazılmış, askerlik yapmaya uygun olanlar “mim” (م) harfi ile belirtilmiştir. Askere alınmayan ancak şahsi vergi uygulaması getirmek amacıyla gayrimüslim ahalinin de sayılıp kaydedildiği bu defterlerde reyanın, “*cizyeye müstahak olan reaya*” ve “*cizyeye müstahak olmayan reaya*” olarak ikiye ayrılarak kaydedildiği görülmektedir. Cizye vermekle yükümlü gayrimüslimler gelirlerine göre “âlâ, evsat ve ednâ” tabirlerinin kısaltmalarıyla belirtilmişlerdir.

Elmalı’da 1831 yılındaki ilk sayımın ardından 1840 ve 1845 yıllarında daha çok askerî amaçlarla yapılan nüfus sayımlarına tesadüf edilmektedir. Söz konusu nüfus defterleri

¹Mübahat S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Belleten**, c.59, s.225, 1995, s.395.

² Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, TVYY, İstanbul 2003, s.35.

kullanılarak Elmalı Kazası genelinde yaşayan nüfus tespit edilmeye çalışılırken bu defterlerin sosyal yapıya dair içerdiği bilgilerden de istifade edilmiştir.

Elmalı'da ikamet eden ahalinin devlete vermiş oldukları verginin tespiti sırasında, vergi kayıtlarını ihtiva eden, yine nüfus defterlerindeki gibi isimlerle beraber fiziksel özellik (ak sakallı, ter bıyıklı, kısa boylu vb.), meslek, baba adı, yaş ve vergi miktarlarının belirtildiği 1840 yılı cizye defteri, sadece baba adı ve vergi miktarlarının kaydedildiği 1856 yılına aitane-i askeriye defteri ile isim, meslek ve vergi miktarlarının kayıt altına alındığı 1848 yılı Müslüman ahalinin vergi defterinden faydalanılmıştır.

Çalışma içerisinde yer verilen Elmalı'nın dinî ve sosyal yapıları üzerine özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı Evkâf Defterleri kullanılmıştır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde kayıtlı Elmalı'da bulunan vakıflı ve vakıfsız yapıların kuruldukları yerler, müteveli ve vazifelileri ile gelirleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak söz konusu Elmalı vakıfları ayrı bir doktora tezi konusunu ihtiva edecek kadar geniş bir sahayı kapsadığından çalışmamızda sadece dinî ve sosyal yapılaradeğininilip yeri geldikçe vakıf kayıtlarına yansıyan bilgiler hakkında da malumat verilmiş, Elmalı vakıfları hakkında ayrıntıya girilmemiştir.

2. Salnameler

Eyalet sisteminden vilayet ve sancak sistemine geçiş sürecinde çıkarılmaya başlanan vilayet salnameleri, mevzubahis vilayet ve bağlı sancak ile kazalarının idarî taksimatı, memur listeleri ve rütbeleri, coğrafyası, tarihi eserleri, nüfusu, ekonomik faaliyetleri, vergi miktarları, eğitim kurumları gibi birçok konuda önemli bilgiler sunmaktadır. İlk kez 1868 yılında çıkarılmaya başlanan *Konya Vilayet Salnameleri*, düzenli olarak 1914 yılına kadar 30 sayı olarak çıkarılmıştır. Elmalı'nın sosyo-ekonomik yapısının ortaya çıkarılmasında kimi yazım hataları ve yanlışlıklara rağmen bu salnameler önemli kaynaklar arasında gelmektedir. Bilhassa salnamelerde nüfusa ilişkin verilen istatistiklerdeki rakamsal yazım ya da basım hataları tarafımızdan düzeltilerek metne eklenmiş, söz konusu hatalar dipnotlarda belirtilmiştir.

Konya Vilayet Salnameleri haricinde yararlanılan bir diğer salname türü, Elmalı'nın eğitim kurumları arasında yer alan medreseler, bu medreselerin buldukları mevkiler, öğrenci sayıları ve müderrislerini konu alan *Maarif Nezareti Salnameleri*'dir.

3. Seyahatnameler

Seyahatnameler, seyyahın gözlemlerinden yola çıkarak bir bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel, dinî, idarî yapısı gibi birçok konuda bilgi vermektedir. XIX. yüzyılda Elmalı ve çevresini ziyaret eden yerli ve yabancı seyyahların gözlem ve yorumları, bölgenin dönemlere göre geçirdiği değişimleri anlamak bakımından da önem arz etmektedir. Birçoğu antik çağ yapılarını araştırma gayesiyle yapılmış olan bu seyahatlerden, yazarların gözlemlerine dayanarak Elmalı'nın sosyo-ekonomik yapısına ilişkin bilgiler çalışmamızın konusu kapsamında ilgili yerlere eklenmiştir. Yararlanılan seyahatnamelerin tam künyeleri kaynakçada belirtilmiş olup özellikle Davis'in gözlemlerini aktardığı "*Anadolu, XIX. yüzyılda Caria, Phrygia, Lycia ve Pisidia'nın Bazı Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü (Arkeoloji ve Sanat Yayınları 2006)*" adlı eser ile Spratt ve Forbes'in izlenimlerini paylaştığı "*Milyas, Kibyrtis ve Likya'da Yolculuklar (AKMED 2008)*" isimli eser, Elmalı'nın içinde bulunduğu Teke coğrafyasının XIX. yüzyıldaki durumunu aktaran önemli seyahatnameler arasında gelmektedir.

4. Araştırma Eserleri

Elmalı'nın XIX. yüzyılda sosyo-ekonomik tarihine ilişkin şu ana kadar herhangi bir çalışma yapılmamış olmakla birlikte, "Elmalı'da kütüphaneciliğin sembolü" olarak görülen rahmetli Abdullah Ekiz'in, uzun yıllar süren araştırma ve doküman toplama çalışmalarının ardından ortaya çıkardığı "*Dünden Bugüne Elmalı, (Elmalı'yı Tanıtma ve Yardımlaşma Derneği 2001)*" isimli yerel çalışması kendi tabiriyle "ilk adım" olmuştur. Eskiçağdan günümüze Elmalı'nın tarihini araştırmaya koyulan Ekiz, çalışmasında kullanmış olduğu Osmanlı Arşiv vesikaları ile kitabını zenginleştirmiştir.

Kısmen Elmalı'nın Osmanlı dönemine ışık tutan bir diğer araştırma eseri, Reha Günay'ın editörlüğünde hazırlanan ve ilçenin tarihinden mimarisine farklı yazarlar tarafından ele alınan "*Elmalı ve Yöresel Mimarlığı, (Ege Yayınları 2008)*" adlı çalışma olmuştur. Özel olarak Elmalı ile ilgili olmasa da içinde Elmalı'nın da yer aldığı Teke Sancağı'nın XV. ve XVI. yüzyıllarını araştıran ve bu araştırmasını "*XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı, (Fakülte Kitabevi 2002)*" ismiyle yayımlayan Behset Karaca'nın eseri de Elmalı'nın XIX. yüzyıldan önceki durumunun anlaşılmasını sağlamaktadır.

Antalya Müzesi'nin kurucusu Süleyman Fikri Erten'in kaleme almış olduğu "*Antalya Livası Tarihi, (Antalya, 1997)*" içerisinde kısmen Elmalı'dan bahsedilmekle birlikte yine aynı yazar tarafından yazılan "*277 Yıl Önce Elmalı, (Türk Akdeniz Dergisi,C.1, S.5 Antalya*

Halkevi Dergisi, 1937)” isimli makalede de Elmalı’nın XIX. yüzyıl öncesi dönemine kısaca değinilmektedir. Bunun yanında yine Antalya’yı konu almakla birlikte Teke Sancağı’nın diğer kazaları hakkında da bilgi veren Hasan Moğol’un “*Antalya Tarihi, (Mehter Yay., Ankara 1997)*” ve “*XIX. Yüzyılın Başlarında Antalya, (Mehter Yay., Ankara, 1991)*” isimli çalışmalarından da faydalanılmıştır.

Sayılanlara ek olarak Atina’daki Küçük Asya Araştırmaları Merkezi’nde yer alan ve mübadele sonucu Atina’ya yerleşen Mihalis Luizidis adlı Elmalılı bir Rum’a ait röportaj metni (*Κεντρο Μικρασιατικων Σπουδων (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι, Ermolaos Andreakis’in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina*), incelenen dönem hakkında Elmalı’daki gayrimüslimlerin sosyal, demografik, ekonomik, kültürel ve dinî yapıları açısından önemli bilgiler taşıdığı gibi Müslim-gayrimüslim ilişkileri hakkında da değerli veriler sunmaktadır.

GİRİŞ

Elmalı'nın Fizikî ve Coğrafi Yapısı

Elmalı'nın doğusunda Kemer, kuzeydoğusunda Korkuteli, kuzeyinde Gölhisar, batısında Fethiye, güneyinde Kaş ile Demre, güneydoğusunda Finike ve Kumluca ilçeleri bulunmaktadır. Antalya il merkezine 120 km, Finike'ye 70 km uzaklıktadır.³

Teke yöresinin orta bölümünde yer alan ve çanak şeklinde bir plato üzerinde kurulan Elmalı, aynı ismi taşıyan dağın güney eteğinde, Finike, Kaş ve Kalkan'dan gelen yolların kavşak noktasında bulunmaktadır. Korkuteli'den geçen bir yolla da Antalya'ya bağlanmaktadır.⁴

Elmalı, oluşumunda tektonik ve karst olaylarının ortak etkilerinin görüldüğü üçe bölünmüş ovasının (Semayük, Kaş Çiftliği ve Düden Ovaları)⁵ en geniş olan Semayük ile Düden ovalarının birleşme alanında, savunulması kolay bir mevkidedir.⁶

Batı Toroslar ve Bey Dağları arasında, 1.100-1.200 metre yükseklikteki Elmalı'nın topografik yapısını belirleyen önemli yükseltiler arasında batısında Akdağ (Elbis Tepesi 2.596 m), güneyinde Bey Sıradağlarının devamı olan Kohu Dağı (2.213 m), doğusunda Bey Dağı (Kızlar Sivrisi 2.511 m), kuzeyinde Elmalı Dağı (2.596 m) ile çevrili çanak içerisinde Balıklar Dağı tepesi (1.429 m), Bulduk (Gilevci) tepesi (1.730 m), Ada tepesi, Tilkicilik Tepesi, Topdağı Tepesi sayılabilir. Yuva Yaylası, Baranda, Kohu Dağı, Serkiz Alanı, Ovacık, Kızıllöz ve Kızılcadağ isimli yaylalar da Elmalı civarındaki önemli düzlüklerdir.⁷

Elmalı Ovası'nda bulunan iki önemli gölün isimleri Karagöl ile Avlan Gölü'dür. Kaynağını Akdağ'dan alan Akçay'ın (Gömbe Çayı)⁸ beslediği Avlan Gölü'nün denizden yüksekliği 1043 m, genişliği 6 km, uzunluğu ise 5 km'dir. Derinliği ve sınırları değişmekle birlikte bazı yıllar tamamen kurumaktadır. Susuz Dağ ile Bey Dağı yamaçlarından inen sel suları, göl tabanındaki düdenlerde kaybolur ve Avlan Köyü'nün 7-8 km güneyindeki Başkoz

³ Aynur Çiftçi, "İlçenin Coğrafi, İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapısı", **Elmalı ve Yöresel Mimarlığı**, (ed. Reha Günay), Ege Yay., İstanbul, 2008, s.19.

⁴ Behset Karaca, "XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı'nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu", **Düden Bugüne Antalya**, c.1, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2010, s.127.

⁵ Elmalı ovasının coğrafyacılar tarafından köy adlarına göre Semayük, Kaş Çiftliği, Eskihisar ve Düden ovaları olarak dörde ayrıldığını bildiren Ekiz'e göre, bu ovaları ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki diğer ovalara kapalı bulunan *Semayük*, ikincisi ise birbirlerinin devamı olan *Düden*, *Kaş Çiftliği* ve *Eskihisar* ovalarının birleşmesinden meydana gelen ovadır, bkz. Abdullah Ekiz, **Düden Bugüne Elmalı**, Akdeniz Yayınları, 2001, s.11-12.

⁶ Talip Yücel, "Teke Yöresi Orta Bölümünün Mevzî Coğrafyası", **ADTCF Dergisi**, c.16, s. I-II, Ankara, 1958, s.198, 145-146.

⁷ Çiftçi, **a.g.m.**, s.18, 20.

⁸ Akçay, XIX. yüzyılda Gömbe Çayı adıyla da anılmaktadır, bkz. **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.347.

(Başgöz) deresinin kaynakları halinde yeniden yüzeye çıkar.⁹ XX. yüzyıl başlarında gölün taşmasıyla çevresinde bulunan 5-6 köyü sular altında bıraktığı görülmüş, bu gibi zararların önüne geçmek adına gölün kurutulması gündeme gelmiştir.¹⁰

Karageçid Irmağı¹¹ olarak da bilinen Eskişehir Çayı'ndan beslenen Karagöl, gölden ziyade geniş bir bataklık ve sazlık görünümündedir ve Elmalı'nın birkaç kilometre güneybatısına düşer. Yaklaşık 10 km'lik bir alanı kaplar.¹²

Elmalı karstik bir arazide yer aldığından sular yer altına geçmekte, bazı yerlerde kesintiye uğrayıp kaynak suyu olarak tekrar yeryüzüne çıkmaktadır.¹³ Elmalı'da bu türden birçok kaynak suyu bulunmaktadır. Evliya Çelebi, Elmalı'yı ziyareti sırasında, Alamescid Mahallesi'nde bulunan Karapınar, Ulupınarbaşı ve Hacı Ahmet pınarının da içinde olduğu altmış pınar bulunduğunu ve bunların birleşerek Gönye Gölü'ne döküldüklerini bildirmektedir.¹⁴ Adı geçen Gönye Gölü, günümüzde Karagöl olarak bilinmektedir.¹⁵

Akdeniz Bölgesi'nde Antalya'ya bağlı bir ilçe merkezi olan Elmalı, kuzey yarımkürede 46' 46° doğu meridyen düzelmindedir.¹⁶ Akdeniz Bölgesi'nde yer almasına rağmen denizden yüksek ve 40 km kadar içeride bulunması, etrafındaki yüksek dağların nem getiren rüzgârları engellemesi nedeniyle daha çok Göller Bölgesi'nin iklimini yansıtır.¹⁷ Avlanbeli Geçidi'nin olduğu mevki, Elmalı ve Finike ovaları arasında bir tür iklim duvarı oluşturmaktadır. Kış mevsimi Elmalı Ovası'nda sert geçerken, geçidin Finike tarafında ılıman bir deniz iklimi görülür. Bitki örtüsü de değişerek Elmalı Ovasında bozkıra, Finike tarafında zeytin ve yaban mersini ağaçlarına rastlanmaktadır.¹⁸ Diğer taraftan eskiçağlardan beri önemli bir yere sahip olan dayanıklı Sedir (Katran) ağaçlarının Elmalı ve çevresinde bulunduğu, hatta koruma altına alındıkları bilinmektedir.¹⁹

Elmalı'nın ikliminde kışlar ılık ve yağışlı, yazlar kurak ve serin geçer. Kış aylarının sıcaklık ortalaması 3 °C, yaz ayları sıcaklık ortalaması 23°C olup yıllık sıcaklık ortalaması 13

⁹ Yücel, **a.g.m.**, s.148.

¹⁰ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.347.

¹¹ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.195.

¹² "Antalya", **Yurt Ansiklopedisi**, c.2, (ed.Yücel Yaman), Anadolu Yay., İstanbul, 1982, s. 753.

¹³ Çiftçi, **a.g.m.**, s.21.

¹⁴ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 9. Kitap, (haz. Y.Dağlı-S.A.Kahraman-Robert Dankoff), YKY, İstanbul, 2005, s.144.

¹⁵ Naci Şahin, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Antalya'da Yer Adları", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, (18-19 Aralık 2003), Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Antalya, 2006, s.126.

¹⁶ Şemseddin Sami, **Kamus'ul Alam**, c.II, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306, s.1025.

¹⁷ Çiftçi, **a.g.m.**, s.20.

¹⁸ "Antalya", **Yurt Ansiklopedisi**, s. 752; Saraçoğlu, Elmalı yöresinde ormanın olmayışını, yüksek ve devamlı Beydağları duvarının ciddi bir engel teşkil etmesine bağlarken, bkz. Hüseyin Saraçoğlu, **Akdeniz Bölgesi**, MEB, İstanbul, 1989, s.74; XIX. yüzyılın sonlarında ovada dahi ormanların bulunduğu bildirilmektedir, bkz. **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.413.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çiftçi, **a.g.m.**, s.20-21.

°C'dir. Yıl içinde açık geçen gün sayısı 146, bulutlu geçen gün sayısı 188, kapalı geçen gün sayısı ise 32'dir. Batıda Bey Dağları arasında kalan Elmalı ve Korkuteli düzlükleri Antalya İli'nin en az yağış alan kesimlerindedir.²⁰ Elmalı Ovası'nın yıllık ortalama yağış miktarı 300-600 mm arasındadır.²¹

Elmalı Adının Kaynağı

Elmalı'nın sırasıyla *Kabalı*, *Amelas* ve *Elmalı* isimlerini almış olduğu fakat bu isimlerin nereden kaynakladığı bilinmemekle²² birlikte, XIX. yüzyılda bölgeyi gezen seyyahlardan Spratt'a göre, Elmalı kentinin yapısı ve konumu açıkça Türk işidir ve Elmalı adı, kesinlikle Likya'nın bu bölümünde olduğunu düşündüğü *Amelas* isimindeki kentten gelmektedir.²³ Ancak 1994 yılında keşfedilen Roma yol güzergâhları ve istasyonlarının yer aldığı *Stadiasmus Patarensis* anıtından elde edilen bilgilere göre Elmalı platosunun bulunduğu alanın antik çağdaki ismi *Akarassos*'tur. Bu anıta göre Elmalı Dağı'nın ismi Büyük Akarassos Dağı anlamına gelen *Mega Oros Akarassos* iken Elmalı'nın doğusunda bulunan Nohutlu Dağı'nın ismi Küçük Akarassos Dağı anlamına gelen *Mikron Oros Akarassos* olarak kaydedilmiştir.²⁴ Şu haliyle Elmalı adının bölgeye Türk yerleşimlerinin yapılmasından sonra verilmiş özgün bir isim olduğu açıktır.

XVII. yüzyılda Elmalı'yı ziyaret eden Evliya Çelebi'nin, burada 40 çeşit elmanın bulunduğunu belirtmesi²⁵, Anadolu'nun birçok yerinde, bölgede bol miktarda yetiştirilen bu nevi meyvelere izafetle *Armutlu*, *Cevizli*, *Üzümlü* gibi yer isimlerine tesadüf edilmesi, Elmalı adının, bu topraklarda yetişen elma ağaçlarından kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Atina'ya göç eden Elmalılı bir mübadil de Elmalı isminin kökenini şu şekilde açıklamaktadır: “*Köyümüze Elmalı derlerdi. Türkçede Elmalı, elmanın yurdu, yeri, memleketi anlamına gelirdi. Elmalı'da çok elma ağacımız vardı. Elma kile ile satılırdı. 1 kile 7-8 okka ederdi. Elmalı'nın başka adı yoktu. Türkçede ve metropoldeki kitaplarda adı Elmalı diye geçerdi. Bize “nereye gidiyorsunuz?” diye sorduklarında*

²⁰ Çiftçi, a.g.m., s.20.

²¹ Yücel, a.g.m., s.175.

²² **Antalya İl Yıllığı 2000**, (ed. Naci Özcan), Antalya Valiliği, Antalya, 2000, s.285; Karaca, “XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancığı'nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu”,s.117; Şehrin isminin “Almalı” adından geldiği rivayeti hakkında bkz. Evliya Çelebi, a.g.e., s.142.

²³ T.A.B.Spratt-Edward Forbes, **Milyas, Kibyatis veLikya'da Yolculuklar**, (çev. Doğan Türker), AKMED, Antalya, 2008, s.282; Ayrıca “Amelas” ismi hakkında bkz. Ekiz, a.g.e., s.30.

²⁴ Sencer Şahin, **Stadiasmus Patarensis**, Itinera Romana Provinciae Lyciae, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2013, s.239.

²⁵ Evliya Çelebi, a.g.e., s.143.

“Elmalı’ya gidiyoruz” diye cevaplardık. Hala burada (Atina’da) beni öyle bilirler. Elmalı’nın diğer bir adı da “Kartal”dır”.²⁶

Başka bir görüşe göre ise Elmalı adı *İl-malı* kelimesinden türemiş olup yabancılardan ele geçirilen, başkasından kalan mal anlamını taşımaktadır. Zira Elmalı’da 1950’lere kadar elmadan ziyade üzüm bağlarının büyük yer kapladığı bildirilmektedir.²⁷

Yukarıda yer alan birbirinden farklı görüşlerle birlikte *Elmalı* ismi, kuvvetle muhtemel bölgeye Türk yerleşimlerinin yapıldığı döneme tesadüf etmektedir ve bu isim kazada yetiştirilen elma ağaçlarının bolluğundan kaynaklanmaktadır.

XIX. Yüzyıl’ın İkinci Yarısına Kadar Elmalı

Yapılan kazılar sonucu Elmalı’daki birçok höyükte tarih öncesi kalıntılara rastlanması, bölgenin geçmişinin ne kadar eski tarihlere dayandığını göstermektedir. Elmalı ve çevresindeki Karataş, Hacımusalı, Podalia, Dinsiz, Akçay Höyükleri önemli antikçağ merkezlerindedir ve Elmalı yaylasının neolitik çağdan günümüze kadar, kesintilerle de olsa yoğun yerleşim gördüğünü kanıtlamaktadır. Ancak höyükler üzerinde katmansal sonuç veren sağlıklı bir kazı çalışması yapılmadığından bu yerleşimlerin kronolojisi de tam anlamıyla ortaya koyulamamıştır.²⁸

Bölgenin tarihi kaynaklara göre bilinen en eski sahiplerinin *Solymler* adı verilen ve Girit’ten bu bölgeye gelmiş olan Milyaslılar olduğu, daha sonra *Likyalılar* adını aldıkları düşünülmektedir.²⁹

²⁶ Kartal adını, muhtemelen yükseklikten dolayı köylüler kendi aralarında kullanmışlardır. **Κεντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι**, Ermolaos Andreakis’in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina, s.1-2.

²⁷ Bu bilginin alındığı kişi Şakir Akça, 1933 Elmalı doğumlu, Gazi Üniversitesi eski rektörü, Elmalı.

²⁸ Bu höyükler dışında Elmalı çevresinde “Karapınar, Tekeköy, Yaka Çiftliği, Gökpınar, Arapkuşu ve Bayındır” gibi birçok höyük daha vardır, bkz. Nevzat Çevik, “Yeni Bulgular Işığında Elmalı Yaylası”, **Adalya**, No. I, 1996, s.62; Erten, Elmalı’da sekiz höyük tespit ettiğini söylemektedir, bkz. Süleyman Fikri Erten, “277 Yıl Önce Elmalı”, **Türk Akdeniz Dergisi 1**, c.1, s.5 Antalya Halkevi Dergisi, 1937, s. 12.

²⁹ Herodotos, Likyalıların Girit’ten geldikleri zaman “Termiller” adını taşıdıklarını ve şimdiki adlarının Atinalı Pandios oğlu Lykos’dan geldiğini söyler. Solymlerin kökeni hakkında ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Herodotos, **Herodotos Tarihi**, I.173, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2006, VII.92; Texier, Asya’ya Rodos’tan geçtiğini söylediği Giritli bu kabilelerin Fenikece konuştuklarını ve Likya adını aldıklarını söyler, bkz. Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, c.III, (çev. Ali Suat), Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara, 2002, s.319; Bunun yanında Texier, Cabalelerle Solymlerin ayrı iki millet olduğunu söylerken Strabon aynı olduklarını bildirir. Homeros ise Solymlerin Likyalılardan farklı olduğunu söylemektedir, krş. Texier, **a.g.e.** s.435; Strabon, **Geographika-Antik Anadolu Coğrafyası**, Kitap: XII-XIII-XIV, s.179, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2009; Homeros, **İlyada**, VI. 184-185; 203-204, (çev. Azra Erhat-A. Kadir), Can Yay., İstanbul, 2003; Ancak Likya bölgesinin kuzey ve güney yerleşimleri arasında para birimi ve dil bilimi açısından belirli farklılıklar gözlemlenmesi, Elmalı Ovası sakinlerinin Likyalı’dan çok Milyaslı ve Kabalısli (Cabalia) olma ihtimalini de kuvvetlendirmektedir, bkz. İlknur Özgen, “Elmalı ve Çevresinin Kültürel Tarihi”, **Elmalı ve Yöresel Mimarlığı**, (ed. Reha Günay), Ege Yay., İstanbul, 2008, s.2.

Elmalı yaylası, antik çağda Likya adıyla bilinen bölgenin kültürel sınırlarına M.Ö. IV. yüzyılda girmeye başlar³⁰ ve bölgenin dağlara göre sınıflandırılan Doğu, Batı, Orta, Kuzey Likya kesimleri içerisinde, Kuzey Likya bölümünde yer alır.³¹ *Cabalia* olarak adlandırılan Kuzey Likya günümüzde Elmalı yaylasına karşılık gelmektedir.³² Bu kesim bölgenin diğer yerlerinden çok değişik bir karaktere sahiptir. Likya ülkesinin en geniş tarım arazileri buradadır.³³

Kolonizasyon Devri ile Persler tarafından ele geçirilmesi arasındaki dönemde Likya bölgesi bağımsızlığını korumuştur. Büyük İskender'in Likya'ya geldiği M.Ö. 334/333'e kadar bölgede Pers hâkimiyeti ve karışık bir siyasî durum söz konusudur.³⁴

Hıristiyanlığın M.S. III. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlamasıyla, Roma binalarının yerini kiliseler almaya başlamış ve bölge Grek kültürünün etkisi altına girmiştir. Bu dönemde *Myra* kenti yükselişe geçerek yörenin siyasî ve dinî merkezi haline gelmiştir. Mısır'la yapılan ticaret kıyılarda canlılığını korurken iç bölgelerde, özellikle Elmalı'dan Kibyris'e (Gölkisar) kadar olan sahalarda büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Soygun ve talanın yanı sıra ağır bir yoksulluk görülmüştür. Tüm bunlar VII. yüzyıldan itibaren Likya'yı etkisi altına alan bir yıkıma neden olmuştur.³⁵

M.S. VII. yüzyılın ilk yarısında başlayan Sasani (602-628) ve ardından Müslüman Arapların yaklaşık iki yüzyıl süren sistemli saldırıları Likya için tam bir felakete yol açmıştır. Bir yandan açlık ve sefalet; diğer yandan dış güçlerin talan ve yağması halkı perişan etmiştir. Saldırı ve yağmalar sonucu bazı kentler terk edilmiş, ahali kıyı bölgelerden, savunmaya daha elverişli olan yüksek yerlere ve iç bölgelere çekilmiştir. Makedon hanedanı zamanında

³⁰ Çevik, "Yeni Bulgular Işığında Elmalı Yaylası", s.64.

³¹ Nihal Türen, **Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2002, s.87; Burak Takmer, **Lykia Oroğrafyası**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2002, s.61; Filiz Camgöz, **M.Ö. 2.-M.S. 1. Yüzyıllarda Lykia Tarihi: Roma İle İlişkieri, Eyalet Olma Süreci**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 18.

³² Doğu'da Antalya Körfezi, batıda Fethiye Körfezi arasında, kuzeyde Rahat Dağı kütlesi ile güney yönünde Akdeniz'e doğru uzanmış bulunan bugünkü Teke Yarımadası, Antik Dönem'de "Lykia" olarak adlandırılmıştır. Sınırları zaman zaman değişmiş olduğundan bölgenin kapsadığı coğrafyayı tam olarak belirlemek mümkün değildir, bkz. Türen, **a.g.t.**, s.1, 5; Bununla birlikte Likya sınırları hakkında yazarların farklı görüşleri bulunmaktadır, bkz. Texier, **a.g.e.**, s.319; Tuba Efendioğlu, **Helenistik ve Roma Çağlarında Likya'da Yerel Tanrı ve Tanrıçalar**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2010, s.3.

³³ Türen, **a.g.t.**, s.87; George E.Bean, **Eskiçağda Lykia Bölgesi**, (çev. Hande Kökten), Arion Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 159.

³⁴ Camgöz, **a.g.t.**, s. 26, 31, 35, 42, 43, 44, 93.

³⁵ İlhan Erdem, "Ortaçağ Sonlarında Likya Levant Ticareti ve Türkmenler, (12. - 15. Yy.)", **III. Uluslar arası Likya Sempozyumu**, Sempozyum Bildirileri, (07-10 Kasım 2005), c.I, (ed. Kayhan Dörtlük vd.), Akmed Yay., Antalya, 2006, s.243-244.

Bizans'ın yeniden güçlenmesi ile bölgede huzur ve güven tekrar tesis edilmiş, iktisadî hayat canlanmışır.³⁶

Bölgeye Türk yerleşiminin Selçukluların erken devirlerinde başladığı düşünülmektedir. Nitekim 1071'de Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alparslan'ın Bizans İmparatorunu Malazgirt'te büyük bir yenilgiye uğratmasının ardından, Anadolu'da Bizans direnişi kırılmış, Anadolu'nun kapısı Türklere açılmış, Türkler akın akın ülkeye yerleşmeye başlamışlardır. Türkler, Karadeniz'den Ege Denizi'ne, Seyhan'dan Pamphylia'ya kadar olan tüm beldeleri ele geçirmişlerdir.³⁷ Ancak Bizans'ın etkinliğinin sürmesi nedeniyle, Türkmen akıncıları ile Bizans kuvvetleri arasında Antalya'nın fethine kadar bölgede sıklıkla el değişikliği yaşanmıştır.³⁸ Bunun yanında Haçlı seferlerinin tehlikeli bir hâl alması, kimi zaman Bizans'ın Selçuklularla anlaşmasını mecburî kılmıştır.³⁹ Ancak bağımsız hareket eden çok sayıda Türkmen aşireti, Batı Akdeniz'in dağlık ve iç kesimlerinde kendilerine rahat bir yaşam alanı bulduklarından Bizans'ın bu aşiretlere müdahalesi çoğu kez yetersiz kalmış ve iyi örgütlenen Türkmenler Elmalı bölgesine taarruza başlamışlardır.⁴⁰

Türkler bölgede görülmelerinden kısa bir süre sonra, Hıristiyan halk ile dostluk ve ticaret yapmışlardır. Öyle ki Bizans imparatoruna itaat etmek istemeyen Rumlar, Antalya'nın Haçlılar tarafından istilası sırasında bu birleşik orduya en büyük darbeyi vuran ve yardım için Türklere başvuran unsur olmuşlardır. Bir taraftan Rumların saldırısı diğer taraftan açlık ve hastalıkla sefil olan Haçlı ordusuna, yardım elini uzatan yine Türkler olmuştur.⁴¹

1158 yılında Elmalı'nın kuzeyindeki *Philetos* müstahkem mevkiini düşüren Türkler, Hacimusalar, Gölhisar, Avlan, Dirmil ve İbecik çevresine, hatta Tekirova'ya yerleşmeye başlamışlardır.⁴² 1176 Kumdanlı (Myriocephalon) zaferinden sonra ise Türk ilerleyişini ve sınırlarda yığılan göçebe Türkmen baskısını durdurmak mümkün olmamış, Anadolu'ya

³⁶ Erdem, "Ortaçağ Sonlarında Likya Levant Ticareti ve Türkmenler", s. 244; Likya sahillerini Bahrü'r-Rûm (Roma Denizi) olarak adlandıran Araplar, "Rum Ateşi" ile ilk kez 673-674'de, Likya kıyılarında mağlup oldukları savaş esnasında karşılaşmışlardır, bkz. Mustafa S. Küçükbaşçı, "VII.-XII. Yüzyıllarda Likya'ya Arap İlgisi", **III. Uluslar arası Likya Sempozyumu**, Sempozyum Bildirileri, (07-10 Kasım 2005), c.I, (ed. Kayhan Dörtlük vd.), Akmed Yay., Antalya, 2006, s. 376-380.

³⁷ İlhan Erdem, "XIII. Asrın İkinci Yarısı İle XIV. Asrın İlk Yarısı Arasında Göller Bölgesi'nin Siyasî, İktisadî ve Kültürel Vaziyetine Genel Bir Bakış", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVII/28, Ankara, 1995, s.52; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005, s.84, 674.

³⁸ Bölgede Selçuklular ve Bizans arasında Antalya'nın kesin olarak fethedildiği 1207 yılına kadar yaşanan el değişiklikleri hakkında bkz. Turan, **a.g.e.**, s.177, 187, 203.

³⁹ Turan, **a.g.e.**, s.134-135.

⁴⁰ Erdem, "Ortaçağ Sonlarında Likya Levant Ticareti ve Türkmenler",s. 244, 245.

⁴¹ Hatta Rumların eziyet ve hıyanetlerinin ardından Türkler tarafından merhametle yaklaşılın bu insanlardan birçoğunun Müslüman olduğu söylenmektedir, bkz. Turan, **a.g.e.**, s.203-211.

⁴² Muhammet Güçlü, "Selçuklulardan Cumhuriyet'e Kumluca (Antalya) Bölgesi", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s.22, Konya, 2007, s.224; Erdem, "Ortaçağ Sonlarında Likya Levant Ticareti ve Türkmenler", s. 74.

Türkmen yerleşimi hız kazanmıştır.⁴³ 1182 yılında Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan Uluborlu'yu fethetmiş, en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i, Uluborlu merkez olmak üzere güneybatı uç bölgesine (bugünkü Denizli-Burdur-Isparta-Antalya illeri arazisi) melik tayin etmiştir.⁴⁴

Bu dönemde iç kesimlerde Türkmen akınları ve yerleşimleri sürerken kıyılarda İtalyan deniz cumhuriyetleri Cenova ve Pisa'nın etkisi görülür. *Pisa Koyu* olarak adlandırılan Finike'yi en büyük deniz üsleri haline getiren Pisalılar, Bizans ile münasebetlerin bozulmasının ardından yörede korsanlığa başlamışlardır.⁴⁵

Yine aynı dönemde Bizans ile Türkler arasındaki güneybatı sınırı daha sonraları *Caput Turchiye* olarak adlandırılan Eşen Çayı'nın (Ksanthos Vadisi) batısı olarak belirlenmiştir. Bizans'ın yerine kurulan İznik İmparatorluğu (1204-1261) zamanında sınır artık Dalaman (İndus) Çayı'na dayanmış ve Fethiye (Telmessos) de dahil bütün Teke yöresi (Likya), kıyılar dışında Türklerin eline geçmiştir.⁴⁶

Avrupa ve Mısır'dan gelen malların, Antalya limanından ülkeye girmesi Selçuklu Sultanı Gıyaseddin'in gözünde bu kentin alınması lüzumunu arttırmıştır. Bu dönemde Antalya, Aldobrandini adında bir İtalyanın idaresi altındadır.⁴⁷ Antalya Rumlarının Selçukluları desteklediği şiddetli savaşın ardından 5 Mart 1207'de şehir fethedilirken Mübarizeddin Ertokuş⁴⁸, Antalya valiliğine ve sü-başılığına getirilmiş, şehrin imar ve iskânına başlanmıştır.⁴⁹ Bölgeyi Türkleştirmek için Teke aşireti yöreye yerleştirilmiştir.⁵⁰ Teke Türkmenlerinin 300 bini bulan nüfusunun 175 bininin bu topraklara yerleştirildiği belirtilmektedir.⁵¹ Diğer taraftan Türk beylerinden Hamit Bey önderliğindeki Yomut Türkmenleri Anadolu'ya gelerek kendilerine yerleşmeleri için gösterilen Isparta, Burdur ve

⁴³ Turan, **a.g.e.**, s.239.

⁴⁴ Hasan Geyikoğlu, "Antalya'nın ilk Türk Mülki Amiri ve Kumandanı Mübarizettin Ertokuş'un Faaliyetleri ve Eserleri", **Adalya**, c.V, 2002, s.188; Jorga ise III. Haçlı Seferi'nin sürdüğü 1190'lı yılların başında "II.Kılıç Arslan ve adamları hem Uluborlu'yu hem de Kıbrıs'tan gelen gemilerin her zaman demirleyebileceği limanlara, dağların eteklerinde teraslar halinde yükselen evlere, Meryem Ana tasvirleri Havari Luka tarafından çizildiği söylenen bir kiliseye sahip portakal ve limon bahçeleri, çınar ormanları ile çevrilmiş ünlü Antalya şehrini ele geçirmeyi başardı" demektedir, bkz. Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c.I, (çev.Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2009, s.130.

⁴⁵ Erdem, "Ortaçağ Sonlarında Likya Levant Ticareti ve Türkmenler", s. 246.

⁴⁶ **A.g.m.**, s.246.

⁴⁷ Turan, **a.g.e.**, s.306.

⁴⁸ Mübarizeddin Ertokuş'un faaliyetleri ve eseleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Geyikoğlu, **a.g.m.**, s.187-200.

⁴⁹ Turan, **a.g.e.**, s.307; Hasan Moğol, **XIX. Yüzyılın Başlarında Antalya**, Mehter Yay., Ankara, 1991, s.19.

⁵⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK, Ankara, 2011, s.67.

⁵¹ Hüdaî Bayık, **Kaş Tarihi**, Ankara Gazeteciler Cemiyeti, Ankara, 1982, s.78.

Antalya havalisinde, Hazar kıyısında olduğu gibi yine Salur boyundan olan Teke Türkmenleri ile yan yana yaşamaya devam etmişlerdir.⁵²

Selçuklular döneminde Antalya'nın batısına, doğusuna olduğu kadar ilgi gösterilmediği, ulaşım ağlarının dışında bırakıldığı, hiçbir hizmetin götürülmediği gözlenmekle birlikte yine de bölge Türkmenleri, *Türkmen Babaları* olarak bilinen mistik şeyhler vasıtasıyla kimliklerini koruyarak ayakta kalabilmişlerdir.⁵³

Isparta ve Burdur'un 1204 yılında⁵⁴, Antalya'nın ise 1207 yılında fethedildiği düşünülürse Elmalı bölgesine bu dönemlerde kesin bir Türk yerleşiminin olduğu söylenebilir.⁵⁵ Elmalı'da hiçbir Selçuklu eserine rastlanmaması, Selçuklular zamanında buradaki Türk yerleşimini şüpheye düşürse de yukarıda bahsedildiği gibi bunun, Antalya'nın batısının ikinci plana atılmasından ve konar-göçer yaşam tarzından kaynaklanmış olması muhtemeldir.⁵⁶ Öte yandan Elmalı merkezde bulunan ve kazanın en eski camii olduğu söylenen *Cami-i Atik*'in kesin olmamakla birlikte Selçuklu eseri olduğu düşünülmektedir.⁵⁷

Selçuklu Devleti'nin zayıflaması ve 16 yıl süren taht kavgalarının uç bölgelerde otorite boşluğu doğurmasının ardından, özellikle Denizli ve Antalya arasındaki bölge ile Göller yöresindeki yoğun Türkmen nüfusu, başlarındaki uç beyinin etrafında toplanarak Moğol baskısı altındaki Selçuklu saltanatını tanımamışlardır. Ancak Moğollara karşı gelemeyeceklerini de bildiklerinden Moğol hükümdarına itaatlerini bildirip kendilerine beylik verilmesini sağlamışlardır.⁵⁸

Bölgede ilk olarak Feleküddin Dünder Bey idaresinde Hamitoğulları Beyliği görülmektedir. Dünder Bey'in 1312 yılında Gölhisar ve İstanos'u (Korkuteli)⁵⁹, 1316-1318 yılları arasındaki bir tarihte de Antalya'yı ele geçirmesinin⁶⁰ ardından bölgede başlayan

⁵² Sait Kofoğlu, **Hamidoğulları Beyliği**, TTK, Ankara, 2006, s.93-95.

⁵³ Erdem, "Ortaçağ Sonlarında Likya Levant Ticareti ve Türkmenler", s. 246-247.

⁵⁴ **A.g.m.**, s.54.

⁵⁵ Kofoğlu, **a.g.e.**, s.93-95.

⁵⁶ Bu dönemlerde bölgede Selçuklu Türklerine ait herhangi bir eser bulunmamasının nedenini Jorga şöyle açıklamaktadır: "*Türkler, bu bölgelerden (Bizans tarafından) çıkartılmış ve dağlara kaçmıştı ve giderken arkalarında hiçbir kalıntı, ne insan, ne cami, ne de kültürlerini yansıtacak herhangi bir iz bırakmamışlardı. Her zaman nasıl hızla geri dönmüşlerse, bu sefer de o kadar hızlı bir şekilde kaybolmuşlardı. Gerçekten kısa bir süre sonra tekrar geri döndüler ve 1109 yılında Kıbrıs Adası'nın karşısındaki liman şehri Antalya'da görüldüler. Adları daha sonra eşkıyaya çıktı...*", bkz. Jorga, **a.g.e.**, s.118-119; Wittek'e göre Menderes'in güneyindeki bütün sahanın XIV. yüzyıldan önce Türklerle ait olması imkansızdır. Çünkü XIV. yüzyıldan önce bölgede hiçbir Türk abidesi yoktur, bkz. Paul Wittek, **Menteşe Beyliği 13.-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, (çev. Orhan Ş. Gökyay), TTK, Ankara, 1986, s. 3.

⁵⁷ Ekiz, **a.g.e.**, s.89; **Antalya İl Yıllığı 2000**,s.292.

⁵⁸ Kofoğlu, **a.g.e.**, s.51-52.

⁵⁹ Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, s.62; Kofoğlu, **a.g.e.**, s.169.

⁶⁰ Antalya'nın Dünder Bey tarafından ele geçirildiği tarih hakkındaki farklı görüşler için bkz., Kofoğlu, **a.g.e.**, s.178-183; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, s.63.

Hamitoğulları hâkimiyetiyle⁶¹ Türkmenler yörenin sakinleri haline gelmişlerdir. Finike'nin ise 1330'larda Hamitoğulları tabîyeti altında bulunan Menteşe sülalesinden Şücuaddin Orhan Bey tarafından yönetildiği bilinmektedir.⁶²

Hamitoğulları Beyliği'nin Antalya topraklarında hüküm süren Mübarizüddin Mehmet Bey zamanında, Finike, Kaş, Kalkan(lı), Milli, Gömbe, Elmalı, İstanos (Korkuteli) ve Karahisar-ı Teke (Serik) ile Antalya ve Alanya arasındaki bölge *Teke İli* (Teke Eli)⁶³ olarak tanınmaya başlamıştır.⁶⁴

Mübarizüddin Mehmet Bey döneminde başta Antalya olmak üzere Teke bölgesi, Kıbrıs Kralı Pierre, Rodos Şövalyeleri ve Ceneviz ittifakından oluşan büyük bir donanmanın işgaline uğramıştır. 12 gün süren kuşatmanın ardından şehir düşmüş ve Türkler kılıçtan geçirilmiştir. 11 yıl süren Kıbrıs işgali sonrasında Mehmet Bey, şehri ancak 1373 yılında geri alabilmiştir.⁶⁵

Mübarizüddin Mehmet Bey'in kesin olmamakla birlikte H.779/M.1377-1378 tarihinden sonra ölümüyle yerine oğlu Osman Bey geçmiştir. Osman Çelebi zamanında Antalya eski önemini kaybetmiştir. Nitekim I. Murad 1387 yılında Karamanoğlu Beyliği üzerine sefere çıktığında, kendisine Teke havalisi emirinin de düşmanlık yaptığı bildirilmiş, O'nun Antalya ve İstanos (Korkuteli) adında sadece iki şehre sahip fakir bir kişi olduğunu söyleyen I. Murad, sefere çıkmaya gerek görmemiştir.⁶⁶

Antalya ve çevresinin Osmanlılar tarafından fethi, 1391 yılında Yıldırım Bayezid tarafından gerçekleştirilmiştir. Osmanlı sultanı beylik topraklarını önce oğlu İsa Çelebi'ye,

⁶¹ Dündar Bey, Antalya'nın idaresini kardeşi Yunus Bey'e; İstanos'u da Yunus Bey'in oğlu olan ve "Sinanüddin" lakabıyla anılan Calis Hızır Bey'e vermiştir. Teke Beyliği olarak adlandırılan Antalya ve havalisinin Osmanlılar eline geçtiği 1391 yılına kadar da Hamitoğlu sülalesinden gelen kişilerce yönetildiği bilinmektedir. Hamitoğulları'nın Antalya şubesi yöneticileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, s.63; Bununla birlikte Pitcher, Teke'nin 1324'teki Moğol istilasına kadar Hamit tarafından bağımsız olarak, bu tarihten itibaren de Hamit ailesinin bir kolu tarafından yönetildiğini bildirmektedir, bkz. Donald Edgar Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, (çev.Bahar Tırnakçı), YKY, İstanbul, 2001, s.59.

⁶² Antalya'nın Hamitoğullarının bir şubesi olması gibi Finike de Menteşe Beyliği'nin tali kolu olarak idare edilmiştir, bkz. Wittek, **a.g.e.**, s.53-54; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, s.73.

⁶³ Tekindağ'a göre Antalya'yı Kıbrıslıların elinden geri almak için inatla mücadele etmesi sonucu "Teke Bey" olarak anılan Mübarizüddin Mehmet Bey'den sonra bölgeye "Tekeoğulları" adı verilmiştir, bkz. Şehabettin Tekindağ, "Teke-Eli ve Teke-Oğulları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, s.7-8, İstanbul, 1977, s.55, 66; Şehabeddin Tekindağ, "Teke-Oğulları", **İA**, c. 12/1, MEB, İstanbul, 1979, s. 128, 130; Başka bir görüşe göre bölge "Teke" ismini, buraya yerleştirilen Teke aşiretinden almıştır. Aşiret beylerine de "Teke Beyi" denilmiştir, bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Teke Oğulları", **Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnografya Dergisi**, s.I, Temmuz 1933, s. 96; Ali, "Teke Emareti", **Türk Tarihi Encümeni Mecmuası**, sene 14, No.79/2, İstanbul, 1340, s.82; Karaca, "XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı'nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu", s.117.

⁶⁴ Moğol, **XIX. Yüzyılın Başlarında Antalya**, s.24.

⁶⁵ Bayık, **a.g.e.**, s.80.

⁶⁶ Kofoglu, **a.g.e.**, s.271, 287; XIV. yüzyılın ortalarında 12 şehir ve 25 kaleye sahip olan Teke Beyinin, Türk komşularına göre fakir olduğu söylenmektedir, bkz. Jorga, **a.g.e.**, c.I, s.150; Wittek ise Teke Bey'nin kendisini I. Murad'a affettirmek için çok uğraştığını bildirmektedir, bkz. Wittek, **a.g.e.**, s.76.

daha sonra da diğer oğlu Mustafa Çelebi'ye hass olarak verirken, şehrin idaresini komutanlarından Firuz Bey'e bırakmıştır.⁶⁷ Elmalı bu dönemde de Beylikler döneminde olduğu gibi üst düzey idarî kanadın yaylak olarak kullandıkları bir mekân olmuştur.⁶⁸

Teke Sancağı'nın Osmanlılar eline geçmesinden kısa bir süre sonra Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid ile Timur arasında Anadolu'da ciddi bir yıkıma sebep olan Ankara Savaşı meydana gelmiştir. Timur'un galip geldiği 1402 Ankara Savaşı'nın ardından İstanos, Gölhisar ve Antalya başta olmak üzere bütün Teke havalisini yağmalatmış⁶⁹ birçok kazayı nahiye statüsüne düşürmüştür.⁷⁰ Timur'un kazandığı bu zaferden sonra, beylikler eski mülklerine kavuşmuşlardır.⁷¹

1402-1415 tarihleri arasında ise Antalya ve Alanya hariç bütün Teke Eli'ne, Karamanoğlu Mehmet Bey'in hakim olduğu görülür. Bu arada Osman Çelebi de Karamanoğlu yardımıyla İstanos'da oturmaya devam etmiştir.⁷² 1421'den sonra Antalya subaşısı Firuz Bey'in ölümüyle yerine geçen oğlu Hamza Bey, Antalya'yı ele geçirmek isteyen Osman Çelebi'yi öldürmüştür. Karamanoğlu Mehmet Bey'in de aynı akıbete uğramasıyla Hamza Bey, Teke Eli'nin sancak beyi olmuştur. Böylece Hamitoğulları Beyliği tamamen ortadan kalkmış ve bütün arazi kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁷³ Teke havalisinde Timur'un istilası nedeniyle sekteye uğrayan Osmanlı hâkimiyeti 1423 yılından sonra kesin olarak başlamıştır.⁷⁴

1472 yılında Batı Akdeniz sahillerini yağmalayarak ateşe veren Haçlılar, Antalya'yı bir kez daha kuşatmışlardır. Pietro Mocenigo komutasındaki Haçlı donanması, Antalya'ya

⁶⁷ Tekindağ, "Teke-Oğulları", s.126; Ahmet Refik, "Hazine-i Evrak Tedkikatı: Fatih Zamanında Teke İli", **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, sene:14, No: 79/2, İstanbul, 1340, s.67; Abdülatif Armağan, "XVI. Yüzyılda Teke Sancağı'nın Yönetimi ve Yöneticileri", **Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi**, 18, 1 (2011), s.274; Teke havalisi ve Antalya'nın Osmanlılar tarafından fetih tarihinin farklı yorumları hakkında bkz., Kofoğlu, **a.g.e.**, s.286-292; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, s.68; Wittek, **a.g.e.**, s.79; Pitcher, **a.g.e.**, s.85; Zinkeisen Teke Eli'nin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesiyle ilgili "...şüpheli hareketlerin görüldüğü Teke Sancağı'ndan geçen Yıldırım Bayezid, henüz Osmanlı boyunduruğu altında olmayan bölgelerini işgal etti, sancağı güvence altına almak için en iyi komutanlarından biri olan Firuz Bey'i burada sancak beyi olarak bıraktı ve ...Karamanoğulları Beyliği'nin sınırlarına geldi" demektedir, bkz. Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c.I, (çev.Nilüfer Epçeli), (ed.Erhan Afyoncu), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 259.

⁶⁸ Çiftçi, **a.g.m.**, s.21; Tekeoğlu vakfı olduğu bildirilen Elmalı'daki *Bey Hamamı*, şehrin Tekeoğulları döneminde imar ve ihya edildiğini göstermektedir, bkz. Behset Karaca, **XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s.141.

⁶⁹ Tekindağ, "Teke-Oğulları", s.126; Wittek, Ankara Savaşı sırasında birçok Anadolu beyinin Timur saflarında yer adlığını bildirirken; Kofoğlu, Hamitoğulları Beyliği'nin Eğirdir ve Antalya şubelerinin Osmanlılar karşısında yer almadıklarını belirtmektedir, kış. Wittek, **a.g.e.**, s.87; Kofoğlu, **a.g.e.**, s.293.

⁷⁰ Bayık, **a.g.e.**, s.84.

⁷¹ Pitcher, **a.g.e.**, s.92.

⁷² Kofoğlu, **a.g.e.**, s.294.

⁷³ Ekiz, **a.g.e.**, s.28; Kofoğlu, **a.g.e.**, s.295-296; Tekindağ, "Teke-Oğulları", s.126; Moğol, **XIX. Yüzyılın Başlarında Antalya**, s.26; Hamza Bey'e başarısından dolayı Anadolu Beylerbeyliği ile birlikte Tekeoğlunun kız kardeşlerinden biri verilmiş ve Sofya, kendisine hass tayin olunmuştur, bkz. Ahmet Refik, **a.g.m.**, s.68; Ali, **a.g.m.**, s.84.

⁷⁴ Erdem, "Ortaçağ Sonlarında Likya Levant Ticareti ve Türkmenler", s. 249; Ahmet Refik, bu tarihi H.830/M.1426 olarak vermektedir, bkz. Ahmet Refik, **a.g.m.**, s.68.

saldırarak sur dışındaki baharat ve kumaş dolu depoları soymuş, ancak şehrin güçlü surlarını aşamadığı ve kış ayları yaklaştığı için kuşatmayı kaldırmıştır.⁷⁵

XV. yüzyıldan itibaren Osmanlılar tarafından *Teke Sancağı* olarak adlandırılmaya başlanan bölge, Anadolu Eyaleti'ne bağlanmıştır.⁷⁶ XVI. yüzyılın başlarında sancağa II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkut tayin edilmiş ve 1511 yılına kadar şehzade burada görev yapmıştır. Bu tarihten sonra Teke Sancağı'na şehzadelerin gönderilmedikleri anlaşılmaktadır.⁷⁷

XVI. yüzyılın başında Elmalı'da, Osmanlı Devleti'ni bir hayli meşgul eden *Şahkulu Baba Tekeli*⁷⁸ isyanı görülmektedir. Osmanlı padişahı II. Bayezid'in yaşlılığı ve şehzadeler arasında yaşanan taht kavgaları, timarları ellerinden alınmış kırgın ve kızgın Teke sipahilerinin kendi etrafında toplanması için Şahkulu'na gereken fırsatı vermiştir. Bir gece aniden Şehzade Korkut'un adamlarıyla Manisa'ya hareket etmesini, padişahın ölümüne yorumlayan Şahkulu, Yenice Boğazı'nda⁷⁹ 4-5 bin kişiyle şehzadenin adamlarına saldırmış ve birçoğunu öldürmüştür. Antalya sü-başısı ve Şehzade Korkut'un defterdarının, kendisine yenilerek Antalya Kalesi'ne çekilmelerinden cesaretlenen Şahkulu, Teke Eli'nin köy ve kentlerini yağmalamaya, yakıp yıkmaya ve adamlarını öldürmeye başlamıştır.⁸⁰ Hatta üzerine gönderilen Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa'yı da öldürmüştür.⁸¹ Daha da ileri giden Şahkulu mehdi olduğunu iddia ederek Anadolu'da Şah namına bir devlet kurmak istediğini belirtmiştir.⁸² Teke bölgesinde Şif ve Alevîliğe meyleden bütün Türkmenleri etrafında toplayan Şahkulu, kendine tabî olmak istemeyen bütün köy ve kentleri tahrip edip halkını öldürmüştür. Etrafında topladığı Türkmenler ve kırgın sipahilerle birlikte İstanos kasabasını tahrip edip Elmalı'nın mescit ve zaviyelerini yıkmış, Kur'an'ları ateşe atıp herkesi öldürtmeye

⁷⁵ Johann Wilhelm Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c.II, (çev. Nilüfer Epçeli), (ed.Erhan Afyoncu), Yeditepe Yay., İstanbul, 2011, s.289-290.

⁷⁶ Leyla Yılmaz, **Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)**, TTK, Ankara, 2002, s. 9; Latif Armağan, "XVI. Yüzyılda Antalya", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.24, s.38, Ankara, 2005, s.93.

⁷⁷ Armağan, "XVI. Yüzyılda Teke Sancağı'nın Yönetimi ve Yöneticileri", s.274.

⁷⁸ Şahkulu Baba Tekeli isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şehabettin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, s.3, Aralık 1967, s.34-39; Şehabettin Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, s.4, Ocak 1968, s.54-59; Fahrettin Tızlak, "Türk Hakimiyetinde Teke Yöresinin Sosyal Tarihi, (XX. yüzyıla Kadar)", **Dünden Bugüne Antalya**, c.4, s.157-159; Fahrettin Tızlak, "Teke Eli'nde Sosyal Karışıklıklar", **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, (18-19 Aralık 2003), Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Antalya, 2006, s.31-36; Giray Ercenk, "Şahkulu Baba Tekeli Ayaklanması", **Adalya**, No. VII/2004, s.279-291. Zinkeisen, Şahkulu'nun Teke'de Şah İsmail'in yerine geçmek için isyan bayrağını çektiğini, isyanın bastırılmasından sonra kendisine sığınan asileri, Şah İsmail'in ağır bir şekilde cezalandırdığını bildirmektedir, bkz. Zinkeisen, **a.g.e.**, c.II, s.396.

⁷⁹ Yenice Boğazı, Korkuteli-Antalya arasında bulunan bir derbenttir. Şahkulu ve Şehzade Korkut'un adamları arasında Yenice derbendinde meydana gelen çarpışmalar hakkında bkz. Ercenk, **a.g.m.**, s.290.

⁸⁰ Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", s.3, s.38-39.

⁸¹ Lütfü Paşa, **Tevârih-i Âl-i Osman**, (haz.Kayhan Atik), T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s.108; Zinkeisen, **a.g.e.**, c.II, s.396.

⁸² Tekindağ, "Teke-Oğulları", s.126; Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası, Celâli İsyânları**, YKY, İstanbul, 2007, s.110-111; Ekiz, **a.g.e.**, s.63-65;

başlamıştır.⁸³ Üzerine gönderilen Osmanlı kuvvetlerini etkisiz hale getirerek şehzade Korkut'un Manisa kalesine sığınmasına neden olan Şahkulu, nihayet Sadrazam Hadım Ali Paşa'nın komuta ettiği kuvvetler tarafından öldürülmüş; ancak bu çarpışmada Sadrazam da şehit olmuştur. II. Bayezid, Teke ve Hamit yöresinde kalan Şîî ve Alevîleri yeni fethedilen Modon ve Koron kaleleri ile Mora ve Arnavutluk'a⁸⁴ sürdürmüştür.⁸⁵ Savaş sonucu meydana gelen can kaybı ve sürgünler nedeniyle Teke Eli'ndeki halk azalmış, bazı kaza ve nahiyeler küçülmüştür.⁸⁶

XVI. yüzyılda Teke Sancağı'nda görülen bir diğer karşıklık *Suhte İsyanları* olarak bilinen medrese öğrencilerinin sebep olduğu bunalımdır. Bu isyanlar sırasında Elmalı ve Kaş, suhteler için önemli mevzîlerden biri olmuştur. Örneğin Anadolu askerlerinin sefere çıkmasını fırsat bilen Teke Sancağı suhteleri toplantı yeri olarak Elmalı ve Kaş kadılıklarını tercih etmişlerdir.⁸⁷ Diğer taraftan Kaş ve Kalkan kadılıklarının, akrabalık bağı veya aynı köyden olmaları hasebiyle tamamen birleşen suhte ve levent bölüklerinin yağma ile soygunlarına karşı devletten yardım taleplerine rastlanmaktadır. Kimi zaman kendi aralarında da anlaşamayan Teke Sancağı suhteleri ile Alanya-Manavgat suhtelerinin savaşa tutuştukları olmuştur.⁸⁸ Ayrıca çift bozanlar neticesinde geçim derdine düşen birçok çiftçi ve göçebe Türkmen, tayfa olarak yazıldıkları gemilerle korsanlık yapmaya başlamışlardır.⁸⁹ Teke Eli, ancak suhte isyanlarının etkisinin kırılmaya başladığı XVI. yüzyılın sonlarında bir toparlanma gösterebilmiştir. Bu dönemde Elmalı, Teke Sancağı'nın üç kazasından biri olan Kalkanlı Kazası'nın nahiyesi olmuştur.⁹⁰

XVII. yüzyılda Teke Sancağı'nda, Celali isyanlarının bir parçası olan *Kör Bey* lakaplı Antalya mutasarrıfı Mustafa Paşa'nın isyan hareketi görülmektedir. 1659 yılında devlete isyan eden Mustafa Paşa'nın, kale içinde mahsur kalan halk tarafından hükümet kuvvetlerine teslim

⁸³ Sünnilik tesirinden oldukça uzak kaldıkları görülen Teke Türkmenleri, Türk âdet ve ananelerine oldukça bağlıdılar ve önce âhilerin sonra da Bektâşilerin dinî faaliyetlerinde bulunmuşlardır, bkz., Tekindağ, "Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı", s.39.

⁸⁴ Zinkeisen, **a.g.e.**, c.II, s.394.

⁸⁵ Ekiz, **a.g.e.**, s.63-65; Tekindağ, "Teke-Oğulları", s.126.

⁸⁶ Tekindağ, "Teke-Oğulları", s.128; Tızlak, "Türk Hakimiyetinde Teke Yöresinin Sosyal Tarihi, (XX. yüzyıla Kadar)", s.159.

⁸⁷ Akdağ, **Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası, Celâli İsyanları**, s.191.

⁸⁸ Manavgat, Alaiye, Menteşe ve Hamit İli suhtelerinin birleşerek harekete geçmeleri, Teke Sancağı suhtelerinin Alaiye-Manavgat suhteleri ile yaptıkları savaş hakkında bkz. **A.g.e.**, s. 186-192, 219, 255.

⁸⁹ **A.g.e.**, s.136-140.

⁹⁰ Diğer iki kazası Antalya ve Homa'dır. Elmalı'dan başka Kalkanlı Kazası'na bağlı nahiyeler ise Karahisar, Kaş, İğdir, Bağovası, Kürüt, İstanos ve Mükerrrem Kömü'dür, bkz. Muhammet Güçlü, "XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi", **Kumluca Rhodiapolis**, (ed: Nevzat Çevik), Kumluca, 2008, s.120.

edilmesiyle isyan bastırılabilmiştir. Akabinde daha önce Mustafa Paşa ile ittifak yaparak kimi zaman isyan girişiminde bulunan kadı Abdülvehhab Efendi de aynı akıbete uğramıştır.⁹¹

XVIII. yüzyılda Teke bölgesinde bulunan Yörük taifelerinin halka yapmış olduğu eziyetler sonucu İç-il Sancağı ve ardından Kıbrıs Adası'na zorunlu sürgünleri ile bir şekilde geri dönerek yağma ve eziyetlerini sürdürmeleri dışında ciddi bir gelişmeye rastlanmamaktadır.⁹²

XIX. yüzyıla gelindiğinde bölge, merkezî otoritenin zayıflığından yararlanan Antalya mütesellimi Tekeli Hacı Mehmet Ağa'nın oğlu İbrahim Bey'in başlattığı geniş çaplı bir isyan hareketine sahne olmuştur.⁹³ *Hacıosmanoğulları* olarak da tanınan bu sülale, sancağı iltizam usulüyle kırk yıldan fazla idare etmiştir.⁹⁴ Hacı Mehmet Ağa, oğlu İbrahim Bey'in de yardımlarıyla servetine servet katmış, bununla birlikte zulümlerini de arttırarak devlete isyan edecek hale gelmiştir.⁹⁵ Öyle ki Hamit Sancağı'ndan bir voyvoda tarafından idare olunan Kalkan Kazası, Hacı Mehmet Ağa tarafından zorla zapt edilerek Teke Sancağı'na bağlanmıştır.⁹⁶

Alemdar vakası üzerine yeniçeriler tarafından idamı istenen Kadı Abdurrahman Paşa (Kadı Paşa), kaçarak Alanya ve Beyşehir mutasarrıfı bulunan oğlu Abdullah Paşa'nın yanına sığınmış, bunu fırsat bilen Hacı Mehmet Ağa, topladığı on bin kadar askerle 1808 yılında, İbradı'da Paşa'yı ve ferman olmadığı halde mutasarrıf ve müderris olan iki oğlunu idam ettirip ailenin mal varlığından çok az bir kısmını İstanbul'a gönderirken gerisine el koymuştur.⁹⁷

Kadı Paşa ve oğullarının idamından çok müteessir olan II. Mahmud, acısını Hacı Mehmet Ağa bu sıralarda vefat etmiş bulunduğundan, Hacı Mehmet Ağa'nın oğlu İbrahim Bey'den çıkarmıştır. Hacı Mehmet Ağa ve oğullarının bütün mallarının müsaderesini emreden II.

⁹¹ Tızlak, "Türk Hakimiyetinde Teke Yöresinin Sosyal Tarihi, (XX. yüzyıla Kadar)", s.160-161; Tızlak, "Teke Eli'nde Sosyal Karışıklıklar", s.38-40; Kör Bey isyanı ile ilgili ayrıca bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.III/I, TTK, Ankara, 1988, s.396-397.

⁹² Ahmet Refik, **Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s.140-141,143-144, 148-151; Tızlak, "Türk Hakimiyetinde Teke Yöresinin Sosyal Tarihi, (XX. yüzyıla Kadar)", s.161; Tızlak, "Teke Eli'nde Sosyal Karışıklıklar", s.41.

⁹³ Tekelioğlu İsyanı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Fikri Erten, **Tekelioğulları**, Hüsnütabiat Basımevi, Antalya, 1955; Fahrettin Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", **XIII Türk Tarih Kongresi**, (4-8 Ekim 1999), c.III/I, TTK, Ankara, 2002, s.237-254; Tızlak, "Teke Eli'nde Sosyal Karışıklıklar", s.41-48.

⁹⁴ Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", s.239; Ekiz, "Tekeli" unvanını kullanan bu sülalenin Teke aşiretinden olmayıp uzun yıllar Antalya ve çevresinde iltizam usulüyle hüküm süren bir aile olduğunu, ara sıra yaptıkları ihsan, hayrat, hasenat ve ziyafetlerle İstanbul erkânı tarafından korunmaya, rütbelere almaya başladıklarını bildirmektedir, bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.65.

⁹⁵ Ekiz, **a.g.e.**, s.65.

⁹⁶ Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", s.242; Tekeli Hacı Mehmet Ağa'nın mütesellimliği zamanında Teke sancağına bağlı kazalar, Antalya, Elmalı, Kaş, Finike, İğdir, Serik, Kızılkaya, Geremiği ve Kalkan'dır, bkz. Erten, **Tekelioğulları**, s.15; Güçlü, "XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi", s.122.

⁹⁷ Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", s.244-250; Ekiz, **a.g.e.**, s.66; Erten, **Tekelioğulları**, s.27, 29.

Mahmud'a, İbrahim Bey isyan ederek karşılık vermiştir.⁹⁸ II. Mahmud, işin üstesinden gelmek üzere Karaman Valisi Ali Paşa'yı görevlendirmiş, ancak Ali Paşa, İbrahim Bey karşısında aciz kalınca bu defa Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa vazifelendirilmiştir. Dokuz ay süren isyan neticesinde İbrahim Bey yakalanıp kesik başı İstanbul'a gönderilmiştir.⁹⁹

İsyanın bastırılmasının ardından Tekeli Hacı Mehmet Ağa ailesinin servetine el konulduğu gibi Antalya'da bulunmalarında sakınca görülen 51 üyesi Selanik taraflarına sürülmüş¹⁰⁰, İdris Ağazade İsmail Ağa, Teke Mütesellimliğine atanmıştır.¹⁰¹

İsyan sırasında perişan olan Teke Eli'nin 1830 yılının başlarında imarına ve sancaktan ayrılmak zorunda kalan halkın geri döndürülmesine ilişkin çalışmalar başlatılmıştır. Birçok kaza ve nahiyenin kalkındırılması için gereken yardımlar yapılmıştır. Bu bağlamda Elmalı Kazası ahalisine arpa, buğday gibi hububat ekimi yapmaları tavsiye edilirken Kaş, Kalkan, Finike ve İçdir Kazası ahalisinin de yöre ormanlarından karşılanacak kerestenin kesimine alıştıırılması istenmiştir.¹⁰²

⁹⁸ Erten, **Tekelioğulları**, s.30, 32; Aynı zamanda Erten bir başka eserinde, İbrahim Bey'in, topladığı kuvvetlerle Elmalı'ya gelerek Semahöyük köyünü karargah edindiğini, hatta ilçeyi top ateşine tuttuğunu, bir sonuç elde edemeyince sü-başılardan İdris Ağazade İsmail Ağa'nın oğlu Salih Bey'i rehin alarak Antalya'ya götürmüşse de Salih Bey'in kurtarıldığını aktarmaktadır, bkz. Süleyman Fikri Erten, **Antalya Livası Tarihi**, (Yay.haz. Abdullah Tekin), Antalya ve Yöresi Kültürleri Araştırma Enstitüsü Yay., No.2, Antalya, 1997, s.159.

⁹⁹ Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", s.250-251; Hüsrev Paşa, İbrahim Bey'in cesedini Kadınyarığı'ndan aşağı attırılmıştır, bkz. Erten, **Tekelioğulları**, s.39-40; Ekiz, **a.g.e.**, s.66.

¹⁰⁰ Tızlak, "Türk Hakimiyetinde Teke Yöresinin Sosyal Tarihi, (XX. yüzyıla Kadar)", s.162.

¹⁰¹ Ekiz, **a.g.e.**, s.66.

¹⁰² Erten, **Tekelioğulları**, s.57; Güçlü, "XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi", s.122; Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", s. 252-253

BİRİNCİ BÖLÜM

İDARÎ ve ADLÎ TEŞKİLAT

1.1. Elmalı Kazası'nın 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne Kadar İdarî Durumu

Osmanlı taşra teşkilatının temel birimini sancaklar oluşturmaktadır. Sancakları her birinin başında kadıların bulunduğu kazalar oluştururken kazalar da köylerin birleşmesinden meydana gelen nahiyelere ayrılmıştır. Kadıların idaresindeki kazalar başlangıçta adlî-idarî bir hüviyet taşıırken zamanla değişikliğe uğramış¹⁰³, Tanzimat'ın ilanından sonra kazalar malî ve idarî bir üniteye dönüştürülmüştür.¹⁰⁴

XV. ve XVI. yüzyıllarda, Teke Sancağı'nın en büyük ve en önemli yerleşim yerleri ile nüfus yoğunluğu bakımından büyük köylerin çoğunun bağlı bulunduğu Elmalı Nahiyesi, bölgenin iskânından kısa bir süre sonra nüfus miktarı, sosyal, kültürel, ekonomik ve idarî durumu ile kaza olmaya layık kadılıklar arasında yerini almıştır.¹⁰⁵

Evlîya Çelebi, XVII. yüzyılda Elmalı'nın, Anadolu Eyaleti'ne bağlı Teke Paşasının tahtının bulunduğu bir şehir olduğuna ve alaybeyisi, çeribaşısı¹⁰⁶, müftüsü, nakibüleşrafı¹⁰⁷, kethüdayeri¹⁰⁸, yeniçeri serdarı, ayân, eşraf, 8 zeâmet ve 392 timarı ile 150 akçelik büyük bir kadılık olduğuna dikkat çekmekte, bu şehirden çok etkilendiğini ifade etmektedir.¹⁰⁹ Evliya Çelebi'nin Elmalı için *Teke Paşasının Tahtı* yorumu kısa bir süre için doğru olsa dahi bu ifade

¹⁰³ Kadılık kurumunun bozulması, "Arpalık" uygulamasının yaygınlaşması, kadıların sadece yargıçlık yapmalarını gerekli kılmış ve XIX. yüzyıl başlarında idarî işlere karışmamaları hususunda hükümet tarafından sık sık uyarılarak etkinlikleri azaltılmıştır. Bununla birlikte kaza, adlî bir birim olarak varlığını Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar sürdürmüştür, bkz. Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", **ÇYYD**, c.2, s.3, Ankara, 1993, s.4.

¹⁰⁴ Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, TTK, Ankara, 1991, s.212, 240; Sadık Fatih Torun, **Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.38.

¹⁰⁵ Ekiz, **a.g.e.**, s.49; Bu dönemde Teke Sancağı'nda nahiye, coğrafi özelliklerin etkili olduğu belirli bir bölgeyi ifade etmek, idarî bir terim olarak belli köyler, mezralar ve cemaat grubunu anlatmak, ayrıca müselleme teşkilatıyla ilgili olarak, belli bir bölgedeki müselleme ocaklarını belirtmek için kullanılmıştır, bkz. Karaca, **a.g.e.**, s.70,73.

¹⁰⁶ Çeribaşı; sipahi, mütesellim, voynuk, evlâd-ı fâtilhan ve emsali askerî teşekküllerin zabitlerinden birinin adıdır. Çeribaşının vazifesi, memur olduğu yerlerin asayişini sağlamak, sefer sırasında ve muhafazalarda gereken eşkinci neferleri çıkarmak, savaş olmadığı yıllarda gereken muafiyetleri tahsil etmektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, **a.g.e.**, c.I, s.353.

¹⁰⁷ Nakibüleşraf, Hz. Muhammed'in soyundan gelenlerin işleriyle meşgul olan vazifelidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.II, MEB, İstanbul, 1983, s.647-648.

¹⁰⁸ Kethüdayeri, yeniçeri ocağı zabitlerinden birine verilen isimdir. Yeniçerilerin bulunduğu yerlerde mahallî hükümet ile ocağın işlerini düzenleyen de kethüda yeridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Pakalın, **a.g.e.**, c.II, s.252.

¹⁰⁹ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.142.

muhtemelen Antalya sancak beyi olan Teke paşasının hassı olması ve yaz aylarında Elmalı'da oturmasından kaynaklanmış olmalıdır.¹¹⁰

Evliya Çelebi bu dönemde Teke Sancağı'nın kazalarını Elmalı, Kaş, Kalkanlı (Kalkan), Finike, İğdir, Azrasan (Adrasan), Adalya (Antalya), İstanaz (Korkuteli), Kızılkaya ve Teke Karahisarı (Serik) olarak vermektedir ve kimi zaman Kaş ve Kalkanlı kazalarının Mentеше'ye bağlandığını söylemektedir.¹¹¹

XIX. yüzyılın ilk yarısında genellikle Teke Sancağı ve Hamit Sancağı birleştirilerek, bazen de ayrı ayrı vezir rütbeli paşalara mutasarrıflık olarak tevcih edilmiştir. Göreve gelemeyen mutasarrıflar, yerlerine güvendikleri bir kimseyi veya merkezî hükümetin seçtiği becerikli, dürüst, genellikle asker kökenli ağa sıfatıyla anılan bir kişiyi *mütesellim*¹¹² olarak tayin etmişlerdir.¹¹³ Örneğin 1810 yılında Teke Sancağı mütesellimi el-hacc Mehmet Ağa iken 1816 yılında vezir Seyyid Mehmet Vahit Paşa, Teke ve Hamit Sancakları mutasarrıfıdır.¹¹⁴

Tanzimat'ın getirdiği en önemli yeniliklerden biri, iki yıl kadar uygulamada kalan muhassıllıkların kurulmasıdır. 1840 yılında Elmalı ve bağlı kazaları muhassılı Mustafa İzzeti Efendi¹¹⁵, 1841 yılı Teke Muhassılı Mehmet Bey'dir.¹¹⁶ 1841 yılından sonra devletin idarî teşkilatında yapılan bir değişiklikle Akşehir, Aksaray, Beyşehir, Teke, Hamit, Niğde, İçel ve Alanya Sancakları birleştirilmiş ve merkez Konya olmuştur.¹¹⁷

Tanzimat'ın ilanı ile başlayan idarî düzenleme sonucunda, 1847 yılında Teke Sancağı, merkezi Konya olan Karaman Eyaletine bağlanmıştır.¹¹⁸ Bu dönemde de Elmalı, Teke Sancağı'nın kazalarından biridir.¹¹⁹

1864 Vilayet Nizamnamesi ve 1867 yılında bir öncekinin tüm ülkeyi kapsayan şekilde genişletilmiş hali olan Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi¹²⁰ ile yürürlüğe konan idarî

¹¹⁰ Ekiz, **a.g.e.**, s.48-49.

¹¹¹ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 142.

¹¹² Mütesellimlik kurumu hakkında bkz. Fatma Şimşek, **Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu (XVIII. Yüzyıl)**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2010.

¹¹³ Rifat Özdemir, "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)", **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, c.VII,s.134; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 9.

¹¹⁴ Moğol, **XIX. Yüzyılın Başlarında Antalya**, s.50, 54; Özdemir, "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)", s.135.

¹¹⁵ **BOA., C.DH.**, 119/5924, (27 Cemâziye'l-evvel 1256/27 Temmuz 1840).

¹¹⁶ Moğol, **XIX. Yüzyılın Başlarında Antalya**, s.55; 1845-1846 senesinden önce Mehmet Bey, daha sonra Şerif Ağa, 1846-1847 yıllarında İzzet Bey Teke Sancağı'nda muhassıllık görevini sürdürmüştür, bkz. Hasan Moğol, **Antalya Tarihi**, Mehter Yay., Ankara, 1997, s.113-114.

¹¹⁷ Moğol, **Antalya Tarihi**, s.113-114.

¹¹⁸ Aydın Beden, **1854-1859 Tarihleri Arasında Antalya (8 No'lu Antalya Şer'iyeye Sicilleri Defterine Göre)**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2004, s.36.

¹¹⁹ Karaca, **a.g.e.**, s.69.

¹²⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilâyet Nizâmnamesi ve Getirdikleri", **ÇYYD**, c.5, s.5, Eylül 1996, s.89.

düzenlemeler sonucu, 1868 yılında¹²¹ Konya Vilayeti'ne bağlanan Teke Sancağı, Antalya'nın müstakil bir liva olduğu 1914 yılına kadar mevcut durumunu korumuştur.¹²²

Bölgenin idarî sınırlarında ilkçağlardan beri görülen sorunlar ilerleyen zamanlarda da devam etmiştir. Nitekim idarîsınırların sürekli değişmesinden kaynaklanan karışıklığa XIX. yüzyılda da tesadüf edilmektedir. Bölgenin coğrafi yapısı ve konar-göçer hayat tarzı gibi sebepler, düzenli ve sistemli bir idareye geçişi zorlaştırmıştır. Şöyle ki 1864 Vilayet Nizamnamesi gereğince ortaya çıkan yeni yapılanmaya göre Elmalı civarında bulunan ve daha önce hepsi birer kaza olan Kaş, Kalkan, Finike ile İğdir Maa Kardiç kazaları 1868 yılında¹²³ Elmalı'ya nahiye statüsünde bağlanmış¹²⁴ ve bu nahiyelerin zabıta işleri aynı memurlar tarafından yürütülmüştür.¹²⁵ Kaza merkezinde ise müdür ve meclisin yönetiminde bulunan daha farklı bir yapı görülmektedir.

1.2. Kaza Yönetimi

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren aynı isimle anılan, başlangıçta idarî-adlî, daha sonraları ise sadece adlî bir birim olarak şekil değiştiren kaza¹²⁶, iktisadî, sosyal ve coğrafi şartlar bakımından büyüklük ve nitelikleri belirlenmiş nahiye ve köylerin bağlı olduğu yönetim merkezi durumunu kazanmış bir yerleşim birimidir. Merkez yerleşim biriminin yanı

¹²¹ Güçlü, Teke Sancağının Konya Vilayeti'ne 1869 yılında bağlandığını bildirir, bkz. Muhammet Güçlü, **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yay., Antalya, 1997, s.28-29; Karaca, Teke Sancağı'nın 1865 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile Konya Vilayetine bağlandığını, bu dönemde Teke Sancağı'nın Antalya, Akseki, Alaiye ve Kızılkaya adlarıyla beş kazası olduğunu bildirmektedir, bkz. Karaca, **a.g.e.**, s.69. Bununla birlikte Konya Vilayet Salnamesinin ilkine 1868 yılında tesadüf edilmektedir, bkz. **KVS.**, 1285, Def'a 1.

¹²² Ahmet Rif'at Efendi, **Lügat-ı Tarih Ve Coğrafya**, c.1, İstanbul, 1299, s.347. Moğol, Antalya'nın Konya'ya bağlanış tarihini 1841 (H.1257) olarak vermektedir ve 1918 yılına kadar bu yapının bozulmadan devam ettiğini vurgular, bkz. Hasan Moğol, **Antalya Tarihi**, s.113.

¹²³ 1867 yılında Elmalı'ya en yakın idarî birim olan Finike'nin kaza olarak kaydedilmesi ve 1868 yılında Vilayet salnamelerinde Elmalı'nın nahiyeleri arasında zikredilmesi, mevcut idarî değişimin 1868 yılında yapıldığı görüşünü güçlendirmektedir, krş. için bkz. **BOA.**, **MVL.**,551/25, (2 Recep 1284-30 Ekim 1867); **KVS.**, 1285, Def'a 1, s.93.

¹²⁴ **KVS.**, 1285, Def'a 1, s.93; Bununla birlikte 1840 yılı temettuat defterlerine göre İğdir ve Finike ayrı birer kaza olmakla birlikte Elmalı Kazası'na bağlıdır. İğdir Kazası'na ait temettuat defteri "*Defter-i Emlâk Kazâ-i İğdir tâbi '-i Kaza-i Elmalı'*", Finike Kazası'na ait temettuat defteri ise "*Defter-i Emlâk Kazâ-i Finike tâbi '-i Kazâ-i Elmalı'*" başlıklarını taşımaktadırlar. İğdir Kazası için bkz. **BOA.**, **ML.VRD.TMT.d.**, 9935, (H.1256-M.1840/1841), s.1.; Finike için bkz. **BOA.**, **ML.VRD.TMT.d.**, 10024, (H.1256-M.1840/1841), s.1. 1845 yılında ise her iki kaza da Teke Sancağı'na bağlıdır, bkz. "*Teke Sancâğı Dâhilinde Finike Kazâsına tâbi '...'*", bkz. **BOA.**, **ML.VRD.TMT.d.**, 10038, (H.1260-M.1844/1845); "*Teke Sancâğı Dâhilinde İğdir Kazâsına tâbi ' Kardiç Nâhiyesi...'*", **BOA.**, **ML.VRD.TMT.d.**, 9933, (H.1260-M.1844/1845).

¹²⁵ **KVS.**, 1285, Def'a 1, s.64, 85, 93; **KVS.**, 1286, Def'a 2, s.64, 72, 116; **KVS.**, 1287, Def'a 3, s.63.

¹²⁶ Mahkemenin, kadı veya naibin bulunduğu her yerleşim bölgesi, eyalet merkezi, sancak veya voyvodalıkla yönetilen kasaba ve köyler topluluğu adlî bir birim olarak Tanzimat'ın ilanına kadar kaza adı altında varlığını devam ettirmiştir. 1842 düzenlemesiyle kaza kavramı ilkinden çok farklı bir mahiyet almıştır, bkz. Musa Çadırcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", **Bellekten**, c.LIII, s.206, TTK, Ankara, 1989, s.237.

sıra her bir kaza, kendisine bağlı köy ve nahiyelerin de adlî, idarî ve diğer işlerini yürütmek üzere kurulmuş bir yönetim kademesi olarak gelişme göstermiştir.¹²⁷

XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar birçok kasaba, köy ve şehir; vali ve mutasarrıfların kendi adlarına, özellikle ayanlık deneyimi olanlar arasından görevlendirdikleri veya geliri doğrudan hazineye bağlanmış yerlerde hazine yöneticileri tarafından atanan voyvodalarca yönetilmiştir.¹²⁸ Tanzimat'la birlikte kimi yerleşim yerlerinde ayan ve voyvodaların yaptıkları hizmetler, kaza müdürlerine devredilmiştir.¹²⁹

1839 yılında Tanzimat'ın ilanı ile ülke yönetiminde önemli değişikliklere gidilmiş, 1840 yılında oluşturulan muhassıllık kurumu bekleneni vermekten uzak kalınca iki yıl sonra muhassıllık kaldırılarak tekrar iltizam usulüne dönmüştür. Eyalet ve sancak yönetimleri yeniden düzenlenerek Tanzimat'ın uygulandığı yörelerde eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar köylere ayrılmıştır. Köylerin yönetimi muhtarlar, kazalarınki kaza müdürlerine, sancak yönetimi ise kaymakamlara verilmiş, eyalet eskiden olduğu gibi vali tarafından yönetilmiştir. Burada mülkî idarede ilk kez *kaza* idarî bir birim olarak taşra yönetiminde yerini almıştır.¹³⁰

1864 Vilayet Nizamnamesi ile taşra yönetimi vilayet, sancak, kaza ve köy şeklinde idarî birimlere ayrılmış; vilayet yönetimi valilere, sancak yönetimi mutasarrıflara, kaza yönetimi ise kaymakamlara bırakılmıştır.¹³¹ İdarî bir birim olarak tanımlanmış olsa da statüsü tam olarak belirlenmeyen nahiyelerin durumu, 1871 Vilayet Nizamnamesi ile çözüme kavuşturulmuş, kaza ile köy arasında bir idarî birim olarak ilk kez tanımlanan nahiyelerin

¹²⁷ Mehmet Süme, **Develi Kazası (1839-1910)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 20.

¹²⁸ Çadircı, **a.g.e.**, s.29; Elmalı ayanı Kara Muradzade Hacı Mustafa'nın askerleriyle birlikte Ordu-yı Hümayuna çağırılması, bkz. **BOA., C.AS.**, 1088/47984, (29 Muharrem 1187-22 Nisan 1773); 1815 yılında Elmalı Ayanı bulunan İsmail Ağa'nın, kanuna aykırı hareketlerinden dolayı padişah tarafından Limni adasına sürgün emri çıkmış, evlad ve ıyalı hapsedilirken tüm emlak, eşya ve zahiresine el konulmuştur. Ancak Kaptan Paşanın devreye girmesiyle İsmail Ağa affedilmiştir, bkz. **BOA., HAT.**, 1532/70, (29 Zilhicce 1230-2 Aralık 1815); 1828 yılında Elmalı Kazası voyvodası İdriszade Salih Ağa'dır. Salih Ağa'nın, İstanköy Adasının muhafazası için 50 nefer süvari, 50 nefer piyade ve yeteri kadar yiyecek tedarik edip yerine kardeşi Ahmet Ağa'yı bırakarak derhal ada muhafızı el-hacc Ali Paşa maiyetine katılması istenmiştir, bkz. **BOA., C.AS.**, 243/10225, (19 Muharrem 1244-1 Ağustos 1828); 1829 yılında ise Elmalı Ayanı İdris oğlu Salih'in kendi halinde olmayıp bölgeyi ihtilala sevk etmeye çalıştığı görülerek Bozcaada'ya sürülmesi hakkında gerekenin yapılması, suistimal görüldüğü takdirde yetkili mercilerin cezalandırılacağı bildirilmiştir, **BOA., C.ZB.** 23/1125, (29Rebiyü'l-ahir 1245/28 Ekim 1829).

¹²⁹ Çadircı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", s.247; Çadircı, **a.g.e.**, s.32.

¹³⁰ Musa Çadircı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839-1876)", **IX. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, (21-25 Eylül 1981), Kongreye Sunulan Bildiriler, c.II, TTK, Ankara, 1988, s.1155; Çadircı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", s.237.

¹³¹ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", **Osmanlı**, c.6, YTY, Ankara, 1999, s.113.

idaresi ise nahiye müdürlerine verilmiştir.¹³² Nahiye müdürlerinin faaliyetlerini denetleme işi kaymakamların sorumluluğuna bırakılmıştır.¹³³

1.2.1. Kaza Müdürü

Tanzimat'ın ilanından sonra uygulamaya konan muhassıllık kurumunun vergi toplamada istenen başarıyı gösterememesi ve halkın bu durumdan şikâyetleri, Osmanlı yöneticileri tarafından dikkate alınarak bazı değişikliklere gidilmesi uygun bulunmuştur. Bu doğrultuda eyaletten kazaya kadar idarî bir yapılanmaya gidilmiş, eyaletlere vali, sancaklara kaymakam, kazalara da eşraftan birer müdür tayini, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye¹³⁴ tarafından karara bağlanmıştır. Bu yeni yönetim biçimi 1842 senesinden itibaren Tanzimat'ın uygulandığı bütün eyaletlerde yürürlüğe konmuştur.¹³⁵ Vergileri zamanında toplamak, halkın güvenliğini ve refahını sağlamak öncelikli amacı olan kaza müdürüne, kazanın büyüklüğüne göre halk tarafından karşılanmak üzere aylık bağlanmıştır.¹³⁶

Muhtar ve ayan seçimlerinde olduğu gibi kaza müdürlerinin seçimlerinde de kazanın ileri gelenleri toplanarak aralarından birini kaza müdürü seçecekler, seçilecek müdürün iyi huylu, halkın ve devletin yararını kollayan, becerikli bir kişi olmasına bakılacaktı.¹³⁷ Elmalı'ya eşraftan atanan müdürlerin genellikle *İdriszâde* adı verilen aileden seçildiği anlaşılmaktadır. 1844-1845 yıllarında kaza müdürü Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından ve tımarlı süvari zaptiyeliğinden emekli İdriszâde Salih Ağa¹³⁸ iken ardından bu görevi oğlu Murat Ağa yürütmüştür.¹³⁹ 1858 senesinde ise bu defa yine aynı aileden Süleyman Ağa Elmalı Kazası müdürlüğüne atanmıştır.¹⁴⁰ 1861 yılında bir cinayet kapsamında ifadesine başvurulmuş İdris Ağazade Süleyman Ağa'nın yine kaza müdürlüğünde olduğu görülmektedir.¹⁴¹

Kaza müdürü seçimlerinde halkın, müdür azil ve tayin işlerine karışmasının doğru olmadığı gerekçesiyle kimi durumlarda hükümet, doğrudan işe karışarak müdür atamıştır. Örneğin 1854 yılında azledilen Murat Ağa'nın yerine, kaza ahalisinin güven duydukları

¹³² Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilâyet Nizâmname ve Getirdikleri”, s.90; İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, TTK, Ankara, 2000, s.61,64.

¹³³ Erkan Tural, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiye-i Vilâyât Talimâtname”, **ÇYYD**, c.14, s.1, Ocak 2005, s.77.

¹³⁴ Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, TTK, Ankara, 1999.

¹³⁵ Çadırcı, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, s.238; Çadırcı, **a.g.e.**, s.241.

¹³⁶ Çadırcı, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, s.238.

¹³⁷ Torun, **a.g.t.**, s.44; Çadırcı, **a.g.e.**, s.241; Çadırcı, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, s.238.

¹³⁸ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10006, (H.1260-M.1844/1845), s.2; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9948, (H.1260-M.1844/1845), s.2.

¹³⁹ **BOA., A.MKT.UM.**,154/70, (22 Cemâziye'l-âhır 1270-22 Mart 1854).

¹⁴⁰ **BOA., A.MKT.UM.**,329/55, (9 Rebi'ülevvel 1275-17 Ekim 1858).

¹⁴¹ **BOA., A.MKT.UM.**, 439/99, (18 Cemâziye'l-evvel 1277-2 Aralık 1860); **BOA., İ.MVL.**, 514/23182, (9 Cemâziye'l-evvel 1278-12 Kasım 1861).

Elmalı eski müdürü İdris Ağa'nın tekrar kaza müdürü olarak tayin edilmesi talebi, hükümet tarafından kabul edilmeyerek¹⁴² Elmalı Kazası Müdürlüğüne Konyalı Şaban Bey atanmıştır.¹⁴³

Kaza müdürlüğü için üst makama yazılan istihdam dilekçelerine de rastlanmaktadır. 1849 yılında Elmalı Kazası müdürlüğü için, daha önce İçel muhassıl muavinliği yapmış olan, zor durumunda olduğu için Elmalı Kazası veya başka bir kazada müdür olarak istihdamını isteyen ve ismi tespit edilemeyen bir zat, Teke Kaymakamı Şakir Bey'e dilekçeyle başvurmuştur.¹⁴⁴

Kaza müdürlerinin yöre ileri gelenlerince seçilmeleri genel kural olarak benimsenmişse de uygulamada bu kurala uyulmadığı, sancak kaymakamlarının, akrabaları olan kimseleri müdürlüğe getirdikleri de olmuştur. Bunun yanında yörede müdürlük yapabilecek nitelikte biri bulunamaz ise halk doğrudan hükümetin kendilerine müdür atamasını talep eder ve merkezden atama yapılabilirdi.¹⁴⁵

Gerekli durumlarda valiler, nedenini gerekçeli olarak hükümete bildirmek kaydıyla kaza müdürlerinin görevine son verebilmiştir. Bu gibi durumlar genelde kaza müdürlerinin zimmetlerine para geçirdikleri ve halktan değişik adlarda fazla vergi talebinde buldukları zamanlarda gerçekleşmiştir. Zimmetine para geçirdiği tespit edilen bir kaza müdürü bu meblağı hazineye ödemekle yükümlüdür. Müdür değişikliğinde ise halkın uygun gördüğü birisi yeni müdür seçilene kadar yerine bir vekil tayin edilmiştir.¹⁴⁶ 1854 yılında Elmalı Kazası müdürü bulunan Murat Ağa'nın zimmetine para geçirerek 34 bin kuruşluk borcunu ödemediği gibi Konya'ya gidip memleket aleyhine çalışmakta olduğunun haber alınması sonucu liva kaymakamı tarafından azledilmesi üzerine¹⁴⁷ maaş bağlanmaksızın vekâleten Elmalı Kazası müdürü olarak atanan Konyalı Şaban Bey, asaleten memuriyetine devam etmek istediğini Konya Valisi'ne bildirmiştir.¹⁴⁸ Bununla birlikte emvâl-i mîrîye hiçbir borcunun bulunmadığını ve birtakım yalan ve hilelerle liva kaymakamı tarafından haksız yere azledildiğini iddia eden Murat Ağa, Konya Valisi'ne durumu anlatan bir dilekçe göndermiş¹⁴⁹, fakat sonuç değişmemiştir.

¹⁴² BOA., A.MKT.UM.,154/70, (22 Cemâziye'l-âhır 1270-22 Mart 1854).

¹⁴³ BOA., İ.MVL.,309/12851, (29 Ramazan 1270-25 Haziran 1854).

¹⁴⁴ BOA., A.DVN.,47/88, (19 Temmuz 1265-31 Temmuz 1849).

¹⁴⁵ Çadırcı, a.g.e, s.242.

¹⁴⁶ Torun, a.g.t., s.44; Çadırcı, a.g.e., s.242.

¹⁴⁷ “...merkûm Murat Ağa'nın arâzî-i mîrîye esmânından ve îâne akçesinden ve a 'şârdan otuz dört bin şu kadar gurus zimmet-i mütebeyyinesi olduğundan bunu te'diyeye ber-vechle muvâfakat etmeyüb ber-takrîb yine müdürlüğü istihsâl ile ... vermemek ve kazâyı istediği gibi kullanmak üzere Konya'ya gidib memleketi ifsâda çabalamakda olarak...”, bkz.BOA., A.MKT.UM.,154/70, (22 Cemâziye'l-âhır 1270-22 Mart 1854); BOA., A.MKT.UM., 154/69, (22 Cemâziye'l-âhır 1270-22 Mart 1854).

¹⁴⁸ BOA., İ.MVL.,309/12851, (29 Ramazan 1270-25 Haziran 1854).

¹⁴⁹ BOA., A.MKT.UM., 166/79, (13 Muharrem 1271-6 Ekim 1854).

İmparatorluğun çoğu bölgesinde görülen kaza müdürlerinin yolsuzluklarına Elmalı Kazası'nda da rastlanmaktadır. Nitekim 1853 yılında bir süredir Elmalı'da ikamet eden, Avusturya tebaasından ve Latin mezhebinden bir kişi, Elmalı reayasından bir Rum kızıyla evlenebilmek için metropolit vekilinden istediği izne müsaade edilmeyince Elmalı Kazası naib ve müdürüne rüşvet vererek nikâhını usulsüz bir şekilde kıydırmıştır. Durumun haber alınması üzerine, bu gibi durumların kanuna aykırı olduğu bildirilerek nikâhın feshedilmesi ve bundan sonra böyle hareketlerden uzak durulması için emirname yazılmıştır.¹⁵⁰

Diğer bir olayda Kaza Müdürü Murat Ağa, Fransalı Civan Batista Vitalis isimli tüccara altı kilesi seksener kuruştan altı bin kile yayla buğdayı teslim etmek için kontrat imzalamış ve adı geçen tüccardan peşin yirmi bin kuruş almış olmasına rağmen söz konusu buğdayı teslim etmemiştir. Bunun üzerine Fransalı tüccar kontrat icabında parasının ödenmesini talep ederek Murat Ağa'yı mahkemeye vermiş ve Murat Ağa acilen İstanbul'a çağırılmıştır.¹⁵¹

Kaza müdürleri, kazaya bağlı köylerden vergilerin zamanında toplanmasını sağlamak, halkın güven içinde geçimlerini sağlamalarına yardımcı olmak, Tanzimat'ın öngördüğü düzenlemelerin yörede uygulanmasını sağlamakla görevlendirilmişlerdir. Ayrıca kazalarında oluşturacakları küçük meclisler vasıtasıyla köylerden imam ve muhtarların gönderecekleri vergi dağıtım listelerini inceleyip geçen yılın kayıtlarıyla karşılaştırmak, belirgin bir değişim görüldüğü takdirde sebebini araştırarak sonucunu kaymakama göndermekle yükümlü tutulmuşlardır. Eyalet meclislerine sunulan muhasebe defterlerinde, kaza müdürlerinin hesaplarında bir tutarsızlık görülürse bu defter imzalanmayarak soruşturma açılmaktaydı. Kaza müdürlerinden, özellikle yer değiştirme ve göç gibi kimi nedenlerle köyünden ayrılanlara vergi yazılmaması istenmiştir.¹⁵²

Tanzimat'ın ilanından beri uygulamada ortaya çıkan pürüzler ve dış baskılar nedeniyle Osmanlı yönetimi taşra idaresinde yeni düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir. İlk önemli düzenleme 22 Eylül 1858'de yayınlanan ve eyalet, sancak ile kaza yöneticilerin görevlerine; yönetim bölgelerindeki işlerin nasıl yürütüleceğine dair talimatları içeren yönetmelikle yapılmıştır. Aksaklıkların devam etmesi üzerine 1860 ve 1862 yıllarında taşra yönetimini de ilgilendiren bir dizi talimatlar yayınlanmıştır.¹⁵³

Tüm bu düzenleme ve kanunlara rağmen diğer idarî birimlerde görüldüğü gibi kaza yönetiminde de istenilen sonuçlar alınamamış, birçok kaza müdürü görevini kötüye

¹⁵⁰ BOA., HR.MKT., 55/33, (9 Rebi'ü'l-âhır 1269-20 Ocak 1853).

¹⁵¹ BOA., HR.MKT., 95/32, (14 Rebi'ü'l-evvel 1271-5 Aralık 1854); Murat Ağa'nın borcuna, Tekeli Hacı Mustafa Ağa'nın doksan bir gün içinde ödeyeceğini vaat ederek kefil olması hakkında bkz. BOA., HR.MKT., 151/54, (29 Şevval 1272-3 Temmuz 1856).

¹⁵² Çadirci, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", s.240.

¹⁵³ Adı geçen yönetmeliklerde öngörülen düzenlemelerle ilgili bkz. A.g.m., s.247-250.

kullanmıştır. Kendi çıkarlarını devletin çıkarlarından üstün gören kaza müdürlerinin sık sık görevden alınmaları veya sürgüne gönderilmeleri, umulan etkiyi göstermemiş, bu tür yolsuzluklar uzunca bir süre devam etmiştir.¹⁵⁴

1.2.2. Kaymakam

Daha çok askerî bir koordinasyon ünitesi olarak düşünülen Osmanlı eyaletlerinin sınırlarının genişliği¹⁵⁵ yöneticileri bu konuda yeni bir düzenleme yapmaya itmiştir. Böylece 8 Ekim 1864'te yayımlanan ve büyük ölçüde Fransız taşra yönetim sisteminden yararlanılarak hazırlanan Vilayet Nizamnamesi ile 1842 yılından beri yönetimde yapılan düzenlemelere yeni bir biçim verilmiştir. Başlangıçta 1864 senesinde Tuna Vilayeti'nde uygulamaya konulan nizamname, bazı küçük değişikliklerle üç yıl sonra, 1867 Vilayet Nizamnamesi'yle ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır.¹⁵⁶

1867 Nizamnamesinde yöneticilerin unvan ve atamalarında bazı değişiklikler yapılmıştır. Eyalet adı vilayet olmuş; vali, yönetici olarak durumunu ve unvanını korumuştur. Sancak, liva adıyla da anılmaya başlanırken kaymakam yerine yönetici sıfatıyla mutasarrıf görevlendirilmiştir. Kaza birimi 1842 yılındaki statüsünü korumakla birlikte, seçimle göreve gelen kaza müdürü yerine hükümetçe atanan kaymakam işbaşına getirilmiştir.¹⁵⁷ Mevcut durum Osmanlı Devleti'nin dağılışına kadar varlığını korumuştur.

Geçmişten gelen kötü alışkanlıklarını terk etmek istemeyen yerel yöneticilerin yolsuzlukları ve kötü idareleri kaymakamlık döneminde de süregitmiştir. Kaza müdürlüğü örneğinde görüldüğü üzere kaymakamlık döneminde de yolsuzluk, kayırma ve usulsüzlükleri görülen bu gibi kimselerin muhakemeleri yapılarak gereken cezalar verilmeye çalışılmıştır. Örneğin 1890 yılında Elmalı Kaymakamı bulunan Reşad Bey, uygunsuz hâl ve hareketlerinin görülmesi nedeniyle azledilmiş ve yerine Yanya Vilayeti'nin Timuriçe Kazası kaymakamı olan İbrahim Sadık Efendi tayin edilmiştir.¹⁵⁸

Azil ve istifa yoluyla görevlerinden ayrılanlar olduğu gibi atandıkları yere uyum sağlayamayan kimi kaymakamlar da görev yerlerinin değiştirilmesi hususunda Dâhiliye Nezareti'ne başvuruda bulunmuşlardır. 1894 yılında İbrahim Sadık Bey, Elmalı Kazası'nın havası ve suyuna alışamadığından bahisle sahil kaymakamlıklardan birine tayinini, İntihab-ı Memurin Komisyonu'ndan talep etmiştir. Bu sırada Trabzon Vilayeti Sürmene Kaymakamı

¹⁵⁴ A.g.m., s.241.

¹⁵⁵ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.61.

¹⁵⁶ Süme, **a.g.t.**, s. 24; Ortaylı, **a.g.e.**, s.61.

¹⁵⁷ Çadirci, **a.g.e.**, s.252.

¹⁵⁸ **BOA., İ.DH.**, 1187/92925, (23 Zilkade 1307-11 Temmuz 1890).

bulunan Ali Rıza Bey'in rutubetli yerlerin rahatsızlığını arttırdığını, bu nedenle Hüdavendigâr veya Konya Vilayetleri kazalarında kendine uygun bir kaza kaymakamlığı talep ettiğini bildiren arzuhali, komisyon tarafından olumlu karşılanmış ve bu iki kaymakamın yerleri değiştirilmiştir.¹⁵⁹

1895 yılında Yanya Vilayeti'nin Aydonat Kaymakamlığından, Elmalı Kazası kaymakamlığına atanan Süleyman Fikri Efendi¹⁶⁰ içki, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklara sahip olduğu, eski sandık emini Kuddusi Efendi'nin mal sandığından 25 bin kuruş çalarak kumara harcadığı ve hırsızlık suçunu sandık emini vekili üzerine yıkmaya çalıştığı gerekçesiyle şikâyet edilmiştir. Yolsuzlukları bununla sınırlı kalmayan Süleyman Fikri Efendi, Finike Nahiyesi Yalnız Köyü ahalisinden Kocabaş oğlu Mustafa Ağa'nın para ve eşyasını gasp eden eşkıyanın yakalanması esnasında, Mustafa Ağa'yı darp etmeye çalışan kişilerin Finike ve Kaş kazasında kereste fabrikalarında çalışan amelelerden Yuvaço ile oğlu olduğu tespit edilmesine rağmen, fabrika işçilerinden 70-80 kişinin merkeze götürülerek usulsüz olarak tahliye edilmesi gibi kanuna aykırı işlerin yapılmasına sebep olmakla suçlanmıştır. Bununla birlikte kaymakamın, durumu ihbar eden Ömer Paşa Camii¹⁶¹ imamı Hafız Reşit Efendi'yi tehdit ederek aleyhinde şikâyette bulunmayacağına dair senet imzalattığı da iddia edilmiştir.

Süleyman Fikri Efendi suçlamalar üzerine adı geçen fabrikalarda çalışan Bulgar işçileri ifadelerine başvurmak üzere merkez kazaya götürdüğünü, suçlu görülmeyenleri on gün içinde bırakıp şüphe edilen 6-7 kişiyi ise mahkemeye teslim ettiğini, mahkeme sonrası bunlarında serbest bırakıldığını beyan etmiştir.¹⁶²

Ayrıca kaymakam hakkında, eski mal müdürü Hasan Efendi ve birkaç zabıta neferi ile birlikte Tavıllar Köyü'nde kaçakçılara ateş ettirdiği ve bunlar yakalandığı için köy muhtarını dövdürdüğü, eski tapu tahsildarı Arif Efendi'nin diğer bazı memurlarla beraber tapu yoklama hasılatından 30 bin kuruş çaldıkları halde henüz gerekenin yapılmadığı, nüfus memuru Ahmet Efendi ile belediye sandık emini Ali Ragıp Efendilerin rüşvet ve kayırmadan dolayı suçlu

¹⁵⁹ BOA., İ.DH., 1303/64, (21 Şaban 1311-27 Şubat 1894).

¹⁶⁰ BOA., DH.MKT.,374/8 (17 Zilkade 1312-12 Mayıs 1895); BOA., BEO.,635/47578, (9 Zilhicce 1312-3 Haziran 1895); BOA., İ.DH.,1323/1312 Z-44 (5 Zilhicce 1312-30 Mayıs 1895).

¹⁶¹ BOA., DH.MKT., 2158/56 koduyla kayıtlı belgede Hafız Reşit Efendi, "Cami-i Kebir İmamı" olarak geçerken, BOA., İ.DH., 1361/1316-Ş-45 koduyla kayıtlı belgede ise "Ömer Paşa Cami-i Şerifi İmamı" olarak geçmektedir.

¹⁶² BOA., DH.MKT., 2158/56, (27 Şaban 1316 -10 Ocak 1899); BOA., İ.DH., 1361/1316-Ş-45, (18 Şaban 1316-1 Ocak 1899); Silahlı Bulgar eşkıyasının iki yüzün üzerinde köy halkı tarafından Çatallar mevkiinde kuşatılarak hükümete haber verildiği ve kaymakamın kazadan beş jandarma ile takibe koyulduğunu bildiren Antalya Mutasarrıflığı, Konya Vilayeti, Elmalı Redif Taburu Binbaşılığı, Seraskerlik ve Sadaret arasındaki yazışmalar hakkında bkz. BOA., BEO., 826/61906, (4 Ağustos 1312-16 Ağustos 1896); BOA., BEO., 1252/93889, (20 Şaban 1316-3 Ocak 1899); BOA., Y.MTV., 145/19, (4 Rebi'ü'l-evvel 1314-13 Ağustos 1896).

buldukları halde tahkikat evrakının bir köşeye atılarak unutturulduğu, Müftü Ali Ragıp Efendi'nin Karaköylü İbrahim Efendi ile birlikte iltizam eylediği köylerin, aşar ambarlarını tahrip edip içinde bulunan ve İbrahim Efendi'ye ait olan meblağı gasp ettiği ve ahalinin emval ile mahsulatlarını usulsüz bir şekilde istediği fiyata satın aldığı şikayetleri de mevcuttur.¹⁶³ Yine 1899 yılında eski Eytam Müdürü Mehmet Nazif Efendi'nin görev süresine ait muhasebesinin, Kaymakam Süleyman Fikri Efendi tarafından kasten geciktirilmiş olduğu anlaşılmıştır.¹⁶⁴ Bu olaylardan kısa bir süre sonra hastalanan Elmalı Kaymakamı Süleyman Fikri Efendi, tedavi için gittiği İstanbul'da vefat etmiştir.¹⁶⁵

1903 senesinde Elmalı'dan Kulzade Mustafa imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne yapılan bir şikâyetle, Elmalı Kaymakamı Ali Munis Efendi'nin hükümet dairesine bitişik ibtidâî mektebini ve bir medreseyi izinsiz olarak yıktırıp medresenin yerine de maarif hâsulatından usulsüz olarak alınan paralarla bir ibtidâî mektebi inşaatına başladığı bildirilmiş, neticede gerekli tahkikattan sonra gerekenin yapılması için Konya Vilayeti'ne talimat verilmiştir.¹⁶⁶

Usulsüzlükleri görülen kaymakamların cezalandırıldıkları görüldüğü gibi görev süreleri içerisinde yararlılıkları görülen kaymakamların da Dahiliye Nezareti tarafından taltif edildiği anlaşılmaktadır. 1904 yılında Elmalı kaymakamı bulunan Tefvik Bey, tahsilât ve inzibat hususlarında gösterdiği gayret dolayısıyla üçüncü dereceden rütbe ile taltif edilmiştir.¹⁶⁷

Kimi zaman azledilen kaymakamların, sicilleri düzeltilerek yeniden istihdam edilmeleri sağlanmıştır. 1890 yılında Elmalı Kaymakamı olarak görev yapan Mehmet Reşat Efendi, azledilmesinin ardından Şura-yı Devlet'e gönderdiği mazbatada Elmalı Kaymakamlığı'ndan azledilmesine sebep olan sicilinin düzeltilerek sınıfına uygun bir kaymakamlıkta yeniden istihdam edilmesini talep etmiştir. Adı geçen kaymakamın kötü bir hareketinin ve istihdamına mani olacak bir engelin bulunmadığının anlaşılmasıyla yine hakkı olan bir memuriyette

¹⁶³ Finike nahiyesinde bulunan aşiret halkını himaye ederek bu aşiret üyelerini tekâlif-i mîrîyeden muaf tuttuğu, hakkında şikayette bulunan Aşık Abdullah Efendi isminde birini adamlarına darp ettirerek Finike Nahiyesi eşrafından Mehmet Efendi'nin emval ve eşyasını yağmalattığı, iltizam eylediği aşar bedelini ödemediği, mahkeme huzurunda Bucakzade Mehmet Efendi adında bir şahsın yalan yere yemin ettiği saptanmış olmasına rağmen henüz hakkında bir işlem yapılmadığı gibi buna benzer birçok yolsuzlukla suçlanmıştır, bkz. **BOA., DH.MKT.**, 2158/56, (27 Şaban 1316 -10 Ocak 1899); Bununla birlikte zabıta mülazımı Mehmet Ağa ile birlikte Terzi Eyüpzade İsmail'i Ziraat Bankası'na olan borcu nedeniyle; şer'iyye katibi Nazif ile Hafız Reşit Efendileri ise eşkiya meselesini Dahiliye Nezareti'ne ihbar etmelerinden dolayı tevkif ettirmiştir. Ayrıca Akseki yangınzedeleri için toplanması gereken ianenin, Antalya yangınzedeleri adına toplandığının ortaya çıkması üzerine, bir yanlışlık sonucu böyle söylenmiş olduğu ileri sürülmüş, toplanan paranın da hükümet konağı teşrifatına harcandığı ortaya çıkmıştır. Ancak bu karar kaza idare meclisi tarafından alındığından, bu suçlamada kaymakamın mesuliyeti görülmemiştir, bkz. **BOA., İ.DH.**, 1361/1316-Ş-45, (18 Şaban 1316-1 Ocak 1899).

¹⁶⁴ **BOA., DH.MKT.**, 2186/117, (27 Zilkade 1316-8 Nisan 1899).

¹⁶⁵ **BOA., DH.MKT.**, 2255/100, (4 Cemâziye'l-âhır 1317-10 Ekim 1899).

¹⁶⁶ **BOA., DH.MKT.**, 755/7, (2 Cemâziye'l-evvel 1321-27 Temmuz 1903).

¹⁶⁷ **BOA., DH.MKT.**, 914/26, (6 Şevval 1322-14 Aralık 1904).

görevlendirilmesi için İntihab-ı Memuriyet Komisyonu ile Sicil-i Ahval Komisyonu'na malumat verilmiştir.¹⁶⁸

Kaymakamların haksız yere görevden alındıklarını bildirerek mağduriyetlerinin giderilmesini talep ettikleri de olmuştur. Örneğin 1906 yılında 3. sınıf kazalar arasında bulunan Elmalı Kaymakamlığı'nda vazifeli Mustafa Hilmi Efendi, kanunlara aykırı muamele yaptığı yönündeki şikâyet neticesinde 1907 yılında azledilmiş ve yerine Beyşehir Kaymakamlığı'ndan istifa eden İsmail Hakkı Efendi atanmıştır.¹⁶⁹ Ancak Mustafa Hilmi Efendi 1909 yılında Dâhiliye Nezareti'ne yazmış olduğu dilekçesinde, kazada derebeyi soyundan gelen ve zorbalardan olduğunu iddia ettiği İdris Ağa'nın, devlet malına el koyma, asker kaçaklarını çiftliğinde saklama, ahaliye zulmetme gibi birçok usulsüzlüğe karıştığını ve bunları örtbas ettiği gibi kendisini de haksız yere suçlayarak görevden alınmasına neden olduğunu bildirmiştir. Ayrıca mahkemenin geciktirilmesi sebebiyle iki yıldır mağdur olduğunu dile getirerek mağduriyetinin giderilmesini ve yeniden istihdam edilmesini talep etmiştir.¹⁷⁰ Durumu değerlendiren Nezaret, mahkemenin neden geciktirildiğini ve neticesini Konya Vilayeti'nden sormuş, gerekenin yapılmasını istemiştir.¹⁷¹ Yapılan tahkikatın ardından suçsuz bulunan Mustafa Hilmi Efendi'nin Şura-yı Devlet tarafından boş olan bir kaymakamlıkta istihdamına müsaade edilmiştir.¹⁷² Mustafa Hilmi Bey'in 1909 yılının Ağustosunda Emniyet-i Umumiye İstihbarat Dairesi İstihbarat Memurluğu'na tayin edildiği görülmektedir.¹⁷³

Kaza idaresinde yapılan iyileştirme çabalarına rağmen müdür ve kaymakamların görevlerini kötüye kullanmaları, halka kötü davranmaları, yönetim organizasyonunda sıkça görülen yer değişimleri gibi bir türlü önüne geçilemeyen aksaklıklar nedeniyle, yönetimde yapılan yeniliklerden istenilen başarı elde edilememiştir. Elmalı'da kaymakam değişikliği çok sık yaşanmış, henüz bir yılını doldurmadan kaymakamlık görevinden ayrılanlar olmuştur. 1868-1914 yılları arasında Elmalı'da en uzun kaymakamlık yapan kişi yedi yıl kaymakamlık görevinde kalan Emin Raşid Efendi olmuştur (bkz. Tablo 1.1). Kaymakamlık süresi içerisinde adı yolsuzluk, tehdit, darp gibi birçok usulsüzlüğe karışan kaymakam ise XIX. yüzyıl sonlarında görev yapan Süleyman Fikri Efendi'dir.

¹⁶⁸ BOA., DH.MKT., 1945/2, (7 Rebi'ü'l-evvel 1309-11 Ekim 1891); BOA., DH.MKT., 1942/27, (23 Ramazan 1309-21 Nisan 1892).

¹⁶⁹ BOA., DH.MKT., 1210/35, (27 Recep 1325-5 Eylül 1907).

¹⁷⁰ BOA., DH.MKT., 2703/91, (18 Zilhicce 1326-11 Ocak 1909); BOA., ŞD., 3061/56, (2 Cemâziye'l-evvel 1327-22 Mayıs 1909).

¹⁷¹ BOA., DH.MKT., 2727/34, (11 Muharrem 1327-2 Şubat 1909); BOA., DH.MKT., 2741/26, (26 Muharrem 1327-17 Şubat 1909).

¹⁷² BOA., DH.MKT., 2853/10, (3 Cemâziye'l-âhır 1327-22 Haziran 1909).

¹⁷³ BOA., DH.EUM.MH., 1/13, (29 Recep 1327-16 Ağustos 1909).

Tablo 1.1 Elmalı Kaymakamları (1868-1914)¹⁷⁴

Tarih	Kaymakam Adı	Tarih	Kaymakam Adı
1868-1869	Hacı İshak Efendi	1894	Ali Rıza Bey
1870	İsmail Bey	1896-1899	Süleyman Fikri Efendi
1871	Hacı Ahmed Efendi	1899-1903	Ali Munis Bey ¹⁷⁴
1872-1873	Mahmud Efendi	1903- 1906	Tevfik Bey
1874-1876	Hacı Şakir Bey	1906	Mustafa Hilmi Efendi
1877	Necati Efendi	1907	İsmail Hakkı Bey
1878	Nazmi Efendi	1908	Kadri Bey (vekaleten)
1879-1881	Hurşid Bey	1909	Asım Bey
1882	Osman Bey ¹⁷⁵	1910	Faiz Bey
1883-1889	Emin Raşid Efendi	1912	Hasan Faiz
1890	Mehmet Reşad Bey	1914	Hasan Efendi
Temmuz 1890	İbrahim Sadık Efendi		

1.2.3. Kaza Meclisi

1864 Vilayet Nizamnamesi, taşra yönetimindeki işlerin hakkaniyet üzere görülebilmesinde etkili bir yeri olan idare meclisleri ve bunların çalışmalarına ilişkin düzenlemelere yer vermiştir. Buna göre vilayet merkezinde valinin başkanlığında sürekli toplanan bir vilayet idare meclisi, livalarda liva idare meclisi, kazalarda ise kaza idare meclisleri oluşturulacaktı.¹⁷⁶

Kaymakamın başkanlığında toplanan kaza idare meclisi, kaza mal müdürü, tahrirat kâtibi, naib, müftü ve Müslüman olmayan toplulukların dinî önderlerinden oluşmakta, ayrıca ikisi Müslüman, ikisi gayrimüslim dört üye seçilerek meclise katılmakta idi.¹⁷⁷ Söz konusu yapıya Elmalı Kazası'nda da rastlanmaktadır. Meclisin doğal üyeleri olan kaymakam, naib, müftü,

¹⁷⁴ Tedavi için İstanbul'da bulunan ve burada vefat eden Süleyman Fikri Efendi'nin yerine mülkiye mektebi mezunu, Ticaret ve Nafia Nezareti Meclis Kalem Katibi Ali Munis Bey'in tayin edildiği, **BOA., İ.DH.MKT.**,2255/100, (4 Cemâziye'l-âhır 1317-10 Ekim 1899).

¹⁷⁵ Elmalı Kaymakamı Osman Bey, mekteb-i mülkiye ser-mubassırlığına nakledilmiş olup yerine yine aynı mektepten şehadetnameli Emin Raşid Efendi atanmıştır, **BOA., İ.DH.**, 902/71738, (25 Muharrem 1301-26 Kasım 1883).

¹⁷⁶ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.62.

¹⁷⁷ **A.g.e.**, s.82; Çadırcı, **a.g.e.**, s.259.

tahrirat kâtibi, mal müdürünün yanında; seçilmişler arasında iki Müslüman ve iki gayrimüslim üye bulunmaktadır.¹⁷⁸

Kaza idare meclisine girecek dört üyenin seçilmesinde, öncelikle kaza tefrik meclisi belirlediği adayları, köy ihtiyar meclisine gönderir, onların seçtikleri kişiler yeniden kaza tefrik meclisine gelir ve meclis iki misli adayı seçip kaymakama sunar. Kaymakam ise mutasarrıfa ileterek, asıl üyelerin seçilmesini sağlar.¹⁷⁹

Kaza idare meclisi mülkiye, maliye, zaptiye, tahsiliye, naffa tapu ve ziraata dair işlerin yürütülmesinde görevlendirilmiş ve hukuk işlerine karışması yasaklanmıştır. Kaza zaptiye askerinin amiri, kaza müdürüdür. Kazada hukuk işleri, hâkimin başkanlığında toplanan *Deavi Meclisine* bırakılmakla birlikte, şeriat mahkemesi de varlığını korumuştur.¹⁸⁰

Deavi meclisinde alınan kararların müdüre iletilmesinin ardından, müdür yetki alanına girenleri uygulamaya koyacak, diğerlerini ise bir üst merci olan kaymakama iletenecekti.¹⁸¹ Liva idare meclisi, kaza idare meclislerinin üst organı ve mutasarrıf da kaymakamların amiriydi. Nahiye meclislerinin karar ve işlemlerini kontrol eden mekanizma yine liva idare meclisleri olup kaza meclislerinin değil, doğrudan liva idare meclislerinin denetimindeydiler.¹⁸²

Kaza meclisleri, yerel anlamda idarî, malî, beledî ve sağlıkla ilgili konuları görüşerek karara bağlardı. Ayrıca vergi itirazlarının da görüşüldüğü ilk merciydi. Kaza meclisleri, kaymakamın yetkisi dâhilindeki işlemleri denetler, itiraz veya yetkisini aşan konuları liva idare meclisine havale ederdi.¹⁸³

Liva ve kaza meclisleri üyelikleri için belirli bir vergi miktarına sahip olmak gerektiğinden azalık hakkı bu şartlara sahip bir zümre lehine sınırlandırılmıştır. Gerçekte seçimin işleyişi hükümlere pek uymamıştır. Vilayet, liva veya kaza ileri gelenleri, nüfuz ve güçlerine göre aralarında anlaşıp saptadıkları adayları, yöneticilere ve hükümete kabul ettirmişlerdir.¹⁸⁴ Örneğin 1845 yılında Meclis Azası olarak görülen İsmail oğlu İdriszade Salih Ağa¹⁸⁵, 1868 yılından 1899 yılına kadar Süleyman Ağa gibi 1906 yılında yine azalar arasında görülen Ömer Ağa, aynı sülaleden gelen nüfuz sahibi kişilerdir ve kaza yönetiminde söz sahibi olmuşlardır.¹⁸⁶

¹⁷⁸ **KVS.**, 1296, Def'a 12, s.121.

¹⁷⁹ Çadırcı, **a.g.e.**, s.261.

¹⁸⁰ Çadırcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", s.251.

¹⁸¹ **A.g.m.**, s.251-252.

¹⁸² Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.81.

¹⁸³ **A.g.e.**, s.82.

¹⁸⁴ Çadırcı, **a.g.e.**, s.261.

¹⁸⁵ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, (H.1256-M.1840/1841), s.2

¹⁸⁶ **KVS.**, 1285, Def'a 1, s.93; **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.160.

Kaza düzeyinde eşrafın yöneticilerle iş birliği yapmalarında ve işlerin daha kolay yürütülmesinde yöneticilere büyük yararları dokunmuştur.¹⁸⁷ İdare meclislerinin çoğunlukla demirbaş üyeleri olan zengin toprak sahipleri veya nüfuzlu tüccarları, devlet memurları ile halk arasında aracılık yapmışlardır. Bunu bilen Osmanlı yönetimi de eşrafla çatışmaktansa onların yardımına başvurarak bazı işleri başarabilmişler ve bu gibi yardımları teşvik etmek amacıyla yardımcı dokunan memleket ileri gelenlerini madalya veya rütbe ile ödüllendirmişlerdir.¹⁸⁸

Elmalı Kazası'nın kadim hanedanından, dergâh-ı ali kapıcıbaşlarından İdris Ağa sülalesinden gelen ve Elmalı Kazası İdare Meclisi azası olan İdriszade Süleyman Ağa madalya ve rütbeye layık görülenlerden biri olmuştur. 1881 yılında İdriszade Süleyman Ağa'ya, kaza redif taburunun kurulması, askerlerin ihtiyaç ve eksiklerin giderilmesi, nakliye ve depo inşasındaki yardım ve gayretleri dolayısıyla *kapıcıbaşı* rütbesi verilmiştir.¹⁸⁹ Serasker Ali Cenab Bey, 1888 senesinde yine Süleyman Ağa'nın askerî depo inşasındaki gayret ve yardımları, halkı bu konuda gayretlendirmesi ve yapmış olduğu diğer hizmetler dolayısıyla Süleyman Ağa'ya dördüncü rütbeden nişan itasında bulunulmasını dilemiştir.¹⁹⁰ Güvenlik konusunda da yardımları görülen Süleyman Ağa'nın 1892 yılında İstanköy'den firar eden Hemvend Aşireti'ne bağlı kırk kadar şahsın kaçmasına izin vermeyip yakalanmasını sağladığı için kapıcıbaşılık rütbesi *ıstabl-ı amire* rütbesine yükseltilmiştir.¹⁹¹ Yine Finike Nahiyesi

¹⁸⁷ Çadırcı, **a.g.e.**, s.260.

¹⁸⁸ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.78.

¹⁸⁹ “*Teke sancâğı mülhakatından Elmalu kazâsı hanedanından İdriszâde Süleyman Ağa'nın kazâ-i mezkûr redif taburunun bidâyet teşkilinden beri tertibât ve tedârik-i levâzımâtına muâvenet ve ez-cümle tabur-ı mezkûr efrâdının mukaddemce silah altına alındıkları esnâda çadırları ve levâzım-ı sâiresi nâkis iken yataklar tedârik ederek efrâd-ı merkûmenin idâmesine ikdâm ve gayret eylediği misillü asâkir-i şâhâneye iâneten bir mikdar çarık i'tâ ve ihdâ' ve nakliyyât-ı askeriyenin meccânen icrâsı gibi husûsâtında ve deboy inşâsı sırasında dahi bir hayli hizmet eylediğinden bahisle ağa-ı mûmâ-ileyhin hidemât ve ikâsını takdîren uhdesine münâsib bir rütbe tevcîhiyle taltîfi Elmalu redif mukaddem taburundan ve livâ-i mezkûr idâre meclisinden mevrûd mazbatalarda iş'âr ve iltimâs olunmuş ve sûret-i iş'âra nazaran mûmâ-ileyhe şâyân taltif bulunmuş olduğundan uhdesine kapucıbaşılık rütbesi tevcîhiyle tesrîri...*”, **BOA., İ.DH.**, 844/67823, (25 Muharrem sene 1299-17 Aralık 1881).

¹⁹⁰ “*Elmalu kazâsı vücûhundan İdriszâde Süleyman Ağa ahâlî-i kazâyı bi-t-tergib az vakit zarfında toplanılan iâne akçesiyle iki tabur eşyâsını ... kâfi bir deboy inşâsına muvâffak olub kendisi de bin aded tahta ihdâ' eylediği ve mükemmel bir çeşme yaptırdığı gibi mezkûr deboy kurbundaki bir buçuk dönüm arâzisini dahi ta'limhâne olmak üzere terk ve teberru' eylemiş ve mesele-i zâilede Elmalu taburunun eşyâsını Antalya'dan Elmalu'ya kadar üç yüz deve ile meccânen nakl ve sevk etmiş olduğundan mûmâ-ileyh işbu hizmet-i hasenesini takdîren dördüncü rütbeden mecîdî nişân ve nişâneyi taltif ve tesrîri Antalya kumandanlığından ba-tahrîrât iş'âr olunmuş...*”, **BOA., İ.DH.**, 1107/86707, (28 Zilhicce sene 1305-5 Eylül 1888).

¹⁹¹ “*İstanköy'den firâren Bayındır iskelesine gelen Hemvend Aşiretinden kırk kadar zekûr diğer anâsır-ı Müslim oldukları hâlde firârlarına meydan verilmeksizin cümlesinin der-destine muvâffak olan Elmalu kazâsı meclis idâre a'zâsından Süleyman Ağa'nın bu bâbdaki hizmet-i şecâat-kârânesine binâen hâiz olduğu kapucıbaşılık rütbesinin ıstabl-ı âmire pâyesine terfi'yle taltîfine...*”, **BOA., DH.MKT.**, 2019/111, (27 Teşrin-i Evvel 1308-8 Kasım 1892).

eşrafından olan Baharzade Mehmet Ağa da askeriye yapmış olduğu hizmetler ve hediye ettiği hayvanlar dolayısıyla üçüncü derece rütbe ile taltif edilmiştir.¹⁹²

Kaza idare meclisi azalarının göstermiş oldukları başarı ve hizmetler karşılığında ödüllendirildikleri görülmekle birlikte kimi zaman bu azalara yönelik yolsuzluk suçlamalarında da bulunulmuştur. Bunlardan biri yukarıda adı geçen hanedan üyelerinden ve hizmetlerinden dolayı çeşitli şekillerde ödüllendirilen İdriszade Süleyman Ağa'dır. Konya Vilayeti'ne Mehmet imzasıyla çekilen telgrafta, Süleyman Ağa, babası Baharzade İsmail Ağa'nın vefatı sırasında 760 bin kuruş kereste ve susam bedelini kassam defterine dâhil ettirmediği, babasına olan 74 bin kuruşluk borcunu da uzun bir süre ödemeyerek borcunun unutulmasını sağlamaya çalıştığı, bununla birlikte çeşitli zulüm ve eziyetlerde bulunduğu iddialarıyla suçlanmıştır.¹⁹³

Kaza meclis üyelerine karşı uygulanan baskının yazışma konusu olduğu da görülmüştür. Örneğin Elmalı Kazası meclis azalarından bulunan mal müdürü, kendisine hak etmediği bir şekilde muamele eden mahallî binbaşidan şikâyetçi olmuş ve Hükümet, bu gibi uygunsuz durumlara mani olunması emrini vermiştir.¹⁹⁴ Ayrıca ahalinin kaza meclis azaları hakkında şikâyetleri de mevcuttur. Gülizar hanım, mutasarrıf olduğu çiftliğinin hâsılatında kaza mal müdürü ve İdris Ağa'nın yolsuzluk yaptığı hakkındaki şikâyetini Dâhiliye Nezareti'ne iletmış ve konu hakkında Konya Vilayeti tarafından tahkikat yapılması bildirilmiştir.¹⁹⁵

Meclis azaları idarî görevlerinin yanında başka işlerle de meşgul olmuşlardır. Nitekim Elmalı meclis azasından Mustafa Ağa, aynı zamanda sınır kazası olan İğdir'deki Şeyh Hüsameddin Zaviyesi'nin 1852-1862 yılları arasında zaviyedarıdır.¹⁹⁶

Gayrimüslimlerin Elmalı Kazası idare meclisindeki varlığı 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'ndan hemen sonra, 1857 yılından itibaren başlamaktadır. Gayrimüslim ahaliden bir kişinin meclise seçimle alınması hususu, kanunlarla tespit edilmiş olmasına rağmen 1857 yılına kadar Elmalı meclisinde bu kanun, uygulama alanı bulamamıştır. Bu tarihte diğer kazalarda da olduğu gibi Rum milletinden bir kişinin seçilerek meclise tayin edilmesi gündeme gelmiştir.¹⁹⁷

1868 yılından itibaren düzenli olarak meclis idaresinde gayrimüslimlerden iki kişi bulunmuş ve 1893 yılına kadar da bu düzen bozulmadan devam etmiştir. 1893 yılına

¹⁹² **BOA., DH.MKT.**, 2559/78, (7 Recep 1319-20 Ekim 1901); **BOA., DH.MKT.**, 717/42, (5 Rebi'ü'l-evvel 1321-1 Haziran 1903).

¹⁹³ **BOA., BEO.**, 303/22703, (18 Rebiü'l-ahir 1311-29 Ekim 1893).

¹⁹⁴ **BOA., BEO.**, 2460/184463, (23 Ramazan 1322-1 Aralık 1904).

¹⁹⁵ **BOA., DH.MKT.**, 2897/67, (24 Recep 1327-11 Ağustos 1909).

¹⁹⁶ **BOA., EV.d.**, 15024, s.115.

¹⁹⁷ **BOA., A.MKT.UM.**, 276/87, (6 Şaban 1273-1 Nisan 1857).

gelindiğinde ise Elmalı meclis idaresinde azalık yapacak olan Rum ve Ermeni milletinden kimselerin, vergileri kanun nispetinde olmayanlara ne gibi bir muamele yapılacağı Dâhiliye Nezareti'ne sorulmuştur.¹⁹⁸ Dâhiliye Nezareti Tanzimat Dairesi'nde görüşülen konu, kanunların değiştirilemeyeceği göz önüne alınarak ancak şartları tutan gayrimüslimlerden aza seçiminin yapılması hususunda karara bağlanmıştır.¹⁹⁹

Vergisi kanun nispetinde olan söz konusu bir gayrimüslim aza, meclis idaresinde varlığını korumuştur.²⁰⁰ Ancak 1896 yılından itibaren Elmalı meclis idaresinde artık gayrimüslim azaya rastlanmamaktadır.²⁰¹ 1909 yılına kadar aradan geçen on üç yılda da kaza idare meclisi, bidayet mahkemesi ve belediye azalıklarına gayrimüslim ahaliden üye seçilmemiştir. 1904 yılında Rum Cemaati'nden, 1909 yılında ise Ermeni Cemaati'nden kaza idare meclisi, bidayet mahkemesi ve belediyede bulunması gereken gayrimüslim aza seçimine bir süredir riayet edilmediği yönünde şikâyetlerde bulunulmuştur. İlk olarak Rum Cemaati tarafından yapılan şikâyet Anadolu Islahat Müfettişliği kanalıyla Konya Vilayeti'nden mahallî hükümete bildirilerek gerekenin yapılması konusunda talimat verilmiş, bir sonuç çıkmaması üzerine Rum Patrikliği devreye girerek bir muhtıra vermiştir.²⁰²

1909 yılında aynı sorunlar bu defa Ermeni Cemaati tarafından Antalya mutasarrıflığına bildirilmiştir. Mutasarrıflık Elmalı Kaymakamlığı'na gerekenin yapılması talimatını vermiş olmasına rağmen her hangi bir sonuç çıkmaması üzerine durum Ermeni Patrikliğine aktarılmıştır. Ermeni Patrikliği Dâhiliye Nezareti'nden kazadaki Hıristiyan halkın haklarının korunması ve vilayet teşkilatı nizamnamesi gereği azalık seçiminde gayrimüslim ahalinin seçimlere dâhil edilmesini talep etmiştir.²⁰³

¹⁹⁸ **BOA., DH.MKT.**, 2053/138, (3 Şaban 1310/ 20 Şubat 1893); **BOA., DH.MKT.**, 2057/7, (12 Şaban 1310-1 Mart 1893); **BOA., ŞD.**, 1718/27, s.7, (19 Ramazan 1310-6 Nisan 1893).

¹⁹⁹ “...kazâ-i mezbûrun nüfûs-ı umûmîyyesine nispetle milel-i gayr-ı müslime yüzde üçe karib olub mukaddema evsâf-ı kanûniyyeyi hâiz olmasıyla intihâb ve istihdâm olunan beş altı kişiden bazıları vefât ederek iki kişi kaldığı ve bunun biri evvelce a'zâlıktan isti'fâ eylediği gibi diğeri el-yevm a'zâlıkta bulunduğu ve şimdiki hâlde bu iki kişiden başka evsâf-ı mathube ve şerâit-i kanûniyyeyi hâiz kimse bulunmadığı gösterilmiş olup yalnız bazı mahâllerde görülen lüzûm üzerine ahkâm-ı kanûniyyenin ta'dili câiz olmadığından zikr olunan Elmalı kazâsında mütemekkin Hıristiyan ahâliden şerâit-i intihâbiyyeyi hâiz kimse bulunduğu hâlde intihâba idhâl edilmesi lâzım geleceğinden Konya vilâyetine iş'ârının Dâhiliye Nezâretine havâlesi...”, **BOA., BEO.**, 199/14924, (16 Şevval 1310-3 Mayıs 1893); **BOA., DH.MKT.**, 51/26, (12 Zilkade 1310, 12 Mayıs 1893).

²⁰⁰ Bu kişi İstritati Ağa'dır, bkz. **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.191.

²⁰¹ **KVS.**, 1314, Def'a 27, s.189; **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.217; **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.160; Yunanistan'a göç eden bir mübadilin aktardığına göre, yer değişiminden önce kaymakamlık kurulunda Rum üye bulunmazken, kurulda iki Ermeni üye bulunmaktadır. Elmalı Belediye meclisinde de Rum üye yoktur, bkz. **Κεντρο Μικρασιατικων Σπουδων (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι**, Ermolaos Andreakis'in Elmalı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina, s.4.

²⁰² **BOA., DH.MKT.**, 313/17, (16 Şevval 1321-5 Ocak 1904).

²⁰³ **BOA., DH.MKT.**, 2866/39, (10 Cemâziye'l-evvel 1327-29 Haziran 1909).

1.2.4. Belediye Teşkilatı

Belediye, kök olarak *belde* ve *bilad* sözcükleriyle bağlantılı olup şehir yönetimini ifade eden bir anlayıştır ve bugünkü anlamıyla kullanılışı Tanzimat dönemine tesadüf etmektedir.²⁰⁴

İslam şehirlerinde belediye nizamının temeli *hisba* müessesesi olup haram olanın *muhtesib* denen memur tarafından önlenmesini emreder. Şehrin adlî hâkimi, kontrolcü olarak kendisinden beklenen görevleri yerine getirir. Bu görev; vakıfları, asayişi, şehirdeki esnaf, tüccar ve halk gruplarının kontrolünü kapsamaktadır. Bununla birlikte İslam şehirlerinde en gelişmiş örneği, denetim yetkisi *Kadı*'nın elinde olan Osmanlı İmparatorluğu'nda görülmektedir. Osmanlı şehir yönetiminin amiri olan *Kadı*'ya bu görevleri yerine getirirken yardımcı olan başka görevliler²⁰⁵ ve kurumlar da vardı. Bir bölgenin adlî hâkimi ve mülkî amiri olan *kadı*, sadece şehir sınırları içerisinde kalmamakta, ulaşamadığı nahiye veya uzak semtlere *naib* denen yardımcıları atayarak bölgenin kontrolünü sağlamaya çalışmaktaydı.²⁰⁶

Kadı'nın adlî, mülkî, malî ve beledî görevleri 1826 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla yaptırım gücünü kaybeden *Kadı*'nın mülkî, malî ve beledî görevleri aynı yıl kurulan *İhtisab Nazırlığı*'na devredilmiş, bu kurumun da kendisinden bekleneni vermekte yetersiz kaldığının görülmesi üzerine modern anlamda bir belediye örgütünün kurulması fikri özellikle başkent İstanbul ve liman şehirlerinde ağırlığını hissettirmiştir.²⁰⁷

XIX. yüzyılda Osmanlı liman şehirlerinin dış dünya ile gelişen ilişkileri, öncelikle bu şehirlerin ulaşım, su, konut, sağlık gibi modern hizmetlerini yerine getirecek yeni belediye idarelerine ihtiyaç duymalarını sağlamış ve bu nedenle modern anlamda ilk belediye örgütleri İstanbul, İzmir gibi liman şehirlerinde ortaya çıkmıştır.²⁰⁸ Neticede 16 Ağustos 1854 yılında İstanbul Şehremaneti, 1864 yılında da İzmir'de kurulan belediye teşkilatı²⁰⁹ ile Osmanlı topraklarında belediyeciliğin ilk adımları atılmıştır.

²⁰⁴ Osmanlı ve diğer İslam devletleri şehirlerinde görülen belediyecilik anlayışları için bkz. Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.119-156.

²⁰⁵ Bu görevliler subaşı, böcekçibaşı, çöplük subaşısı gibi Yeniçeri Ocağı'na bağlı askerî görevlilerdi, bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri (XI): Devair-i Belediye Çavuşlarının Vezâifine Dair Talimat", **ÇYYD**, c.6, s.4, Ekim 1997, s.125.

²⁰⁶ *Kadı*'nın görevleri ve yardımcıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.123-125.

²⁰⁷ **A.g.e.**, s.128-130.

²⁰⁸ **A.g.e.**, s.123-124.

²⁰⁹ **A.g.e.**, s.133, 178.

Şehremanetinin kurulmasıyla birlikte belediye kolluk hizmetlerinin, devletin merkezi kuvvetlerinden ayrılmaya başlaması, Osmanlı belediyeçilik anlayışında kent halkına hizmet götürme kavramının da doğduğunu gösteren önemli bir gelişmedir.²¹⁰

1870'lerden itibaren beledî hizmetler, küçük taşra şehir ve kasabalarına kadar girmiştir. Taşrada belediye idareleri, Osmanlı devletinin taşrayı merkezi devletin denetimine almak için yürüttüğü kapsamlı idarî reformların bir parçası olarak gelişmiştir.²¹¹

1864 Vilayet Nizamnamesi'nin ardından, vilayet belediye meclislerinin kuruluş ve görevleri hakkında iki talimatname hazırlanmış, ancak tüm şehir ve kasabalarda bulunan belediye dairelerinin ve meclislerinin işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi veren yönetmelik, 1871 nizamnamesiyle gerçekleşmiştir.²¹² Nizamname vali, mutasarrıf veya kaymakamın bulunduğu her şehirde bir belediye meclisi bulunmasını öngörmüştür. Meclis reisi önceden olduğu gibi memurlar arasından seçilip mutasarrıfın tayini ve valinin onayı ile bu göreve gelecekti. Uygulamada bu göreve çoğunlukla eşraftan kimseler getirilmiştir.²¹³

Belediye meclisi, eskiden olduğu gibi reis, reis muavini ve seçilen altı üyeden kurulacak, üyeler iki yılda bir seçimle değişecek ve çeşitli dinî cemaatlerden olacaktı. Her yıl üyelerin yarısı kura ile değiştirilecekti. Mühendis ve tabip, *müşavir meclis üyesi* sayılıyordu. Haftada iki kez toplanacak meclisin üyelerinin tayini, hükümet tarafından onaylanacaktı. Üye seçilebilmenin şartları; cinayetle mahkûm olmamak, medeni haklara sahip ve Osmanlı uyruklu olmak, zabıta ve memur olmamaktı. Yaş sınırı 25 olmakla birlikte müteahhitlik yapanlar seçilemeyecekti. Belediye meclisinin görevleri; imar denetimi, yol, kaldırım yapım ve onarımı, suyunun bakımı, memleketin düzen ve temizliğine nezaret, ulaşım araçlarının sağlanması, yangın tulumaları kurmak gibi yükümlülüklerdi.

Belediye meclisi; beledî yasaklara uymayanlara para cezası da verecekti ve her üç ayda bir kayıt ve hesaplarını liva idare meclisinin denetimine sunmak zorundaydı.²¹⁴ Denetimde sorun görülen defterler yeniden incelenirdi. Örneğin 1880 senesinin belediye yıllık muhasebeleri incelenirken Antalya, Alanya ve Elmalı kazalarının belediye defterlerinin incelenmemiş ve mevcut defter örneğine uygun bulunmamış olduğunun anlaşılması üzerine söz konusu

²¹⁰ Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri (XI): Devair-i Belediye Çavuşlarının Vezâifine Dair Talimat”, s.126.

²¹¹ Nurşen Gürboğa, “Osmanlı Taşrasında Belediye İdaresi: Alanya Belediyesi (1914-1915)”, *ÇTTAD* , VII/16-17, 2008/Bahar-Güz, s.168.

²¹² Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, s.174-175.

²¹³ *A.g.e.*, s.176.

²¹⁴ Şehir ve kasabaların belediye dairesi meclisi üyeleri ve işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri (VII): İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Nizâmnamesi”, *ÇYYD*, c.5, s.6, Kasım 1996, s.97-99; Ortaylı, *a.g.e.*, s.176-177.

defterlerin geri gönderilmeleri kararlaştırılmış ve yeniden düzenlenerek gönderilmeleri istenmiştir.²¹⁵

Teke Sancağı'nın ilk belediyecilik girişimi merkez kaza olan Antalya'da başlamıştır. İlk kez 1874 yılında tesadüf edilen Antalya Belediye Meclisi'nin reisi, aynı zamanda muhasebeden de sorumludur. Reisin yanında yedi aza, bir tabip ve bir kâtipten oluşan Belediye Meclisi'nde, bu memurların dışında nizamnamelerde adı geçen mühendis ve harik memuru (itfaiyeci) gibi görevlilere rastlanmamaktadır.²¹⁶ Yine aynı yıl sancağa bağlı Alanya ve Akseki kazalarında da belediye meclisine rastlanmakta, sancağın diğer iki kazası olan Elmalı ve Kaş'ta bu tür bir kuruluşun izi görülmemektedir.²¹⁷

Elmalı Belediye Meclisi, merkez kazadan bir yıl sonra 1875 yılında faaliyete geçmiştir.²¹⁸ Reisi Mal Müdürü Mustafa Efendi, Muavini Hasan Ağa olan Elmalı Belediye Meclisi'nin, beş Müslüman ve iki gayrimüslim olmak üzere toplam yedi azası, bir kâtibî ve 81 bin kuruş sermayesi bulunmaktadır.²¹⁹ 1881 yılından itibaren mecliste belediye tabibine de rastlanan Elmalı'nın 1893 senesindeki belediye tabibi, Sipahizade Mehmet Ağa'nın 1867 Elmalı doğumlu olan oğlu Ömer Lütfü Efendi'dir. 27 Temmuz 1893'te diplomasını alan ve Fransızcaya da aşinalığı bulunan Ömer Lütfü Efendi, 600 kuruş maaşla Elmalı Kazası belediye tabipliğine tayin edilmiştir.²²⁰

Belediye tabibi, mahkemeye taşınan davalarda gerek görüldüğünde rapor tutmakla görevlidir. Nitekim 1885 ve 1886 yıllarında Elmalı Kazasında meydana gelen bir cinayet ve bir yaralama davasında belediye tabibinin raporuna ihtiyaç duyulmuş, her iki davada da sanıkların iddialarının aksi bir sonuç ortaya çıkmıştır.²²¹

Kazada inşa edilecek her türlü resmî yapı için ihtiyaç duyulan malzeme ve işçi ücretleri hesaplanarak belediye reisinin onayından geçmiştir. Örneğin 1900 yılında Elmalı Kazası'nda inşa edilecek olan hapishane için kullanılacak olan inşaat malzemeleri, inşaatta çalışacak usta ve amelelerin günlük ücretleri hesaplanarak belediye reisi tarafından onaylanmıştır.²²²

²¹⁵ **BOA., ŞD.**, 1706/41, (29 Zilhicce 1299-11 Kasım 1882); **BOA., ŞD.**, 294/39, (24 Muharrem 1300-5 Aralık 1882).

²¹⁶ **KVS.**, 1291, Def'a 7, s.60.

²¹⁷ Alaiye Kazası Belediye Meclisi üyeleri, reis mal müdürü, muavini, yedi aza ve bir katipten oluşurken; Akseki Kazası Belediye Meclis üyeleri; reis, üç aza ve bir katip ile sandık eminden müteşekkildir, bkz. **KVS.**, 1291, Def'a 7, s.61, 64.

²¹⁸ **KVS.**, 1292, Def'a 8, s.62. Bununla birlikte Ekiz, Elmalı'da Belediyenin 1868 yılında; Çiftçi ise çok uzak bir tarih olan 1904 yılında kurulduğunu söylemektedir, bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.70; Çiftçi, **a.g.m.**, s.22.

²¹⁹ **KVS.**, 1292, Def'a 8, s.62.

²²⁰ **BOA., DH.SAİD.d.**, 96/257, (24 Safer 1319-12 Haziran 1901).

²²¹ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1176, 34/66, (11 Zilhicce 1302-21 Eylül 1885); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1176, (21 Rebi'ü'l-âhır 1303-27 Ocak 1886).

²²² **BOA., DH.TMIK.S.**, 26/14, (4 Rebi'ü'l-evvel 1317-13 Temmuz 1899).

1883 senesinde Elmalı Kazası'nın büyüklüğü, bölgenin ticaret merkezlerinden biri olması hasebiyle çok sayıda tüccarın burada bulunması ve tabur merkezi olan Elmalı'nın merkez livaya 24 saat uzaklıkta olması dolayısıyla acil olan telgrafların gecikmemesi için burada bir telgraphane kurulmasının önemi meclis tarafından hükümete bildirilmiş ve gerekli olan malzemeler için toplam 2630 kuruşun ahali tarafından karşılanacağı beyan edilmiştir.²²³

Merkez kazada teşkilinden kısa bir süre sonra kurulduğu görülen Elmalı Kazası Belediye Teşkilatı'nın, nizamnamelerle tespit edilen kural ve vazifeleri yerine getirmeye çalıştığı görülmektedir.

1.3. Elmalı'nın Mahalleleri

Elmalı kaza merkezi mahallelerinin oluşturduğu çekirdek yapı, çoğu zaman Osmanlı kayıtlarına *nefs-i Elmalı* veya *nefs-i şehr-i Elmalı* olarak geçmiştir.²²⁴ Kelime anlamı içinde, iç taraf demek olan *nefs* sözcüğü, kasabaya bağlı mahallelerle birlikte merkez nüveyi ifade etmektedir. Elmalı kasabasının merkezini tanımlayan *nefs-i Elmalı*'nın ilk yerleşim alanı Elmalı Dağı eteğinden başlamış ve ovaya doğru bir yayılma göstermiştir. Üç tarafı dağlarla çevrili olan Elmalı, Karagöl'ün taşma sahasından uzakta, Elmalı Dağı eteğinden çıkan büyük bir karst kaynağının yanında kurulmuştur. Bu kaynağı, Elmalı halkı iyi değerlendirmiş, şehrin ihtiyacından sonra değirmenleri çevirmek, bahçeleri sulamak ve elektrik üretimini sağlamak için kullanmıştır.²²⁵

Teke bölgesinin önemli ticaret merkezlerinden biri olan Elmalı bu mevkiini Kaş, Finike, Kumluca ve Fethiye'den gelen yolların kavşak noktasında bulunmasından ve dolayısıyla sahil bölgelerinin iç kesimlerle bağlantısını sağlamasındaki rolünden almaktadır. Bunun dışında şehir olarak tabir edilen Elmalı'nın dinî ve kültürel dokusu da bölgeye dışarıdan yerleşimleri arttıran özelliklerinden biri olmuştur.

Osmanlılarda mahalle, kentin yalnızca fiziksel anlamda bir kesimini ifade etmemektedir. Şehirlerdeki eski yapıların yanına yenilerini eklemek, dinsel ve sosyal yapılar olan imaretler kurmak yoluyla, büyük ve kalabalık mahalleler oluşturulmuştur. Bir caminin, mescidin, imaret ya da zaviyenin çevresinde yapılan evlerin giderek çoğalması, yeni mahallelerin ortaya çıkmasını sağladığı gibi var olanların sınırlarının genişlemesine, nüfus artışıyla bölünerek yeni mahallelerin ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Mahalle halkının birbirleriyle akraba

²²³ BOA., İ.Ş.D., 64/3728, (4 Cemâziye'l-evvel 1300-13 Mart 1883); Elmalı ve çevresinde kurulan telgraphaneler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hatice Durgun, "Teke Sancağı'nın Batısında Telgraf Hattı Tesisinin Gelişimi: Elmalı Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2014 Güz Sayısında yayımlanacaktır.

²²⁴ Karaca, a.g.e, s.141.

²²⁵ Yücel, a.g.m, s.198; Ekiz, a.g.e, 2001,s.11; Karaca, a.g.e, s.140.

olmalarının yanı sıra, aynı işi yapanların da bir arada yerleşmeleri söz konusudur. Hatta farklı dinlere mensup insanların bile aynı mahallede birlikte oturdukları, bunun önemli bir sorun olmadığı görülmektedir.²²⁶ Elmalı merkezde müstakil bir Rum ve Ermeni Mahallesi var olmakla birlikte, daha çok Müslümanların yaşadığı Karyağdı Mahallesi'nde gayrimüslim reayadan da ikamet edenlerin olduğu anlaşılmaktadır.²²⁷

Osmanlı mahallelerinde halk, şehir güvenliğinin sağlanması ve hukukun uygulanması için birbirlerine karşılıklı olarak kefil tutulmuşlardır. Bu nedenle, işlenen herhangi bir suçun failinin bulunmaması, tüm mahalle halkının cezalandırılması sonucunu doğurabileceğinden, genelde mahalle halkı olayın su yüzüne çıkarılmasında gayret göstermişlerdir. Diğer taraftan mahkemede görülen herhangi bir davada, kişiler hakkında mahalle halkının iyi veya kötü şeklinde görüş beyan etmesi, davanın sonucunu doğrudan etkilemekte, yine benzer bir şekilde mahallenin huzurunu bozan veya ahlak dışı davranışlarda bulunanlar mahalleden uzaklaştırılırken mahallenin ortak kararı olduğu için kadı veya nâib, kendisine sunulan bu tür davaları geri çevirmeden onaylamaktadır.²²⁸

Karakteristik Osmanlı mahalle yapısının görüldüğü Elmalı'nın 1530 senesinde 22, 1568 senesinde ise 24 mahallesi bulunmaktadır.²²⁹ Söz konusu mahallelerin cami, mescit, meslek ve kişi isimleri taşıdığı görülmektedir. Bu mahallerden XIX. yüzyıla kadar gelenler arasında *İmamlar*, *Kazancılar* (Kazgancılar)²³⁰, *Resul Fakih*²³¹, *Savriklar* ve mevki olarak *Hıdırlık* bulunmaktadır.²³²

²²⁶ Musa Çadircı, "Anadolu Kentlerinde Mahalle (Osmanlı Dönemi)", Tarihten Günümüze Anadolu'da Kent ve Yerleşme, **Habitat II**, İstanbul, 1996, s.257.

²²⁷ "Antalya Sancâğı'na tâbi' Elmalı kazâsının Karyağdı mahâllesinde ahâlîsinden ve teb'a-i devlet-i âliyyenin Ermeni milletinden ve tüccârdan Nikogos Manasyan ile oğlu Manas veled-i Nikogos....kazâ-i mezbûrun mezkûr mahâlle ahâlîsinden Sarıarlızâde Ali Rıza Efendi ibn Hakki Efendi...", bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 110/272, (28 Muharrem 1332-27 Aralık 1913). Söz konusu hükmün olduğu sicil defterinin bir kısmı daha önce yüksek lisans tezi olarak transkript edilmiştir, bkz. Kemal Öncel, **98 Numaralı Antalya Şer'iyeye Sicili (H.1330-1331/M.1912-1913)**, (Vr.1-50) Transkripsiyon, Tahlil ve İndeks, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

²²⁸ Süme, **a.g.t.**, s.46-47.

²²⁹ 1530 yılındaki mahalle isimleri; *Alaaddin Halife, Bezirgan Ali, Aybey, Çalevren?, Cami, Cemaat-i Cami, Cami-i Köhne, Hacı Mustafa, Mescid-i Hacı Hızır, İmamlar nam-ı diğer Tacaddin Halife, Hacı İsmail nam-ı diğer Tarıcı, Kand-oğlu?, Kutranlar?, Hacı Mustafa nam-ı diğer Nuh Oğlu, Mescid-i Şeyh Sinan, Mustafa Fakih nam-ı diğer Kurgancılar?, Resul Fakih, Sinan Fakih nam-ı diğer Hacı Cafer, Sofular, Şeyh Mehmet, Veysi Fakih, Yenişehir* mahalleleridir. 1568 yılında mevcut mahallelere Börkcüler, Karabatak, Mescid-i Seyyid Mustafa, Mescid-i Süleyman Efendi, Savrik mahalleleri eklenirken Alaaddin Halife, Çalevren?, Kand-oğlu? ve Veysi Fakih mahallelerinin isimlerine rastlanmamaktadır, bkz. Karaca, **a.g.e.**, s.142-143.

²³⁰ Karaca'nın doğruluğundan emin olamayıp Kurgancılar olarak okuduğu kelimenin "Kazgancılar" olması kuvvetle muhtemeldir. Zira XIX. yüzyılda bile bu isimde kimi zaman "Nacaklar" mahallesiyle birleştirilmiş, kimi zaman da müstakil olarak kayıtlara geçirilmiş bir mahalle bulunmaktadır, krş. Karaca, **a.g.e.**, s.143; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, (1256-1840/1841), s.85; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9961, (1260/1261-1844/1845), s.2; "Elmalı mahallâtından Kazgancılar mahallesinde vâki'...", bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (21 Ramazan 1229-6 Eylül 1814), s.6.

XVI. yüzyılda bu mahallelerin birçoğunun şahısların kendi adlarıyla anılan mescitlerin etrafında kümelenen yerleşimler olduğu anlaşılmaktadır. Zira XVIII. ve XIX yüzyıllarda bu mahallelerin büyük bir çoğunluğu isim değişikliğine uğramakla birlikte mahalle dahilinde bulunan mescitlerin isimleri değişmemiştir. Örneğin XVI. yüzyılda *Mescid-i Şeyh Sinan* olarak anılan ve kuvvetle muhtemel Şeyh Ümmi Sinan Camii'nin bulunduğu mıntıkayı tanımlayan mahalle, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Alamescid Mahallesi adıyla anılmıştır.²³³ Yine XVI. yüzyılda *Cami Mahallesi*, *Cami-i Cedit Mahallesi*'ne²³⁴ karşılık gelmektedir. Evliya Çelebi'nin kalabalık bir cemaate sahip olduğunu söylediği ve *Eski Cami* olarak adlandırdığı²³⁵ caminin bulunduğu yerleşim birimi *Cami-i Atik Mahallesi* olmakla birlikte büyük olasılıkla bu mahalle XVI. yüzyılda adı geçen *Cemaat-i Cami Mahallesi*'ni karşılamaktadır.

XVII. yüzyılın ortalarında Evliya Çelebi, Elmalı'nın 32 mahallesi olduğunu, dağ eteğinde kurulmuş hanelerin Cihangir Yokuşu'ndaki evler gibi birbiri üzerine inşa edilmiş bulunduğunu bildirmektedir.²³⁶ XVIII. yüzyıl sonu XIX. yüzyıl başlarında Elmalı'da 32 mahalle ismine rastlanması Evliya Çelebi'nin verdiği rakamın doğru olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca bu dönemde mahalle isimleri de oturmuş, birkaçı hariç tümü XIX. yüzyılda mevcudiyeti korumuştur. Buna göre söz konusu mahalle isimleri, *Cami-i Cedit*, *Kazgancılar*, *Nacaklar*, *Toklular*, *Kabmescid*, *Nazırlar*, *Demirciler*, *Helvacılar*, *Tahtamescid*, *İshakdede*, *Alamescid*, *Cami-i Atik*, *Kuşakçılar*, *Nuhlar*, *Karapınar*, *Karyağdı*, *Savriklar*, *İmamlar*, *Resul Fakih*, *Tatlılar*, *Küçükler*, *Musa Efendi*, *Selamlar*, *İplikpazarı*, *Pınarbaşı*, *Börkçüler*, *Hanedanlar*, *Külahçılar*, *Turnalar*, *Torun*, *Kızılsaray*, *Tuzdan?*²³⁷ dir.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru Elmalı'nın mahalleleri hakkındaki bilgiler daha nettir. 1840 yılında ikigayrimüslim mahallesiyle birlikte 25 mahallesi olan Elmalı'nın²³⁸, 1845 yılında yine mahalle sayısı değişmemiş, ancak İshak Dede Maa Savriklar olarak kayıtlı mahallesi

²³¹ **VGMA.**, 532/61, (Safer 1217-Haziran/Temmuz 1802); **BOA.**, **EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837).

²³² Ekiz, **a.g.e.**,s.49. "Hıdırlık" isimli mevkii XVIII. yüzyılın sonlarında da mahalle olarak değil mevki ismi olarak kayıtlara geçmektedir, bkz. **VGMA.**, 530/79, (14 Rebi'ü'l-evvel 1204-2 Aralık 1789).

²³³ **VGMA.**, 530/80, (23 Zilhicce 1208-22 Temmuz 1794).

²³⁴ **VGMA.**, 531/69, (23 Cemâziye'l-âhır 1211-24 Aralık 1796).

²³⁵ Evliya Çelebi, **a.g.e.** s.143

²³⁶ **A.g.e.** s.142-143

²³⁷ **VGMA.**, 530/79, **VGMA.**, 531/69, **VGMA.**, 531/70, **VGMA.**, 532/61, **VGMA.**, 532/62, **VGMA.**, 534/80, **VGMA.**, 535/57, **VGMA.**, 536/53, **VGMA.**,1058/48, **VGMA.**, 1055/30, **VGMA.**, 1143/36, **VGMA.**, 1140/48, **VGMA.**, 1069/36.

²³⁸ Bu tarihte üç mahallenin bir diğeriyle birleştirilerek yazıldığı düşünülürse mahalle sayısı 28 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Savriklar olarak kayıtlara geçmiştir. XX. Yüzyıl başlarında ise bu defa *Savriklar* yerine *İshak Dede Mahallesi* ismi kullanılmaya başlanmıştır.²³⁹

Her mahalle büyük bir yerleşim birimi gibi görülmemelidir. Çünkü aralarında 3-5 evden oluşan yerler de mahalle olarak sayılmıştır. Örneğin XIX. yüzyıl başlarında kaydedilen Elmalı'nın Abdallar Mahallesi, sadece 5 hane ve 9 erkek nüfustan oluşan küçük bir mahalle iken Cami-i Atik Mahallesi, 113 hane ve 216 erkek nüfusla büyük mahalleler arasında gelmektedir.²⁴⁰

XIX. yüzyılda nüfus ve hane bakımından en büyük mahalleler sırasıyla *Cami-i Atik*, *Cami-i Cedit* ve *Tahtamescid* mahalleleridir. En küçükleri ise *Abdallar* ve *Selamlar*'dır. Yüzyıl boyunca çoğunlukla isimlerini aynı şekilde korumayı başaran bu mahallelere XX. yüzyıl başlarında *Dervişler* ismiyle bir mahalle daha eklenmiştir.²⁴¹ *Küçükler* ve *Abdallar* mahallelerinin isimlerine ise rastlanmamaktadır.²⁴²

Musa Efendi Mahallesi, Nazırlar Mahallesi ile birleşerek *Nazırlar Maa Musa Efendi* adını alırken, iki mahallenin birleşiminden oluşan *İshak Dede Maa Savriklar*, *İshak Dede Mahallesi*; ismini Elmalı'nın iki önemli su kaynağından alan Pınarbaşı Maa Karapınar, *Pınarbaşı Mahallesi*; esnaf kollarını çağrıştıran Nacaklar Maa Kazancılar ise *Nacaklar Mahallesi* isimiyle anılmaya başlanmıştır.

Elmalı'da ilk yerleşimler tepelerde başlamış ve suyun akışı yönünde eteklere doğru kuzey-güney istikametinde genişleme göstermiştir. Elmalı'nın iki ana su kaynağı olan Pınarbaşı ve Karapınar sularının kestiği vadinin yanlarına doğru yerleşimler artmıştır. Ticaret hayatı ise daha aşağıda bulunan, birçok cami, medrese, hamam ve hanın bulunduğu ve bugün *İplikpazarı Mahallesi* olarak anılan bölgede yoğunlaşmıştır.²⁴³ Adını, iplik alım satımının yapıldığı pazar yerinden alan bu mahalle, XX. yüzyılın ortalarında çevresinde bulunan Nacaklar ve Nazırlar mahallelerini içine alarak genişlemiştir.²⁴⁴ Osmanlılar döneminde bu mahalle sadece dokumacılığın değil, aynı zamanda demircilik, dericilik, dikicilik, helvacılık gibi birçok zanaat ve ticarî faaliyet kolunun yer aldığı önemli bir saha olarak dikkat çekmektedir.

²³⁹ Krş. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9983, (1260/1261-1844/1845), s.1; BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 74/199, (24 Şaban 1331-29 Temmuz 1913). Ayrıca "Eğrekler" ve "Nazırlar" mahallelerinin defterleri bulunamamış olmasına rağmen, mevcut defter kayıtları içerisinde bu mahalle isimlerine tesadüf edilmektedir, "Eğrekler" için bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9997, s.39; "Nazırlar" için bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9949, s.2, 8, 15.

²⁴⁰ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947, (1256-1840/1841), s.35, 2-12.

²⁴¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 1/1, (26 Recep 1330-11 Temmuz 1912).

²⁴² "Abdallar" isimli mahallenin "Dervişler" olarak değiştirilmiş olmaması da muhtemeldir.

²⁴³ Zeynep Gül Ünal, "Elmalı Yerleşiminin Fiziksel Oluşumu, Gelişimi ve Yerleşim Özellikleri", *Elmalı ve Yöresel Mimarlığı*, (ed.Reha Günay), Ege Yay., İstanbul, 2008, s.36.

²⁴⁴ Ekiz, a.g.e.,s.15, 50.

Ticaretin yanında, Ömer Paşa Camii, Haydar Baba Türbesi, Arif Ahmet Paşa Medresesi²⁴⁵, Eski Mahkeme, Yeni Hamam ve Bey Hamamı gibi birçok sosyal yapının da bu mahallede bulunması, mahalledeki hareketliliği arttıran unsurlardan olmuştur.²⁴⁶

Günümüzde viraneye dönmüş evlerle sıklıkla karşılaşılan, Dervişler ve Pınarbaşı mahallelerini bünyesine alarak büyüme gösteren *Toklular Mahallesi*'nin, ticaret noktası olan İplikpazarı Mahallesi'nin hemen kuzeyinde yer alması dolayısıyla Osmanlılar döneminde Elmalı'nın en önemli mahallelerinden biri olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda mahallede bulunan günümüzde çoğu boş ve yıkılmış yapıların kat adetleri, işçilikleri, malzeme ve bezeme özellikleri önemli mahallelerden biri olduğunu göstermektedir.²⁴⁷

Nuhlar ve İmamlar mahallelerinin dâhil olmasıyla büyüyerek yerleşimin kuzeybatı sınırını oluşturan yine en eski ve önemli mahallelerden *Tahtamescid Mahallesi*, vadiye inen ana su kaynaklarından birinin içinden geçmesi nedeniyle suyla çalışan birçok değirmenin burada konumlandığı bir mahalle olmuştur.

Batı sınırını oluşturan ve yerleşimin en eski camisi olduğu düşünülen Eski Cami'nin bulunduğu *Cami-i Atik Mahallesi*, Osmanlılar döneminde dükkan, fırın, kahve, han ve hamamların bulunduğu, dericilik işlerinin yapıldığı tabakhanelerin yer aldığı önemli yerleşim alanlarındandır. Alamescid ve Külahcılar mahallelerini de içine alarak genişlemiştir.²⁴⁸

Cami-i Atik Mahallesi'nin güney kesiminde yer alan *Karyağdı Mahallesi*, Kuşakçılar, Eğrekler, Rum ve Ermeni Mahalleleri'nin de dahil olmasıyla büyüme kaydetmiştir. *Kabmescid Mahallesi*, Hanedanlar ve İshak Dede mahalleleri; *Cami-i Cedit Mahallesi* ise Tatlılar ve Selamlar mahalleleri ile birleşmiştir (bkz.Tablo 1.2).²⁴⁹

Tablo 1.2 Elmalı Mahalleleri (1831-1914)

Mahalleler*	1831	1840/1841	1844/1845	1912/1914
Cami-i Atik	+	+	+	+
İshak Dede Maa Savrıklar	+	+	+	+
Eğrekler	+	+	+	+
Karyağdı	+	+	+	+

²⁴⁵ “*Elmalu'da vâki' merhum Arif Ahmet Paşa binâ eylediği medresenin ...*”, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (20 Rebi'ü'l-âhır 1227-3 Mayıs 1812), s.4.

²⁴⁶ Zeynep Gül Ünal, **a.g.m.**, s.41.

²⁴⁷ Çiftçi, **a.g.m.**, s.39.

²⁴⁸ **A.g.m.**, s.39-42.

²⁴⁹ Ekiz, **a.g.e.**, s.15.

* (+) işareti adı geçen mahallenin verilen tarihlerde mevcut olduğunu, (-) işareti ise mevcut olmadığını ifade etmektedir.

İmamlar	+	+	+	+
Tahtamescit	+	+	+	+
Abdallar	+	+	+	-
İplikpazarı	+	+	+	+
Cami-i Cedit	+	+	+	+
Pınarbaşı Maa Karapınar	+	+	+	+
Küçükler	+	+	+	-
Selamlar	+	+	+	+
Musa Efendi	+	+	+	+
Nazırlar	+	+	+	+
Hanedanlar	+	+	+	+
Kabmescid	+	+	+	+
Kuşakçılar	+	+	+	+
Toklular	+	+	+	+
Külahçılar	+	+	+	+
Alamescid	+	+	+	+
Nuhlar	+	+	+	+
Tatlılar	+	+	+	+
Kazancılar Maa Nacaklar	+	+	+	+
Taife-i Ermeniyen	+	+	+	+
Taife-i Rumiyan	+	+	+	+
Dervişler	-	-	-	+

Kaynak: BOA.ML.VRD.TMT.d., 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006; BOA.NFS.d., 3193, 3194; BOA.MŞH.ŞŞC.d.,1245, 32/62, s.74/no.199, s.1/no.2, s.32/no.63, s.27/no.53, s.54/no.142, s.23/no.45, s.32/no.61, s.12/no.25, s.79/no.209, s.20/no.38, s.20/no.38, s.165/no.54, s.16/no.29, s.82/no.216, s.12/no.24, s.72/no.197, s.69/no.192, s.13/no.26, s.12/no.25, s.10/no.20, s.134/no.329, s.21/no.40, s.28/no.54.

1.3.1. Mahalle Muhtarları

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra başlayan Osmanlı kurumlarındaki düzenleme çabalarında muhtarlık kurumu da ele alınmıştır. Öncelikle İstanbul'a kontrolsüzce yapılan göçlerin önlenmesi ve şehir güvenliğinin sağlanması amacıyla 1829 yılında kurulan muhtarlık teşkilatını, birkaç yıl sonra taşra da kurulan muhtarlıklar izlemiştir.²⁵⁰ Muhtarlık örgütü kurulmadan önce bu görevi imamla birlikte *kethüda* ve *ihtiyar* adlarıyla anılan temsilciler yerine getirmiştir. 1833-1836 yılları arasında taşraya yayılan muhtarlık teşkilatı, günümüze kadar önemli bir değişikliğe uğramadan gelmiştir.²⁵¹

²⁵⁰ Çadircı, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", s.5.

²⁵¹ A.g.m., s. 258, 260.

Muhtarlık seçiminde, her mahalle ve köyde iyi huylu, becerikli, güvenilirliği halk tarafından bilenen iki kişi *muhtar-ı evvel* ve *muhtar-ı sani* adlarıyla seçilip isimleri kadıya ve Defter Nazırı'na bildirilerek kayıtlara geçirilmiş, muhtarlara Darphane'de özel mühürler hazırlanmıştır. Diğer taraftan her muhtarın mahalle halkına, imamın da muhtarlara kefil olması şart koşularak her konuda mahalle sakinlerinin birbirlerinden sorumlu tutulması amaçlanmıştır.²⁵² Bu bağlamda mahalle, Ortaylı'nın deyiimiyle her evde bir "Demokles kılıcı"²⁵³ olmuştur. Gayrimüslimlerin oturduğu mahalle ve köy idaresi ise eskiden olduğu gibi papaz ve kocabaşların yönetiminde kalmış ve 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne kadar da değişmemiştir.²⁵⁴

Tanzimat öncesinde muhtarların, mahalle ve köyün güvenliğini sağlamak, doğum, ölüm, kayıp, göç kayıtlarını tutmak, vergi dağıtımında hazır bulunup hesap defterini tutmak, göç edecek olanlara mürur tezkeresi vermek, beledî hizmetlerle ilgilenmek gibi görevleri vardır. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte köy ve mahalle muhtarları görevlerini eskisi gibi sürdürmekle birlikte vergi toplanması hususunda artık seçimle gelen kaza müdürüne yardımcı olmakla vazifelendirilmişlerdir. Bunun karşılığında kendilerine aylık ödenmesi kararlaştırılmışsa da hazineye fazla yük getirdiği gerekçesiyle bu uygulamadan vazgeçilmiştir.²⁵⁵

Muhtarın mahalle halkının vergileri ve diğer konulardaki davalarını takip etmek, gerektiğinde mahkeme-i şer'iyede veraset davalarına yardımcı olmak vazifesiydi. Tanzimat'a kadar muhtarların görevlerini mütesellim denetlemiştir. Sonraları muhassıllar ve zaptiye amirleri tarafından denetlenmiş olmalıdır.²⁵⁶

Elmalı'da ilk kez 1835 yılında kayıtlarında rastlanan mahalle muhtarlarının birçoğunun 5 hatta 10 yıl süreyle görev yaptıkları görülmektedir. Ermeni Mahallesi muhtarlarının ismi verilmeyle birlikte, Rum Mahallesi ve muhtar isimleri aynı yılın kayıtlarında geçmemektedir (bkz. Tablo 1.3). Mübadele sırasında Yunanistan'a göç eden Elmalılı bir mübadilin aktardığına göre, XIX. yüzyıl sonlarında daha önce de olduğu gibi Türk, Rum ve Ermeni muhtarlıkları ayrıdır. Rumların muhtarlarının adı İstavro Hacı Luka'dır. Muhtar vergileri toplamakla görevli olduğu gibi Rum asker kaçakları ile Türk ordusundan kaçanları, Türklere

²⁵² BOA., HAT., 491/24053-C, (13 Receb 1251-4 Kasım 1835); Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", s.6.

²⁵³ İlber Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, Timaş Yay., İstanbul 2009, s.45.

²⁵⁴ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.109; Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.46.

²⁵⁵ Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", s.7-8.

²⁵⁶ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.47.

ihbar etmiştir.²⁵⁷ Rumların, bu dönemde kazalarında ayrı bir papaz vekillerinin bulunması, muhtarların aynı zamanda dinî önderleri olmadığını göstermektedir.

1863 yılında muhtar seçimlerinin nasıl yapılacağı yeniden belirlenmiştir. Kaza ve köyde durumuna göre 20 haneden 50 haneye kadar yerlerde kaza müdürü, hâkim ve müftünün yanı sıra hıristiyan olan köylerde metropolit vekili birer muhtar seçeceklerdir. Muhtarlar 2 yılda bir değiştirilecek ve aradan 3 yıl geçmeden eski muhtar aday olamayacaktır.²⁵⁸ Tanzimat'a kadar mütesellimler tarafından denetlenen muhtarlardan mahallelerde olanlar zaptiye amirlerince, köylerde olanlar ise kaymakamlarca denetlenmeye başlamıştır.²⁵⁹

1871 Vilayet Nizamnamesi ile yeniden halkın muhtarları doğrudan seçmesi usulüne dönülmüştür. Öte yandan yılda bir kez yapılacak olan ve 18 yaşından büyük, senede en az 50 kuruş vergi veren herkesin oy kullanabileceği seçimlerde, Osmanlı uyruklu muhtar adayının 30 yaşını doldurmuş olması, yılda 100 kuruş vergi veriyor olması şartı aranmıştır. Süresi bitenler yeniden aday olabilecekleri gibi, aynı şartların geçerli olduğu, yine seçimle belirlenen ve 3-12 kişiden oluşan ihtiyar meclisi oluşturulacaktır. İmam ve ruhanî reislerin doğal üye oldukları bu meclisler, vergilerin halka dağıtımı, beledî hizmetlerin görüşülüp kararlaştırılması ve yasanın uygun gördüğü anlaşmazlıkların sulhen çözümüyle yükümlü tutulmuşlardır.²⁶⁰ Seçilen muhtarlar kaza müdürüne bildirilecek ve onun onayı ile atanacaklardır. Ahalisi ayrı dinlerden olanlar için ayrı ayrı muhtarlar belirlenecektir.²⁶¹ Kent ve kasabalarda 50 hane bir mahalle olarak kabul edilecek ve bir köy gibi değerlendirilecektir. Bu düzenleme Osmanlı Devleti'nin dağılışına kadar yürürlükte kalmıştır.²⁶²

Gerektiğinde mahkemelere katılan muhtarlar, mahalle sakinlerinin davalarında şahit tutulmuşlardır. Mesela Toklular Mahallesi sakinlerinden Hızır oğlu Nimet eşi Dudu, vefat eden kızının eytam sandığında bulunan parasını almak için mahkemeye başvurmuş ve mahkeme sırasında Cami-i Cedit ile Tahtamescid mahalleleri muhtarları da şahitlik yapmışlardır.²⁶³ Öte taraftan ihtiyar heyetinin de davalarda şahitlik yaptığına tanık olunmaktadır. Nitekim Tahtamescid Mahallesi ihtiyar heyeti, bir vasi tayini davasında, henüz reşit olmayan çocuklarına vasi tayin edilmek isteyen Tevhide Hanım'a şahit olmuşlardır.²⁶⁴

²⁵⁷ Mübadil Mihalidis Luizidis, adı geçen muhtarın kendisini de 4-5 kez ihbar ettiğini belirtmektedir, bkz. **Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι**, Ermolaos Andreakis'in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina, s.4-5.

²⁵⁸ Çadircı, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", s.7-8.

²⁵⁹ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.109.

²⁶⁰ Çadircı, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", s.9.

²⁶¹ **A.g.m.**, s.9.

²⁶² Çadircı, "Anadolu Kentlerinde Mahalle (Osmanlı Dönemi)", s. 258, 262.

²⁶³ **BOA., MŞH.ŞŞC.d.**, 1245, 12/25, (25 Şevval 1330-7 Ekim 1912).

²⁶⁴ **BOA., MŞH.ŞŞC.d.**, 1245, 96/238, (27 şevval 1331-29 Eylül 1913).

Tablo 1.3 Elmalı Mahalle Muhtarları (1835-1845)

Mahalleler	Tarih	Muhtar-ı Evvel	Muhtar-ı Sani
Pınarbaşı Maa Karapınar	1835	Mustafa b. Murtaza	Hüseyin b. Abdülkadir
	1840	Mutaf Ali b. Salih	Sıvacı Hacı Mehmed b. Abdurrahman
	1845	Hacı Yusuf	Nuh oğlu Hüseyin
Küçükler	1835	Murtaza b. Osman	İsmail b. Yusuf
	1840	Süleyman b. Abdal Ahmed	Terzi İsmail b. Yusuf
	1845	Aydan oğlu Süleyman	*
Cami-i Cedit	1835	Halil b. Ahmed	Hüseyin b. Mustafa
	1840	Hacı Hamza b. Mehmed	Demirci Hüseyin b. Abdülkadir
	1845	Hacı Hamza	*
Tatlılar	1835	Parmaksız Ali b. Hüseyin	Halil b. Hacı Osman
	1840	Parmaksız Ali b. Hüseyin	Berber b. Ahmed
	1845	Parmaksız Ali	Berber Osman
İshak Dede Maa Savrıklar	1835	Ömer b. İbrahim	Ahmed b. İbrahim
	1840	Ömer b. Karatayoğlu İbrahim	Ahmed b. Topaçoğlu İbrahim
	1845	*	Ahmed
Kabmescid	1835	Ali b. Salih	İbrahim b. Ahmed
	1840	Demirci Ali b. Salih	Ali b. Hüseyin
	1845	Demirci Ali	Ali
Musa Efendi	1835	Hüseyin b. Yusuf	Ahmed b. Mustafa Eğriade
	1840	Hüseyin b. Süleyman	Çiftçi Ömer b. Hüseyin
	1845	Hüseyin	*
Nazırlar	1835	Mustafa b. Memiş	Ali b. Ebubekir
	1840	Mustafa b. Memişoğlu Mehmed	Semerci Ali b. Hasan
	1845	**	**
Hanedanlar	1835	Hacı Hasan b. Abdullah	Ömer b. Mehmed
	1840	Ömer b. Mehmed	Hacı Hasan b. Kadioğlu Abdullah
	1845	Hamza oğlu Ömer	Hacı Hasan
İplikpazarı	1835	Mustafa b. Yusuf	İbrahim b. Ebubekir
	1840	Tüccar Mustafa b. Yusuf	Helvacı İbrahim b. Bekir
	1845	Şerbetçioğlu Mustafa	Hacı İbrahim
Kazancılar Maa Nacaklar	1835	Hacı Mehmed b. Mustafa	Salih b. Hamdi
	1840	Demirci Hacı Mehmed b. Ahmed	Debbağ Hacı Salih b. Himmet
	1845	Hacı Mehmed	Hacı Salih
Cami-i Atik	1835	Hafız Ali b. Mehmed	Emin Ali b. Mustafa
	1840	Kundakçı Mustafa b. Mehmed	Semerci Ahmed b. Mehmed
	1845	Semerci Ayan Mehmed	Toşur Ali
Karyağdı	1835	Mustafa b. Mehmed	Salih b. Mustafa

* Defterde mührü olmasına rağmen ismine rastlanmamıştır.

** Defteri bulunamamıştır.

	1840	Mustafa v. Mehmed	Salih b. Kalaycıoğlu Mustafa
	1845	Mustafa	Kalaycıoğlu Salih
Eğrekler	1835	Mehmed b. Ahmed	Ömer b. Mustafa
	1840	Mehmed b. Ahmed	Helvacı Ömer b. Mustafa
	1845	**	**
Kuşakçılar	1835	Ömer b. Hasan	Abdullah
	1840	Berber Ömer b. Hasan	Helvacı Hacı Abdullah b. Ali
	1845	Ömer	Helvacı Hacı Abdullah
Külahcılar	1835	Ali b. İbrahim	Mustafa b. Hasan
	1840	Etmekçi Mustafa b. Hasan	Ali b. İbrahim
	1845	Mustafa	Aşık oğlu Ali
Alamescid	1835	Mustafa b. Ahmed	Hacı İsmail b. Hasan
	1840	Kaltakçı Mustafa b. Ahmed	Çilingir Hacı İsmail b. Hasan
	1845	Kaltakçı Mustafa	Hacı İsmail
İmamlar	1835	İbrahim b. Ali	Hasan
	1840	İbrahim b. Hamamcı Ali	Hüseyin b. Mehmed
	1845	*	*
Nuhlar	1835	Mehmed b. Hacı Mustafa	Mehmed b. Ali
	1840	Tüccar Hacı Mehmed b. Terzi Eyüb oğlu Hacı Mustafa	Dikici Mehmed b. Ali
	1845	Hacı Mehmed	Bavazlı Mehmed
Toklular	1835	Hamza	Salih b. Süleyman
	1840	Arap Hüseyin b. Hasan	Sıraç Mustafa b. Ömer
	1845	(okunamadı)	Kabızoğlu Mustafa
Tahtamescit	1835	Hacı İsmail b. Yusuf	Ahmed b. Mehmed
	1840	Debbağ Ömer b. Osman	Demirci Kubuloğlu Ahmed b. Mehmed
	1845	Osman	Ahmed
Selamlar	1835	Hasan	Abdurrahman b. Halil
	1840	Hasan b. Ömer	Abdurrahman b. Gök Halil
	1845	*	*
Abdallar	1835	Mustafa b. Mehmed	Ali b. Hasan
	1840	Mustafa b. Çobanoğlu Mehmed	Gök Mehmed b. Bekir
	1845	Çobanoğlu Mustafa	Gök Mehmed
Ermeniyan	1835	Hacı Ator	Hacı Agob
	1840	***	***
	1845	***	***
Rumiyan	1835	***	***
	1840	***	***
	1845	****	****

Kaynak: BOA.HAT., 491/24053-C, (13 Receb 1251-4 Kasım 1835); BOA.ML.VRD.TMT.d., 9947, (1256-1840/1841); BOA.ML.VRD.TMT.d., 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974,

*** Herhangi bir kayıt yoktur.

**** “Mühürleri Olmadığı” kaydı düşülmüştür.

9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006.

1.3.2. Mahalle İmamları

XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar mahallede bulunan cami veya mescidinin imamı, hem bir din adamı hem de mahallenin lideri durumundadır.²⁶⁵ Gayrimüslim mahallelerde ise bu görev haham veya papazlar tarafından yürütülmüş, patrikhane veya hahambaşısı temsil etmişlerdir. İmam ise padişah beratıyla tayin edilen Kadı'nın temsilcisidir. Birinin mahalleye yerleşebilmesi için mahalle sakinlerinden bir kişinin ve imamın kefil olması şart koşulmuştur. İmam da bu şekilde zincirleme olarak birbirine kefil olan mahalle halkının hepsine kefildir. İmam, mahalleye vergi dağıtımını ve toplanması işini de yürütmüştür.²⁶⁶ İmamın, kimi zaman mahallenin çeşitli hizmetlerinin görülmesinde yiğitbaşı veya kethüda unvanı ile yardımcıları bulunmaktadır²⁶⁷.

Muhtarlık teşkilatının kurulmasına kadar mahallede söz sahibi olan ve dinî işlerinin yanında mahallenin her türlü hizmetiyle de ilgilenen imam, bundan sonra görevini muhtarlarla paylaşmıştır.²⁶⁸ Hatta muhtarlar imama göre daha yetkili bir yönetici olmuştur.²⁶⁹

İmamlar Padişah beratıyla dinî bilgi yönünden iyi derecede, güvenilir ve sevilen kimseler arasından atanmış, yaptıkları hizmetler karşılığında da vazife adıyla bir ücret almışlardır. Gündelik olarak hesaplanan bu ücret, çoğunlukla vakıflardan sağlanmıştır.²⁷⁰

Mahalle ahalisi ve kadı arasında bir köprü vazifesi gören imam, mahkemeye yansıyan davalarda şahitlik ve kefillik de yapmıştır.²⁷¹ Elmalı'da imamın şahitliğine başvuru konularından biri de veraset davalarıdır. Örneğin Elmalı Kazası'nda İmamlar Mahallesi imamı İbişzade Hacı İbrahim Efendi ile Toklular Mahallesi imamı Hafız İsmail Efendi, 1912 yılında kendi mahallelerindeki bir veraset davasında şahitlik yapmışlardır.²⁷²

Gayrimüslim mahallelerde uhrevî görevleri, dinî önderler yerine getirmiştir. 1831 yılında Elmalı Ermenilerinin papazı 70 yaşında olan *Bogos oğlu Perkilikod* iken 1835 yılında *Kokas*, 1840/1841 yıllarında ise *Yakosi oğlu Kirkor*'dur.²⁷³

²⁶⁵ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", **VIII. TTK Kongresi**, 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.II, Ankara, 1981, s.1271.

²⁶⁶ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.107.

²⁶⁷ Ergenç, **a.g.m.**, s.1271.

²⁶⁸ Çadircı, **a.g.e.**, s.40.

²⁶⁹ Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, s.108.

²⁷⁰ Çadircı, **a.g.e.**, s.40.

²⁷¹ Işıl Yurtışı, **979 Numaralı Bolu Şer'iyeye Sicilinin XIX. Yüzyıl Bolu Tarihine Katkıları**, BAMER Yay., Bolu, 2008, s.84.

²⁷² **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 2/4, (20 Şaban 1330-4 Ağustos 1912); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 4/9, (4 Ramazan 1330-17 Ağustos 1912).

²⁷³ **BOA., D.CRD.d.** 11/39886, (1831); **BOA., HAT.**, 491/24053-C, (13 Receb 1251-4 Kasım 1835); **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, (H.1256-M.1840/1841).

Rum mahallesinde bir temsilci kaydına ancak 1894 yılında ulaşılabilmektedir ve bu ruhanî reisin adı Nikola'dır.²⁷⁴ İlerleyen dönemlerde Elmalı'daki Rum papaz *Papa Sergio* iken bir süre sonra bu görevi *Papa Stefanos* yerine getirmiş, daha sonra da Kıbrıs'tan kazaya Yunanca bilen bir papaz gelmiştir.²⁷⁵

1835-1845 yılları arasında Elmalı Kazası mahallelerinin tespit edilebilen muhtarlarının isimleri Tablo 1.4'te verilmiştir.

Tablo 1.4 Elmalı Mahalle İmamları (1835-1845)

Mahalleler	1835 Yılı	1840/1841 Yılı	1844/1845 Yılı
Pınarbaşı Maa Karapınar	Mehmed Ali b. Kadızade	Hüseyin Efendi b. İbrahim	Hüseyin Efendi
Küçükler	Hacı Mustafa b. Şeyh Mehmed	Hacı Mustafa b. Şeyh Mehmed	Şeyh İbrahim Efendi
Cami-i Cedit	Salih b. Yusuf	Abdülcelil b. Halil	Hafız Abdülhalik
Tathılar	Hüseyin b. Mustafa	Hafız Hasan b. Hacı Veli	*
İshak Dede Maa Savrıklar	Ahmed b. Salih	Salih b. Ahmed	Salih Efendi
Kabmescid	Abdullah b. Süleyman	Hafız Abdullah Efendi b. Süleyman Efendi	Abdullah Efendi
Musa Efendi	Hüseyin b. İbrahim Efendi	Hüseyin Efendi b. İbrahim Efendi	Ahmed Efendi oğlu İbrahim
Nazırlar	Hacı Hüseyin b. Mehmed	Mehmed b. Hacı Hüseyin	*
Hanedanlar	Ali b. Yusuf	Yusuf b. Gülizoğlu Ali	Molla Yusuf
İplikpazarı	Hacı İbrahim b. Hacı Mustafa	Hacı İbrahim b. Hacı Mustafa	Eyüp oğlu Hacı İbrahim
Kazancılar Maa Nacaklar	Ahmed b. Mustafa	*	*
Cami-i Atik	Hafız Hasan b. İsmail	Hafız Hasan Efendi b. İsmail	Ömer Efendi
Karyağdı	Şeyh Ali b. İbrahim	Hafız Şeyh Ali b. Mehmed	Şeyh Alizade Mehmed Efendi,
Eğrekler	Süleyman b. Ahmed	Molla Bekir b. İbrahim	*
Kuşakçılar	Molla Mehmed	Hafız Veli b. Osman	Hafız Veli

²⁷⁴ **BOA., BEO**, 465/34830, (25 Ramazan 1311-1 Nisan 1894); **BOA., BEO**, 478/35806, (15 Rebi'ü'l-evvel 1312-16 Eylül 1894).

²⁷⁵ Rum cemaati piskoposunun Elmalı'daki temsilcisi, inşaatlarda yapı ustası olarak çalışan Hacı Panayotis, aynı zamanda papaz vekilidir (despot vekili) ve evlilik, vaftiz gibi durumlarda O'na başvurulmaktadır, bkz. **Κεντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι**, Ermolaos Andreakis'in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina, s.6-8.

* Herhangi bir kayıt yoktur.

Külahcılar	Mustafa b.Hasan	Hatip Hacı Mustafa b. Hasan	Hacı Mustafa
Alamescid	Hacı Salih b.Mustafa	Hacı Salih b. Hacı Mustafa	**
İmamlar	Mehmed b.Hacı Hasan	*	Şeyh Ali Hoca
Nuhlar	Hacı İsmail b.Hacı Süleyman	Hacı Hafız İsmail	Hafız Hacı İsmail b. Hacı Bekir
Toklular	Hüseyin b.Hasan	Hacı Hasan oğlu Abdullah	Abdullah b. Hacı Hasan
Tahtamescid	Salih b.Ahmed	Hacı Salih Efendi	Hacı Salih b. Ahmed
Selamlar	Osman b.Ali	Molla Osman b. Hafız Ali	**
Abdallar	Osman b.Ali	*	*

Kaynak: BOA.HAT., 491/24053-C, (13 Receb 1251-4 Kasım 1835); BOA.ML.VRD.TMT.d., 9947, (1256-1840/1841);BOA.ML.VRD.TMT.d.,9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006.

1.4. Elmalı'nın Köyleri

Elmalı nahiyesine, 1455 senesinde 36; 1530 ve 1568 yıllarında 48 köy bağlı bulunmaktadır. XIX. yüzyılda da varlığını devam ettiren köyler arasında Bayındır, Düden, İmırcık, Kortan (Yılmazlı), Kuzköy, Dire (Gümüsyaka), Bucak, Çuğun (Çukurelma), Yalnızdam, Eskihisar²⁷⁶, Gilevği (Özdemir), Ayvasıl (Kocapınar), Eymir, Müğren (Gölova), Semayük (Bozhöyük)²⁷⁷, Salur²⁷⁸ ve Yuva gibi köyler gelmektedir.²⁷⁹ Elmalı'da Oğuz boy adları başta olmak üzere aşiret ve cemaat isimlerini taşıyan birçok köyün varlığı Türk hâkimiyetinin çok erken dönemlerde bu mıntıkada görüldüğünü kanıtlar niteliktedir.

XV. yüzyıldan günümüze Elmalı'da Yörük oymak ve obalarının adlarını taşıyan köyler, Çobanisa²⁸⁰, Dereköy²⁸¹, Kışla, Macun²⁸², Ovacık köyleridir.²⁸³ Kızılca Köyü kış mevsiminde hayvanlarını otlatmak için Finike sahillerine yerleşmektedir.²⁸⁴

** Mühürü olmasına rağmen ismine rastlanamamıştır.

²⁷⁶ 1840 yılında *Başeskihisar* olarak kayıtlara geçmiştir, bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9951, (H.1256-M.1840/1841), s.22.

²⁷⁷ Bu köy günümüzde yerli halk tarafından *Samyün* adıyla tarif edilmektedir.

²⁷⁸ 1831 yılında *Salur Kabilesi* adıyla kaydedilmiştir, bkz. BOA., NFS.d., 3194, s.322.

²⁷⁹ Karaca, a.g.e, s.73, 142-143; Erdoğan, 1530 yılında Elmalı'nın 52 köyü olduğunu vurgulamaktadır, bkz. M.Akif Erdoğan, "On yedinci Yüzyılda Antalya'nın Elmalı Kazasında Bir Ahi: "Ümmi Sinan", **Dünden Bugüne Antalya**, c.II, (ed. A. Kerim Atılgan), Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Antalya, 2010,s.330.

²⁸⁰ Yörükân-ı Çobansa Cemaati hakkında bkz. Karaca, a.g.e., s.187.

²⁸¹ 1840 nüfus sayımında *karye-i Dere cemaât-i nüfus*, 1845 nüfus sayımında ise *Karye-i Derecik Aşâiri* olarak kaydedilmiştir, bkz. BOA., NFS.d., 3215, s.47; BOA., NFS.d., 3233, s.15.

²⁸² 1831 yılı nüfus sayımında *Murtana Oymağının Macun Obası* olarak kayıtlara geçmiştir, bkz. Ak, a.g.t., s.118; 1844 yılı kayıtlarında Antalya kazasına bağlı Macun mahallesinden kişilerin, Elmalı'nın *Dere* köyünde ortaklık yaptıkları anlaşılmaktadır, bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 10001; Ayrıca 1845 nüfus sayımında *Karye-i Macun* olarak geçmektedir, bkz. BOA., NFS.d., 3233, s.15; Aksu Çayının alt mecrası ile Antalya arasında kışlayan Murtana Yörükleri, Elmalı çevresi ile Kızılcaadağ, Dereköy, Macun ve Akdam yaylalarında yazlamaktadırlar, bkz. Mehmet Ak, **19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2012, s.110.

XIX. yüzyıl başında birkaç köyün iskan yöntemiyle şenlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin *Imırcık Köyü*'ne civar köylerden hane nakledilmiş, *Mursal Köyü* daha önce Kızılcıca Köyü ile karışırken sonradan bu köye hane iskân edilip şenlendirilmiştir. 1835 yılında *Çiftlik Maa Bucak* adıyla kayıtlara yansıyan köy²⁸⁵, Karamık Köyü'ne bağlı iken 1840 yılında *Bucak* ismiyle sonradan iskân edilmiştir.

Pirhasanlar Köyü aslında bir çiftlik olup hane bulunmazken 1800'lerin ortalarına doğru hane göçürülerek şenlendirilmiştir. XIX. yüzyıl başında 20 hane olduğu ancak köy ahalisinin bir kısmının Antalya'ya gittiği, bir kısmının da vefat ettiği bildirilen *Dire Köyü*'nün hane sayısı bir hayli azalmıştır. Aslında Karamık Köyü'ne bağlı olan *Çiftlik-i Cedit* XIX. yüzyılın ortalarına doğru ayrılarak iskân suretiyle hane sayısı artış göstermiştir.²⁸⁶

1843 yılında Yalnızdam Köyü'ne Güğü (Yapraklı), Kışla, Semayük (Bozhöyük), Kortan (Yılmazlı), Salur, Geçmen, Serkiz²⁸⁷ (Küçüksöğle), Bayındır, Ayvasıl, Çuğun, Çobanisa ve Düden'den birkaç hane yerleşimlerin olduğu tespit edilmektedir.²⁸⁸

Elmalı'nın 1831 yılında 36 köyü²⁸⁹, 1835 yılında 35 köyü²⁹⁰, 1840 yılında 40 köyü²⁹¹ bulunmaktadır ve 65 köyü bulunan merkez Antalya Kazası'ndan sonra Elmalı Kazası köy sayısı bakımından ikinci sırada yer alır. 1845 yılında bu defa yine 40 köy ile karşımıza çıkan Elmalı'nın 1900'lü yılların başlarına kadar köy sayısı değişmemiştir (bkz. Tablo 1.5).²⁹² Günümüzde 50 köyü olan Elmalı'nın, 1914 yılında Gömbe Nahiyesi²⁹³, 1935 yılında Bayat Nahiyesi, 1971 yılında ise Akçay Bucağı'na bağlı köylerinin²⁹⁴ büyük bir kısmının, XIX.

²⁸³ Elmalı ve çevresinde konup göçen Saçıkara, Yeniosmanlı, Karahacılı, Karakoyunlu ve Töngüşlü Yörükleri ve daha fazlası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ak, **a.g.t.**

²⁸⁴ **BOA., NFS.d.**,3193, s.22-23.

²⁸⁵ **BOA., HAT.**, 491/24053-C, (13 Recep 1251-4 Kasım 1835).

²⁸⁶ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9951, (H.1256-M.1840/1841), s.32, 54, 64, 116, 126, 172.

²⁸⁷ Elmalı'nın yerlileri tarafından Serkiz Köyü'nün eskiden bir Ermeni yerleşimi olduğu bildirilmektedir. Bu bilginin alındığı kişi Ünsal Özçakır, 1945 doğumlu, Arkeolog, Elmalı.

²⁸⁸ **BOA., NFS.d.**,3228, s.80-85.

²⁸⁹ **BOA., NFS.d.**,3193, s.1-23.

²⁹⁰ **BOA., HAT.**, 491/24053-C, (13 Receb 1251-4 Kasım 1835).

²⁹¹ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, (1256-1840/1841); 1842 yılında Elmalı'nın 44 köyü olduğu bildirilmektedir, bkz. Spratt-Forbes, **a.g.e.**, s.220. Ancak 1840-1845 arası arşiv vesikalarından bu tarihler arasında köy sayısında bir değişiklik yaşanmadığı görülmektedir.

²⁹² 1845 yılı için bkz. **BOA., NFS.d.**, 3233, (H.1261/M.1844/1845); 1868 yılı için bkz. **KVS.**, 1285, Def'a 1, s.93; 1869 yılı için bkz. **KVS.**, 1286, Def'a 2, s.116; 1871 yılı için bkz. **KVS.**, 1288, Def'a 4, s.195-202; 1872 yılı için bkz. **KVS.**, 1289, Def'a 5, s.182-184; 1873 yılı için bkz. **KVS.**, 1290, Def'a 6, s.190-193; 1874 yılı için bkz. **KVS.**, 1291, Def'a 7, s.175; 1883 yılı için bkz. **KVS.**, 1301, Def'a 17, s.165; 1884 yılı için bkz. **KVS.**, 1302, Def'a 18, s.122-123; 1885 yılı için bkz. **KVS.**, 1303, Def'a 19, s.242; 1886 yılı için bkz. **KVS.**, 1304, Def'a 20, s.199; 1894 yılı için bkz. **KVS.**, 1314, Def'a 27, s.246; 1899 yılı için bkz. **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.221-222.

²⁹³ Bağlı köyler Gömbe Kasabası (merkez), Kızılağaç, Berrak Boğazcık, Kılınçlı, Afşar, Ahatlı, Ayvasıl, Armutlu, Değirmenköy, Akçainiş, Bayat, Bayındır Yaylası ile Dereboğazı Yaylası'dır, bkz. **BOA., DH.İ.UM.EK.**, 90/70, s.67.

²⁹⁴ Bu köyler arasında 1935 yılında Elmalı'nın *Bayat Nahiyesi*'ne Bayat, Ahatlı, Akçainiş, Armutlu, Değirmenköy (İsteryavi), İslamlar, Karamık, Kaşçiftliği, Kızılcıca ve Tekke köyleri bağlı iken 1971 yılında

yüzyıl boyunca Kaş Kazası'na bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1841 yılında Afşar, Akçainiş, Değirmen²⁹⁵, Bayat Çiftliği, Armutlu Çiftliği, Ayvasıl Çiftliği, Sarılar köyleri Kaş Kazası'na bağlıdır.²⁹⁶ 1868-1869 yılları arasında Elmalı Kazası'nın nahiyeleri arasında yer alan Kaş'ın yine aynı köyleri bünyesinde barındırdığı düşünülmektedir. Zira 1869 yılında ayrı bir kaza olarak beliren Kaş'a ait 1871-1873 yılları arasındaki kayıtlarda İslamlar, Afşar, Ahatlı, Sarılar, Değirmen, Armutlu, Bayat, Akçainiş, Ayvasıl isimlerindeki çiftlik ve köylerinin kendisine bağlı olduğu görülür.²⁹⁷ Bu köylerin birçoğu XIX. yüzyılda *Kaş Çiftliği* olarak geçmektedir ve Ayvasıl adıyla kayıtlı iki yerden Ayvasıl Çiftliği'nin bulunduğu mıntıka ile Elmalı'nın Ayvasıl Köyü birbirinden farklı yerlerdir. Elmalı'nın Kaş sınırı dışında Finike ve İğdir Maa Kardıç Nahiyeleri hudutlarında bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır.²⁹⁸

Köylerdeki muhtarlık teşkilatı ve köy imamının fonksiyonlarına gelince; muhtarlık teşkilatının ortaya çıkışıyla mahallede uygulamaya koyulan yenilikler, kazaya bağlı köylerde de kendini göstermiştir. Köylerdeki imam ve eşrafın yerini, seçimle göreve gelen muhtarlar ve ihtiyar heyetleri almıştır. Bununla birlikte imamlar, dinî vazifelerinin yanı sıra, muhtarın yardımcısı olarak idarî ve hukukî konularda varlıklarını sürdürmüşlerdir. 20 haneden az olan köylerin, yalnızca bir muhtar seçebileceği, seçilen muhtarların kazaya bildirilerek kaymakam tarafından tayin olunması kararlaştırılmıştır. Muhtarlar kendi köylerinin malî, beledî ve güvenlik gibi tüm hizmetlerinden sorumlu tutulmuş, muhtarların denetleyicisi konumundaki ihtiyar heyetleri de köye yapılacak hizmetler ve vergi dağıtımını konularında karar verme yetkisine sahip olmuştur. Diğer taraftan ihtiyar meclislerine ceza davaları hariç, cemaat üyeleri arasındaki davaları sulh yoluyla çözüme yetkisi verilmiştir.²⁹⁹

Köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi seçim koşulları, mahalledeki meslektaşlarıyla aynı usullerdedir. Muhtarların köy veya mahallenin her türlü işiyle ilgilenmeleri, onları merkezî devletin bir ajanı durumuna getirmiştir. Ancak yine de yetkilerinde bir sınırlama görülmektedir. Yolsuzluğu görülen herhangi bir muhtar devlet tarafından azledilebileceği gibi

Akçay Bucağı adıyla Tekke, Kızılca, Akçay, Afşar, Ahatlı, Akçainiş, Armutlu, Çaybaşı (Değirmen), İslamlar, Sarılar, Zümrütova (Bayat) köyleri bağlı bulunmaktadır, bkz. **Genel Nüfus Sayımı**, 20 İlkteşrin 1935, Antalya Vilayeti, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s.11; **Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler, Belediyeler**, İçişleri Bakanlığı İller idaresi Genel Müdürlüğü, seri.II, s.4, Ankara, 1971, s.100-101.

²⁹⁵ Değirmenköy'ün XX. yüzyıl başında *İsteryavi* ismiyle de anıldığı görülmektedir, bkz. **Genel Nüfus Sayımı**, 20 İlkteşrin 1935, Antalya Vilayeti, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s.11

²⁹⁶ **BOA.**, **NFS.d.**, 3197, (29 Zilhicce 1256-21 Şubat 1841), s.4-7.

²⁹⁷ **KVS.**, 1288, Def'a 4, s.195-202; **KVS.**, 1289, Def'a 5, s.182-184; **KVS.**, 1290, Def'a 6, s.190-193.

²⁹⁸ 1927 yılında Elmalı'ya bağlanan *Afşar* dışındaki köylerin, 1935 yılından itibaren Afşar köyü de dahil olmak üzere kalıcı olarak Elmalı'ya bağlandığı anlaşılmaktadır, bkz. Dahiliye Vekaleti, **Son Teşkilat-ı Mülkiye'de Köylerimiz Adları**, Ankara 1928, s.137.

²⁹⁹ Ortaylı, **a.g.e.**, s.112.

ihthiyar meclisi de azlini isteyebilirdi. Alınmaya çalışılan tüm önlemlere rağmen muhtarların yolsuzlukları engellenememiştir.³⁰⁰

Tablo 1.5 Elmalı Köyleri (1831-1873)

KÖYLER	1831	1835	1840/1841	1844/1845	1871/1873
Kışla	+	+	+	+	+
Yalnızdam	+	+	+	+	+
Eskihisar ³⁰¹	+	+	+	+	+
Kortan (Yılmazlı)	+	+	+	+	+
Güğü (Yapraklı)	+	+	+	+	+
Salur ³⁰²	+	+	+	+	+
İmırcık	+	+	+	+	+
Mümür (Geçit)	+	+	+	+	+
Yuva	+	+	+	+	+
Kuzköy	+	+	+	+	+
Mursal	+	+	+	+	+
Tavıllar	+	+	+	+	+
Kızılca	+	+	+	+	+
Beyler ³⁰³	+	+	+	+	+
Tekke	+	+	+	+	+
Karamık	+	+	+	+	+
Bucak ³⁰⁴	+	+	+	+	+
Subaşı nam-ı diğer Bayralar ³⁰⁵	+	+	+	+	+
Pirhasanlar	+	+	+	+	+
Eymir	+	+	+	+	+
Düden	+	+	+	+	+
Ayvasıl (Kocapınar)	+	+	+	+	+
Geçmen	+	+	+	+	+

³⁰⁰ A.g.e., s.113, 116.

³⁰¹ 1840/1841'de "Başeskihisar" olarak kaydedilmiştir, bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9951, s.22.

³⁰² BOA., NFS.d., 3194, s.322'de "Salur Kabilesi" olarak kaydedilmiştir.

³⁰³ 1844'te "Beyler Çiftliği" olarak kaydedilmiştir, bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9985.

³⁰⁴ 1835 yılı muhtar ve imam kayıtlarında "Çiftlik Ma'a Bucak" olarak kaydedilmiştir, bkz.

BOA., HAT., 491/24053-C.

³⁰⁵ 1831 yılında "Subaşı nam-ı diğer Bayralar", 1835 yılında yalnızca "Bayralar" olarak kayıt altına alınan yerleşim birimi, 1840 yılında sonra "Subaşı" olarak geçmektedir, bkz. BOA., NFS.d., 3193, s.15; BOA., HAT., 491/24053-C; BOA., ML.VRD.TMT.d., 9951, s.140; BOA., ML.VRD.TMT.d., 9991; KVS., 1288, Def'a 4; KVS., 1289, Def'a 5; KVS., 1290, Def'a 6.

Serkiz (Küçük Söğle)	+	+	+	+	+
Müğren ³⁰⁶ (Gölova)	+	+	+	+	+
Karaköy	+	+	+	+	+
Söğle	+	+	+	+	+
Semayük (Bozhöyük)	+	+	+	+	+
Ovacık	+	+	+	+	+
Gilevği (Özdemir)	+	+	+	+	+
İlyığı (Çalpınar)	+	+	+	+	+
Dere	-	-	+	+	+
Çobanisa ³⁰⁷	+	+	+	+	+
Çuğun (Çukurelma)	+	+	+	+	+
Bayındır	+	+	+	+	+
Dire (Gümüsyaka)	+	-	+	+	+
Yazı Çiftliği ³⁰⁸	+	-	+	+	+
Çiftlik-i Cedit (Yaka Çiftlik)	+	-	+	+	+
Macun ³⁰⁹	+	-	+	+	-
Avlan Çiftliği	-	-	+	+	+

Kaynak: BOA.NFS.d., 3194, 3215, 3233; BOA. ML.VRD.TMT.d., 9945, 9946, 9948, 9949, 9950, 9951, 9952, 9953, 9954, 9955, 9959, 9963, 9966, 9967, 9969, 9970, 9972, 9973, 9975, 9976, 9977, 9978, 9982, 9984, 9985, 9988, 9990, 9991, 9993, 9994, 9995, 9997, 9999, 10001, 10003, 10004, 17725; BOA.HAT., 491/24053; KVS., 1288, Def'a 4; KVS., 1289, Def'a 5; KVS., 1290, Def'a 6.

1.5. Elmalı'nın Nahiyeleri

Osmanlı idarî yapısı içinde birçok anlama gelen nahiye, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren idarî teşkilatta mülkî taksimatın en küçük parçasını ifade etmektedir.³¹⁰ 1864 ve 1871

³⁰⁶ BOA., NFS.d., 3194, s.327'de "Müden nam-ı diğer Müğren" olarak kaydedilmiştir.

³⁰⁷ BOA., NFS.d., 3194, s.467'de "Çoban" olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 1844/1845 yılları temettuat defterleri içerisinde Çobanisa köyü defteri bulunamamış olsa da Tahtamescid Mahallesi ve Dire Köyü temettuat defterleri içerisinde bu köyün ismine rastlanmaktadır. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9963, s.6; BOA., ML.VRD.TMT.d., 9970, s.1.

³⁰⁸ 1844/1845 yıllarında "Subaşı nam-ı diğer Yazı Çiftliği" olarak geçmektedir, bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9976.

³⁰⁹ 1831 Sayımında "Murtana Oymağının Macun Obası" olarak kaydedilmiştir, bkz. Ak, 19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu, s.118, Tablo 3.1.

³¹⁰ Nahiyenin diğer anlamları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Tayyib Gökbilgin, "Nahiye", İA, c.IX, MEB, İstanbul, 1964, s.37-39.

Vilayet nizamnameleri taşra yönetiminin birimlerini vilayet, liva, kaza ve köy olarak saptamıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesinde nahiye için, *birkaç köyün toplanmasıyla meydana gelen yerleşmeler kaza olmayıp kazalara ilhak edilerek nahiye itibar olunacaktır*³¹¹ ifadesi yer almaktadır. Ancak bu nizamname nahiyenin kuruluşu, organları ve yönetim usulü hakkında hiçbir hüküm içermemektedir. Nahiyelerin statüsünü etraflıca ele alan, 1871 Nizamnamesi olmuştur. Buna göre; en az 500 erkek nüfusu olan köy ve çiftlikler nahiye kabul edilmiştir.³¹²

Nizamname her nahiyeye bir müdür atanması ve bir nahiye meclisi kurulmasını öngörmüştür. Nahiye müdürü vali tarafından Dâhiliye Nezareti'nin onayıyla atanmakta, atanacak müdürün yerli halktan olması, 25 yaşını doldurmuş olması, okur-yazar olması ve Osmanlı uyruğundan olup herhangi bir mahkûmiyeti bulunmaması şart koşulmuştur. Fahri hizmet gören müdürün giderlerinin de halk tarafından karşılanması uygun görülmüştür.³¹³

Vergi dağıtımı ve toplanması gibi işlerde hükümet görevlilerine yardımcı olmak, muhtarlar tarafından kendisine ulaştırılan bilgi ve şikâyetleri kaza kaymakamlarına iletmek, gerekli durumlarda güvenlik için zabıta makamlarına başvurmak nahiye müdürünün görevleri arasında gelmektedir. Kısacası hükümet ile halk arasında eskiden ayanların üstlendikleri aracılık vazifesini yüklenmişlerdir. Nahiye meclislerine başkanlık eden müdürlerin, adlî ve hukukî işlere karışmaması, köy muhtar ve ihtiyar meclislerinin görevlerine müdahale etmemesi de karara bağlanmıştır. Öte yandan nahiyenin üst idarî kademesi kaza değil livadır, ancak nahiyeyi denetleyen organ kaza yönetimidir. Görüldüğü üzere nispeten özerk görünüşlü bir yönetim kademesi olan nahiye karışık bir yapı sergilemektedir.³¹⁴

Tüm Osmanlı vilayetlerinde uygulamaya konulan 1867 Vilayet Nizamnamesi'ne kadar her biri Teke Sancağı'na bağlı ayrı birer kaza olan Kaş, Kalkan, Finike ve İğdir Maa Kardıç isimli adlî-idarî yapıların³¹⁵, 1868 yılında çıkarılmaya başlayan Konya Vilayet Salnamelerinde de kendini gösteren bir değişikliğe uğradığı görülür.³¹⁶ Buna göre çevre kazalar, kendilerine göre daha gelişmiş bir yapı arz eden Elmalı'ya, nahiye statüsünde bağlanmıştır. Ancak bunlardan Kaş ve Kalkan nahiyelerinin tabîyetlerinin kısa sürdüğü görülmektedir. 1869 yılında Kaş³¹⁷,

³¹¹ Ortaylı, **a.g.e.**, s.99.

³¹² **A.g.e.**, s.99.

³¹³ Ortaylı, **a.g.e.**, s.100.

³¹⁴ Ortaylı, **a.g.e.**, s.100; Çadırcı, **a.g.e.**, s.253.

³¹⁵ **BOA.**, **MVL.**,551/25, (2 Recep 1284-30 Ekim 1867).

³¹⁶ **KVS.**, 1285, Def'a 1, s.93.

³¹⁷ “Teke sancâğı dâhilinde kâin Kaş nâhiyesinin mevki'en ve mesâliheden kâymakamlık ittihâzına kâbiliyeti olduğu hâlde tahsîsât-ı vilâyetin kiyâfetsizliği cihetiyle hîn-i teşkilâtta orası zarûrî nâhiye itibâr olunarak Elmalı kâymakamlığına rabt ile idâresi bir zâbita müdürlüğüne bırakılmış ise de mahall-i mezkûrun zikr olunan Elmalı kâymakamlığı merkezine ba'id-i mesâfesi cihetiyle mesâlih vâk'alarının tesviyesinde ahâli envâi' müşkilâta tesâdüf eylediğinden bunun ol vechle kılması câiz olmayacağından kâymakamlık ittihâzıyla İlgin kâymakamı sâbık Raşid Efendi kâymakam ta'yîn ve me'mûrîn-i sâiresi dahi tertîb olunmasıyla emsâlî misillü ma'âşlarının tahsîsi ifâdesine dâir Konya vilâyetinden tevârüd eden mazbata leffen arz ve takdîm

1874 yılında ise Kalkan, Elmalı'dan ayrılmıştır.³¹⁸ İğdir Maa Kardiç, 1880'li yıllara kadar Elmalı'nın nahiyesi olarak varlığını sürdürmüştür. 1868'den 1914 yılına kadar Elmalı Kazası'na bağlılığını devam ettiren tek nahiye ise Finike'dir.

1.5.1. Kaş Nahiyesi

Kaş, batıda Eşen Çayı ile Fethiye, doğuda Finike, kuzeyde Elmalı, Akdeniz'de ise Meis Adası ile komşu olan güney Anadolu'nun çok engebeli dağları eteğinde kurulmuş bir yerleşim birimidir. Kaş adı, Kaş Kazası sahillerinin tıpkı kaşa benzeyen yarım ay şeklindeki yapısı ve Meis adasının da göze benzetilmesinden yola çıkılarak Teke Beyliği döneminde verilmiş bir isimdir.³¹⁹ Kaş'ın üç önemli akarsuyu Eşen, Akçay ve Kasaba çaylarıdır ve bu akarsuların suladığı araziler (özellikle Demre, Kınık ve Bezirgan ovaları) oldukça verimlidir. Akdeniz ikliminin görüldüğü ilçede Akdeniz iklimine özgü bitki örtüsü yer almaktadır.³²⁰ Kaş Kazası'nı Gömbe üzerinden geçen ve antik dönemde de kullanılan bir yol Elmalı'ya bağlamaktadır.³²¹

Arkeolojik buluntulara göre Likya'nın en önemli bölgesi olduğu iddia edilen Kaş, antik Likya sınırları içerisinde bulunan ve Türk fetihleri sonrasında isim değişikliğine uğrayan diğer şehirleri Elmalı, Finike, Kalkan ve Kumluca gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır ve bilhassa eskiçağ tarihi bu bölgelerle eş zamanlıdır.³²²

Antalya'nın Türkler tarafından fethiyle birlikte bölgeye Teke Türkmenleri yerleştirilmiştir. 1361 yılında Antalya'nın Kıbrıslılar tarafından ele geçirilmesi sırasında Demre'de işgal edilmiştir. St.Nikola Kilisesi'ni basan Latinler, burada bulunan mukaddes ve kıymetli eşyaları yağmalamışlardır.³²³

Evliya Çelebi, Teke Sancağı'nın kazaları arasında gösterdiği Kaş ve Kalkanlı'nın kimi zaman Menteşe'ye bağlandığını belirtmektedir.³²⁴ 1776/1777 yıllarında nahiye haline getirilen

kılındımelfûf pûsulada gösterildiği vechle nâhiye-i mezkûre üçüncü sınıf kâymakamlık itibâr olunduğundan anâ göre tahsîsi lâzım gelen âkçe 3370 gurûşa bâliğ olub bundan kadîm zâbita müdürü ve kâtib ma'âşî olan 950 gurûş bi-t-tenzil müceddeden ilâvesi icâb eyleyen 2420 gurûşun hazine-i celîleden tahsîsât-ı vilâyete zamm ile tesviyesi muvâffak hâl ve maslahat görünmüş olmağla icrâ-ı icâbının mâliye nezâret-i celîlesine havâlesi hakkında her ne vechle emr ve fermân hazret pâdişâhî şeref sünûh ve sudûr buyurulur ise anâ göre hareket olunacağı beyânıyla tezkere-i senâverî terkîm kılındı efendim", BOA., İ.DH., 594/41386, (28 Rebi'ü'l-evvel 1286-8 Temmuz 1869); KVS., 1287, Def'a 3, s.65

³¹⁸ KVS., 1290, Def'a 6, s.59.

³¹⁹ Bayık, a.g.e., s.14, 83.

³²⁰ A.g.e., s.18-21.

³²¹ A.g.e., s.27.

³²² Ayrıntılı bilgi için bkz. A.g.e., s.47-74.

³²³ A.g.e., s.80.

³²⁴ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 142.

Kaş ve Gömbe, Elmalı Kazası'na bağlanmıştır.³²⁵ XIX. yüzyılın başlarında kaza olarak kayıtlara geçen Mevlütler, Ahadlar, Tavazlı, Köşkerler, Tüfenkli, Kumlu ve Kapaklı³²⁶ gibi birçok aşiretin yaşadığı Kaş'ta, ayanların etkili olduğu ve ahaliye zulmettikleri, naibinin dahi olmadığı anlaşılmaktadır.³²⁷ XIX. yüzyılda kaza müdürü olan Kaş'ın, en azından 1866 yılına kadar kaza olarak kaldığı düşünülmektedir.³²⁸

Bir aralık merkez livaya uzaklığı ve ahalinin mültezim elinden eziyet çekmesi nedeniyle Meis Ceziresi Kaymakamlığı'na bağlanması gündeme gelen, ancak bir takım engeller nedeniyle bu düşünceden vazgeçilerek konum ve iş yükü bakımından ayrı bir kaymakamlığa layık bulunan Teke Sancağı'nın Kaş Nahiyesi'nin, vilayet ödeneğinin yetersizliği nedeniyle yeni idarî teşkilatlanma sırasında Elmalı Kaymakamlığı'na bağlanması uygun bulunmuş, idaresi de zabıta müdürlüğüne bırakılmıştır. Ancak nahiyenin Elmalı'ya uzak oluşu ve bu nedenle görülmesi gereken işlerin bir neticeye ulaşamaması gerekçeleriyle 1869 yılında 3. sınıf bir kaymakamlık itibar olunan Kaş, ayrı bir kaza haline getirilmiş ve kaymakamlığına 1500 kuruş maaşla Ilgın eski kaymakamı Raşid Efendi atanmıştır.³²⁹

Elmalı'nın iki yıl kadar nahiyesi olarak kalan Kaş'ın 1868 yılında, Kalkan ile birlikte ortak zabıta memuru İsmail Ağa'dır.³³⁰ 1869 yılında bu defa Kaş ile birlikte Finike nahiyelerinin zabıta memuru Ahmet Efendi, katibi ise Mehmet Efendi'dir.³³¹ Bu bilgiler dışında Kaş'ın Elmalı'nın nahiyesi olduğu dönem için herhangi bir resmî kayda ulaşılamamaktadır.

1870 yılından itibaren artık ayrı bir kaza olarak kayıtlara geçen Kaş Kazası'nın, köy isimleri ve nüfus miktarlarının Elmalı Kazası içerisinde yer alması, söz konusu kazanın nüfus muamelatının 1873 yılına kadar Elmalı Kazası'na bağlı olduğunu düşündürmektedir.³³² 1874 yılında Kalkan Nahiyesi'nin de Elmalı'dan ayrılarak Kaş Kazası'na bağlandığı anlaşılmaktadır.³³³

1831-1873 yılları arasında Kaş Kazası'nın köyleri; Kale nam-ı diğer Kekova, Kemer, Akörü, Gendive (Çataloluk), Asanoğlan, Kızılağaç, Dere, Asas, Hacıoğlan, Seyret

³²⁵ Beylikler ve Osmanlılar dönemi Kaş bölgesi tarihi Elmalı ve çevre kazalarla aynı tarihi olaylara konu olmuştur, bkz. çalışmanın "Giriş" başlıklı kısmı.

³²⁶ BOA., NFS.d., 3197.

³²⁷ 1816 yılında Antalya kadısına derdini anlatan Kaş ve Finike ahali, kazalarında naib olmadığını ve ayanların kendilerine fazla zulmettiklerini bildirmişler ve kazalarına birer naib gönderilmesini rica etmişlerdir, bkz. BOA., HAT., 31426/A-637.

³²⁸ 1852 yılında Kaş Kazası müdürü, Hacı Halil Efendi'dir, bkz. BOA., İ.MVL., 233/8106; 1856 yılında Rüstem Ağa'dır, bkz. BOA., A.MKT.DV., 91/73; 1866 yılında kazalarında müdür dairesi bulunmadığından bahisle Kaş Kazası'ndan Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen dilekçe için bkz. BOA., MVL., 720/63.

³²⁹ BOA., İ.DH., 594/41386, (28 Rebi'ü'l-evvel 1286-8 Temmuz 1869).

³³⁰ KVS., 1285, Def'a 1, s.64.

³³¹ KVS., 1286, Def'a 2, s.64, 72.

³³² krş. KVS., 1287, Def'a 3, s.65; KVS., 1290, Def'a 6, s.59, 193-194.

³³³ KVS., 1291, Def'a 7, s.134.

(Gökçeören), Pınarbaşı, Çukurbağ, Bayındır, Belenli, Boğazcık, Kılınçlı, Kapaklı, Yavi, Afşar (Avşar), Ahatlı, Sarılar, Gürses, Çerler, Kocatüfenkler, Mevlütler, Durhasanlar, Dirgenler, Ortabağ, Karadağ, Çağman, Demre, Kumlu, Beymelik (Beymelek), Matırlı, Köşkerler, Armutlu, Bayat (Zümrütova), Değirmen (Çaybaşı), Ayvasıl, Akçainiş, Tavazlı (Davazlı), Süllü, Köyre (Gürsu), Gelemen (Belkonak), Tırmısın'dır.³³⁴ Bu köylerden özellikle Elmalı sınırında bulunların büyük bir kısmı yayla köyleridir. 1831 nüfus sayımına göre en çok nüfusun olduğu köyler, Akörü, Kemer ve Ayvasıl'dır.³³⁵

Teke Sancağı aşiretlerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerdendir ve *yörükân taifesi cemaat* olarak kaydedilen bu aşiretler konargöçer bir hayat yaşamaktadırlar. Türklerin fethiyle birlikte bölgeye Oğuz boylarından yerleşmeler olmuştur. Bunların bir kısmı yerleşik hayata geçerek kendi boy isimleriyle köyler kurdukları gibi bir kısmı da konargöçer olarak yaşamlarını devam ettirmişlerdir.³³⁶ Yukarıda adı geçen köy isimlerinden Bayındır, Afşar, Bayat gibi isimler Oğuz boylarındandır. Mevlütler, Ahatlı, Tavazlı, Köşkerler, Tüfenkli, Kumlu ve Kapaklı'nın cemaat isimleri olduğu görülmektedir.³³⁷ Ahatlı Yörükleri 1840'lı yıllarda yerleşik hayata geçmişler ve köy olarak yazılmışlardır.³³⁸

1914 yılında Gömbe Nahiyesi adıyla Elmalı sınırlarına dahil edilen ve Kaş Çiftliği olarak anılan mevkideki köyler, bu tarihten önce Kaş Kazası'na bağlıdır. Nitekim 1831-1873 yılları arasında, büyük bir kısmının Kaş Kazası müdürüne ait olduğu görülen Afşar, Akçainiş, Değirmen, Bayat Çiftliği, Armutlu Çiftliği, Ayvasıl Çiftliği, Sarılar ve Ahatlı köylerinin Kaş Kazası'na bağlı olduğu anlaşılmaktadır.³³⁹ Ayrıca burada adı geçen Ayvasıl Çiftliği ile Elmalı Kazası dahilinde bulunan Ayvasıl Köyü birbirinden farklı iki yerleşim birimidir. Her ne kadar Ayvasıl Köyü'ne yakın mesafedeki Elmalı'nın Semayük Köyü'nden, Kaş Çiftliği içinde yer alan Ayvasıl Çiftliği'ne kimi yerleşimlerin olduğu saptansa da bu veriler iki yerleşim arasındaki bağı ispatlayacak ölçüde yeterli bilgiler değildir.³⁴⁰

Kaş Çiftliği mıntıkasında Gömbe Nahiyesi'nin oluşturulmasının ardından, böyle bir nahiye teşkiline gerek olup olmadığı da Dâhiliye Nezareti ile liva arasında yazışma konusu olmuştur.

³³⁴ BOA., NFS.d., 3197, BOA., ML.VRD.TMT.d.,10130, 10156, 10157, 10158, 10159, 10160, 10161, 10162, 10163, 10164, 10165, 10166, 10167, 10168, 10169, 10170, 10171, 10172, 10173, 10174, 10175, 10176, 10177, 10178, 10179, 10180, 10181, 10182, 10183, 10184, 10185, 10186, 10187, 10188, 10189, 10190, 10191, 10192, 10193, 10194, 10195, 10196, 10197, 10198; KVS., 1288, Def'a 4; KVS., 1289, Def'a 5; KVS., 1290, Def'a 6.

³³⁵ Akörü 328, Kemer 181, Ayvasıl 158 kişidir, bkz. BOA., NFS.d., 3197.

³³⁶ Karaca, a.g.e., s.163.

³³⁷ BOA., NFS.d., 3197; Kaş'ta bulunan Yörük gurupları için bkz. Karaca, a.g.e., 169-189; Ak, a.g.t., s.12.

³³⁸ Kaş'ta konargöçer diğer Yörük gurupları için bkz. Ak, a.g.t., s.16.

³³⁹ BOA., NFS.d., 3197, s.4-7; BOA., ML.VRD.TMT.d., 10156, 10160, 10165, 10168, 10170, 10185, 10190, 10192; KVS., 1288, Def'a 4, s.195-202; KVS., 1289, Def'a 5, s.182-184; KVS., 1290, Def'a 6, s.190-193.

³⁴⁰ BOA., ML.VRD.TMT.d., 10168, s.4, 16.

Öyle ki liva kaymakamı nahiye teşkilinden sonra kaleme aldığı raporunda, Gömbe köylerinin ahalisinin esasen Kaşlı olduklarını ve senenin 2-3 ayını Gömbe’de geçirdikten sonra asıl meskenleri olan Kaş Kazası’na döndüklerini bildirmiş, burada bulunan Ayvasıl, Armudlu, Bayat, Değirmen ve Akçainiş isimlerindeki beş küçük köyden başka Gömbe havalisinde yaşayan halk bulunmadığını dile getirerek bunlar için bir nahiye teşkiline gerek olmadığını belirtmiştir.³⁴¹

1.5.2. Kalkan Nahiyesi

Günümüzde Kaş İlçesi’ne bağlı bir belde olan Kalkan’ın, Osmanlı döneminde aynı isimle anılan kazanın merkezi olduğu bilinmektedir. Likya döneminden kalma birçok antik kente ev sahipliği yapan Kalkan Kazası, Osmanlı döneminde Teke Sancağı’nın en batısında, Menteşe sınırında yer almaktadır. Menteşe Sancağı’ndan Eşen Çayı ile ayrılmaktadır. Genelde dağlık bir alan olmakla birlikte küçük bazı ovalara da sahiptir.³⁴²

Kalkan’ın tarihi gelişimi çevre kazalar olan Elmalı, Finike, Kumluca ve Kaş ile aynı süreci takip eder.³⁴³ Osmanlılar döneminde XIX. yüzyıla gelene kadar kimi zaman nahiye kimi zaman ise kaza hüviyeti taşıyan Kalkan (Kalkanlı), XIX. yüzyılın ilk yarısında ayrı bir kazadır.³⁴⁴ 1842 yılında uygulanmaya başlanan kaza müdürleri ataması Kalkan Kazası’nda da görülmektedir. 1859 yılında kazanın müdürü Hacı İbrahim Efendi’dir.³⁴⁵

Osmanlılar zamanında adalarla, özellikle Meis ile Rodos adası tüccarları kanalıyla Kaş, Kalkan ve Demre limanlarından önemli miktarda ürün alışverişi yapıldığı bilinmektedir.³⁴⁶

Birçok Türkmen ve Yörük taifesine ev sahipliği yapan Kalkan Kazası’nın çevre kazalar gibi dağlık ve ormanlık yapısı, devlet etkisinin diğer yerlere oranla buralara girmesini

³⁴¹ Liva kaymakamı lağvedilecek Gömbe Nahiyesi yerine de merkezi *Zivind Köyü* olmak üzere *Bozova Nahiyesi* adıyla bir nahiye kurulmasının daha uygun düşeceğini bildirmiştir, bkz. **BOA., DH.İ.UM.EK., 90/70.**

³⁴² Karaca, “XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı’nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu”,s.119.

³⁴³ Söz konusu dönemler için “Giriş” bölümüne bakılabilir.

³⁴⁴ **BOA., C.DH., 114/5678; BOA., HAT., 1598/76.**

³⁴⁵ **BOA., HR.MKT., 310/84.**

³⁴⁶ Büyük miktarda kereste, meşe palamudu, odun kömürü, canlı hayvan, hububat, fasulye, nohut, mercimek, deri, yün, yapağı, keçiboynuzu, balmumu, yağ, peynir ihracatı yapılırken şeker, kiremit, manifatura, inşaat malzemesi, alet edevat da ithal edilmektedir. Özellikle Elmalı ve Gömbe ovasından kervanlarla Kalkan limanına getirilen fasulye, buğday ve arpa buradan ihraç edilmiştir. Bu devirde sahilde ticaret gayrimüslimlerin elindedir ve ormancılık da bölge için önemli bir geçim kaynağıdır. “Kaş”, **Dünden Bugüne Antalya**, c.I, (der: Yusuf Cengiz vd.), T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2010, s.347.

engellemiş olmalıdır. Zira Osmanlılar döneminde bölgede sıklıkla ayanların zulmüne, devlet memurlarının yolsuzluklarına ve eşkıyalık olaylarına rastlanmaktadır.³⁴⁷

1864 Vilayet Nizamnamesi kapsamında 1868 yılında Kalkan Kazası, çevre kazalar gibi Elmalı Kazası'na nahiye statüsünde bağlanmıştır ve yine Elmalı'nın nahiyelerinden biri olan Kaş ile birlikte ortak zabıta memuru İsmail Ağa'dır.³⁴⁸ 1874 yılına kadar Elmalı'nın nahiyelerinden biri olan Kalkan, bu tarihte Kaş Kazası'nın nahiyeleri arasına katılmıştır.³⁴⁹ Elmalı'nın nahiyesi olduğu dönem için herhangi bir resmî kayda rastlanmayan Kalkan Kazası'nın 1831-1873 yılları arasındaki köyleri; Bezirgan, Sidek (Saribelen), Aklar, Bağlıaç, Fırnaz, Öz³⁵⁰, Arsa, Kınık, Korubükü, İslamlar, Gelemiş, Çavdır³⁵¹, Margaz (Üzümlü), Cumburcu'dur.³⁵² XIX. yüzyılın ilk yarısında hepsi timar olan bu köyler içinde, nüfus yönünden en büyük köyler başta *İslamlar* olmak üzere *Cumburcu* ve *Margaz*'dır.³⁵³

Kalkan'da Kınık, Çavdır³⁵⁴ gibi Oğuz boyu isimlerine ve ticarî faaliyetlerine izafeten verilmiş Bezirgan gibi isimlere rastlanmaktadır. Kalkanlılar yazın artış gösteren sıcak nedeniyle Bezirgan yaylasını yaylak olarak kullanmışlardır.³⁵⁵

1.5.3 İğdir Maa Kardıç Nahiyesi

XIX. yüzyılda vilayet nizamnamesinin ilanına kadar İğdir Kazası ve buna bağlı Kardıç Nahiyesi'nden³⁵⁶ oluşan ve 1868 yılından itibaren Elmalı Kazası'na bağlı nahiyeler arasında görünen İğdir Maa Kardıç Nahiyesi, günümüzde Kemer ve Kumluca havalisini kapsamaktadır. Bu havali doğuda Antalya'nın batı köyleri, güneyde Akdeniz, batıda Alakır Çayı, kuzeyde Elmalı ve Korkuteli ile çevrilidir.

³⁴⁷ 1714 yılında Menteşe Kazası'ndan Hatipoğlu Yusuf'un 150 sekbaniyle birlikte Kalkan Kazası Müslümanlarının emval ve eşyalarını yağmaladıklarını konu alan şikayet için bkz. **BOA., İE.ŞKRT.**, 4/355; 1804 yılında Menteşe Sancağı'nın Döğer Kazası muhtarı Ali Ağa'nın, hükümete karşı asker toplayarak Kalkan Kazası'nı zapt etmeye çalışması hakkında, bkz. **BOA., C.DH.**, 114/5672; 1816 yılında hükümete itaatsizliklerinden dolayı Kaş, Kalkan, Finike ve İğdir ayanlarının para cezasına çarptırılmaları hakkında bkz. **BOA., C.DH.**, 83/4130.

³⁴⁸ **KVS.**, 1285, Def'a 1, s.64.

³⁴⁹ **KVS.**, 1291, Def'a 7, s.134.

³⁵⁰ 1831 yılında Öz köyü, kendisi gibi *Eşkinci timarı mülhakatından* olan *Fırnaz* köyüne tabidir, bkz. **BOA., NFS.d.**, 3219.

³⁵¹ 1831 yılında *timarât mülhakatından* olan Çavdır köyüne bağlı *Geren Ovası* adıyla da bir yerleşim yeri bulunmaktadır, bkz. **BOA., NFS.d.**, 3219.

³⁵² **BOA., NFS.d.**, 3219; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10019, 10123, 10546, 10547, 10548, 10552, 10556, 10558, 10559, 10560, 10561, 10562, 10563, 10564, 10565; **KVS.**, 1288, Def'a 4; **KVS.**, 1289, Def'a 5; **KVS.**, 1290, Def'a 6.

³⁵³ İslamlar 378, Cumburcu 258, Margaz 220 kişidir, bkz. **BOA., NFS.d.**, 3219.

³⁵⁴ Teke Sancağı'ndaki Çavdır boyu hakkında bkz., Karaca, **a.g.e.**, s.172.

³⁵⁵ **Ak, a.g.t.**, s.112.

³⁵⁶ “*Konya Eyâletinin hâvi olduğu kazâlarından Teke kaymakamlığı dâhilinde kâin İğdir Kazâsına tâbi' Kardıç Nâhiyesinin Kuzca Kâryesi...*”, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9933, (H.1261/M.1845), s.2; “*Konya Eyâletinin hâvi olduğu kazâlarından Teke kaymakamlığı dâhilinde kâin İğdir Kazâsına tâbi' Kardıç Nâhiyesi'nin Karacaviran Kâryesinde...*”, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9941, (H.1261/M.1845), s.2.

Karakteristik Akdeniz iklimi özelliklerinin görüldüğü Kumluca'nın güney kısımları deniz seviyesine yakın ovalık, kuzey kısımları ise dağlık olmakla birlikte Alakır Çayı ve Kafir (Gavur) Çayı'nın biriktirdiği alüvyonlar sayesinde verimli bir ova üzerinde yer almaktadır.³⁵⁷ Kumluca'nın doğusunda bulunan Kemer havalisi ise verimli arazilerine karşılık daha dağlık bir yapıya sahiptir.

Kumluca'nın da içinde bulunduğu Likya'nın güneydoğusu ilk kez Mısır'ın Byblos metinlerinde, anlamı dağ doruğu olan *Lukka* olarak kaydedilmiş, daha sonra Kıbrıs Kralı tarafından *Lukki Ülkesi Halkı* adıyla nitelendirilmiştir. Hitit egemenliğinin görüldüğü bölgeye Büyük İskender de sahip olmuş, O'nun ölümüyle bölgede Likya Birliği kurulana kadar kısa süreli egemenlikler yaşanmıştır. Kumluca sınırlarında bulunan Rhodiapolis, Korydalla, Olympos, İdebessos, Akalissos, Korma, Gagai³⁵⁸ gibi yerleşimler Likya Birliği'nin üyesidir. Roma İmparatorluğu zamanında yaşanan barış ve ekonomik refah sayesinde Likya en parlak dönemini sürmüştür. Güneydoğu Likya için önemli olan Finike ve Karaöz (Melanippe) limanları vasıtasıyla, Alakır vadisinden sahile indirilen Elmalı sedirleri, Likya dağlarının çamları ve diğer ürünler ihraç edilebilmiştir.³⁵⁹

VII.-VIII. yüzyıllarda bölgede görülen Bizans-Arap mücadelesinin ardından³⁶⁰, eski gücünü kaybeden Bizans'ın yerini XII. yüzyılda Türkler almaya başlamıştır. 1158 yılında Elmalı çevresi ile birlikte Likya'nın doğusunda bulunan Tekirova'nın da Türk egemenliğine girdiği bilinmektedir. Selçuklular döneminde Finike'de olduğu gibi Kumluca ve Kemer sahillerinde de görülen korsanlık faaliyetlerine Antalya Sü-başı Mübarizeddin Ertokuş engel olmaya çalışmış, birer haydut üssü olan Muğla-Silifke arasındaki 40 kadar kaleyi ele geçirmiştir.³⁶¹ İğdir boyunun yerleştirildiği bölge³⁶², Selçukluların zayıflamaya başlamasıyla Finike'yle birlikte Menteşe Oğulları'nın egemenliği altına girmiştir.³⁶³

1393 yılında Yıldırım Bayezid'in fethettiği Teke Eli, Sultan'ın oğullarından önce İsa Çelebi'ye, daha sonra Mustafa Çelebi'ye sancak olarak verilerek Anadolu Beylerbeyliği'ne

³⁵⁷ Cemali Sarı, "Kumluca İlçesi'nin Genel Coğrafya Özellikleri", **Kumluca Rhodiapolis**, (ed. Nevzat Çevik), Kumluca Belediyesi, Kumluca, 2008, s.139.

³⁵⁸ Bu Antik kentlerin tam olarak buldukları yerler hakkında bkz. Texier, **a.g.e.**, s.429-430.

³⁵⁹ Nevzat Çevik, "Rhodiapolis ve Kumluca Sınırları İçindeki Diğer Antik Yerleşimler", **Kumluca Rhodiapolis**, (ed. Nevzat Çevik), Kumluca Belediyesi, Antalya, 2008, s.11-12.

³⁶⁰ Bölgedeki Bizans-Arap savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jürgen Borchardt, **Limyra Zemuri Taşları**, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 1999, s.18; Ayrıca konu ile ilgili bkz. Küçükaşçı, **a.g.m.**, s.375-383.

³⁶¹ Güçlü, "XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi", s.115-116.

³⁶² Kumluca-Kemer havalisine yerleştirilen İğdir boyu dışında Teke-Eli'nin İstanos, Kaş, Kalkan ve Muslu kazalarına bağlı İğdir adında köyleri bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Teke Sancağı'na bağlı İğdir adıyla anılan yedi köy ve bir nahiye bulunmaktadır. Ayrıca İğdir adı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Güçlü, "XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi", s.117.

³⁶³ Çevik, "Rhodiapolis ve Kumluca Sınırları İçindeki Diğer Antik Yerleşimler", s.12.

bağlanmış, XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar da mevcut durumunu korumuştur. Timur'un istila ve yağmalarının görüldüğü bölge, ikinci darbeyi XVI. yüzyılda ortaya çıkan ve neredeyse bölgenin yıkımına sebep olan Şahkulu ayaklanması sırasında yaşamıştır.³⁶⁴

XVI. yüzyılın başlarında Pîrî Reis, Kitab-ı Bahriye'sinde Hıristiyanların *Venedik Limanı*, Türklerin ise *Adrasan*³⁶⁵ adını verdikleri, çevresi dağlık, içecek suyu olan ve büyük gemilerin demirleyebileceği bir limandan söz eder. Son derece gizli bir liman olarak nitelediği ve sadece yaz aylarında gemilerin demirlemesine müsait olduğunu belirttiği *Porto Ceneviz Limanı*'yla³⁶⁶, Altın Başmak da denilen ve *Palyopoli* adı verilen harap bir kalenin bulunduğu *Tekirova Limanı*'ndan da bahsetmektedir.³⁶⁷

XVII. yüzyılın ikinci yarısında Finike ile sınır olan İğdir Kazası topraklarına gelen Evliya Çelebi, yollarının sarp ve görülecek bir yerinin olmamasından dolayı doğuya ilerlemiş ve Adrasan'a gelmiştir. Teke'nin en yüksek ve sarp kalesi olan, kırk neferatin görev yaptığı Adrasan Kalesi'nde serdar ve kethüda yerinin olmadığını bildiren Evliya Çelebi, kalenin aşağısında toprak örtülü evlerden oluşan bir mahallenin, cami, han ve hamamın bulunduğu bahsetmekte, limon ve turuncun bol olduğunu, bağ ile bahçelerinin geniş olduğunu vurgulamaktadır. Evliya Çelebi Adrasan kalesinin doğusunda *Elbisler* dediği ve yerli halkın *Yanartaş* olarak adlandırdığı Çıralı'dan da bahsetmiştir.³⁶⁸

Olympos'tan³⁶⁹ Faselis'e gitmek için Ulupınar yolunu takip eden XIX. yüzyıl seyyahı Texier, buranın dağ sakinleri olarak tanımladığı Yörüklerin, ormanlardan sağladıkları kerestelerle geçimlerini sürdürdüklerinden söz etmektedir. Eski çağlarda Asya-Mısır-Fenike arasında önemli bir ticaret merkezi olan Faselis'ten Tekirova'ya ise 8 saatlik bir yürüyüş sonucunda ulaşılabileceğini söyler. Yine Yörüklere işletmek üzere verilen ormanların bulunduğu Kemer, *Ağva* (Avova/Akova) ya da *Ejder Burnu* olarak da bilinmektedir.³⁷⁰

³⁶⁴ Güçlü, "XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi", s.118-119.

³⁶⁵ Çevik, Adrasan'ın antik adının yerel bir Anadolu ismi olan *Atrasas* olduğunu ve büyük olasılıkla Adrasawan'a (Toros-boğa) dayandığını vurgularken, Adrasan Kalesi'nin Bizans dönemi yapısı olduğundan bahseder, bkz. Çevik, "Rhodiapolis ve Kumluca Sınırları İçindeki Diğer Antik Yerleşimler", s.52.

³⁶⁶ Texier, gerçekte dağda denize hakim bir Ceneviz kalesinin bulunduğu bahseder, bkz. Texier, **a.g.e.**, c.III, s.431.

³⁶⁷ Pîrî Reis, **Kitab-ı Bahriye**, c.4, (ed. Ertuğrul Zekai Ökte), The Historical Research Foundation, Ankara, 1988, s.1633-1637.

³⁶⁸ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, 142;Texier, **a.g.e.**, c.III, s.431.

³⁶⁹ Uzun süre korsanlık faaliyetlerinin merkezi olan Olympos Antik kenti, günümüzde Yazır Köyü ve Yazırlılarla varlığını sürdürmektedir. XVII.-XIX. yüzyıllarda Yörüklerin kışlak mekanı olarak kullanılan bu kentin, Türk dönemi izini taşıyan tek unsuru, 1850'li yıllarda Kıbrıslı Hacı Hasan tarafından Güney Liman Caddesi üzerine inşa edilen su değirmenidir, bkz. Yelda Olcay Uçkan, "Olympos", **Kumluca Rhodiapolis**, (ed. Nevzat Çevik), Kumluca Belediyesi, Antalya, 2008, s.103-104.

³⁷⁰ Texier, **a.g.e.**, c.III, s.433-434; Faselis-Finike arasına yer alan Olympos, Ceneviz koyu, Sazak koyu, Adrasan (Atrasas), Korsan Koyu ve Karaöz Koyu (Melanippe) Kumluca ilçesi sınırları içerisindeki koylardır, bkz. Çevik, "Rhodiapolis ve Kumluca Sınırları İçindeki Diğer Antik Yerleşimler", s.14.

İğdir bölgesinin dağlık ve tarıma çok müsait olmayan arazisi nedeniyle, halkı fethinden beri Antalya kalesi muhafazasıyla görevlendirilmiş ve bu teşkilatın kaldırılarak vazifelerinin mütesellimin kapı halkına devredildiği 1831 yılına kadar muhafızlık hizmetleri karşılığında vergilerden muaf tutulmuşlardır.³⁷¹ XIX. yüzyıl başlarında Teke Sancağı'nda ortaya çıkıp bölgeyi perişan bir vaziyete sürükleyen Tekelioğlu İsyanı sonrasında, Mutasarrıf Vahit Efendi, İstanbul'dan imar için izin istemiştir. Bu kapsamda Teke Eli'nin imarı ve halkın kalkındırılması adına Kaş, Kalkan, Finike ve İğdir kazaları ahalisinin İstanbul'da bina ve gemi yapımında kullanılacak olan kerestenin ormandan kesilmesine alıştırılması istenmiştir.³⁷²

Yüzyıl ortasında *İğdir Maa Nahiye-i Kardıç* olarak kayıtlara geçen yerleşim birimi Karaman Eyaleti'ne bağlı olan Teke Livası'nın dokuz kazasından biridir.³⁷³ XIX. yüzyılın ilk yarısında hepsi ayrı bir timar olan kaza köylerinin isimleri ise şöyledir: İğdir'e bağlı olanlar Gerçen nam-ı diğer Burdurucuk³⁷⁴, Savrın (Güzören), Ulupınar, Tekfurova³⁷⁵ (Tekirova), Kuzdere, Gödene (Altınyaka), Ağva nam-ı diğer Kemer, Yazır, Karacağağaç, Sarıkavak, Belen; Kardıç'a bağlı olanlar ise Karacaören³⁷⁶, Kuzca, Çayıçi ve Dere köyleridir. Nüfus olarak en kalabalık köyler başta Karacaören olmak üzere Çayıçi ve Gerçen (Erentepe)'dir.³⁷⁷ Bununla birlikte eski ayan Veli Ağa'nın oğlu ve aynı zamanda kaza müdürü olan Abdullah Ağa, Ağva nam-ı diğer Kemer köyünde ikamet etmektedir.³⁷⁸

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı topraklarında yeni bir idarî şekillenmenin başlangıcı olan vilayet nizamnamesi gereğince tıpkı Finike gibi nahiye statüsünde Elmalı Kazası'na bağlanan İğdir Maa Kardıç isimli iki nahiyenin Karacaören, Kuzca, Çayıçi ve Dere köyleri Kardıç Nahiyesi'ne³⁷⁹; geri kalan on bir köy ise İğdir Nahiyesi'ne bağlanmıştır. Yüzyılın ikinci yarısında en kalabalık köyler *Karacaören* ve *Gerçen*'dir.³⁸⁰

³⁷¹ Moğol, **Antalya Tarihi**, s.131.

³⁷² Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", s. 252-253; Güçlü, "XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi", s.123.

³⁷³ Güçlü, "XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi", s.123.

³⁷⁴ Köyün isminin *Gürcan nâm-ı diğer Burdurucuk* olarak kayıtlara yansıdığı görülmektedir, bkz. **BOA., NFS.d.**, 3217, (29 Zilhicce 1256-21 Şubat 1841), s.4.

³⁷⁵ 1845 yılı kayıtlarında *Tekfurova nâm-ı diğer Çiftlik* olarak geçmektedir, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9942, (H.1261/M.1845).

³⁷⁶ 1840 yılı kayıtlarında *Karacaavdan*, 1845 yılı kayıtlarında *Karacaviran* olarak geçmektedir, krş. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9935, (H.1256/M.1840-1841), s.72; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9941, (H.1261/M.1845).

³⁷⁷ Gerçen Köyü'nün dışarıdan yapılan iskanlarla nüfusunun arttığı tespit edilirken kalan tüm köylerde yüzyıl başında yaşanan salgın hastalıklar nedeniyle ciddi bir nüfus kaybının yaşandığı, köylerin küçüldüğü anlaşılmaktadır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9935, (H.1256/M.1840-1841), s.1-106.

³⁷⁸ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9935, (H.1256/M.1840-1841); **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9936, (H.1261/M.1845).

³⁷⁹ Adı geçen köyler 1841 yılında *Kardıç Zeameti* olarak kayıtlara geçmiştir, bkz. **BOA., NFS.d.**, 3217, (29 Zilhicce 1256-21 Şubat 1841), s.8-24.

³⁸⁰ **KVS.**, 1288, Def'a 4, s.201-202; **KVS.**, 1289, Def'a 5, s.188-189; **KVS.**, 1290, Def'a 6, s.196-197.

1868 yılında Elmalı'ya bağlı nahiyeler arasında görülen ve köy sayısı yine 15 olan İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin zabıta memuru Ali Rıza Efendi'dir ve bu memurun görev mıntıkasında Finike Nahiyesi de vardır.³⁸¹ Bu dönemde İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin merkezi Sarıkavak/Kumluca'dır.³⁸² Kimi zaman bu nahiyenin zabıta memurluğu Kalkan ve Finike nahiyelerinin memurluklarıyla birleştirilmiştir.³⁸³

1872 yılından 1887 yılına kadar bu nahie ile ilgili zabıta veya nahie müdürü isimlerine rastlanmamaktadır. Özellikle 1870'lerden sonra İğdir Maa Kardıç'ın Elmalı Kazası'na bağlılık durumu karışık bir görüntü arz etmektedir. İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin, 1876 yılında Elmalı'ya uzaklığı nedeniyle Antalya'ya bağlanma isteği sonuçsuz kalmıştır.³⁸⁴ 1883-1884 yıllarında Elmalı'nın tek nahiyesi Finike'dir ve başka bir nahie ismine rastlanmamaktadır.³⁸⁵ 1886 yılında ise İğdir Maa Kardıç Antalya Kazası'na bağlı bir nahie olarak görülmektedir ki bu nahie 1883-1886 yılları arasında Antalya Kazası'na bağlanmış olmalıdır.³⁸⁶ Ancak ilerleyen dönemlerde de kimi zaman Antalya, kimi zaman Elmalı nahiyesi gösterilirken kimi zaman da Finike Nahiyesi'ne bağlı bir köy olarak kaydedildiği olmuştur.³⁸⁷

³⁸¹ **KVS.**, 1285, Def'a 1, s.64, 93.

³⁸² Güçlü, "XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi", s.123.

³⁸³ 1869'da Kalkan Nahiyesi'yle birleştirilen İğdir ve Kardıç Nahiyelerinin zabıta memuru Süleyman Ağa, katibi ise Mustafa Efendi'dir. Köy sayısı değişmemiştir, bkz. **KVS.**, 1286, Def'a 2, s.64, 116; 1870 yılında İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin Finike ve Kalkan ile birlikte zabıta memuru İbrahim Efendi ve katibi Mehmet Efendi'dir, bkz. **KVS.**, 1287, Def'a 3, s.63; 1871 yılında aynı nahiyelerin ortak zabıta müdürü Mustafa Efendi, katibi ise Mehmet Efendi'dir, bkz. **KVS.**, 1288, Def'a4, s.63; 1872 yılında üç nahiyenin zabıta müdürü Ali Ağa, katibi Ali Efendi'dir, bkz. **KVS.**, 1289, Def'a5, s.57.

³⁸⁴ İğdir ve Kardıç köyleri ahali Elmalı'ya 18 ila 30, Antalya'ya ise 8 ila 18 saat uzaklıkta bulunan köylerinden, bağlı buldukları Elmalı'ya vergilerini teslim etmekte ve dava ile diğer resmi işlemlerinin görülmesinde zorluk yaşamakta olduklarından şikayet etmektedirler. Kimi zaman bu işlemlerini merkez kazada halletseler de çoğu zaman bağlı buldukları kazada işlem yapmaları konusunda merkez tarafından uyarıldıkları gündeme getirmişlerdir. Bu nedenle atanacak müdüre verilmesi icap eden 300, katibine ise 100 kuruş maaşın kendileri tarafından karşılanacağını, İğdir ve Kardıç'ın birleştirilerek nahie statüsünde Antalya'ya bağlanmasını talep ettikleri dilekçeleri Teke mutasarrıflığında da görüşülüp durum Konya Vilayeti'ne oradan da Sadaret'e bildirilmesine rağmen bir sonuç alınamamıştır, bkz. **BOA.**, **ŞD.**, 1704/23, (2 Cemâziye'l-evvel 1293-26 Mayıs 1876).

³⁸⁵ **KVS.**, 1301, Def'a 17, s.165.

³⁸⁶ 1886 yılındaki Nahie müdürü Mehmet Ali Efendi, Naibi Vehbi Efendi, Katibi İbrahim Efendi ve Vergi Katibi Halil Efendi'dir, bkz. **KVS.**, 1304, Def'a 20, s.186; Ayrıca İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin 1886 yılında Antalya'ya bağlanmış olduğu, iki kişi arasında burada yaşanan maden imtiyazını ele geçirme mücadelesinde de görülmektedir. Zira Ispartalı Vasilyos İstavridis adlı şahsın Teke mutasarrıflığından 1886 Haziran'ında elde ettiği ruhsatnamesine karşılık Yunan tebasından Rahbani isimli şahıs da Kasım 1886'da Elmalı Kazası'ndan bir ruhsatname edinmiştir. Ancak Vasilyos, adı geçen şahsın hileye başvurduğunu, bu arazinin merkez livaya bağlı bulunduğunu belirterek Teke mutasarrıflığına müracaat etmiş ve bahsi geçen Elmalı mazbatasının hükmünü tehir ettirmiştir, bkz. **BOA.**, **ŞD.**, 344/50, (18 Zilkade 1310-3 Haziran 1893).1886 yılındaki Nahie müdürü Mehmet Ali Efendi, Naibi Vehbi Efendi, Katibi İbrahim Efendi ve Vergi Katibi Halil Efendi'dir, bkz. **KVS.**, 1304, Def'a 20, s.186.

³⁸⁷ 1882 yılında Elmalı nahiyesi olan İğdir, 1883 yılından itibaren Antalya'ya bağlı bir nahie olarak görünmektedir, "...Elmalı'ya tâbi' Finike İğdir Kardıç nâhiyesinin tedkik-i arâzî yoklamasından birkaç karye icrâ' edilib...", bkz. **BOA.**, **Y.PRK.UM.**, 5/7, (24 Rebi'ü'l-evvel 1299-13 Şubat 1882); "Medine-i Antalya nevâhisinden İğdir Nâhiyesi kuralarından Gödene Karyesi ahâlisinden...", bkz. **BOA.**, **MŞH.ŞS.C.d.**, 1242, s.173/351, (13 Rebi'ü'l-âhır 1300-21 Şubat 1883); "Teke sancâğı dâhilinde İğdir nâhiyesine tâbi' Kemer karyesinin...", bkz.**BOA.**, **ŞD.**, 296/23, (20 Cemâziye'l-âhır 1300-28 Nisan 1883);

Yaşanan bu karışıklıklar ve zorluklar memurlar kadar halkı da müşkül duruma düşürdüğünden ilerleyen yıllarda birtakım düzenlemeler yapılmak istenmiştir. 1906 yılında Konya Valiliği'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen tezkirede, İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin mülki işlemlerinin merkez kaza Antalya'ya, nüfus işlemlerinin ise Elmalı Kazası'na bağlı olmasının bir takım zorluklara neden olduğu belirtilerek söz konusu nahiyenin nüfus işlerinin de Antalya Kazası'na nakledilmesinin işleri kolaylaştıracağı ve hızlandıracağı bildirilmiştir. Bu tarihte nahiyenin nüfus muameleleri de Elmalı'dan alınarak Antalya'ya bağlanmıştır.³⁸⁸ Ancak bundan 6 yıl sonra bile kimi zaman İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin davalarına, Elmalı mahkemesinde çözüm arandığı anlaşılmaktadır.³⁸⁹ Öte yandan günümüzde Finike, Kumluca, Kaş, Kalkan ve Demre halkı, Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülecek davaları için Elmalı'ya gelmektedirler.³⁹⁰

1914 yılında Teke Sancağı'nda yapılan idarî düzenlemenin ardından İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin üçe ayrıldığı görülmektedir. *Sarıkavak* merkez köy olmak üzere kurulan *Kumluca Nahiyesi* Finike Kazası'na bağlanmıştır. İğdir kısmında Antalya Kazası'na bağlı *Kemer Nahiyesi* kurulurken Kardıç kısmında Elmalı Kazası'na bağlı *Gödeni Nahiyesi* vücuda getirilmiştir.³⁹¹ Karaağaç, Gölcük, Karacaören, Kuzca, Kırkdirek (Karadirek), Çayıçi, Gürcan, Dere köylerini kapsayan Elmalı'ya bağlı nahiyenin ismi bir süre sonra değişerek *Kuzca* ismini almakla birlikte bağlı olduğu kaza da değişikliğe uğramıştır. İkinci sınıf nahiyeler kapsamına alınan *Kuzca Nahiyesi* köylerinin bağlı bulunduğu Elmalı Kazası'na uzaklığı ve ulaşımın

“Medine-i Antalya nevâhisinden İğdir Maa Kardıç Nâhiyesi kuralarından Karacaavdan karyesi sâkinlerinden...”, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1174, s.6/14, (20 Rebi'ü'l-âhır 1301-18 Şubat 1884); “Konya vilâyetinde Elmalı Kazâsında vâki' Finike nâhiyesi mülhakatından İğdir Maa Kardıç karyeleri dâhilinde bulunan arâzide...”, bkz. **BOA., BEO.**, 231/17299, (4 Zilhicce 1310-19 Haziran 1893); İğdir Maa Kardıç'ın merkez livaya bağlanmasının ardından Kumluca'nın nahiyeye olarak Elmalı Kazası'na bağlı kaldığı arşiv kayıtlarına yansımıştır. Zira “Elmalı Kazâsına tâbi' Kumluca Nâhiyesi dâhilinde Sarıkavak nâm mahall civârında bulunan mezarlık ile Kazlık Çeşme deresi kurbunda zuhur eden harikin itfa'sına... mezkûr harik Kumluca nâhiyesinde vukû' bulub merkez livâyâ tâbi' İğdir Kardıç Nâhiyesi'nde zuhur iderek...” kaydından bu sonuca ulaşmak mümkünse de bkz. **BOA., BEO.**, 400/29966, (5 Zilkade 1311-10 Mayıs 1894), *Elmalı'ya 25, Antalya'ya ise 18 saat uzaklıkta bulunan Sarıkavak merkezli Kumluca'nın* bkz. **BOA., ŞD.**, 1704/23, (2 Cemâziye'l-evvel 1293-26 Mayıs 1876), neden merkez kaza Antalya'ya değil de daha uzak olan Elmalı'ya bağlandığı ayrı bir çelişkidir. Ayrıca Osmanlı Arşiv Belgeleri içerisinde bu dönemde Elmalı'ya bağlı böyle bir nahiyeye rastlanmamış olması söz konusu çelişkiyi arttırmaktadır.

³⁸⁸ **BOA., DH.TMİK.S.**, 62/21, (29 Zilhicce 1323-24 Şubat 1906).

³⁸⁹ Örneğin “Antalya sancâğına tâbi' Elmalı kazâsına muzâf İğdir Maa Kardıç Nâhiyesi'nin Karacaören karyesi ahâlîsinden iken bundan akdem asâkir-i şâhâneye sevk olunup hizmet-i askeriyyesini ifâ etmekte iken Manastır hastahânesinde ecel-i mev'ûduyla vefât eylediği kit'ası kumandanlığının fi 2 Şubat sene 1327 târihli emr-i tahrîrleri üzerine Elmalı kazâsı depo me'murluğundan fi 5 Ağustos sene 1328 târihli derkenârıyla bildirilen karye-i mezkûr ahâlîsinden Süleyman bin Emin nâm müteveffânın ber-vech-i âti vârisi olduğunu iddi'â eden karye-i mezbûr ahâlîsinden pederi Emin bin Süleyman nâm kimesne kazâ-i mezbûr mahkeme-i şer'iyyesinde ma'kud meclis-i şer'-i şerîf-i enverde...”, **BOA., MŞH.ŞSC.d.** 1245, 4/9, (6 Ramazan 1330-19 Ağustos 1912).

³⁹⁰ Ünsal Özçakır, 1945 doğumlu, Arkeolog, Elmalı.

³⁹¹ **BOA., DH.İ.UM.EK.**, 90/70, “Teke Sancağı'nın Nahiyeye Teşkilatını Gösterir Defter”, s.66, 81. Muhammet Güçlü, “Müstakil Teke (Antalya) Sancağı'nın Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Bir Belge”, **Adalya**, No: II/1997, s. 289-319.

zorluğu nedeniyle resmî işlemlerin aksaması bu değişikliği mecburi kılmış ve nahiyenin kendisine ulaşım ve münasebet bakımından daha yakın konumdaki Finike Kazası'na bağlanmasına karar verilmiştir.³⁹²

İğdir kısmına denk gelen Ağva (Kemer), Ulupınar, Tekfurova, Kuzdere, Göynük, Beldibi, Ovacık ve Beycik köylerinin birleşiminden oluşan *Kemer Nahiyesi* ise merkez kaza olan Antalya'ya bağlanmıştır. Toplam nüfusu 1512 olan bu nahiyenin nüfus yoğunluğu bakımından en büyük köyü merkez köy olan Ağva'dır. Onu Ovacık ve Ulupınar köyleri takip eder. Nüfus yönünden en küçük köyleri ise Göynük ve Beldibi'dir. Nüfusun diğer nahiyelere oranla az bulunduğu Kemer ve Kumluca nahiyelerinde çok fazla aşiret bulunmakta ve senenin bazı zamanlarında bu rakam birkaç misli artmaktadır.³⁹³

Finike Kazası'na bağlı ve merkezi Sarıkavak olan *Kumluca Nahiyesi*'ne ise Adrasan (Çavuşköy), Belen, Yazır, Çıralı (Ulupınar), Yeniceköy (Mavikent), Hacıveliler, Savrın (Güzören), Sarıcasu, Örtökiz (Yenikişla), Salur ve Kağaz Kavakdibi köyleri bağlanmıştır. Bu köylerden Adrasan, Yeniceköy, Hacıveliler, Sarıcasu, Örtökiz, Salur ve Kağaz Kavakdibi köyleri Finike'den, diğerleri ise İğdir Kardıç'tan alınarak adı geçen nahiye oluşturulmuştur.³⁹⁴

1.5.4 Finike Nahiyesi

Elmalı'nın 60 km güneyinde ve kendi adıyla anılan körfezin kuzeybatısında yer alan Finike'nin, doğusunda Kumluca, batısında Kale ve Kaş, güneyinde ise Akdeniz bulunmaktadır. İlçe merkezi düz bir ova üzerinde kurulmuş olup Kumluca girişinden itibaren yükselen Tahtalı, Kızılkaya, Adala, Alaca Dağ, Gülmez, Bonda, Narlık, Üç Tepeler ve Kapanacak dağları ile çevrilidir.³⁹⁵ Finike körfezinden başlayan ve yaklaşık 80 km² lik bir alanı kaplayan Finike ovası, büyük akarsuların birleşerek taşıdıkları alüvyonlar sayesinde oldukça verimli, siyah topraklara sahiptir. Doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu yaklaşık 20 km dir.³⁹⁶ 1914'te ilçe olan Finike'nin yüz ölçümü 655 km² dir.³⁹⁷

³⁹² BOA., DH.İ.UM.EK., 90/70.

³⁹³ BOA., DH.İ.UM.EK., 90/70, "Teke Sancağı'nın Nahiye Teşkilatını Gösterir Defter", s.16; Ayrıca Kumluca bölgesindeki Yörükler için bkz. Musa Seyirci, "Kumluca Yörükleri ve Töngüşlüler", **Kumluca Rhodiapolis**, (ed.: Nevzat Çevik), Kumluca, 2008, s.131-136.

³⁹⁴ BOA., DH.İ.UM.EK., 90/70, s.66, 81. Güçlü, "Müstakil Teke (Antalya) Sancağı'nın Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Bir Belge", s. 289-319.

³⁹⁵ Ertuğrul Kapusuzoğlu, **Finike Tarih-Kültür-Folklor**, Finike, 2001, s.59; Aysun Çobanoğlu, "Finike", **Dünden Bugüne Antalya**, c.I, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., 2010, s.287.

³⁹⁶ Saraçoğlu, a.g.e., s.482; "Antalya", **Yurt Ansiklopedisi**, s.751.

³⁹⁷ Nazan Uysal-Mustafa Uysal, **Antalya Yaşadığımız Kent**, Pan Matbaacılık, Ankara, 1986, s.33.

Finike körfezinin batısındaki liman *Gökliman* (Yeronda), doğusundaki liman ise *Karagöz*³⁹⁸ adını taşımaktadır.³⁹⁹ Körfezin kıyıları ovalık ve kumsaldır. İskeleye yakın *Tatlıçay* ve *Acıçay* (Göksu)'dan başka yörenin en uzun akarsuyu olan *Alakır Nehri*, *Kâfir* (Gavur) *Çayı* gibi akarsular bu körfeze dökülürler.⁴⁰⁰ XX. yüzyıl başlarında edinilen bilgilere göre Başkoz mevkiinden doğarak Finike İskelesi'nde denize karışan Acıçay'ın uzunluğu 30 km kadardır. Denize döküldüğü yerden kaynağına doğru 3 km mesafede küçük gemilerin ulaşımına elverişlidir. *Hallaç* ve *Çavdır* köyleri arazileri bu nehir vasıtasıyla sulanmaktadır. Diğer bir çay olan *Tatlıçay*'ın uzunluğu 10 km civarındadır. Çevresindeki köyler ve merkez nahiye içme suyunu bu çaydan tedarik etmektedir. *İncirağacı* ve *Bağyaka* köyleri arazileri bu sudan istifade etmektedir. Alakır İskelesi'nden denize dökülen Alakır Nehri'nin uzunluğu 12 km'dir. Nehir yatağını değiştirdiğinden *Torunlar Çiftliği* ile *Hasköy* arazisinden 5 bin dönümü ziraat için kullanılamaz hale getirmiştir. Üzerinde bulunan köprü, nehrin yatağını değiştirmesi sebebiyle açıkta kalmıştır. Ulaşımında yaşanan zorluk nedeniyle ırmak yatağının eski yerine döndürülmesi için mühendislerden istenen keşif evrakları Vilayet Nafia' İdaresi'ne gönderilmiş, ancak bu işlem için gerekli olan 10 bin liralık meblağın fazla bulunması nedeniyle talep sonuçsuz kalmıştır.⁴⁰¹

Finike yazın sıcak ve kurak; kışın ılık, yağışlı ve fırtınalı bir iklime sahiptir. Yaz aylarının aşırı sıcaklarından bunalan yöre halkı, bu mevsimde bölgenin kuzeyinde bulunan yaylalara çıkmakta ve kış mevsiminin gelmesiyle geri dönmektedirler.⁴⁰² Kışın Elmalı halkının da çoğu, ticaret yapmak için Finike'ye inmektedir.⁴⁰³ Bölgede bol miktarda sülfür içeren sağlıksız dereciklerin varlığı XIX. yüzyıl boyunca hastalıkların yayılmasına sebep olmuştur.⁴⁰⁴ Diğer taraftan burada krom yataklarının da işletildiği bilinmektedir.⁴⁰⁵

³⁹⁸ Pîrî Reis, bu limana *Kara-öz* limanı demektedir, bkz. Pîrî Reis, **a.g.e.**, s.1639; Çevik, bu limanın eski isminin *Melanippe* olduğunu söylemektedir, bkz. Çevik, "Rhodiapolis ve Kumluca Sınırları İçindeki Diğer Antik Yerleşimler", s.11.

³⁹⁹ **Akdeniz Havzası Coğrafyası**, (haz. Genelkurmay Başkanlığı Coğrafya Encümeni), c.4, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1935, s.57; Piri Reis, bu körfezin yaz mevsiminde 100 geminin aynı anda demirlemesine müsait olduğunu vurgulamaktadır, bkz. Piri Reis, **a.g.e.**, s.1637.

⁴⁰⁰ Kemal Kaya, "Türk Akdeniz'in Antalya Kıyıları II: Finike Burnundan Antalya Limanına", **Türk Akdeniz Dergisi I**, c.1, s.3, Antalya Halkevi Dergisi, Haziran 1937, s.15; Elmalı Ovasındaki büyük küçük suları bünyesine alarak Avlan Gölü'ne dökülen Akçay, göl çevresindeki düdenlerde kaybolarak Avlan Beli'nin aşağısından tekrar yeryüzüne çıkar. Akçay, Finike merkezinde Tatlıçay adını alarak denize dökülür, bkz. Kapusuzoğlu, **a.g.e.**, s.61.

⁴⁰¹ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.194-195.

⁴⁰² Vital Cuinet, **Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L'Asie-mineure**, L'Anatolie centrale Angora, Koniah, Adana, Mamouret-ul-Aziz, Sivas, c.VI, Les Éditions Isis Istanbul, 1894, s.119; Texier, **a.g.e.**, s.428.

⁴⁰³ Saraçoğlu, **a.g.e.**, s.485.

⁴⁰⁴ Cuinet, **a.g.e.**, s.119; Texier, **a.g.e.**, s.428; Borchhardt, **a.g.e.**, s.25.

⁴⁰⁵ Saraçoğlu, **a.g.e.**, s.486.

İsmi Fenikelilerin buralarda kurmuş olduğu ticaret şubelerine izafeten aldığı düşünülen Finike⁴⁰⁶, eski çağlardan günümüze birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Doğu Likya’da bulunan ve Finike sınırları içerisinde yer alan Limyra antik kenti, IV. yüzyıldan IX. yüzyıl sonuna kadar piskoposluk merkezi olmuş, X. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlamasıyla merkez, liman kenti olan Finike’ye kaymıştır. Kentin doğu-batı güzergâhında bulunan yol üzerinde bulunması, buranın önemini arttıran faktörlerdendir.⁴⁰⁷

Helenistik dönemde başlayıp Roma döneminde hat safhaya ulaşan korsanlık faaliyetlerinin yaşandığı bölgede, düzenin sağlanması çok zor olmuştur.⁴⁰⁸ Bundan sonra bölgede Bizans-Arap mücadeleleri yaşanmıştır.⁴⁰⁹ Türklerin bölgeye yerleşmeye başlamalarıyla Likya kıyıları, eski gücünü kaybeden Bizans tarafından İtalyan denizcilere kullanım imtiyazıyla açılmış ve ilişkilerin bozulması üzerine *Pisa Koyu* olarak bilinen Finike, bir korsanlık üssü haline gelmiştir.⁴¹⁰

Selçuklular döneminde yöreye Teke Aşireti yerleştirilmiştir. Anadolu Beylikleri döneminde Finike, Mentеше Oğulları’nın talî bir kolu olarak idare edilmiş⁴¹¹, bölgenin Osmanlılar eline geçişi Yıldırım Bayezid döneminde gerçekleşmiştir.⁴¹²

Finike Osmanlı döneminde de önemini korumuştur.⁴¹³ XVII. yüzyılda *Mısır İskelesi*⁴¹⁴ olarak tanımlanan Finike, iç bölgelerle ulaşımı sağlayan önemli bir liman şehri olmasının yanında zengin ormanlarından elde edilen kereste ihracatıyla da dikkat çekmektedir. Özellikle

⁴⁰⁶ **KVS.**, 1322, Def’a 29, s.222; CUNET, **a.g.e.**, s.118; Texier, **a.g.e.**, s.428; “Antalya”, **Yurt Ansiklopedisi**, s.794.

⁴⁰⁷ Muhammet Güçlü, “Doğu Akdeniz’de Bir Liman Kenti: Finike”, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, (ed.Haydar Çoruh vd.), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s.415.

⁴⁰⁸ Bölgede yaşanan korsanlık faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Arslan, “İ.Ö 188 Yılından İ.Ö. 67 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları”, **Adalya**, No.VI/2003, s.91-116.

⁴⁰⁹ Bölgedeki Bizans-Arap savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Borchhardt, **a.g.e.**, s.18; Ayrıca konu ile ilgili bkz. Küçükbaşçı, **a.g.m.**, s.375-383.

⁴¹⁰ Erdem, “Ortaçağ Sonlarında Likya Levant Ticareti ve Türkmenler (12.-15.yy)”, s.246; Güçlü, “Doğu Akdeniz’de Bir Liman Kenti: Finike”, s.417.

⁴¹¹ Wittek, **a.g.e.**, s.53-54; Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, s.73.

⁴¹² Tekindağ, “Teke-Oğulları”, s.126; Ahmet Refik, **a.g.m.**, s.67.

⁴¹³ 1562 yılında Dük Cosimo tarafından Toskana’da kurulan ve görevleri, Osmanlı Devleti’nin Akdeniz’deki gemilerine ve liman kalelerine saldırmak olan Aziz Stefanos Şövalyeleri Tarikatı, 4 Haziran 1606’da Finike’yi ele geçirmişler ve aralarında ağanın karısı ve kızı da bulunan esirleri Livorno’ya götürmüşlerdir, bkz. Borchhardt, **a.g.e.**, s.20-21; Aziz Stephanos şövalyeleri Finike’ye saldırdıklarında, şaşkına dönen Türklerin kaybedeceklerini anlayınca topluca intihar ettikleri bildirilmektedir, bkz. Çevik, “Rhodiapolis ve Kumluca Sınırları İçindeki Diğer Antik Yerleşimler”, s.12.

⁴¹⁴ XVII. yüzyılda Evliya Çelebi’den edinilen bilgilere göre, Finike Kalesi Teke Paşa’sının hassıdır. Gümrük emaneti, sü-başı, serdari, dizdari, 70 neferi bulunan Finike, 150 akçelik bir kadılıktır. Kethüda yeri, naibi ve müftüsü Elmalı şehridir ve deniz kıyısında tehlikeli bir derbenttir. Çarşı içinde camisi kalabalıktır. Hanı hamamı ve dükkanları vardır. Şehrin üç tarafı limon, turunc, bağ ve bahçedir, bkz. Evliya Çelebi, **a.g.e.**, 141.

Antalya'ya telgraf hattının çekilmesi sırasında kullanılan *Finike Ağacı*, zengin ormanlarında kendi ismiyle anılan bir ağaç türünün varlığını ve kıymetini teyit eder niteliktedir.⁴¹⁵

Gemi yapımı için dağlardan kesilen ağaçlar Finike limanına taşınmıştır. Aynı zamanda buraya, bölgenin en büyük kasabası olan 12 saat mesafedeki Elmalı'ya gönderilecek bazı ticarî mallar indirilmiştir.⁴¹⁶ Amerika, İtalya vapur kumpanyalarının haftada bir kez uğradığı Finike iskelesine, Suriye ve Mısır'dan kereste ile yakacak odun, kömür için gemiler yanaşmaktadır. Bu iskeleye senede 120 vapur ve 150 gemi uğramaktadır.⁴¹⁷

Finike'den kereste yükleyerek İskenderiye'ye yol alan Mısır Valisi Said Paşa'ya ait bu tüccar gemilerinden biri, 1858 sonbaharında İskenderiye'den İstanbul'a gitmekte iken İskenderiye'nin 180 mil açıklarında su almaya başlayan *Silistre* adlı tersane-i amire vapuruna yardım etmiş, güvertesindeki keresteleri denize boşaltarak vapurda bulunan çocuk, yaşlı ve engelli yolcuları İskenderiye'ye taşımıştır. Böylece geminin kaptanı İbrahim, sonrasında batan vapurda meydana gelebilecek daha büyük bir felaketin bir nebze önüne geçmede faydalı olmuştur.⁴¹⁸

Finike'yi özellikle XIX. yüzyılda birçok seyyah ziyaret etmiş ve bu yerleşim yeri hakkındaki izlenimlerini paylaşmışlardır.⁴¹⁹ XIX. yüzyılın başlarında bölgeyi gezen Texier, eski çağlarda olduğu gibi hala asırlık ormanların gölgelediği bir yer olarak nitelediği Finike'yle ilgili şu yorumu yapmaktadır: “*Bu vadide, biri yanındaki dağın adını alan Alacaköy ve diğeri Demirci olmak üzere ancak iki küçük köy vardır. Demirci'de oturanlar, bu sanatla ilgilenen 5-6 Çingene ailesinden ibarettir*”⁴²⁰. Yine yüzyıl başlarında bölgeye gelen Charles Fellows, Karaçay'dan iki mil içeriye girdiğinde İskele'de gümrük⁴²¹, valilik makamı

⁴¹⁵ Söz konusu telgraf hattı için kullanılan 1025 adet ağacın 245'i *Finike Ağacı* adı verilen ağaç türünden temin edilmiştir, bkz. **BOA., ŞD.**, 1701/25, (25 Rebi'ü'l-evvel 1285-16 Temmuz 1868).

⁴¹⁶ Texier, **a.g.e.**, s.428; Borchhardt, **a.g.e.**, s.18; XIX. yüzyılda Finike limanının kuzeydoğusunda bulunan sığınağa yanaşan gemiler, buradan buğday yüklemektedir, bkz. Cuinet, **a.g.e.**, s.118. Muhtemelen bu buğdaylar tarım açısından zengin topraklara sahip olan ve kaliteli buğdayı ile dikkat çeken Elmalı ovasında üretilip limana getirilen buğdaylardır.

⁴¹⁷ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.196.

⁴¹⁸ Vapurdaki çocuk, yaşlı ve engelli yolcular gemiye nakledildikten sonra iş gören yolcular vapurda kalmış ve suyu tahliye etmeye çalışmışlardır. Bu halde İskenderiye'nin 80 mil mesafesine kadar gelebilen vapur yine de batmaktan kurtulamamış, yolculardan 15-20 kadarı denize atlayarak gemiden tedarik edilen sandallarla kurtulmayı başarmış, ancak 40-50 kadar yolcuyla, kaptan dahil 10 kadar asker dalgalar arasında boğularak can vermişlerdir. Bu acı haber yaklaşık bir ay sonra Antalya tüccarlarından Zanoğlu'nun tüccar gemisinin kaptanı Hurşit'in kumanda ettiği gemi vasıtasıyla Antalya'ya iletilmiştir, bkz. **BOA., A.MKT.UM.**, 356/65, (8 Cemâziye'l-evvel 1275-14 Aralık 1858).

⁴¹⁹ Davis, Kıyı kesimlerindeki ölümcül sıtma hastalığından ve sahil şeridine yerleşen Rumların kereste ile tahıl ihracatından bahsetmiştir, bkz. E.J.Davis, **Anadolu**, XIX. yüzyılda Caria, Phrygia, Lycia ve Pisidia'nın Bazı Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü, (çev.Funda Yılmaz), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2006, s.272; Finike'yi Kaş'a benzeten Texier, *İskele* olarak adlandırılan yerde bir gümrük yeri, bir fırın ve kahvecinin olduğunu söylemektedir, bkz. Texier, **a.g.e.**, s.428.

⁴²⁰ Texier, **a.g.e.**, s.429.

⁴²¹ Daha sonra Rüşumat İdaresi adını alan gümrük idarelerinden Finike'deki rüşumat idaresi kaydına ilk kez 1870 yılında tesadüf edilmektedir. Antalya Rüşumat Müdüriyeti'ne bağlı olan Finike Rüşumat idaresi bir

ve bazı resmî yapılar görmüş, Demirci köyünde (Turunçova) karşılaştığı çok sayıdaki Çingene'den dolayı hayrete düşmüştür.⁴²²

Yaklaşık bu tarihlerde Likya seyahatine çıkan Spratt ve Forbes de Finike'de 3-4 taş yapıları ev dışında çevrede Türkmenlerin kara çadırlarının bulunduğunu aktarırken tahıl, odun gibi yüklerin Finike çayında doldurulup boşaltıldığını ve bu nedenle asıl adının Finike olmasına rağmen köyün çoğu zaman *İskele* adıyla anıldığını vurgulamaktadır. Ayrıca Finike'nin Elmalı'nın ana limanı olduğunu ve kış aylarında Elmalı ürünlerine açık olan tek yerin burada bulunduğunu bildirmektedir.⁴²³ XIX. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden bir başka seyyah E.Petersen ise Finike'nin sağlıklı ve sıcak bir yer olduğuna değindikten sonra büyük alışveriş pazarları, küçük bir yat limanı, palmiye bahçesi, otel ve pansiyonları, hastane ve kaymakamlığı, portakal ve limon bahçeleriyle verimli bir ova olduğuna dikkat çekmiştir.⁴²⁴

Finike'nin XIX. yüzyıldaki köyleri Ernez (Günçalı), Yozgad (Doğantaş), Yazır, İncirağacı (Sahilkent), Has (Hasyurt), Salur⁴²⁵, Bağyakası, Çavdır, Hallaçlar (Yeşilyurt), Kağaz (Beykonak), Arif, Hacıveliler, Alacadağ, Alasin (Gökçeyaka), Yalnız, Örtelik (Yenikışla), Adrasan, Sarıcasu⁴²⁶ (Ortaköy), Yenice⁴²⁷ (Mavikent), Torunlar⁴²⁸ olmak üzere 20 tanedir.⁴²⁹

memur tarafından idare edilmekle birlikte bir idarehaneden mahrumdur. Bu tarihte Finike Rüşumat Memuru İdris Efendi'dir, bkz. **KVS.**, 1287, Def'a 3, s.81. Elde edilen rüşumat gelirleri belirli bir maaş karşılığında görevlendirilen *sandal reisi* vasıtasıyla Antalya Rüşumat Müdüriyeti'ne teslim edilmiştir. Bölgenin emniyet ve asayişinin olmaması nedeniyle karadan ulaşımın tehlikeli görülmesi, söz konusu rüşumat gelirlerinin mecburen daha güvenilir olduğu düşünülen deniz yoluyla iletilmesini gerekli kılmıştır. 1878 yılında Andifli ve Finike rüşumat idarelerinden Antalya rüşumat müdüriyetine, sandal reisi İbrahim tarafından götürülmekte olan 19.184 kuruş 18 para ile Çıralı rüşumat idaresinin bir cilt tezakir koçanının, ortaya çıkan şiddetli fırtına sonucu sandalın batması nedeniyle ulaştırılamaması üzerine, rüşumat gelirlerinin karadan ulaştırılması gündeme gelmişse de daha tehlikeli olduğuna kanaat getirilerek eski düzenin devamına karar verilmiştir, bkz. **BOA., İ.ŞD.**, 41/2164, (10 Şevval 1295-7 Ekim 1878). Finike'de üretilen çeşitli zahire ve mahsulat ile İğdir Kardıç Nahiyesi dağlarından kesilip nehir vasıtasıyla sahile indirilen keresteler, Alakır iskelesinden ihraç edilmekte olup burada bir rüşumat idaresi teşkiline ihtiyaç olduğu, kurulacak teşkilatın Hazine'ye de fayda sağlayacağı 1888 yılında Sadaret'e bildirilmiştir. Söz konusu idare için gerekli olan "*fevkanî iki oda ve tahtanî bir muâyene mahalli, bir samanlıkla bir ahırdan ibâret olacak olan ahşap idârehânenin*" bütün eşyaları ve doğacak masraflarının Alakır tüccarlarından *Bankzade Nikola Efendi*, arsasının ise Finike eşrafından *Baharzâde İsmail Ağa* tarafından karşılanacağı taahhüd edilmiştir. Burada istihdam edilecek olan 300 kuruş maaşla bir memur ve 250 kuruş maaşla bir süvari kolcusunun gelirlerinin ise Finike'de lüzumu olmayan 600 kuruş maaşlı iki süvarinin lağvından sağlanmasına karar verilmiştir. **BOA., İ.ŞD.**, 91/5429, (27 Recep 1305-9 Nisan 1888).

⁴²² Borchhardt, **a.g.e.**, s.26; Spratt da aynı izlenimleri aktarmaktadır, bkz. Spratt-Forbes, **a.g.e.**, s.146, 152-153.

⁴²³ Finike'nin Hacıveliler köyünün, bir hafta pazarı kurulan, Yörük çadırları ve bir demirci dükkanından oluşan küçük bir köy olduğunu; Hasköy'ün ise bir Çingene köyü olduğunu söyler. Bölge hakkında yazarın ayrıntılı tasvirleri için bkz. Spratt-Forbes, **a.g.e.**, s.163-183.

⁴²⁴ XX. yüzyılın başlarında bazı büyük toprak sahipleri, atalarının yaptıkları hizmetler karşılığı sultan tarafından kendilerine bağışlanan ve su baskınlarıyla balta girmemiş ormana dönüşmüş bu yöreyi temizleyip verimli bir duruma getirmeye başlamışlardır, bkz. Borchhardt, **a.g.e.**, s.25.

⁴²⁵ XIX. yüzyılın ilk yarısında *Salur Boğazı Çiftliği* adıyla kayıtlara geçen çiftlik, eski ayanlardan Kardıç Yazır müdürü Ali Bey tasarrufundadır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10024, (H.1256/M.1840-1841), s.30; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10022, (H.1261/M.1845).

⁴²⁶ XIX. yüzyılın ilk yarısında *Sarıcasu Çiftliği* olarak kaydedilen çiftlik, Finike müdürü Mehmet Ağa ile Musa ve Ömer Ağaların tasarrufundadır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10033, (H.1261/M.1845).

Ayrıca sadece 1845 yılı arşiv kayıtlarında Pınarbaşı Çiftliği⁴³⁰ adıyla bir yerleşim biriminin daha kaydedilmiş olduğu görülmektedir. XIX. yüzyılın ilk yarısında Ernez, Yozgat ve Hallaçlar⁴³¹ köyleri dışındaki tüm köylerin timar dahilinde oldukları anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında uygulamaya konulan Vilayet nizamnamesi gereğince nahiye statüsünde Elmalı Kazası'na bağlanan Finike'de, son çiftliğin dışındaki bütün köylerin varlığını koruduğu görülmektedir.⁴³² Finike'nin zabıta memurluğu, çevresindeki diğer nahiyelerle birlikte ortak yürütülmüştür.

Nahiyeler arası meydana gelen bir müdür değişikliğinden 1881 yılından önceki bir tarihte Finike Nahiyesi müdürünün isminin Hasan Efendi olduğu anlaşılmaktadır.⁴³³ 1885 yılında Finike Nahiyesi'nin müdürü Hüseyin Bey, katibi Muhammed Efendi,⁴³⁴ 1886 yılında müdür Haydar Efendi, naib vekili Osman Efendi, katip ise Mehmet Efendi'dir.⁴³⁵ 1887-1890 yılları arasında nahiye müdürü İsmail Hakkı Efendi⁴³⁶, naib vekili Osman Efendi, katip Mehmet Efendi⁴³⁷; 1893-1894 yıllarında nahiye müdürü Hacı Ramazan Efendi⁴³⁸, naib Şaban Efendi, katip ise Fuat Efendi'dir.⁴³⁹ 1898 yılında azledilen Hacı Ramazan Efendi'nin yerine İbradı Nahiyesi müdürü olan Mehmet Şemseddin Efendi tayin edilmiştir.⁴⁴⁰ Bu tarihte katip Mustafa Efendi iken naib ismine rastlanmamaktadır.⁴⁴¹ Kısa bir süre görev yaptığı anlaşılan

⁴²⁷ 1841 yılında *Murtana-i Yeniceköy* olarak kaydedilmiştir, bkz. **BOA., NFS.d.**, 3216, (29 Zilhicce 1256-21 Şubat 1841).

⁴²⁸ 1841 yılında *Torunlar nâm-ı diğer Macun* olarak kaydedilmiştir, bkz. **BOA., NFS.d.**, 3216, (29 Zilhicce 1256-21 Şubat 1841).

⁴²⁹ **BOA., NFS.d.**, 3216, (29 Zilhicce 1256-21 Şubat 1841); Köy ihtiyarları ve muhtarlarından alınan bilgilere göre Finike köyleri tahminen 942 haneden oluşmakla birlikte Ernez, Yazır, İncirağacı, Hallaçlar, Arif, Alacadağ, Örtelik ve Adrasan köylerinde (Hallaçlar ve Adrasan'da iki kez) ortaya çıkan salgın hastalıklar sebebiyle XIX. yüzyıl ortalarında tahmini 821 hane kalmıştır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10024, (H.1256/M.1840-1841). Bu bilgiler doğrultusunda yüzyılın ilk yarısı Finike'nin 20 köyüyle birlikte toplam erkek nüfusunun 4105 olduğu tahmin edilmektedir.

⁴³⁰ Bu çiftlik Finike Kazası Müdürü Mehmet Ağa ile Musa Ağa tasarrufundadır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10040, (H.1261/M.1845).

⁴³¹ Hallaçlar Köyü, köy dahilinde bulunan *Şeyh Bedreddin Zaviyesi*'ne vakfedilmiştir, bkz. **BOA., NFS.d.**, 3216, (29 Zilhicce 1256-21 Şubat 1841).

⁴³² **KVS.**, 1288, Def'a 4, s.195-202. **KVS.**, 1289, Def'a 5, s.182-184. **KVS.**, 1290, Def'a 6, s.190-193.

⁴³³ **BOA., DH.MKT.**, 1336/56, (16 Recep 1298-14 Haziran 1881); **BOA., DH.MKT.**, 2128/116, (21 Cemâziye'l-âhır 1316-6 Kasım 1898).

⁴³⁴ **KVS.**, 1302, Def'a 18, s.122.

⁴³⁵ **KVS.**, 1303, Def'a 19, s.241.

⁴³⁶ **BOA., DH.MKT.**, 1414/24, (25 Recep 1304-19 Nisan 1887).

⁴³⁷ Bu tarihten itibaren İğdir Maa Kardiç'in Antalya'ya bağlandığı görülmektedir, bkz. **KVS.**, 1304, Def'a 20, s.199; **KVS.**, 1306, Def'a 22, s.199; **KVS.**, 1307, Def'a 23, s.181.

⁴³⁸ **BOA., DH.MKT.**, 190/27, (21 Cemâziye'l-âhır 1311-30 Aralık 1893).

⁴³⁹ **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.194.

⁴⁴⁰ **BOA., DH.MKT.**, 2104/36, (23 Rebi'ü'l-âhır 1316-10 Eylül 1898); **BOA., DH.MKT.**, 2115/21, (24 Cemâziye'l-evvel 1316-10 Ekim 1898).

⁴⁴¹ **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.222.

Şemseddin Efendi'nin yine aynı yıl içerisinde Manavgat Nahiyesi müdürü Mustafa Efendi ile görev yerlerinin değiştirildiği anlaşılmaktadır.⁴⁴²

1902 yılında görülen lüzum üzerine yerleri değiştirilen Finike Nahiyesi müdürü Asım ve Düşenbe Nahiyesi müdürü Mehmet Tevfik Efendilerin, memuriyet kayıtlarına rastlanmadığı gibi söz konusu müdürlüklerin Şemseddin Efendi ile Bekir Efendi üzerlerinde olduğu görülmüştür. Bunun üzerine Konya Vilayeti, Şemseddin ve Bekir Efendilerin görevden ayrılma tarihleri ile adı geçen müdürlüklere atanan Asım ve Mehmet Tevfik Efendilerin göreve başlama tarihlerinin bildirilmesini istemiştir.⁴⁴³ Anlaşılan o ki Asım Efendi de çok kısa bir süre nahiyeye müdürlüğünde bulunduktan sonra yerini Osman Efendi'ye devretmiştir. Zira 1903 yılında Konya Vilayeti ile yapılan bir yazışmadan Finike Nahiyesi müdürü bulunan Osman Efendi yerine bu kez Düşenbe Nahiyesi müdürü olan Fuat Bey'in atandığı anlaşılmaktadır. Ancak Finike Nahiyesi eski müdürü Mehmet Şemseddin Efendi'nin hala müdürlükte kayıtlı görülmesi üzerine Mehmet Şemseddin Efendi'den sonra kimlerin müdürlük yaptığı Dâhiliye Nezareti tarafından Konya Vilayeti'ne sorulmuştur.⁴⁴⁴ Atanan Fuat Bey'in ise buranın havası ve suyu ile uyuşmadığı gerekçesiyle istifa etmiş olduğu ve Konya Vilayeti dahilinde açılacak bir nahiyeye müdürlüğüne tayinini istediği öğrenilmektedir.⁴⁴⁵

1905 yılında Finike Nahiyesi müdürü Fahri Efendi'dir. Uygunsuz davranışlarından dolayı muhakeme edilerek Finike Nahiyesi müdürlüğünden azledilen Fahri Efendi'nin yerine, vekâleten rüsumat eski memurlarından Ömer Efendi tayin edilmişse de bu zat seçimle göreve gelmediğinden tayini uygun bulunmamış ve yerine idadî mektebi mezunu Ali Nihat Efendi'nin 259 kuruş maaşla ataması gerçekleştirilmiştir.⁴⁴⁶

1906-1907 yıllarında 20 köyü bulunan Finike Nahiyesi'nin müdürü Osman Bey, katibi ise Hasan Efendi'dir.⁴⁴⁷ 1907 yılında görevini kötüye kullanan Düşenbe Nahiyesi müdürü Şevket Efendi ile yerlerinin değiştirilmesine karar verilen Osman Efendi'nin becayişleri sırasında, Finike Nahiyesi müdürlüğünün Ali Nihad Efendi üzerinde olduğu görülerek Osman Bey'in mektepli mi olduğu yoksa seçimle mi gelmiş olduğu Dâhiliye Nezareti tarafından Konya Vilayeti'ne sorulmuş ve gerekenin yapılması istenmiştir.⁴⁴⁸ Yapılan tahkikat sonucu Osman

⁴⁴² BOA., DH.MKT., 2128/116, (21 Cemâziye'l-âhır 1316-6 Kasım 1898).

⁴⁴³ BOA., DH.MKT., 599/65, (9 Ramazan 1320-10 Aralık 1902).

⁴⁴⁴ BOA., DH.MKT., 783/51, (7 Şaban 1321-29 Ekim 1903).

⁴⁴⁵ BOA., DH.MKT., 996/47, (10 Cemâziye'l-âhır 1323-12 Ağustos 1905). Fuad Bey, 1908 yılında vefat eden Kuyucak Nahiyesi Müdürü Rifat Bey'in yerine tayin edilmiştir, bkz. BOA., DH.MKT., 15/1247, (12 Rebi'ü'l-evvel 1326-14 Nisan 1908).

⁴⁴⁶ BOA., DH.MKT., 991/59, (24 Cemâziye'l-evvel 1323-27 Temmuz 1905); Aynı yıl içerisinde bir süre müdürlük görevini yerli ahaliden Ali Rıza Efendi sürdürmüştür, bkz. BOA., DH.MKT., 1204/33, (28 Şaban 1325-6 Ekim 1907).

⁴⁴⁷ KVS., 1322, Def'a 29, s.265.

⁴⁴⁸ BOA., DH.MKT., 1179/76, (20 Cemâziye'l-evvel 1325-1 Temmuz 1907).

Bey'in seçimle müdürlüğe getirildiği saptanarak memuriyeti tasdik edilmiş ve 259 kuruş maaşla söz konusu Düşenbe Nahiyesi'ne ataması gerçekleştirilmiştir.⁴⁴⁹

1909 yılında Finike Nahiyesi müdürlüğüne Bekir Hilmi Efendi atanmış⁴⁵⁰, ancak görev yerine gitmemesi üzerine bu defa yerine Düşenbe Nahiyesi müdürü Mustafa Efendi tayin edilmiştir.⁴⁵¹ Yine bu tarihte İstanos naibi bulunan Arif Efendi, şeyhülislam arzıyla Finike Nahiyesi naibliğine atanmış ve merkez kaza Antalya kadı siciline kaydedilen hüküm Elmalı naibi Hasan Tahsin'e bildirilmiştir.⁴⁵²

Çok sık değiştirildiği görülen Finike Nahiyesi müdürleri kimi zaman azledilmiş kimi zaman da bir diğer nahiyeye ile görev yerleri değiştirilmiştir. Kimi zaman da bölge ile uyuşamayan müdürler, başka bir kazaya tayinlerini istemişlerdir. Bu uygulama da ister istemez bir düzensizliği beraberinde getirmiştir.

Finike'deki bu düzensizlik ve idaredeki gevşeklik bölgede kaçakçılık ve yolsuzluğun önünü açan amiller olmuştur. Örneğin 1896 yılında Finike'nin Alakır İskelesi Rüsumat Memuru Fehim Yaşar Efendi, gümrükten geçirilen kerestelere, tarifeden düşük fiyat takdir etmesi üzerine azledilerek 13.565 kuruş para cezasına çarptırılmıştır.⁴⁵³ Memuriyeti zamanında 500 kantar kömürün kaçırılmasına sebebiyet verdiği için azledilerek mahkemeye sevk edilen bir diğer devlet görevlisi Finike Orman Tezkere muharriri Yorgi Efendi'dir.⁴⁵⁴

Kimi zaman görevli memurların çıkarları gereği devletin üst mercilerini yanıltmaya yönelik dilekçelerine rastlanmaktadır. Nitekim 1909 yılında Finike Rüsumat Memuru bulunan Hasan Fehmi Efendi, Finike Limanı'ndan Sava ve Apostol isimli kaptanların gemilerine, mahallî orman memurlarının bilgisi dahilinde, büyük miktarda kaçak kömür yüklenerek hazinenin zarara uğratıldığını ve bu memurların herhangi bir kural tanımayarak gemilere yüklenecek odun ve kömürden usulsüz olarak gemi başına beş lira talep ettiklerinden tüccarın mağdur olduğunu bildiren dilekçesini Konya Vilayeti'ne ileterek yardım istemiştir.⁴⁵⁵ Ayrıca bazı tüccarın vergi vermediği gibi rüsumat dairesini basarak kendisini tehdit ettiklerini, bu nedenle Elmalı'ya kaçmaya mecbur kaldığını da diğer bir dilekçe ile yetkililere bildirmiştir.⁴⁵⁶ Ancak Konya Orman Ser-müfettişliği ve Elmalı Kaymakamlığı tarafından yapılan tahkikatta

⁴⁴⁹ BOA., DH.MKT., 1204/33, (28 Şaban 1325-6 Ekim 1907).

⁴⁵⁰ BOA., DH.MKT., 9/2744, (28 Muharrem 1327-19 Şubat 1909).

⁴⁵¹ BOA., DH.MKT., 93/2819, (29 Rebi'ü'l-âhır 1327-20 Mayıs 1909).

⁴⁵² BOA., MŞH.ŞSC.d., 1210, 214/218, (21 Zilkade 1327-4 Aralık 1909).

⁴⁵³ BOA., ŞD., 1727/7, (21 Safer 1314-1 Ağustos 1896).

⁴⁵⁴ BOA., DH.MKT., 919/44, (6 Şevval 1322-14 Aralık 1904).

⁴⁵⁵ BOA., DH.MUİ., 27-1/44, (8 Şevval 1327-23 Ekim 1909).

⁴⁵⁶ BOA., DH.MUİ., 36-1/40, (6 Zilkade 1327-19 Kasım 1909).

söylenenin aksine rüsumat memurunun gemi başına beş lira talep etmesinden dolayı tüccarın mağduriyet yaşadığı ortaya çıkmış, gerekenin yapılması için işlemler başlatılmıştır.⁴⁵⁷

Finike Limanı'nda karşılaşılan bir başka usulsüzlük kimi vapurların kanuna aykırı hareket etmelerinden kaynaklanmıştır. Karantina nizamlarına aykırı olarak limanlara gece yolcu bırakmak yasak olmasına karşın 1900 yılında Hacı David Kumpanyası'nın *Sofya Vapuru*'nun Finike'ye gece vakti birkaç yolcu bırakarak kaçtığı ve ilerleyen yıllarda da aynı uygulamaya devam ettiği Elmalı Kaymakamlığı tarafından Konya Vilayeti'ne bildirilmiş ve Dahiliye Nezareti, Sıhhiye Nezareti'nden vapur kaptanı Panayot Koçi'nin cezalandırılması hakkında gerekenin yapılmasını talep etmiştir.⁴⁵⁸ Pratika almak üzere Finike iskelesine yanaşan Amerika Kumpanyası'na ait *Nevada* isimli bir diğer vapurun ise kaptanı elinde açık bir torbada görülen bazı evrak ve mektuptan duyulan şüphe üzerine araştırma başlatılmış ve kaptanın posta kaçakçılığı yaptığının anlaşılması üzerine gereken cezanın verilmesi için durum Posta ve Telgraf Nezareti'ne havale edilmiştir.⁴⁵⁹

Finike Limanı'nda kereste ve kömürün dışında barut, tütün, silah kaçakçılığı da yapılmıştır. Nitekim Finike Limanı'nda ihtiyaç duyulan güvenlik önlemlerinin hakkıyla yerine getirilmediği gibi suçlulara ibretlik bir cezanın verilmemesinden cesaret alan kimi kaçakçılar, Finike ile yakın ticari ilişkileri bulunan Kıbrıs ve Ege adalarına kereste ve tütün kaçırmak için bu adalardan barut ve silah temin etmektedirler. Söz konusu kaçakçılığın memleket asayişine etkisinin büyük olacağını Dahiliye Nezareti'ne bildiren Konya Vilayeti, gerekenin yapılması konusunda yardım istemiş, Nezaret, bu gibi olayların önünün alınması konusunda ilgili mercileri bilgilendirmiştir.⁴⁶⁰ İlerleyen yıllarda da Devlet, kaçakçılık konusunda hassas davranmıştır. 1912 yılında Finike'de ikamet eden İstimat Kunduzoğlu ve arkadaşları tarafından satın alınan Yunan bandıralı ufak bir vapurun Kalamaki, Meis ve Finike arasında sefere başladığının haber alınması üzerine Dahiliye Nezareti, Konya ve Aydın vilayetlerini kaçakçılığa meydan verilmemesi konusunda uyarmıştır.⁴⁶¹

Bir gümrük idaresine sahip olan ve Elmalı'nın ticarete açılan kapısı konumunda bulunan Finike'nin, bu önemine binaen kaza merkezi yapılması düşünüldüğü de olmuştur. Nitekim 1899 yılında Elmalı Kazası merkezinin, sahilde bulunan Finike Nahiyesi'ne nakledilerek

⁴⁵⁷ BOA., DH.MUİ., 57/33, (10 Muharrem 1328-22 Ocak 1910).

⁴⁵⁸ BOA., DH.MKT., 2342/127, (9 Muharrem 1318-9 Mayıs 1900); BOA., DH.MKT., 996/62, (8 Cemâziye'l-âhır 1323-10 Ağustos 1905).

⁴⁵⁹ BOA., DH.İD., 145-1/49, (3 Recep 1331-8 Haziran 1913).

⁴⁶⁰ BOA., DH.MUİ., 2-5/6, (23 Zilhicce 1327-5 Ocak 1910). Finike İskelesinde 1901 yılında Giritli Vasil'in kayığında kaçak olduğu tespit edilen 4 tütün balyası, bir garra tüfeği, 20 fişek ele geçirilmiş olup birkaç gün sonra denizden dalgıçlar tarafından 4 garra tüfeği, 204 fişek, bir deste dinamit fişeği, iki kutu kapsül daha çıkarılarak el konulmuş, adı geçen kaçakçı ise tutuklanmıştır, bkz. BOA., DH.MKT., 2539/62, (20 Cemâziye'l-âhır 1319-4 Ekim 1901).

⁴⁶¹ BOA., DH.İD., 75-1/73, (10 Şevval 1330-22 Eylül 1912).

buranın kaza merkezi kabul edilmesi, Finike'deki müdüriyetin de Elmalı'ya nakledilmesi gündeme gelmiş ve konu Konya Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne taşınmıştır.⁴⁶² Ancak bu tasarı hayata geçmemiş ve yeni idarî düzenlemenin yapıldığı 1914 yılına kadar Finike, Elmalı'nın nahiyesi olarak kalmaya devam etmiştir.

XX. yüzyıl başlarında Finike'de hükümet konağının bulunduğu yerin isminin değiştiği anlaşılmaktadır. 1909 yılında Finike sahilinde *Kal'a* adıyla anılan mevkiye bir hükümet konağı inşa edilerek buraya *İskele* ismi verilmiş, sahilden yarım saat mesafe içeride bulunan *İskele* isimli mevkinin ise isminin değiştirilerek *Reşadiye* yapılmasına Konya, Dâhiliye ve Şura-yı Devlet arasında yapılan yazışmalar neticesinde karar verilmiştir.⁴⁶³ Bundan önce hükümet dairesi sahilden yarım saat içeride bulunan kiralık bir hane iken bu tarihten itibaren nahiyenin tüccar ve ileri gelenlerinin yardımlarıyla sahile bir hükümet konağı inşaatına başlanmıştır.⁴⁶⁴

1914 yılında müstakil liva haline getirilen Antalya Sancağı'nın⁴⁶⁵ arazisinin geniş olması ve yönetimin kolaylaştırılması amacıyla Antalya, Alanya, Elmalı, Akseki ve Kaş kazalarına ek olarak Finike'nin de içinde yer aldığı üç yeni kaza daha kurulmuştur.⁴⁶⁶

1.5.4.1. Finike Nahiyesinde Belediye Teşkilatı

Elmalı'nın nahiyesi olan Finike'de belediye teşkilatı 1889 yılından önceki bir tarihte kurulmuş olmalıdır. Nitekim nahiyeye merkezi olsun veya olmasın köylerde kurulan belediyelerin birtakım gereksiz masraflara neden olduğu gerekçesiyle lağvedilmesini öngören 12 Ekim 1889 tarihli ve 154 numaralı belediye daireleri varidatının idaresiyle ilgili tahrirata rağmen Finike Nahiyesi ve iskelede bulunan gümrük idaresinin önemi dolayısıyla burada bulunan belediye meclisinin lağvedilmediği anlaşılmaktadır.⁴⁶⁷ Bununla birlikte Konya Vilayet Salnamelerine göre, Finike'de belediye teşkilatına 1894 yılında rastlanmaktadır. Reisliğini Ömer Lütfü Efendi'nin yaptığı Belediye Meclisi'nin üyeleri Abdürrahim Ağa, Ali Ağa, Hacı Yorgi Efendi, Hacı Ligori Efendi ve katib Şaban Efendi'dir.⁴⁶⁸

⁴⁶² BOA., DH.TMIK.S., 23/39, (16 Ramazan 1316-28 Ocak 1899).

⁴⁶³ BOA., BEO., 3650/273691, (29 Ramazan 1327-14 Ekim 1909); BOA., DH.MUI., 3-3/2, (4 Şevval 1327-19 Ekim 1909).

⁴⁶⁴ BOA., ŞD., 1766/25, (20 Şaban 1327-6 Eylül 1909).

⁴⁶⁵ Feridun Emecen, "Antalya", İA, c.III, TDV, İstanbul, 1991, s.236.

⁴⁶⁶ Diğer iki kaza Korkuteli ve Manavgat'tır, bkz. BOA., MV., 235/5, 7 Cemâziye'l-âhır 1332-3 Mayıs 1914; BOA., DH.İ.UM.EK., 90/70, (29 Rebi'ü'l-evvel 1332-25 Şubat 1914); Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, TVYY, İstanbul, 2003, s.220-221.

⁴⁶⁷ BOA., ŞD., 1714/18, (17 Rebi'ü'l-evvel 1307-11 Kasım 1889).

⁴⁶⁸ KVS.,1312, Def'a 26, s.194; 1896 yılında Finike belediye dairesindeki görevliler; Reis Hacı Yorgi Efendi, Aza Yoyenda ve Hacı Ligori Efendi ile katip Mehmet Emin Efendi'dir, bkz. KVS.,1314, Def'a 27, s.193;

Finike’de, vergisi Elmalı ibtidaî mektebine karşılık olmak üzere belediye adına inşa edilmesi gündeme gelen iskele için Konya Vilayeti ile Şura-yı Devlet arasında yapılan yazışmalardan, burada bir belediye olmadığı ve varidat fazlasının Elmalı Kazası belediyesine ait olduğu, lakin iskelenin bulunduğu mevkinin önemine binaen uzun zamandır bir belediye reisinin bulunduğu bildirilmektedir. Neticede Finike’de inşa edilecek 100 metre uzunluğundaki iskelenin, nahiyenin bağlı bulunduğu Elmalı Kazası belediyesi namına yapılması ve tüccarlar için büyük kolaylık sağladığı gibi belediye varidatını da ihya edeceği düşünülen iskelenin, 46.996 kuruş tutan inşa masraflarının da kaza belediye sandığından karşılanmasına, iskeleden alınacak rüsumun ise Antalya iskelesinden alınan tarifeye göre uygulanmasına karar verilmiştir (bkz. Tablo 1.6). Finike’de ise bir belediye reisi bulunmasının caiz olmadığını bildiren Şura-yı Devlet, Elmalı Kazası belediyesinden görevlendirilecek özel bir memur vasıtasıyla buranın idare edilmesini tebliğ etmiştir.⁴⁶⁹

Söz konusu karara rağmen ilerleyen yıllarda Finike’de bir belediye reisine tesadüf edilmektedir. 1912 yılında Finike Nahiyesi belediye reisi Osmanlı tebaasından ve Finike tüccarlarından olan Leonida Efendi’dir. Müslüman yöneticilerin yolsuzlukları gayrimüslim yöneticilerde de görülmüştür. Leonida Efendi, Finike limanına dökülen ve uzunlukları yaklaşık 300 metre olan Tatlıçay ve Acıçay isimli nehirlerin arasında ve yaklaşık 30 metre içeride bulunan 66 dönüm hane arazisinin sınırlarını her sene Finike limanına ait olan araziye doğru derece derece genişlettiğinin anlaşılması üzerine, Finike limanı dairesinden yapılan şikayet sonucu, Antalya liman reisliği tarafından uyarılmış olmasına rağmen bir faydası olmamış, Antalya müdürlüğü ile aralarındaki samimiyetten de yüz bulan Leonidi, her yıl arazi çevresindeki kazıkları denize doğru genişletmiştir. İşin Dâhiliye Nezareti’ne intikal etmesi üzerine Leonidi’nin söz konusu kazıkları sökmesi, elindeki tapuya göre arazisi sınırlarına dönmesi emredilmiştir.⁴⁷⁰

Finike Nahiyesi’nde bir belediye teşkilatının kurulup kurulmadığı, kendisine mahsus bir varidatının olup olmadığı konuları muammalı olmakla birlikte burada bulunan iskelenin önemine binaen bir belediye reisinin olduğu açıktır.

1899 yılında Finike belediye dairesi görevlileri; belediye reisi Mehmet Ağa ve katibi Andon Efendi’dir, bkz. **KVS.**,1317, Def’a 28, s.223.

⁴⁶⁹ **BOA.**, **ŞD.**, 1756/13, (29 Safer 1321-27 Mayıs1903); **BOA.**, **İ.DH.**, 1424/20, (5 Rebi’ü’l-âhır 1322-19 Haziran 1904); **BOA.**, **DH.MKT.**, 499/28, (2 Cemâziye’l-evvel 1322-15 Temmuz 1904); **BOA.**, **BEO.**, 2373/177944, (2 Cemâziye’l-evvel 1322-15 Temmuz 1904). Ayrıca Finike İskelesi’nde alınması uygun görülen Antalya Rıhtımı rüsum tarifesi için bkz. Tablo 1.6.

⁴⁷⁰ **BOA.**, **DH.İD.**, 135/2, (22 Rebi’ü’l-evvel 1330-11 Mart 1912).

Tablo1.6 Finike İskelesi'nden Alınması Uygun Görülen Antalya Rıhtımı Rüsüm Tarifesi

Eşya/Mahsul İsmi	Mülâhazat	Kuruş	Para
Makarna çeşitleri	Her sandığından	-	20
Hurma	Her zenbilinden	-	20
Mamul ve gayr-ı mamul demir	Her kantarından	-	10
Müstamel ve cedid çuvallar	Her yüz adedinden	-	20
Soğan	Her yüz kıyye çuvalından	-	5
Değirmen taşı	Her adedinden	1	-
Değirmen ve fabrika altı demir ve tahta	Her yüz kıyye-i atik ve küsurundan	-	20
Her nevi Frenk kremidi ve tuğlası	Her bin adedinden	5	-
Her nevi yerli kiremit ve tuğla	Her bin adedinden	1	-
Kum, çakıl taşı ve toprak	Her ma'üne yükünden	2	-
Efrenç kerestesi	Her metre mükâ'abından	5	-
Karpuz ve kavun	Her kayığından	3	-
Balkon mermeri ve merdiven ayağı	Her adedinden	1	-
Mezar taşı	Her adedinden	1	-
Kıbrıs mermeri	Her adedinden	-	20
Kara sığır ve manda	Her re'sinden	-	30
Keçi, koyun ve kuzu	Her re'sinden	-	20
At, kısırak ve ester	Her re'sinden	-	10
Merkeb ve tay	Her re'sinden	1	-
Yumurta	Her bin adedinden	1	-
Palamut	Her atik kantarından	1	-
Revgan-ı sade	Her yüz kıyyesinden	1	-
Ham ipek ve mensucatdan	Her yüz kıyyesinden	1	-
Yapağı ve pamuk	Her yüz kıyyesinden	-	10
Çanak ve çömlek	Her yüz kıyyesinden	-	10
Kepek	Her yüz kıyyesinden	-	1
Şeker, revgan-ı zeytin ve alçı	Her yüz kıyyesinden	-	10
Pirinç ve bulgur	Her yüz kıyyesinden	-	5
Tütün ve tönbekiden	Her yüz kıyyesinden	-	20
Cam	Her sandığından	-	20
İspirto	Her yüz kıyyesinden	2	-
Kuru üzüm	Her kantarından	-	20
Kereste	Her metre mükâ'abından	5	-
Patates	Her bin kıyyesinden	-	1
Saman	Her bin kıyyesinden	-	1
Portakal ve limon	Her sandığından	-	5

Kükürt	Her kantarından	-	2
Meyan kökü	Her yüz kıyyesinden	-	2
Sirke	Her yüz kıyyesinden	-	2
Hazır elbise	Her sandık ve denkden	5	-
Maden kömürü	Yedi bin kıyyesinden	1	-
Hınta, şair, yulaf vesaire	Her keyl-i asitaneden	-	1
Çimento	Her fiçisından	-	10
Kara boya, şap, klay ve çinko boya	Her yüz kıyyesinden	-	20
Revgan-ı gaz	Her sandığından	-	5
Mısır'dan gelen ham deriler	Her adedinden	-	10
Çelik ve kurşun	Her ellişer kıyye ve küsurundan	-	10
Sabun	Her yüz kıyye-i atik ve küsurundan	-	20

Kaynak: BOA., ŞD., 1756/13; BOA., İDH., 1424/20.

1.5.4.2. Finike'nin Kaza Merkezi Yapılması

Müstakil Teke Sancağı'nın 1914 yılında idarî açıdan yeniden yapılandırılmasıyla kurulan üç yeni kazadan biri olan Finike'nin 471 sınırlarının değişerek köy sayısının arttığı, merkez nahiyeye ile birlikte üç nahiyeye taksim edildiği görülmektedir. Reşadiye ismiyle anılan merkez nahiyeye Hallaç, Demirciler Ma'a Bağyaka, İncirağacı, Alacadağ, Yalnız, Hasköy, Yazır, Arif, Çavdır, Alasin köyleri; Kal'a Nahiyesine Eynihal, Kal'a Ma'a Üçağız, Tırmısın, Kapaklı, Gürses, Tavaslar (Davazlar), Koca Demre, Kum, Beymelek, Matarlı, Köşkerler, Muskar, Çağman, Karadağ, Dirgenler ve Dağbağ; Kumluca Nahiyesine Kumluca (Sarıkavak), Adrasan (Çavuşköy), Belen, Yazır, Çıralı (Ulupınar), Yeniceköy (Mavikent), Hacıveliler, Savrın (Güzören), Sarıcasu, Örtেকiz, Salur, Gerçen (Erentepe), Çayıçi ve Kağaz Kavakdibi (Beykonak) köyleri bağlanmıştır.⁴⁷² Bu nahiyelerden *Kumluca Nahiyesi*, deniz kıyısında önemli bir mevkiye sahip olmakla birlikte çok geniş olmadığından ikinci sınıf nahiyeler kapsamına alınmıştır. Eski Likya hattının en önemli mahallerinden sayılan ve arazisinde pek çok harabe ile tarihi eser barındıran *Kal'a Nahiyesi* de arazisinin çok geniş olmamasından dolayı ikinci sınıf kabul edilmiştir. Ayrıca nahiyenin önemine binaen hükümet arazisinde alım-satım işleri yasaklanmıştır.⁴⁷³

Öte yandan Teke mutasarrıfı Cemal Bey'in aynı yıl içerisinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 149/10 sayılı raporunun 4. maddesinde, Finike isminin değiştirilerek *Turan-ili*

⁴⁷¹ Güçlü, "XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi", s.125.

⁴⁷² BOA., DH.İUM.EK., 90/70, (29 Rebi'ü'l-evvel 1332-25 Şubat 1914); Güçlü, "Müstakil Teke (Antalya) Sancağı'nın Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Bir Belge", s.299-300.

⁴⁷³ BOA., DH.İUM.EK., 90/70, (14 Mayıs 1330-27 Mayıs 1914), Dahiliye Nezareti tarafından istenen, nahiyelerin önemine göre sınıflara taksim edildiği defter, s.1.

yapılması hakkındaki önerisini gerekçesiyle birlikte açıklamıştır. Buna göre; asırlardan beri Selçuklular ve Osmanlılar hâkimiyetinde olan Finike'nin, hâlâ eski Yunan ismini muhafaza ediyor olması dikkat çekmekle birlikte Finike kelimesi Adana'nın⁴⁷⁴ *Feke Kazası* ve livanın resmî ismi olan *Teke* isimleriyle benzerlik gösterdiğinden resmî yazışmalar, daima yanlış yerlere gönderilmekte ve bu durum da haberleşmede sıkıntıya neden olmaktadır. Söz konusu sıkıntının ortadan kaldırılması adına ahali tamamen saf ve halis Türklerden oluşan Finike Kazası'nın isminin *Turan-ili* olarak değiştirilmesi liva meclisi tarafından da uygun bulunmuş olup Dâhiliye'nin onayına sunulmuştur. Ayrıca yeni idarî düzenlemede Finike Kazası'na bağlanan *Kal'a Nahiyesi*'nin Kaş Kazası'na; Kaş Kazası'na bağlanan Ernez Köyü'nün ise Finike Kazası'na bağlanması mutasarrıf ve meclis tarafından uygun görülmüş, Dâhiliye Nezareti'nden bu düzenleme için izin istenmiştir.⁴⁷⁵ Liva meclisi tarafından da uygun bulunan bu isteklerin, hayata geçirilemediği anlaşılmaktadır.

Kaza olduktan sonra Finike'nin ilk kaymakamının, Islahiye eski kaymakamı olan Mehmet Faiz Bey olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷⁶ Kısa bir süre bu görevde kalan Faiz Bey'in Mülkiye Mektebi'nden aldığı tasdikname üzerinde tahrifat yaparak sahtekârlığa cüret etmesinin anlaşılması üzerine azledilmesiyle yerine Ali Vefa Bey tayin edilmiştir.⁴⁷⁷

1.6. Adlî Teşkilat

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük ölçüde hukukî ve kültürel mirasını devraldığı Emevi, Abbasi, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri, esas itibariyle İslam hukukuna dayanmaktadır.⁴⁷⁸ Bununla birlikte Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları belirli ölçüde Türk-Moğol hukukuna bağlı bir hukuk düzenine de sahiptirler.

Devletin çıkarlarını her şeyin üstünde tutan Osmanlı İmparatorluğu, şeriatı aşan bir hukuk düzeni geliştirmiş⁴⁷⁹, Osmanlı hukukunu oluşturan iki unsurdan İslam hukukuna *şer'*, *ahkâm-ı*

⁴⁷⁴ Raporda yanlışlıkla "Konya"ya bağlı olduğu söylenen Feke kazası, aslında "Adana Vilayeti"ne bağlı bir kazadır. "*Adana Vilayeti dahilinde bu kere açılan Feke Kazası Kaymakamlığına...*", bkz. **BOA., Y.A.RES.**, 93/82, (24 Safer 1316-14 Temmuz 1898); Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006, s.37.

⁴⁷⁵ **BOA., DH.İ.UM.EK.**, 90/70, (4 Muharrem 1333-22 Kasım 1914), tarihli Teke Mutasarrıfının raporu s.1.

⁴⁷⁶ **BOA., BEO.**, 322300/4298, (15 Şaban 1332-9 Temmuz 1914).

⁴⁷⁷ **BOA., DH.HMŞ.**, 68/25, (7 Zilkade 1332-27 Eylül 1914); **BOA., DH.MB.HPS.M.**, 55/16, (11 Zilkade 1332-1 Ekim 1914); **BOA., BEO.**, 323224/4310, (24 Şevval 1332-15 Eylül 1914).

⁴⁷⁸ İbrahim Durhan, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler", **EÜHFD**, c.XII, s.3/4, 2008, s.55; Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, Arı Sanat Yay., İstanbul, 2008, s.368.

⁴⁷⁹ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye** (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2009, s.227.

şer‘iyye; Osmanlı hükümdarları tarafından konan hukuk kurallarına da *örf*, *kanun*, *kavan-i örfiye* gibi isimler vermiştir.⁴⁸⁰

Ceza gerektiren konular, vergi konuları ve müslim-gayrimüslim ilişkileri şer‘î hukuk çerçevesinde düzenlenmiştir. Bununla birlikte örneğin Tahrir Defterlerinde yer alan Sancak Kanunları örfî hukukun göstergesidir.⁴⁸¹ Örfî hukukun şer‘î hukuka uygunluğunun denetlenmesi işini ulema sınıfı üstlenmiştir.⁴⁸²

Osmanlı hukukunun sistemsizliği ve belirsizliği zaman içinde yakınmalara sebep olmuş ve bu durum Batılı ülkelerin tepkisini çekmiştir. Böylece Tanzimat dönemi kanunlaştırma hareketlerine 1840 yılında çıkarılan ceza kanunu ile başlanmış⁴⁸³, Batılı ülkelerle artan ticari ilişkilerin ortaya çıkardığı sorunların çözümü için gereksinim duyulan yasa, Fransız ticaret yasasından uyarlanarak 1850 yılında çıkarılmıştır.⁴⁸⁴

1864 Vilayet Nizamnamesi, idare ile adlîyeyi birbirinden ayırmıştır. Taşra meclislerinin adlî vazifeleri, nizamiye mahkemelerine verilmiştir. Bu mahkemeler ceza davalarının dışında belirli davalara da bakabilecektir. Köy ve nahiyelerde *ihitiyar heyetleri* ve *nahiye meclisleri* sulh mercii olarak davalara bakacaktır. Mahkemeler hukuk ve ceza olarak ikiye ayrılacak, köy ve nahiye meclislerinin istinaf makamı kaza mahkemeleri olacaktır. Kazalarda deavi meclisleri bulunacak ve bidayet mahkemesi olarak çalışacaktır. Ülkede hakimlik yapacak başka hukukçu bulunmadığı için bu yeni mahkemelerin reisliği mecburen yine kadırlara verilmiştir.⁴⁸⁵

Kazada söz konusu hukuk işlerinin çözüme kavuşturulduğu deavi meclisi yanında, şeriat mahkemesi de varlığını korumuştur. Müslümanlar şeriatı ilgilendiren hukuk işlerini burada çözüme kavuştururken, Müslüman olmayanların ise bu tür sorunları eskiden olduğu üzere kendi cemaatleri içinde çözümlenmiştir.⁴⁸⁶

Deavi meclisi, hâkim başkanlığında kazada yapılan seçimlerle belirlenen ikisi Müslüman, ikisi gayrimüslim dört mümeyyizden oluşmaktadır. Özel bir kurul niteliği taşıyan bu meclis, bütün davalara bakmakla yükümlü değildir. Şer‘î ve ruhanî davalarla, cinayet ve ticaret

⁴⁸⁰ M.Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi”, **Türkler**, c.X, (ed. Salim Koca vd.), YTY, Ankara, 2002, s.15; Ahmet Gökçen, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987, s.4.

⁴⁸¹ Dursun Bayraktar, **Tanzimat’ın İlk Yıllarında Bolu**, (Şer‘iye Sicilleri 1838-1850), BAMER Yay., Bolu, 2009, s.51.

⁴⁸² Durhan, **a.g.m.**, s.59; Nitekim Fatih Sultan Mehmet’in nizam-ı alem için kardeş katlini vacip kılması ulema onayı ile gerçekleşmiştir, bkz. İnalçık, **a.g.e.**, s.233.

⁴⁸³ Sedat Bingöl, “Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu”, **Osmanlı**, c.6, (ed.Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.534.

⁴⁸⁴ Durhan, **a.g.m.**, s.60-61.

⁴⁸⁵ Ekinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, s.547-548.

⁴⁸⁶ Çadırcı, “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, s.251.

davaları dışındaki anlaşmazlıkları görüşüp karara bağlayacaktır. Alınan kararların kaza müdürüne iletilmesinin ardından, müdür yetki alanına girenleri uygulamaya koyacak, diğerlerini ise bir üst merci olan kaymakama iletacaktır.⁴⁸⁷

1.6.1. Kadı

Başlangıçta *hâkimü'ş-şer'i*⁴⁸⁸ denilen, daha sonra *al-el-ıtlak hâkim* adı verilen kadı, şer'î ve hukukî hükümleri uygulayan kişi demek olup aynı zamanda hükümetin emirlerini de yerine getirmekle yükümlüdür.⁴⁸⁹

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde İslam devletlerinde de bir benzeri görülen ve ilmiye sınıfının başı olan *kazaskerlik* makamı kurularak kadıların tayini görevi bu kuruma verilmiş, XVI. yüzyıldan sonra ise vazife *şeyhülislamlık* makamına devredilmiştir. Kaza adındaki yargı çevrelerine ayrılan Osmanlı ülkesinin kadıları, kazasker tarafından iki yıllığına söz konusu kazalara atanmıştır. Kadıların atandıkları bölgede halkla samimi olmalarının önüne geçmek için belirlenen bu süre sonunda, kadılar merkeze gelerek yeni göreve atanmalarını beklemişlerdir.⁴⁹⁰

Kadı beratıyla kaza bölgelerine tayin olunan kadılarda, bulûğa ermiş ve hür olma, akıllı olma, Müslüman olma, adil olma, şer'î hükümleri bilme, duyu organlarının tam olması gibi şartlar aranmıştır.⁴⁹¹

Kadılar sabit bir maaşı olmayıp gelirlerini, gördükleri davalardan aldıkları harçlardan sağlamışlardır.⁴⁹² Kaza bölgeleri de muhtemel mahkeme harcı hâsılatına göre derecelendirilmiştir. Kadıların rütbe derecelendirilmesi de vazife yaptıkları yerin önemine göredir.⁴⁹³

Evliya Çelebi'nin *150 akçelik şerif kadılık*⁴⁹⁴ olarak nitelediği Elmalı'nın, ilk kez 1648 tarihli bir belgede rastlanan kadısının ismi Şeyh Mehmet⁴⁹⁵, 1840 yılında Hasan Aziz Efendi⁴⁹⁶, 1913 ve 1914 yıllarında ise es-seyyid Ahmet Tevfik Efendi'dir⁴⁹⁷.

⁴⁸⁷ **A.g.m.**, s.251-252.

⁴⁸⁸ XX. Yüzyıl başında Şer'îyye Sicillerinde Elmalı Kadısı, *hakimü'ş-şer'i* olarak geçmiştir, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**,1245, 15/27, 16/29, 18/3; kimi zaman *kadı* adıyla kayıtlarda yerini almıştır, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**,1245, 91/227.

⁴⁸⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, TTK, Ankara, 1988, s.83.

⁴⁹⁰ Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri** (Tanzimat ve Sonrası), Arı Sanat Yay., İstanbul, 2004, s.24, 44, 368; XVII. yüzyıldan itibaren kadıların görev süresi bir yıla indirilmiştir, bkz. Nurcan Abacı, **Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. yüzyıl)**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s.53.

⁴⁹¹ Mehmet Akman, **Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması**, Eren Yay., İstanbul, 2004, s.41; Ekinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, s.369-370.

⁴⁹² Abacı, **a.g.e.**, s.53.

⁴⁹³ Ekinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, s.370.

⁴⁹⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.142; 1530 yılında Elmalı 55 akçalık bir kadılıktır, bkz. Erdoğan, **a.g.m.**, s.330.

⁴⁹⁵ Erdoğan, **a.g.m.**, s.329.

Genel kural itibariyle hangi dinden olursa olsun davalara bakmak kadıların vazifesidir. Ancak zimmiler şahıs, aile ve miras hukukuna dair davaları, kendi ruhanî reislerinin hakimliğindeki ruhanî mahkemelerine götürebilirlerdi. Taraflardan birinin ruhanî meclise gitmeye yanaşmadığı durumlarda ise tek yetkili makam, kadı mahkemesidir.⁴⁹⁸ Nitekim Elmalı'nın Ermeni Mahallesi sakinlerinden Hacator oğlu Hayrabet, babasından miras kalan arsasının, kendisi memleket dışında bulunduğu esnada kardeşleri tarafından Minas adlı şahsa satıldığını iddia ederek hakkı olan arazinin üçte birlik kısmını talep etmiş, Hayrabet'i haklı bulan şer'î mahkeme, söz konusu hisselerin davacıya verilmesini kararlaştırmıştır.⁴⁹⁹

Yine farklı cemaatler arasındaki konulara da şer'î mahkemenin baktığı anlaşılmaktadır. Örneğin Ermeni Mahallesi ahalisinden İvaz oğlu Manus Ermeni Mahallesinde bulunan evini, Isparta Rumlarından Nikola'ya 4448 kuruş karşılığı sattığını şer'î mahkemede kayıt altına aldırıştır.⁵⁰⁰ Başka bir örnekte de Tiryaki ve Matoz isimli iki zimmi arasındaki borç anlaşmazlığına kaza kadısı olan Ragıp Efendi huzurunda çözüm aranmış, davanın aleyhine sonuçlanması üzerine Tiryaki adlı şahıs Teke Sancağı mutasarrıfı bulunan Hacı Osman Efendi'ye şikayette bulunarak Paşa hazretlerinin kethüdasının kurduğu mecliste durumu lehine döndürmeyi başarmıştır.⁵⁰¹

Kadıların hüküm verdiği yere *meclis-i şer'* denilmekle birlikte, *mahkeme* Osmanlıların son zamanlarına tesadüf eden bir kelimedir.⁵⁰² Belirli bir mahkeme binası olmadığı için davalar kadıların evlerinde veya camilerde görülmüştür.⁵⁰³ Elmalı'da davaların görüldüğü muayyen bir mahkeme binası olmakla birlikte⁵⁰⁴ kimi zaman davaların kadı veya diğer görevli kişilerce kendi hanelerinde veya davacıların evinde görüldüğü olmuştur. Örneğin kocasından boşanma

⁴⁹⁶ BOA., C.ADL., 70/4179, (3 Rebi'ü'l-âhır 1256-4 Haziran 1840).

⁴⁹⁷ BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 82/215, (4 Şevval 1331-6 Eylül 1913); BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 92/228, (15 Rebi'ü'l-evvel 1332-11 Şubat 1914). Elmalı'nın 1700 yılında kadısı Abdürrahim Efendi, bkz. BOA., İE.EV., 26/3080, (3 Rebi'ü'l-âhır 1112-17 Eylül 1700); 1725 yılında Abdülfettah Efendi, bkz. BOA., C.EV., 114/5664, (3 Cemâziye'l-evvel 1137-18 Ocak 1825); 1733 yılında Hüseyin Efendi, bkz. BOA., AE.SMHD.I., 78/5221, (27 Safer 1146-9 Ağustos 1733); 1755 yılında Şeyh Hıdır Efendi, bkz. BOA., C.EV., 195/9724, (25 Receb 1168-7 Mayıs 1755); 1778 yılında Abdullah Efendi, bkz. Mehmet Ak, **Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyânlık Örneği Yılanhoğulları**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007, s.50; 1811 yılında Mevlana Ahmet Efendi, bkz. BOA., C.EV., 483/24438, (12 Cemâziye'l-âhır 1226-4 temmuz 1811); 1833 yılında Ragıp Efendi'dir, bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d., 1152, 7/33, (gurre Muharem 1250-Mayıs 1834).

⁴⁹⁸ İkinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, s.371.

⁴⁹⁹ Ruken Tanrıseven, **12 No'lu Antalya Şer'iyeye Sicili Defterine Göre 1862-1864 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007, s.575-576.

⁵⁰⁰ Tanrıseven, **a.g.t.**, s.577-578.

⁵⁰¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1152, 7/33, (gurre Muharem 1250-Mayıs 1834).

⁵⁰² İkinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, s.369.

⁵⁰³ İkinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s.24.

⁵⁰⁴ XVII. yüzyıl seyyahı Evliya Çelebi, günümüzde Cami-i Atik mahallesi sınırları içerisinde kalan ancak hiçbir kalıntısına rastlanmayan Tahtalı Hamamın arkasında, mahkemenin olduğunu söylemekle, Elmalı'da davaların görüldüğü belirli bir binanın varlığına dikkat çekmektedir, bkz. Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143.

hususunda kendisine vekil tayin etmek isteyen Pakize hanımın davası, şahitler huzurunda belediye reisi olan Hacı Hasan Efendi'nin İplikpazarı Mahallesi'ndeki evinde görülmüştür.⁵⁰⁵

Kadınların mahkemeye yansıyan işlerinde diğerlerinden farklı bir uygulama görüldüğü de olmuştur. Nitekim Elmalı kadısı Ahmet Tevfik Efendi, kazadaki birçok kişi gibi eytam sandığından borç almış ancak diğerleri gibi malını haciz göstermek yerine üç kişiyi kefil tutmakla yetinmiştir.⁵⁰⁶

Kaza mahkemelerinde sonuç alınamayan davalar sancak merkezinde bulunan mahkemeye taşınmıştır. Örneğin 24 Nisan 1861 tarihinde Elmalı Mahkemesine davacı sıfatıyla başvuran Hatice Hanım ve kızı Ayşe Hanım, Kaşlı Hacı Ali Ağa zimmetinde bulunan 9 bin kuruş alacaklarını dava yoluyla talep etmişlerdir. Hatice Hanım vefat eden oğlu Emin ile kahve ve sabun alım satımından alacak hakları olduğu bu meblağın, Ali Ağa'ya kefil olan eniştesi Kaş Kazası'nın Sarılar Köyü'nde ikamet eden Mehmet Efendi tarafından ödenmesi sonucunu elde etmiştir. Ancak adı geçen kefil, borcun 5500 kuruşunu ödeyip geri kalan 3500 kuruşunu ödemeyince bu defa davacılar çözüm için sancak merkezindeki Antalya Mahkemesine başvurmuşlardır.⁵⁰⁷

Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde uyuşmazlıkların çözüm yeri tek hâkimli şer'î mahkemelerdir.⁵⁰⁸ Kadınlar yönetim işlerine müdahale etmeleri, çeşitli yolsuzluk ve rüşvet gerekçeleri ile sık sık uyarılmalarına rağmen eski alışkanlıklarını devam ettirmişlerdir. III. Selim ile II. Mahmut döneminde yapılan birçok yasal düzenleme ve yetki sınırlamalarına rağmen kadılık kurumundaki bozulma engellenememiştir.⁵⁰⁹

Tanzimat öncesinde kadı, sadece bir yargıç değil, aynı zamanda noter ve mülkî bir amirdir.⁵¹⁰ Dava görmenin yanı sıra buldukları bölgenin idare, maliye ve belediye işleriyle de görevlidir.⁵¹¹ XIX. yüzyılın başında yargı ile yönetim birbirinden ayrılmaya başlamış, ulema sınıfının bir mensubu ve şeriatın temsilcisi olan Osmanlı kadısı bir anda olmasa da kademeli olarak gerçek bir hâkim durumuna getirilmiştir.⁵¹²

⁵⁰⁵ **BOA., MŞH.ŞSC.d.,**1245, 58/157, (15 Rebi'ü'l-evvel 1331-24 Mart 1913); Müteveffa Salih Bey'in oğlu Mehmet Bey ve kızı Zeliha Hanım, kendileri ve anneleri Emine Hanım aleyhinde, Elmalı Kazası Ziraat Bankası şubesi muhasebe katibi Şükrü Efendi'nin Teke Sancağı istinaf mahkemesinde açtığı dava için Antalya'dan birini vekil tayin etmek üzere, kendi evlerinde kurulan mahkemeye, güvenilirliğinden emin olunan iki kişi şahitliğinde şer'îyye mahkemesi zabıt katibi Süleyman Efendi hakimlik yapmıştır, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.,**1245, 64/180,(14 Recep 1331-19 Haziran 1913).

⁵⁰⁶ **BOA., MŞH.ŞSC.d.,**1245, 82/215, (4 Şevval 1331-6 Eylül 1913).

⁵⁰⁷ **BOA., MŞH.ŞSC.d.,**1160, 23/136, (7 Zilkade 1280-14 Nisan 1864).

⁵⁰⁸ Durhan, **a.g.m.**, s.57; Akman, **a.g.e.**, s.41.

⁵⁰⁹ Çadircı, **a.g.e.**, s.80-84.

⁵¹⁰ Akman, **a.g.e.**, s.40.

⁵¹¹ İkinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s.24; Çadircı, **a.g.e.**, s.79.

⁵¹² Çadircı, **a.g.e.**, s.80; Kadının yargı görevlerinin büyük bölümü ellinden alınarak yeni kurulan mahkemelere devredilmiş ve yavaş yavaş bir müdahale süreci başlamıştır, Davis, **a.g.e.**, s.244.

Tanzimat döneminde adlî yapıda uygulamaya konulan reformlar, batılı tarzda mahkemelerin kurulmalarını gerektirmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile idare ile adlîye birbirinden ayrılmış, taşra meclislerinin de adlî görevleri Fransa kanunlarına göre düzenlenen yeni nizamiye mahkemelerine verilmiştir. Bu mahkemeler aynı zamanda ceza davalarının dışında belirli bazı hukuk davalarına bakmakla da yetkili kılınmıştır.⁵¹³

1.6.2. Nâib

Kadı tarafından yargılama konusunda yetki verilmiş kimseye nâib (*mu'în-i şer'*) adı verilmiştir. Naibler belirli bir süre için veya belirli bir iş için tayin edilen yardımcılardır. Bir iş için görevlendirilenler genellikle keşif, muayene gibi işlerle ilgilenirlerdi. Belirli bir süre için tayin edilenler ise kadıya vekâleten görev yaparlardı. Vekâlet süresi kısa olabileceği gibi kadı'nın görevi süresince de olabilirdi. Naib tayinlerinin kazasker tarafından tasdik edilmesi gerekmektedir.⁵¹⁴

İşleri yoğun olan veya ulaşım zorluğu bulunan bölgelerde kadılar, kendilerine kadılık vazifelerini haiz kimselerden *nâib* adı verilen vekiller seçebilirlerdi. Kimi zaman uzak yerlere tayin edilen kadılar görev yerlerine gitmeyerek merkezde kalır ve yerlerine *nâib* tayin ederlerdi.⁵¹⁵ Kimi zaman da herhangi bir şer'î davaya bakmak üzere kadı tarafından köylere gönderilirdi.⁵¹⁶ Örneğin 1861 yılında Halayıkzade Hacı Mehmet Ağa ile vefat eden kardeşi Hacı Ahmet Ağa varisleri arasında yaşanan bir tarla çekişmesi nedeniyle açılan davada Elmalı naibi, bizzat araziye giderek ehl-i vukuf ve şahitler huzurunda davaya bakmıştır.⁵¹⁷ Elmalı Kazası'nda davaları genellikle *naibü'ş-şer'î* sıfatıyla naip yürütmüştür.⁵¹⁸

Kadıların tüm yetkilerine sahip olan naiblerin, yaptıkları işlere göre bab naibi, ayak naibi, toprak naibi, gece naibi gibi farklı isimleri vardır.⁵¹⁹ Kadı, atadığı naibin hukuka uygun olarak verdiği hükmü değiştiremez, bozamaz ve onu azledemezdi.⁵²⁰

Bir kadılık merkezi olan Elmalı'ya atanan kadının, çoğu zaman yerine naib tayin ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim 1763 yılında Elmalı Kazası Naibi es-seyyid Hüseyin Efendi⁵²¹, 1785

⁵¹³ Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s.24.

⁵¹⁴ Akman, **a.g.e.**, s.43,44.

⁵¹⁵ Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s.24.

⁵¹⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, s.117.

⁵¹⁷ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1158, 17/69, (27 Muharrem 1278-4 Ağustos 1861).

⁵¹⁸ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 40/88, (2 Rebi'ü'l-âhır 1331-11 Mart 1913).

⁵¹⁹ Bab Naibi, daha çok evlenme gibi işlere; toprak naibi, toprakla ilgili işlere; ayak naibi ise gezici kadı hizmetlerine bakmaktadırlar, bkz. Nurcan Abacı, **a.g.e.**, s.59-60; Gece naibleri, mahkemelerde geceleri suçüstü işlerine bakarlardı, bkz. Akman, **a.g.e.**, s.44.

⁵²⁰ Akman, **a.g.e.**, s.44, 45.

⁵²¹ **BOA., C.EV.**, 157/7835, (27 Cemâziye'l-âhır 1176-13 Ocak 1763).

yılında es-seyyid Mehmet Sadık⁵²², 1816 ve 1817 yıllarında es-seyyid Şeyh Hüseyin Efendi⁵²³, 1856-1858 yıllarında Alaiyeli Şeyh Mehmet Efendi⁵²⁴, 1861'de Mehmet Tevfik Efendi⁵²⁵, 1862'de Sarı Kadızade Hüseyin Şükrü Efendi⁵²⁶, 1867'de Şeyh Mehmet Efendi⁵²⁷, 1896'da İsmail Hakkı Efendi⁵²⁸, 1898 yılında Mehmet Said Efendi⁵²⁹, 1903-1904 yıllarında Ahmet Fevzi Efendi⁵³⁰, 1909 yılında Hasan Tahsin Efendi'dir⁵³¹.

Kadınların yaptığı yolsuzluklar naiblerinde de görülmüştür. Nitekim 1849 yılında 21 kuruş harç ve 19 kuruş kaydiye ile 5 kuruştan 80 kuruşa kadar izinname tezkeresi harcını zorla aldığı hakkında ahali tarafından şikâyet edilen Elmalı Kazası naibinin, bu hareketinin doğruluğu araştırılıp kanuna aykırı bir durum var ise men edilmesi emredilmiştir.⁵³² Yine 1858 yılında kazada yapılan bir cinayet tahkikatında o sırada azledilmiş bulunan Elmalı naibi Alaiyeli Şeyh Mehmet Efendi, 2500 kuruş rüşvet alarak sahte mazbata ve ilam düzenlemekle suçlanmıştır.⁵³³ 1909 yılında Dâhiliye Nezareti'ne ulaştırılan, Elmalı naibi ve kâtibi hakkında içeriği açıklanmayan şikâyet dilekçelerinde Elmalı ahali gerekli tahkikatın yapılmasını ve naibin değiştirilmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine Antalya mutasarrıfı Tahir Bey, refakatinde müdde-i umumi muavini ile birlikte gerekli tahkikatı yapmakla görevlendirilmiştir.⁵³⁴

XIX. yüzyılda Elmalı'da, hukukî işler kadıllardan çok naibleri vasıtasıyla görülmüştür. Naibin kazada bulunmadığı zamanlarda ise yerine naib vekili bakmıştır. Nitekim 1895 yılında Elmalı naib vekili Ali Ragıp Efendi olarak kayıtlara geçmiştir.⁵³⁵

⁵²² BOA., C.EV., 243/12114, (14 Safer 1200-17 Aralık 1785).

⁵²³ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1238, (25 Safer 1293-22 Mart 1876); BOA., C.EV., 121/6049, (22 Cemâziye'l-âhır 1232-10 Mayıs 1817).

⁵²⁴ BOA., A.MKT.UM., 376/21, (9 Rebi'ü'l-âhır 1276-5 Kasım 1859); BOA., MVL., 572/42, (15 Zilkade 1274-27 Haziran 1858).

⁵²⁵ BOA., A.MKT.MVL., 144/3, (17 Safer 1278-24 Ağustos 1861).

⁵²⁶ Tanrıseven, a.g.t, s.142; BOA., MŞH.ŞSC.d., 1159, 17/24, (15 Cemâziye'l-âhır 1279-8 Aralık 1862).

⁵²⁷ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1160, s.197/478, (17 Cemâziye'l-âhır 1284-16 Ekim 1867).

⁵²⁸ VGM., 602/17/23, (9 Cemâziye'l-âhır 1314-15 Kasım 1896).

⁵²⁹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1196, s.111/179, (6 Muharrem 1316-27 Mayıs 1898).

⁵³⁰ VGM., 602/78/130, (15 Zilkade 1320-13 Şubat 1903); VGM., 602/175/298, (Gurre Zilkade 1321-Şubat 1904).

⁵³¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1210, 214/218, (21 Zilkade 1327-4 Aralık 1909).

⁵³² BOA., A.MKT., 222/12, (11 Şevval 1265-30 Ağustos 1849).

⁵³³ BOA., A.MKT.UM., 321/23, (1274/1858).

⁵³⁴ BOA., DH.MUİ., 22-2/33, (1 Şevval 1327-16 Ekim 1909).

⁵³⁵ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1180, s.216/282, (23 Zilhicce 1312-17 Haziran 1895); BOA., MŞH.ŞSC.d., 1186, 89/91, (9 Şaban 1312-5 Şubat 1895).

1.6.3. Mahkeme Görevlileri

Mahkemede naibe yardımcı bir takım görevliler bulunmaktadır. Şer'î mahkemelerle birlikte yeni kurulan hukuk meclislerine de reislik yaptığı görülen naiblere yardımcı olan görevlileri şu şekilde sıralamak mümkündür;

1.6.3.1. Müftü

Yönetici sınıfından olmasa da şehir yaşamında saygın bir yeri olan müftü, hukukî bir mesele hakkında sorulan soruya İslam hukuku kuralları çerçevesinde cevap veren kişidir. Şeyhülislam arzı ile padişah tarafından atanan müftü, kadıya bağlı olmamakla birlikte onun danışmanı durumundadır. Müftü bulunmayan kazalarda bu görevi kadı yürütmüştür.⁵³⁶ Kimi zaman da kadı vekili olarak duruşmaları müftü takip etmiştir. Örneğin Elmalı'nın Nazırlar Ma'a Musa Efendi Mahallesi ahalisinden iki kişi arasındaki alacak davasına kadı vekili olarak Müftü Efendi bakmıştır.⁵³⁷

Taraflar mahkemeye gitmeden önce müftüye başvurarak meseleyi kolay ve masrafsız bir şekilde halledebilirler ya da mahkeme sırasında müftüden fetva alabilirlerdi. Diğer taraftan kadı, meselenin çözümünde kararsızlığa düşerse müftüden fetva isteyip aldığı cevaba göre hareket edebilirdi.⁵³⁸ Mahkemede karar müftüye ...*olur mu?* diyerek sorulur, müftü *el-cevap olur/olmaz* ifadesiyle açıklamada bulunurdu.⁵³⁹ Hanefî mezhebine göre fetva veren müftü, fetvayı isteyen ücret alır ve geçimini böyle sağlardı.⁵⁴⁰

Elmalı Kazası'nın 1778 yılındaki müftüsü Ferah Efendi⁵⁴¹, 1840 yılında Cami-i Atik Mahallesi'nde ikamet eden Süleyman Efendi'dir⁵⁴². 1856 yılında Elmalı Müftüsü bulunan Hüseyin Efendi'nin adı, bir cinayet soruşturması kapsamında gayri resmî bir makbuzun altında mührünün bulunması dolayısıyla geçmektedir.⁵⁴³ Adı geçen müftünün muhakeme için

⁵³⁶ İkinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, s.376; İbrahim Özcoşar, **Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti: Mardin (1800-1900)**, Mardin Artuklu Üniversitesi Yay., Mardin, 2009, s.88; Bayraktar, **a.g.e.**, s.55.

⁵³⁷ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**,1245, 23/44, (12 Muharrem 1331-22 Aralık 1912); Ayrıca müftünün kadı vekili olarak baktığı davalardan birkaç örnek olarak bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**,1245, 23/4, (14 Muharrem 1331-24 Aralık 1912); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**,1245, 24/46 (11 Kanun-ı Evvel 1328-24 Aralık 1912).

⁵³⁸ İkinci, **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, s.376.

⁵³⁹ Kezban ile eşi Pomak muhacirlerinden Salih'in boşanma davaları esnasında, babasının yanında ikamet eden davacı Kezban hanımın, 6 aydır eve uğramayan eşini boşamasının caiz olup olmadığı muhakeme esnasında müftüden sorularak fetva istenmiştir, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**,1245, 72/197, (11 Rebi'ü'l-âhır 1331-20 Mart 1913).

⁵⁴⁰ Çadircı, **a.g.e.**, s.92; Özcoşar, **a.g.e.**, s.88.

⁵⁴¹ Ak, **Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyânlık Örneği Yılanhoğulları**, s.50.

⁵⁴² **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, (H.1256/M.1840), s.2.

⁵⁴³ **BOA., MVL.**, 572/42, (15 Zilkade 1274-27 Haziran 1858); **BOA., A.MKT.UM.**, 439/99, (18 Cemâziye'l-evvel 1277-2 Aralık 1860).

İstanbul'a gelmesinin gerekliliği Sadaret makamından Şeyhülislama tezkire ile bildirilmiştir.⁵⁴⁴

Elmalı idare meclisinin tabii üyeleri arasında yer alan Elmalı müftüsü, 1879 yılında Nimetullah Efendi⁵⁴⁵, 1881'den 1884'e kadar İbrahim Efendi⁵⁴⁶, 1887'den 1890'a kadar Ali Efendi⁵⁴⁷, 1894'den 1906'ya kadar Ali Ragıp Efendi⁵⁴⁸, 1912'de ise Hacı Ömer Efendi'dir⁵⁴⁹.

1.6.3.2. Müstantık Muavini

Müstantık sorguya çeken, sorgu hâkimi manalarına gelmektedir.⁵⁵⁰ Ceza davalarında ilk soruşturmayı yapmak üzere yeterli hakim bulunmayan yerlerde, müstantıklık görevini daha çok mahkeme katipleri üzerlerine almışlardır. Müstantıklar, hâkim dışındaki tüm adli memurlar gibi merkez ve taşradaki encümenlerce tespit edilip Adlîye Nezareti tarafından tayin olunurlardı.⁵⁵¹ 1881 yılında Elmalı mahkemesinin müstantık muavini Mustafa Efendi, 1885'te Abdullah Efendi, 1885 ve 1886 yıllarında Vahab Efendi, 1887, 1889 ve 1890 yıllarında Hasan Efendi, 1894'te Yusuf Ziya Efendi, 1896'da Mustafa Efendi, 1899'da Abdullah Efendi, 1906'da Ali Efendi ve 1912'de ise Hafız Edhem Efendi'dir.⁵⁵²

1.6.3.3. Mukavelât Muharriri

1864 yılında Mukavelât Muharrirleri Nizamnâmesi⁵⁵³ çıkarılarak noterlik yapmak üzere mukavelât muharrirliği oluşturulmuştur. Nizamname uyarınca Bidayet mahkemelerinde vazifeli olan bu görevlilerin yerlerinde bulunmadığı zamanlarda, noterlik işlerini mahkeme katipleri yürütecekti.⁵⁵⁴ Günümüzde noterler tarafından düzenlenen vekalet, kefalet ve borçlanma kontratları, mukavelât muharrirlerince hazırlanmaktaydı. Elmalı Bidayet

⁵⁴⁴ BOA., A.MKT.NZD., 257/81, (10 Zilkade 1274-22 Haziran 1858).

⁵⁴⁵ KVS.,1296, Def'a 12, s.122.

⁵⁴⁶ KVS.,1298, Def'a 14, s.135; KVS.,1299, Def'a 15, s.136; KVS.,1301, Def'a 17, s.164.

⁵⁴⁷ KVS.,1304, Def'a 20, s.196; KVS.,1306, Def'a 22, s.196; KVS.,1307, Def'a 23, s.181.

⁵⁴⁸ KVS.,1312, Def'a 26, s.193; KVS.,1314, Def'a 27, s.190; KVS.,1317, Def'a 28, s.218.

⁵⁴⁹ BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 17/31, (10 Zilkade 1330-21 Ekim 1912).

⁵⁵⁰ İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yay., Ankara, 2006, s.1198; Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1984, s.889.

⁵⁵¹ İkinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, s.549.

⁵⁵² KVS., 1298, Def'a 14, s.135; KVS., 1301, Def'a 17, s.164; KVS.,1302, Def'a 18, s.122; KVS.,1303, Def'a 19, s.241; KVS.,1304, Def'a 20, s.196; KVS.,1306, Def'a 22, s.196; KVS.,1307, Def'a 23, s.181; KVS.,1312, Def'a 26, s.193; KVS.,1314, Def'a 27, s.190; KVS.,1317, Def'a 28, s.218; KVS.,1322, Def'a 29, s.161; BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 3/5, (19 Şaban 1330-3 Ağustos 1912).

⁵⁵³ *Düster*, Tertib I, c.4, s.355.

⁵⁵⁴ İkinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, s.549.

Mahkemesinin 1899 yılında mukavelât muharriri İbrahim Necati Efendi⁵⁵⁵, 1906'da Ali Efendi⁵⁵⁶, 1913'te ise yine İbrahim Necati Efendi'dir⁵⁵⁷.

1.6.3.4. Mukayyid

Mahkemede yapılan duruşmanın tutanaklarının kaydı konusunda katiplere yardım eden kayıt memurlarına *mukayyid* denir. Mukayyidler şer'î davaları kayda geçirir, tezkereleri yazar, hüccet, mürasele, defter ve ilamları doğru bir şekilde kayıt altına alırlardı. Naib bilgili, becerikli, dindar ve dürüst gördüğü birini mukayyidliğe tayin için mürasele yazar, ilam ile İstanbul'a bildirir ve beratın gelmesi ile atama işlemi tamamlanırdı.⁵⁵⁸ Mukayyidler belirli bir süre görev yaptıktan sonra katipliğe ve başkatipliğe yükselebiliyorlardı.⁵⁵⁹ Elmalı mahkemesinde görülen davaların tutanaklarının birçoğunun derkenarları altında mukayyid mührüne rastlanmaktadır.⁵⁶⁰

1.6.3.5. Kâtipler

Başkatip ve katipler, mahkeme hâkimi ve ileri gelenlerin uygun gördükleri kimseler arasından seçilerek görevlendirilmişlerdir. Güzel yazı yazabilen, dürüst ve bilgili kişiler, seçimlerde tercih sebebi olmuştur.⁵⁶¹ Başkâtibin görevi, kâtiplerin tutacakları her çeşit kaydın yazım kurallarına uygun olup olmadığını denetleyerek kayda geçirilen ferman, buyruktu ve benzeri resmî yazıların asıllarına uygun biçimde yazılmasını sağlamaktır. Başkâtipler ayrıca kadı'nın veya naibin izni ile nikâh kıyabilirler, gerektiğinde keşiflere gidebilirlerdi. Sicillerin korunmasından da bunlar sorumluydu.⁵⁶² Kimi zaman da kadı ya da naiblerin görev süreleri sonunda mülazemet için İstanbul'a gitmeleri, istifa veya ölümleri halinde mahkemeye vekalet ederlerdi.⁵⁶³

Mal paylaşımalarında terekelerin kayda geçirilmesini sağlayan başkâtipler, başka resmî görevlerde de bulunmuşlardır. Örneğin mahkeme başkâtibi olarak görev yapan Talat Efendi

⁵⁵⁵ KVS., 1306, Def'a 22, s.196.

⁵⁵⁶ KVS., 1322, Def'a 29, s.161.

⁵⁵⁷ BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 39/87, (8 Rebi'ü'l-evvel 1331-15 Şubat 1913).

⁵⁵⁸ Mehmet Beşirli, **Tokat (1771-1853)**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2005, s.116.

⁵⁵⁹ Süme, **a.g.t.**, s.42.

⁵⁶⁰ BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 33/64, (10 Rebi'ü'l-evvel 1331-17 Şubat 1913); BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 34/65, (12 Rebi'ü'l-evvel 1331-19 Şubat 1913); BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 34/66, (17 Rebi'ü'l-evvel 1331-24 Şubat 1913); BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 34/67, (17 Rebi'ü'l-evvel 1331-24 Şubat 1913); BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 34/68, (17 Rebi'ü'l-evvel 1331-24 Şubat 1913).

⁵⁶¹ Bayraktar, **a.g.e.**, s.56.

⁵⁶² Çadircı, **a.g.e.**, s.88.

⁵⁶³ Beşirli, **a.g.e.**, s.115.

aynı zamanda emval-i eytam müdürlüğü de yapmaktaydı.⁵⁶⁴ Elmalı kadı sicillerinde yer alan bütün dava kayıtlarının altında başkâtibin mührüne rastlanmaktadır.⁵⁶⁵

Başkâtiplerin yerine vekillerinin de baktıkları olmuştur. Nitekim Elmalı Kazası mahkemesinde görülen bir vekâlet davasında başkâtiplik görevine zabıt kâtibi vekâlet etmektedir.⁵⁶⁶

Mahkemede görev alan kâtipler de yazıları düzgün, güvenilir, becerikli kimseler arasından yine kadılar tarafından seçilir, seçilen kâtip kadı tarafından bir yazı ile başkâtibe bildirilirdi. Kâtiplerin asıl görevleri, mahkemede yapılan duruşmaları anında mahkeme defterine kaydetmek, merkezden gelen resmî yazılarla benzeri belgeleri olduğu gibi sicillere geçirmekti. Yine hüccet, ilam ve vakıf yazışmaları ile her çeşit senetleri bunlar kayda geçiriyorlardı. Bu hizmetlerinden ötürü mahkeme gelirlerinin bir kısmı *katibiyye* adıyla kendilerine ödeniyordu.⁵⁶⁷ 1845 yılında Cami-i Cedit Mahallesi İmamı olan Hafız Abdülhalik Efendi'nin, mahkeme kâtipliği görevini de yerine getirdiği görülmektedir.⁵⁶⁸

1.6.3.6. Muhzır

Kadı'nın yardımcıları arasında yer alan muhzır, başlangıçtan Tanzimat'ın ilanına kadar niteliğini korumuş ve bir çeşit adlî polis görevini üstlenmiştir. Muhzırbaşının emrindeki muhzırlar, tarafların mahkemede hazır bulunmalarını ve mahkemenin güvenliğini sağlar, getir-götür işlerine bakar, yed-i emin sıfatıyla kadı kararıyla el konulan eşya ve paranın korunması, yetim mallarının gözetilmesi⁵⁶⁹, kimi zaman da mahkeme kâtipliği vazifesini yürütürlerdi. Tanzimat'ın ilanından sonra nizamiye mahkemelerinde muhzırların yerini mübaşirler almıştır. Bunlar mahkemenin idare ve inzibatı ile tebliğ ve celb işlerine bakmışlardır.⁵⁷⁰ 1881 yılında Elmalı mahkemesinde mübaşir İbrahim Çavuş⁵⁷¹, 1894'te Süleyman Efendi ve diğer mübaşir Mehmet Ağa⁵⁷², 1896'da Hafız Efendi ve diğer mübaşir Mehmet Ağa⁵⁷³, 1899'da Mehmet Ağa⁵⁷⁴ ve 1913 yılında Hacı Ahmet oğlu Ömer'dir⁵⁷⁵.

⁵⁶⁴ BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 10/21, (10 Şaban 1330-25 Temmuz 1912); BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, (12 Ramazan 1330-25 Ağustos 1912).

⁵⁶⁵ BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 18/31, (15 Zilkade 1330-26 Ekim 1912); 23/44, (12 Muharrem 1331-22 Aralık 1912).

⁵⁶⁶ BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 64/177, (13 Recep 1331-18 Haziran 1913).

⁵⁶⁷ Çadircı, a.g.e., s.88-90; Bayraktar, a.g.e., s.56.

⁵⁶⁸ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9996, (H.1260/1261-M.1844/1845), s.2.

⁵⁶⁹ Çadircı, a.g.e., s.89.

⁵⁷⁰ Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, s.378.

⁵⁷¹ KVS., 1298, Def'a 14, s.135.

⁵⁷² KVS., 1312, Def'a 26, s.193.

⁵⁷³ KVS., 1314, Def'a 27, s.190.

⁵⁷⁴ KVS., 1317, Def'a 28, s.218.

Bütün davalarda hazır bulunan muhızrlar, tutanakların altında şuhûdû'l-hâl arasında kaydedilmişlerdir.⁵⁷⁶ Bab muhızrları olarak bilinen kapı muhızrları mahkeme kapısında devamlı bekleyerek duruşmaların seyrini bozacak bir olayın çıkmasını önlerler, Salyâne muhızrları ise vergi toplanmasında diğer görevlilerle birlikte hazır bulunurlardı.⁵⁷⁷

Muhızr ücretleri, ücret-i kadem veya ayak teri adıyla davacı tarafından karşılanırdı.⁵⁷⁸ Bununla birlikte haklarında dava açılanları mahkemeye getirdikten sonra bu kişilerden de at, araba, yemek gibi masrafları için muhızriyye, ihzariye ve hademe harcı adı altında belirli bir ücret aldıkları da bilinmektedir.⁵⁷⁹

1.6.3.7. Şuhûdû'l-hâl

Mahkemelerde şehrin ileri gelenlerinden bazıları önemli duruşmalarda hazır bulunurlar, verilen kararların veya dava tutanaklarının sonuna hazır bulunanlardan bir kısmının adları yazılırdı. Bunlara *Şuhûdû'l-hâl* yani *durumun şahitleri* adı verilirdi. Duruşmalar herkese açıktı. Tarafların gösterdikleri şahitler dışında duruşmaları izleyen kimseler arasından birkaçının adları mutlaka Şuhûdû'l-hâl başlığı altında yazılmaktaydı. Eğer hiç kimse mahkemede dinleyici olarak bulunmuyorsa muhızrlardan bir ikisinin ismi tutanak sonuna yazılırdı.⁵⁸⁰ Elmalı'ya ait mahkeme zabıtlarının sonunda kimi zaman müderris, mahalle muhtarları, mahalle imamı, müstantık muavini gibi görevlilerin ismine rastlanmaktadır.⁵⁸¹

Kalabalık bir dinleyici kitlesinin olduğu zamanlarda içlerinden birkaçının adı yazıldıktan sonra “ve diğerleri” anlamına gelen *ve gayrihûm* ibaresiyle tümü belirtiliyordu. Örneğin Elmalı'nın Eymir Köyü ahalisinden Devocioğlu Mehmet kızları Güldalı, Zeliha ve Fatma tarafından bir arazi meselesi nedeniyle açılan dava kaydının sonunda, şahitlerden ikisinin ismi

⁵⁷⁵ BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 25/49, (13 Şaban 1331-18 Temmuz 1913); Ömer Ağa aynı zamanda şer'iyeye mahkemesi hademesi olarak da görev yapmaktadır; bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 26/50, (21 Şevval 1330-3 Ekim 1912).

⁵⁷⁶ Bayraktar, a.g.e., s.55.

⁵⁷⁷ Çadırcı, a.g.e., s.90.

⁵⁷⁸ Akman, a.g.e., s.46.

⁵⁷⁹ Bayraktar, a.g.e., s.55-56; Abacı, a.g.e., s.62.

⁵⁸⁰ Çadırcı, a.g.e., s.90.

⁵⁸¹ Bir mahkeme zabtının altında *Şuhûdû'l-hâl* arasında Müstantık Muavini Hafız Edhem Efendi ile Müderrisinden Hacı Rasih Efendi'nin kayıtları görülür, bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 3/5, (19 Şaban 1930-3 Ağustos 1912); Alacak meselesi nedeniyle açılan bir davanın durum şahitleri arasında ise Nazırlar Ma'a Musa Efendi Mahallesi imamı Yuvalızade Hacı Mustafa Efendi, muhtar-ı evveli Kethüdazade Mehmet Nuri Efendi, muhtar-ı sanisi Yuvalızade Hacı Şakir Çavuş'un isimlerine rastlanmaktadır, bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d.,1245, 23/44, (12 Muharrem 1331-22 Aralık 1912).

yazıldıktan sonra *ve gayrihûm* denilerek geri kalanların ismi sayılmamıştır.⁵⁸² Davanın niteliğine göre durumun tanıkları değişmektedir.⁵⁸³

Yukarıda adı geçenlerin dışında mahkemede görevli aza⁵⁸⁴, hademe⁵⁸⁵ ve odacı⁵⁸⁶ gibi vazifeliler bulunmaktaydı.

⁵⁸² **BOA., MŞH.ŞSC.d.**,1245, 24/46, (14 Muharrem 1331-24 Aralık 1912).

⁵⁸³ Toplumun geniş kesimlerini ilgilendiren veya şehrin ileri gelenleri arasında zuhur eden davaların şahitleri arasında müftü, nakibü'l-eşraf kaymakamı, şeyh ve dervişlerden bazıları ile esnaf kethüdalarının adlarının geçtiği olurdu. Dava vergi ile ilgili ise şehir kethüdası, şehir ayamı ve esnaf temsilcilerinin adları yazılırdı, bkz. Çadırcı, **a.g.e.**, s.89.

⁵⁸⁴ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**,1245, 39/87, (2 Rebi'ü'l-âhır 1331-11 Mart 1913).

⁵⁸⁵ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**,1245, 4/7, (16 Şaban 1330-31 Temmuz 1912); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**,1245, 26/50, (21 Şevval 1330-3 Ekim 1912).

⁵⁸⁶ **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.161.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI

2.1. XIX. Yüzyılda Elmalı Kazası'nın Nüfusu

Bir iskân yerinin şehir özelliğini kazanmasında tek başına olmasa da en önemli etkenlerden biri nüfus yoğunluğudur. Nüfus, çeşitli ülkelere ve coğrafi şartlara göre değiştiği gibi toplumların dönüşümünde de daima etkin bir rol oynamıştır.⁵⁸⁷ Sosyolog ve ekonomistler nüfusu *ekonomik kalkınmaya tesir eden bir faktör* olarak incelemektedirler. Bu açıdan nüfus artışı ve azalması tarihi olayların kimi zaman sebepleri kimi zaman da sonuçları arasında yer alır.⁵⁸⁸

Devletler açısından, sınırları içerisinde yaşayan tebaanın kayıt altına alınması önem arz etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu da hem insan hem de gelir kaynaklarını tek tek tespit ederek çeşitli defterlere kaydetmeyi, temel görevlerinden saymıştır. Bu, hem kayıt dışı ekonomi için önemlidir hem de devletin kendi uyuşu altında yaşayan reayasının güvenliğini sağlaması açısından lüzumlu bir uygulamadır.⁵⁸⁹

Nüfus sayımı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı olduğu bir kavram değildir. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, yeni fethedilen yerler başta olmak üzere, bütün ülke topraklarında sayımlar ve yazımlar yapılmıştır. Sayımlarda *hane* birim olarak alınmış ve sadece erkek nüfus sayılmıştır.⁵⁹⁰ Bu sayımlar memleket/toprak yazımı anlamına gelen *tahrir defterlerinden* oluşmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki ilk nüfus bilgileri söz konusu bu *tahrir defterlerinden* elde edilir. Tahrir defterleri askere almada, vergilendirmede ve diğer kamu hizmetlerinin görülmesinde başvuru ana kaynak olduğundan büyük bir titizlikle saklanmış⁵⁹¹ ve genellikle 30-40 yılda bir yapılmıştır.⁵⁹² Tahrir defterlerinin tutulmasındaki asıl amaç, fethedilen bölgelerin gelir kaynaklarını ortaya çıkarmak ve bu gelir kaynaklarının dirlik olarak dağıtımının gerçekleştirilmesini sağlamaktır. 1590'lı yıllara kadar düzenli aralıklarla

⁵⁸⁷ Karpat, **a.g.e.**, s.25; Karaca, **a.g.e.**, s.97.

⁵⁸⁸ Ali Güler, "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında Türkiye'nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış", **Osmanlı**, c.4, (ed.Güler Eren), YTY, Ankara, 1999, s.567.

⁵⁸⁹ Cengiz Eroğlu vd., **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep**, ORSAM, Ankara, 2012, s.43.

⁵⁹⁰ Nuri Akbayar, "Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu", **TCTA**, c.5, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.1238-1239.

⁵⁹¹ Musa Çadırcı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, s.I, Ankara, 1980, s.109.

⁵⁹² Tevfik Çavdar, "Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri", **Osmanlı**, c.4, (ed.Güler Eren), YTY, Ankara, 1999, s.551.

gerçekleştirilen tahrirler, bu dönemden sonra kesintiye uğramıştır.⁵⁹³ Düzensiz biçimde de olsa *yoklamalarla* yetinilmiştir.⁵⁹⁴

XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki Osmanlı nüfusu, tahrirlerin yetersizliği ve bahse konu dönemde yaşanan sosyal karışıklıklar nedeniyle bütün açıklığı ile ortaya konamazken XIX. yüzyıla doğru bu olumsuzluklar yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu nüfusu ile ilgili yaşanan en önemli gelişmelerden birisi de hiç şüphesiz İmparatorluğun iç kesimlerine doğru yaşanan kitlesel göçlerdir. Yaşanan bu göçler nedeniyle İmparatorluğun bilhassa Müslüman nüfusunda gözle görülür bir artış saptanmıştır.⁵⁹⁵

XIX. yüzyılda Osmanlı'da görülen merkezileşme çabaları ekseninde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte, kurulması planlanan modern orduya asker alınması gerekliliği, erkek nüfusun yaşı ve sayısı hakkında doğru bilgiye ulaşılması zorunluluğunu doğurmuş ve bunun için sağlıklı bir kayıt sistemine ihtiyaç duyulmuştur.⁵⁹⁶ Söz konusu kayıt sistemi için 1829 yılında başlanılan nüfus sayımı, Osmanlı'nın Rusya ile girmiş olduğu savaş dolayısıyla bir sonuca varamamış, akabinde imzalanan Edirne Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Hükümeti, yeni bir nüfus sayımı için hazırlıklara başlamıştır.⁵⁹⁷

Öncelikle 1830 yılında oluşturulan özel bir mecliste, İmparatorluğu kapsayacak bir sayımın yapılması kararlaştırılmış ve sayımın nasıl, kimler tarafından ve nerelerde yapılacağını bildiren talimatnameler hazırlanmıştır. Neticede 1830 yılı baharında Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm eyalet, sancak ve kazalarında sayım başlatılmıştır. Sayım sonuçlarının değerlendirilmesi için de İstanbul'da yine 1831 yılında Ceride Nezareti kurulmuştur.⁵⁹⁸ Bütün sayım defterleri toplandıktan sonra veriler kısaltılarak sonuçları bir deftere kaydedilmiştir.⁵⁹⁹

1831 sayımında, Müslüman erkeklerin orduya alınması, gayrimüslimlere de şahsî vergi uygulaması getirmek amaçlanmıştır.⁶⁰⁰ Bu nedenle sadece erkek nüfus sayılmış ve sayım gizli tutulmuştur. Sayım memurları, uzun süren askerlik hizmetinden bitkin düşmüş olan

⁵⁹³ Numan Elibol, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, c.12, s.2, Isparta, 2007, s.137.

⁵⁹⁴ Akbayar, **a.g.m.**, s.1239.

⁵⁹⁵ Elibol, **a.g.m.**, s.152,155,156.

⁵⁹⁶ Karpat, **a.g.e.**, s.35.

⁵⁹⁷ Karal, **a.g.e.**, s.8; Ertan Gökmen, "Manisa Medreseleri Nüfus Yoklama Defteri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c.XXVII, s.2, Aralık 2012, s.383.

⁵⁹⁸ Çadircı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma", s.110-111.

⁵⁹⁹ Mutullah Sungur, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Nüfus ve Nüfus Sayımları", **Osmanlı**, c.4, (ed. Güler Eren), YTY, Ankara, 1999, s.560.

⁶⁰⁰ Karpat, **a.g.e.**, s.43.

Müslümanların kuşkularını gidermek ve doğru cevap vermelerini sağlamak amacıyla güven ve saygı duyulan kadılar ve ulema arasından seçilmiştir.⁶⁰¹

Her sayım memuru birden fazla kazaya atanmıştır. 1831 yılında Anadolu Eyaleti'ne bağlı 15 livadan biri olan Teke Sancağı'na⁶⁰² bağlı kazaların sayım memuru, *Silahşorandan Hidayet Ağa*'dır.⁶⁰³

İlk nüfus sayımının ardından modern anlamda nüfus sayımı aralıklarla devam etmiştir. Elmalı'da 1831 yılının ardından 1840 ve 1845 yıllarında iki nüfus sayımına daha rastlanmaktadır. Özellikle 1845 yılı nüfus sayımının defterin tutuluş tarzı bakımından askerî amaçlı olduğu açıktır.

1840–1845 yılları arasında tutulan *temettuât defterleri* de nüfus tespiti açısından önemli kaynaklar arasında gelmektedir. Vergi mükelleflerinin mal varlıkları, yıllık kazançları ve vergi miktarlarının kaydedildiği bu defterlerden hane ve nüfus tespiti yapmak mümkündür. Bu bakımdan birçok konuda ayrıntılı bilgi veren temettuât defterleri, XIX. yüzyıl sosyal ve iktisadî tarihi kaynağı olarak çok kıymetli bilgiler içermektedir.⁶⁰⁴

Osmanlı nüfusu konusundaki bir diğer önemli bilgi kaynağı *Salnameler* (Yıllıklar)'dir. 1847 yılında yayımlanan ilk devlet salnamesinin ardından, 1868 yılından itibaren vilayetlerin nüfusunu veren çeşitli salnamelere rastlanmaktadır. Salnamelerdeki nüfusla ilgili bu rakamlar, gerçek sayımlardan ve vergi kayıtları gibi vilayet yöneticilerinin elindeki diğer bilgilerden sağlanmıştır.⁶⁰⁵

Nüfusla ilgili başvuru olan diğer bir kaynak çeşidi, yerli ve yabancı gözlemcilerin kaleme aldıkları seyahatnameler ve istatistiklerdir. Çeşitli amaçlarla bölgeyi ziyaret etmiş bulunan bu gözlemcilerin, bölge hakkında tutmuş oldukları notlar son derece önem arz etmektedir ve genellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısına ilişkin bilgiler veren bu seyahatnameler ile istatistiklerden, Elmalı nüfusu ile ilgili bilgi edinmek mümkündür.

2.1.1. Müslüman Nüfus

Osmanlı'nın modern anlamda ilk nüfus sayımı olan 1831 sayımında, halkı ürkütmemek için Müslümanlar genelde, matluba muvafık ve matluba gayri-muvafık olarak ya da askerliğe uygun olan kişiler için sadece *mim* (م) harfi ile sınıflandırılmıştır.⁶⁰⁶ Elmalı nüfus sayımında

⁶⁰¹ A.g.e., s.67; Karal, a.g.e., s.17.

⁶⁰² Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdari Taksimat ve Nüfus", *Bellekten*, c.XV, s.60, TTK, Ankara, Ekim 1951, s.620.

⁶⁰³ Karal, a.g.e., s.122.

⁶⁰⁴ Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", s.395.

⁶⁰⁵ Karpat, a.g.e., s.37.

⁶⁰⁶ Karpat, a.g.e., s.68; Karal, a.g.e., s.18-19.

da askere yarar kişileri tayin etmek için *mathuba muvafik* ibaresinin yerine sadece *mim* (م) harfinin konulmuş olduğu görülmektedir.⁶⁰⁷ Erkek nüfusun sayımı sırasında kişilerin fiziksel özellikleri, meslekleri, yaşları, öğrencilik ve askerlik durumları kayıt altına alınmıştır.⁶⁰⁸ Bu göre Elmalı Kazası'nın 25 mahallesi içinde 23 Müslüman mahallesinin toplam nüfusu 1852; tamamı Müslümanlardan müteşekkil 36 köyünün toplam nüfusu ise 3035'tir ve bu tarihte Elmalı'nın yaş ortalamasının 25 olduğu görülmektedir.⁶⁰⁹

1831 sayımında başka kazalardan gelip Elmalı Kazası'nın merkezi ile Kışla, Tavıllar, Eymir, Düden, Tekke, Salur, Karaköy, Pirhasanlar, Subaşı, Karamık, Mursal, Mümür, Yalnızdam, Beyler Çiftliği, Salih Ağa Çiftliği köylerinde birkaç seneden beri sakin olan ahalinin de sayılıp ayrı bir deftere kaydedildiği ve bunların toplam nüfuslarının 104 olduğu anlaşılmaktadır.⁶¹⁰ Söz konusu Müslüman ahalinin de eklenmesiyle 1831 yılında Elmalı Kazası'nın toplam 5140 olan nüfusunun 4991'ini Müslümanların oluşturduğu anlaşılmaktadır (bkz. Tablo 2.1).

Elmalı'da bir ailenin ortalama 5 kişiden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda Elmalı'da yaşayan Müslüman ahalinin toplam nüfusunun 24.955 civarında olduğunu söylemek mümkündür. Teke Sancağı'nın bu dönemdeki erkek genel nüfusu 37.574 olup Elmalı erkek nüfusunun genel nüfusa oranı %13 olarak tespit edilmektedir. En yoğun nüfus Antalya Kazası'nda görülmekle birlikte kaza bazında ikinci sırayı Elmalı Kazası almaktadır.⁶¹¹

1831 sayımına göre Elmalı Kazası'nın nüfus bakımından en büyük mahalleleri *Cami-i Atik* ve *Cami-i Cedit* iken, en büyük köyleri *Yuva* ve *Semayük*'tür. Buna karşılık en küçük mahalle *Abdallar*, en küçük köy *Kuzköy*'dür.

⁶⁰⁷ BOA., NFS.d.,3193, s.1-23.

⁶⁰⁸ Defterde fiziksel farklılıklar “zenci, topal, yekçeşm”, fiziksel özellikler “sarı, kumral, kara, köse sakallı”, genç olanlar “şabb-ı emred, ter bıyıklı”, durumları da “yetim, imam” gibi terimlerle anlatılırken meslekler “tüccar, debbağ, bahçıvan, rençber, deveci, dikici, helvacı, leblebici, kaltakçı” gibi zanaatlarla açıklanmıştır, bkz. BOA., NFS.d., 3193; BOA., NFS.d., 3194, s.237-467.

⁶⁰⁹ Nüfus katibinin deftere yazdığı nüfus rakamları ile tarafımızdan yapılan hesaplamalar arasında fark görülmektedir. Katibin hesabına göre mahallelerin nüfusu 1812, kuraların nüfusu 2923 ve toplam nüfus 4735'tir. Ancak tarafımızdan yapılan hesaplamalarda toplam rakam 4887 olarak çıkmaktadır, krş. BOA., NFS.d.,3193; BOA., NFS.d.,3194,; Buradan hareketle Karal ve çalışması sırasında O'nun eserinden yararlanan Karpat da defterin sonunda bulunan 4735 toplam rakamını kullanmışlardır, bkz. Karpat, a.g.e., s.236; Karal, a.g.e., s.205; Sayımda mahallelerden 66, köylerden 42 olmak üzere toplam 108 kişi eğitim için şehir dışında bulunmaktadır ve bu kişiler “muallimde” ibaresiyle belirtilmiştir. Sayım sırasında ayrıca belirtilen diğer bir sınıf, atlı asker olan “sipahiler”dir. Buna göre “Savriklar (İshak Dede)” mahallesinin 69 kişilik nüfusunun 5'i sipahidir, bkz. BOA., NFS.d., 3193, s.9.

⁶¹⁰ Adı geçen defterde Tahtacı ve Abdallar olarak adlandırılan Taife-i Kıbtıyanlar ile üç-beş seneden beri Burdur, Tefenni, Gölhisar, Beşkaza, Sazak gibi kazalardan gelip Elmalı'da iskan olunan ahalinin nüfusları tutulmuştur. Elmalı Kazası dahilinde iskan olunan bu kişilerden bir kişi demircidir. Bunun dışında bir de “teveinan” adıyla ikiz kaydına rastlanmaktadır, bkz. BOA., NFS.d., 3201, s.4-19.

⁶¹¹ Mehmet Ak, “Teke Sancağı'nda 1831 Sayımına Göre Nüfus ve Yerleşme”, *Journal of History Studies*, Volume 6, Issue 3, April 2014, s. 36.

Modern anlamda ilk nüfus sayımının ardından Elmalı'da yeni bir nüfus sayımına 1840 yılında rastlanmaktadır. 5 Mart 1840 olarak tarihlendirilen bu nüfus defterinde kayıtlı 25 mahallenin 23'ü Müslüman mahallesidir. Mahallelerin hane sayısı 955, nüfusu 1921; tümü Müslüman olan 40 köyün hane sayısı 1327, nüfusu 3475'tir. Bu verilere göre Elmalı Kazası'nın toplam 2353 hanesinin 2282'si ve toplam 5572 olan nüfusunun 5396'sı Müslüman ahaliden oluşmaktadır.⁶¹² Bu verilere göre hane başına ortalama 4,7 yani 5 kişinin düştüğü söylenebilir. Öte yandan bir önceki nüfus sayımına göre aradan geçen 9 yıl içerisinde Müslüman nüfusunda 405 kişilik bir artış gözlenmektedir.

1840 yılına ait bu defterde, bir önceki nüfus kayıtlarına göre yazım usulünde pek bir fark görülmezken –fiziksel özelliklerin yazımı, meslekleri, yaşları, baba adı vb.- gayrimüslim mahallelerinin ayrı bir deftere kaydedilmeyip aynı defter içinde yer aldığı ve fiziksel özellikleri, meslekleri, yaşları ile cizye mükelleflerinin not düştüğü görülmektedir.⁶¹³ Ancak 1831 yılından farklı olarak hane ve sıra numaraları kaydedilmiştir. Sayım sırasında timar olarak geçen köyler özellikle belirtilmiştir.⁶¹⁴

1840 yılında tutulan nüfus defterine göre Elmalı'nın nüfus ve hane bakımından en gelişmiş mahalleleri *Cami-i Atik* ve *Cami-i Cedit* mahalleleri iken en az nüfusa sahip mahallesi 5 hanesi ve 9 nüfusuyla *Abdallar Mahallesi*'dir. Bununla birlikte üç mahallenin bir diğeriyle birleştirilerek sayıldığı görülmektedir. Bu mahallelerden İshak Dede Mahallesi, *Savriklar Mahallesi* ile birleştirilirken Pınarbaşı Mahallesi, *Karapınar Mahallesi* ile Kazgancılar Mahallesi de *Nacaklar Mahallesi* ile birleştirilmiştir. Birleştirilen bu mahallelerden *Pınarbaşı* ve *Karapınar* mahallelerinin hane sayısının 20, nüfus sayısının 36 olduğu düşünüldüğünde bu iki mahallenin de tek başlarına küçük yerleşimler olduğu dikkat çekmektedir.

Elmalı Kazası'nın köylerine gelince; 1840 yılında nüfus ve hane bakımından diğerleriyle kıyaslanamayacak derecede gelişmiş olduğu anlaşılan *Yuva Köyü*, 150 haneye ve 394 nüfusa sahiptir. Ardından 110 hane ve 278 nüfusa sahip olan *Semayük Köyü*'nün de gelişmiş köyler

⁶¹² BOA., NFS.d., 3215, s.1-111.

⁶¹³ Defterde askerî vazifeler “redif, mansurede, timarlı süvari, redif kola ağası, binbaşı, timarlı tekaüd vb.”, fiziksel engeller “yek-çeşm, topal vb.”, fiziksel özellikler “uzun-orta-kısa boylu, kara-kumral-ak sakallı, karakumral bıyıklı, şabb-ı emred, ter bıyıklı vb.”, durumları “masum, yetim, sabi vb.”, unvanlar “şeyh, molla, Hacı, Gök, Arnavutoğlu, Konyalı, Tataroğlu, ekmekçi, dikici, demirci, değirmenci, pabuççu, debbağ, berber, tüccar, natır, dülger, helvacı, çilingir vb.” kişilerin yaşlarıyla birlikte kayıt altına alınmıştır. Bununla birlikte Elmalı mahalleleri içinde “3 muhtedi” (İmamlar mah. Hane.21/Sıra 42, Tahtamescid mah. Hane.50/Sıra.111, Hane.58/Sıra.123,) ve “2 gulam”a (Kabmescid mah. Hane.5/Sıra17, Hane.5/Sıra 18) rastlanmaktadır, BOA., NFS.d., 3215, s.1-111; Genellikle muhtediler arasında ve kölelerde olduğu gibi baba adı konusunda bir belirsizlik yaşandığı durumlarda şahıslar kayıtlara “Abdullah oğlu” şeklinde geçirilmiştir.

⁶¹⁴ BOA., NFS.d., 3215, s.1-111, Timar ve vakıf olarak geçen köylerin isimleri şöyledir: Yazı, Söğle, Eskihisar, Tekke, Geçmen, Ayvasıl, Karamık, Bucak, Yuva, Yalnızdam, Çiftlik-i Cedit, Dire, Çoban, Subaşı, Serkiz, Kortan, Çuğun, Kuz, Bayındır, İlyacı, Gilevgi ve Semayük.

arasında olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık en küçük köy 8 hane ve 13 nüfusa sahip *Kuz Köyü*'dür.⁶¹⁵

1840 yılı nüfus verilerini temettuât defterlerinden de takip etmek mümkündür. Tapu tahrir defterlerinin bir devamı olarak tutulan *temettuât defterleri* aynı zamanda birer nüfus defteri gibi de düşünülmüştür.⁶¹⁶ Nitekim 1840 yılında tebaanın mal varlıklarını ve vergilerini tespit etmek amacıyla tutulmuş olan temettuât defterlerine göre Elmalı Kazası'nın ikisi gayrimüslim olmak üzere toplam 25 mahallesi bulunmaktadır. Köy sayısı 40 olan Elmalı Kazası'nın 5547 olan nüfusunun 5374'ü Müslümanlardan oluşmaktadır.⁶¹⁷ 1840 yılında tutulan nüfus ve temettuât defteri karşılaştırıldığında rakamların birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Hane başına düşen kişi sayısı ortalaması 4,5'tir.

Yine 1840'lı yılların başlarında bölgede bulunan seyyahlar Spratt ve Forbes'e göre Türkçe adı Adalya Paşalığı olan Teke Sancağı, 9 bölgeye bölünmüş olup 44 köyü olan Elmalı Kazası, 65 köyden oluşan merkez kaza Antalya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. Bu bilginin kendilerine Adalya'daki Britanya Konsolosu J.Purdie tarafından verildiğini bildiren Spratt ve Forbes'e göre, 1842 yılında bölgeye uğrayan Sir Charles Fellows'un kazanın nüfusu hakkında vermiş olduğu 20 bin rakamı abartılı olup güvenilir kent halkı tarafından kendilerine verilen ortalama rakam 8 bin dolaylarındadır ve onlar arasında epey Ermeni, birçok da Rum vardır.⁶¹⁸ 1841 yılına doğru Elmalı'dan geçmiş olan Schönborn'a göre, o sırada şehrin nüfusu, kısmen Ermeni ve Rum unsurlarını da kapsamak üzere 10 bini bulmaktadır.⁶¹⁹ Seyyahların vermiş olduğu nüfus verileri abartılı görünmekle birlikte ancak kadınların da dahil edildiği bir sayımda bu rakama ulaşılabilir.

1844 yılına gelindiğinde orduyu yeniden düzenlemek ve asker alma usulünü değiştirmek amacıyla Harbiye Nazırı Rıza Paşa'nın başkanlığında tüm ülke genelinde bir nüfus sayımına başlanmıştır. Ancak nüfus miktarına göre vergi yükü altında kalacaklarını düşünen halk tereddüde kapılmış, çoğu yerde nüfus miktarları az gösterilmek istenmiştir.⁶²⁰ Elmalı'da daha çok askerî amaçlarla yapıldığını düşünülen bu nevî bir nüfus sayımına 1845 yılında rastlanmaktadır.

10 Mart 1845 yılının nüfus sayım defteri 1831 ve 1840 yılı sayımlarından biraz farklıdır. Hiçbir isme rastlanmayan Müslümanların sayımında mahalle ve köylerin nüfusları vergi

⁶¹⁵ BOA., NFS.d., 3215.

⁶¹⁶ Nuri Adıyeke, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", OTAM, s.11, Ankara, 2000, s.771.

⁶¹⁷ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947, (H.1256/M.1840); BOA., ML.VRD.TMT.d., 9951, (H.1256/M.1840).

⁶¹⁸ Spratt-Forbes, a.g.e., s.220-221, 287.

⁶¹⁹ Besim Darkot, "Elmalı", İA, c.IV, MEB, İstanbul, 1978, s.238.

⁶²⁰ Sungur, a.g.m., s.561.

çeşitlerine ve nizamiye, sipahi, redif, sabi, musin, amelmande gibi terimlerin kullanıldığı fiziksel durumlara göre sınıflandırılmıştır. Sayım sırasında kazada bulunmayanlar *mahall-i aherde* ifadesiyle belirtilmiştir.

Bu deftere göre 23 Müslüman mahallesinin hane sayısı 944, nüfusu 2138 iken hepsi Müslüman olan 40 köyün hane sayısı 1305, nüfusu 3721'dir. Bu tarihte kaydedilen Han-ı Cedit'de ve mahallelerde bulunan yabancı Müslüman sayısı 34'tür. Bunun dışında Elmalı Kazası'nda iskân olunmuş, Sarikeçili Aşireti'nden 12 hane ve 24 kişiye, 14 hane ve 46 nüfusla Abdallara, 25 hane ve 73 nüfusla da Tahtacılarla rastlanmaktadır. Böylece kazanın 6317 olan toplam nüfusunun 6036'sını Müslüman ahali oluşturmaktadır. Hane başına 5,2 kişi düşmektedir. Defterler parça parça yapılan sayımın ardından Alay Emmini Mehmet Bey, müdür ve muhtarlar tarafından kontrol edilip kaydedilmiştir.⁶²¹ Bir önceki sayıma göre 640 kişiden oluşan nüfus artışının önemli bir kısmı, kazaya dışarıdan yapılan göçlerle ilgili olmalıdır.

1845 yılı nüfus sayımına göre, Elmalı Kazası'nın nüfus ve hane bakımından yine en büyük mahalleleri 107 hane, 235 nüfusla *Cami-i Atik* ve 99 hane, 228 nüfusla *Cami-i Cedit*'tir. En büyük köyleri ise 148 hane, 413 nüfus ile *Yuva* ve 112 hane, 301 nüfusuyla *Semayük*'tür. Buna karşılık en küçük mahallesi 5 hane, 13 nüfusıyla *Abdallar* iken en küçük köyü 8 hane, 18 nüfusıyla daha önceki yıllarda da görüldüğü gibi *Kuzköy*'dür.

1831-1845 yılları arasında Tahtamescid, Cami-i Cedit, Musa Efendi, Nazırlar, Nacaklar ve Kazancılar mahalleri ile Yuva ve Kışla gibi kimi köylerin hane sayıları azalırken veya sabit kalırken nüfuslarının arttığı gözlemlenmektedir. Karamık, Bucak, Macun ve Subaşı (Bayralar) köylerinin ise hane ve nüfus yönünden sürekli bir düşüş yaşadığına şahit olunmaktadır. Müğren ve Semayük köylerinin hane sayılarında ciddi bir fark görülmezken nüfus rakamlarında belirgin bir artışla karşılaşmaktadır. Adı geçen köylerdeki bu artış ve azalışların sebebi konargöçer nüfusun yer değiştirmesi ile ilgili olabilir. Tüm bu verilere dayanarak XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Elmalı Kazası'nın nüfusunda istikrarlı bir artıştan söz etmek mümkündür.

13 Eylül 1859-12 Ocak 1860 tarihleri arasında, Elmalı Kazası'nın mahalle ve köylerinin doğum ve ölüm kayıtlarının tutulduğu nüfus defterinde, bu tarihler arasında 44 ölüm, 55 doğum olayının gerçekleştiği, 2 kişinin mükerreren yazıldığı toplam 101 kişinin kaydının tutulduğu görülmektedir.⁶²² Bu defter muhtemelen nüfus sayımına ek olarak yapılan ara nüfus sayımlarından biridir. Bu tarihten sonra XIX. yüzyılın ikinci yarısına ilişkin nüfus hareketlerini ise salnameler ve seyahatnameler vasıtasıyla takip etmek mümkündür (bkz.

⁶²¹ BOA., NFS.d.,3233, s.13-15; BOA., NFS.d.,3230,s.21; BOA., NFS.d.,3231, s.7.

⁶²² BOA., KK.d., 6574/290, (1 Eylül 1275-13 Eylül 1859), s.1-5.

Tablo 2.2). Ancak vilayet salnamelerinde verilen Elmalı ve bağlı nahiyelerinin nüfus bilgilerinin güvenilirliği tartışmalıdır. Bununla birlikte 1870’li yıllarda Elmalı merkez erkek nüfusunun ortalama 6000 civarında olduğu söylenebilir. 1871-1873 yılları arasında Elmalı Kazası’nın en büyük iki köyü yine *Yuva* ve *Semayük* köyleridir. Mahallelerin nüfus toplamı genel olarak verildiği için tek tek nüfus yoğunlukları değerlendirilememekle birlikte 1831-1845 yılları arasındakinden çok da farklı olmadığı düşünülmektedir.

1872 yılında bölgeyi dolaşan Davis, Elmalı Kasabası’nın büyüklüğünden yola çıkarak, birçoğu Rum ve Ermeni olan 12 bin civarında bir nüfus barındırdığı tahmininde bulunmuştur.⁶²³ Bu tahmin Elmalı’nın nahiyeleriyle birlikte salnamelerdeki toplam nüfusa yaklaşık olarak yakın görünmektedir.

1879 yılında Elmalı nahiyelerinin nüfusu ayrı ayrı verilmeyip kaza genel nüfusuna eklenmiştir. Bu bağlamda Elmalı Kazası’nın nahiyeleri ile birlikte köy sayısı 76; hane sayısı 4829; 11.518 olan toplam nüfusu içinde Müslüman nüfusu 11.268’dir.⁶²⁴

1880’li yılların başlarındaki verilerin kullanıldığı düşünülen⁶²⁵ Şemseddin Sami’nin *Kamus’ul Alam* ve Ali Cevad’ın *Memalik-i Osmaniye’nin Tarih ve Coğrafya Lügatı* adlı eserlerinden edinilen bilgilere göre Elmalı, kendine bağlı olan *Finike* ve *Kardıç Maa İğdir* nahiyelerini de içine alan 75 köyü kapsamaktadır. Ali Cevad, Elmalı’nın merkezinde 5-6 bin olmak üzere toplam 20 bin civarında nüfusun yaşadığını bildirirken Şemseddin Sami merkezde 8 bin olmak üzere toplam 18 bin kişilik bir nüfustan bahsetmektedir.⁶²⁶

Vital Cuinet’in *La Turquie d’Asie* adlı eseri, Osmanlı Devleti’nin 1881-1882/1893 nüfus sayımıyla aynı döneme denk gelmektedir.⁶²⁷ Cuinet’e göre, Finike ile İğdir ve Kardıç nahiyelerinin de dahil olduğu, 76 köyden oluşan Elmalı Kazası’nın merkez nüfusu 3-4 bin toplam nüfusu 45 bindir ve bu rakamın 39.566’sı Müslümandır.⁶²⁸ Söz konusu bilgilerin bahsedilen dönem için oldukça abartılı olduğu düşünülmektedir.

1883 yılında Finike dışındaki nahiyelerin kendinden ayrılmasıyla toplam köy sayısı 60’a düşen Elmalı merkezinin köy sayısı 40, hane sayısı 2914, 6268 olan toplam nüfusunun 6081’i Müslüman nüfustur. Finike Nahiyesi’nin köy sayısı 20, hane sayısı 1079, Müslüman nüfusu ise 2272’dir. Bu veriler ışığında 1883 yılında Elmalı Kazası’nın toplam hane sayısı 3993,

⁶²³ Davis, **a.g.e.**, s.188.

⁶²⁴ **KVS.**, 1296, Def’a 12, s.158.

⁶²⁵ Zira 1887 yılından itibaren İğdir Maa Kardıç artık Elmalı Kazası’nın bir nahiyesi değildir, bkz. **KVS.**, 1304, Def’a 20, s.186.

⁶²⁶ Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s.1025; Ali Cevat, **Memalik-i Osmaniye’nin Tarih ve Coğrafya Lügatı**, Kısmı Evvel Lügat-ı Coğrafya, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1313, s.118.

⁶²⁷ Mehmet Okur-Veyssel Usta; “Karadeniz Bölgesi’nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme”, **Journal of History Studies**, 2009/1, s.48-49.

⁶²⁸ Cuinet, **a.g.e.**, s.118.

toplam nüfusu 8540'tır.⁶²⁹ 1884, 1885 ve 1886 yıllarında nüfus hakkında kaydedilen rakamlar değişmemiştir.⁶³⁰

Kadınların ilk kez sayıldığı 1881/82-1893 nüfus sayımına göre 24.053 olan toplam Elmalı nüfusunun 11.752 Müslüman kadın, 11.846 Müslüman erkektir.⁶³¹

1894 yılında nüfusla ilgili daha kapsamlı bilgilere ulaşılmaktadır. Bu tarihte Elmalı Kazası'nın mahalle sayısı 24, köy sayısı 40, hane sayısı 2481 iken; 13.443 olan toplam merkez kaza nüfusu içinde Müslüman erkek nüfus 6486, Müslüman kadın nüfus 6500'dür. Hiç gayrimüslüm nüfusu kaydedilmediği görülen Finike Nahiyesi'nin köy sayısı 20, hane sayısı 882 iken Müslüman erkek nüfus 2169, Müslüman kadın nüfus 2142'dir. Buna göre Elmalı Kazası'nın toplam köyü 60, toplam hanesi 3363, toplam nüfusu ise 17.754'tür ve bu sayımın 17.297'sini Müslüman nüfus oluşturmaktadır.⁶³² Bir önceki sayıma göre Müslüman nüfusunda ciddi bir düşüş gözlenmektedir.

1899 yılında Elmalı'nın toplam nüfusu 14.358 kişiden oluşup 13.795'i Müslümandır. Merkez kazanın toplam köy sayısı 40, toplam hane sayısı 3782'dir. Finike Nahiyesi'nin hane sayısı 1817 iken toplam nüfusu 5990 kişi olup hepsi Müslümandır. Bu bilgilere göre Elmalı'nın toplam hanesi 5599, toplam nüfusu ise 20.348'dir.⁶³³

1906 yılında Finike Nahiyesi'yle birlikte Elmalı Kazası'nın toplam 30.005 olan nüfusunun 14.667'si Müslüman erkek, 14.477'si Müslüman kadından oluşmaktadır.⁶³⁴ 1913'te ise 84 köy, 5475 hane ile toplam nüfusu 33.184'tür.⁶³⁵

Son Osmanlı nüfus sayımının 1914 yılında gerçekleştirildiği bilinmektedir. Ancak bu sayım, bizzat mahallinde değil, taşradaki nüfus idarelerinin yıl içindeki değişikliklerle ilgili verdikleri bilgiler dikkate alınarak yapılmıştır.⁶³⁶ Finike'nin Elmalı'dan ayrılarak ayrı bir kaza olarak belirdiği 1914 yılında Antalya Livası nüfusunun kadın-erkek ayrımı olmadan sayıldığı

⁶²⁹ Salnamede geçen rakam 8515 olup tarafımızdan düzeltilerek verilmiştir. **KVS.**, 1301, Def'a 17, s.165. Öte yandan salnamede Elmalı Kazası ile ilgili bilgilerin yer aldığı kısımda nahiyesi olarak Finike ismine rastlanırken, nüfus verilerinin verildiği diğer bir kısımda Elmalı nahiyesi olarak Finike yerine Bağyaka ismi görülmektedir. Bağyaka yerine Finike Nahiyesi olarak değerlendirmenin daha uygun olacağı düşünülmüştür, bkz. **KVS.**, 1301, Def'a 17, s.192.

⁶³⁰ **KVS.**, 1302, Def'a 18, s.122-123; **KVS.**, 1303, Def'a 19, s.242; **KVS.**, 1304, Def'a 20, s.199.

⁶³¹ Elmalı Kazası için Konya Vilayet Salnamelerinde ilk kez kadın nüfus rakamlarına rastladığımız 1887 yılında Elmalı'nın, kendisine bağlı 59 kura ve bir nahiyesi ile birlikte toplam nüfusu 10.962 Erkek, 10.090 Kadın olmak üzere 21.052'dir, **KVS.**, 1305, Def'a 21, s.199; 1888 ve 1889 yıllarında bir nahiyeye ve 59 köyüyle toplam nüfusu 10.902 Erkek, 10.090 Kadın olmak üzere 20.992'dir, **KVS.**, 1306, Def'a 22, s.202; **KVS.**, 1307, Def'a 23, s.184.

⁶³² **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.237; 1896 yılında ise mahalle hane ve köy hane sayısı verilirken herhangi bir nüfus verisine rastlanmamaktadır. Buna göre mahalle hane sayısı 550, köy hane sayısı ise 2297'dir, bkz. **KVS.**, 1314, Def'a 27, s.246.

⁶³³ **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.221-222.

⁶³⁴ **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.162.

⁶³⁵ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.346.

⁶³⁶ Güler, **a.g.m.**, s.568;

ve toplam nüfusun 249.686 çıktığı görülür. Aynı yıl Elmalı Kazası'nın 26.226 olan toplam nüfusu içinde Müslüman nüfusu 25.081'dir.⁶³⁷ Antalya Livası içerisinde bulunan 8 kaza içerisinde nüfus bakımından Elmalı Kazası 4. sıraya gerilemiştir.⁶³⁸

Sonuç olarak Elmalı'da yapılan ilk nüfus sayımından son nüfus sayımına kadar arada geçen takribî yüz yıllık süreçte merkez Müslüman nüfusunun yaklaşık ve istikrarlı olarak 10 binden 14 bine yükseldiği göz önünde tutulursa kazada doğal bir artıştan söz edilebilir.

2.1.2. Gayrimüslim Nüfus

Nüfus sayımlarında ilk olarak göz önüne alınan genellikle din olmuştur. Bütün sancak, kaza, nahiyeye ve çiftliklerde halk, Müslüman ve gayrimüslim olarak iki gruba ayrılarak sayılmıştır.⁶³⁹ Elmalı Kazası'nın nüfus sayımı sırasında Müslümanlar ve gayrimüslimler için tutulan iki farklı defterden, söz konusu ayrıma tabî tutuldukları anlaşılmaktadır. Ancak Müslümanlar için her kazada farklı defter tutulurken gayrimüslim sayımında sancak genelindeki tüm gayrimüslimlerin aynı deftere, bağlı oldukları kazaların başlıkları altında yazıldıkları görülmektedir.⁶⁴⁰

1831 nüfus sayımı sırasında Hristiyan tebaanın *reaya* olarak yazıldığı ve millet bakımından farklı kaydedildikleri (Rum, Ermeni, Bulgar vb.), genellikle *cizyeye müstahak olan reaya* ve *cizyeye müstahak olmayan reaya* olarak ikiye ayrılarak yazıldıkları ve cizyeye müstahak reayanın ise kendi içinde *âlâ*, *evsat* ve *ednâ* olarak üç bölüme ayrıldığı görülmektedir.⁶⁴¹ Bu belirleyicilere Elmalı Kazası gayrimüslim reayanın nüfus defterlerinde de rastlanmaktadır.⁶⁴²

Elmalı'da yaşayan erkek Ermeni ve Rum cizye mükelleflerinden 28 Rum'un 11'inin evsat, 4'ünün ednâ ve 13'ünün çocuk; 99 Ermeni'den 1'nin âlâ, 49'nun evsat, 16'sının ednâ ve 33'ünün de çocuk olduğu görülmektedir. Defterde kayıtlı diğer 22 kişi Elmalı'da misafir

⁶³⁷ Toplamada hata yapıldığından rakam 13.136 olarak verilmiştir ve bu hata tarafımızdan düzeltilmiştir bkz. Karpat, **a.g.e.**, s.384-385.

⁶³⁸ Erten'e göre, 1922-1924 yıllarında Elmalı Kazası'nın toplam nüfusu 17.023 olup bu nüfustan kasabada meskun 4777'si Müslümandır, bkz. Erten, **Antalya Livası Tarihi**, s.156.

⁶³⁹ Karal, **a.g.e.**, s.17.

⁶⁴⁰ Müslümanların sayımını esas alan defter için bkz. **BOA., NFS.d.**,3193, s.1-23; Gayrimüslimlerin sayımını esas alan defter için bkz. **BOA., D.CRD.d.**, 11/39886, s. 8-13, 15.

⁶⁴¹ Karal, **a.g.e.**, s.19-20.

⁶⁴² Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Teke Sancağı kazalarının gayrimüslim reaya nüfusunu veren aynı yıla ait biri Ceride, diğeri Nüfus fonunda kayıtlı iki nüfus defteri bulunmaktadır, bkz. **BOA., D.CRD.d.**, 11/39886; **BOA., NFS.d.**, 3203. Nüfus fonuna kayıtlı olan defter üzerinde sayımın yapılmasından sonraki on yıl içerisinde meydana gelen değişiklikler –doğum, ölüm, cizye mükellefiyetleri vb.- yıl yıl kaydedilmiştir. Bu nedenle iki defter arasındaki nüfus verilerinde bazı farklılıklar görülmektedir. Çalışmada 1831 yılının müslim ve gayrimüslim toplam nüfus rakamları verilirken ceride fonunda kayıtlı defter esas alınacaktır.

olarak ticaret malları satan tüccarlardır. Buna göre kaza merkezindeki gayrimüslim nüfus 149 kişiden oluşmaktadır.⁶⁴³

Gayrimüslimlerin 1831 yılında Teke Sancağı'ndaki toplam sayısı 1332'dir ve bunun 149'u Elmalı'da yaşamaktadır. Antalya'dan sonra Teke Sancağı'nda en fazla gayrimüslimin yaşadığı kaza, Elmalı'dır. Öte yandan sancak genelinde en fazla Ermeni nüfusun yaşadığı yerin Elmalı olduğu görülür.

Gayrimüslimlerin nüfus defterlerine kayıt düzeni, Müslümanların kaydedildiği defterden çok farklı bir özellik göstermektedir. Sayımda öncelikli amaçlardan olan vergi tayini, söz konusu bu defterde fazlasıyla dikkat çekmektedir. Gayrimüslim tebaa *âlâ*, *evsat* ve *ednâ* olarak üçe ayrılırken ellerinde varaklarının olup olmadıklarına da bakılmıştır. Çocuklar ayrı bir sütuna kaydedilerek *sabi-i gayr-ı müstahak* ibaresiyle belirtilmişlerdir. Müslümanlarda olduğu gibi fiziksel ayrıntıların yazılmadığı defterde baba adları ve yaşlarıyla birlikte meslekleri kayıt altına alınmıştır.⁶⁴⁴

1840 yılı nüfus verilerine göre 51 haneden oluşan Ermeni Mahallesi'nin erkek nüfusu 124 kişiden; 20 haneden oluşan Rum Mahallesi'nin erkek nüfusu ise 52 kişiden müteşekkildir. Buna göre Elmalı'nın iki gayrimüslim mahallesinde yaşayan erkek nüfusun sayısı 176, hane sayısı 71'dir. Gayrimüslim ahalinin de hane başına 5 olan ortalaması (Ermeni Mahallesi için 4,8; Rum Mahallesi için 5,2) Müslüman ahali ile aynı olduğunu göstermektedir.⁶⁴⁵ 1840 yılı temettuât verilerine göre Elmalı Kazası'nın iki gayrimüslim mahallesinin toplam erkek nüfusu 173'tür. Kazaya yeni geldiği anlaşılan 17 hanelik Rum nüfusu dikkat çekmektedir.⁶⁴⁶ Gayrimüslimler arasında kaza merkezine yapılan bu Rum göçünün, Elmalı'daki canlı ticaret hayatıyla ilgisi olabilir. 1840 yılı nüfus defteri ile temettuât defterleri karşılaştırıldığında söz konusu verilerin örtüştüğü anlaşılmaktadır.

1845 yılında askerî amaçlarla yapılan nüfus sayımında Rum ve Ermeni mahalleleri, Müslüman halkın sayımından sonra, defter sonundaki tabloda ayrıca gösterilmiştir. Cizye mükelleflerinin vergi çeşitleri (*âlâ*, *evsat* ve *ednâ*) titizlikle kaydedilmiştir. 58 hanelik Ermeni Mahallesi'nde 144 erkek, 24 hanelik Rum Mahallesi'nde 69 erkek yaşamaktadır. 1845 yılında Elmalı'nın iki gayrimüslim mahallesindeki yerleşik erkek reayanın sayısı 213'e yükselmiştir. Elmalı'da sakin olan Ermeni ve Rum ahalinin hane başına düşen kişi sayısı 5,1'dir. Bunların dışında *Acem Hanı*'nda 18 kişi bulunmaktadır. *Han-ı Cedit*'deki Rumların sayısı 39, Yahudilerin sayısı 5; *Müftü Süleyman Efendi'nin odasında* bulunan İngiliz tebaasının sayısı

⁶⁴³ BOA., D.CRD.d.,11/39886, s. 8-13, 15.

⁶⁴⁴ BOA., D.CRD.d., 11/39886, s. 8-13, 15.

⁶⁴⁵ BOA., NFS.d., 3215, s.1-111.

⁶⁴⁶ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947, (H.1256/M.1840), s.88-94.

ise 6'dır. Bu rakamlara göre Elmalı Kazası'nda 1845 yılındaki gayrimüslim erkek sayısı 281'dir.⁶⁴⁷

XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Elmalı'daki gayrimüslim nüfusun ayrıca kaydedildiği bir veriye ulaşılamamaktadır. Bu döneme kadar yapılan nüfus sayımlarında gayrimüslim nüfus Müslüman nüfus içerisinde ortak olarak verilmiştir. 1879 yılında ayrıca değerlendirilen Elmalı'daki erkek gayrimüslimlerin sayısı 141 Ermeni ve 109 Rum olmak üzere 250'dir⁶⁴⁸ ve toplam nüfus içerisindeki gayrimüslim oranı %2'yi geçmemektedir. Ansiklopedik bilgilerin yer aldığı *Kamus'ul Alam ve Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı* adlı eserlerden edinilen bilgiye göre 1880'li yıllarda Elmalı'daki gayrimüslim nüfus 100-200 civarındadır.⁶⁴⁹

Cuinet'e göre ise Elmalı Kazası'nın toplam nüfusu 45 bin olup bu rakamın 5 bini Rum Ortodoks, 411'i Ermeni, 24'ü de Musevi'dir.⁶⁵⁰ Ancak Cuinet'in vermiş olduğu bu rakamlar çok afakî olup Ermeni nüfusu dışında gerçeği yansıtmamaktadır. Rum nüfusunun 1881/82-1893 sayımına göre sancak genelinde kadın ve erkek nüfusunun toplamı 5236'dır⁶⁵¹ ki bu verilere göre Elmalı'da 5 bin kişilik bir Rum nüfusundan bahsetmek çok doğru olmayacaktır. Musevi nüfusu ise kazada en çok oldukları 1845 yılında dahi 5 kişinin –ki bu beş kişi Acem Hanı'nda bulunan tüccarlardan başkası değildir- üzerine çıkamamıştır.⁶⁵²

1883-1886 yılları arasında Elmalı'daki erkek Ermeni nüfusu 115, erkek Rum nüfusu ise 72 olmak üzere toplam gayrimüslim nüfus 187'dir.⁶⁵³

1881/82-1893 nüfus sayımına göre 455 kişiden oluşan Elmalı'daki gayrimüslim nüfusunun 104 kadın-105 erkekle toplam 209'unu Rum; 118 kadın-128 erkekle 246'sını Ermeniler oluşturmaktadır. Bu tarihtede Elmalı'daki gayrimüslimlerin Müslümanlara oranı %2 civarındadır. Söz konusu verilere göre Teke Sancağı içinde Ermeni nüfusun en çok yaşadığı kaza Elmalı'dır. En çok Rum'un yaşadığı kaza sıralamasında ise Antalya ve Alanya'dan sonra 3. sırada gelmektedir.⁶⁵⁴

⁶⁴⁷ BOA., NFS.d.,3233, s.13-15; BOA., NFS.d.,3230,s.21; BOA., NFS.d.,3231, s.7.

⁶⁴⁸ KVS., 1296, Def'a 12, s.158.

⁶⁴⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., s.1025; Ali Cevat, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı, Kısmı Evvel Lügat-ı Coğrafya*, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1313, s.118.

⁶⁵⁰ Cuinet, a.g.e., s.118.

⁶⁵¹ Karpat, a.g.e., s.300.

⁶⁵² BOA., NFS.d., 3233, (H.1261-M.1845), s.15.

⁶⁵³ KVS., 1301, Def'a 17, s.165, 192; KVS., 1302, Def'a 18, s.122-123; KVS., 1303, Def'a 19, s.242; KVS., 1304, Def'a 20, s.199.

⁶⁵⁴ Antalya'dan sonra sırasıyla Akseki ve Alanya gelmektedir, Finike ise 8. sıradadır. Karpat, a.g.e., s.300; "Antalya", *Yurt Ansiklopedisi*, 780; Çiftçi, a.g.m. s.26.

1894 yılında 247 kişiden oluşan Elmalı'daki Ermeni nüfusun 129'u erkek, 118'i kadın; 210 kişiden oluşan Rum nüfusun 106'sı erkek, 104'ü kadındır. Bu tarihte 457 olan Elmalı'daki gayrimüslim nüfusun bir önceki yıla göre hemen hiç değişmediği görülür.⁶⁵⁵

1899 yılında Elmalı'da 230 Rum, 331 Ermeni, 2 Musevi yaşamaktadır. Toplam 563 olan gayrimüslim nüfusu bir önceki sayıma göre artış göstermiştir.⁶⁵⁶ 1906 yılında 392 kişiden oluşan Elmalı'daki Ermeni nüfusun 194'ü erkek, 198'i kadın iken 222 kişiden oluşan Rum nüfusunun 111'i erkek, 111'i kadındır. Buna göre 1906 yılında Elmalı'da yaşayan gayrimüslim nüfusun toplamı 614'tür. Önceki yıllara göre gayrimüslim nüfusta artış görülse de Müslüman nüfus içindeki oranı bu tarihte de %2'dir.⁶⁵⁷

Finike Nahiyesi'nin Elmalı Kazası'ndan ayrıldığı 1914 yılında gerçekleştirilen Osmanlı'nın son nüfus sayımına göre kadın-erkek ayrımı yapılmadan tutulan nüfus kayıtlarında Elmalı Kazası'nın 26.226 kişiden oluşan toplam nüfusunun 325'ini Rumlar, 484'ünü Ermeniler⁶⁵⁸, 336'sını ise Dürziler oluşturmaktadır.⁶⁵⁹ Antalya Livası içerisinde en çok Ermeni ve Dürzi nüfusu Elmalı Kazası'nda bulunmaktadır.

Sonuç olarak çevresine göre önemli bir ticaret merkezi olan Elmalı'ya Tanzimat'tan sonra gayrimüslimlerden özellikle Rumların yerleşimlerinin arttığı anlaşılmaktadır. 1831-1914 yılları arasında Elmalı Kazası'ndaki gayrimüslim nüfus istikrarını korumuş ve doğal bir artış göstermiştir. XIX. yüzyıl başından mübadeleye kadar da Elmalı'daki gayrimüslim nüfus, Müslüman nüfusa oranla hiçbir dönem %2'yi geçmemiştir.⁶⁶⁰

⁶⁵⁵ KVS., 1312, Def'a 26, s.237.

⁶⁵⁶ KVS.,1317, Def'a 28, s.221-222.

⁶⁵⁷ KVS.,1322, Def'a 29, s.162.

⁶⁵⁸ R.H. Kévorkian ve P.B.Paboudjian, XX. yüzyılın başlarında bir Ermeni Kilisesi ile bir Ermeni okulu etrafında kümelenen Elmalı'daki Ermeni nüfusunu 561 olarak göstermektedir. Bu dönemde Antalya'da 200 Ermeni yaşamaktadır, bkz. Raymond H. Kévorkian-Paul B. Paboudjian, **Les Arméniens Dans L'empire Ottoman A La Veille Du Génocide**, Les Éditions d'Art et d'Histoire ARHIS, Paris, 1992, s.174.

⁶⁵⁹ Karpas, **a.g.e.**, s.384-385. Bu sayımda göze çarpan yeni idarî yapılanmanın ardından Antalya Livası adını alan ve Elmalı, Alanya, Akseki, Kaş, Manavgat, Korkuteli, Finike kazalarından oluşan livada yine Ermeni nüfusunun en yoğun olarak yaşadığı kaza Elmalı'dır. Bunun yanında livada Dürzilere Elmalı, Alanya ve Finike'de rastlanmakla birlikte bu üç kaza içinde en çok görüldükleri yer Elmalı'dır.

⁶⁶⁰ Erten'e göre 1922-1924 yıllarında Elmalı Kazası'nın toplam nüfusu 17.023 olup bu nüfustan 430'u Ermeni ve 239'u Rum'dur, bkz. Erten, **Antalya Livası Tarihi**, s.156. Erten'in verdiği bilgilerden yola çıkarak 1915 Tehciri sırasında Elmalı'daki Ermenilerin sürgüne tabi tutulmadığı anlaşılmaktadır. Elmalı ilçesi merkez nüfus kayıtlarında rastlanan 266 Rum ve 402 Ermeni, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili hükmü gereğince 1924 yılında Finike iskelesinden hareket eden vapurla Yunanistan'a gönderilmişlerdir, bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.57,61; Mübadele gereği Atina'ya göç eden Elmalılı mübadillerden Müteahhit Hacı Yorgi'ye göre, Elmalı merkezde yer değişimi öncesi yaklaşık nüfus 4500'dür. Tahmini 900 hanenin 70'i Rumlara, 350'si Ermenilere ve 450'si de Türklere aittir, **Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι**, Ermolaos Andreakis'in Müteahhit Hacı Yorgi ile yaptığı mülakat, 11.03.1957, Atina, s.15; Mihalis Luizidis'e göre ise 65 Türk köyünün olduğu Elmalı'da 45-50 Yunan, 70-80 Ermeni, 1000 kadar da Türk aile yaşamaktadır, s.9. Mübadele sonrası Elmalı ve çevresine 1925-1952 yılları arasında parça parça Selanik-Kesriye, Grabene, Bulgaristan ve Doğu göçmenleri yerleştirilmiştir, bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.57,61. Yerleştirilen bu mübadillerle Elmalı'nın nüfusu, 1927 sayımına göre, 7453 erkek ve 8683 kadınla

2.1.3. Aşiretlerin Nüfusu

Konargöçer cemaatler için elverişli yaylak ve kışlakların bulunduğu Teke Bölgesi, Türkmen Yörük gruplarının oldukça çok görüldüğü yerler arasındadır. Teke ve çevresinde özellikle Gömbe ve çevresi, Girdev yaylası, Susuz dağları, Söbüce yaylası, Milli ve çevresi ile Eğirdir ve Beyşehir gölünün güney tarafları bu gurupların yerleşimi için önemli yerlerdir.⁶⁶¹

Teke Sancağı'nda Oğuz boy adları başta olmak üzere konargöçer cemaatlerin oymak ve boy adlarını taşıyan birçok köy, belde ve ilçe bulunmaktadır. Bunlardan bazıları isim değiştirmekle birlikte günümüzde hala isimlerini koruyanlar vardır. Nitekim Bayındır, Yuva, Murtana, Eymir, Salur, Çobanisa, Dereköy, Kışla, Macun, Ovacık ile XIX. yüzyılda Kaş Kazası sınırları içerisinde kalan Ahatlı, Sarılar, Afşar ve Bayat günümüzde Elmalı'ya bağlı Oğuz boy adları ile yörük oymak ve boy isimleri taşıyan köy ve beldelerdendir. Finike'de ise Yazır ve Yuvalılar yine isim değişikliğine uğramadan günümüze gelen yerleşimlerdenidir.⁶⁶²

Murtana Yörükleri, Elmalı'da *Dere Köyü*, Finike'de ise *Torunlar* ve *Murtana Yenicesi*'nde 1840'lı yıllarda yerleşik hayata geçerek ikamet etmeye başlamışlar, bir kısmı da *Kışla* ve *Macun* köylerine yerleşmişler, ancak sahil-yayla gelenekleri devam etmiştir. Elmalı-Finike-Kumluca hattında kışlayan Saçıkara, Yeniosmanlı, Karahacılı, Töngüşlü, Kömürçü ve Karakoyunlu Yörükleri, yazın Kızılcadağ'ın Elmalı'ya bakan tarafında yaylamakta, bir kısmı da Beydağı Yaylasına çıkmaktadır. Girdev Yaylası'nın doğusu ve güneyi de Elmalı ve Kaş Yörükleri tarafından kullanılmaktadır.⁶⁶³

İlk nüfus sayımına göre 93 erkek nüfustan oluşan *Kızılca Köyü*, hayvanlarını otlatmak için kış mevsimini Finike sahillerinde geçirmektedir.⁶⁶⁴ *Murtana Oymağı'nın Macun Obası'nın* Elmalı'daki erkek nüfusu ise 71'tir.⁶⁶⁵ Buna göre birçok konargöçerin yaylak olarak kullandığı Elmalı'da 1831 yılında nüfus kayıtlarına yansıyan Yörük erkek nüfusun toplamı 164'tür.

Aşiretlerin ilerleyen yıllarda ayrı bir sayıya tabî tutuldukları görülmektedir. 1843 yılında Teke Sancağı kazalarına iskân olunan Yörük ve perakende aşiretlerin nüfuslarının tutulduğu

toplam 16.136 kişiden oluşmaktadır, bkz. **Umumi Nüfus Tahriri (28 Teşrin-i Evvel 1927/28 Ekim 1927)**, s.6.

⁶⁶¹ Karaca, "XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı'nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu", s.133.

⁶⁶² Teke Sancağı'na bağlı diğer kazalardaki konargöçer yerleşimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ak, **19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu**, s.13-14.

⁶⁶³ **A.g.t.**, s.51, 59, 12, 109, 112; Ekiz'in 1955 yılında Elmalı'da tespit ettiği Yörük yerleşimleri hakkında bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.55-56.

⁶⁶⁴ **BOA., NFS.d.**,3193, s.22-23.

⁶⁶⁵ Ak, **19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu**, s.118; Ayrıca 1831 yılı sayımı sonuçlarının kaydedildiği defterde, "Müğren, Salur ve Karaköy" ismindeki yerleşim yerlerinin *ziraat ehli* oldukları belirtilirken diğer köyler hakkında böyle bir izahata rastlanmamaktadır, bkz. **BOA., NFS.d.**,3193, s.10-12.

deftere göre, Elmalı'nın *Yalnızdam Köyü*'nde kayıtlı 112 kişi bulunmaktadır ve bunlardan bir kısmı Gilevği, Kışla, Semayük, Kortan, Salur, Geçmen, Serkiz, Bayındır, Ayvasıl, Çuğun, Çobanisa, Müğren ve Düden köylerine iskân olunmuşlardır.⁶⁶⁶

1845 nüfus sayımına göre Elmalı Kazası'nda iskân olunmuş, Sarıkeçili Aşireti'nden de 12 hane ve 24 kişinin varlığı göze çarpmaktadır. Diğer taraftan 14 hane, 46 nüfusla Abdallara ve 25 hane, 73 nüfusla da Tahtacılarla rastlanmaktadır.⁶⁶⁷

Elmalı'daki aşiretlerin nüfusuyla ilgili 1845 yılından sonra bir bilgi bulunmamakla birlikte salnamelerde sancak genelinde yaklaşık 8 binlik nüfuslarıyla %15-%20'lik bir paya sahip oldukları anlaşılmaktadır.⁶⁶⁸ 1800'lü yıllarda Elmalı ile tabîyeti altındaki Finike ve İğdir Maa Kardıç nahiyelerinde bulunan aşiretlerin sayısı birkaç bin olarak ifade edilmekte⁶⁶⁹ ancak net bir rakam verilmemektedir.

Antikçağlardan beri görülen yayla-sahil arasındaki yoğun sezonluk göç⁶⁷⁰, günümüzde de devam etmekte olup özellikle Finike ve çevresinin yaylası durumundaki Elmalı'da yaz aylarında nüfus artışı gözlemlenmektedir.⁶⁷¹

2.1.4. Nüfus Memurları ve Kâtipleri

1830 Genel Nüfus Sayım sonuçlarının değerlendirilmesi için İstanbul'da Ceride Nezareti kurulmuş, eyalet ve bazı sancaklara defter nazırları, kazalara nüfus memurları, nahiyelere ise mukayyidler atanmıştır. Görevlilere aylık ödenmekle birlikte sonradan bu meblağ halktan vergi olarak toplanmaya başlanmıştır.⁶⁷² Defter nazırı doğum, ölüm ve göç nedeniyle giden ve gelenlerin kayıtlarını tutmak, ayrıca büyük şehirlere göçü önlemek ve iç güvenliği sağlamak için seyahat etmek isteyenlerin almak zorunda olduğu *mürur tezkeresi*'ni vermekle görevliydi.⁶⁷³

Nüfus sayımı üzerine yapılan bu çalışmalarda, nüfus kayıtlarının düzenli tutulması amaçlandıysa da istenilen sonuç alınamamıştır. Zamanla işler yavaşlamış ve sonunda Ceride Nezareti kaldırılmıştır. İllerdeki teşkilatlar da önce tahrir-i emlak idarelerine, daha sonra da ahz-ı asker yönetimine devredilmiştir.⁶⁷⁴

⁶⁶⁶ BOA., NFS.d., 3228, s.80-85.

⁶⁶⁷ BOA., NFS.d.,3233, s.13-15; BOA., NFS.d.,3230,s.21; BOA., NFS.d.,3231, s.7.

⁶⁶⁸ Ak, a.g.t., s.82.

⁶⁶⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., s.1025.

⁶⁷⁰ Çevik, "Yeni Bulgular Işığında Elmalı Yaylası", s.61.

⁶⁷¹ "Antalya", *Yurt Ansiklopedisi*, s.825.

⁶⁷² Çadircı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma", s.111; Çavdar, a.g.m., s.551; Akbayar, a.g.m., s.1240.

⁶⁷³ Çadircı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma", s.111.

⁶⁷⁴ Çavdar, a.g.m., s.551; Akbayar, a.g.m., s.1240.

Kazalarda nüfus kayıtları, oluşturulan kurullar tarafından yürütülmüştür. Her kurul, kaza idare meclisi ve belediye meclisinden birer üye, bir nüfus memuru ve bir yedek askerî memurdan (redif) oluşmuştur. Kayıt, cevaplayanın adı ve lakabı, baba adı, adresi, yaşı, dini, mesleği ya da görevi, seçmenlik statüsü, fiziksel engelleri ve medeni haliyle ilgili bilgileri kapsamış, gayrimüslimler vergi tayinini kolaylaştırmak için ayrı bir deftere kaydedilmişlerdir. Sayım sonunda sonucun doğru ve güvenilirliğini imam, muhtar ya da cemaat kurulu onaylamıştır.⁶⁷⁵

Sayım sırasında her kişi adına Cumhuriyet döneminde *nüfus cüzdanı* adıyla anılan *nüfus bildirisi* ya da *nüfus tezkeresi* basılmıştır. Bu tezkere resmî bütün işlemler için gereklidir ve olmaması halinde ceza yaptırımını söz konusudur. Kaza nüfus memuru köy ve mahallelerin kayıtlarının yıllık özetlerini inceleyip onayladıktan sonra vilayet merkezine göndermekle yükümlüdür. Vilayetlere gelen raporlar daha sonra başkentte toplanmış, askerlik yaşına gelenler kimlik bilgileriyle birlikte başka bir listeye kaydedilip askerlik idaresine gönderilmiştir.⁶⁷⁶

Teke Sancağı'nın Nüfus Nazırı 1855 yılından 1867 yılına kadar Hacı Kabadayızade Hüseyin Efendi'dir.⁶⁷⁷ Elmalı'da nüfus kayıtları XIX. yüzyılın ikinci yarısında önce *nüfus mukayyidi* adı verilen vazifeli tarafından, daha sonra *yoklama kâtibi* ve *nüfus memuru* tarafından yürütülmüştür.

Elmalı Kazası'nda ilk kez nüfus mukayyidinin görüldüğü tarih 1875 yılıdır ve görevlinin adı İsmail Efendi'dir.⁶⁷⁸ 1877 yılında bu görevi Abdulvahab Efendi yürütmüştür.⁶⁷⁹ 1878-1880 yılları arasında nüfus mukayyidinin yerini yoklama kâtibi almıştır ve görevlinin adı Ahmet Efendi'dir.⁶⁸⁰

⁶⁷⁵ Karpat, **a.g.e.**, s.101.

⁶⁷⁶ **A.g.e.**, s.102-103.

⁶⁷⁷ Güven Dinç, **9 No'lu Antalya Şer'iyye Sicil Defterine Göre 1853-1859 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2005, s.178; Tanrıseven, **a.g.t.**, s.33; Ayten Silsüpür, **14 No'lu Antalya Şer'iyye Sicil Defterine Göre 1865-1866 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2011, s.48; Erdal Taşbaş, **15 No'lu Antalya Şer'iyye Sicil Defterine Göre 1866-1867 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007, s.36.

⁶⁷⁸ **KVS.**, 1292, Def'a 8, s.62.

⁶⁷⁹ **KVS.**, 1294, Def'a 10, s.79.

⁶⁸⁰ **KVS.**, 1295, Def'a 11, s.158; **KVS.**, 1296, Def'a 12, s.122; **KVS.**, 1298, Def'a 14, s.135.

1883 ve 1884 yıllarında nüfus memurunun adı Mustafa Efendi, kâtibinin adı da Mustafa Efendi'dir.⁶⁸¹ 1885-1894 yılları arasında nüfus memuru Ahmet Efendi, kâtibi ise Mustafa Efendi'dir.⁶⁸²

Hemen her devlet görevinde görülen yolsuzluk örneklerine Elmalı nüfus memurluğunda da rastlanmaktadır. Nitekim uzun bir süre nüfus memurluğu görevini yürüten Ahmet Efendi'nin bu süre zarfında görevini kötüye kullandığı görülmüştür. Dâhiliye Nezareti, kayıt esnasında yaptığı yolsuzluğun ihbar edilmesi üzerine, Seraskerlik nüfus defterlerinin hatasız ve düzenli tutulmasının *ahz-ı asker muamelatı* için çok önemli olduğuna değinerek adı geçen memurun gerekli cezaya çarptırılmasını istemiş⁶⁸³, yapılan tahkikat sonucu Ahmet Efendi ve onunla birlikte kâtibisi Mustafa Efendi görevden alınmışlardır.⁶⁸⁴

1896 yılında nüfus memurluğu İbrahim Efendi tarafından vekâleten yürütülmüştür. Kâtibi ise Mehmet Hilmi Efendi'dir.⁶⁸⁵ 1899 ve 1900 yıllarında tekrar nüfus memuru olarak görülen Ahmet Efendi'nin kâtibi Mustafa Efendi'dir.⁶⁸⁶ Ancak Ahmet Efendi'nin yolsuzlukları devam etmiş mürur tezkerelerinde eksik işlem yaptığı, kanuna aykırı izin ve pasaport verdiği gerekçesiyle yapılan tahkikatlar sonucu⁶⁸⁷ önce para cezasına çarptırılmış ve ardından azledilmiştir.⁶⁸⁸ Birçok kez eski görevine iadesini talep eden Ahmet Efendi'nin bu isteği kabul edilmeyerek kendisi Kaş Kazası'na tayin edilmiş ve 1903 yılında Elmalı Nüfus Kâtipliği'ne Hüseyin Hüsnü Efendi getirilmiştir.⁶⁸⁹

⁶⁸¹ **KVS.**,1301, Def'a 17, s.165; **KVS.**,1302, Def'a 18, s.122.

⁶⁸² **KVS.**,1303, Def'a 19, s.241; **KVS.**,1304, Def'a 20, s.199; **KVS.**,1305, Def'a 21, s.196; **KVS.**,1306, Def'a 22, s.198; **KVS.**,1307, Def'a 23, s.181; **KVS.**,1312, Def'a 26, s.193.

⁶⁸³ “*Elmalı kazâsı nüfûs me'muru Ahmet Efendi'nin elli altmış hâneyi hâvi haymenişin ahâliden ve nüfûs-ı mektûmeden bulunan insan erbâbını mugâyir nizâm olarak bi-z-zât haymelerine gidüb redif ve müstahfiz ve ihrâc sınıflarına kayd ederek yabancı defterine dahi üç yüz ve üç yüz yedi senelerinde tahrîr ettirmişçesine kayd ve tahrîr eylediği ve bu bâbda cezâ-i nakdî nâmıyla aldığı meblağı mal sandığına teslim etmediği haber verilmesi üzerine lâzım gelen muâmelenin icrâsı ikinci ordu-yı hümâyûn müşîriyeti vekâlet-i celîlesinden iş'âr kılındığından ve nüfûs defâtiri ahz-ı asker muâmelâtının esâsı olub nüfûsa aid muâmelât ve kuyudun sehv ve hatadan sâlim olması elzem hükmünde olduğundan bâhisle mûmâ-ileyh hakkında muâmele-i kanûniyyenin ifâsı taraf-ı vâlâ-ı hâzret-i ser-askeriden meb'usu 18 Teşrîn-i Sâni 309 târihlü ve üç yüz altı numaralı tezkerede beyân ve izbâr kılınmış olmağla bi-t-tahkik iktizâ-i hâlin âcilen ifâ ve ebnâsına himem-i âliden musaddık buyurulmak bâbında*”, **BOA.**, **DH.MKT.**,179/24, (28 Cemâziye'l-evvel 1311/7 Aralık 1893).

⁶⁸⁴ Nüfus memuru Ahmet Efendi'nin yolsuzluklarını ihbar etmesi nedeniyle, kaymakam vekili tarafından haksız yere görevden alınan nüfus katibi Mustafa Efendi'nin şikayetinin araştırılması hakkında Dahiliye Nezareti ile yapılan yazışma için bkz., **BOA.**, **DH.MKT.**,286/48, (23 Rebi'ü'l-evvel 1312-24 Eylül 1894).

⁶⁸⁵ **KVS.**, 1314, Def'a 27, s.190-192.

⁶⁸⁶ **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.218; **BOA.**, **ŞD.**,1736/4, (10 Şaban 1317-14 Aralık 1899).

⁶⁸⁷ **BOA.**, **ŞD.**, 1736/4, (10 Şaban 1317-14 Aralık 1899).

⁶⁸⁸ **BOA.**, **BEO.**, 1485/111307; **BOA.**, **DH.MKT.**,2351/108, (29 Muharrem 1318-29 Mayıs 1900); **BOA.**, **DH.MKT.**, 2432/78, (5 Şaban 1318-28 Kasım 1900).

⁶⁸⁹ **BOA.**, **DH.MKT.**, 647/14, (6 Zilkade 1320-4 Şubat 1903); **BOA.**, **DH.MKT.**, 768/55, (2 Recep 1321/24 Eylül 1903); Kaş Kazası'nda da yolsuzluklarına devam eden Ahmet Bey, Kaş Kazası meclis idaresince yapılan muhakeme neticesinde bir aylık para cezasına çarptırılmıştır, **BOA.**, **DH.MKT.**, 1191/85, (26 Ramazan 1325-2 Kasım 1907).

1904 yılında nüfus kâtipliğine Mehmet Raif Efendi atanmıştır.⁶⁹⁰ 1906'da Nüfus Memuru Mustafa Efendi, Kâtibi Mehmet Efendi'dir.⁶⁹¹

Finike Nahiyesi'nde nüfus memuruna rastlanmamakla birlikte mürur tezkereleri nahiyeye müdürlüğü tarafından verilmiştir. Örneğin 1901 yılında Finike Nahiyesi müdürlüğünden İstefani adına verilen 24 Haziran 1901 tarihli mürur tezkeresinde 54 yaşındaki validesinin eşi olarak yazılmasından ötürü mürur tezkeresinde eksik işlem yapıldığı gerekçesi ile zararın nahiyeye müdürü tarafından tazmin edilmesi Sicil-i Nüfus idaresinden bildirilmiştir.⁶⁹²

Birkaç yıl sonra yapılan değişiklikle Finike'de mürur muamelesi işleri kaza merkezi olan Elmalı'da görülmeye başlanmış, Finike Nahiyesi'nin vize pulu vermesine Şura-yı Devlet tarafından izin verilmemiştir.⁶⁹³ Finike'de bir nüfus memuru bulundurulması talebi ise Dâhiliye Nezareti tarafından uygun bulunmayıp eskisi gibi işlerin idare edilmesi buyrulmuştur.⁶⁹⁴

Tablo 2.1 Nüfus Defterlerine Göre Elmalı Kazası'nın Nüfusu (1831-1845)

MAHALLELER	1831 Nüfus Sayımı	1840 Nüfus Sayımı		1845 Nüfus Sayımı	
	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Cami-i Atik	228	109	218	107	235
Savriklar nam-ı diğer İshak Dede	69	27	66	28	73
Eğrekler	45	26	49	27	59
Karyağdı	116	61	117	63	119
İmamlar	67	33	63	34	74
Tahtamescid	153	80	184	80	184
Abdallar	15	5	11	5	13
Cami-i Cedit	194	103	191	99	228
İplikpazarı	42	23	44	23	50
Pınarbaşı ve Karapınar	21	20	36	24	51
Küçükler	97	47	85	46	98
Selamlar	29	17	31	22	32
Musa Efendi	47	25	55	20	58

⁶⁹⁰ Nüfus katibi Mehmet Efendi'nin ataması sırasında bir karışıklık yaşanmıştır. Mehmet Efendi'nin, görevden ayrılan ve işten ayrılma tarihi belli olan Mustafa Efendi'nin yerine geçmesi beklenirken Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yerine geçmiştir ve bu karışıklığın nedeni Dahiliye Nezareti tarafından sorulmuştur, bkz. **BOA., DH.MKT.**, 806/78, (16 Şevval 1321/5 Ocak 1904).

⁶⁹¹ **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.160.

⁶⁹² **BOA., DH.MKT.**, 2556/127, (5 Şaban 1319-17 Kasım 1901).

⁶⁹³ **BOA., DH.MKT.**, 1001/21, (22 Cemâziye'l-âhır 1323-24 Ağustos 1905).

⁶⁹⁴ **BOA., DH.MKT.**, 1111/1, (2 Recep 1324-22 Ağustos 1906).

Nazırlar	58	26	45	17	63
Hanedanlar	50	29	62	31	76
Kabmescid	110	49	117	50	128
Kuşakçılar	55	31	54	30	59
Toklular	109	59	109	57	114
Külahcılar	83	42	79	43	86
Alamescid	74	36	75	35	83
Nuhlar	79	35	76	35	88
Tatlılar	83	39	92	36	93
Nacaklar ve Kazancılar	28	33	62	32	74
Millet-i Taife-i Ermeniyan	99	51	124	58	144
Millet-i Taife-i Rumiyan	28	20	52	24	69
Toplam	1979	1026	2097	1026	2351
KÖYLER					
Kızılca	93	37	113	36	122
Yazı	-	22	50	22	58
Söğle	80	40	91	40	99
Eskihisar	100	48	114	48	123
Tekke	130	55	147	50	142
Geçmen	49	16	30	15	33
Ayvasil	55	24	53	25	67
Karamık	39	19	40	15	33
Dere	-	30	71	29	77
Bucak	28	11	34	9	26
Tavıllar	96	41	110	42	122
Yuva	338	150	394	148	413
Macun	71	17	54	16	49
Yalnızdam	71	27	78	29	97
Çiftlik-i Cedit	46	23	59	22	62
Imırcık	50	28	79	31	98
Mümür	23	16	38	16	46
Avlan	-	6	22	6	19
Dire	24	9	31	9	35
Çobanisa	28	14	39	14	41
Eymir	75	34	85	35	92
Düden	55	25	47	25	46
Subaşı nam-ı diğer Bayralar	196	64	179	61	166
Güğü	95	33	102	31	106
Serkiz	61	25	64	23	68
Kortan	47	19	50	17	52
Beyler	55	15	41	16	40
Çuğun	77	34	93	32	95
Pirhasanlar	29	16	41	14	46
Salur	70	28	70	27	74

Kuzköy	15	8	13	8	18
Mursal	25	16	33	15	33
Karaköy	57	26	56	27	73
Kışla	69	32	93	31	102
Müğren	170	68	176	69	202
Ovacık	82	34	109	35	109
Bayındır	135	52	141	51	156
İlyâğı	52	16	60	16	63
Gilevği	97	39	96	38	117
Semayük	252	110	279	112	301
Tahtacıyan	-	-	-	25	73
Abdallar	-	-	-	14	46
Birkaç Senedir Elmalı mahalle ve köylerinde yerleşenler	104	-	-	-	-
Elmalı'da İskân edilen Sarı Keçili Aşireti	-	-	-	12	24
Hanlarda Bulunan Gayrimüslimler ve Müftü Süleyman Efendi Odasında Bulunan İngilizler	22	-	-	-	68
Hanlarda ve Mahallelerde Bulunan Yabancı Müslümanlar	-	-	-	-	34
Toplam	3161	1327	3475	1356	3966
GENEL TOPLAM	5140	2353	5508	2382	6317

Kaynak: BOA.NFS.d., 3193, s.1-23; BOA.NFS.d. 3194, s.237-469; D.CRD.d.,11/39886, s. 8-13, 15; BOA.NFS.d., 3215, s.1-111; BOA.NFS.d.,3233, s.13-15; BOA.NFS.d.,3230,s.21; BOA.NFS.d.,3231, s.7.

Tablo 2.2 Konya Vilayet Salnamelerine Göre Elmalı'nın Nüfusu (1871-1873)

Elmalı Kazası	1871	1872		1873	
	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Nefs-i Elmalı Kasabası	2256	782	2256	783	2256
Kızılca	151	33	151	33	151
Yalnızdam	94	25	94	25	94
Salur	65	21	65	21	65
Bayındır	159	42	159	42	159
Çobanisa	46	13	46	42	159
Çuğun	114	28	114	28	114
Dere	35	8	35	8	35
Karaköy	72	24	72	24	72
Gilevği	142	34	142	34	142

İlyığı	79	14	79	14	79
Mügren	275	65	275	65	275
Ovacık	149	34	149	34	149
Semayük	249	95	249	95	239
Geçmen	33	9	33	9	33
Serkiz	84	20	84	20	84
Ayvasıl	84	24	84	24	84
Söğle	104	30	104	30	104
Eymir	97	30	97	30	97
Düden	62	19	62	19	67
Bucak	18	8	18	8	18
Beğler	47	15	47	15	47
Çiftlik-i Cedit	53	15	53	15	53
Pirhasanlar	51	13	51	13	51
Subaşı	139	52	139	52	139
Yazı	50	17	50	17	50
Tekke	109	40	109	40	109
Karamık	20	41	20	41	20
Avlan	7	6	7	6	7
Tavıllar	112	37	112	37	112
Mursal	43	13	43	13	43
Kuz	16	6	16	6	16
Yuva	463	135	463	135	463
İmırcık	106	30	106	30	106
Eskihisar	132	43	132	43	132
Kortan	63	15	63	15	63
Güğü	133	30	133	30	133
Dire	95	27	95	27	95
Kışla	107	26	107	26	107
Mümür	70	18	77	26	77
Toplam⁶⁹⁵	6184	1937	6191	1975	6299
Kalkan Nahiyesi		22	45	22	45
Kınık	45	22	28	22	28
Arsa	28	15	28	28	52
Kuri Bükme	52	28	52	28	52
Öz	4	52	40	53	40
Margaz	125	58	125	58	125
Çavdır	110	8	115	8	115
Aklar	25	15	25	15	25
Cumburcu	115	96	115	96	115

⁶⁹⁵ 1871 yılı vilayet salnamesinde toplam nüfus “4006”; 1872-1873 yılları vilayet salnamelerinde toplam hane sayısı “1907”, toplam nüfus “6165” olarak verilmiş olup tarafımızdan yapılan toplam tabloya işlenmiştir, bkz. **KVS.**, 1288, Def’a 4, s.195-202; **KVS.**, 1289, Def’a 5, s.182-189; **KVS.**, 1290, Def’a 6, s.190-197.

Bağlağaç	61	55	61	55	60
İslamlar	255	128	255	128	255
Bezirgan	714	85	259	85	259
Sidek	87	52	87	52	87
Gelemiş	8	8	8	8	8
Fırnaz	42	23	42	23	42
Toplam⁶⁹⁶	1671	667	1285	681	1308
Finike Nahiyesi					
Bağyaka	122	54	122	54	122
Alasin	71	29	71	29	71
Yozgat	76	34	76	34	76
Yalnız	115	44	115	44	115
Sarıcasu	43	26	43	26	43
Adrasan	55	24	55	24	55
Hacirveliler	17	6	17	6	17
İncirağacı	42	17	42	17	42
Çavdır	39	12	39	12	39
Hallaçlar	65	23	65	23	65
Hasköy	89	35	89	35	89
Arif	280	109	280	109	280
Kağaz	13	7	13	7	13
Alacadağ	92	31	92	31	92
Örtekiz	51	19	51	19	51
Yazır	207	66	207	66	207
Salur	18	9	18	9	18
Ernez	104	41	104	41	104
Yenice	260	88	260	88	260
Torunlar	75	25	75	25	75
Toplam⁶⁹⁷	1834	699	1834	699	1834
Kardıç Nahiyesi					
Karacaören	271	116	271	116	271
Kuzca	200	60	200	60	200
Çayıçi	139	68	139	68	139
Dere	95	41	99	41	99
Toplam⁶⁹⁸	705	285	709	285	709
İğdir Nahiyesi					
Sarıkavak	110	48	110	48	110

⁶⁹⁶ 1871 yılı vilayet salnamesinde toplam nüfus “1679”; 1872-1873 yılları vilayet salnamelerinde toplam hane sayısı “675”, toplam nüfus “1281” olarak verilmiş olup tarafımızdan yapılan toplam tabloya işlenmiştir, bkz. **KVS.**, 1288, Def’a 4, s.195-202; **KVS.**, 1289, Def’a 5, s.182-189; **KVS.**, 1290, Def’a 6, s.190-197.

⁶⁹⁷ 1871 yılı vilayet salnamesinde toplam nüfus “1839” olarak verilmiştir, bkz. **KVS.**, 1288, Def’a 4, s.195-202.

⁶⁹⁸ 1872-1873 yılları vilayet salnamelerinde toplam nüfus “479” olarak verilmiş olup tarafımızdan yapılan toplam tabloya işlenmiştir, bkz. **KVS.**, 1289, Def’a 5, s.182-189; **KVS.**, 1290, Def’a 6, s.190-197.

Belen	80	34	80	34	80
Yazır	65	18	65	18	65
Ulupınar	43	17	43	17	43
Tekirova	86	21	86	21	86
Ağva	122	46	122	46	122
Gürcan	220	64	220	34	220
Savrin	59	32	59	32	59
Karaağaç	51	26	51	29	51
Gödene	92	19	92	19	32
Kuzdere	38	15	38	15	38
Toplam⁶⁹⁹	966	340	966	313	906

Kaynak: KVS., 1288, Def'a 4, s.195-202; KVS., 1289, Def'a 5, s.182-189; KVS., 1290, Def'a 6, s.190-197.

2.2. Elmalı Kazası'nda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

İslam Hukuku'nun *zimmet akdi* gereği, ele geçirilen topraklardaki gayrimüslimler ya topraklarını terk ederek başka yere gitmişler ya da kendileriyle yapılan anlaşma şartlarına göre fethedilmiş olan bu topraklarda yaşamaya devam etmişlerdir. Bu anlaşmayı kabul ederek söz konusu İslam devletinin, siyasî ve kanunî bir bağlılıkla tebaası olmayı kabul eden gayrimüslimlere de *ehl-i zimmet*⁷⁰⁰ ya da kısaca *zimmî* adı verilmiştir.⁷⁰¹ Hanefî mezhebine göre bir zimmînin Müslüman olması veya düşmana katılması zimmet hukukunun bozulmasına neden olurdu. Bunun dışında gayrimüslimlerin can, mal ve namusları Müslüman tebaa ile aynı değeri taşımaktadır.⁷⁰² Bununla birlikte gayrimüslim erkekler Müslümanların yükümlülüğü olan askerlik hizmetinden *cizye* adı verilen bir vergi ile muaf tutulabilmişlerdir.⁷⁰³

Geniş toprakları üzerinde yirmi farklı etnik gruptan, dört ayrı din mensubunu yönetmiş bulunan⁷⁰⁴ Osmanlı Devleti'nde de bu değişmemiş, fetihlerin batıya yönelmesiyle çoğalan

⁶⁹⁹ 1872-1873 yılları vilayet salnamelerinde toplam hane sayısı "389"; toplam nüfus "966" olarak verilmiş olup tarafımızdan yapılan toplam tabloya işlenmiştir, bkz. KVS., 1289, Def'a 5, s.182-189; KVS., 1290, Def'a 6, s.190-197.

⁷⁰⁰ İslam Hukuku, imamların farklı görüşleri olmakla birlikte, Hıristiyan, Musevi, Mecusi ve Sabîileri kapsayan dört din mensubunu genellikle "Ehl-i Kitap" saymıştır, bkz. Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", **Toplu Eserler: II**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.198.

⁷⁰¹ M.Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri (1453-1856)**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s.23, 27.

⁷⁰² Ayrıca zimmîlerin hukuki statüleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kenanoğlu, **a.g.t.**, s.30-31.

⁷⁰³ Kadın, çocuk, akıl hastası, fakir olanlarla din adamları cizyeden muaf tutulmuşlardır, bkz. Yelda Demirağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları", **OTAM**, s.13, Ankara, 2003, s.737.

⁷⁰⁴ Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)", s.73.

gayrimüslim nüfus için İslam Hukuku'nun zimmîlere ilişkin düzenlemeleri temel alınmıştır.⁷⁰⁵

Millet teşkilatı etnik (kavmi) ve lisan (lingua) aidiyetine değil, din ve mezhep aidiyeti esasına dayanmaktadır.⁷⁰⁶ Osmanlı egemenliği altına giren gayrimüslimler de din ve mezheplerine göre bir sınıflamaya tabi tutularak *millet* yahut *taife* adıyla anılmışlardır.⁷⁰⁷ Elmalı Kazası'nda da varlıkları bilinen hatta ibadetlerini hür bir şekilde yerine getirdikleri, Elmalı merkezde kendilerine mahsus kiliselerden⁷⁰⁸ anlaşılan Rum ve Ermenilerin⁷⁰⁹, kimi zaman millet kimi zaman da taife⁷¹⁰ olarak sınıflandırıldıkları görülmektedir. Bu iki terim birbirinin yerine kullanılmış olup aynı anlamı ifade etmektedir. Tanzimat'ın ilanından önce kimi zaman sadece *zimmî* olarak adlandırıldıkları da olmuştur.⁷¹¹

1839 Tanzimat Fermanı'yla Müslümanlarla gayrimüslim tebaanın can, mal ve namus güvenliği garanti altına alınırken tüm tebaanın eşit olduğu vurgulanmıştır. Uygulama olarak Fatih Sultan Mehmet'in Patrik Gennadios'a verdiği haklar sonrası diğer milletlerin ruhanî liderlerine de aynı hakları vermesi ile hayat bulan ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren *Millet Sistemi* adıyla anılmaya başlayan oluşuma göre Osmanlı egemenliğindeki

⁷⁰⁵ Kenanoğlu, **a.g.t.**, s.73.

⁷⁰⁶ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.32.

⁷⁰⁷ Gülnihal Bozkurt, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, TTK, Ankara, 1989, s.9.

⁷⁰⁸ Kaza merkezinde bulunan Ermeni kilisesinin kapı alınlığında 1800 tarihinin olduğu bildirilmektedir. 1967 yılına kadar hapishane olarak kullanılan bina daha sonra yıkılmış ve yerine çocuk parkı yapılmıştır. Ermeni kilisesine göre daha yeni olduğu bildirilen Kızıltemeller mevkiindeki Rum kilisesi (*Aziz Yorgi/Agios Yorgios Kilisesi*) ise yandıktan sonra şuan Ömer Paşa İlkokulu'nun bulunduğu yere yeniden yapıldığı, 1935 yılına kadar konferans salonu olarak kullanılan binanın bir ara da 205. Dağ Alayı'nın cephaneliği olduğu belirtilmektedir, bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.57-58.

⁷⁰⁹ Elmalı'da ikamet eden Rumların Osmanlı'nın bölgeyi fethinden beri yerleşik oldukları düşünülmele birlikte bunların Karamanlı Ortodoks Türkler olabileceklerini işaret eden bazı deliller mevcuttur. Nitekim Elmalı'dan Atina'ya göç eden mübadillerin aktardıklarına göre hiç Rumca bilmediklerini söyleyen bu Rumlar, Kaza'daki Ermenilerle de Türkçe konuşmuşlar ve kilise ibadetlerini de Türkçe yapmışlardır, bkz. **Κεντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμάλι**, Ermolaos Andreakis'in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina, s.13-14. Bununla birlikte XIX. yüzyılın ortalarında Teke Sancağı'nın da içinde bulunduğu Karaman Vilayeti içerisinde 24 Oğuz boyundan Salur boyuna mensup Karamanlı Türklerin olduğu bildirilmektedir, bkz. Murat Tongal, **Geçmişten Günümüze Karaman Türkleri**, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Strateji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2007, s. 28. Teke Sancağı'na yerleştirilen Teke Aşireti'nin de Salur boyuna mensup olması dikkat çekicidir. Ermenilere gelince, onların da Hamit ve Teke Sancakları mutasarrıfı Çelik Mehmet Paşa zamanında, 1709 yılından sonra İran'dan geldikleri düşünülmektedir. Zira Çelik Mehmet Paşa'nın ticaret amacıyla Isparta'ya gelen bu Ermenilere "Acem Hanı" adında bir han yaptırdığı ve Ermenilere "beyne'l-avam Acem" dediği, 1816 yılında da fermanla yerli hüküme girerek Acem Hanı'nın bulunduğu mahalın Ermeni Mahallesi'ne dönüştürüldüğü bildirilmektedir, bkz. Böküzade Süleyman Sami, **Isparta Tarihi**, (haz.Hasan Babacan), Isparta, 2012, s.20-21. Elmalı Kazası'nda bulunan "Acem Hanı" da bölgede bir İran etkisini ispatlar niteliktedir.

⁷¹⁰ "Elmalı Kazası mahallâtından millet-i Ermeniyân mahallesinde mütemekkin millet-i Ermeniyânın emlâk ve arâzî ve ..." bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9987, s.1; "Mahalle-i Tâife-i Ermeniyân", bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, s.88; **BOA., ML.VRD.CMH.d.**, 17, s.1; "Elmalı Kazası mahallâtından Rumiyân Tâifesinin emlâk ve arâzî ve ..." bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10005, s.1; **BOA., ML.VRD.CMH.d.**, 17, s.2. "Mahalle-i Rumiyân", bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, s.93.

⁷¹¹ **BOA., MŞH.ŞS.C.d.**, 1152, 7/33, (Gurre-i Muharrem 1250-10/19 Mayıs 1834).

gayrimüslimlerin statüleri daha geniş hak ve özgürlükler tanıyan nizamnamelerle yeniden düzenlenmiştir.⁷¹²

Devlet tarafından atanan ruhanî reisler, bu görevi kontrolü altındaki bölgeden topladığı vergileri yine devlete verdiği iltizam karşılığı elde etmişlerdir. Böylece vergi kaçırılmasının önüne geçmiş olan Devlet, bu vesileyle ruhanî reisi de denetim altında tutmak istemiştir. Örneğin Rum milleti adına bir meblağ karşılığı (pişkeş) kendisine verilen berat sayesinde yetki alanına giren bölgede ayinlerinin gereği olan dini ritüelleri icra eden metropolit, bazı vergilerden de muaf tutulmuştur.⁷¹³ *Teke ve Hamidabad ve tevabii metropoliti olan beratlu Makaryus oğlu Perasmus Efendi*, Antalya’da ikamet etmekte olup *zir-i idare-i ruhaniyesinde* bulunan ve geniş bir alanı kapsayan bu bölgedeki tüm Rum Ortodoks kiliselerinden sorumludur.⁷¹⁴

Metropolitlik Antalya ve Isparta’da olmak üzere iki tanedir. Metropolitlik merkezi yaz aylarında Isparta’da, kış aylarında ise Antalya’da bulunmaktadır. Antalya’daki metropolitlik *Pisidyâ Metropolitliği* (Başkilise) olarak da adlandırılmaktadır. Elmalı Kazası dahilindeki Rum milleti de bu metropolitliğe bağlıdır ve Elmalı’da lakabı Papaz Vekili (Despot Vekili) olan bir temsilcisi bulunmaktadır.⁷¹⁵

Ermeni Patrikhanesi’nde Rumlardaki metropolit yerine *marhasa* denen kişiler yine metropolitler gibi beratla atanmışlar ve aynı vazifeleri yerine getirmişlerdir.⁷¹⁶ Elmalı’da Ermenilerin bağlı buldukları bir marhasaya 1886 yılında tesadüf edilmektedir⁷¹⁷ ve İstanbul’da bulunan Ermeni Patrikliği’ne bağlıdırlar.⁷¹⁸

1856 Islahat Fermanı’nda yer alan Osmanlı tebaasının hangi milletten olursa olsun devletin hizmet ve memuriyetlerine kabul olunacaklarına ilişkin maddesi⁷¹⁹, Elmalı gayrimüslimleri tarafından hemen uygulamaya geçirilmek istenmiştir. Zira 1857 yılına kadar Elmalı Kazası idare meclisinde yer alamayan Rum milleti mensupları, diğer kazalarda olduğu gibi mecliste kendi cemaatlerinin belirlediği bir azayla temsil edilmek istediklerini Patrikhane’ye bildirmişler ve durum Meclis-i Vâlâ’ya havale edildikten sonra gerekenin yapılması

⁷¹² 1861 yılında yürürlüğe giren “Rum Patriği Nizamı”, ardından aynı yıl onaylanan “Lübnan Nizamnamesi”, 1863’te çıkarılan “Ermeni Milleti Nizamnamesi” ve 1865 yılında yürürlüğe giren “Yahudi Milleti Nizamnamesi” gibi, ayrıntılı bilgi için bkz. Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, s.75.

⁷¹³ Kenanoğlu, **a.g.t.**, s.104, 135.

⁷¹⁴ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1180, 57/60, (12 Cemâziye’l-âhır 1312-19 Aralık 1894).

⁷¹⁵ **Κεντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι**, Ermolaos Andreakis’in Elmalı mübadil Mihalıs Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina, s.6-8.

⁷¹⁶ Kenanoğlu, **a.g.t.**, s.169.

⁷¹⁷ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1176, 163/81, (17 Zilkade 1303-17 Ağustos 1886).

⁷¹⁸ **BOA., HR.MKT.**, 100/93, (18 Cemâziye’l-evvel 1271-6 Şubat 1855).

⁷¹⁹ Abdülhamit Kırmızı, “Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslim İstahdamı”, **Dîvânîlmi Araştırmalar**, s.13, 2002/2’den ayrı basım, s.301.

istenmiştir. Bu yazışmadan kaza meclisinde söz konusu tarihte Ermeni milletinden bir temsilcinin bulunduğu da ortaya çıkmaktadır. 1893 yılına kadar kaza idare meclisinde gayrimüslim üyeler varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu tarihten sonra mecliste Rum milletinden üye bulundurulmasına son verilirken Ermeni milletinin azası da ancak 1896 yılına kadar yerini koruyabilmiş bundan sonra Ermeni ve Rum patriklerinin devreye girmesi de sonucu değiştirmemiştir.⁷²⁰

Osmanlı İmparatorluğu İslam Hukuku'nun kilise inşa ve tamiri konusundaki yasaklamalarını bir nebze yumuşatmış olacak ki kilise inşası konusunda genellikle hassas davransa da kilise onarımı ve genişletilmesine kilisenin kadim olması şartıyla müsaade etmiştir.⁷²¹ Örneğin Elmalı Kazası'nın Finike Nahiyesi'nde bulunan *Aya İstrati Kilisesi*'nin 800'ü bulan Rum nüfusa yetersiz geldiği için yerli Rumlar, kiliselerinin bir miktar genişletilmesi ve masraflarının kilisenin vakıf parasından ödeneceğini Divan-ı Hümayun'a bildirerek izin istemişlerdir. Gerekçe kabul edilerek kilisenin kadim yapısına dokunulmaksızın yedi metre duvar ilave edilmesine izin verilmiştir.⁷²²

Her idarî birimde Müslümanlarla gayrimüslimler arasında yaşanan küçük bazı sorunlara Elmalı Kazası'nda da tesadüf edilmekle birlikte genel anlamda mübadeleye kadar Elmalı'daki tüm ahali uyum ve ahenk içerisinde yaşamını sürdürmüştür.

2.2.1. Hukukî Alanda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

Gayrimüslimler birçok davada kendi cemaat mahkemeleri yerine şer'î mahkemeleri tercih etmişlerdir. Bunun temelinde Devlet'e ve onun sistemine olan güven duygusu yatıyor olabilir. Nitekim kendi aralarındaki davaların bile kimi zaman şer'î veya bidayet mahkemelerine hatta merkez kazadaki mahkemelere taşındığı görülmüştür. Örneğin Elmalı Kazası sakinlerinden ve Ermeni milletinden Serkis oğlu Kikork, yine aynı kaza ve milletten bulunan Yorgancıoğlu Karabet'in "*Kikork marhasa değildir, vekildir*" şeklindeki ifadesini kendisine hakaret kabul etmiş ve Elmalı Bidayet Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme bu sözün hakaret kabul edilebilecek bir söz olmadığına hükmetmiş ve Karabet için beraat kararı ile birlikte 90 kuruşluk mahkeme masraflarının da davacıdan alınmasına karar vermiştir. Buradan verilen beraat sonucunu kabul etmeyen Kikork, Antalya İstinaf Mahkemesi'ne müracaatta bulunmuş,

⁷²⁰ Ayrıntılı bilgi için çalışmanın "Kaza Meclisi" başlıklı kısmına bakınız.

⁷²¹ Kenanoğlu, **a.g.t.**, s.375-376.

⁷²² **BOA., İ.AZN.**, 2/21, (14 Safer 1310-7 Eylül 1892); **BOA., ŞD.**, 2599/26, (14 Safer 1310-7 Eylül 1892); **BOA., BEO.**, 126/9409, (30 Cemâziye'l-evvel 1310-20 Aralık 1892).

ancak burada da sonuç değişmediği gibi 150 kuruşluk ilam cezasının da davacı Kikork tarafından ödenmesi karara bağlanmıştır.⁷²³

Alacak meseleleri gibi vasi ve vekil tayini gibi işlemlerde de gayrimüslimler şer'î mahkemelere başvurmuşlardır. Mesela Elmalı Kazası sakinlerinden Hoca Matoz'da bulunan işret akçesini alamamasından dolayı kaza mahkemesine başvuran Tiryaki isimli gayrimüslim, kaza hakiminin verdiği hükmün kendisini tatmin etmemesi üzerine Teke Sancağı Mutasarrıfı Osman Paşa'ya şikayette bulunmuş ve bin kuruş işret akçesinin tarafına teslim edilmesini sağlamıştır.⁷²⁴

Antalya Kazası Makbule Rum Mahallesi sakinlerinden ve Osmanlı tebaasının Rum milletinden olan Arslan Bali kızı Marya Hatun, Elmalı Kazası Karyağdı Mahallesi'nde bulunan altı ahır olan iki katlı mülkünü satışa çıkarmak için Elmalı'da misafir olarak bulunan eşi Hacı Hırsto oğlu Kراسیو Yelosi'yi vekil tayin etmiş ve bunu şer'î mahkemede onaylatmıştır.⁷²⁵

Diğer bir örnekte Elmalı Kazası'nda ikamet eden İvazoğlu Hayrabet'in kaza dışına çıktığı bir sırada babası müteveffa Hacador'un alacaklılarından bazılarının emlakını düşük fiyat üzerinden zapt ettiklerini ve bu durumun Hacador'un varislerini rencide ettiğini dile getiren davacı, olayın mahallî şer'î mahkemesinde görülmesini İstanbul Ermeni Patriği İvan ile Ermeni Millet Meclisi'nin onayı doğrultusunda talep etmiş ve sonuçta Antalya Kaymakamlığı'na gerekenin yapılması için emirname yazılmıştır.⁷²⁶

Elmalı'da genellikle davalara vekil atamalarında aynı millete tabi kişilerin birbirini vekil tayin ettikleri görülürken, farklı milletlere mensup tebaadan da vekil tayin edildiği görülmektedir. Ermeni Mahallesi'nde ikamet eden Manasyan oğlu tüccar Nikovi Ağa, Elmalı Kazası idare meclisince müzayede ile iltizama verilecek kura aşarı için Tahtamescid Mahallesi'nden Hacı Mehmed Ağa'yı vekil tayin etmiştir.⁷²⁷

1854 yılında Elmalı Kazası eski müdürü Murad Ağa, Fransalı Civan Batista Vitalis isimli tüccardan 6 kilesi 80'er kuruştan 6 bin kile yayla hıntası teslim etmeyi kontrat imzalayarak taahhüt etmişse de peşin 20 bin kuruşu alıp ürünü teslim etmediği gibi kayıplara karışmıştır. Bunun üzerine mağdur olduğunu dile getirerek dava açan tüccar, imzalanan kontrat ve ticaret usulünce söz konusu zararının borçlu veya kefil tarafından karşılanmasını talep etmiştir.

⁷²³ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1176, 163/81, (17 Zilkade 1303-17 Ağustos 1886).

⁷²⁴ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1152, 7/33, (Gurre-i Muharrem 1250-10/19 Mayıs 1834).

⁷²⁵ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1163, 103/199, (22 Cemâziye'l-âhır 1322-3 Eylül 1904).

⁷²⁶ BOA., HR.MKT., 100/93, (18 Cemâziye'l-evvel 1271-6 Şubat 1855).

⁷²⁷ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 70/193, (15 Şaban 1331-20 Temmuz 1913); Yine Elmalı Kazası'nın Karyağdı Mahallesi'nden ve Osmanlı tebaasının Rum milletinden olan Hacı Yorgi, Burdur'da kendisine ait sarraf dükkanının talibine satılması için Burdur'da ikamet eden iplik tüccarından ve Ermeni milletinden Hacı Lagi Efendi'yi vekil tayin etmiştir, bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245,78/207, (13 Ramazan 1331-16 Ağustos 1913).

Fransa Nezareti'nin de olaya dahil olup ısrar etmesi üzerine Murat Ağa'nın nerede ise buldurularak dava için İstanbul'a gönderilmesi hususunda Hükümet tarafından Konya Vilayeti ile Elmalı Kazası'na emirname gönderilmiştir.⁷²⁸

Osmanlı Devleti, kendi tebaası olan gayrimüslim halkın yaşadıkları müddetçe haklarını koruduğu gibi ölümleriyle beraber geride kalan ailelerinin hayatlarına sıkıntı yaşamadan devam edebilmeleri için de oldukça titiz davranmıştır. Elmalı-Finike yolunun yapımında geçici çavuş olarak vazifelendirilen Hacı Agop'un görev başında iken taş altında kalarak vefat etmesi üzerine eşi ve kızlarına aylık 20'şer kuruştan toplam 100 kuruş maaş bağlanması Maliye Nezareti'nin onayıyla kabul edilmiştir.⁷²⁹

Yetim kalan çocuklara miras yoluyla düşen malların vasileri tarafından idare edilip çocukların reşit olmalarıyla kendilerine teslim edilmesini sağlayan *eytam sandıkları*⁷³⁰ gayrimüslimlerin yetim çocuklarını da ayırmamış ve onları da bu yolla korumuştur. Örneğin 1874 yılında Finike İskelesi'nde vefat eden Ispartalı Muyis adında bir Rum'un terekesi eytam sandığına aktararak varislerine mektup gönderilmiştir.⁷³¹

Gayrimüslim tebaanın haklarını koruyup kollayan Devlet, gayrimüslim tebaadan kaynaklanan uygunsuz bir durumun cereyan etmesi üzerine de gerekeni yapmaktan çekinmemiştir. Örneğin Elmalı Kazası'nda ikamet eden Ermeni rahibi Ovannes ile Papazoğlu'nun zevcesi Ester ve Amasyalının kızı Tukuhi'nin yolsuz ve uygunsuz hareketlerinden dolayı cezalandırılmalarına karar verilmiş, rahibin Ankara'daki Ermeni Manastırı'na, Ester'in memleketi olan Burdur Kazası'na ve Tukuhi'nin ise eşinin bulunduğu Beşkaza tarafına sürülmelerine hükmedilmiş ve ilgili emirname Antalya Kaymakamlığı'na gönderilmiştir. Özellikle ruhban sınıfından olanların işledikleri suçlara yaygın olarak *manasturbent* cezası verilmesine rağmen⁷³² devreye giren Ermeni Patrikliği ve Ermeni Milleti Meclisi'nin çabalarıyla Ankara'ya ıslah amacıyla gönderilmiş bulunan Rahip Ovannes'in affedilmesine yönelik ricalar sonuç vermiş ve rahibin sürgün hayatı kısa sürmüştür.⁷³³

XIX. yüzyılın ortalarına kadar nispeten sakin geçen bir dönemin ardından yüzyıl sonlarına doğru kimi zaman Müslüman ahali ile gayrimüslim ahali arasında gerginlikler de yaşanmıştır. 1894 yılında Elmalı Kazası ahalisinden Süleyman Ağazade İdris Ağa, Serdarzade Hacı

⁷²⁸ BOA., HR.MKT., 95/32, (21 Rebi'ü'l-evvel 1271-12 Aralık 1854).

⁷²⁹ BOA., BEO., 1606/120386, (12 Ramazan 1318-3 Ocak 1901).

⁷³⁰ Osmanlı'da eytam sandıkları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Çanlı, "Eytam İdaresi ve Sandıklar (1851-1926)", *Türkler*, c.14, YTY, Ankara, 2012, s.57-73.

⁷³¹ Ekiz, a.g.e., s.60.

⁷³² Kenanoğlu, a.g.t., s.316.

⁷³³ BOA., HR.SYS., 2821/24, (29 Şaban 1269-7 Haziran 1853); BOA., HR.SYS., 2821/26, (31 Mayıs 1854); BOA., HR.MKT., 60/28, (12 Şaban 1269-11 Mayıs 1853); BOA., HR.SYS., 2821/27, (29 Şaban 1269-7 Haziran 1853).

Hüseyin Ağa ve Salih Ağazade Mustafa Efendi, Rum milletinden Sava Yovanidas'ın Salih Ağazade Mustafa'dan alacağını talep etmesi üzerine çarşı ortasında “*dini yok imansız kafirler ne için İslam'a karşı geliyorlar*” diyerek aşağılamada bulunmuş ve Sava Yovanidas'ı darp etmişlerdir. Bunun üzerine Sava Yovanidas, din hürriyetinin yerine getirilmesi adına mahkemeye başvurmakla kalmamış, Teke Mutasarrıflığı'na ve Antalya'da bulunan Fransa ile Yunan Konsoloslarına da telgrafla müracaatta bulunmuştur. Kaza ruhanî reisi olan Nikola'nın durumu Isparta Metropolitliği'ne aktarması durumu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir.⁷³⁴

Mahkeme sonucu üç davalı da nakdî cezaya çarptırılmakla birlikte olayın bu kadar büyütülmesinin nedeni de araştırılmaya başlanmıştır. Yapılan tahkikat sonucu Antalyalı olup Finike'de ticaretle uğraşan Rum milletinden Dimitri adlı şahsın uşağı olduğu öğrenilen Sava Yovanidas ile Kaza Ruhani Reisi bulunan Nikola'nın fesat ehli oldukları tespit edilmiş ve onlara bunu yaptıranların olduğu düşünülmeyle söz konusu bu fesatçıların kimler olduğu bulunamamıştır. Kaza müdürü ve naibinin de ifadeleri sonucu söz konusu telgrafın, Elmalı Kazası Telgraf memuru Ali Mukbil Efendi tarafından kendilerine gösterilmeden çekildiği anlaşılmış, sonuçta Sava Yovanidas ile kaza ruhanî reisi Nikola ve telgraf memuru Ali Mukbil Efendi'nin bu defalık azarlama ve tedib cezalarına çarptırılmalarına karar verilmiştir.⁷³⁵

1897 yılında bu defa Antalya ve Elmalı'daki Müslümanların, paskalya günü Rumları tehdit ve huzursuz ettiği hatta Elmalı'daki Ortodoks Kilisesi'nin yakılarak Kalamaki'de silahlı bir grup Müslüman'ın Rumlara hücum ettiği yönünde Fransa ve İngiltere Konsoloslarına ulaştırıldığı iddia edilen telgrafların doğruluğu Hükümet tarafından Hariciye Nezareti'ne sorulmuştur. Tahkikat sonucu Teke Mutasarrıflığı ve Konya Valiliği böyle bir olayın gerçekleşmediğini ve böyle bir telgrafın çekilmediğini tespit etmekle, bu tür haberlerin yalan ve yanlış olduğunu, bölgede asayişe özen gösterildiğini vurgulamışlardır.⁷³⁶

Elmalı'da gayrimüslimlerin hukukî anlamda kendi aralarında ve Müslümanlarla olan ilişkileri adil bir şekilde çözülmeye çalışılmış tarafların mağduriyetlerinin önlenmesine gayret gösterilmiştir.

⁷³⁴ BOA., BEO., 465/34830, (25 Ramazan 1311-1 Nisan 1894).

⁷³⁵ BOA., DH.MKT., 276/5, (24 Safer 1312-27 Ağustos 1894); BOA., BEO., 478/35806, (15 Rebi'ü'l-evvel 1312-16 Eylül 1894).

⁷³⁶ BOA., BEO., 951/71298, (14 Zilhicce 1314-16 Mayıs 1897); BOA., BEO., 953/71410, (19 Zilhicce 1314-21 Mayıs 1897).

2.2.2. Ticarî Alanda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

Çevresinde hiç Rum köyü bulunmayan⁷³⁷ merkez Elmalı'daki Rumların genellikle ziraatle uğraşmadıkları, bağ ve bahçeleri bulunmadığı gibi binek hayvan beslemek dışında hayvancılık da yapmadıkları anlaşılmaktadır. Rumların önemli bir kısmı değirmencilik yapmakta dülger, kuyumcu, dikici, tüccar, pabuççu, boyacı, terzi, enfiyeci ve inşaat işçisi gibi mesleklerle geçimlerini sağlamaktadırlar.⁷³⁸

Ermenilere gelince, Rumlara göre daha refah içinde yaşadıkları anlaşılan Ermenilerin özellikle üzüm bağları⁷³⁹ yoğunlukta olup sahip oldukları emlak ve akar da tıpkı nüfusları gibi Rumlara oranla daha fazladır. Hemen hemen her Ermeni hanesinde kayıt altına alınmış bir binek hayvanına rastlanırken Ermenilerin küçükbaş hayvancılık yapmadıkları ancak kısmen büyükbaş havyan besledikleri anlaşılmaktadır. Bir Avrupa tüccarının bulunduğu Ermeni Mahallesi'nde genel olarak terzi, postalıcı, pabuççu gibi meslekler revaçta olup boyacı, nalbant, yorgancı, bohçacı, değirmen bekçisi, amele ve kemancı gibi mesleklerle geçimlerini sağlayanlar da bulunmaktadır. Ermeni cemaatinin önde gelen bazı üyelerinin çevre köylerdeki arazilerde ortakçılık yaptıkları da anlaşılmaktadır.⁷⁴⁰

Büyük bir ticarî hayatın olduğu Elmalı'da her Salı günü kurulan pazar⁷⁴¹, çevre köylerin genel ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Elmalılı bir mübadilin, *“Elmalı merkezde, Yoncalık meydanında pazarcılar için Çardaklar bulunurdu. Köylüler ürettikleri ürünlerini pazara getirip satarlardı. Bu ürünler; odun, tavuk, yumurta, peynir, tereyağı, buğday, arpa, meyve ve sebze idi. Pazara gelen köylülerin hepsi Türk'tü. Çevremizde Rum köyü yoktu. Ahali köyelerine dönerken Elmalı'da bulunan tuhafiyeden, mağazalardan evleri için gerekli çeşitli ihtiyaçlarını satın alırlardı. ... Elmalılı Rumlar, bakkal, tuhafiyeci, ticaret, ayakkabı tamirciliği, yapı işleri ve marangozluk gibi işlerle uğraşırlardı. Ermeniler ticaretle uğraşırlar, ama teknik işler yapmazlardı. Türkler bağ-bahçe, tarla işleriyle, ayakkabıcılık, fırıncılık, leblebicilik ve inşaat işçiliği gibi işlerde çalışırlardı. Elmalı'da büyük bir ticari hayat vardı⁷⁴²”* şeklindeki tasvirinden Elmalı'daki hareketliliği ve gayrimüslimlerin durumunu anlamak mümkündür.

⁷³⁷ **Κεντρο Μικρασιατικων Σπουδων (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι**, Ermolaos Andreakis'in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina,s.22.

⁷³⁸ **BOA., ML.VRD.TMT.d.,10005; BOA., D.CRD.d., 11/39886.**

⁷³⁹ XIX. yüzyılda bölgeyi gezen Spratt ve Forbes'e göre, Elmalı Ovası Likya (Teke) bölgesinde üzüm yetiştirilen az sayıdaki yerlerden biri olmakla birlikte buradaki Türklerin koyu Muhammedi olmasından dolayı şarap üretimi yapılamamaktadır. Şarap, daha çok Mekri (Fethiye) yakınlarındaki Levisi'de (Kalkan) Rumlar tarafından üretilmektedir, bkz. Spratt-Forbes, **a.g.e.**, s.170.

⁷⁴⁰ **BOA., ML.VRD.TMT.d., 9987; BOA., D.CRD.d., 11/39886.**

⁷⁴¹ 1890 yılında Elmalı'da kurulan Yayla Panayırı'nın muhafaza edilmesi için Yüzbaşı Mustafa kumandasında 40 kişilik bir asker müfrezesi görevlendirilmiştir, bkz. **BOA., Y.PRK.ASK., 63/131, (16 Muharrem 1308-1 Eylül 1890).**

⁷⁴² **Κεντρο Μικρασιατικων Σπουδων (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι**, Ermolaos Andreakis'in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina, s.22-23.

Gayrimüslimlerin kaza merkezinde işlettikleri meyhaneler hiçbir sorun teşkil etmediği gibi Müslüman ahaliden de gayrimüslimlerin meyhanelerine girip içenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Bir cinayet kapsamında yapılan sorgulamada Müslüman ahaliden dört kişinin işledikleri cinayetten önce İstifnaki adındaki bir gayrimüslimin işlettiği meyhanede içki içtikleri öğrenilmiştir.⁷⁴³

Gayrimüslim tebaa mübadeleye kadar arazilerinin mülkiyetini korumuşlar ve daha sonra kazanın hanedan üyelerine satarak göç etmişlerdir. Bir kısım arazileri de hazineye kalarak yerlerine gelen muhacirlere verilmiştir.⁷⁴⁴

XIX. yüzyıl ortalarında bölgeyi ziyaret eden bir seyyahın aktardığına göre Elmalı'daki gibi Finike'de de gayrimüslim ve Müslüman tebaa bir arada yaşamakta ve ticari faaliyetlerini birlikte yürütmektedirler. Özellikle Türkmen Tahtacılarının yoğun olarak bulunduğu ve kara çadırlarda oturduğu Finike'de, çok sayıda büyükbaş hayvana sahip olan, arazilerinin genişliğiyle ün yapan ve bölgenin belli başlı ticaretini elinde bulunduran Konstanti adında bir Rum, nahiyede bulunan 3-4 taş yapılı binadan birine sahiptir.⁷⁴⁵

2.2.3. Sosyal ve Kültürel Alanda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri

Her ne kadar zımmî mahallelerinin Müslüman mahallelerinden ayrı olacağına dair İslam hukukunda bir hüküm yer almasa da Müslümanlarla beraber oturdukları mahallelerde cemaatin azalmasına sebep olacak bir biçimde yoğun oturmalarına izin verilmesinin uygun olmayacağı kabul edilmiştir.⁷⁴⁶

Söz konusu uygulamaya Elmalı Kazası'nda da rastlanmaktadır. Lozan Antlaşması'ndan sonra yaşanan mübadeleye kadar Elmalı'da bulunan iki gayrimüslim cemaatin kendi milletlerinin adını taşıyan mahallelerde oturdukları görülmekte, buna rağmen ağırlıklı olarak Müslümanlardan müteşekkil Karyağdı Mahallesi'nde birkaç gayrimüslimin yaşadığı da tespit edilebilmektedir. *“Antalya Sancağı'na tâbi‘ Elmalı Kazasının Karyağdı Mahallesi ahalisinden ve teb'aa-i Devlet-i Aliyye'nin Ermeni milletinden ve tüccardan Nikogos Manasyan ile oğlu Manas veled-i Nikogos....kaza-yı mezburun mezkur mahalle ahalisinden*

⁷⁴³ BOA., İ.MVL., 514/23182, (23 Muharrem 1286-5 Mayıs 1869); 1870'li yıllarda Elmalı'yı ziyaret eden Davis, bir Rum'a ait olan handa konakladığını ve han sahibinin kendisine mastika ile sigara ikram ettiğini bildirmektedir, bkz. Davis, a.g.e., s.188.

⁷⁴⁴ Ekiz, a.g.e., s.58.

⁷⁴⁵ Seyyah yazılarında yorumlarına da yer vererek bu Rum'un orta yaşlı, çirkin, çok kötü ve hileci görüldüğünü de belirtmektedir, bkz., Spratt-Forbes, a.g.e., s.144.

⁷⁴⁶ Kenanoğlu, a.g.t., s.34.

Sarılarlızade Ali Rıza Efendi ibn Hakkı Efendi...”, kaydı Müslümanlarla gayrimüslimlerin aynı mahallede yaşadıklarına örnek teşkil etmektedir.⁷⁴⁷

Elmalı mahallelerinde dikkate değer diğer bir durum da farklı cemaatlerden olan Ermeni ve Rumların kendi cemaatlerine ayrılmış özel mahalleleri bulunmasına rağmen bir Rum’un Ermeni Mahallesi’nde ikamet ettiği görülebilmektedir. Nitekim “*Antalya'nın Câmi'-i Cedîd Mahallesi'nden olub Elmalu kazasında Ermeni mahallesinde meskûn ve Devlet-i Aliyye teba'asının Rum milletinden Güğümcü oğlu Nikola veled-i Anastas veled-i Nikola...*” kaydı buna misal oluşturmaktadır.⁷⁴⁸

Gayrimüslimlerle Müslümanların aynı çarşıda yoğun bir ticaret yaptıkları göz önüne alındığında birbirleriyle iyi geçinmiş ve yardımlaşmış oldukları sonucunu çıkarmak zor olmayacaktır. Örneğin Ömer Paşa Camii vakfından olan cami çevresindeki birçok dükkân, Müslümanlar yanında gayrimüslimler tarafından da işletilmiştir. Semerci Ali’nin işlettiği ve kirasının Ömer Paşa Camii vakfına aktarıldığı 1 kıta dükkânın yanında boyacı, postacı ve terzi oldukları anlaşılan gayrimüslim tebaanın da dükkân işlettikleri ve bu dükkânların kiralarının da aynı cami vakfına devredildiği görülmektedir.⁷⁴⁹

Elmalı’nın nahiyelerinde de durum benzerdir. Rum reayaya ait bir değirmenin yanında Müslüman Türklerin evlerini görmek mümkündür. Ayrıca yayla köylerini dolaşarak çerçicilik yapan Osmanlı tebaası Rumlar, Türk köylüleri tarafından oldukça sıcak karşılanmışlar⁷⁵⁰, aralarında cereyan eden alışverişler bir sorun oluşturmamıştır.⁷⁵¹

Giyim konusunda da Müslüman ve gayrimüslimler arasında farklı giyim tarzlarının herhangi bir sorun teşkil etmediğini seyyah Spratt’ın “*Frenk giyiminin burada ender görülmesine rağmen, herhangi bir aksaklıkla karşılaşmadan, yalnız başımıza sokaklarda dolaştık*” yorumundan çıkarmak mümkündür.⁷⁵²

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki etkileşimin boyutu kimi zaman din değiştirmeye kadar gitmiştir. İslamiyet’i kabul ederek din değiştiren bir gayrimüslim, Osmanlı resmî kayıtlarına *muhtedi* ibaresiyle geçmiştir. Örneğin 1840 yılında İmamlar Mahallesi’nde

⁷⁴⁷ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 110/272, (28 Muharrem 1332-27 Aralık 1913); Yine Karyağdı Mahallesi’nde ikamet eden bir diğer Ermeni Ziver Efendi’dir, bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 99/245, (14 Zilkade 1331-15 Ekim 1913).

⁷⁴⁸ Esra Bircan, **49 No’lu Antalya Şer’iyye Sicili Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi 1315-1316 (M.1897-1899)**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2012, s.210.

⁷⁴⁹ BOA., EV.d., 10512, s.1/b.

⁷⁵⁰ Spratt-Forbes, a.g.e., s.171, 253.

⁷⁵¹ 1863 yılında Elmalı Kazası sakinlerinden Ahi Sinan Zaviyesi postnişini Hacı İsmail Zehrî Efendi, Rum Öküz Konstanti’ye Karaköy civarında bulunan 110 dönümden ibaret olan 15 kıta tarlayı satmıştır, bkz. Tanrıseven, a.g.t., s.416-417.

⁷⁵² Spratt-Forbes, a.g.e., s.288.

kayıtlı 25 yaşındaki Abdullah oğlu Ethem ile Tahtamescid Mahallesi sakinlerinden olan 28 yaşındaki Abdullah oğlu Mehmet Hurşit'in muhtedi olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵³ Bu bilgilere göre din değiştiren gayrimüslimlerin Müslüman mahallelerinde yaşamaya başladıkları sonucunu da çıkarmak mümkündür. Bununla birlikte kazada muhtedi kaydına çok rastlanmaması ihtida hareketlerinin çok yoğun olmadığını da düşündürmektedir.

Dinî ritüellerin uygulanışı sırasında da Elmalı'daki Müslüman ve gayrimüslim ahali birbirlerine karşı oldukça hoşgörülü davranmışlardır. Elmalılı Rum mübadil Mihalis Luizidis, yağmur duası için cemaatleriyle birlikte eski kiliselerinin bulunduğu Kızıltemeller'de *Kıcırdaklı Kuyu* adıyla bilinen antik kuyudan kiliseye kadar kutsal geçit töreni yaptıklarını, onları izleyen Müslüman Türklerin de "*Hadi dua edin de yağmur yağsın, Tanrı sizleri dinliyor*" dediklerini aktarmaktadır.⁷⁵⁴

Genel olarak birbirleriyle etkileşim içinde oldukları anlaşılan Müslim ve gayrimüslim ahali arasında bir takım kültürel farklar da mevcuttur. Mesela Müslüman Türk köylülerine güven duyduklarına inanılan kırlangıçlar, bahar mevsiminde Türk evlerini, yaptıkları yuvalarla süslemişler, ancak Hıristiyanlar göçmen kuşların bu kadar yakınlarına yuva yapmalarına izin vermediklerinden onların evlerinden uzak durmuşlardır.⁷⁵⁵

2.3. Aile Yapısı

Aile, genel ifade ile bir kadın ve erkeğin evlenmesi sonucunda oluşan en temel toplumsal birime verilen addır.⁷⁵⁶ Tarihin her döneminde korunmaya ve sağlamlaştırılmaya çalışılan bu sosyal yapı, Osmanlı örfî hukukundan çok İslam hukukuna bırakılmıştır.⁷⁵⁷ Aile hukuku da bu yapıya bağlı olarak şer'î hukuk içerisinde yer almaktadır. Örfî hukukun kaynağı olan Osmanlı

⁷⁵³ Yine "Tahtamescid Mahallesi"nde ikamet eden 18 yaşındaki Salih'in babasının da "Muhtedi Halil Efendi" olduğu öğrenilmektedir, bkz. **BOA., NFS.d.**, 3215, s.10, 12.

⁷⁵⁴ Luizidis, kova ile su çekerken çıkardığı sese binaen Kıcırdaklı Kuyu adını verdikleri bu kuyu etrafında yapılan ayinlerinin içeriğini "*Sabah erken saatte büyük küçük bütün köy aç karnına Kıcırdaklı Kuyuya doğru yola çıkardık. En önde papaz, elinde altı kanatlı melek kabartmalı, metal başlıklı kutsal asası ve kilise bayrağı ile yürüdü. Papaz kuyudan su alır ve bu suyu kutsardı. Daha sonra Tanrının yağmur yağdırması için dua ederdik. Duadan sonra kutsal su ile temizlenir, sudan içer, Elmalı'ya doğru inerdik. Evlerimize dönene kadar şiddetli bir yağmur başlardı. Bu görülmüştür, her zaman böyle olurdu*", sözleriyle açıklamaktadır, bkz. **Κεντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι**, Ermolaos Andreakis'in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina, s.19.

⁷⁵⁵ Spratt-Forbes, **a.g.e.**, s.281.

⁷⁵⁶ Güven Dinç, "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", **OTAM**, s.17, Ankara, 2005, s.104.

⁷⁵⁷ Gürsoy Şahin, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Afyonkarahisar Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1840-1850)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.III, s.I, Haziran 2001, s.107.

padişahları, bu konuda şer'î hukuka müdahale etmedikleri gibi aile hukukunun uygulanmasını sağlamışlardır.⁷⁵⁸

2.3.1. Evlilik

Türk toplumunda yeni ev kurmak anlamında kullanılan *evlenmek*, maddi ve manevi herhangi bir engeli olmayan kız ve erkek için dinî bir vecibe kabul edilmiştir.⁷⁵⁹ Bazı aileler evlenmeden önce çocuklarını nişanladıkları ve adına *namzedlik* dedikleri bir sözleşme yoluna gitmişlerdir. Az da olsa kimi aileler yaşı küçük kızlarını *namzedlik akçesi* adı verilen bir meblağ karşılığında nişanlamışlar ve kız geliştikten sonra evlendirmişlerdir. Bazen de daha nikah işlemi gerçekleşmeden nişanlılığın, taraflardan biri veya her ikisi tarafından kadı huzurunda sonlandırıldığı da olmuştur.⁷⁶⁰

Elmalı'da namzedlik adı altında sicillere yansımış herhangi bir hukukî sürece rastlanmamakla birlikte sözde nikâhlandıklarını ileri sürerek kız kaçırma veya kızın rızası olmadan evlenmek isteme gibi durumlara rastlanmaktadır. Bu gibi durumlarda açılan davalarda genellikle kız mahkemeye gitmemiş vekilini göndermiştir.⁷⁶¹

XIX. yüzyıldan önce şer'îyye sicillerinde genellikle evlilik kaydı ve nikah akdine rastlanmamakta, ahalinin şahitliği ve kabulü yeterli görülmektedir. Nüfus kayıtlarının

⁷⁵⁸ Dinç, “Şer'îyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu”, s.106.

⁷⁵⁹ Gürsoy Şahin, **a.g.m.**, s.108.

⁷⁶⁰ Rifat Özdemir, “Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)”, **Aile Yazıları**, c.1, (der. Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, s.486.

⁷⁶¹ Örneğin Elmalı Kazası'nın Finike Nahiyesi'nin Yenice Köyü'nden olan Kara Veli oğlu Osman zevcesi Şerife Hatun, Elmalı mahkemesine giderek kızı Feride'yi yine aynı köyden olan Evliceoğlu Mehmet'in daha önce kendisine nikahlandığını iddia edip kaçırması üzerine, bunun doğru olmadığını ileri sürerek kızının canı ve namusunun korunması hususunda açmış olduğu davasına Elmalı'nın Karyagdı Mahallesi'nden Sarırlızade Ali Rıza Efendi'yi vekil tayin etmiştir, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 8/14, (12 Ramazan 1330-25 Ağustos 1912); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 8/16, (1 Ramazan 1330-14 Ağustos 1912); Elmalı kadı sicillerine yansıyan diğer bir dava, Elmalı'nın Düden Köyü'nden Ali Hoca oğlu Süleyman ile yine aynı köyden Ayşe Hatun'un küçük kızı Hasibe'nin sözde nikah davasıdır. Açılan akd-i nikahın feshi davasında Süleyman'ın askerden kurtulmak amacıyla Hasibe ile nikahlıym iddiasında bulunduğu, ancak böyle bir nikah akdinden ne Ayşe Hatun'un ne de yaşı henüz küçük olan kızı Hasibe'nin haberleri olmadığı, olsa bile Ayşe Hatun'un bu evliliğe rızası ve izni olmadığı için söz konusu akdin geçerli olamayacağı ileri sürülmüş ve adı geçen Süleyman'ın bu iddiadan vazgeçerek kendilerini rahatsız etmemesi talep edilmiştir. Süleyman ise davadan üç sene önce 301 kuruş mehr-i mü'eccel ile Ayşe Hatun'un kızı Hasibe'yi köyün camiinde şahitler huzurunda kendisine nikahladığını bildirmiştir. Ancak Süleyman'ın ve gösterdiği şahitlerin ifadelerindeki çelişkiler ve Hasibe'nin reşit olmaması üzerine bu konudaki fetva-yı şerif ve mecelle-i celile hükümleri gereğince şahitlerin şهادetlerinin şer'an kabul edilemeyeceği ifade edilerek Süleyman'ın müdahalesi yasaklanmıştır, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 43-44/105, (7 Rebi'ü'l-evvel 1331-14 Şubat 1913); Finike Nahiyesi'nin Arif Köyü'nden Hasan oğlu Mehmet, yine aynı köyden Hasan oğlu Ahmet'in kızı Cemile ile Allah'ın emriyle nikah akdi yapmış olmasına rağmen Cemile'nin kendisine hala verilmemesi üzerine dava açmıştır. Ancak kızın henüz 18 yaşında bulunması ve yalnız “aldım verdim” sözleriyle nikah akdinin gerçekleşmeyeceği alınan fetvayla da teyit edildikten sonra Mehmet'in nikah iddiası reddedilmiştir, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 89-90-91/226, (14 Rebi'ü'l-âhır 1331-23 Mart 1913).

tutulduğu XIX. yüzyılda evlilik de artık kanunî kaideleri olan bir birliktelik haline gelmiştir.⁷⁶²

Evlennemeleri için herhangi bir engelleri olmayan taraflar, kadıya müracaat ederler ve şahit olarak belirlenen iki kişi huzurunda *mehr-i mu'accel* ve *mehr-i mü'accel* miktarları belirlenirdi. Kadıdan alınan onay sonucunda imama gidilerek nikah kıyılır ve evlilik gerçekleşmiş olurdu.⁷⁶³ Ancak yapılan evliliklerin hepsi kadı sicillerine kaydedilmemiş, şahitler huzurunda imama kıydırılan nikahlar da geçerli sayılmıştır. Elmalı kadı sicillerinin hemen hepsi yanmış olduğundan⁷⁶⁴ nikah akitlerinin ne sıklıkla sicillere yansıdığı tespit edilememektedir. Buna rağmen 1912-1914 yılları kayıtlarının bulunduğu Elmalı'ya ait mevcut sicil defterinden ve Antalya Şer'iyye Sicil defterleri içerisinde geçen kayıtlardan nikah akitlerinin genellikle kadı huzurunda kayda geçirildiği gözlenmektedir.

Finike Nahiyesi'nin Yozgat Köyü ahalisinden olan Kulaksızoğlu Durmuş kızı Kezban'ın, talibi olan Demreli Durali oğlu İbrahim'le nikah akdi yapabilmek için Kadı'ya başvurmuş, Kadı evlilik için hiçbir engelini bulunmadığı ve askerde de nişanlısı olmadığını öğrendiği Kezban'a, söz konusu izinnameyi vermiştir.⁷⁶⁵

Hapishanede tutuklu olanların da nikahlanmasına izin verilmiş, bu gibi durumlarda yapılan nikah akitleri yine sicillere kaydedilmiştir. Nitekim Elmalı Kazası Macun Köyü'nden olup Antalya Hapishanesi'nde tutuklu bulunan Hacı Abdil oğlu Hüseyin Dede'nin evlilik isteğine olumlu yanıt veren aynı köyden Şeyh Ali kızı Dudu Hanım'ın evliliğe mani bir durumunun olup olmadığı Elmalı Kazası'ndan sorulmuştur. Herhangi bir manisinin olmadığı yanıtının ardından 1001 kuruş mehr-i mü'accel ve 501 kuruş mehr-i mu'accel karşılığında nikah akitleri gerçekleştirilen Dudu Hanım ve Hüseyin Dede'nin izdivaçlarına iki kişi şahitlik etmiştir.⁷⁶⁶

İslam'da nikah akdi sırasında damadın gelin adayına kesinlikle vermesi gerektiği garanti akçesine *mehr* denmektedir. Müslüman bir erkekle evlenecek olan kadın gayrimüslim dahi olsa *mehr* adındaki bu paranın verilmesi gerekmektedir.⁷⁶⁷ *Mehr-i mu'accel* ve *mehr-i mü'accel* olarak iki kısımda verilen mehr bedelinin nikah sırasında şahitler huzurunda belirlenmesi gerekmektedir. *Mehr-i mu'accel* nikah öncesi verilmesi gereken meblağ iken

⁷⁶² Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.51.

⁷⁶³ Dinç, "Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu", s.106-107.

⁷⁶⁴ 21-22 Mayıs 1940 gecesi çarşı içinde çıkan yangında şer'iyye sicillerinin bulunduğu mahkeme binası da yanmıştır, bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.70.

⁷⁶⁵ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1187, 166/124, (23 Rebi'ü'l-âhır 1310-14 Kasım 1892).

⁷⁶⁶ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1163, 448/233, (26 Rebi'ü'l-evvel 1326-28 Nisan 1908).

⁷⁶⁷ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.95.

mehr-i mü'eccel boşanma sırasında veya vefat durumunda terekenin taksiminden önce kadına ödenen miktardır.⁷⁶⁸

Kadının hakkı olduğundan, başka birinin almasının kesinlikle yasak olduğu mehrin miktarı günün şartlarına, evlenecek kızın güzelliğine, becerikliliğine vb. göre değişebilmektedir. Eğer mehir, nikah akti sırasında belirlenmemiş ise boşanma veya ölüm durumlarında emsallerine göre miktarı tespit edilerek terekeden alınır ve kadına verilir.⁷⁶⁹ Mesela Finike Nahiyesi'nin Bağyaka Köyü ahalisinden Kadayıfçioğlu Mustafa'nın ölümünün ardından görülen terekesinde, mehr-i mü'eccel hakkını almamış olan zevcesi Fatma'nın 501 kuruşluk alacağı kendisine verilmek üzere kayıtlara geçirilmiştir.⁷⁷⁰ Diğer bir kayıтта evlenirken mehir bedelinin tespit edilmediği anlaşılan Toklular Mahallesi ahalisinden Hakkı oğlu Salih Çavuş'un vefatı sonrası, zevcesi Saliha Hanım'ın mehir bedeli 301 kuruş olarak tespit edilmiştir.⁷⁷¹

Mehir bedelinin akçe yerine eşya ve mal ile mübadele suretiyle ödendiği de görülmüştür. Örneğin Nacaklar Mahallesi ahalisinden Esmâ Hanım boşanmış olduğu eşi Haşim Efendi'den talep ettiği mehr-i mü'eccel bedelini üç kişi şahitliğinde akçe olarak değil eşya olarak belirlediklerini mahkemede dile getirerek söz konusu eşyaların tarafına verilmesini talep etmiştir.⁷⁷² Diğer taraftan mehr-i mü'eccel bedelinin akçe, mehr-i mu'accel bedelinin ise eşya olarak belirlendiği evlilikler de görülmektedir. Cami-i Atik Mahallesi'nden Pomak muhaciri Salih ile zevcesi Kezban Hanım, nikah akitleri sırasında 801 kuruş mehr-i mü'eccel ve 750 kuruş değerinde eşyayı da mehr-i mu'accel olarak tespit etmişlerdir.⁷⁷³

Elmalı'da değişik tarihlerde ve miktarlarda belirlenen mehr-i mü'eccel bedelleri 101, 151, 201, 251, 301, 401, 501, 801, 1001, 1501 kuruş miktarlarında olup ağırlıklı olarak 301 kuruş mehr-i mü'eccelin belirlenmiş olduğu tespit edilmiştir.⁷⁷⁴

⁷⁶⁸ İbrahim Yılmazçelik, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, TTK, Ankara, 1995, s.268.

⁷⁶⁹ Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", **Aile Yazıları**, c.1, (der. Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, s.429.

⁷⁷⁰ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 5/11, (16 Ramazan 1330-29 Ağustos 1912).

⁷⁷¹ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 14/27, (1 Recep 1330-16 Haziran 1912).

⁷⁷² Bu eşyalar, "2 takım yatak, 2 adet tabak, 2 adet kapaklı tencere, 1 takım tepsi ve çanak ile bir adet kilim"dir, **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 16/28, (20 Ramazan 1330-2 Eylül 1912); Yine Dervişler Mahallesi'nden Civelekzade Hafız Muharrem Efendi ile zevcesi Zeliha Hanım, mehr-i mu'accel bedelini akçe olarak değil 1108 kuruş değerinde eşya ve altın olarak belirlemişlerdir, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 72/196, (3 Recep 1331-8 Haziran 1913).

⁷⁷³ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 72/197, (11 Rebi'ü'l-âhır 1331-20 Mart 1913); Yine Elmalı Kazası'nın Müğren Köyü'nden Akça İbrahim oğlu Hüsnü kaybettiği deveyi Çakal Aşireti'nden Sarı Osman zevcesi Güllü Hatun'da bulmasıyla açtığı dava da, Güllü Hatun devenin evlendiğinde ağırlık olarak eşi tarafından kendisine verildiğini beyan etmiştir, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1163, 385/105, (5 Zilkade 1325-10 Aralık 1907); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1241, 22/48, (5 Zilkade 1325-10 Aralık 1907).

⁷⁷⁴ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 84-85/221, (3 Recep 1331-8 Haziran 1913); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1193, 216/108, (1 Recep 1314-6 Aralık 1896); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 71/195, (23 Cemâziye'l-âhır 1331-30 Mayıs 1913); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1242, no.63, (6 Şevval 1297-11 Eylül 1880); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245,

Osmanlı'da gayrimüslimlerin evlilik geleneklerine gelince; aile hukuku çerçevesi içinde gayrimüslimler arasındaki evlenme ve boşanma konularında yetki tamamen kendi din adamlarına bırakılmıştır.⁷⁷⁵ Köy ve mahalle imamlarının gayrimüslimlere nikah kıyması ve ehl-i örfün de bu konuda zor kullanması men edilmiştir.⁷⁷⁶ Diğer taraftan Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin, yabancı uyruklu olanlara kız vermesi kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Cemaat dışı evlilik de hoş görülmemiş ve XIX. yüzyıla kadar bu duruma nadir olarak rastlanmıştır.⁷⁷⁷

Müslüman tebaanın kadıdan izin alması gerekirken gayrimüslim tebaanın da metropolitten izin alması gerekmiştir. Elmalılı gayrimüslimler evlilik ve vaftiz işlemleri için Antalya (Pisidyâ) metropolitliğinin Elmalı'daki temsilcisine başvurmuşlardır. Bu vekil metropolitle birlikte bahsi geçen işlemleri kararlaştırmış,⁷⁷⁸ izinsiz yapılan işlemlerin feshi istenmiştir. Nitekim 1853 yılında Elmalı'da bir süredir ikamet eden, Avusturya tebaasından ve Latin mezhebinden sülükçülük işiyle uğraşan Kikobrone Zo adındaki zat, Elmalı reayasından bir Rum kızıyla evlenebilmek için metropolit vekilinden istediği izne nikah düşmediği gerekçesiyle müsaade edilmeyince Elmalı Kazası naib ve müdürüne 300 kuruş rüşvet vererek nikâhını usulsüz bir şekilde kıydırmıştır. Durumun haber alınması üzerine, bu gibi durumların kanuna aykırı olduğu bildirilerek nikâhın feshedilmesi ve bundan sonra bu gibi hareketlerden uzak durulması hususunda Hariciye Nezareti'nden kazaya emirname yazılmıştır.⁷⁷⁹

Elmalı'daki gayrimüslimlerin evlilik ve boşanma gibi aile hukukunu ilgilendiren kayıtları genellikle kendi cemaatleri içerisinde çözümlendiğinden kadı sicillerine yansıyan bu nevî bir kayda rastlanmamaktadır.

86-87-88-89/224, (27 Cemâziye'l-evvel 1331-4 Mayıs 1913); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 5/11, (16 Ramazan 1330-29 Ağustos 1912); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 72/197, (11 Rebi'ü'l-âhır 1331-20 Mart 1913); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1163, 448/233, (26 Rebi'ü'l-evvel 1326-28 Nisan 1908); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 58-59/157, (3 Zilhicce 1319-13 Mart 1902).

⁷⁷⁵ Yavuz Ercan, "On Beş ve On Altıncı Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman Olmayan Toplulukların Sosyal, Hukuksal ve Ekonomik Durumu", **Toplu Eserler: II**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.256.

⁷⁷⁶ Kenanoğlu, **a.g.t.**, s.331.

⁷⁷⁷ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.39, 51.

⁷⁷⁸ **Κεντρο Μικρασιατικων Σπουδων (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι**, Ermolaos Andreakis'in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina, s.6-8.

⁷⁷⁹ "...Antalya kazâsına tâbi' Elmalı karyesinde mütemekkin Rum reâyâsı kızlarını ebniyeleri üzere metropolit vekîli marifetiyle akd edegelirler iken bu esnâda müdür ve nâib tarafından ebniyelerine mugâyir nikah düşmeyen kimesneye akd etmiş oldukları beyânıyla mâni' bâbında emirname-i sâmilere tastîr buyurulması niyâzından ibâret olub ma'îyyet-i mezkûrenin akd-i nikah ve fesh-i nikah husûslarına kuzât ve nüvâb müdâhale eylememesi bi-l-cümle metropolitlerin ellerine verilen berevât-ı âliyye şurûtundan olmakla bu sûretde inhâ' olunduğu üzere olduğu hâlde ol makûle akd-i nikah ve fesh-i nikah maddelerine mugâyir şurût tarik-i âhirden duhûl olunmaması zımnında ..." **BOA., HR.MKT.**, 55/33, (9 Rebi'ü'l-âhır 1269-20 Ocak 1853).

Osmanlı'da *taaddüd-i zevcat* adı verilen çok evliliğin⁷⁸⁰ Elmalı'da varlığı yok denecek kadar azdır. Var olanlar da genelde ikiden fazla eşe sahip değildir. Davis'in Elmalı'da *çok eşliliğin maliyeti nedeniyle yaygın olmadığı*⁷⁸¹ yorumuna karşın birden fazla evlilik yapanların evlenme gerekçelerini maddi güçle izah etmek yanlış olacaktır. Zira iki eşi olanların maddi güçleri karşılaştırıldığında Nimet Efendi'nin hali vakti yerinde bir vatandaş olduğu ancak Ömer Efendi ve Feyzullah Efendilerin, Nimet Efendi'ye göre daha az varlığı olan zatlar olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.⁷⁸² Elmalı'daki çok evliliklerin sebebi, adı geçen şahısların evlatlarının cinsiyetleri göz önünde bulundurulduğunda erkek çocuğa sahip olma isteğiyle açıklanabilir. Nitekim mehir bedelleri aynı olduğu görülen Ömer Efendi'nin eşlerinden Durkadın bir erkek dört kız çocuk; Ümmügülsüm ise iki erkek ve bir kız çocuk dünyaya getirmiştir.⁷⁸³ Feyzullah Efendi'nin ilk eşinden olan erkek çocuğunun ardından ikinci eşinden olan bir kızından başka çocuğu bulunmamaktadır.⁷⁸⁴

Antalya'da çok eşli evliliklerde kocanın ölümü ardından mirastan aynı payı alan eşlerin mehr-i mü'eccel bedellerinin eşit olmadığı, ilk eşlerin, *zevce-i sani* adıyla da anılan ikinci eşlere göre yaklaşık iki kat daha fazla mehir aldığı tespit edilmiş olmakla birlikte⁷⁸⁵ Elmalı Kazası'nda farklı bir uygulamaya şahit olunmaktadır. Nitekim Elmalı'nın Gilevki Köyü'nden olan Hacı Ahmet oğlu Ömer'in vefatının ardından ilk eşi Durkadın ile ikinci eşi Ümmügülsüm'ün aldıkları hisse bedelleri 263 kuruş 35 para ile eşitken mehr-i mü'eccellerinin de 201 kuruşla eşit olduğu görülmektedir.⁷⁸⁶ Elmalı'da görülen diğer iki çok eşli evlilikte de durum benzerdir.⁷⁸⁷

2.3.2. Boşanma

Kutsal bir kurum olan aile teşekkülü Osmanlı Devleti tarafından teşvik edilmekle birlikte boşanmaların sayısı da azımsanamayacak kadar çok olmuştur. En çok görülen boşanmalar,

⁷⁸⁰ Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.124.

⁷⁸¹ Davis 1874 yılında çok eşliliğin buralarda yaygın olmadığını "*Burada çok eşlilik, kuraldan ziyade kural dışıdır. Maliyeti yaygınlaşmasını engeller. Boşanma kolaydır. Fakat erkekler sadece tek eşe sahiptir ve buralarda aile bağları güçlüdür*" yorumuyla ifade etmektedir, bkz. Davis, **a.g.e.**, s.238.

⁷⁸² **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 47/116, (25 Rebi'ü'l-âhır 1331-3 Nisan 1913); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 104-105/252, (25 Şaban 1331-30 Temmuz 1913); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 64/177, (13 Recep 1331-18 Haziran 1913).

⁷⁸³ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 104-105/252, (25 Şaban 1331-30 Temmuz 1913).

⁷⁸⁴ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 64/177, (13 Recep 1331-18 Haziran 1913); Salih Efendi'nin Dudu Hanım'dan olan bir kızı bulunmakta olup daha sonra evlendiği Fatma'dan çocuğu bulunmamaktadır, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 47/116, (25 Rebi'ü'l-âhır 1331-3 Nisan 1913).

⁷⁸⁵ Dinç, **a.g.m.**, s.112.

⁷⁸⁶ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 104-105/252, (25 Şaban 1331-30 Temmuz 1913).

⁷⁸⁷ Nimet Efendi'nin taksim edilecek mirasının 768 sehm olup bunun 48'er sehminin eşlerine intikal ettiği görülürken Feyzullah Efendi'nin mirasının 8 sehmden ibaret olup eşlerine birer sehm düştüğü anlaşılmaktadır, **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 47/116, (25 Rebi'ü'l-âhır 1331-3 Nisan 1913); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 64/177, (13 Recep 1331-18 Haziran 1913).

genellikle erkekler tarafından *zevc-i mutallaka*, *talak-ı selase*, *talak-ı bain*, *tatlik* gibi usullerle olurken erkeklerin boşanma sebebini belirtme zorunluluğu da olmamıştır. Boşanmaları engelleyebilmek için Osmanlı kadıları ve idarecileri, öncelikle tembihatta bulunma yöntemini izlemiştir. Elmalı'nın Finike Nahiyesi'nin Hallaç Köyü ahalisinden olan Ömer oğlu Mehmet, kayınpederi Hafız Raşit Efendi'nin eşi Hatice'yi evinde zapt ederek vermediği yönünde açtığı davada eşinin *zevciyet hukukuna* uyararak kendisine itaat etmesini istemiş, karşı taraf vekil yoluyla itiraz ederek Hatice'ye kötü davranıldığı ve eziyet edildiği gerekçesiyle boşanma talebini iletilmiştir. Ancak mahkeme Mehmet'i haklı bularak eşinin geri dönmesini tembih etmiştir.⁷⁸⁸

Elmalı'da görülen boşanmalar genellikle erkek tarafından ve *tâlâk-ı selâse* ile gerçekleşmiştir. Karyağdı Mahallesi'nden Abdullah oğlu İzzet, eşi Güldali Hatun'u yine aynı mahalle sakinlerinden İsmail oğlu Süleyman ve Cami-i Atik Mahallesi sakinlerinden Salih oğlu İdriszade İsmail Ağa huzurunda *tâlâk-ı selâse* ile boşamıştır.⁷⁸⁹

Boşanmadan sonra kadınların üç aylık iddet müddetince⁷⁹⁰ beklemeleri ve bu süre boyunca eski kocaların boşandıkları eşlerine nafakalarını vermeleri gerekmektedir. Kabmescid Mahallesi'nden Özbekoğlu Bayram Ali, eşi Zehra Hatun'u talak-ı selase ile boşadıktan sonra Zehra Hatun, mahkemeye başvurarak eski eşinin üç aylık nafaka-i iddet bedelini ödemesini talep etmiştir.⁷⁹¹

Boşanmaların mektupla gerçekleştiğine de şahit olunmaktadır. Nitekim Elmalı Kazası'nın Kardıç Nahiyesi köylerinden Kuzca'da ikamet eden Karakoyunlu aşiretinden Mehmet oğlu Hasan, eşi Fatma'yı babasının evinde olmasına rağmen, yine aynı aşiretten Murat Efendi hanesinde boşamış ve "*benden boş ol*" yazılı mektubunu kendisine göndermiştir. Bu boşama usulü kadı tarafından kabul görüp nafaka için işlemler başlatılmıştır.⁷⁹²

Boşanmaların anlaşmalı (*muhalaa*) olarak yapıldığı da olmuştur. Tahtamescid Mahallesi ahalisinden Ahmet kızı Emine Hatun ile eşi Kocabıyık İbrahim oğlu Hasan Ağa, anlaşmalı bir şekilde boşanmışlar ve Emine Hatun 151 kuruş olarak belirlenen mehr-i mü'eccel bedelini boşandığı eşinden almaktan vazgeçmiştir.⁷⁹³ Yine Elmalı'nın Kardıç Nahiyesi'nin Kuzca Köyü'nden Mülazım Ahmet Ağa kızı Şerife ile Hacı Halil oğlu Hüseyin anlaşmalı olarak boşanmaya karar vermişlerdir. Şerife Hanım nikah akdi sırasında belirlenen 301 kuruş

⁷⁸⁸ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 86/223, (8 Şevval 1331-10 Eylül 1913).

⁷⁸⁹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1179, 94/132, (15 Rebi'ü'l-âhır 1306-19 Aralık 1888).

⁷⁹⁰ Kadınların üç defa hayız görmeleri anlamına gelen iddet müddeti 52 günden ibarettir, bkz. Ortaylı, **Osmanlı Toplumunda Aile**, s.112.

⁷⁹¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 16-17/29, (2 Zilkade 1330-13 Ekim 1912).

⁷⁹² BOA., MŞH.ŞSC.d., 1242, no.63, (6 Şevval 1297-11 Eylül 1880).

⁷⁹³ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1193, 216/108, (1 Recep 1314-6 Aralık 1896).

mehrini almaktan vazgeçerken başka biriyle evlenmek için Hüseyin'in iznini istemiş ve buna mani olmamasını talep etmiştir.⁷⁹⁴

Her ne kadar boşanmalar, genellikle erkek tarafından gerçekleştirilmiş olsa da kadınların da mahkemeye başvurarak boşanma talep ettiklerine şahit olunmaktadır. Şartlı talakla boşandığı anlaşılan Pakize Hanım, eşi Mehmed Ağa oğlu İbrahim'le olan evlilik akitlerine altı aydan fazla memleket dışında bulunması ve nafaka göndermemesi durumunda boşanma şartı koydurmuştur. Ayrıca İbrahim Bey, daha önce kumar ve oyun oynamayacağına eğer oynarsa talak-ı selase ile boşanmayı kabul edeceğine dair eşine yemin etmiştir. Ancak İbrahim Bey'in, her iki şartını da ihlal etmesi üzerine eşi Pakize Hanım mahkemeye başvurarak boşanma davası açmıştır.⁷⁹⁵

Kadının boşanmak istediği diğer bir davada Bayındır Köyü'nden Bekir kızı Fatma Hanım, eşi Toşuroğlu Abdurrahman'ın bir daha fuhuş yapmamaya yemin etmiş olmasına rağmen yine aynı fiili gerçekleştirdiğini beyan ederek boşanmak için mahkemeye başvurduğu görülmektedir.⁷⁹⁶

Kadının boşanmak istediği durumlarda müftüden fetva sorulduğu da olmuştur. Külahcılar Mahallesi'nden Kezban, eşi Pomak muhacirlerinden Salih'in altı aydan fazladır yanına uğramadığı gibi nafaka da göndermediğini bildirerek eşinden boşanmak istemiş, kadı bu konuda müftüden onay alma yoluna gitmiştir. Müftünün onay vermesi üzerine gerekli boşanma ve mehir işlemleri başlatılmıştır.⁷⁹⁷

2.3.3. Vasi Tayini

İslam hukuku aciz ve muhtaç olanların ve özellikle masum çocukların korunmasına büyük önem vermektedir. Bu uygulama Osmanlı döneminde de devam etmiş, kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuklara vasi tayin edilerek bir bakıma onların can ve malları emniyet altına alınmıştır.⁷⁹⁸

Babanın vefatından sonra küçük yaştaki çocukların vasiliğini genellikle anne devralmıştır. Abdallar Mahallesi ahalisinden iken vefat eden Serdarzade Hacı Mehmed'in geride kalan iki küçük kızı Meşpare ve Fatma'nın vasiliği ile birlikte geride kalan mallarının korunması ve idaresini ele almak üzere eşi Zühre Hatun mahkemeden izin istemiştir. Mahalle muhtarının

⁷⁹⁴ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1242, 18, (4 Zilkade 1298-28 Eylül 1881).

⁷⁹⁵ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 58-59/157, (26 Cemâziye'l-âhır 1331-2 Haziran 1913).

⁷⁹⁶ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 71/194, (24 Cemâziye'l-âhır 1331-31 Mayıs 1913).

⁷⁹⁷ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 72/197, (11 Rebi'ü'l-âhır 1331-20 Mart 1913).

⁷⁹⁸ Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", s.442.

izni ve şahitlerin onaylaması üzerine vasilik görevi anneye verilmiştir.⁷⁹⁹ Yine Düden Köyü'nden çiftçi Dengerelioğlu Hacı Mehmet'in eceliyle vefat etmesi üzerine geride kalan varisleri arasından küçük yaşta bulunan Ümmü, Süleyman ve Salih isimindeki çocuklarının vasilliğini anneleri Ümmügülsüm devralmıştır.⁸⁰⁰

Eğer çocuğun hem anne hem de babası vefat ettiyse veya anne, eşinin vefatından sonra başka biriyle evlendiyse bu durumda en yakın akrabası çocuğa vasi olarak atanmıştır. Örneğin Ömer Çavuşoğlu Ahmet, Alamescid Mahallesi ahalisinden olup vefat eden kardeşi Abdullah ve onun eşi Hafize'nin yetim kalan Ali isimindeki çocuğunun vasilliğini üstlenmiştir.⁸⁰¹ Eymir Köyü ahalisinden iken vefat eden İsmail'in geride kalan biri kız biri erkek iki küçük çocuğunun vasilığı, annesi Ümmügülsüm Hanım hayatta olmasına rağmen başka biriyle evlendiği için amcası Bekir Hafızoğlu Şakir'e verilmiştir.⁸⁰²

Babanın ve annenin vefat ettiği durumlarda üvey annenin vasilliğini devraldığı çocuklara da rastlanmaktadır. Nitekim Tavıllar Köyü ahalisinden iken vefat eden Ekizoğlu Ahmet'in vefat eden ilk eşinden olma oğlu Salih'in vasilliğini hayatta olan ikinci eşi Saliha üstlenmiştir.⁸⁰³

Vasilik dışında annesi vefat etmiş ve babasının geçimini sağlamakta zorluk çektiği çocukların kendilerine bakabilecek maddi güce sahip aileler yanına verildikleri ve bunu kadıya onaylattıkları da olurdu. Şöyle ki Pınarbaşı Mahallesi ahalisinden Mustafa oğlu Hamza kendisinden başka vasisi olmayan 12 yaşındaki kızı Şerife'yi, geçimini sağlayamadığı gerekçesiyle Antalya Kadısının eşi Fatma Hayriye Hanımefendinin yanına hizmet etmek üzere 20 kuruş maaş karşılığında vermiş ve bu 20 kuruşun 15 kuruşunun Şerife'nin ihtiyaçları için harcanmasına 5 kuruşunun da kızı için saklanmasına izin verip bunu mahkemede onaylatmıştır.⁸⁰⁴

2.3.4. Nafaka Tayini

Kadının ve varsa çocuklarının nafaka adı verilen erzak, eşya vb. gibi ihtiyaç duydukları giderlerini karşılama yükümlüğü kocaya verilmiştir. Erkeğin zengin veya fakir olmasına bakılmaksızın maddi gücüne göre nafaka ödemesi gerekmektedir. Erkeğin evin geçimini sağlamayıp nafakasını vermediği durumlarda kadının mahkemeye başvurarak nafaka tayin ettirdiği olmuştur. Bu işlem evlilik süresince olduğu gibi evlilik sonrasında da görülebilmektedir. Elmalı'daki örnekleri genellikle boşanma sonrası gerçekleşmiştir.

⁷⁹⁹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1163, 466/265, (4 Cemâziye'l-evvel 1326-4 Haziran 1908).

⁸⁰⁰ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 29-30/58, (20 Safer 1331-29 Ocak 1331).

⁸⁰¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 49/121, (24 Rebi'ü'l-âhır 1331-2 Nisan 1913).

⁸⁰² BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 68-69/190, (13 Recep 1331-18 Haziran 1913).

⁸⁰³ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 103-104/251, (18 Zilkade 1332-19 Ekim 1914).

⁸⁰⁴ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1169, 558/400, (22 Muharrem 1310-16 Ağustos 1892).

Kabmescid Mahallesi ahalisinden Özbekoğlu Bayram Ali'nin boşandığı eşi Zehra, henüz altı aylık Mehmet ve 5 yaşında Mustafa isimli oğullarının nafakaya ihtiyaç duymaları sebebiyle mahkemede belirlenecek nafakanın tarafına ödenmesini talep etmiştir. Bayram Ali amele guruhundan olduğunu belirterek iki oğluna ne kadar nafaka ödemesi gerekiyorsa ödemeye hazır olduğunu bildirmiştir. Bayram Ali'nin günlük kazancı öğrenildikten sonra her bir oğlu için günlük 30 paradan toplam 60 para nafaka bedeli olarak belirlenmiş ve Bayram Ali bu meblağı ödemeyi kabul etmiştir.⁸⁰⁵

Nafaka kocadan istendiği gibi kayınpederden de istenebilmektedir. Nitekim Söğle Köyü'nden Raise Hatun, eşi Mehmet 10 ay önce askere gidip kendisini ve 2 yaşındaki kızını nafakasız bıraktığı için söz konusu nafaka ve kiske bahanın kayınpederi Elmalılı Musa'dan alınmasını talep etmiş ve mahkeme bu talebe olumlu yanıt vermiştir.⁸⁰⁶

Kimi zaman nafakanın yetim kalan çocuğun eytam sandığında korunan parasından vasisi tarafından talep edildiği de olmuştur. Ömer Çavuşoğlu Ahmet, Alamescid Mahallesi ahalisinden olup vefat eden kardeşi ve yengesinin yetim kalan oğlunun vasiliğini üstlenmekle birlikte, eytam sandığının dışında herhangi bir emlak ve akarının bulunmadığını vurguladığı yeğenin nafakaya şiddetle ihtiyacı olduğunu bildirmiş ve eytam sandığından aylık nafaka verilmesini talep etmiştir. Mahkeme köyün ihtiyar heyetinin de durumu doğrulaması üzerine aylık 5 kuruş 10 para nafaka ödenmesini kabul etmiştir.⁸⁰⁷

Nafaka vermeye yanaşmayan bazı kimseler mahkemenin verdiği karara itiraz ederek kendini fakir göstermeye çalışmıştır. Karyağdı Mahallesi sakinlerinden İsmail Ağazade Murat Efendi ve eşi Halayıkzade Hacı Hüseyin kızı Hatice'den dünyaya gelen iki kızına nafaka vermek istemeyen Murat Efendi mahkemeye itirazda bulunmuştur. Buna göre Murat Efendi hiçbir emlak ve akarı bulunmayan yalnız kendi geçimini sağlamaya kâfi saatçilik mesleğiyle nafaka vermeye kudreti olmayan fakir biridir. Daha önce mahkemede kızları için belirlenen günlük 2 kuruştan toplam 4 kuruşu ödemeye iktidarı yoktur ve ehl-i vukufun belirlediği bu nafaka oranı gerçeği yansıtmamaktadır. Ayrıca hali vakti yerinde olan kayınvalidesi kızlarının geçimini sağlamaya hazır ve amadedir. Ancak Hatice Hanım'ın vekili Ali Efendi bu savunmaya itiraz edince durum müftüden sorulmuş ve müftünün de onayı alındıktan sonra söz konusu nafakanın Murat Efendi tarafından ödenmesine karar verilmiştir.⁸⁰⁸

⁸⁰⁵ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 16-17/29, (2 Zilkade 1330-13 Ekim 1912).

⁸⁰⁶ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1180, 24/2, (7 Rebi'ü'l-evvel 1312-8 Eylül 1894); BOA., MŞH.ŞSC.d., 1194, 137/140, (24 Rebi'ü'l-evvel 1312-25 Eylül 1894).

⁸⁰⁷ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 49/121, (24 Rebi'ü'l-âhır 1331-2 Nisan 1913).

⁸⁰⁸ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 80-81/212, (25 Şaban 1330-9 Ağustos 1912).

Nafaka miktarlarının kız ve erkek çocuklar için aynı miktarda olmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim vefat eden Hacı Murat Efendi'nin Osman adındaki erkek çocuğu ile Adile ve Teslime isimlerindeki kız çocuklarının nafakaları Osman için 1 kuruş, Adile ve Teslime için 25'er para olarak belirlenmiştir.⁸⁰⁹

2.3.5. Tereke

Kazada yargı sisteminin başında bulunan kadı, miras dağılımının yapılmasını sağlamakta ve bu kayıtları *tereke* adıyla sicil defterlerine kaydettirmektedir. Tereke kayıtları varislerin başvuru sonucu tutulmaktadır. Bu işlem mahkeme-i şer'ide yapılabileceği gibi kadı tarafından görevlendirilen vazifeli tarafından tereke sahibinin evinde ve ihtiyar heyeti huzurunda yapıldığı da olmuştur. Elmalı'daki sayımlar genellikle mahkeme başkâtibi marifetiyle, vefat eden şahsın eşinden gelen talep doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Tereke sayımının ardından anne, varsa küçük çocuklarının vasiliğini de üstlenerek menkûl ve gayrimenkûl malları sicile kaydettirmiştir.⁸¹⁰

Sadece eş değil varis olan yakın akrabaların talepleri doğrultusunda da tereke sayımının yapıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin Kuzca Köyü Söğüt Cuma mevkiinde vefat eden Finike Nahiyesi Sarıcasu Köylü Abdullah'ın tereke kaydının tutulma talebi, kardeşi Abdullah'tan gelmiştir.⁸¹¹

Tereke defterleri, ölenlerin sosyal konumuna, medeni haline ve aile yapılarına ait bilgiler içerdiği gibi hayattayken kullanmış oldukları her türlü giyim ve eşya ile diğer menkûl-gayrimenkûl mallarının dökümünden oluşmaktadır. Bu dökümlerin sonucunda çıkan tahmini veya satış sonunda gerçekleşen fiyatları kayda geçirilmiştir.⁸¹²

Ölen kişinin adı, baba adı, varsa lakabı, hangi nahiye, köy veya mahalleden olduğu, nerede, nasıl öldüğü ve varisleri açık bir şekilde yazıldıktan sonra tüm mallarının dökümü yapılmış, alacak ve borçları kaydedilmiştir. Vefat eden kişinin ölüm tarihi çoğunlukla belirtilmemekle birlikte tam tarih verildiğine de rastlanmaktadır. Mesela Finike Nahiyesi'nin Bağyaka Köyü'nden iken 21 Teşrin-i Evvel 1327 (3 Kasım 1911) tarihinde eceliyle vefat ettiği bildirilen Kadayıfçıoğlu Mustafa'nın ölüm tarihi kayıtlara geçirilirken⁸¹³, Karyağdı

⁸⁰⁹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 89/225, (1 Muharrem 1330-22 Aralık 1911).

⁸¹⁰ Elmalı Kazası'nın Tavıllar Köyü'nden müteveffa Ekizoğlu Ahmet'in zevcesi Saliha'nın talebiyle tutulan tereke sayımında, Saliha Hanım, küçük yaşta olan oğullarının reşit olana kadar vasiliğini de üstlenmiştir, bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 103-104/251, (18 Zilkade 1331-19 Ekim 1913).

⁸¹¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1174, 21/52, (3 Zilkade 1301-25 Ağustos 1884).

⁸¹² Alpay Bizbirlik, "Tereke Defterleri ve Edirne Tereke Defterleri Üzerine Bir Deneme", **Türkler**, c.10, (ed. Salim Koca vd.), YTY, Ankara, 2002, s.731.

⁸¹³ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 5-6/11, (16 Ramazan 1330-29 Ağustos 1912).

Mahallesi'nden Hacı Mustafa oğlu Hacı Emrullah'ın vefat tarihi verilmemiş, “*bundan akdem vefat eden*” kaydı düşülmüştür.⁸¹⁴

Terekeler sadece talep durumunda tutulduğundan kimi zaman aynı aileden birkaç kişinin vefatından sonra gelen talep sonucu tereke sayımı yapıldığı da olmuştur. Örneğin Finike Nahiyesi'nin Çatallar mevkiinde yerleşik Enseli Tahtacılarından iken vefat eden Durmuş kızı ve Sarı Hüseyin zevcesi Fatma'nın terekesi, kocası Sarı Hüseyin'in de vefatıyla ortak tutulmuş ve varislerine taksim edilmiştir.⁸¹⁵

Mirasçının vefatından sonra tutulan terekeler dışında hibe usulüyle menkûl sayımı yaptırılıp mirasın taksimi amacıyla fiyatlarının belirlendiği durumlar olmuştur. Cami-i Cedit Mahallesi sakinlerinden Halayıkzade Hacı Hüseyin Ağa mahkemede şahitler huzurunda Akçainiş, Salur, Pirhasanlar, Düden, Kortan gibi birçok köydeki büyük arazileri ile menkûl mallarının toplam bedeli olan 137.477 kuruşluk mallarını oğlu Hacı Ahmet Ağa'ya hibe etmiştir.⁸¹⁶

Kassam tarafından yapılan tereke dağılımında, *resm-i kısmet* adı altında zaman içinde oranı değişen bir bedel talep edilmektedir.⁸¹⁷ Bunların dışında tereke sayımlarından *eytam aidatı*, *kaydiye-i defter*, *kalemiye*, *dellaliye*⁸¹⁸, *pul ve varaka baha* gibi isimlerle birçok ücret alınmıştır.

Elmalı'nın Yalnızdam Köyü'nden iken vefat eden Veli Ağa oğlu Mehmet Ali'nin 5128 kuruş 30 para tutan terekesinin 61 kuruşu resm-i kısmete, 7 kuruş 20 parası kaydiye-i deftere, 29 kuruş 20 parası eytam aidatına, 12 kuruşu dellaliyeye, 12 kuruş 20 parası pul ve varaka bahaya verilmek üzere toplam 122 kuruş 30 para miktarında bir ücret alındığı anlaşılmaktadır.⁸¹⁹ Ancak bu oranlar her zaman aynı değildir. Elmalı'nın İplikpazarı Mahallesi'nden Telgraf eski Çavuşu Cevher Ağa'nın vefat eden eşi Hafize'nin tereke bedeli 13.995 kuruş 34 para olup resm-i kısmet 419 kuruş, 32 para, eytam aidatı 201 kuruş 18 para, kaydiye-i defter 50 kuruş 20 para, dellaliye 23 kuruş 10 para, pul ve varaka baha 15 kuruş olmak üzere toplam 711 kuruş harç ve vergi bedeli alınmıştır.⁸²⁰ En yüksek ücretin alındığı terekelerden biri 47.590 kuruşluk mal varlığıyla Elmalı'nın Cami-i Atik Mahallesi'nde ikamet etmekte iken vefat eden helvacı esnafından Hacı Fettahzade Hacı Mustafa Efendi'nin

⁸¹⁴ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 171-172/60, (1 Zilkade 1331-2 Ekim 1913).

⁸¹⁵ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 180-182/73, (1 Zilkade 1332-21 Eylül 1914).

⁸¹⁶ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1166, 70/532, (9 Safer 1256-12 Nisan 1840).

⁸¹⁷ Abacı, a.g.e., s.172.

⁸¹⁸ Elmalı'da Dellal, “Münadi” adıyla kayıtlı olup eşya bedelinin üçte birinden Dellaliye adıyla bir ücret almaktadır, “...yalnız eşyâ bedelinin sülüsünden mâada mikdarının dellâliyyesi olup münâdî Hacı Abdullah'a verilen 23 guruş 10 para...”, bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245,162-164/51, (15 Şaban 1332-9 Temmuz 1914).

⁸¹⁹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 172-174/61, (15 Rebi'ü'l-evvel 1332-11 Şubat 1914).

⁸²⁰ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245,162-164/51, (15 Şaban 1332-9 Temmuz 1914).

terekesinden alınmıştır. Buna göre resm-i kısmet 1190 kuruş, eytam aidatı 567 kuruş, kaydiye-i defter 142 kuruş, dellaliye 242 kuruş olmak üzere diğer vergilerle birlikte toplam 2176 kuruş alındığı görülmektedir.⁸²¹

Tereke dökümü yapıldıktan sonra, ilk olarak vefat eden kişinin *techiz ve tekfin* adıyla cenaze giderleri hesaplanır, daha sonra borçları ödenir, en sonunda da varisler arasında mal paylaşımına gidilirdi. Karyağdı Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Hacı Emrullah'ın cenaze giderleri 205 kuruş 8 para iken⁸²², Yalnızdam Köyü sakinlerinden iken vefat eden Mehmet Ali'nin cenaze giderleri 264 kuruş 20 para tutmuştur. Terekenin müzayede ile satışından elde edilen toplam 7573 kuruşun, 5128 kuruş 30 parası terekenin zarurî masrafları ve vefat eden kişinin borçlarının ödenmesi için, 122 kuruş 30 para da vergilerden düşüldükten sonra geri kalan 2322 kuruş varisler arasında paylaştırılmıştır.⁸²³

Tereke sahibi varis bırakmadan vefat etmişse geride kalan mallar, vefat ettiği yerdeki Beytülmal emini tarafından korumaya alınır ve Osmanlı hukukuna göre devlet hazinesine aktarılırdı.⁸²⁴ Örneğin 1863 yılında Finike İskelesi'nde karantina müdür vekili iken vefat eden Abdullah oğlu Mustafa'nın geride varissiz olarak bıraktığı malların, Teke Sancağı Mal Müdürü Ahmet Rıfat Efendi marifetiyle sayımı yapılmış ve daha sonra çarşıda müzayede ile satışı gerçekleştirilmiştir. Elde edilen gelirlerden vefat eden kişinin masrafları ve borçları düşüldükten sonra kalan 181 kuruş 5 para Beytülmal Sandığı'na teslim edilmiştir.⁸²⁵ Bu gibi varissiz ölen kişilerin tereke bedellerinin, kazanın eytam sandığında 5 yıl süre ile bekletildikten sonra hazineye gönderilmek üzere Antalya Kazası Mal Sandığı'na devredildiği de görülmektedir. Nitekim aslen Finike Nahiyesi ahalisinden iken Erzurum Vilayeti'nde vefat eden Abdullah oğlu Mehmet oğlu Süleyman Efendi'nin herhangi bir varisi bulunamadığı için terekesinden elde edilen 676 kuruşluk gelirin 5 yıl süre ile kazanın emval-i eytam sandığında bekletildikten sonra devlet hazinesine ulaştırılmak üzere Antalya Kazası Mal Sandığı'na irsaline karar verilmiştir.⁸²⁶

Elmalı Kazası'na ait tereke kayıtları incelendiğinde kimi zaman kalan miras üzerinde usulsüzlükler yapıldığı tespit edilmiştir. Mesela Elmalı Kazası'na tabî Andifli İskelesi'nde sakin iken 1850 yılında vefat eden Osman oğlu Mustafa'nın annesi Fatma Hatun, oğlunun iskelede bulunan mağaza, kahve, arazi, hayvan ve eşyalarının satışı için memur edilen

⁸²¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 86-89/224, (27 Cemâziye'l-evvel 1331-4 Mayıs 1913)

⁸²² BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 171-172/60, (1 Zilkade 1331-2 Ekim 1913).

⁸²³ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 172-174/61, (15 Rebi'ü'l-evvel 1332-11 Şubat 1914).

⁸²⁴ Abacı, a.g.e., s.176.

⁸²⁵ Tanrıseven, a.g.t., 430-431.

⁸²⁶ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1242, 190, (25 Muharrem 1300-6 Aralık 1882). Burada dikkat çeken taraf varissiz olarak ölen bu gibi kişilerin genelde baba veya dede adlarının *Abdullah* olmasıdır.

Antalya divan-ı deavi çavuşlarından Uzuncaovalı Mehmet Çavuş'un toplam 25 bin kuruş tutan tereke bedelini zimmetine geçirip kendisine göndermediğini Antalya Kaymakamlığı'na bildirerek yardım istemiştir.⁸²⁷ İmamlar Mahallesi sakinlerinden olan Hacı Osman Ağa, kaza dışında bulunduğu sırada eşi Hoca Şerife Alime Hatun vefat etmiş ve sahip olduğu bir ev, bir at ve terekesindeki diğer eşyalar kaza vücuhundan İdris Ağa tarafından satışı yapılmak suretiyle zimmetine geçirilmiştir. Hacı Osman Ağa Abdal Musa Dergahı Şeyhi bulunan İsmail Hakkı Efendi'yi zimmetini teslim alması hususunda vekil tayin ederken Antalya Kaymakamlığı'ndan da yardım talep etmiştir.⁸²⁸

Varis olduğunu iddia ederek terekeyi zapt edenlere de rastlanmaktadır. Elmalı sakinlerinden iken vefat eden Ali Beyoğlu Mehmet'in terekesi eşi Ayşe Hatun ve oğlu Abdullah'a kalmışken yine Elmalı'dan Serdaroğlu Hüseyin Ağa'nın kendisini varis olarak gösterip terekeyi zapt etmesi üzerine askerde bulunan mirasçının oğlu Abdullah, Antalya Kaymakamlığı'na bir dilekçe ile başvurarak gerekenin yapılması hususunda yardım talep etmiştir.⁸²⁹

2.4. Elmalı'da Çocuk Sayısı, Cinsiyeti ve Çocuklara Verilen İsimler

Nüfus yapısında görüldüğü üzere genç bir nüfusa sahip olduğu anlaşılan Elmalı Kazası'nda doğum oranının yüksek olduğu düşünülmektedir. XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başında tutulan terekelerde sınırlı sayıdaki aile üzerinde yapılan tespitlere göre erkek çocuk sahibi olan aileler, kız çocuk sahibi olan ailelere göre nispeten daha fazladır. Terekelerden çıkan sonuçlara göre ailelerin çoğunun bir veya iki çocuklu oldukları görülmektedir. Dört çocuktan fazla çocuğa sahip ailelerin sayısı bir hayli azdır (bkz. Tablo 2.3, Tablo 2.4).

Tablo 2.3 Müslüman Ailelerin Çocuk Sayıları (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı)

1 çocuklu aile sayısı	31	5 çocuklu aile sayısı	2
2 çocuklu aile sayısı	32	6 çocuklu aile sayısı	3
3 çocuklu aile sayısı	23	Sadece kız çocuğu olan aile sayısı	22
4 çocuklu aile sayısı	10	Sadece erkek çocuğu olan aile sayısı	31

Kaynak:BOA.MŞH.ŞSC.d., 1158; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1160; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1163; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1169; BOA.MŞH.ŞSC.d.,1180; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1245.

⁸²⁷ BOA., A.DVN., 86/60, (23 Cemâziye'l-evvel 1269-4 Mart 1853).

⁸²⁸ BOA., A.MKT.DV., 83/6, (19 Cemâziye'l-evvel 1271-7 Şubat 1855).

⁸²⁹ BOA., A.DVN., 60/8, (19 Recep-1266-31 Mayıs 1850).

Tablo 2.4 Kız ve Erkek Çocuk Sayıları (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı)

Kız Çocuk	107
Erkek Çocuk	126
Toplam Çocuk	233

Kaynak:BOA.MŞH.ŞSC.d., 1158; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1160; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1163; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1169; BOA.MŞH.ŞSC.d.,1180; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1245.

Erkek çocuklara yaygın olarak başta Mehmet olmak üzere Mustafa, Ali, Salih ve Süleyman isimleri verilirken kız çocuklara Fatma başta olmak üzere, Ayşe ve Ümmügülsüm isimleri verilmiştir. Durkadın, Güldalı, Durmuş gibi Türkçe adlara rastlanmakla birlikte genellikle Arapça kökenli isimler kullanılmıştır. Buna göre Elmalı'da çocuklara verilen isimlerde genellikle dinî inancın etkilerinin görüldüğünü söylemek mümkündür (bkz. Tablo 2.5).

Gayrimüslimlerin tereke ve veraset kayıtlarına ulaşılamadığı için Müslüman ahali üzerine yapılan çocuk sayısı, cinsiyeti ve isimleri hakkındaki yorumlar gayrimüslim ahali için yapılamamaktadır.

Tablo 2.5 Kız ve Erkek Çocuklara Verilen İsimler (XIX. Yy Sonu-XX. Yy Başı)

Kız İsimleri		Erkek İsimleri	
Adile	Kadriye	Abdullah	Kazım
Aliye	Kamile	Abdurrahman	Kemal
Ayşe	Kezban	Ahmet	Kerim
Azime	Mazlume	Ali	Mehmet
Cemile	Nazife	Arif	Muharrem
Dudu	Reşide	Bayram	Murat
Durkadın	Saide	Bekir	Murtaza
Dürdane	Saliha	Durali	Mustafa
Düriye	Saniye	Durmuş	Muzaffer
Emine	Sultan	Emin	Müslim
Esmâ	Şerife	Fahrettin	Nebi
Fatma	Teslime	Ferhat	Nimet
Feride	Ümmiye	Fettah	Niyazi
Güldalı	Ümmü	Fevzi	Osman
Gülsüm	Ümmügülsüm	Feyzullah	Ömer
Halide	Ümmühan	Halil	Ramazan
Hamide	Vesile	Hamdi	Sadık

Hanife	Zehra	Hasan	Salih
Hasibe	Zeliha	Hüseyin	Süleyman
Hatice	Zeynep	İbrahim	Şakir
Havva		İrfan	Tevfik
		İsmail	Veli
		Kadir	Yusuf

Kaynak:BOA.MŞH.ŞSC.d., 1158; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1160; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1163; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1169; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1180; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1245.

2.5. Elmalı’da Kullanılan Sıfat ve Lakaplar

XIX. yüzyılda Elmalı’da kişilerin meslekleri, nereden geldikleri, medeni durumu, fiziksel özellikleri ve engellerini yansıtan birçok sıfat ve lakap kullandıkları görülmektedir. En çok kullanılan sıfat Hacı ve Hafız olmakla birlikte, başta meslekleri olmak üzere fiziksel özelliklerine göre de kişilerin lakap veya sıfat aldıkları ve resmî kayıtlara bu şekilde kaydedildikleri görülmektedir.

Elmalı’da yerleşik olanlar lakap ve sıfatlarını “Niğdeli, Meisli, Alaiyeli, Cezayirli⁸³⁰” gibi geldikleri yere göre aldıkları gibi, “Özbekoğlu, Arnavutoğlu, Gürcüoğlu, Boşnak, Lazoğlu” gibi etnik yapılarına göre, “Değirmenci, Dikici, Tüccar⁸³¹” gibi mesleklerine göre, “İhtiyar, Sabi, Yek-çeşm, Topal, Arap⁸³²” gibi fiziksel özellik ve engellerine göre, “İdriszade, Bülbülzade, Karakaşzade, Karamuradzade, Serdarzade, Halayıkzade, Ağa” gibi eşraftan olan sülalelere göre, “Sıbyan Muallimi, Müderris, Katip, Sipahi⁸³³” gibi vazifelerine göre almışlar ve kazada bu lakaplarla anılmışlardır.⁸³⁴

⁸³⁰ Akhisarî, Kaşlı, Bursalı, İğdirli, Karahisarî, Konyalı, , Dirmilli, Salurlu, Burdurlu, Karaağaçlı, Dengereli, Kalkanlı, Eskihisarlı, Tavaslı, Beşkonaklı, Kemerli, Kızılhisarî, Bağdadî, Finikeli, Hamitli, Tefennili Elmalı’da rastlanan diğer yer ismine göre alınan lakaplardır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006; **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245.

⁸³¹ Bostancı, Bezirganoğlu, Mızrakçioğlu, Bıçakçı, Kiracı, Kaltakçı, Tahsildar, Börekçi, Mumcu, Hergeleci, Kalyoncuoğlu, Çiftçi, Keçeci, Eskici, Yağcı, Dellak, Balıkçioğlu, Terzi, Sıraç, Debbağ, Helvacı, Kalaycı, Katırcı, Soğancı, Berber, Duhancı, Dülger, Natır, Çilingir, Mirahoroğlu, Yolcu, Şerbetçioğlu, Semercioğlu, Mutaf, Ekmekçi, Hamamcı, Tekeci, Demircioğlu, Devocioğlu, Danacı, Çoban, Kahveci Elmalı’da rastlanan diğer mesleklerle göre alınan lakaplardır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006; **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245.

⁸³² Kılloğlu, Keleşoğlu, Parmaksız, Benlioğlu, Kılbacakoğlu, Topal, Kel, Sağır, Çiloğlu, Altıparmak, Kör, Karagözoğlu, Alagözoğlu, Göbeklioğlu, Dikkulakoğlu, Topalak, Sarı, Kara, Uzun, Küçük, Köse, Bıyıklı, Karasakal, İnce, Kır, Ak, Aydaşgöz Elmalı’da rastlanan diğer fiziksel özellik ve engellere göre alınan lakaplardır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006; **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245.

⁸³³ Hafız, Binbaşı, Zaviyedar, Fakı, Kizir, Hekim, Müftü, Kadı, Şehir Kahyası, Şeyh, Hacı, Molla, Hatip, Muhtar-ı Evvel, Muhtar-ı Sani, İmam, Bölükbaşı, Müezzın, Tekaid Elmalı’da rastlanan diğer vazifelere göre alınan lakaplardır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968,

Elmalı'da yaşayan Ermeni ve Rum tebaası da başta meslekleri olmak üzere birtakım sıfat ve lakaplar almışlardır. Ermenilerin kullandıkları sıfat ve lakaplar arasında “Boyacıoğlu, Koca, Amasyalı, Çiloğlan, Mısırlı, Pabuççu, Yorgancı, Terzi, Kahya, Bohçacı, Basmacıoğlu, Nalbant, Postacı, Kuyumcuoğlu, Akkalpakoğlu, Mercanoğlu”; Rumların kullandıkları arasında “Kuyumcu, Dülger, Değirmenci, Ispartalı, Çakıroğlu, Pabuççu, Kıbrıslı, Boyacı, Terzi, Enfiyeci” gibi sıfat ve lakaplar bulunmaktadır.⁸³⁵

2.6. Elmalı'da Asayiş Olayları

Tanzimat'a kadar ceza hukukunu ilgilendiren suçlar *cürm-ü cinayet* adıyla genel olarak değerlendirilmiş ve bir ayrıma tabi tutulmamıştır.⁸³⁶ Tanzimat'ın ilan edilmesinin hemen ardından ceza hukuku üzerine bir kanunname hazırlanarak 3 Mayıs 1840 tarihinde uygulamaya konulmuştur. Tanzimat dönemindeki ilk ceza kanunu olan 1840 tarihli bu kanunname şer'î hükümlerini korurken daha çok memurların yolsuzluklarına ilişkin düzenlemeleri içerdiğinden amme hukuku geri planda kalmıştır. Onu takip eden 14 Temmuz 1851 tarihli Kanun-i Cedit de yeni eklemelerle birlikte nispeten bir öncekinin tekrarı niteliğini taşımıştır. Osmanlı döneminin en kapsamlı ceza kanunu 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'dur ve 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu ceza kanunu 1810 Fransız Ceza Kanunu esas alınarak hazırlanmıştır.⁸³⁷

İncelenen dönem içerisinde Elmalı'da suç oranının fazla olmadığı söylenebilir. Zira kayıtlara yansıyan cürümler oldukça azdır. En çok görülen suç türü hayvan hırsızlığı ile darp

9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006; **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245.

⁸³⁴ Beyoğlu, Çavuşoğlu, Ahioğlu, Karakethüdazade, Karakuyuluzade, Sufioğlu, Softaoğlu, Alaybeyzade, Bekaroğlu, Terk-i Dünya, Dağlıoğlu, Canfedaoğlu, Söylemez, Kanlıoğlu, Buçukoğlu, Kaval, Talaşoğlu, Toramanoğlu, Kürekoğlu, Kuloğlu, İğdiçoğlu, Piliçoğlu, Çakal, Karaca, Tüyükuru, Battaloğlu, Telliği, Aşık, Çebiş, Yörükoğlu, Kuduzoğlu, Ateşsaçanoğlu, Köseoğlu, Kısırakçioğlu, Veziroğlu, Paşaoğlu, Elmacıoğlu, Çalıkoğlu, Kavırgacıoğlu, Bayraktar, Taviloğlu, Zahireoğlu, Eflatunoğlu, Kuşoğlu, Perikızıoğlu, Kocakuşakoğlu, Baratalıoğlu, Beşe, Karadon, Haremsiz, Beslekoğlu, Hayta, Bektâş, Solakoğlu, Akça, Baldıroğlu, Zeybekoğlu, Şahbazoğlu, Terlemezoğlu, Kalpaklıoğlu Elmalı'da rastlanan diğer lakaplardır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006; **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245.

⁸³⁵ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006.

⁸³⁶ Abacı, **a.g.e.**, s.184.

⁸³⁷ Bu ceza kanunnamesinde suçlar “mücazat-ı terhibiye”, “mücazat-ı tedibiye” ve “mücazat-ı tekdiriye” olarak üç guruba ayrılmıştır. *Mücazat-ı terhibiye* adı verilen cinayet cezaları idam, müebbet veya muvakkat kürek, müebbet veya muvakkat kalebentlik, nefiy, müebbet rütbe ve memuriyetten mahrumiyet; *mücazat-ı tedibiye* kapsamına giren suçlara, bir haftadan üç seneye kadar hapis, muvakkat nefiy, memuriyetten kovulma ve para cezaları; *mücazat-ı tekdiriye* adı verilen kabahat cezaları da 24 saatten bir haftaya kadar hapis cezasıyla 100 kuruşa kadar para cezası öngörmektedir. Söz konusu bu ceza kanununda 1911 ve 1914 yıllarında bir takım esaslı düzenlemeler yapılmıştır, bkz. Tahir Taner, “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, **Tanzimat 1**, MEB, İstanbul, 1999, s.226-231.

ve yaralamadır. Hayvan hırsızlığında da at, merkep ve çoğunlukla deve olmak üzere yük ve binek hayvanların çalındığı görülmektedir.

2.6.1. Hırsızlık

Elmalı'da görülen hırsızlık olayları genel olarak hayvan hırsızlığı şeklinde görülmekle birlikte eşya ve para gasbına da rastlanmaktadır. Hayvan hırsızlıklarında hayvanın yaşı ve ayırt edici özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde kayıtlara yansıdığı davalarda, şahitlerin ifadeleri ve güvenilirliği önem arzemiş ve davanın seyrini etkilemeleri nedeniyle güvenilir olup olmadıkları araştırılmıştır. Mesela Elmalı'nın Bayındır Köyü ahalisinden İbrahim Efendi oğlu Molla Ömer, Kayabaşı mevkiinde çalınan *dört yaşında siyah merkebin* Antalya'nın Takiyeci Mahallesi sakinlerinden Durmuş oğlu Karış Ali'de bulurak iadesini talep etmiş, Karış Ali ise adı geçen merkebi 300 kuruş karşılığında Mahmut isimli bir Yörük'ten satın aldığını beyan ederek Bayındır Köyü'nden Kör Mehmet ve Koca İsmail adlı şahısları şahit göstermiştir. Ancak göstermiş olduğu şahitlerin şahadetleri güvenilir bulunmamış ve söz konusu merkebin Molla Ömer'e iadesine karar verilmiştir.⁸³⁸

Hayvan hırsızlıklarında ihtiyaç duyulduğu zamanlarda, bu konuda ehil olan kişilerden müteşekkil bir komisyon önünde hayvanın iddia edilen yaşta olup olmadığı kontrol edilmiştir. Nitekim Elmalı'nın Müğren Köyü'nden Halil oğlu Molla İbrahim, 6 sene önce adı geçen köyde 1000 kuruş değerinde *12 yaşındaki devesini* çaldırması olup Antalya civarında meskun Eski Yörük Aşireti'nden Süleyman'da bulduğunu iddia ederek devesinin iadesini talep etmiştir. Ancak iddiaları reddeden Süleyman, adı geçen devenin kendi devesinden doğma 11 yaşında olduğunu ileri sürmüştür. Devenin yaşı konusunda yaşanan ihtilaf neticesinde hayvan ehillerine başvurulmuş ve deveci esnafından Antalyalı Mehmet Ali, Ahatlı Aşireti'nden Osman, Duaralı Köyü'nden Hasan'dan oluşan komisyon devenin 10 yaşında veyahut 11 yaşına girecek olduğunu şahitlerin huzurunda beyan etmiştir. Bunun üzerine Molla İbrahim'in Süleyman'a açtığı dava düşmüştür.⁸³⁹ Elmalı'da buna benzer birçok hayvan hırsızlığına dair dava için mahkemeye müracaat edildiği görülmektedir.⁸⁴⁰

⁸³⁸ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1173, 46/111, (20 Muharrem 1302-9 Kasım 1884); BOA., MŞH.ŞSC.d., 1177, 7/4, (10 Muharrem 1302-30 Ekim 1884); Kuşakçılar Mahallesi'nden Hacı Ali oğlu Murat'ın *yedi yaşındaki bargirini* çayırda otlatırken çaldığını iddia ettiği Nuri Çavuş'un, bargiri davacının kendisine olan borcuna karşılık aldığını bildirdiği dava kaydı için bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d.,1173, 41/98, (8 Muharrem 1302-28Ekim 1884).

⁸³⁹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1175, 470/49, (8 Safer 1305-26 Ekim 1887); BOA., MŞH.ŞSC.d., 1168, 11/45, (2 Safer 1305-20 Ekim 1887).

⁸⁴⁰ Elmalı'nın Çobanisa Köyü'nden olan Koca Hüseyin oğlu Feyzullah'ın köylüsü Abdülmuttalip'ten 8 Fransız altınına almış olup Antalya'nın Dikilitaş adlı mevkiinde 2 sene önce çaldığı *11 yaşındaki erkek devesini* muhtar Mehmet Ağa'da bulduğunu iddia ederek açtığı dava da Mehmet Ağa'nın bir ay önce söz konusu deveyi başka birinden aldığıın ispatına dair bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d., 1163, 295/85, (29 Zilhicce

Hayvan hırsızlıkları genellikle hayvanın iadesi ile sonuçlanırken gasp suçuna daha ağır cezalar söz konusu olmuştur. Örneğin Antalya'nın İstanos Nahiyesi'nin Ali Fahreddin-i Sagir Köyü'nden olan Hacı Mahmut oğlu Ali, aynı köyden Hacı Ömer'in hizmetinde bulunan Arap Selim ile birlikte eşkıyalık olaylarına karışmış ve rastladıklarını soymuşlardır. Elmalı'nın İlyığı Köyü ahalisinden Sarı Veli oğlu Ali ile Selim oğlu Mustafa'nın Dere Köyü değirmeni civarında hayvan otlatmakta oldukları bir sırada üzerindeki elbiseler ile yanlarında bulunan bir miktar paralarını gasp etmişlerdir. Davacılar zanlıların yakalanarak eşya ve paralarının kendilerine teslim edilmesini istemişlerdir. Arap Selim kendi köyünden husumeti bulunan Hacı Ömer'in gelinini kaçırmaya çalışırken köylüler tarafından öldürülmüş, Hacı Mahmut oğlu Ali ise Antalya çarşısında gezerken bir ihbar sonucu yakalanarak hükümete teslim edilmiştir. Hacı Mahmut oğlu Ali'ye, yapılan sorgusunun ardından çaldığı eşya ve paraların tutarı olan 60 kuruşu davacıya ödemesi bildirilirken Ceza Kanunu'nun 62. maddesinin *dağlarda ve kırlarda silahlı oldukları halde gezerek rast geldikleri yolcuları tutup soymak suçunun cezası 5 yıl küreğe konulmaktır* hükmüne göre 5 yıl süreyle küreğe mahkûm edilmiştir.⁸⁴¹

2.6.2. Hakaret

Hakaret davaları Elmalı sicil kayıtlarına *itale-i lisan* adıyla yansımıştır. Kazada rastlanan hakaret davalarında en hassas tarafların gayrimüslimler olduğunu söylemek mümkündür. Zira kayıtlara yansıyan üç hakaret davasında da davacı veya davacıların gayrimüslim oldukları görülmektedir. Örneğin aynı cemaate mensup iki Ermeni arasında yaşanan gerginlikte Serkis oğlu Kikork, Yorgancıoğlu Karabet'in "*Kikork marhasa değildir, vekildir*" yolundaki ifadesini kendisine hakaret kabul etmiş ve Elmalı Bidayet Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme bu

1324-13 Şubat 1907); Çobanisa Köyü'nden Fatma Hatun'un vefat eden babasından kalma *12 yaşındaki erkek devesini* Çıvgalarlı Şaban'da bulunduğunu iddia ederek iadesini istemesi hakkında bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1163, 307/104, (24 Zilhicce 1324-8 Şubat 1907); Elmalı'nın Müğren Köyü'nden Akça İbrahim oğlu Hüsnü'nün *dişi devesini* köyünde otlatırken kaybederek Antalya'nın Arapalanı adlı mevkiinde meskun Çakal Aşireti'nden Sarı Osman zevcesi Güllü Hatun'da bulunduğunu iddia ederek iadesini talep etmesi ve devesini geri alması hakkında bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1163, 385/105, (5 Zilkade 1325-10 Aralık 1907); **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1241, 22/48, (5 Zilkade 1325-10 Aralık 1907); Elmalı'nın Gilevği Köyü'nden Mollaoğlu Veli Ağa'nın 5 ay önce kaybetmiş olduğu *erkek devesini* Antalya'nın Duraliler Köyü ahalisinden Kör Veli oğlu Ali'de bulunduğunu iddia etmesi ve Ali'nin devenin kendi devesinden doğduğunu şahitler huzurunda ispatı hakkında bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1238, 167/4, (7 Safer 1293-4 Mart 1876); Finike civarında meskun Tahtacı Aşireti'nden İsmail Çavuş'un Rum milleti ahalisinden Hacı Pandili'den 650 kuruşa aldığı *4,5 yaşındaki bargiri*, Antalya'nın Şeyh Şücaüddin Mahallesi ahalisinden Mehmet'te bularak geri alması hakkında bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1242, 388, (19 Cemâziye'l-evvel 1300-28 Mart 1883).

⁸⁴¹ **BOA., A.MKT.MVL.**, 144/3, (8 Şevval 1278-8 Nisan 1862); **BOA., A.MKT.MVL.**, 145/3, (22 Şevval 1278-22 Nisan 1862).

sözün hakaret kabul edilebilecek bir söz olmadığına hükmetmiş ve Karabet için beraat kararı ile birlikte mahkeme masraflarının da davacıdan alınmasına karar vermiştir.⁸⁴²

Bir diğer hakaret davası Rum milletinden Sava Yovanidas tarafından, eşraftan Salih Ağazade Mustafa, Süleyman Ağazade İdris ve Serdarzade Hacı Hüseyin Ağaların “*dini yok imamsız kâfirler İslam’a ne için karşı geliyorlar*” diyerek çarşı içinde dinini küçük görmeleri nedeniyle yaşanmıştır. Adı geçen ağalar *ceza-yı nakdi* adı altında para cezasına çarptırılmışlardır.⁸⁴³

Osmanlı yargı sisteminde müslim-gayrimüslim, Sünni-Bektâşi gibi ayrımların yapılmadığını, suçlu görülen tarafın hiçbir ayrıma bakılmaksızın cezalandırıldığını söylemek mümkündür. Örneğin Elmalı’nın Tekke Köyü ahalisinden aslen biri Yanyalı diğeri Aydınli olan Derviş Abdullah ve Zeybek Mustafa adlı iki Beştâşi, Hz. İsa hakkında kötü söze cüret ettikleri iddiasıyla kaza Hıristiyanları tarafından şikayet edilerek taht-ı tevkife alınmışlardır. Söz konusu kişilerin 8-9 aylık mahkûmiyetleri Adlîye ve Mezahip Nezareti tarafından uygun görülerek Elmalı’da mal ile emlakının bulunup bulunmadığı, meslekleri ve aileleri öğrenilip vatanlarına gönderilmelerine karar verilmiştir.⁸⁴⁴

2.6.3. Darp ve Yaralama

Osmanlı Ceza Kanununun 179. maddesine göre suçlu hafif şekilde darp ve yaralamada bulunmuş ise bir haftadan 5 seneye kadar hapsi veyahut buna karşılık bir mecdiyeden 5 mecdiye altınına kadar para cezasına çarptırılır ya da bu cezaların her ikisi de uygulanırdı.⁸⁴⁵ Elmalı’da kayıtlara en çok yansıyan cürümlerden olan darp ve yaralamalara verilen cezaların değiştiği görülmekle birlikte para cezasından çok genellikle hapis cezası verildiği anlaşılmaktadır. Mesela 1914 yılında Elmalı’da meydana gelen 27 darp suçuna en az 1 haftadan en çok 2 aya kadar hapis cezası verilmiştir. Darp suçuna yaygın olarak verilen hapis cezasının 15 gün olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu bu 27 darp suçundan dolayı dört kişi 2 ay, bir kişi 1 ay, on kişi 15 gün, altı kişi 10 gün, altı kişi de 1 hafta hapis cezasına çarptırılmıştır.⁸⁴⁶

Darp ve yaralamaları içeren olaylarda tarafların anlaşarak davadan vazgeçtikleri de olmuştur. Örneğin Elmalı’nın İlyığı Köyü ahalisinden Sipahioğlu Mahmut, Antalya’nın

⁸⁴² BOA., MŞH.ŞSC.d., 1176, 163/81, (17 Zilkade 1303-17 Ağustos 1886).

⁸⁴³ BOA., BEO., 465/34830, (20 Mart 1310-1 Nisan 1894).

⁸⁴⁴ BOA., DH.MKT., 1820/103, (3 Şaban 1308-14 Mart 1891); BOA., DH.MKT., 1839/46, (26 Şevval 1308-4 Haziran 1891); BOA., DH.MKT., 1854/101, (24 Zilhicce 1308-31 Temmuz 1891).

⁸⁴⁵ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1176, 127-130/64, (5 Cemâziye’l-evvel 1303-9 Şubat 1886).

⁸⁴⁶ BOA., DH.EUM.EMN., 69/10, (27 Cemâziye’l-evvel 1332-23 Nisan 1914); BOA., DH.EUM.MTK., 49/17, (15 Zilkade 1332-5 Ekim 1914).

Duraliler Köyü ahalisinden Hacı Bekir oğlu Ali'nin 4 ay önce İlyığı Köyü'ndeki evinin önünde kendisini bıçak ve taş ile kafası ve gözünden yaraladığını iddia ederek dava açmıştır. Ancak bu süreçte taraflar, 600 kuruşa anlaşarak davadan vazgeçmişlerdir.⁸⁴⁷

Mahkemede suçlu bulunan taraf kendisine verilen ceza haricinde, mahkeme masraflarını karşılamakla da yükümlüydü. Örneğin Elmalı'nın Eskihisar Köyü'nden Softaoğlu Yunus hakkında, aynı köyden Hüseyin'in sol elinin başparmağını bıçakla keserek iş yapmaktan mahrum bıraktığı gerekçesiyle dava açılmıştır. Mahkemede borcunu ödemeyen Hüseyin'in köy muhtarı tarafından üzerine gönderilen Yunus tarafından darp edildiği ve yaralandığı anlaşılmış olmakla, kesilen parmağın Hüseyin askerdeyken meydana geldiği ortaya çıkmış ancak Yunus yine de ceza almaktan kurtulamamıştır. 179. kanun maddesine göre Yunus'un, 9 Şubat 1886 tarihinden itibaren 6 ay hapsine ve toplam 250 kuruş mahkeme masraflarını karşılamasına karar verilmiştir.⁸⁴⁸

Darp ve yaralama ile birlikte birtakım eşkıyalık olaylarına karışan kişilerin cezaları daha ağır olmuştur. Elmalı ahalisinden Gökçe Hüseyin, Topuzoğlu Mehmet ve Tangazoğlu Ahmet adlı kişilerin önlerine çıkan zengin-fakir herkesi gasp ettikleri, darp ve yaralamalarda buldukları, türlü eşkıyalıktan başka kimi kadınların ırzlarına geçtiklerinin ihbar edilmesi üzerine yakalanan eşkıya takımı, sorgularının ardından Topuzoğlu Mehmet on, diğerleri yedişer sene müddetle Kıbrıs'ta kürek cezasına çarptırılmışlardır.⁸⁴⁹

2.6.4. Cinayet

Osmanlı hukukunda cinayet olaylarında dava açmaya yetkili kişi, öldürülen kişinin varisidir.⁸⁵⁰ Elmalı'da işlenen cinayetlerde dava açan tarafların da öldürülen kişinin varisleri oldukları anlaşılmaktadır. Cinayeti işleyen kişi söz konusu varislere diyet ödemek suretiyle anlaşma yoluna gidebildiği gibi kürek cezası aldığı da olmuştur. Davaların birçoğunun

⁸⁴⁷ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1161, 4/29, (18 Şaban 1281-16 ocak 1865); Bu hükmün ait olduğu defter daha önce Ayten Silsüpür tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanmıştır, bkz. Silsüpür, **a.g.t.**, s.71.

⁸⁴⁸ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1176, 127-130/64, (5 Cemâziye'l-evvel 1303-9 Şubat 1886); Yine başka bir yaralama suçuna 3 ay hapis cezası verilmiştir. Elmalı'nın Hanedanlar Mahallesi'nde meydana gelen bir yaralama olayının faili Mehmet Ali Hoca oğlu Mehmet Fevzi'ye 3 ay hapis cezası verilmekle birlikte suçlu İstanbul'a kaçmış olduğundan yakalanamamıştır, bkz. BOA., DHEUM.EMN., 69/10, (27 Cemâziye'l-evvel 1332-23 Nisan 1914).

⁸⁴⁹ Bu eşkıya takımının işledikleri suçlardan bazıları, Elmalı meclis azasından Hacı Ali Efendi'nin yolunu keserek para ve eşyasını gasp etmek, Antalyalı Arap Ahmet'i darp ederek eşinin ırzına geçmek, Karadığın Köyü'nden Mustafa'nın eşi ile Çelebi adlı kişinin kızına tecavüz etmek, Antalya ahalisinden İsmail Efendi ve Hüseyin Bey'in İstanos yaylasına giderken önlerini kesip silah zoruyla para ve eşyalarını gasp etmek, Yenice Kahvesi'nde Hüseyin Hüsnü'nün silahını gasp etmek ve Moralı Osman'ın sekiz bin kuruşuyla mallarını gasp etmek, Abdurrahman'ın kulağını kesmek, Çıglık Köyü'nden yedi adet tosun çalmak gibi fiillerdir, bkz. BOA., A.MKT.MVL., 141/67, (18 Şaban 1278-18 Şubat 1862).

⁸⁵⁰ Abalı, **a.g.e.**, s.188.

sonucuna ulaşılamamakla birlikte olayın nasıl cereyan ettiği ve mahkemede verilen ifadeler açık bir şekilde dava kayıtlarına yansımıştır.

Cinayetin nasıl gerçekleştiğinin aktarıldığı fakat suçluya ne gibi bir cezanın verildiği öğrenilemeyen davalardan biri şöyledir: Kabmescid Mahallesi sakinlerinden Ahmet kızı Emine, eşi Alaiyeli Değirmenci Ahmet tarafından Antalya'nın İstanos Nahiyesi'nin Mirahor Köyü'nde kiraladığı değirmende, aralarında yaşanan kavga sebebiyle öldürülmüş ve cesedi değirmen civarında açılan bir kuyuya gömülmüştür. Maktulün varisleri olan annesi ve kardeşleri katilden davacı olmuşlardır.⁸⁵¹ Yine başka bir davada Tatlılar Mahallesi'nden Çerçicioğlu Hüseyin'in bir fahişe sebebiyle Öküzöğlü Ali'nin evinde tartıştıkları Cami-i Cedit Mahallesi'nden Mehmet oğlu Kara Mustafa tarafından Çerçicioğlu Hüseyin'in bıçakla yaralanması ve 18 gün sonra vefat etmesi üzerine varisleri olan eşi Fatma ve kardeşi Mehmet Ali davacı olmuşlardır.⁸⁵²

Elmalı'da meydana gelen bir başka cinayet, fiil-i livata sonucu meydana gelmiştir. Kapmescid Mahallesi'nden Debbağoğlu Osman ve Abid oğlu Ömer ile Nuhtar Mahallesi'nden Köseoğlu Ahmet, 12 Kasım 1853 tarihinde fahişe getirmek bahanesiyle kandırdıkları Küçükler Mahallesi'nden Dervişoğlu Hüseyin'i, Osman'ın akrabalarından Genç Ali isimli kişinin Tatlılar Mahallesi'ndeki boş evine götürüp ırzına geçtikten sonra boğmak ve bıçaklamak suretiyle katletmişlerdir. Maktulün varisleri olan amcasının oğullarının davacı olması üzerine mahkeme, uzun süren sorgu ve hapislerinin ardından davalıların, varislere 3500 kuruş ödemesine ve 15 sene müddetle Kıbrıs'ta küreğe konulmalarına karar vermiştir.⁸⁵³

Diyet verme suretiyle mahkemede sulhen çözülen davalarda ödenecek diyet miktarına, mahkeme heyeti tarafından varislerin durumları göz önüne alınarak karar verilmiştir. Örneğin Elmalı'nın Ermeni Mahallesi sakinlerinden Tatos oğlu Karabet, eşi ile Burdur Sancağı'na gitmekte iken Gölhisar Kazası'nın Dengere Köyü ahalisinden Çobanoğlu Ali tarafından, Antalya'nın Karaçalı mevkiinde sırtından tüfekle vurulmak suretiyle öldürülmüştür. Ali'nin

⁸⁵¹ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1238, 168, (9 Şaban 1291-21 Eylül 1874); Varislerin kadiya başvurduğu diğer bir cinayet davası Elmalı'nın Kalkanlı Nahiyesi'nin Margaz Köyü'nden Söbü Mehmet oğlu Halil'in Şamlı Halil tarafından öldürülmesi sonucu maktulün eşi, annesi ve babası tarafından açılmıştır, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1238, 133/4, (5 Safer 1290-4 Nisan 1873); Cinayetten şüphelenilen bir başka asiye olayı, Elmalı'nın Yuva Köyü'nde meydana gelmiş ve durum Dahiliye Nezareti'ne şifreli olarak bildirilmiştir. Çünkü cinayet izlenimi uyandıran bu vaka, Rum milletinden birine karşı gerçekleştirilmiştir ve faileri meçhuldür. Tüccardan Rum Atnaş'ın kayıp olduğu haberi üzerine evinde arama yapılmış ve kan izlerine rastlanmıştır. Araştırmanın kapsamını genişleten güvenlik kuvvetleri Atnaş'ın ticaret kayıtlarını tuttuğu defterleri, bir çuval içinde evinin yakınlarındaki bir çukurda bulmuştur. Dükkanındaki eşyaların da büyük bir kısmının çalındığı ortaya çıkan kişinin öldürülmüş olabileceği ihtimali kuvvet kazanırken durum Nezaret'e bildirilmiş ve failerin aranmasına titizlikle devam edildiği belirtilmekle birlikte sonuca ulaşılamamıştır, bkz. **BOA., DH.ŞFR.**, 432/88, (10 Şaban 1332-4 Temmuz 1914).

⁸⁵² **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1238, 165, (5 Muharrem 1292-11 Şubat 1875).

⁸⁵³ Katillerin cinayeti nasıl işledikleri, savunmaları ve şahitlerin tanıklıklarını konu alan sorgu tutanakları için bkz. **BOA., İ.MVL.**, 514/23182, (23 Muharrem 1286-5 Mayıs 1869).

katil olduğunu iki Müslüman şahitle mahkemeye ispatlayan maktulün eşine ve iki yetim çocuğuna 10 bin dirhem gümüşün diyet verilmesine karar vererek davayı sonuçlandırmıştır.⁸⁵⁴

2.6.5. Zina ve Irza Geçme

İslam hukukunda ırza geçme suçu ayrı bir suç olarak değerlendirilmemiş, rızaya dayalı olan veya olmayan her türlü gayrimeşru cinsel ilişki, zina suçuyla birlikte ele alınmıştır. Zina, dolayısıyla ırza geçme suçu, Allah'a karşı işlenmiş bir suç olarak görülmesi sebebiyle herhangi bir şikayete gerek duyulmadan kovuşturulmuştur.⁸⁵⁵

1858 tarihli Ceza kanununun 198. maddesinde *bir adam bir kimsenin cebren ırzına geçerse muvakkaten küreğe konulur* hükmü yer almaktadır.⁸⁵⁶ Osmanlı'da tecavüz suçlarına, genellikle teşhir edildikten sonra 3 yıl kürek veya sürgün cezası verilmiştir.⁸⁵⁷

Osmanlı'da zina daha çok *fiil-i şeni* terimiyle kayıtlara yansımış olup *cebren fiil-i şeni* tecavüz vakalarını tanımlamak için kullanılmıştır. Zina suçunun Elmalı'daki yansımalarına çok rastlanmamakla birlikte kimi zina suçlarının tespiti yapılmasına rağmen ne gibi bir ceza verildiğine ulaşılamayan kayıtlar da mevcuttur. Nitekim Şaban oğlu Zabtiye Halil'in Elmalı'nın Dere Köyü ahalisinden Molla Hasan zevcesi Ayşe ile alenen zina yaptıkları gerekçesiyle hakkında verilen cezaya Zabtiye Halil itiraz ederek istinaf mahkemesine başvurmuş ancak bu itirazı reddedilmiştir. Burada suça ne gibi bir ceza verildiği kaydedilmemiştir.⁸⁵⁸ Bununla birlikte Elmalı'nın Salur Köyü'nden Karagöz Hasan zevcesi Zeliha, fiil-i şeni suçundan 5 ay hapse mahkûm edilmiştir. Zina gibi *kadın raksı* da suç sayılmış ve bu suçu işleyenler cezalandırılmıştır. Elmalı'nın Tekke Köyü'nden Karabacak kızı Nazire, bahsi geçen suçtan ötürü 1 ay hapse mahkûm edilmiştir.⁸⁵⁹

Tecavüz suçlarının kız veya erkeğe karşı işlenmiş olması ceza açısından farklı bir uygulama getirmemiştir. Nitekim Elmalı'nın Pınarbaşı Mahallesi'nden Mestan oğlu Mehmet, kendisine karşı *fiil-i livatada* bulunan Tartavalcıoğlu Abdullah Çavuş, Ömer oğlu Mustafa ve Abdurrahman oğlu Şakir'den davacı olmuştur. Daha önce de sabıkları bulunan arkadaşları tarafından kadın getirmek vaadiyle kandırılan Mehmet, arkadaşlarından Mustafa'nın Hıdırlık mevkiindeki evinde tecavüze uğramıştır. Mehmet, belediye tabibinden aldığı raporunda da bunu doğrulamıştır. Suçluların inkarına rağmen olayın mağdurun anlattığı şekilde meydana

⁸⁵⁴ BOA., MVL., 647/66, (15 Zilhicce 1275-16 Temmuz 1859).

⁸⁵⁵ İbrahim Dülger, "İrza Geçme Suçunun Tarihi Gelişimi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.6, 2000, s.87-88.

⁸⁵⁶ Dülger, a.g.m., s.93; Belkıs Konan, "Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu", **OTAM**, 29/Bahar 2011, s.163; BOA., MŞH.ŞSC.d., 1176, 66-69/40, (5 Şevval 1303-7 Temmuz 1886).

⁸⁵⁷ Konan, a.g.m., s.166.

⁸⁵⁸ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1176, 118-119/59, (27 Şevval 1302-29 Temmuz 1886).

⁸⁵⁹ BOA., DH.EUM.EMN., 69/10, (27 Cemâziye'l-evvel 1332-23 Nisan 1914).

geldiği ispatlanınca Ceza Kanunu'nun 198. maddesine istinaden suçluların üçer sene müddetle küreğe çarptırılmaları ve bin kuruşluk mahkeme masraflarını karşılamalarına karar verilmiştir.⁸⁶⁰

2.7. Folklorik Unsurlar

İnsanların günlük hayatta kullandıkları eşyalar, kültür öğeleri olarak toplumun yaşam biçimleri hakkında bilgi edinmeyi sağlamaktadır. Aynı zamanda kullanılan bu eşyalar insanların sosyal ve ekonomik statülerini anlamak bakımından da önem arz etmektedir. Geçmişte zaruri ihtiyaçlar olarak kullanılan birçok eşya günümüzde folklorik malzemeler olarak değerlendirilmektedir.

1870'li yıllarda Elmalı'yı ziyaret eden bir seyyahın yöre halkının giyim kuşamıyla ilgili vermiş olduğu şu bilgiler dikkat çekicidir: “İnsanların bu mevsimde (Mayıs) giydikleri elbiseler ya pamuklu veya keten kumaştan yapılmıştı. En yoksulları ise evde dokunmuş keçi kılından elbiseler giyiyordu. Renklerin ve modellerin çeşitliliği çok fazlaydı. Ceketler genellikle az çok nakışlarla süslüydü. Türbanlar beyaz, yeşil veya kırmızı renklerdeydi ve kaşmir, ipek ve ketenden yapılma Suriye türbanı taklidiydi. Kuşak da yine kaşmir ya da Suriye veya Bursa ipeği taklidiydi. Bazıları Güneybatı Anadolu'da çok yaygın olan tuhaf bir deri kemer (siyahlık) kuşanmıştı”⁸⁶¹.

Söz konusu folklorik malzemeleri, kadı sicilleri içerisinde yer alan tereke kayıtlarından da tespit etmek mümkündür. Bu kayıtlar içerisinde en dikkat çeken unsurlardan biri XX. yüzyıl başlarında Elmalı'nın Yuva Köyü'nde imal edildiği ve bu köye özgü olduğu düşünülen *Yuva Çulu*⁸⁶², nun kullanılıyor olmasıdır. Evliya Çelebi'nin *Elmalı'nın beyaz bezinin Denizli boğasına tercih edildiğini*⁸⁶³ bildirmesi Elmalı'da önemli bir tekstil üretiminin olduğunu düşündürmektedir.

Elmalı'da sıklıkla kullanılan giyim kuşam, ev ve mutfak eşyaları ile tarım ve ticarete kullanılan eşyalar daha iyi anlaşılabilmesi açısından aşağıda tablolar halinde verilmektedir (bkz. Tablo 2.6, Tablo 2.7, Tablo 2.8).

⁸⁶⁰ BOA., MŞH.ŞSC.d.,1176, 66-69/40, (5 Şevval 1303-7 Temmuz 1886).

⁸⁶¹ Davis, a.g.e., s.192.

⁸⁶² 1914 tarihli kadı sicillerinde tesadüf edilen Yuva Çulu'nun değeri 25 kuruştur, bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 162-164/51, (15 Şaban 1332-9 Temmuz 1914).

⁸⁶³ Evliya Çelebi, a.g.e., s.143.

Tablo 2.6 Kıyafet, Başlık ve Ayakkabı (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı)

Eşyanın Adı	Eşyanın Adı	Eşyanın Adı	Eşyanın Adı	Eşyanın Adı
İşlemeli kadife mintan	Gögezi ⁸⁶⁴ çitari entari takım	Kırmızılı çitari ⁸⁶⁵ entari takım	Oyalı gırap	Çorap çift
Morlu çitari entari takım	Basma entari takım	Beden hırkası	Kadife ceket	Mendil
Kadife palto	Kırmızı çitari fistan	Gömlek	Kundura kabı	İç donu
Dirhem kuşak	Simli entari takım	Adi hırka	Sarı	Yazma
Kutnu entari	Mintan	Çuha mintan	Uçkur, çevre, dizlik	Yağmurluk
Peştamal	Peşkir	Çitari elbise takımı	Müstamel iskarpin	Berber peştemalı
Başlık	Çuha şalvar	İhram		

Kaynak: BOA.MŞH.ŞSC.d., 1166; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1174; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1245.

Tablo 2.7 Ev ve Mutfak Eşyaları (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı)

Eşyanın Adı	Eşyanın Adı	Eşyanın Adı	Eşyanın Adı	Eşyanın Adı
Yatak Takımı	Kutnu yüzlü yün döşek	Kilim	Çanak	Bademli tabak
Çitari yüzlü yün döşek	Şerbet takımı	Kahve takımı	Kapaksız tencere	Halı seccadesi
Leğen ibrik	Hamam takımı	Döşek çarşafı	Dört gözlü sefer tası	Siyah ibrik
Bohça	Süpürge	Yastık başı	Zemzem koması	Havan maa el
Hırdavat	Hamam tası terlik	Cedit ala kilim	Asma saat	Vasat kazan
Köhne kara çul	Müstamel ala çuval	Kara kıl çuval	Gügüm	Kebir su bakırı
Müstamel battaniye	Kızıl çuval	Tıgan	Namazlık	Ekmek takımı
Ala yüzlü yün minder	Alaca yüzlü yün döşek	Beyaz alalı çul	Perde	Vasat saat
Beyaz alalı elvan yüzlü yorgan	Siyah yüzlü yün döşek	Siyah basma yüzlü yün minder	Kepçe	Kama bıçağı
Kahve değirmeni	İzmir sandığı	Çaput baş yastığı	Et satırı	Çaydanlık
Yüz yastığı	Beyaz yün çul	Siyah heybe	Konsol	Dikiş makinesi
Büyük köhne su	Yemek tepsisi	Kapaklı vasat	Makad yastığı	Sabun kalıbı

⁸⁶⁴ Gögez: Koyu ve az mora çalan kırmızı.

⁸⁶⁵ Çitari /Çatarı: Bir iplikle üç pamuktan mürekkep bir nevi yerli kumaş.

bakırı		tencere		
Kulplu tencere	Büyük sini	Su tası	Divit	Nargile
Hamur leğeni	Tahta sandık	El leğeni	Süt bakırı	Yuva Çulu
Su kupası	Kalbur	Bel saati	Yazı kağıdı deste	Keten basma yüzlü yün döşek
Dibek maa el				

Kaynak: BOA.MŞH.ŞSC.d., 1166; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1174; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1245.

Tablo 2.8 Tarım, Ticaret Aletleri ve Silahlar (XIX. Yüzyıl Sonu-XX. Yüzyıl Başı)

Eşyanın Adı	Eşyanın Adı	Eşyanın Adı	Eşyanın Adı	Eşyanın Adı
Çifte tüfek	Tek tüfek	Harman döğeni	Karadağ altıhsı maa tüfek	Tahra
Çift demiri	Atar hırdavatı	Terazi maa dirhem	Kağnı takımı	Balta
Müstamel kürek	Harman ve çift takımı	Müstamel harar çift	Bıçkı	
Kantar	El terazisi	Nacak	Orak	

Kaynak: BOA.MŞH.ŞSC.d., 1166; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1174; BOA.MŞH.ŞSC.d., 1245.

2.8. Elmalı'da Eğitim

İnsanlar, kültürlerini yeni nesillere aktardıkları sistemin tamamına genellikle eğitim demektedirler. Eğitim, öğretimi de içine alan çok geniş bir terimdir ve her toplumun ele aldığı temel müesseseler arasında gelmektedir.⁸⁶⁶ Bu anlayış Osmanlı Devleti'nde de kendini göstermiş, medrese ile mektepler vasıtasıyla gelecek nesillerin eğitilmesine çalışılmıştır.

Kuruluşundan itibaren medreselerin açılmasına ve eğitimine önem veren Osmanlı Devleti, inşa edilen bu eğitim kurumlarına diğer Türk beylikleri ve İslam ülkelerinden birçok bilim adamı davet etmiştir. Devletin eğitim, yargı, fetva, yönetim alanlarında ihtiyaç duyulan kadronun yetiştirilmesi amacıyla eğitilen medrese talebelerinin yeme, içme, barınma gibi ihtiyaçları devlet tarafından karşılandığı gibi bu öğrencilere maaş da verilmiştir.⁸⁶⁷

İlerleyen yıllarda bozulmanın önüne geçme, Batı'nın istediği düzenlemeleri yerine getirme çabalarıyla Osmanlı yenileşme hareketleri, eğitim kurumlarında da kendini göstermiştir. İlk yenileşme teşebbüsleri askerî alanda görülmüş ve askerî alanda eğitim veren okullar

⁸⁶⁶ Muhittin Tuş, **Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993, s.150.

⁸⁶⁷ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2011)**, Pegem Akademi Yay., Ankara, 2011, s.62, 65, 67.

açılmaya başlanmıştır. Tanzimat'tan sonra eğitim alanında gelişme kaydedilmiş idadîyeler, sultanîyeler, azınlık okulları, mesleki ve teknik eğitim veren bazı okullar açılmıştır.⁸⁶⁸

Eğitimde esaslı yenilik 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayımlanması ile kendini göstermiştir. Nizamnameye göre her köy ve mahallede bir *sıbyan*, 500 evli kasabalarda *rüştiye*, 1000 haneli olanlarda *idadî*, vilayet merkezlerinde *sultanî*, İstanbul'da ise kız ve erkek *muallim mektepleri*, bir *darülfünun* ile uygun yerlerde *kız rüştiyeleri* açılmasını öngörülmüştür. Muallim-i evvel 800, muallim-i sani 500 kuruş aylık alacak ve okul masrafları ile öğretmen aylıkları halktan toplanacak iane ile karşılanacaktır.⁸⁶⁹

Eğitimde gerçekleşen değişim neticesinde taşralarda Maarif Komisyonları kurulmuştur. Kimi zaman kaymakam kimi zaman ise kaza naibinin reisliğinde toplanan bu komisyonlar kazanın eğitim işlerini düzenlerken ortaya çıkan sorunların da çözümüne çalışmıştır. Elmalı'da bu nevî bir Maarif Komisyonu'na ilk kez 1885 yılında rastlanmaktadır. Bu komisyon kaza naibi reisliğinde ve kaymakamın denetiminde azalarla birlikte toplam yedi kişiden oluşmaktadır. 1894 yılından itibaren komisyona bir de katip eklenmiştir (bkz. Tablo 2.9).⁸⁷⁰

Mektep, medrese gibi eğitim kurumlarının dışında camiler, tekkeler, kütüphaneler, loncalar⁸⁷¹ ve kıraathaneler de yaygın eğitim kurumları olarak işlevini sürdürmüştür.⁸⁷² Örneğin Elmalı'nın en büyük Bektâşi tekkesi olarak bilinen Abdal Musa Dergâhı'nda 1861 yılında varlığını devam ettiren bir mektep bulunmaktadır.⁸⁷³

Elmalı Kazası'nın sancak genelinde önemli bir eğitim yuvası olduğu mahalle, köy ve nahiyelerinde yer alan eğitim kurumlarının çokluğuyla açıklanabilir. Elmalı'da XIX. yüzyılda görülen eğitim kurumlarını medreseler, sıbyan mektepleri (daha sonra ibtidâî mektepleri) ve Elmalı Kazası'nın sadece merkezinde bulunan rüştiye mektebi olarak sınıflandırmak mümkündür.

⁸⁶⁸ Osmanlı'nın Tanzimat dönemi ve sonrası eğitim sistemi, kurumları ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Akyüz, **a.g.e.**, 157-222.

⁸⁶⁹ Çadırcı, **a.g.e.**, s.288.

⁸⁷⁰ **KVS.**, 1302, Def'a 18, s.122; **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.192.

⁸⁷¹ Usta, kalfa, çırak ilişkisi çerçevesinde meslek mensuplarının eğitildiği ve birer esnaf kuruluşu olan loncalar, ticari olduğu kadar mesleki eğitim konusunda da kendini göstermiştir.

⁸⁷² Taşkın, **a.g.m.**, s.360.

⁸⁷³ "...zâviye-i mezkûre müteaddid hücerât ile câmi'-i şerîf ve mekteb-i müniif vesâir müstemilâti hâvi cesim ve ma'mûr bir hân-gâh..." , **BOA.**, **A.MKT.MVL.**, 133/64, (3 Rebi'ü'l-âhır 1278-8 Ekim 1861).

Tablo 2.9 Elmalı Maarif Komisyonu Üyeleri (1885-1906)

1885-1886 Yılları Elmalı Maarif Komisyonu Üyeleri	1887-1888-1889-1890 Yılları Elmalı Maarif Komisyonu Üyeleri	1894 Yılı Elmalı Maarif Komisyonu Üyeleri
Nazır Kaymakam Emin Raşit Efendi Reis Naib Muhtar Efendi Aza Ulemadan Müftü Ali Efendi Aza Binbaşı Mahmut Bey Aza Celal Efendi Aza Abdullah Efendi Aza Hacı Şakir Efendi	Nazır Kaymakam Emin Raşit Efendi Reis Naib Halil İbrahim Efendi Aza Müftü Ali Efendi Aza Binbaşı Mahmut Bey Aza Süleyman Ağa Aza Celal Efendi Aza Hacı Şakir Efendi	Reis Kaymakam Ali Rıza Efendi Aza Naib Mehmet Muhtar Efendi Aza Müftü Ali Ragıp Efendi Aza Binbaşı Mahmut Bey Aza Süleyman Ağa Aza Hacı Şakir Efendi Katip Ahmet Hamdi Efendi
1896 Yılı Elmalı Maarif Komisyonu Üyeleri	1899 Yılı Elmalı Maarif Komisyonu Üyeleri	1906 Yılı Elmalı Maarif Komisyonu Üyeleri
Reis Naib İsmail Hakkı Efendi Aza Müftü Ali Ragıp Efendi Aza Süleyman Ağa Aza Hacı Şakir Efendi Aza Esat Efendi Katip İbrahim Efendi	Reis Naib İbrahim Fevzi Efendi Aza Hacı Şakir Efendi Aza Müftü Ali Efendi Aza Hasan Efendi Aza Esat Efendi Katip Arif Efendi	Reis İsmail Hakkı Efendi Aza Ali Ragıp Bey Aza Hacı Raşit Efendi Aza Rüşdiye Muallimi Halil Efendi Aza Belediye Zabiti Ömer Efendi Katip İbrahim Efendi

Kaynak:KVS., 1302, Def'a 18; KVS., 1303, Def'a 19; KVS., 1304, Def'a 20; KVS., 1305, Def'a 21; KVS., 1306, Def'a 22; KVS., 1307, Def'a 23; KVS., 1312, Def'a 26; KVS., 1314, Def'a 27; KVS., 1317, Def'a 28; KVS., 1322, Def'a 29.

2.8.1. Medreseler

Medrese, içinde öğrencinin ilim öğrendiği yer anlamına gelmektedir. Osmanlı döneminde ilköğretim kurumu olan sıbyan mektebinin üstünde, orta ve yüksek eğitim veren kurumlardır.⁸⁷⁴ Camilere bitişik ya da yakın, öğrenci odalarının çevrelediği taş binalardan oluşan medreseler, genellikle tek katlı, kubbeli yapılardır.⁸⁷⁵

Takva sahibi, salih ve zeki kişilerden seçilen müderrisler, Kazasker tarafından atanmakta ve elde ettiği beratla vazifesini ifa etmektedir.⁸⁷⁶ Medreselere sıbyan mektebini bitirenler veya

⁸⁷⁴ Ünal Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, vol. 1/3, 2008, s.350.

⁸⁷⁵ Akyüz, **a.g.e.**, s.215.

⁸⁷⁶ Taşkın, **a.g.m.**, s.355.

en az bu mektep mezunları kadar özel öğrenim alan öğrenciler girebilmektedir. Buradan mezun olan öğrenciler sıbyan mektebi muallimi, imam, vaiz ve devlet memuru olabilirlerdi.⁸⁷⁷

Zamanla öğrencilerin çoğalması sonucu geniş öğrenci gruplarına ders veren ve *dersiâm* adı verilen bir müderris tipi ortaya çıkmıştır. Dersiâm, gerekli ilimleri okuyup icazet alan ve imtihandan geçerek ehliyetini ispat eden kişilerden atanmaktaydı. Bunun dışında medreselerde görev yapan diğer öğretim elemanları arasında *darülhadis*⁸⁷⁸ ve *darülkurralarda*⁸⁷⁹ *şeyh* adı verilen görevliler gelmektedir.⁸⁸⁰

26 Şubat 1910 yılında Medâris-i İlmiye Nizamnamesi çıkarılarak medreselerde bir takım yenilikler yapılmıştır. Nizamnameye göre medrese öğrenimi 12 yıl olarak belirlenmiş, ancak 15-35 yaş arasındakilerin kaydolabileceği kuralı getirilmiştir.⁸⁸¹ Ayrıca medrese ders programlarına fen, matematik ve sosyal bilimler dersleri eklenmiştir. 1 Ekim 1914 yılında çıkarılan Islah-ı Medâris Nizamnamesi ile bütün medreseler Darü'l-Hilafetü'l-Aliye Medresesi adı altında birleştirilmiştir.⁸⁸²

Elmalı Kazası'nda medreselerin varlığıyla ilgili ilk bilgiler, Evliya Çelebi'nin ünlü seyahatnamesinde yer almaktadır. Evliya Çelebi'den edinilen bilgilere göre XVII. yüzyılda Elmalı'da 4 medrese bulunmaktadır.⁸⁸³ Elmalı'da XVIII. yüzyılda birçok medrese bulunmakta ve bu medreselerin büyük bir kısmının XIX. yüzyılda da varlıklarını devam ettirdikleri görülmektedir.

Elmalı'daki medreseler hakkında XIX. yüzyılın ikinci yarısında tutulmaya başlanan vilayet salnamelerinden bilgi edinmek mümkündür. Buna göre XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Elmalı merkezde kayıtlı 10, köylerinde 3 ve nahiyelerinde 2 olmak üzere toplam 15 medrese bulunmaktadır (bkz. Tablo 2.10).⁸⁸⁴

⁸⁷⁷ Akyüz, **a.g.e.**, s.69, 79-80.

⁸⁷⁸ Darülhadis: Hadis öğrenimi için kurulan medreseler.

⁸⁷⁹ Darülkurra: Kur'an öğretilen ve hafız yetiştirilen mekteplerin, kıraat talimi yapılan medrese veya bölümlerinin genel adı, Darülhuffaz.

⁸⁸⁰ Taşkın, **a.g.m.**, s.356.

⁸⁸¹ Akyüz, **a.g.e.**, s.285; Medreselerde okutulması kararlaştırılan dersler için bkz. Mustafa Şanal, "Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.14, 2003/1, s.154.

⁸⁸² Nizamnamenin medreseler için öngördüğü ders programı hakkında bkz. Şanal, **a.g.m.**, s.155.

⁸⁸³ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143.

⁸⁸⁴ **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1319, Def'a 4, s.852-853; **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1321, Def'a 6, s.588; Ancak Konya Vilayet Salnamelerinde medreselerle ilgili yıl yıl verilen bilgiler tutasızlık göstermektedir. 1869 yılından 1885 yılına kadar Elmalı Kazası'nda 10 medrese kaydedilmişken, bkz. **KVS.**, 1286, Def'a 2, s.116; **KVS.**, 1287, Def'a 3, s.92; **KVS.**, 1288, Def'a 4, s.116; **KVS.**, 1289, Def'a 5, s.105; **KVS.**, 1290, Def'a 6, s.114; **KVS.**, 1291, Def'a 7, s.117; **KVS.**, 1292, Def'a 8, s.117; **KVS.**, 1293, Def'a 9, s.120; **KVS.**, 1294, Def'a 10, s.133; **KVS.**, 1295, Def'a 11, s.136; **KVS.**, 1296, Def'a 12, s.158; **KVS.**, 1301, Def'a 17, s.165, 1885 yılından itibaren Elmalı'daki medreselerle ilgili 10 ila 18 arasında değişen rakamlar verilmektedir, bkz. **KVS.**, 1302, Def'a 18, s.123; **KVS.**, 1303, Def'a 19, s.242;

XIX. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru istatistiksel veriler sunan Vital Cuinet, bu dönemde Elmalı'daki medrese sayısını 18 olarak göstermektedir.⁸⁸⁵ Ekiz, Elmalı'da yapılan alan araştırması sonucu 15 medrese kalıntısına rastlandığını bildirmektedir.⁸⁸⁶

Elmalı Kazası'ndaki medreselere devam eden talebe sayısına ilk kez 1874 yılında tesadüf edilmektedir. 1874-1876 yılları arasında Elmalı'da bulunan 10 medresede toplam 312 talebe eğitim almaktadır.⁸⁸⁷ 1879 yılında Elmalı'da bulunan yine 10 medresedeki öğrenci sayısı 300, nahiyelerindeki 2 medresede eğitim alan öğrenci sayısı ise 20 iken⁸⁸⁸ Teke Sancağı genelinde toplam medrese sayısı 145, toplam talebe sayısı ise 1327'dir. Bu verilere göre Elmalı'daki talebe sayısının genel toplama oranı %16,5'tir.

1899 yılında Elmalı'da 10 medresedeki talebe sayısı 500, nahiye ve köylerdeki talebe sayısı ise 220'dir. Her medresede 1 müderris bulunmaktadır. Teke Sancağı geneline bakıldığında talebe sayısı ile birlikte medrese sayısındaki artış da dikkat çekmektedir. Öyleki Sancak genelinde 158'e yükselen medreselerdeki talebe sayısı da 3981'i bulmuştur.⁸⁸⁹ Elmalı'daki talebe sayısının genel toplama oranı ise %18'e yükselmiştir.

Elmalı Kazası'nda isimleri kayıt altına alınan medreseleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.8.1.1. Ömer Paşa Medresesi

Elmalı'daki medreselerin en önemlisi hiç şüphesiz 1607 yılında⁸⁹⁰ İplikpazarı Mahallesi'nde bulunan ve Ömer Paşa tarafından cami ile birlikte yaptırılan Ömer Paşa Medresesi'dir. 24 kubbe 12 revaklı kesme taş ve dövme demirden yapılan bu medrese, Ömer Paşa Camii'nin avlusunda bulunmaktadır.⁸⁹¹ Ömer Paşa Medresesi, yüksek dereceli yatılı bir okul statüsünde eğitim ve öğretim veren eğitim kurumlarından⁸⁹² Avlusunun dört tarafı 12 adet medrese hücresiyle çevrili olan Ömer Paşa vakfının darülkurrası ve burada vazifeli

KVS., 1304, Def'a 20, s.199; **KVS.**, 1306, Def'a 22, s.199; **KVS.**, 1307, Def'a 23, s.182, **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.257; **KVS.**, 1314, Def'a 27, s.246-249, **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.221-223, **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.649.

⁸⁸⁵ Cuinet, **a.g.e.**, s.118.

⁸⁸⁶ Ekiz, **a.g.e.**, s.73.

⁸⁸⁷ **KVS.**, 1291, Def'a 7, s.134; **KVS.**, 1292, Def'a 8, s.134; **KVS.**, 1295, Def'a 11 s.151.

⁸⁸⁸ **KVS.**, 1296, Def'a 12, s.158.

⁸⁸⁹ **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.99-210.

⁸⁹⁰ Evliya Çelebi caminin kapısı üzerinde yazan tarihin H.1016 (M.1607) olduğunu bildirirken Ekiz, vakfiye kayıtlarında H.1017 (M.1608) tarihinin kayıtlı olduğunu vurgulamaktadır, bkz. Evliya Çelebi, **a.g.e.**, 143; Ekiz, **a.g.e.**, s.100.

⁸⁹¹ **Antalya İl Yıllığı 2000**, (Ed. Naci Özcan), Antalya Valiliği, Antalya 2000, s.292.

⁸⁹² Fatih Başbuğ-Fırat Başbuğ, "19.Yüzyıl Sonu, 20. Yüzyıl Başlarında Antalya'da Eğitim ve Kültür Faaliyetleri", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, Antalya, 22-24 Kasım 2007, Sempozyum Bildirileri, c.I, Antalya, 2007, s.233.

şeyhülkurrası⁸⁹³ ile ferrâş, kayyûm, bevvab, sıbyan mektebi, cabi, muarriif, suyolcu gibi birçok vazifelisi bulunmaktadır.⁸⁹⁴ XVIII. yüzyıl başlarında adı geçen camide haftanın üç günü talebe-i uluma fıkıh dersi vermek için dersiâmlık görevini yevmi nim akçe ile Yusuf Efendi yerine getirmiştir.⁸⁹⁵ Diğer medrese muallimleri yarım ve bir akçe yevmiye alırlarken Kitapçı Ömer Paşa Medresesi müderrisi 2 akçe yevmiye almaktadır.⁸⁹⁶ 1901-1903 yılları arasında 65 talebesi olan medresenin muallimi ise Hacı İbrahim Efendi'dir.⁸⁹⁷

2.8.1.2. Hüseyin Efendi Medresesi

Ömer Paşa Camii dahilinde banisi Hasan Efendi olan *Hüseyin Efendi Medresesi* adında bir medrese vardır ki hiç öğrencisi bulunmayan bu medresesinin 1901-1903 yıllarındaki müderrisi Abdurrahman Efendi'dir.⁸⁹⁸ Söz konusu medrese ile ilgili başka bir bilgi bulunmamaktadır.

2.8.1.3. Arif Ahmet Paşa Medresesi

Ömer Paşa Camii'nin boş olan yakınlarındaki arsasına, cami mütevellisinden medrese yapılmak şartıyla alınan izin üzerine yapılmaya başlanan medrese hücrelerinin tamamlanması işi, ahaliden Hacı Ahmet tarafından gerçekleştirilmiştir. Medrese Ömer Paşa Camii'nin arkasında bulunmaktadır.⁸⁹⁹ XIX. yüzyılın ilk yarısında 1 akçe yevmiye ile hem tevliyet hem de müderrislik vazifesini ifa eden Mevlana es-seyyid Hafız Ahmet, bu göreve beratla atanmıştır.⁹⁰⁰ 1901-1903 yıllarında 25 talebesi bulunan⁹⁰¹ bu medresenin 1913 yılına kadar müderrisliğini, aynı zamanda medresenin son müderrisi olan Elmalı Müftüsü Gürazade Hacı Ömer Efendi yerine getirmiştir.⁹⁰²

⁸⁹³ Ömer Paşa vakfına "şeyhülkurra" olarak tayin edilen Hüseyin Efendi'nin vazifesine gelmemesi sebebiyle yerine Babüssaade Ağası Cefer Ağa'nın arzıyla Mustafa Efendi getirilmiştir, bkz. **BOA.**, **AE.SMST.II.**, 9/876, (1 Za 1111-20 Mayıs 1700).

⁸⁹⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143; Ekiz, **a.g.e.**, s.98-99.

⁸⁹⁵ **VGMA.**, 1069/37.

⁸⁹⁶ **VGMA.**, 1069/37, (Gurre Zilkade 1122-Aralık 1710)

⁸⁹⁷ **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1319/1901, Def'a 4, s.852-853; **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

⁸⁹⁸ **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1319/1901, Def'a 4, s.852-853; **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

⁸⁹⁹ Çiftçi, "Toplum Yapıları", s.61.

⁹⁰⁰ **VGMA.**, 530/79; **VGMA.**, 532/62; **VGMA.**, 530/80; **VGMA.**, 1069/38; **BOA.**, **EV.d.**, 10512, s.2/b.

⁹⁰¹ **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1319/1901, Def'a 4, s.852-853; **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

⁹⁰² Ekiz, **a.g.e.**, s.73.

2.8.1.4. Debbâğ Baba Medresesi

İplikpazarı Mahallesi'nde Debbâğ Baba tarafından yaptırıldığı bildirilen bu medresenin 1901-1903 yıllarında 35 öğrencisi bulunmaktadır. Bu tarihlerdeki müderrisi Esat Efendi'dir.⁹⁰³

2.8.1.5. Şeyh Ümmi Sinan Medresesi

Alamescid Mahallesi'nde bulunan Sinan-ı Ümmi Hazretleri'nin türbesi yanında cami, medrese ve kütüphanesinin de olduğu bilinmektedir.⁹⁰⁴ 1913 yılında halâ eğitim-öğretime devam ettiği anlaşılan medresenin müderrisleri Hacı Mehmet Efendizade Süleyman ve Vehbi Efendilerdir.⁹⁰⁵ Ancak Maarif Nezareti'nin resmî kayıtlarında Sinan-ı Ümmi Medresesi'nin ismine rastlanmamaktadır. Bununla birlikte Alamescid Mahallesi'nde bulunan Şeyh Ümmi Sinan Hazretleri'nin türbe-i şerifleri civarında, kadim 2 dönüm vakıf arsası üzerine es-seyyid el-hacc İsmail el-zühdü bin Ahmed Efendi tarafından, “*21 bab fevkanî ve tahtanî hücerat ve bir bab dersaneyi müştemil*” bir medrese yaptırılıp tevliyetinin Hacı Salih'e verildiği bildirilmektedir. Ayrıca inşa edilen bu medreseye 1859 yılında meyve bahçesi (eşcar ve kürüm) arazisi vakfedilmiştir.⁹⁰⁶ Aynı medreseye 1901-1903 yıllarında da tesadüf edilmektedir. Bu tarihlerde *Hıdırlık*'ta kaydedilen söz konusu medresenin 131 talebesi bulunmaktadır ve müderrisi Rasih Efendi'dir.⁹⁰⁷ 1901-1903 yılları arasında kayıtlara geçen 15 medrese içinde talebe bakımından en kalabalık medrese olması ve Sinan-ı Ümmi Hazretleri'nin türbesi yakınında bulunması, söz konusu bu medreselerin aynı medreseler olduklarını Hacı İsmail Efendi tarafından yenilenmiş olabileceği için kimi zaman *Hacı İsmail Efendi Medresesi* ismiyle anıldığını düşündürmektedir.

2.8.1.6. Haydar Baba Medresesi

Musa Efendi Mahallesi'nde bulunan bu medresenin banisi Haydar Baba'dır. 1901-1903 yıllarında 6 talebesi olan medresenin müderrisi Müftü Ali Efendi'dir. Bununla birlikte başka bir arşiv kaydında İplikpazarı Mahallesi'nde⁹⁰⁸ gösterilen Haydar Baba türbesi civarında 10

⁹⁰³ **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1319/1901, Def'a 4, s.852-853; **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

⁹⁰⁴ Ekiz, **a.g.e.**, s.78.

⁹⁰⁵ **BOA., MŞH.ŞŞC.d.**, 1245, 62/168, (27 Cemâziye'l-evvel 1331-3 Haziran 1913).

⁹⁰⁶ **VGMA.**, 583/30/23.

⁹⁰⁷ **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1319/1901, Def'a 4, s.852-853; **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1321/1903, Def'a 6, s.588. Rasih Efendi'nin, cami yanında medrese arazisi vakfeden Hacı İsmail Zühdü Efendi'nin oğlu olduğu ve 1902 yılında Şeyh Ümmi Sinan Camii mütevellisi olduğu bildirilmektedir, bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.105.

⁹⁰⁸ İplikçiler Mahallesi olarak kaydedilen mahalle, “İplikpazarı Mahallesi” olmalıdır.

odalı, bir bab medreseden bahsedilmektedir. Adı geçen medrese Elmalı ulemasından ve Nakşibendi şeyhlerinden Hacı Hüseyin Hüsnü Efendi ile bazı hayır sahipleri tarafından 1850’li yıllarda inşa ettirilmiştir. Bu medresede ikamet eden Hacı Hüseyin Hüsnü Efendi *tadrîs ve irşad* ile meşgul olup hayırlı işlerle vakit geçirdiğinden söz konusu medresenin müderrislik görevi kendisine tevcih edilmiştir.⁹⁰⁹

2.8.1.7. Hacı Şeyh Efendi Medresesi

Elmalı Kazası’nın Nuhlar Mahallesi’nden Şeyh Mehmed Efendi oğlu Hacı Mehmed Efendi “...talebe-i ulûm ve tadrîs-i fûnûn etmek için mülk-i arsam üzerine müceddeden ihyâ ve ihdâs eylediğim malûmü’l-hudûd 22 bâb fevkanî ve tahtanî hücerât ve iki dershâneyi müştamil ahşap medresem vakf oluna deyü vasîyet...” ederek damadı Seyyid Mustafa Efendi’yi müteveli tayin etmiştir. Müteveli Seyyid Mustafa Efendi kayınpederinin vefatından sonra kendi tasarrufuna geçen medreseye, Elmalı ayağı timarında Yenibağlar adı verilen mevkideki dört kuruluş mukataası olan yaklaşık bir dönümlük meyve bahçesini vakfedip hayatta olduğu sürece kendisinin, vefatından sonra evladından veya akrabasından tadrîse ehil olanın, ehil olan yok ise dışarıdan birinin müderris ve müteveli olmasını şart koşmuştur. Ayrıca vakfettiği meyve bahçesinin senelik bakımı yapıldıktan sonra kalan meblağdan senelik 40 kuruşun müderrise verilmesini, fazlasının medresenin tamirine harcanmasını isteyerek vakıf şartlarının değiştirilmemesini kadı huzurunda onaylatmıştır.⁹¹⁰ 1901-1903 yıllarında 101 öğrencisi ile Elmalı’nın en kalabalık ikinci medresesi olan Hacı Şeyh Efendi Medresesi’nin müderrisi Mehmet Efendi’dir.⁹¹¹

⁹⁰⁹ BOA., HR.MKT., 69/205, (17 Muharrem 1274-7 Eylül 1857); “*Nefs-i Elmalı kasabasında İplikçiler mahallesinde Haydar Baba civârında kâin 10 odalı bir bâb medreseyi mahall-i mezkûr ulemâsından ve Nakşibendî-i Hâlidî meşâyih-i kirâmdan Hacı Hüseyin Hüsnü Efendi bazı ashâb-ı hayrın muâvenetiyle bundan akdem kendisi binâ ve inşâ ederek el-hâletü hâzihi medrese-i mezbûrede sâkin olub da ‘vât-ı hayriyye-i hâzret-i şâhâne ve tadrîs ve irşad ile meşgul bulunduğundan medrese-i mezbûr müderrisliğinin ber-vech-i hasbî uhdesine bi-t-tevcih bir küt’a berât-ı âlî-şân inâyet buyurulması husûsu ifâde ve iltimâs olunmuş ve bu makule dâiyânın is ‘af imâliyle da ‘vât-ı hayriyyesinin isticlâbı mültezem bulunmuş olmasıyla husûs-u mezbûr ol vechle olduğu hâlde medrese-i mezkûre müderrisliğinin hasbî olarak efendi-i mûmâ-ileyh uhdesine tevcihi ve berât-ı âlîsi i ‘tâ’ olunmak üzere keyfiyyetin bâ-mazbata ve ilâm bu tarafa sûrat-i inhâ’ ve iş’ârı husûsuna mübâderet eylemeniz siyâkında şukka”*, BOA., HR.MKT., 193/40, (21 Şevval 1273-14 Haziran 1857).

⁹¹⁰ VGMA., 581/159/173.

⁹¹¹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319/1901, Def’a 4, s.852-853; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321/1903, Def’a 6, s.588.

2.8.1.8. Babazade Hacı Abdurrahman Medresesi

Tahtamescid karşısında Babazade Hacı Abdurrahman tarafından bazı hayır sahipleriyle birlikte yaptırılmış olan⁹¹² bu medresenin 1901-1903 yıllarında 16 talebesi bulunmaktadır. Müderrisi ise Hacı Emin Efendi'dir.⁹¹³

2.8.1.9. Mustafa Efendi Medresesi

Nazırlar Mahallesi'nde Mustafa Efendi tarafından yaptırılan bu medresenin 9 öğrencisi bulunmaktadır. 1901-1903 yıllarındaki müderrisi Mustafa Efendi'dir.⁹¹⁴

2.8.1.10. Hasan Efendi Medresesi

Alamescid Mahallesi'nde 1901-1903 yıllarında adı geçen medreselerden biri de *Hasan Efendi Medresesi*'dir. Banisi Hasan Efendi olan bu medresenin 18 talebesi bulunmaktadır ve müderrisi Rasih Efendi'dir.⁹¹⁵

2.8.1.11. Diğer Medreseler

Elmalı mahallelerinde bulunan medreselerin dışında kazaya bağlı köy ve nahiyelerde de birkaç medrese bulunmaktadır. Örneğin Elmalı'nın Yuva Köyü'nde Salih Efendi tarafından yaptırılan ve banisinin adıyla anılan medresenin 1901-1903 yıllarında 20 talebesi bulunmakta olup müderrisi İsa Efendi'dir.⁹¹⁶

Yine Yuva Köyü'ndeki bir diğer medrese Halil Efendi tarafından yaptırılan *Halil Efendi Medresesi*'dir. 10 öğrencisi bulunan bu medresenin müderrisi Halil Efendi'dir.⁹¹⁷

Çankırlı Medresesi Elmalı'nın Eskihisar Köyü'nde Çankırlı unvanıyla tanınan kişi tarafından inşa ettirilmiştir. 1901-1903 yıllarında 20 öğrencisi olan bu medresenin müderrisi Mustafa Efendi'dir.⁹¹⁸

⁹¹² VGMA., 1069/38.

⁹¹³ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*,1319/1901, Def'a 4, s.852-853; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

⁹¹⁴ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*,1319/1901, Def'a 4, s.852-853; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

⁹¹⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*,1319/1901, Def'a 4, s.852-853; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

⁹¹⁶ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*,1319/1901, Def'a 4, s.852-853; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

⁹¹⁷ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*,1319/1901, Def'a 4, s.852-853; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

⁹¹⁸ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*,1319/1901, Def'a 4, s.852-853; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

Finike Nahiyesi'nin Çavdır Köyü'nde bulunan *Osman Efendi Medresesi*, Osman Efendi tarafından yaptırılmış olup 1901-1903 yıllarında 30 öğrencisi bulunmaktadır. Müderrisi Hasan Efendi'dir.⁹¹⁹

Yine Finike Nahiyesi'nde yer alan bir başka medrese Örtelik Köyü'nde bulunan ancak hiç öğrencisi olmayan *Mehmet Efendi Medresesi*'dir. Banisi Mehmet Efendi olan medresenin müderrisi olarak da yine Mehmet Efendi kaydedilmiştir.⁹²⁰

Görüldüğü gibi Teke Sancağı'nın önemli eğitim yuvalarından biri olan Elmalı Kazası, mahallelerinden köylerine kadar çok geniş bir alana yayılan medrese ağına sahiptir. Medreselerin kapasitesine göre talebe sayılarının da değiştiği bu eğitim kurumlarının kiminde çok fazla öğrenci bulunurken kiminde ise hiç öğrenci bulunmamaktadır. Dikkat çeken taraf ise öğrencisi olmayan medreselerin müderrislerinin olmasıdır.

Tablo 2.10 Elmalı Kazası'ndaki Medreseler (1901-1903)

Medrese Adı	Yeri	Banisi	Talebe Sayısı	Müderrisi
Haydar Baba	Musa Efendi Mah.	Haydar Baba	6	Müftü Ali Efendi
Hacı İsmail Efendi	Hıdırlık Mah.	Hacı İsmail Efendi	131	Hacı Rasih Efendi
Hasan Efendi	Alamescid Mah.	Hasan Efendi	18	Rasih Efendi
Debbağ Baba	İplikpazarı Mah.	Debbağ Baba	35	Esad Efendi
Hacı Şeyh Efendi	Nuhlar Mah.	Hacı Şeyh Efendi	101	Mehmet Efendi
Arif Paşa	Ömer Paşa Camii civarı	Arif Paşa	25	Ömer Efendi
Ömer Paşa	Ömer Paşa Camii havalisi	Ömer Paşa	65	Hacı İbrahim Efendi
Babazade Hacı Abdurrahman	Tahtamescid civarı	Hacı Abdurrahman Efendi	16	Hacı Emin Efendi
Hüseyin Efendi	Ömer Paşa	Hasan Efendi	0	Abdurrahman Efendi
Görgürezade* Mustafa Efendi	Nazırlar Mah.	Mustafa Efendi	9	Mustafa Efendi
Salih Efendi	Yuva Köyü	Salih Efendi	20	İsa Efendi
Halil Efendi	Yuva Köyü	Halil Efendi	10	Halil Efendi

⁹¹⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319/1901, Def'a 4, s.852-853; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

⁹²⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1319/1901, Def'a 4, s.852-853; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

* "Gürüzade" olabileceği düşünülmektedir.

Çankırlı	Eskihisar Köyü	Çankırlı	20	Mustafa Efendi
Osman Efendi	Finike Nahiyesi'nin Çavdır Köyü	Osman Efendi	30	Hasan Efendi
Mehmet Efendi	Örtekiz Köyü	Mehmet Efendi	0	Mehmet Efendi
			Toplam 486	

Kaynak: **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1319/1901, Def'a 4, s.852-853; **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye**, 1321/1903, Def'a 6, s.588.

2.8.2. Sıbyan Mektepleri

Osmanlılar, Selçuklu ve diğer İslam devletlerinde *mektep*, *küttap* adı verilen ilköğretim düzeyindeki eğitim kurumlarını miras alarak devam ettirmiştir. Halk arasında bu mektepler, *mahalle mektebi* ya da *sıbyan mektebi* adıyla anılmıştır. Bu okullar her mahallede ve çoğu köyde daha çok camiye bitişik olarak yapılmış veya caminin bir köşesinde yer almıştır. Devlet adamları veya eşraftan kişilerin yaptırdıkları mekteplerin giderleri vakıf gelirlerinden karşılanmış, ahalinin ortak yaptırdığı mekteplerin muallim maaşları ve diğer giderleri ise velilerce sağlanmıştır.⁹²¹ Veliler tarafından mektebe başlayan çocuklar için belirli günlerde *Bed'-i besmele cemiyeti* ya da *amin alayı* denen merasimler düzenlenmiş ve kutlamalar yapılmıştır.⁹²²

Mektepteki eğitim muallim tarafından gerçekleştirilmiştir. Kelime anlamı öğretene, öğretici olan ve berat-ı şerif ile atanan mektep muallimleri, çocuklara Kur'an okumayı, temel dinî bilgi ve uygulamalar ile kimi zaman yazmayı öğretmişlerdir. Sıbyan mekteplerine, medreselerde biraz okumuş ya da kendi kendine okuma yazma öğrenmiş ağırbaşlı kişiler muallim olarak atanmışlardır. Bu muallimler aynı zamanda mektebe bitişik caminin de imamlık vazifesini ifa etmişlerdir.⁹²³

Tanzimat'la başlayan yenileşme hareketlerinde sıbyan mektepleri de ele alınmış ve bu alanda birtakım yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Bu girişimlerden ilki 1847 yılında çıkarılan sıbyan mektebi hocalarına çocukların nasıl terbiye edileceği ve onlara nasıl eğitim verileceği hakkındaki talimatı içermektedir. Talimata göre 4 yıl eğitim-öğretim veren ve zorunlu olan sıbyan mekteplerinde kız ve erkek öğrencilerin karışık değil ayrı oturmaları kuralı getirilmiştir. Kur'an okuma ve bazı temel dinî bilgilerin yanında yazının da öğretilmeye başlandığı sıbyan mektebine başlama yaşı 7 olarak belirlenmiş, 4-5 yaşlarındaki çocuklar da

⁹²¹ Akyüz, **a.g.e.**, s.88.

⁹²² Pazartesi, perşembe ya da kandil günlerinde yapılan bu merasimlerin büyüklüğü ailelerin maddi durumuna göre değişmiştir, bkz. Taşkın, **a.g.m.**, s.346.

⁹²³ Taşkın, **a.g.m.**, s.346; Akyüz, **a.g.e.**, s.93.

ailelerin onayıyla mektebe başlayabilmişlerdir. 7 yaşında mektebe başlatılmayan çocuklar mahalle imam ve muhtarları tarafından tespit edilip velilerinin cezalandırılacağı bildirilmiştir.⁹²⁴

İlköğretimde esaslı adımlar 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile atılmıştır. Buna göre okula devam zorunluluğu erkekler için 6-10, kızlar için 7-11 yaşları olarak belirlenmiştir. Bir mahalle veya köyde iki sıbyan mektebi bulunduğu durumlarda birinin kızlara, diğersinin erkeklere tahsis edilmesi öngörülmüştür.⁹²⁵ Bu dönemden itibaren Maarif Nezareti'ne bağlı olan sıbyan mekteplerine mekteb-i ibtidaî, usûl-i cedîde mektebi, bazen de halk arasında taş mektep denmeye başlanmıştır. Mekteb-i ibtidaî olarak anılmaya başlanan ilkokullara öğretmen yetiştirmek için Darümuallimîn-i Sıbyan kurulmuş, ancak bu kuruluş ülke genelinde bulunan 12 bin sıbyan mektebi için yetersiz kalmıştır.⁹²⁶

Elmalı'da bulunan sıbyan mekteplerine ilişkin ilk bilgiler Evliya Çelebi'den öğrenilmektedir. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Elmalı'da vakıflı 7 sıbyan mektebinin olduğunu, vakıf gelirlerinden burada eğitim alan çocuklara her yıl çanta, birer kat elbise ve hediyeler verildiğini bildirmektedir. Bunlardan başka vakfi olmayan 70 sıbyan mektebinin varlığından söz eden Evliya Çelebi, Elmalı'da Kur'an'a olan rağbetin Kastamonu dışında başka hiçbir yerde görülmediğini, bu yüzden Allah'ın bu şehir halkını zenginleştirerek bolluk ihsan ettiğini vurgulamaktadır.⁹²⁷

Arşiv kayıtlarına yansıyan Elmalı'daki en eski sıbyan mekteplerinden biri XVIII. ve XIX. yüzyıllarda eğitim verdiği bilinen Karyağdı Mahallesi'nde *Sarı Çavuş*'un yaptırmış olduğu mekteptir.⁹²⁸ Mektebin 1853 yılından 1856 yılına kadar mütevellisi Mustafa Efendi'dir.⁹²⁹ Bir diğeri Kabmescid Mahallesi'ndeki *Hacı Halil Paşa* mektebidir. Bu sıbyan mektebinin XIX. yüzyılın başında karşılıksız muallimliğini üstlenen kişi İsmail Efendi'dir. Ömer Paşa vakfının medresesi dışında bir de mektebi bulunmakta olup muallimi 2 akçe yevmiye ile vazife yapmaktadır.⁹³⁰ Cami-i Cedit Mahallesi'nde bulunan mektebin ise muallimi bulunmadığından 1830'larda kadı arzıyla Ahmet Efendi muallim tayin edilmiştir.⁹³¹

⁹²⁴ Akyüz, **a.g.e.**, s.160-161.

⁹²⁵ Gizem Engin-Selçuk Uygun, "Osmanlı'dan Günümüze Okuma Yazma Öğretimi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.21, s.1, Elazığ, 2011, s.203.

⁹²⁶ Akyüz, **a.g.e.**, s.163, 181, 187.

⁹²⁷ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143.

⁹²⁸ **VGMA.**, 1137/23, **VGMA.**, 1062/34, **VGMA.**, 1062/37; **VGMA.**, 1064/53; **VGMA.**, 1069/38; **BOA.**, **EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853); **BOA.**, **EV.d.**, 10512, s.6/a

⁹²⁹ **BOA.**, **EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.2.

⁹³⁰ **VGMA.**, 1060/62.

⁹³¹ **VGMA.**, 1062/37; Sıbyan mektepleri dışında XVIII. yüzyılda Elmalı'nın İplikpazarı Mahallesi ile Karyağdı Mahallesi'nde birer muallimhanededen bahsedilmektedir, bkz. **VGMA.**, 1062/37; **VGMA.**,1069/37. Adı geçen muallimhanelerin XIX. yüzyılda varlığına ilişkin herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

Konya Vilayet Salnamesi'ne Elmalı'daki sıbyan mekteplerinin ilk kez kaydedildiği 1874 yılında sıbyan mektebi sayısı Elmalı merkezde 8, kazaya bağlı Finike ve İğdir Nahiyelerinde 3 olmak üzere 11 adettir. Elmalı merkez sıbyan mektebine devam eden erkek çocuk sayısı 484, kız çocuk sayısı ise 203; nahiyelerinde mektebe giden erkek çocuk sayısı 100, kız çocuk sayısı 50 olmak üzere Elmalı Kazası genelinde sıbyan mekteplerine devam eden öğrenci sayısının 837 olduğu görülür. Kız ve erkek çocuk sayıları ayrı ayrı verilmekle birlikte çocukların cinsiyetlerine göre farklı okullarda okuduklarına ilişkin bir veriye rastlanmamaktadır.⁹³² Teke Sancağı genelinde mektebe giden erkek çocuk sayısı 5368, kız çocuk sayısı 2671 olup Elmalı Kazası'nın bu orandaki payı erkek çocuklar için 10,8 kız çocuklar için 9,4'tür.

1878 yılına kadar yukarıdaki verilerin değişmediği görülmekle birlikte 1879 yılında Elmalı Kazası'nda bulunan yine 11 sıbyan mektebindeki öğrenci sayısı azalmıştır. Elmalı merkezde 300 erkek ve 200 kız öğrenci, Finike'de 150 erkek, 80 kız öğrenci kaydedilirken Sancak genelindeki öğrenci sayısı da 7420'ye gerilemiştir⁹³³. Buna rağmen Elmalı Kazası'ndaki öğrenci sayısının sancak içerisindeki oranı değişmemiştir.

2.8.3. İbtidâî Mektepleri

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin öngördüğü ve usûl-i cedide adıyla yeni tarzda öğretim yöntemleri uygulayan ilk ibtidâî mektebi, 1872 yılında İstanbul'da açılmıştır. Bu eğitim kurumundan istenilen sonucun alınması üzerine ibtidâî mekteplerinin sayılarının artırılması düşünülmüş, ancak yaygınlaşması kısa sürede gerçekleşmemiştir. Öyle ki 1876 yılına gelindiğinde İstanbul'da sadece üç ibtidâî mektebi açılabilmiştir.⁹³⁴

1885-1886 yıllarına gelindiğinde Elmalı'da sıbyan mektepleri ile birlikte artık ibtidâî mektepleriyle de karşılaşmaktadır. Bu tarihte Teke Sancağı'nda, biri Antalya, biri Kaş diğeri de Elmalı'da olmak üzere üç ibtidâî mektebine rastlanmaktadır.⁹³⁵ 1887 yılından itibaren Elmalı'daki ibtidâî mektebi sayısı ikiye çıkmıştır.⁹³⁶ Bu ikinci ibtidâî mektebi, muhtemelen Elmalı Kazası hanedanından Hatipzade Hacı Süleyman Efendi tarafından kendi arsası üzerine

⁹³² KVS., 1291, Def'a 7, s.134.

⁹³³ KVS., 1296, Def'a 12, s.158.

⁹³⁴ Fatih Demirel, "Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi", **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 25 (2), 2012, s.518.

⁹³⁵ KVS., 1302, Def'a 18, s.123, 182; KVS., 1303, Def'a 19, s.242, 317.

⁹³⁶ KVS., 1304, Def'a 20, s.199.

yaptırılmış olduğu fevkanî mekteptir. Zira yeni yaptırılmış olduğu anlaşılan bu mektepten ötürü kendisinin taltif edilmesi istenmiştir.⁹³⁷

Elmalı merkezde bulunan iki ibtidâî mektebi zamanla *Birinci İbtidâî Mektebi* ve *İkinci İbtidâî Mektebi* olarak anılmaya başlanmıştır. Birincisinin muallimi Hafız İbrahim Efendi iken ikincisinin muallimi Hacı Yusuf Hafız Efendi'dir.⁹³⁸ Bu ibtidâî mekteplerinden biri, 400 kuruluş olan muallim maaşına karşılık bulunamadığı için 1890'lı yılların başında kapatılmıştır.⁹³⁹ Ancak okulun kapanmasına razı olmayan kaza maarif komisyonu reisinin gayretleriyle atanacak muallim için bir maaş tedarik edilmiş ve okul tamamen kapatılmaktan kurtulmuştur.⁹⁴⁰

1899 yılında *usûl-i cedide* üzere eğitim verdiği kayıt altına alınan 105 öğrencili sadece bir mektepteki görevliler, muallim-i evvel Hacı Yusuf Efendi, muallim-i sani İbrahim Efendi, bevab Hacı Hafız Efendi'dir. *Usûl-i atîka* üzere eğitim veren 21 mektebin ise toplam öğrenci sayısı 690'dır. Finike Nahiyesi'nde *usûl-i atîka* üzere eğitim veren 14 mektep ve 540 öğrenci bulunmaktadır.⁹⁴¹ 1906 yılına gelindiğinde toplam 41 mektebin yer aldığı Elmalı'da 2'si erkeklere, 1'i kızlara mahsus toplam 3 ibtidâî mektebi bulunmaktadır. Erkek ibtidâî mekteplerinin toplam öğrenci sayısı 170 iken kızlara mahsus ibtidâî mektebinin öğrenci sayısı 25'tir.⁹⁴²

1890'lı yıllarda Konya Vilayeti'ne bağlı kazalarda açılan ibtidâî mekteplerinin sayısı 120'yi bulmuştur. Yeni açılan ibtidâî mektepleri ile eskiden beri varlığını koruyan sıbyan mektepleri yan yana varlıklarını sürdürmüşlerdir. Konya Valisi tarafından teftiş edilen her iki usuldeki mekteplerin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.⁹⁴³

Devletin her kurum ve kuruluşunda yaşanan yolsuzluk eğilimlerine eğitim kurumlarında da rastlanmıştır. Örneğin Elmalı Kaymakamı Ali Munis Efendi'nin Maarif Hukuk Eminliği ve Kitabeti vazifesini yerine getiren Tahrirat Katibi İbrahim Efendi ile birlikte menfaatleri doğrultusunda maarif hasılatından gayrimeşru para sızdırarak hükümet dairesine bitişik ibtidâî

⁹³⁷ **BOA., DH.MKT.**, 1437/66, (6 Zilkade 1304-27 Temmuz 1887); **BOA., MF.MKT.**, 94/83, (6 Zilkade 1304-27 Temmuz 1887).

⁹³⁸ **KVS.**, 1314, Def'a 27, s.191.

⁹³⁹ **BOA., MF.MKT.**, 159/72, (10 Recep 1310-28 Ocak 1893).

⁹⁴⁰ "Elmalı kazasında güşâd olunan mekteb-i ibtidâî muallim maâşî karşılığı bulunamamasından dolayı mesdûd bulunduğu hâlde bu kere kazâ-ı mezkûr maârif komisyonu reisi tarafından vuku' bulan teşvik üzerine maâş karşılığı tedarik olunub muallimliğine dahi Rodos'da kâin Süleymaniye Medresesi şehâdet-nâmelilerinden İbrahim Efendi'nin intihâb ve işe mübâşeret ettirildiğine dair vârid olan 14 Temmuz [1]309 tarihli şukkanız meclis-i maârifê lede'l-havâle mûmâ-ileyhin ta'yîni bi't-tensîb muhâsebece muâmele-i kaydiyesi îfâ ettirilmiş olmağla işe mübâşereti tarihiyle maâşına bulunmuş olan karşılığın nereden tedarik ve kaç kuruluş tahsîs olunduğunun iş'ârî musaddık tercüme-i hâl varakasının irsâli husûsuna himmet olunması siyâkında..." **BOA., MF.MKT.**, 182/67, (19 Rebi'ü'l-evvel 1311-30 Eylül 1893).

⁹⁴¹ **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.219, 221, 223.

⁹⁴² **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.161, 315, 649.

⁹⁴³ **BOA., Y.PRK.UM.**, 44/46, (6 Recep 1316-20 Kasım 1898).

mektebi binasını izinsiz yıktığı, ayrıca kazada bulunan bir medreseyi de yıktırarak medresenin yerine bir ibtidâî mektebi inşasına başladığına yönelik Sadaret'e yapılan şikayetlere rastlanmaktadır.⁹⁴⁴ Sadaret Konya Vilayeti'ne gereken tahkikatın yapılması emrini vermekle birlikte tahkikatın nasıl sonuçlandığı hakkında bir bilgiye ulaşamamıştır.

2.8.4. Rüştîye Mektebi

1846 yılında Mekatib-i Umumiye Nazırlığı kurulduktan sonra açılan rüştîyeler, sıbyan mekteplerinin üst sınıfları gibi düşünülmüş, Tanzimat döneminde orta öğretimin alt düzeyindeki okullar haline gelmiştir. 1847 tarihli talimat ile rüştîyeler zorunlu tutulmuş ve medreseler dışında öğrencilerin bu mektebe gitmeleri teşvik edilmiştir. Gerekçe olarak da sıbyan mekteplerinin dünya ve âhîret için yeterli bilgileri verememesi gösterilmiştir.⁹⁴⁵

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre 500 haneyi geçen kasabalarda rüştîye kurulması, bu okulların yapım masrafları ve Darülmualimîn mezunu muallim maaşlarının Maarif İdaresi Sandığı'ndan karşılanması öngörülmüştür. Öğretim süresi 4 yıl olan rüştîyelere sıbyan mekteplerinden mezun olan öğrenciler sınavsız olarak kabul edilmiş, rüştîyeden mezun olanlar da sınavla idadiye girebilmişlerdir.⁹⁴⁶

1870 yılından itibaren sayılarında büyük bir artış görülen rüştîye mekteplerinin masrafları, vilayet maarif idaresi sandığından karşılanmıştır.⁹⁴⁷ Teke Sancağı'nda 1870 yılında önce Antalya ve Alanya'da açılan rüştîye mekteplerine, bir yıl sonra Elmalı da eklenmiştir.⁹⁴⁸ Yerel yönetim tarafından mahallî ulemadan olan Hacı Halil Efendi muallim-i saniliğe münasip görülürken bevab olarak da Hafız Abdullah Efendi seçilmiştir. Ancak Hacı Halil Efendi'nin Darülmualimin mezunu olmaması nedeniyle bu atamayı kabul etmeyen Maarif Nezareti, 625 kuruş maaşla İskilipli Abdülkadir Efendi'yi muallim-i evvel olarak atamıştır (bkz. Tablo 2.11). Mektep masrafları için de 500 kuruş ödenek ayıran Nezaret, dersler için ihtiyaç duyulan kitapların bir an önce gönderileceğini bildirmiştir.⁹⁴⁹ Bu sırada muallim-i evvel İskilipli

⁹⁴⁴ “Elmalı kaymakamı Ali Munis Efendi dâire-i hükümete muttasıl mekteb-i ibtidâî binâsını izinsiz olarak yıktırıldığı gibi bir medreseyi de yıktırarak medresenin yerine mekteb-i ibtidâî inşasına başladığı ve bu muâmelât mûmâ-ileyh ile maârif-i hukuk eminliği ve kitâbeti uhdesinde bulunan tahrîrât kâtibi İbrahim Efendi'nin gayr-i meşru' menfaatleri ve maârif hâsulatından çalınmakta ve saklanmakta olan meblağ maksadına müstenid idiği beyânıyla bazı ifâdâta dair Kulzade Mustafa imzâsıyla Elmalı'dan makam-ı sadâret-i uzumâya çekilen telgraf-nâme leffen savb-ı atûfilerine irsâl kılındı meâline nazaran tahkikât-ı lâzime icrâsıyla iktizâsının ifâ ve himmet-i hâlin inbâsı husûsuna himem-i âlileri ma'rûf buyurulmak bâbında”, **BOA., DH.MKT.**, 755/7, (2 Cemâziye'l-evvel 1321-27 Temmuz 1903).

⁹⁴⁵ Akyüz, **a.g.e.**, s.162, 164.

⁹⁴⁶ Fatma Ürekli, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No.3, 2002, s. 399; Akyüz, **a.g.e.**, s.165, 177.

⁹⁴⁷ **A.g.m.**, s.399.

⁹⁴⁸ **KVS.**, 1288, Def'a 4, s.80.

⁹⁴⁹ **BOA., MF.MKT.**, 2/143, (14 Cemâziye'l-evvel 1289-20 Temmuz 1872).

Abdülkadir Efendi, rüştiyede ücretsiz olarak muallim-i sanilik yapmaya devam eden Hacı Halil Efendi'ye münasip miktarda maaş tahsis edilmesini rica eden dilekçesini Maarif Nezareti'ne ulaştırmış, ancak maaş verilmesi istenen kişi iradesiz göreve atandığı için bu talebin yerine getirilemeyeceği bildirilmiştir.⁹⁵⁰

Açıldığında 25 öğrencisi bulunan rüştiye mektebinin ihtiyaç duyduğu kitaplar peyderpey Maarif Nezareti Kütüphanesi'nden gönderilmiştir.⁹⁵¹ İlerleyen yıllarda rüştiyenin kitap eksikliği, tekrar Maarif Nezareti'nden talep edilmek suretiyle giderilmeye çalışılmıştır. Rüştiye mualliminin, öğrenciler için 20 adet İzhar ve 20 adet Gülistan⁹⁵² kitabı isteğine olumlu yanıt veren Nezaret⁹⁵³, bilhassa okulların kitap ihtiyaçlarının karşılanması konusunda hassas davranmıştır.

Kuruluşunu izleyen birkaç yıl içerisinde Elmalı Rüştiye Mektebi'nin öğrenci sayısında azalma görülmüştür. 1874 yılında sayıları 30'u bulan öğrenciler rüştiyeyi terk etmeye başlamış ve okul kapanma aşamasına gelmiştir. Bunun sebebi rüştiye öğrencilerinden birkaçının ismine kur'a⁹⁵⁴ isabet etmesi ve herhangi bir sınava tabi tutulmadan askere alınmış olmalarıdır. Bu durumu gören ahali, çocuklarını kura isabet etmesi halinde sınav yapılarak askerlikten kurtulma şansını veren medreselere göndermeye başlamışlar ve böylece rüştiye boşalmıştır. Elmalı Rüştiye Mektebi muallimi, durumun vahametini görerek Maarif Nezareti'nden bu konuda yardım istemiştir. Nezaret, Maarif Nizamnamesi'ne göre rüştiye mektebine 11-12 yaşlarında alınması gereken öğrencilerin, 4 yıllık tahsil süresinin ardından

⁹⁵⁰ **BOA., MF.MKT.**, 6/154, (21 Şaban 1289-24 Ekim 1872); **BOA., MF.MKT.**, 7/48, (26 Şaban 1289-29 Ekim 1872).

⁹⁵¹ **BOA., MF.MKT.**, 4/102, (4 Recep 1289-7 Eylül 1872); İlk etapta 20 Vezâifü'l-etfal, 20 Emsile, 20 Bina, 20 Talim-i Fârisî, 20 Min-hal Kavâ'id, 20 Maskûd, 20 Avamil, 20 Kavâ'id-i Fârisî, 20 Nasihatü'l Hükema, 20 Muhtasar Münşe'ât, 20 Risâle-i Hisâb, 1 Maarif Nizamnamesi, 1 Mekatib-i Rüşdiyye Nizamnamesi, 1 Ders Cedveli, 1 Jurnal Varakası, 3 Hülâsa cedveli, 1 Numune gönderilirken, bkz. **BOA., MF.MKT.**, 3/30, (22 Cemâziye'l-evvel 1289-28 Temmuz 1872), Elmalı Rüşdiyye Mektebi'nin 2. sınıfı için ihtiyaç duyulan 20 Maskûd, 20 Avâmil, 20 Nasihatü'l Hükema, 20 Muhtasar Münşe'ât, 20 Hisâb risalesi ve 20 Coğrafya Risalesi'nden oluşan posta mektebe ulaştırılmıştır, bkz. **BOA., MF.MKT.**, 12/3, (8 Cemâziye'l-evvel 1289-14 Temmuz 1872).

⁹⁵² İran edebiyatının önemli eserlerinden biri olan, terbiye ve ahlak öğretimini konu alan *Gülistan*'ın yazarı XIII. Yüzyılda yaşamış olan Sâdi Şirazi'dir. Gülistan özellikle mektep ve medrese öğrencilerine Farsça öğretmek için ezberletilen bir kitaptır. Rüştiyelerin 3.-4. senelerinde Gülistan'dan dört bab okutulmuştur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Akyüz, **a.g.e.**, s.115.

⁹⁵³ **BOA., MF.MKT.**, 16/132, (23 Zilkade 1290-12 Ocak 1874).

⁹⁵⁴ Kur'a, askere alma uygulamalarından biridir. Oluşturulan bir meclis önünde bir kazadan kurayla askere gidecek erkek sayısı tespit edildikten sonra, müftü tarafından tutulan torbanın içine askere gitmesi gereken erkek sayısı kadar "asker oldum" yazılı kağıtla diğer kısmı boş olan kağıtlar doldurulur. Dolu kağıtların isabet ettiği kişiler askere alınır. Kura Kanunnamesine Haziran 1864 tarihinde bir ek yapılmış ve "*Talebe-i Ulum hakkında Dâr-ı Şura-yı Askeride Kaleme alınan nizamname*" yürürlüğe konulmuştur. Buna göre taşra medreselerinde isimlerine kura isabet etmiş olan öğrencilerin, bir yıllık süre içerisinde bağlı oldukları ordu merkezlerine başvurarak belde müftüleri tarafından yapılacak imtihan sonucu o yıl için askerlikten muaf olup olamayacakları belirlenecektir. Bu uygulama askerlik yaşını doldurana dek her yıl yenilenecektir, daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ayten Can Tunalı, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s.72.

15-16 yaşlarında mezun olabileceğini, bu durumda erkeklerin askere alınmadan önce medreseye gidecek vakitlerinin kalacağını bildirerek bu kurala göre hareket edilmesini bildirmiştir. Devletin devamı için vatan evlatlarının iyi bir şekilde terbiye ve tahsil görmeleri gerektiğinden dem vuran Nezaret, rüştiyenin kapatılmaması hususunda dikkatli davranılmasını da yetkililere bildirmiştir.⁹⁵⁵ Burada dikkat çeken taraf kazada uygulamaya konulan kura usulünde veya rüştiye mektebine öğrenci alım yaşında bir takım yanlışlıklar yapılmış olması ihtimalidir. Kanunlara göre bir erkeğin askere alınma yaşı 20'dir. Dolayısıyla 15-16 yaşlarında rüştiyeden mezun olan öğrencilere kuranın isabet etmiş olması şaşırtıcı bir durumdur. Diğer bir ihtimal de yeni açılan rüştiyeye öğrenci alımında yaş sınırına riayet edilmemiş olabileceğidir.

Maarif Nezareti, mekteplerin ihtiyaç ve tamiratının olabildiğince ahali tarafından karşılanmasını salık vermiştir. Nitekim Elmalı Rüştiye Mektebi'nin ihtiyaçlarının birkaç yıldır karşılanmadığından, ayrıca bakıma muhtaç olan bazı yerlerinin tamir edilmediği için yıkılma tehlikesi yaşadığından yakınan muallim, Maarif Nezareti'nden konuyla ilgili yardım talep etmiştir. Maarif Nezareti, söz konusu ihtiyaç ve tamiratın ahali tarafından karşılanması, eksik kalan kısım için Nezaret'ten yardım yapılacağını bildirirken muallimin, yeni açılan mektebe öğrenci toplaması istemiştir.⁹⁵⁶

İlerleyen yıllarda rüştiye mektebi dağılmadığı gibi öğrenci sayısında da artış görülmüştür. Muallim-i evvel ve bevvab dışında bir de rika hocasının dahil edildiği rüştiye bünyesindeki öğrenci sayısı 1879 yılında 55'e, 1885 yılında 62'ye, 1906 yılında ise 70'e yükselmiştir.⁹⁵⁷

Elmalı'da sık yaşanan yolsuzluk ve azil uygulamalarına eğitim kurumlarında da şahit olunmaktadır. Öyleki Elmalı'daki rüştiye mektebinin en uzun süre görev yapan muallim-i evveli yerli ahaliden Osman Fevzi Efendi, 1896 yılında kendi özel işleriyle alakadar olup vazifesini ihmal ettiği, bu nedenle gençlerin haylaz ve cahil kaldıkları gerekçesiyle Maarif Nezareti'ne şikayet edilmiş ve azliyle yerine başka birinin atanması istenmiştir. Suçlamaları kabul etmeyen Osman Fevzi Efendi, kayınpederi ile aralarında yaşanan bir miras husumetinden dolayı, kayınpederinin yakınlığı bulunan Kaza İdare Meclisi üyeleri ve kaza kaymakamını etkisi altına alarak azlini istediklerini belirttiği dilekçesini Rüştiye İdaresi ve Maarif Nezareti'ne göndermiştir. Ayrıca dilekçesine görevini hakkıyla yerine getirdiğini, her yıl mektepten mezun ettiği 3-5 öğrencisinin birçok kazada önemli memuriyetlerde bulunduğunu da eklemiştir. Suçlama ve savunmayı değerlendiren Maarif Nezareti, Osman

⁹⁵⁵ BOA., MF.MKT., 22/164, (12 Zilkade 1291-21 Aralık 1874).

⁹⁵⁶ BOA., MF.MKT., 28/173, (13 Cemâziye'l-evvel 1292-17 Haziran 1875); BOA., MF.MKT., 29/46, (18 Cemâziye'l-evvel 1292-22 Haziran 1875).

⁹⁵⁷ KVS., 1296, Def'a 12, s.152; KVS., 1302, Def'a 18, s.182; KVS., 1322, Def'a 29, s.161.

Fevzi Efendi'nin azline karar verirken yerine 400 kuruş maaşla Darülmualimin Rüştîye mezunlarından Ankaralı Halil Hilmi Efendi'nin tayinini uygun bulmuştur.⁹⁵⁸

Muallimler haber vermeden memleketten ayrıldıkları veya şehirden izinsiz çıktıkları anlaşıldığında yerine hemen başka bir muallim atanmıştır. Herhangi bir sebeple yerinden izinli ayrılan muallim, vekil olarak birini bırakmak durumundadır.⁹⁵⁹ Böyle bir olaya Elmalı Kazası'nda da tesadüf edilmektedir. Yerli ahaliden olan Elmalı Rüştîyesi rika muallimi olan Ahmet Efendi, yerine rüştîyenin rika eski muallimi babası Hacı Şakir Efendi'yi vekil bırakarak 10 günlüğüne Antalya'ya gitmiştir. Ancak muallimin, maarif komisyonu tarafından hoş karşılanmayan bu tutumu sonucu azli istenmiş ve Maarif Nezareti'nin onayıyla yerine yine yerli ahaliden hüsn-ü hat sahibi İbrahim Efendi atanmıştır.⁹⁶⁰

Tablo 2.11 Elmalı Rüştîyesi Görevlileri (1871-1906)

Yılı	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Rika Hocası	Bevvab
1871-1872	-	Hacı Halil Efendi	-	-
1873-1879	Abdülkadir Efendi	-	-	İsmail Efendi
1881-1884	Osman Fevzi Efendi	-	Mustafa Efendi	Hasan Efendi
1885-1886	Osman Fevzi Efendi	-	Hacı Şakir Efendi	-
1887-1890	Osman Fevzi Efendi	-	Mustafa Efendi	-
1891-1892	Osman Fevzi Efendi	-	Ahmet Efendi ⁹⁶¹	-
1893-1896	Osman Fevzi Efendi	-	İbrahim Efendi	Hafız İbrahim Efendi
1898-1903	Halil Hilmi Efendi	-	İbrahim Efendi	Ali Efendi
1906	Halil Hilmi Efendi	Mehmet Rasih Efendi	İbrahim Efendi	-

Kaynak: *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1318/1900, Def'a 3, s.1529; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1321/1903, Def'a 6, s.577; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1316/1898, Def'a 1, s.1157; 1288, Def'a 4, s.63; **KVS.**, 1289, Def'a 5, s.57; **KVS.**, 1290, Def'a 6, s.57; **KVS.**, 1291, Def'a 7, s.62; **KVS.**, 1292, Def'a 8, s.62; **KVS.**, 1293, Def'a 9, s.63; **KVS.**, 1294, Def'a 10, s.79; **KVS.**, 1295, Def'a 11, s.82; **KVS.**, 1296, Def'a 12, s.121; **KVS.**, 1298, Def'a 14, s.134; **KVS.**, 1301, Def'a 17, s.164; **KVS.**, 1302, Def'a 18, s.121; **KVS.**, 1304, Def'a 20, s.197; **KVS.**, 1306, Def'a 22, s.197; **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.191; **KVS.**, 1314, Def'a 27, s.189; **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.217; **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.160.

2.8.5. Gayrimüslim Okulları

Müslüman çocukların eğitimine dikkat eden Osmanlı Devleti, gayrimüslim çocukların da eğitimden mahrum kalmaması adına kendi cemaatleri vasıtasıyla mektep açmalarına izin

⁹⁵⁸ **BOA.**, **MF.MKT.**, 321/4, (8 Muharrem 1314-19 Haziran 1896).

⁹⁵⁹ Taşkın, **a.g.m.**, s.347.

⁹⁶⁰ **BOA.**, **MF.MKT.**, 178/138, (8 Safer 1311-21 Ağustos 1893).

⁹⁶¹ **BOA.**, **MF.MKT.**, 178/138, (8 Safer 1311-21 Ağustos 1893).

vermiştir. Ancak Elmalı'da azınlık okulları sadece ibtidâî derecesinde eğitim veren okullarla sınırlı kalmıştır.

Elmalı'da 1880'li yıllarda gayrimüslim ahalinin ibtidâî derecesinde mekteplerinin açılarak eğitime başladığı görülmektedir. 1886 yılında resmî olarak açılan Ermeni ibtidâî mektebine, 1890 yılında açılan Rum ibtidâî mektebi de eklenmiştir.⁹⁶² Ayrıca 1894 yılında Elmalı'nın ismi belirtilmeyen bir köyünde bir Ermeni mektebi olduğu kaydedilmiştir.⁹⁶³ 1899 yılında Elmalı Kazası'nda gayrimüslimlere ait 3 ibtidâî mektebinin talebe sayısı 130'dur.⁹⁶⁴

2.8.6. Kütüphaneler

Elmalı'da Abdal Musa Dergâhı'nda yer alan kütüphanenin dışında Elmalı merkezdeki Sinan-ı Ümmi, Hatipzade, Şeyh Efendi, Babazade ve Haydar Baba Kütüphaneleri⁹⁶⁵ Osmanlılar döneminde varlığını koruyan kütüphanelerdendir. 1874-1875 yıllarında kayıtlarda sadece Sinan-ı Ümmi Kütüphanesi'nin adına rastlanmakta ve bu kütüphanenin bünyesinde 58 adet kitap bulunmaktadır. Cumhuriyet'in İlanı'ndan sonra Ömer Paşa Külliyesi içerisindeki bir yapı içerisinde toplanan Elmalı'daki 595 yazma eser yakın zamanlarda Konya Yazma Eserler Müdürlüğü'ne aktarılmıştır. Kütüphanede 15 bin kadar da basma eser vardır.⁹⁶⁶

Zaviyeler ve kahvehaneleri de eğitim kurumları arasında saymak mümkündür. Abdal Musa Zaviyesi Elmalı'da eğitim kurumları arasına dahil edilebilecek zaviyeler arasında yer alırken, XIX. yüzyıl ortalarında varlığı tespit edilen Elmalı mahallelerindeki birçok kahvehanenin de aynı işlevi sürdürdüğü düşünülebilir. 1840 yılında Elmalı mahallelerinde en az dokuz kahvehanenin varlığı tespit edilebilmektedir. Bu kahvehanelerin çoğu, tüccar veya eşraftan kimselere aittir.⁹⁶⁷ XIX. yüzyıl sonunda kahvehanelerin sayısı 15'e yükselmiştir.⁹⁶⁸ Söz konusu yapısıyla Elmalı, eğitim konusunda dikkat çeken bir yere sahiptir.

⁹⁶² KVS., 1322, Def'a 29, s.735.

⁹⁶³ KVS., 1312, Def'a 26, s.257.

⁹⁶⁴ KVS., 1317, Def'a 28, s.222.

⁹⁶⁵ Elmalı halk kütüphanesinin çekirdeğini oluşturan bu kütüphaneler 1926 yılında birleştirilerek çocuklara okul öncesi eğitim veren "Ana Mektebi" binasında toplanmıştır, bkz. Ekiz, a.g.e.,s.78.

⁹⁶⁶ Antalya İl Yıllığı 2000, s.292.

⁹⁶⁷ Bunlar *İmamlar, Tahtamescid, Cami-i Cedit, Musa Efendi, Nazırlar* ve *Karyağdı* mahallelerine kayıtlı Katip jurnali Mustafa Efendi, Tüccardan İmam Hacı Ali Efendi, Hacı Nail veled-i İbrahim, İdriszade Ömer Ağa, Tüccardan Halayıkzade Hacı Hüseyin, Tüccardan Hacı Yusuf, Hasan veled-i Kedioğlu Mehmet gibi kimselere ait kahvehanelerdir. Yine *Tahtamescid, Cami-i Atik* ve *Nuhlar* mahallelerinde kahvehanede hisseleri olan birkaç kişi bulunmaktadır. bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947.

⁹⁶⁸ KVS., 1312, Def'a 26, s.254.

2.9. Sağlık Hizmetleri ve Salgın Hastalıklar

Osmanlı toplumunda bir sosyal yardım kurumu olarak benimsenen sağlık kuruluşları, hanedan üyeleri ile varlıklı kesimin vakıf yoluyla topluma bağışladıkları hayır kurumları olarak kendini göstermiştir. Sağlık konusunda ilk reformlar III. Selim döneminde askerî alanda yapılan yenilikler nedeniyle ordu ve donanma içinde yürütülmüş, II. Mahmut ve Abdülmecid dönemlerinde ise halk sağlığı konusunda yeni adımlar atılmıştır.⁹⁶⁹ Bu konuda en önemli atılımlardan biri Osmanlı Devleti'nin çok ehemmiyet verdiği salgın hastalıklarla mücadele konusunda yapılan çalışmalardır.⁹⁷⁰

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde imparatorlukta etkin bir şekilde görülen veba, sarıhumma ve kolera salgını, özellikle liman bölgelerinde çok sayıda ölümlere sebep olmuştur.⁹⁷¹ Salgın hastalıkların önünü alabilmek ve ahalinin sağlığını koruyabilmek için XIX. yüzyıl başında askerler tarafından muhafaza edilen karantina teşikati⁹⁷² kurulmuştur. 1838 yılında Şeyhülislam Mekkizade Mustafa Asım Efendi'nin karantinanın caiz olduğuna dair verdiği fetva üzerine ilk kez İstanbul'da Meclis-i Tahaffuz⁹⁷³ adıyla kurulan karantina teşkilatını, 1840 yılında İzmir'de kurulan tahaffuzhane takip etmiştir.⁹⁷⁴ Bu kuruluşun amacı memleketi dışarıdan gelecek bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı korumak, söz konusu hastalıkların dışarı çıkmasını engellemek ve bunun için gerekli önlemleri almaktır.⁹⁷⁵

1840 yılında karantina teşkilatının kurulma çabalarını Teke Sancağı'nın ihtiyaç duyulan kazalarında da görmek mümkündür. Teke ve Hamit sancakları Feriki Hasan Paşa, Teke Sancağı kazaları muhassılları, naip ve müftülerine gönderilen emirnamede, karantina uygulaması için 1500 kuruş maaşla Hafız Mehmet'in memur tayin edildiği ve maiyetine 1000

⁹⁶⁹ Yıldırım Yavuz, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları", **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, c.8, s.2, 1988, s.123-124.

⁹⁷⁰ Osmanlı karantina uygulamasına çok önem vermiş, Haremeyn'den gelen mektuplar dahi hastalık riski taşıdığı için tahaffuzhanelerde tütsülenmiş, bkz. Ünver, "Osmanlı Tababeti Ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar", s.948; hatta 1883 yılında yayınlanan "Ceraim-i Sıhhiye Nizamnamesi" hükümlerine uymayanlara birtakım cezalar getirmiştir, bkz. Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları", **TCTA**, c.5, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.1323.

⁹⁷¹ Donald Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri 1812-1914", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, c.2, (ed. Halil İncalıcık-Donald Quataert), Eren Yay., İstanbul 2006, s.911.

⁹⁷² İtalyanca'dan dilimize geçmiş olan "karantina" kelimesi "kırıktan ibaret" anlamına gelmekte ve karantina süresinin kırk gün olduğunu ifade etmektedir. Ancak Abdülhak Molla bu kelime yerine "usul-i tahaffuz" denmesini, karantina uygulanan yerlere de "tahaffuzhane" denilmesini uygun bulmuştur, bkz. A.Süheyl Ünver, "Osmanlı Tababeti Ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar", **Tanzimat 2**, MEB, İstanbul, 1999, s.947.

⁹⁷³ "Meclis-i Umur-ı Sıhhiye" adını alan karantina idaresi 1914'te Dahiliye ve Sıhhiye Nezareti'ne bağlanarak "Hudut Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi" adını almıştır, bkz. Yıldırım, **a.g.m.**, s.1323.

⁹⁷⁴ Pelin Böke, "İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)", **ÇTTAD**, VIII/18-19, Bahar-Güz/2009, s.140.

⁹⁷⁵ Yıldırım, **a.g.m.**, s.1320.

kuruş maaşla bir tabip verildiği bildirilmekte, kara ve denizde lazım gelen mahallerde tahaffuzhanelerin açılması istenmektedir.⁹⁷⁶

Devlet, tahaffuzhanelerin açılmasını müteakip bu kurumun eksiklik ve uygulamaya dönük aksaklıklarını gidermek için gerekli takibatı da yapmıştır. 1841 yılına gelindiğinde Elmalı, Finike ve Andifli'de karantina memuru bulunmadığından ve İskenderiye, Beyrut, Şam taraflarından deniz yoluyla gelen kişilerin karantinaya alınmaksızın ahali ile karıştıkları tespit edilmiş ve Antalya Karantina Müdürü tarafından bazı önlemler alınmıştır. Buna göre Elmalı'ya 200'er kuruş maaşla bir memur ve bir tabip, Finike'ye 200 kuruş, Andifli'ye ise 150 kuruş maaşla birer memur tayin edilmiş, maiyetlerine ayrıca 100'er kuruş maaşla 3 gardiyan verilmiştir.⁹⁷⁷ Antalya, Elmalı ve Finike'de bulunan bu tahaffuzhaneler 1862 yılına kadar faaliyette kalmıştır.⁹⁷⁸ 1886 yılında tahaffuzhanenin bir sahil yerleşimi olan Finike'de tekrar faaliyete geçirilmesi, salgın hastalıkların zuhurunda teşkilatlanarak işlevlerine devam ettiklerini göstermektedir. Bu tarihte Finike Nahiyesi'ndeki karantina uygulaması, Agop adındaki bir memur vasıtasıyla 1894 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.⁹⁷⁹

Karantina uygulamasının dışında Osmanlı'da, sağlık alanında başka yenilikler de görülmüştür. 1866 yılında şehir ve kasabalarda görevlendirilmek üzere hekim yetiştirecek sivil nitelikteki ilk tıp okulu Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye açılmıştır. Belediye hekimi olarak nitelenen bu tabiplerin maaşı ise belediyeler vasıtasıyla, halk tarafından karşılanacaktı.⁹⁸⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nda halk sağlığını ilgilendiren ilki 1860 tarihli birkaç nizamnamenin ardından 1871 yılında yayınlanan İdare-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi ile İstanbul ve diğer vilayetlerde Belediye Eczahanesi adıyla birer eczahane açılması kararlaştırılmıştır. 1876 yılında Belediye Eczahaneleri İdaresi Nizamnamesi'ne göre de belediye eczahanelerinin diplomalı eczaların yönetiminde ve mahallî hükümet tabiplerinin denetiminde bulunmaları uygun bulunmuştur.⁹⁸¹

Elmalı'da sağlık hizmetleri Belediye Meclisi görevlileri arasında yer alan bir tabip tarafından yürütülmeye çalışılmıştır. Her ne kadar Elmalı'da Belediye Meclisi 1875 yılında açılmış olsa da bir belediye tabibine ancak 1881 yılında rastlanmaktadır. Merkez kaza Antalya'da belediye meclisinin açılmasıyla birlikte gayrimüslim bir tabibin tayin edildiği

⁹⁷⁶ BOA., MŞH.ŞŞC.d., 1166, 17/133, (Muharrem 1256-Mart/Nisan 1840).

⁹⁷⁷ BOA., C.SH., 27/1341, (29 Safer 1257-22 Nisan 1841).

⁹⁷⁸ Yıldırım, a.g.m., s.1324.

⁹⁷⁹ KVS.,1303, Def'a 19, s.242; KVS.,1304, Def'a 20, s.199; KVS.,1307, Def'a 23, s.181.

⁹⁸⁰ Erdem Aydın, "19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", OTAM, s.15, 2004, s.193, 195.

⁹⁸¹ Sağlıkla ilgili yayınlanan nizamnameler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, a.g.m., s.1321; Erdem Aydın, a.g.m., s.185-207.

görülmele birlikte Alanya ve Elmalı'ya belediye tabibinin atanması 1881 yılını bulmuştur.⁹⁸² 1881'den 1885 yılına kadar Elmalı'da Abdullah Efendi'nin yerine getirdiği bu görevi⁹⁸³ 1886 yılında Kirkor Efendi⁹⁸⁴ ifa etmiştir. 1887-1890 yıllarında Elmalı Belediye Meclisi tabibi Mustafa Efendi, 1893'ten 1909 yılına kadar da Ömer Lütfü Efendi'dir.⁹⁸⁵ 1914 yılında Elmalı'da yine bir tabible eczahane mevcuttur.⁹⁸⁶

Osmanlı topraklarında tabiblik yapmak isteyen hekimlerin ellerinde olan diplomalarını Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane⁹⁸⁷,ye götürüp onaylatmaları gerekmektedir. Bu kişilerin bir imtihandan geçirildikten sonra 500 kuruş karşılığında ruhsat almalarına izin verilmiştir.⁹⁸⁸ Ruhsatsız hekimlik yaptıkları tespit edilen tabipler ise meslekten men edilmişlerdir. Örneğin 1906 yılında Elmalı'da ruhsatsız tabiplik yaptığı anlaşılan Hırsto Andonyadi, meslekten men edilmiştir. Bir süre Konya'da kalan bu kişi daha sonra İstanbul'a giderek Divanyolu ve Galata'da ruhsatsız tabiblik yapmaya devam etmiş, zabtiye memurlarına elinde bulunan sahte diplomayı Atina Tıbbiye Mektebi'nden aldığına inandırmaya çalışsa da başarılı olamamıştır.⁹⁸⁹ 1908 yılında Finike Nahiyesi'nde de buna benzer bir durum yaşanmıştır. Birkaç yıldır Finike Nahiyesi'nde tabiblik yapmakta olan Yunanlı Aleksadros Diyamandopos'un diploması olmadığı gibi *fenn-i tababete* vakıf olmadığı için her defasında sonu kötü biten olaylara sebep olduğu ahali tarafından Sıhhiye Nezareti'ne bildirilerek meslekten men edilmesi istenmiştir.⁹⁹⁰

Sağlık hizmetlerinin sıhhi teftişat yapan vapurlar vasıtasıyla da görüldüğü olmuştur. Nitekim 1902 yılında *San'a Karakol Vapuru*'nun Rodos'tan hareketle Mekri, Marmaris, İstanköy, Meis, Kekova, Demre, Finike ve Ağva'ya uğrayarak sıhhi teftişatta bulunduğu daha sonra Antalya'ya geldiği Konya Vilayeti ile Sıhhiye Nezareti arasında yapılan bir yazışmadan anlaşılmaktadır.⁹⁹¹

⁹⁸² **KVS.**, 1291, Def'a 7, s.60-64; **KVS.**, 1292, Def'a 8, s.61-64; **KVS.**,1294, Def'a 10, s.77-80; **KVS.**,1295, Def'a 11, s.80-84; **KVS.**,1296, Def'a 12, s.114-121; **KVS.**,1298, Def'a 14, s.131-140.

⁹⁸³ **KVS.**,1298, Def'a 14, s.135; **KVS.**,1299, Def'a 15, s.136; **KVS.**,1301, Def'a 17, s.164.

⁹⁸⁴ **KVS.**,1303, Def'a 19, s.241.

⁹⁸⁵ **KVS.**,1304, Def'a 20, s.198; **KVS.**,1306, Def'a 22, s.198; **KVS.**,1307, Def'a 23, s.181; **KVS.**,1312, Def'a 26, s.192; **KVS.**,1314, Def'a 27, s.190. Ömer Lütfü Efendi, Elmalı'dan Sipahizade Mehmet Ağa'nın oğlu olarak 1867 yılında Elmalı'da dünyaya gelmiş, Elmalı'da sıbyan mektebini bitirdikten sonra rüştiyeye kaydolmuş ve 1882 yılında buradan mezun olmuştur. Daha sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane'ye kaydolan Ömer Lütfü Efendi, 1893 yılında diplomasını alarak aynı yıl 600 kuruş maaşla Elmalı Kazası Belediye tabipliğine tayin edilmiştir. Türkçe okuma-yazma bilen Ömer Lütfü Efendi, Fransızcaya da aşinadır, bkz. **BOA.**, **DH.SAİD.d.**, 96, (14 Recep 1327-1 Ağustos 1909).

⁹⁸⁶ **KVS.**,1332, Def'a 30, s.347.

⁹⁸⁷ Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin açılışı, okutulan dersler ve Tanzimat dönemi hekimliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Şevki Uludağ, "Tanzimat ve Hekimlik", **Tanzimat 2**, MEB, İstanbul, 1999, s.967-977.

⁹⁸⁸ Erdem Aydın, **a.g.m.**, s.190.

⁹⁸⁹ **BOA.**, **DH.MKT.**, 1098/2, (15 Cemâziye'l-evvel 1324-7 Temmuz 1906).

⁹⁹⁰ **BOA.**, **DH.MKT.**, 1247/15, (12 Rebi'ü'l-evvel 1326-14 Nisan 1908).

⁹⁹¹ **BOA.**, **DH.MKT.**, 585/73, (2 Cemâziye'l-âhır 1320-6 Eylül 1902).

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte birçok ülkeyi tehdit eden ve can kaybına neden olan salgın hastalıklara Elmalı Kazası'nda da rastlanmaktadır. Elmalı'ya etkisi altına alan salgın hastalıkların başında veba, humma, çiçek ve kolera gelmektedir. Bu salgın hastalıklar, yöneticileri Elmalı ve çevresinde bir takım koruyucu önlemler almaya itmiştir. Ayrıca XX. yüzyıl başında bunlar dışında Elmalı'da nadir görülen ancak askerler vasıtasıyla yavaş yavaş yayılan frengiye de rastlanmaktadır.⁹⁹²

2.9.1. Veba

Sağlık hizmetlerinde yaşanan gelişmelerden önce İmparatorluk genelinde görülen salgın hastalıklar birçok cana mal olmuş, hastalığın ortaya çıktığı yerleşim yerlerindeki nüfusun bir kısmı tamamen yok olmuştur. Özellikle uzun yıllar Osmanlı topraklarında görülen hıyarcıklı veba, XVIII. yüzyılın sonunda ve XIX. yüzyılın başında İzmir'de ve diğer limanlarda çok sayıda ölüme sebebiyet vermiştir.⁹⁹³ Elmalı'da kaydedilen ilk salgın hastalık 1729 yılında ortaya çıkan kimi zaman *tâûn*⁹⁹⁴ kelimesiyle ifade edilen ve XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar yaygınlığını koruyan *vebadır*. Elmalı kırsalında ortaya çıkan ve hayvandan insana geçtiği bilinen bu salgın hastalık buradan Antalya'ya sıçramıştır.⁹⁹⁵ Ancak bu felakete karşı nasıl bir koruyucu önlem alındığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başında Elmalı ve çevresinde etkili olan ve hastalığın türü konusunda bir bilgi bulunmamakla birlikte veba olduğu düşünülen, birçok köyde büyük ölçüde can kaybına neden olan birkaç salgın hastalık vakasına daha rastlanmaktadır. Elmalı köylerinden Eskihisar, Imırcık, Çobanisa ve Dire ile Finike köylerinden Ernez, Yazır, İncirağacı, Halaçlar, Arif, Alacadağ, Örtেকiz ve Adrasan XIX. yüzyıl başında ortaya çıkan salgın hastalıklar nedeniyle ciddi bir nüfus kaybına uğramış ve köyler küçülmüştür. Hatta Halaçlar ve Adrasan köylerinde salgın hastalık ikinci kez kendini göstermiştir.⁹⁹⁶

1842 yılında bölgeyi ziyaret eden seyyahlar tarafından özellikle Ernez Köyü'nde ciddi bir veba salgınının olduğu ve buranın ağası tarafından köyün karantina altına alındığı, birçok kişinin ölümüne neden olan salgının, köy ağasının gayretleriyle sınırlar içinde tutulup

⁹⁹² KVS., 1332, Def'a 30, s.347.

⁹⁹³ İzmir'deki 1812 salgını şehrin nüfusunun beşte birinin ölümüne sebep olmuştur, bkz. Donald Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri 1812-1914", s.911.

⁹⁹⁴ Tâûn daha çok hıyarcık vebasının karşılığı olmakla birlikte "veba" muhtemelen diğer salgın hastalıklara da verilen bir isimdir. Vebanın Osmanlı topraklarında özellikle XIX. yüzyıl ortalarına kadar yayılışı, alınan tedbirler ve XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortadan kalması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Daniel Panzac, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)**, (çev.Serap Yılmaz), TVYY, İstanbul, 1997, s.15.

⁹⁹⁵ Panzac, **a.g.e.**, s.57.

⁹⁹⁶ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9935, (H.1256/M.1840-1841), s.1-106; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10024, (H.1256/M.1840-1841); **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9951, (H.1256-M.1840); **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9951, (H.1256-M.1840).

yayılmamasının engellendiği bildirilmektedir.⁹⁹⁷ Davis de 1874 yılındaki ziyareti sırasında Elmalı ve çevresinde yaklaşık 35 yıldır vebanın görülmediğini söylemekle söz konusu yıllarda bölgede veba salgını olduğunu doğrulamaktadır.⁹⁹⁸ XIX. yüzyılın ikinci yarısında Elmalı’da veba salgınına ilişkin bir kayda rastlanmamaktadır.

2.9.2. Humma

Birçok çeşidi bulunan humma⁹⁹⁹, *sıtma* veya *dank* hastalığı olarak da bilinmektedir. Yerleşim yerlerinin yakınlarında bulunan alçak ve bataklık kıyı bölgelerinde hızla yayılma göstermiştir. Özellikle Anadolu’nun güney kıyılarında humma hastalığı sıklıkla görülen ve can kayıplarına neden olan bir hastalık türü olmuştur. Ölümcül humma hastalığından korunmak amacıyla sahil halkı yaz aylarında temiz ve serin havaya sahip dağlara çıkmışlardır. Yerli halkın sıtmaya karşı direnç göstermesine rağmen buradan geçen bir yolcunun hummaya soğuk algınlığından bile kolay yakalanacağı, açık havada bir gece dahi olsa kalmanın insanın yaşamına mal olabileceği ya da yıpratıcı bir hastalığa mahkum edebileceği belirtilmektedir.¹⁰⁰⁰

Elmalı’da sıtma hastalığı XIX. yüzyıl boyunca sürmüştür. 1889 yılında Elmalı’nın bazı köylerinde ortaya çıkan humma benzeri bir hastalığın birkaç kişinin ölümüne neden olduğunun Sıhhiye ve Tıbbiye Nezareti’ne bildirilmesi üzerine bölgeye hemen tabip ve ilaç gönderilmiş, hastalığın ne olduğu ve sebebi konusunda bilgi istenmiştir. Tabibin kapsamlı muayenesinden hastalığın bir nevî humma olduğu anlaşılmış, köy temizlenerek hastalığın önünün tamamen alındığı konusunda nezarete malumat verilmiştir.¹⁰⁰¹

1890 yılında bu defa Finike Nahiyesi’nde rastlanan hastalığa, derhal Elmalı’dan belediye tabibi gönderilmiş ve yapılan tedavi sonrası hastalığın tamamen ortadan kaldırıldığı Tıbbiye Nezareti’ne bildirilmiştir.¹⁰⁰²

2.9.3. Çiçek Hastalığı

Anadolu’da XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bilinen çiçek hastalığına karşı aşılama usulü Tanzimat’tan sonra zorunlu tutulmuştur.¹⁰⁰³ 1845 yılında İstanbul’da görülen çiçek salgınları,

⁹⁹⁷ Spratt-Forbes, **a.g.e.**, s.98, 101.

⁹⁹⁸ Davis, **a.g.e.**, s.238.

⁹⁹⁹ Humma hastalığı *sıtma* veya *dank* olarak da bilinmekle birlikte “sarı humma”, “yerel humma”, “üç gün humması”, “bacaklı humma”, “Lasa humması” gibi türleri de vardır, bkz. Panzac, **a.g.e.**, s.17-20.

¹⁰⁰⁰ Davis, **a.g.e.**, s.156-158, 225.

¹⁰⁰¹ **BOA., DH.MKT.**, 1624/13, (20 Ramazan 1306-20 Mayıs 1889).

¹⁰⁰² **BOA., DH.MKT.**, 1695/14, (13 Cemâziye’l-âhır 1307-4 Şubat 1890).

¹⁰⁰³ Ünver, “Osmanlı Tababeti Ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar”, s.952.

1847'den itibaren Anadolu'nun pek çok şehrine yayılmıştır. 1872 yılında İstanbul'da bir aşı enspektörlüğü, 1892'de Telkih-i Cüderî Ameliyathanesi* kurulmuştur.¹⁰⁰⁴ Tüm bu çalışmaların yanında sonuncusu 1915 yılında yayınlanan çiçek aşısı nizamnameleri uygulamaya konulmuştur.¹⁰⁰⁵

1890 yılında Finike Nahiyesi'nde humma ve çiçek hastalıkları ortaya çıktığının haber alınması üzerine nahiyeye Elmalı'dan belediye tabibi sevk edilmiştir. Humma hastalığının önü alınmakla birlikte nahiyede görülen çiçek hastalığı için nahiyeye merkezi, 11 köyü ve konargöçer aşiretler bir sağlık taramasından geçirilmiş, yaşları değişen büyük küçük 164 kişinin aşısız olduğu anlaşılmıştır. Derhal aşılama yapılmış olmakla birlikte 13 kişi çiçek hastalığından vefat etmiştir. Hastalık tamamen ortadan kaldırılamasa da giderek etkisini yitirdiği Tıbbiye Nezareti'ne bildirilmiştir.¹⁰⁰⁶

1898 yılına kadar Elmalı Kazası ve Finike Nahiyesi'ni tehdit eden çiçek hastalığının bu tarihte önüne geçilmiştir. Konya Sıhhiye Müfettişi Lütfü Efendi, alınan fenni tedbirler sayesinde Elmalı Kazası'nda çiçek hastalığından eser kalmadığı konusunda Dahiliye Nezareti'ni bilgilendirmiştir.¹⁰⁰⁷

2.9.4. Kolera

1831 yılında Hindistan'dan İstanbul'a ulaşan kolera salgınının önü alınamayınca 1866'da Galatasaray'da 17 ülkenin katıldığı Uluslararası Sağlık Konferansı toplanmış ve bu konferanstan çıkan karara göre 1867'den itibaren hac mevsiminde Hicaz'a bir sağlık ekibi gönderilmeye başlanmıştır. 1883 yılında Mısır'da bulunan kolera aşısı, Osmanlı'da ilk kez Balkan Savaşları sırasında uygulanmıştır.¹⁰⁰⁸

XIX. yüzyıl sonunda Akdeniz sahillerinde yaygın biçimde görülen¹⁰⁰⁹ bu hastalığa karşı alınan ilk önlem yine karantina uygulaması olmuştur. Nitekim 1891 yılında Halep'te ortaya çıkan kolera salgını, içlerinde Finike ve Kalkan'ın da olduğu Anadolu'nun güney sahillerini etkisi altına almış, bu nedenle buralarda açılan tahaffuzhanelere, yeterli derecede gardiyan ve memur istihdamı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Kalkan ve Finike'ye kolera hastalığı

* Çiçek aşısı hazırlama istasyonu.

¹⁰⁰⁴ Yıldırım, **a.g.m.**, s.1332.

¹⁰⁰⁵ Çiçek hastalığı ve aşısı hakkında yayınlanan nizamnameler ve kaleme alınan kitaplar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. Süheyl Ünver, **Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1948.

¹⁰⁰⁶ **BOA., DH.MKT.**, 1695/14, (13 Cemâziye'l-âhır 1307-4 Şubat 1890).

¹⁰⁰⁷ **BOA., DH.TMIK.S.**, 17/59, (26 Şevval 1315-20 Mart 1898).

¹⁰⁰⁸ Yıldırım, **a.g.m.**, s.1327.

¹⁰⁰⁹ Davis, 1870'li yıllarda bölge için geçici bir salgın olarak nitelediği koleranın iç bölgelere sızmadığını, buradaki insanların bilgisizlikleri ve tıbbi yardım yokluğu nedeniyle hayatlarını kaybettiklerini söylemektedir, bkz. Davis, **a.g.e.**, s.238.

ortadan kalkana kadar 12'şer mecdiye maaşla iki gardiyan atanmış, maaşlarının Sıhhiye tahsisatından ödeneceği açıklanmıştır.¹⁰¹⁰

1892 yılında salgın devam etmiş olacak ki Yafa ve Beyrut hariç bu iki yer arasındaki sahillerden Kalkan, Demre ve Finike iskelelerine gelecek gemilerin kabul edilmemesi istenmiş, bölgede bulunan karantinaya 11'er mecdiye maaşla iki gardiyan atanmıştır.¹⁰¹¹ 1893 yılında karantinanın sınırları Elmalı ve Kaş kazalarının Menteşe hududuna kadar genişletilerek asker muayenesi için burada da bir tahaffuzhane açılmış, tabip ve asker istihdamı yapılmıştır.¹⁰¹²

1894 yılında tekrar şiddetlenen kolera salgını üzerine derhal Sıhhiye Meclisi toplanmış ve Anamur'dan Finike'ye kadar olan kıyı kesimine deniz yoluyla gelen askerlerin muayene edilerek 10 gün karantinada tutulmaları, bu süre dolmadan karadan hiç kimsenin geçiş veya firarına izin verilmemesi emredilmiştir.¹⁰¹³ Kolera salgınıyla baş edebilmek için fenni temizliğin yapılması amacıyla 1894 yılında Avrupa'ya dezenfektan olarak 20 tane pulverizatör sipariş edilmiştir. Bununla birlikte bu makineyi kullanmayı bilen uzmanlar da Paris'ten getirilmiştir. Bu makinelerden ikisi İzmir yoluyla Antalya'ya gönderilmiştir. Alınan tedbirlerle 1895 yılında etkisini yitiren kolera salgınına karşı genel karantina kaldırılıp sadece Alanya ve Silifke taraflarından gelen gemilere uygulanması uygun bulunmuştur.¹⁰¹⁴

2.10. Doğal Afetler

2.10.1. Deprem

Şiddetine göre can ve mal kaybına ya da büyük hasarlara neden olan deprem, Osmanlı topraklarında en sık yaşanan ve oldukça yıkıcı olan doğal afetlerin başında gelmektedir.¹⁰¹⁵ Osmanlı'da deprem daha çok *hareket*, *hareket-i arz*, *zelzele*, *tezzeülât-ı arzıyye* kelimeleriyle ifade edilmiştir. 1886 yılında ikinci dereceden deprem kuşağında bulunan Elmalı ile Aydın,

¹⁰¹⁰ BOA., DH.MKT., 1884/9, (27 Rebi'ü'l-evvel 1309-31 Ekim 1891); BOA., DH.MKT., 1893/112, (22 Rebi'ü'l-âhır 1309-25 Kasım 1891); BOA., DH.MKT., 1906/60, (28 Cemâziye'l-evvel 1309-30 Aralık 1891).

¹⁰¹¹ BOA., DH.MKT., 1989/113, (27 Muharrem 1310-21 Ağustos 1892).

¹⁰¹² BOA., İ.DH., 1308/1311, (29 Rebi'ü'l-evvel 1311-10 Ekim 1893); BOA., BEO., 266/19876, (13 Safer 1311-26 Ağustos 1893); BOA., Y.MTV., 81/155, (16 Safer 1311-29 Ağustos 1893); BOA., BEO., 266/19881, (13 Safer 1311-26 Ağustos 1893).

¹⁰¹³ BOA., A.MKT.MHM., 555/20, (14 Safer 1312-17 Ağustos 1894).

¹⁰¹⁴ Mehmet Ak, "19. Yüzyılda Antalya'da Kolera Salgını", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.4, s.17, Bahar 2011, s.262-264.

¹⁰¹⁵ Hamiyet Sezer, "1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.18, s.29, Ankara, 1996, s.169; Selahattin Satılmış, "Osmanlı'da Bir Afet Yönetim Örneği: 1883 Çeşme ve Urla Depremi", *History Studies*, vol.4/1, 2012, s.504.

Konya, Cezayir-i Bahri Sefid ve Karesi Vilayetlerinde şiddetle hissedilen bir deprem yaşanmıştır.¹⁰¹⁶

8 Kasım 1886 tarihinde sabah saat sekiz dolaylarında Elmalı ve çevresinde meydana gelen ve *200 top atışı*¹⁰¹⁷ şiddeti ile tarif edilen depremin, bir gün içinde 15 defayı bulan artçıları uzun bir süre devam etmiştir. Özellikle Avlan Gölü mevkiinde büyük hasara sebep olan ve yaklaşık bir dakika süren deprem, yapılmakta olan şose yolun göl tarafının çökmesine neden olmuş, yolun sol tarafındaki dağlardan düşen küçük ve büyük 100 kadar taş yola ve gölün içine yuvarlanarak etrafa zarar vermiştir. Yol yapımında çalışan işçilerle yoldan geçenlere bir şey olmamakla birlikte bu sırada dağda odun kesmekte olan Çiftlik-i Cedit Köyü'nden Kilimoğlu'nun 15 yaşındaki oğlu ve yanında bulunan eşiği ağaç altında kalarak vefat etmiştir. Tekke Köyü'nde Murtaza'nın torunu duvar altında kalarak yaralanmış, Söğle Köyü'nde ise iki at dağlardan kopan taşların altında kalarak telef olmuştur. 9-10 gün devam eden artçı depremler kimi zaman hafif kimi zaman ise çok şiddetli hissedilmiş, bazı evlerin duvarlarının yarılması ve birkaçının bacalarının yıkılması nedeniyle Finike'nin *İskele* ahalisi evlerini terk ederek geceyi çadır ve alaçık kulübelerinde geçirmeye başlamışlardır.¹⁰¹⁸

Bu depremden etkilenen birçok bina yıkıldığı gibi hükümet konağı da içinde oturlamayacak derecede harap olmuş, korkudan evlerine giremeyen ahali, barınmak için askerî depodan çadır gönderilmesini rica etmiştir.¹⁰¹⁹ Hükümet, korku ve panik içinde olan ahalinin heyecanının yatıştırılmasını isterken gereken tedbirlerin alınması hususunda da yerel idarecilere talimat vermiştir.¹⁰²⁰

Aralık ayında Elmalı'da hala devam eden artçılar nedeniyle köy halkı yaylalarındaki kulübelerine nakledilmiş, ancak kasaba merkezindeki halk korku içinde hanelerinde ikamet etmeye mecbur kalmışlardır. Bu nedenle talep edilen çadırların bir an önce ulaştırılması yinelenmiştir.¹⁰²¹ Ancak birçok vilayeti etkileyen deprem nedeniyle çadır tedarikinin yetersiz kaldığı ve bu yüzden askerî depodan talep edilen çadırların gönderilemeyeceği bildirilirken depremin hafiflemesinin ardından başka bir çare aranması tavsiye edilmiştir. Ayrıca yardıma muhtaç köylerin tespit edilerek sonucun Sadaret'e bildirilmesi istenmiştir.¹⁰²²

¹⁰¹⁶ Söz konusu vilayetlerdeki depremedelere yapılacak yardım hakkında bkz. **BOA., Y.MTV.**, 24/66, (16 Rebi'ü'l-evvel 1304-13 Aralık 1886).

¹⁰¹⁷ **BOA., Y.PRK.DH.**, 1/100, (24 Safer 1304-22 Kasım 1886).

¹⁰¹⁸ **BOA., Y.PRK.DH.**, 1/100, (24 Safer 1304-22 Kasım 1886); **BOA., Y.A.HUS.**, 196/56, (13 Safer 1304-11 Kasım 1886); **BOA., DH.MKT.**, 1381/58, (1 Rebi'ü'l-evvel 1304-28 Kasım 1886).

¹⁰¹⁹ **BOA., DH.MKT.**, 1378/84, 19 Safer 1304-17 Kasım 1886.

¹⁰²⁰ **BOA., DH.MKT.**, 1381/58, (1 Rebi'ü'l-evvel 1304-28 Kasım 1886).

¹⁰²¹ **BOA., DH.MKT.**, 1384/48, (11 Rebi'ü'l-evvel 1304-8 Aralık 1886).

¹⁰²² **BOA., DH.MKT.**, 1388/116, (4 Rebi'ü'l-evvel 1304-1 Aralık 1886).

Elmalı merkez ve köylerinde yapılan tahkikatta, yaşanan şiddetli deprem sonucu yedi köy ve bir mahalledeki toplam 934 kişinin 131.350 kuruş civarında zararı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Abdal Musa Dergâhı da depremden zarar görmüştür.¹⁰²³

1886 yılında Elmalı ve çevresinde yaşanan şiddetli deprem sonucu büyük zarara uğrayan Ovacık Köyü ahalisi, Maliye Nezareti'nden 4290 buçuk kuruş tutarındaki bir senelik temettu', arazi ve emlak vergilerinin affedilmesi ricasında bulunmuştur.¹⁰²⁴ Ancak hükümet, emlak ve temettuât vergilerinin tümüyle affi hakkında herhangi bir nizam ve örneğin bulunmamasından caiz olmayacağını vurgulamış, bununla birlikte bir sene müddetle vergilerinin ertelenebileceğini bildirmiştir.¹⁰²⁵

Diğer taraftan depremde çok büyük hasar gördüğü, bazı odaları yıkılmak üzere olduğu bildirilen hükümet konağının tamiri için gerekli olan ağaç ve taş tedarikiyle 12 bin kuruş tutan masrafların karşılanması hususu Dâhiliye'ye bildirilmiştir.¹⁰²⁶

1886 yılında yaşanan şiddetli depremin ardından Elmalı'da bir diğer deprem 1902 yılının ağustos ayında meydana gelmiştir. Bir gecede 7 defa sarsıntının yaşandığı Elmalı'da herhangi bir hasar meydana gelmemiştir.¹⁰²⁷

2.10.2. Sel

Elmalı ahalisi henüz 1886 depreminin yaralarını saramamışken yaklaşık 2 yıl sonra başka bir felaketle daha karşılaşmıştır. 1888 yılının temmuz ayında meydana gelen şiddetli fırtına ve dolu sebebiyle Elmalı merkez ve bazı köylerde meydana gelen seller, 40 dönüm bağ ve 32 dönüm ekili araziye zarar verirken 1 kadının ölümüne ve 15 oğlak, 3 öküzün sel sularına kapılarak 2 öküzün de yıldırım çarpması sonucu telef olmalarına neden olmuştur.¹⁰²⁸ XIX. yüzyıl boyunca Elmalı Kazası'nın büyük sorunlarından biri Kaş Kazası'ndan doğup Elmalı Kazası topraklarını suladıktan sonra Avlan Gölü'ne dökülen Akçay Nehri'nin sık sık taşarak ekili alanlara büyük zarar vermesi olmuştur. Gömbe yaylasında Yeşil Göl'den doğduğu için kimi zaman *Gömbe Çayı* olarak adlandırılan bu nehir, 30 km uzunluğundadır. Kaş Kazası'nın birkaç köyü ile Elmalı'nın Tekke, Beyler, Bayralar, Karamık ve Çiftlik-i Cedid köylerinden geçen nehir, Bayralar Köyü civarında kumlu araziden dolayı yatağını değiştirerek Yazı, Bucak ve Çiftlik-i Cedid köylerinde 5 bin dönümden fazla verimli araziyi tarım

¹⁰²³ BOA., DH.MKT., 1391/42, (11 Rebi'ü'l-evvel 1304-8 Aralık 1886).

¹⁰²⁴ BOA., DH.MKT., 1424/101, (16 Ramazan 1304-8 Haziran 1887).

¹⁰²⁵ BOA., DH.MKT., 1448/45, (1 Muharrem 1305-19 Eylül 1887); BOA., DH.MKT., 1444/34, (15 Zilhicce 1304-4 Eylül 1887).

¹⁰²⁶ BOA., DH.MKT., 1426/60, (27 Ramazan 1304-19 Haziran 1887).

¹⁰²⁷ BOA., DH.MKT., 564/21, (17 Cemâziye'l-evvel 1320-22 Ağustos 1902).

¹⁰²⁸ BOA., DH.MKT., 1525/12, (16 Zilkade 1305-25 Temmuz 1888).

yapılamayacak bir hale getirmiştir. Bu tehlikenin ortadan kaldırılması için öngörülen set yapımının maliyeti ise 250-300 lira olarak hesaplanmıştır.¹⁰²⁹

1846 yılında meydana gelen şiddetli yağmur ve fırtına nedeniyle Akçay Nehri'nin döküldüğü Avlan Gölü'nün obrukları tıkanmış, birçok tarlayı su basmış, Müğren Gölü de taşarak çevresindeki araziye sular altında bırakmıştır. Konya Meclis-i İmariye memurlarının yerinde yaptıkları keşif sonrası su basan arazilerin dönümünün 20 kuruştan satışa çıkarılması sonucu elde edilecek gelirle gerekli temizleme işleminin gerçekleştirilebileceği düşünülmüş, ancak bu işlemin kış mevsimi boyunca şiddetli yağışlar nedeniyle çok su toplayan Avlan Gölü için yapılamayacağı bildirilerek işlemin ertelenmesine karar verilmiştir.¹⁰³⁰ XIX. yüzyıl sonuna kadar su basan tarlaların boşaltılması dışında özellikle Avlan Gölü'nün tıkanan obruklarının temizlenmesi hususunda herhangi bir girişime rastlanmamaktadır. Yüzyıl sonunda bu vazifeyi gölün temizlenmesi üzerine meydana çıkacak arazinin tasarruf hakkının kendisine verilmesi şartıyla bir şirketle anlaşarak sekiz senelik bir çalışma sonucu yerine getireceğini Konya Vilayeti'ne bildiren İdriszade Süleyman Ağa üzerine almıştır.¹⁰³¹

Elmalı Dağı'ndan doğan ve 30 km uzunluğundaki Karageçit Nehri de geçtiği araziden dolayı yatağında tortu biriktirdiğinden zemini gün geçtikçe yükselmiştir. Civardaki köy ahalisinin nehri derinleştirecek yerde etrafına toprak yığarak set yapmaya çalışmaları sonuç vermemiş, bazı senelerde yağın aşırı yağmur ve kar sularının ilkbaharda şiddetli sellere neden olması sonucu nehir taşıp etraftaki 5-6 bin dönümlük verimli tarlaları sular altında bırakmıştır. Nehir ancak temmuz, ağustos aylarında mecrasına geri çekilmektedir. Tedbir olarak ise nehrin derin bir şekilde temizliği yapıldıktan sonra etrafındaki tarlalardan birer evlik mahalın sahipleri tarafından terk ettirilerek sürdürülmemesi, böylece selden kaynaklanan zararın önlenilebileceği düşünülmüştür.¹⁰³²

Nehrin döküldüğü Karagöl 5 bin dönümlük bir bataklık oluşturmuştur. Nehrin taşkınlık zamanlarında buraya biriken suyu düdenler çekememekte ve tıkanmakta, bu nedenle su etraftaki araziye yayılarak 7-8 bin dönüm araziye su basmakta, Elmalı Ovası'nın büyük bir kısmını göl haline getirmektedir. Suyun tıkanan düdenlerden sızıntı şeklinde tahliye olması uzun bir süre almaktadır. 1909 senesindeki su taşkınlığında ova tam bir buçuk yıl sular altında kalmış, ziraat büyük zarara uğramıştır. Yerel idareciler gölün kurutulmasının tahminen 3500

¹⁰²⁹ **KVS.**, 1317, Def'a 28,s. 220; **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.194, 196.

¹⁰³⁰ **BOA.**, **A.MKT.**, 44/29, (13 Cemâziye'l-âhır 1262-8 Haziran 1846).

¹⁰³¹ **BOA.**, **DH.MKT.**, 1786/98, (17 Rebi'ü'l-evvel 1308-31 Ekim 1890); **BOA.**, **DH.MKT.**, 1794/125, (11 Cemâziye'l-evvel 1308-23 Aralık 1890).

¹⁰³² **KVS.**, 1317, Def'a 28,s. 220; **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.194.

liraya mal olacağı ve bu işlemten sonra ortaya çıkacak olan verimli arazinin satışıyla bu masrafın 2-3 katının elde edileceği görüşündedirler.¹⁰³³

Elmalı'da meydana gelen su taşkınlarına Finike Nahiyesi'nde de rastlanmaktadır. 1907 yılında bazı köy ahalisi, imam ve muhtarları tarafından Konya Vilayeti'ne gönderilen bir dilekçede Finike Nahiyesi'nde bulunan 10 km uzunluğundaki Alakır Nehri'nin her yıl taşarak 100 bin dönümlük araziye su altında bıraktığı, 8 bin dönümlük çiftlik arazisinden fayda sağlanamadığı, bu durumdan Hazine'nin de zararı olduğu bildirilerek nehir yatağının temizlenmesi rica edilmiştir. Dahiliye Nezareti, çayın sebep olduğu zararın büyük olduğunu anlayarak Konya Vilayeti'ne bölgede keşif yapılması, işlemin ne kadara mal olacağı ve bundan fayda görecektir çiftlik ve arazi sahiplerinden istifade edilip edilemeyeceğinin araştırılmasını istemiştir.¹⁰³⁴ Ancak söz konusu işlemin maliyeti fazla bulunmuş olacak ki nehir yatağının temizlenmesinden vazgeçilmiştir.

İlerleyen yıllarda nehir yatağının temizlenmesine ilişkin sonuç alınamayan bir girişim daha gerçekleşmiştir. 1914 yılında bu nehrin yatak değiştirerek Torunlar Çiftliği ile Hasköy arazisinden 5 bin dönüm araziye kullanılamaz hale getirdiği gerekçesiyle Hükümet'ten yardım istenmiş, müracaat üzerine Konya Vilayeti'nden keşif için gönderilen mühendisin, nehrin eski yatağına döndürülmesinin 10 bin liraya mal olacağını bildirmesi üzerine, bu meblağ fazla bulunarak işlemten vazgeçilmiştir.¹⁰³⁵

2.11. Dinî ve Sosyal Yapılar

Elmalı Kazası, dinî ve sosyal yapılar bakımından oldukça zengin olup bu yapıların büyük birçoğu vakıf gelirlerine sahiptir.¹⁰³⁶ Söz konusu Elmalı vakıfları ayrı bir doktora tezi konusunu ihtiva edecek kadar geniş bir sahayı kapsadığından burada sadece dinî ve sosyal yapılara değinilip yeri geldikçe vakıf kayıtlarına yansıyan bilgiler hakkında da malumat verilecektir.

Elmalı'daki dinî ve sosyal yapılar cami, mescit, hamam, zaviye, medrese¹⁰³⁷, çeşme, su kuyusu, köprü gibi yapıları içermektedir ve bu yapılar halkın temel ihtiyaçlarının yerine getirilmesinde önem arzemiştir. Diğer dinlerde olduğu gibi İslamiyet'te de mühim bir yer verilen vakıf uygulamaları, özellikle maddi koşulları el veren insanları hayır yapma

¹⁰³³ KVS., 1332, Def'a 30, s.195-196.

¹⁰³⁴ BOA., DH.MKT., 1193/37, (17 Recep 1325-26 Ağustos 1907).

¹⁰³⁵ KVS., 1332, Def'a 30, s.194-195.

¹⁰³⁶ Vakıflarla ilgili daha yarıntılı bilgi için bkz. Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, TDVY, Ankara, 1995.

¹⁰³⁷ XIX. yüzyılda Elmalı'da yer alan medreseler çalışmanın "Elmalı'da Eğitim" başlığı altında verilmekte olup burada değinilmeyecektir, bkz. "Elmalı'da Eğitim".

konusunda teşvik etmiş, bu sayede dinî ve sosyal içerikli birçok yapı teşekkül etmiştir. Elmalı'da hayır sahiplerinin bilhassa cami ve mescit gibi dinî yapıların oluşumunda ön plana çıktıkları görülmektedir.

Fakir ve gelip geçen yolcuların yemek ve barınma gibi ihtiyaçlarının giderilmesinde rol oynayan zaviyelerin de Elmalı'nın merkez ve köylerinde olmak üzere oldukça stratejik noktalarda kurulduğu anlaşılmaktadır.¹⁰³⁸ Diğer sosyal yapıların da insanlar için elzem olan ihtiyaçlar neticesinde şekillendiği görülür.

2.11.1. Cami ve Mescitler

Elmalı Kazası, dinî yapılar olan cami ve mescitler bakımından oldukça zengin bir görüntü sergilemektedir. 1530 yılında Elmalı'da 9 cami ve 3 mescit bulunmakla¹⁰³⁹ beraber, XVIII. yüzyılda Evliya Çelebi Elmalı'da Eski Cami, Ömer Paşa Camii, Şeyh Yusuf Efendi Camii, Ümmi Sinan Efendi Camii ile Yeni Cami'nin dışında 32 mihrap mescit bulunduğunu aktarmaktadır.¹⁰⁴⁰ XIX. yüzyılın ilk yarısında hemen her mahallede bir mescide rastlanması¹⁰⁴¹, mevcut yapının bu yüzyıla aktarıldığını göstermektedir.

XIX. yüzyılda Elmalı'da bulunan camiler arasında vakıflarından en çok hasılat elde edilen cami Elmalı'nın en büyük camisi olan Ömer Paşa Camii, en az gelire sahip cami ise Kapmescid Camii'dir. İnşa tarihleri oldukça eskilere dayanan Elmalı'nın kayda değer cami ve mescitlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

2.11.1.1. Cami-i Atik

Bulduğu mahalleye adını veren ve *Eski Cami*, *Tahta Cami*, *Şeyh Ömer Paşa Camii* adlarıyla da anılan *Cami-i Atik* ilçedeki en eski cami olarak bilinmektedir. Kesin olmamakla birlikte ilçedeki yaygın inanca göre, Selçuklular zamanından kalma olduğu düşünülen cami,

¹⁰³⁸ Örneğin Elmalı'nın kuzey yönünde oldukça stratejik bir konumda bulunan *İlyâğı Baba Zaviyesi* bir nevî giriş kapısı pozisyonundadır. Güney yönünde yer alan Abdal Musa Zaviyesi ile Finike'deki Şeyh Gebran Zaviyesi de aynı fonksiyona sahiptir. Zaviyelerin inşa edildiği alanlarda su kaynaklarının ve zengin arazilerin bol olması da dikkat çekicidir.

¹⁰³⁹ Karaca, **a.g.e.**, s. 352; Erdoğan, **a.g.m.**, s.330.

¹⁰⁴⁰ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143.

¹⁰⁴¹ XIX. yüzyılın ilk yarısında isimlerine rastlanan Elmalı mescitlerini; Alamescid Mahallesi Hıdırlık mevkiinde Hacı Ali Mescidi, İslamlar (Selamlar) Mahallesi Mescidi, Nacaklar Mahallesi Mescidi, Nuhlar Mahallesi Mescidi, Kuşakçılar Mahallesi Mescidi, Külahçılar Mahallesi Mescidi, Tatlılar Mahallesi Mescidi, Resul Fakih Mahallesi Mescidi, Karyağdı Mahallesi Mescidi, İplikpazarı Mahallesi Mescidi, Nazırlar Mahallesi Mescidi, Küçükler Mahallesi Mescidi, Börkçüler Mahallesi Mescidi, Karapınar Mahallesi'nde Ahmet Paşazade Ali Bey Mescidi, Savrıklar Mahallesi Mescidi, Hanedanlar Mahallesi Mescidi, İmamlar Mahallesi'nde Hacı İsmail'in yaptırdığı mescit, Eğrekler Mahallesi Mescidi ve Elmalı Kazası'nda musalla (namazgah) olarak sıralamak mümkündür, bkz. **BOA.**, **EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837).

1940 yılında Elmalı'da meydana gelen yangında büyük zarar görmüş¹⁰⁴² kitabesi de kaybolmuştur.¹⁰⁴³

Evliya Çelebi Ömer Paşa Camii'nden sonra kalabalık bir cemaate sahip olduğunu söylediği bu cami hakkında “...*eski binada olmakla birlikte bir ruhaniyet vardır ki içinde insan iki rekât namaz kılıp dua etse dünya ve ahiretle ilgili bütün istekleri Allah'ın emriyle olur. Zira büyük evliyalar nazargahıdır ki meşhurdur*” demektedir.¹⁰⁴⁴ XIX. yüzyılda *Tahta Camii*¹⁰⁴⁵ ya da *nam-ı diğer Şeyh Ömer Paşa Camii* olarak da anılan cami, yapının banisinin Ketenci Ömer Paşa olduğu yönünde bir karışıklığa sebebiyet vermiştir. Ancak yine bu dönemde *Cami-i Kebir* olarak tanımlanan Ömer Paşa Camii ile Cami-i Atik olarak bilinen ve avlusunda bir medrese bulunan Şeyh Ömer Paşa Camilerinin banileri birbirinden farklıdır.¹⁰⁴⁶ Evliya Çelebi, Eski Cami mihrabı önünde menkıbelerinin çok olduğunu söylediği *Şeyh Baba Sultan*'ın medfun olduğunu bildirmektedir.¹⁰⁴⁷

1845 yılında caminin imamı Cami-i Atik Mahallesi'nden Ömer Efendi olup bu kişinin vakfettiği değirmenden elde edilen gelir 100 kuruştur. Aynı mahallede ikamet eden Hatip Ali Efendi, Cami-i Atik hatibi olup vakfettiği 14 dükkan arsasının icarından 20 kuruş hasılat sağlanmaktadır. Müezzin Hacı Mustafa, caminin kayyumudur ve müezzinliğe meşrut 1 bab dükkan icarından 25 kuruş elde edilmektedir. Caminin müezzini Halil Efendi'dir. Müezzinliğe meşrut yarım dönüm bağ vakfından 180 kuruş hasılat sağlanmaktadır.¹⁰⁴⁸

Caminin 1855 yılında mütevellisi olan Hacı Ali Efendi ile yapılan muhasebede vakfın hasılatı 1702 kuruş olmakla birlikte 1223,5 kuruş masrafı bulunmaktadır.¹⁰⁴⁹

Caminin minaresi 1863 yılında aslen Harput Eyaleti'nden olan minareci Ahmet bin Hasan tarafından 600 kuruşa bir ay süren bir çalışma sonucunda tamir edilmiştir.¹⁰⁵⁰ Yüzyıl sonunda cami bir tamir daha görmüştür.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴² Ekiz, **a.g.e.**, s.89.

¹⁰⁴³ Erten, **Antalya Livası Tarihi**, s.159.

¹⁰⁴⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143.

¹⁰⁴⁵ **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.114.

¹⁰⁴⁶ **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853); **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemaziyül evvel 1253-14 Ağustos 1837); Erten'in, her iki caminin banilerinin farklı olduğuna ilişkin yapmış olduğu tespitler hakkında bkz., Erten, **Antalya Livası Tarihi**, s.159-160; Her iki caminin banilerinin farklı olduğunu söyleyen Ekiz, iki camiyi de Ömer Paşa adında farklı iki zatın yaptırdığını fakat, caminin isminden de anlaşılacağı üzere Cami-i Atik'in Ömer Paşa Camii'nden önce yapılmış olması gerektiğini vurgulamaktadır, bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.89. Ancak Cami-i Atik mihrabı önünde medfun olduğu söylenen “Şeyh Baba Sultan” ile Ömer Paşa Cami bitişiğinde bulunan ve vakıf kayıtlarında “Ahi Baba Türbesi” olarak işaret edilen türbelerin benzerlikleri de dikkat çekicidir. Zira Ahi Babaların aynı zamanda “Şeyh” adıyla da anıldığı bilinmektedir.

¹⁰⁴⁷ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 143.

¹⁰⁴⁸ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10006, s.7, 10, 20.

¹⁰⁴⁹ 1857-1862 yılları arası mütevellisi olan Mehmed Emin Efendi ile yapılan muhasebede hasılatı 2576 kuruştur, bkz. **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.1, 114.

¹⁰⁵⁰ Tanrıseven, **a.g.t.**, s.338.

2.11.1.2. Ömer Paşa Camii

Günümüzde İplikpazarı Mahallesi sınırları içerisinde yer alan¹⁰⁵² ve Osmanlı mimarisi yapı sistemi içinde tek sahanlı ve tek kubbeli olarak Mimar Sinan ekolünün bir şaheseri olarak görülen, XIX. yüzyıl kayıtlarında *Cami-i Kebir*¹⁰⁵³ olarak da anılan Ömer Paşa Camii'nin yapılışı 1607 yılına tesadüf etmektedir.¹⁰⁵⁴ Cami binasında Roma imparatorluk çağına ait çok sayıda sütun devşirme olarak kullanılmıştır.¹⁰⁵⁵ Evliya Çelebi, gördüğü bu yapı karşısında büyülenmiş ve o sıralarda Anadolu Eyaleti'nde Tire, Manisa ve Amasya dışında böyle sanatlı bir yapının olmadığını bildirmiştir.¹⁰⁵⁶ Vakıf sahibi olduğu söylenen Manavgatlı Kitapçı (daha sonra Ketenci) Ömer Paşa'nın babasının adı, Ali Bey'dir. Ömer Paşa'nın Kütahya'da paşa olan bir oğlu¹⁰⁵⁷ olduğu da bildirilmektedir. Bosna fatihi olan Ömer Paşa'nın, buradan elde ettiği ganimetlerle Elmalı'daki camiye yaptırdığı ve doğu illerinin birinde vefat ettiği rivayet edilmektedir.¹⁰⁵⁸ Camiye bitişik türbe, Ömer Paşa'nın şeyhi *Ahi Baba*'sındır.¹⁰⁵⁹ Elmalı'nın en önemli sanat eserlerinden ve vakıflarından biri olan¹⁰⁶⁰ Ömer Paşa Camii, 1870 ve 1905 yıllarında onarım görmüştür. 1905 yılında Osmanlı Padişahı II. Abdülhamit tarafından ihsan buyurulan tamir masraflarının karşılanması için gereken 76.300 kuruşun, vakıf köyleri bedellerinden evkaf sandığına aktarılmış meblağdan karşılanması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁶¹

¹⁰⁵¹ Minarenin şerefe altında 1898 yılında tamir edildiği bildirilmektedir, bkz. Aynur Çiftçi, "Toplum Yapıları", **Elmalı ve Yöresel Mimarlığı**, (ed. Reha Günay), Ege Yay., İstanbul, 2008, s.44.

¹⁰⁵² A.Kerim Atılgan, "Vakıflar", **Dünden Bugüne Antalya**, c.II, (ed. A. Kerim Atılgan), Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 2010, s.296.

¹⁰⁵³ "*Elmalı'da Cami-i Kebir demekle ma'rûf müteveffâ Ömer Paşa cami-i şerifi vâkıfının...*", **BOA., EV.d.**, 15024, (21 Rebi'ü'l-âhır 1281-23 Eylül 1864).

¹⁰⁵⁴ Ekiz, **a.g.e.**, s.91; Caminin planı ve cephe düzeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çiftçi, "Toplum Yapıları", s.45-49.

¹⁰⁵⁵ Sencer Şahin, **a.g.e.**, s.240.

¹⁰⁵⁶ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143; Ömer Paşa Cami, kimi sanat tarihçileri tarafından o dönemde taşrada inşa edilmiş en güzel cami olarak betimlenmiştir, bkz. Çiftçi, "Toplum Yapıları", s.45.

¹⁰⁵⁷ Çiftçi, "Toplum Yapıları", s.45.

¹⁰⁵⁸ Ekiz, yaptığı araştırmalar sonucu Elmalı'daki Ömer Paşa Cami'nin Ketenci Ömer Paşa tarafından inşa ettirildiğini, Beşiktaş'ta bu kişiye ait hamamın Elmalı'daki camiye vakıf olduğunu bildirmektedir, bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.102. Beşiktaş'ta Ketenci veya Kitapçı adıyla anılan bir hamam bulunmakla birlikte, Elmalı'daki Ömer Paşa Cami vakfiyesinde böyle bir hamamdan bahsedilmemektedir. Vakfiyenin tam metni için bkz. Ekiz, **a.g.e.**, 97-100; Ayrıca 1763 yılında İstanbul'da Tophane'nin Çavuşbaşı Mahallesi'nde Ketenci Ömer Paşa Cami ve buna bağlı vakıfların bulunduğu, mütevellisinin Şeyh Mustafa Efendi adında bir zat olduğu bildirilen bir cami bulunmaktadır. Elmalı'daki Ömer Paşa Cami vakfi mütevellisi Halil Bey, "... *Tophane'de kâin Ketenci Ömer Paşa vâkıfının tevliyeti maân zabt olunmak iktizâ' eder iken mezbûr Şeyh Mustafa Efendi başka tevliyet olmak üzere müstakillen zabt eder deyü...*" vekili aracılığı ile davada bulunmuş ve iki cami vakfının tevliyetini uhdesine almak istemiştir. Vakıfların eski ve yeni kayıtları incelendikten sonra Haremeyn-i Şerife'nin müfettişi olan Şeyhzade es-seyyid Mehmed Efendi Hazretleri ise güvenilir ve ihtiyar kişilerin şahitliklerinden yararlanarak her iki caminin tevliyetlerinin başka olduğuna ilam vermiştir, bkz. **BOA., C.EV.**, 157/7835, (27 Cemâziye'l-âhır 1176-13 Ocak 1763).

¹⁰⁵⁹ Ekiz, **a.g.e.**, s.95-103; Erten, bu türbenin Ömer Paşa'ya ait olduğunu söylemektedir, ancak türbe kendine değil, şeyhi olduğu düşünülen Ahi Baba'ya aittir. Ayrıca Ömer Paşa vakfiyesi için bkz. Erten, **Antalya Livası Tarihi**, s.161-163.

¹⁰⁶⁰ Ömer Paşa Cami'nin vakfiye kaydı için bkz. Ekiz, **a.g.e.**, s.97-100.

¹⁰⁶¹ **BOA., BEO.**, 2018/151323, (12 Zilhicce 1320-12 Mart 1903); **BOA., BEO.**, 2303/172659, (7 Recep 1322-17 Eylül 1904).

Ömer Paşa, vakfın tevliyetini baba tarafından evladı ve kardeşi evladına, soyunun tükenmesi halinde hâkimin kararına bırakmıştır. Vakıf gelirlerinden artan paranın soyunun tükenmesi halinde Medine-i Münevvere fukarasına dağıtılmasını şart koşmuştur.¹⁰⁶² XVIII. yüzyılda cami vakfının evladiyet üzere tevliyeti hususunda bir takım anlaşmazlıklar yaşanmış, sorun ulemanın şahitliklerine başvurularak çözülebilmiştir.¹⁰⁶³

XIX. yüzyılda Elmalı'da konaklayan seyahatçilerin notları arasına giren bu ihtişamlı cami şu şekilde betimlenmiştir: “...hanın yakınında taştan yapılmış güzel bir cami vardı. Soruşturdum fakat Ömer Paşa adında biri tarafından, kendi olanaklarıyla yaptırılması dışında, caminin tarihi hakkında başka bir şey öğrenemedim. Şekil bakımından bir derece Ayasofya Kilisesi'ne benziyordu, belki de ondan kopya edilmişti. Cami, geniş bir avlunun kenarından yükseliyordu. Yuvarlak kısmı, üzeri sivri kavisli kemerler ve geniş sütunlarla kapalı, kemerli bir yola doğru uzanıyordu. Avlunun ortasında büyük, dairevi bir çeşme vardı ve bundan bol miktarda temiz ve güzel bir su akıyordu. Çeşmenin etrafında çepeçevre tabureler sıralanmıştı. Bütün bunların üzerinde, kurşunla kaplanmış ahşap bir kubbe vardı. İç tarafta, taburelerin üzerine iyi giyimli birkaç adam oturmuş, hoş serinlikten ve akan suyun şırıltısından tat alarak sigara içiyordu. Birkaç tane muhteşem ağaç (özellikle kavak ve çınar) her şeyi gölgeleri altına almıştı”¹⁰⁶⁴.

Tekelioğlu İsyanı sırasında İbrahim Bey'in, Semayük Köyü'nde karargâh kurarak itaat etmeleri için ahaliyi tehdit ettiği, hatta attığı top mermileri ile Cami-i Kebir minaresinin bir kısmını tahrip ettiği aktarılan rivayetler arasındadır.¹⁰⁶⁵ Ömer Paşa vakfı, cami ile birlikte çevresindeki türbe, medrese, çeşme ve şadırvanı da kapsamaktadır. 1845 yılında 200 kuruş karşılığında vakfa bağlı 17 mağaza kiraya verilmiştir.¹⁰⁶⁶ Bu tarihte Ömer Paşa Camii imamı Kabmescid Mahallesi'nden Hatip Ahmet Efendi oğlu Sabi Ahmet'tir.¹⁰⁶⁷

Vakfın 1853-1857 yılları arası muhasebe kayıtlarına göre evlad-ı vakıftan Abdurrahman Efendi ile yapılan muhasebede vakfın hasılatı 8638 kuruş, masraflardan sonra kalan 2271

¹⁰⁶² Ekiz, a.g.e., s.99.

¹⁰⁶³ Ömer Paşa Cami vakfının tevliyeti vakfiye şartlarına göre sırasıyla banî Ömer Paşa'nın oğlu Muhammet Bey, onun oğlu Ali Bey, onun oğlu Mehmet Bey ve son olarak onun da oğlu Ömer Bey'e intikal etmiş ve kendi evladından tevliyeti üzerine alacak evladı kalmamıştır. Bunun üzerine son mütevellî Ömer Bey'in annesi tarafından kardeşi olan Kara Muradoğlu Halil 1755 yılında vakfın tevliyetini ele geçirmiş, ancak banî Ömer Paşa'nın baba bir erkek kardeşi Ali Bey'in oğlu İbrahim Bey'in oğlu Abdülkadir Bey'in oğlu olduğunu iddia eden Seyyid İbrahim Bey adlı şahıs bu tevliyete itirazda bulunmuştur. Ulemanın şahitlikleri üzerine Seyyid İbrahim Bey haklı bulunarak evladiyet ve meşrutiyet üzere vakfın tevliyeti düzenlenen beratla kendisine verilmiştir, bkz. BOA., C.EV., 195/9724, (25 Recep 1168-7 Mayıs 1755).

¹⁰⁶⁴ Davis, a.g.e., s.192-193.

¹⁰⁶⁵ Erten, *Antalya Livası Tarihi*, s.159.

¹⁰⁶⁶ BOA., MŞH.ŞŞC.d., 1166, 77/554, (15 Recep 1261-20 Temmuz 1845).

¹⁰⁶⁷ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9989, s.3.

kuruş, 23 paradır. 1857-1858 yılları muhasebesine göre hasılatı 6799,5 kuruştur.¹⁰⁶⁸ 1869 yılı toplam tahsilatı 2483 kuruş 11 paradır.¹⁰⁶⁹ Vakfın 1870 yılında üç aylık tahsilatı 3477 kuruş, 13 paradır.¹⁰⁷⁰

Ömer Paşa Camii vakıf gelirlerinden ihtiyacı olanlara borç para verilmiştir. Mütevelli borcu tahsil edemediği durumlarda kadıya başvurup çözüm arama yoluna gitmiştir. Nitekim 1896 yılında Ömer Paşa Camii mütevellisi olan Hancızade Mehmet Hafız Efendi, caminin para vakfından 170 Osmanlı lirasını bir sene müddetle Cami-i Atik Mahallesi ahalisinden Barutçuzade Abdi Efendi'ye borç vermiştir. Bu paranın 1898 yılına kadar 65 Osmanlı lirası ödenmiş olup kalan 105 Osmanlı lirası ödenmeden Abdi Efendi vefat etmiş, mütevelli ise kalan meblağın Abdi Efendi'nin terekesinden tahsil edilmesi için kadıya başvurmuştur. Kadı mütevellinin talebini haklı bularak söz konusu meblağın Abdi Efendi'nin terekesinden tahsil edilmesine karar vermiştir.¹⁰⁷¹

Taşrada bulunan camilere sakal-ı şerif gönderilmesi için ahali tarafından yapılan ricalar olumlu karşılanmış ve 1908 yılında taşrada bulunan birkaç camiye hazine-i hümayundan sakal-ı şerif gönderilmiştir. Sakal-ı şerifin gönderildiği toplam altı camiden biri Elmalı'daki Ömer Paşa Camii'dir ve Konya Vilayeti içerisinde sadece bu camiye yollanması ayrıca dikkat çekicidir.¹⁰⁷²

2.11.1.3. Şeyh Ümmi Sinan Camii

Alamescid Mahallesi'nde bulunan cami, kütüphane, şadırvan ve medresenin de dahil olduğu bir külliyyeden oluşmaktadır.¹⁰⁷³ Caminin inşa tarihi bilinmemekle birlikte Sinan-ı Ümmi'nin ölüm tarihi olan 1725 yılından önce yapılmış olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁷⁴ Cami, 1904 yılında mütevelli Hacı Rasih Efendi tarafından yenilenmiştir.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁶⁸ BOA., EV.d., 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.1, 112.

¹⁰⁶⁹ BOA., EV.d., 21481, (H.1286/M.1869-1870).

¹⁰⁷⁰ BOA., EV.d., 21418, (7 Recep 1287-3 Ekim 1870), s.2.

¹⁰⁷¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1190, 454/695, (15 Rebi'ü'l-âhır 1319-1 Ağustos 1901).

¹⁰⁷² Sakal-ı Şerif'in gönderildiği diğer camiler; Adana Vilayeti'ne tabi İçil Sancağı'na bağlı Silifke'de "Hamidiye Camii", Hüdavendigâr Vilayeti'nden Kebsud Nahiyesi'ndeki cami, Trabzon Vilayeti'nden Alaçam Kasabası'ndaki "Şadi Bey Camii", yine Trabzon Vilayeti'nden Fatsa Kasabası'ndaki cami, Biga Sancağı'na tabi Lapseki Kazası'na muzaf Çardak Köyü'ndeki "Gazi Yakup Bey Camii"leridir, bkz. BOA., Y.MTV., 309/89, (11 Rebi'ü'l-âhır 1326-13 Mayıs 1908).

¹⁰⁷³ Ekiz, a.g.e., s.106.

¹⁰⁷⁴ Çiftçi, "Toplum Yapıları", s.52.

¹⁰⁷⁵ Ekiz, a.g.e., s.106.

1845 yılında İmamlar Mahallesi'nde ikamet eden Müderris İsmail Efendi, caminin imamıdır. İmamlığa meşrut 2 bab demirci dükkanı, 1 bab dikici dükkanı ve 2 kıta değirmen hissesi vakfetmiştir. Bunların toplam hasılatı 135 kuruştur.¹⁰⁷⁶

1855-1856 yıllarında müteveli olduğu görülen ve kuvvetle muhtemel aynı kişi olan Zühdü oğlu Şeyh İsmail Efendi ile caminin yapılan muhasebesine göre hasılatı 864 kuruş olmakla birlikte masraflardan sonra kalan 213 kuruş, 30 paradır. 1857-1862 yıllarında yapılan muhasebeye göre hasılat 248,5 kuruştur.¹⁰⁷⁷ 1869 yılında geliri 610 kuruş olan vakfın masrafları da 610 kuruştur.¹⁰⁷⁸ 1902 yılında müteveli, cami yanında medrese arazisi vakfeden Hacı İsmail Zühdü oğlu Hacı Rasih Efendi'dir.¹⁰⁷⁹

2.11.1.4. Demirciler Camii

Elmalı'da Demirciler Çarşısı civarında bulunduğu düşünülen Demirciler Camii vakfının 1853'ten 1856 yılına kadar mütevellisi bulunan Hacı İsmail Efendi ile muhasebe olunan hasılatı 444 kuruş olup masraflardan sonra kalan 94 kuruştur. 1857-1862 yıllarında mütevellisi bulunan Mehmed Emin Efendi ile görülen muhasebesine göre hasılatı 748 kuruştur.¹⁰⁸⁰ Caminin yıllık hasılatı ortalama 150 kuruştur.

2.11.1.5. Kabmescid Camii

Elmalı'nın Kabmescid Mahallesi'nde bulunan ve *Kab Mahallesi Mescidi* adıyla da anılan vakfın imamı Abdullah Efendi ile 1853-1854 yıllarında yapılan muhasebeye göre 222 kuruşluk hasılatın hepsi masrafa gitmiştir. 1855-1856 yılları muhasebesine göre hasılatı 234 kuruş olup masrafı da 234 kuruştur.¹⁰⁸¹ İncelenen dönem içerisinde en az vakıf gelirine sahip camidir. Caminin günümüzdeki adı *Hanedanlar Camii*'dir.

2.11.1.6. Cami-i Cedit

Elmalı'nın Cami-i Cedit Mahallesinde bulunan *Cami-i Cedit* diğer adıyla *Kütük Camii*¹⁰⁸², Osmanlı eseridir. Üzerinde herhangi bir tarih bulunmayan bu caminin ismine ilk kez 1530

¹⁰⁷⁶ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9974, s.3.

¹⁰⁷⁷ BOA., EV.d., 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.1, 113.

¹⁰⁷⁸ BOA., EV.d., 21481, (H.1286/M.1869-1870).

¹⁰⁷⁹ Ekiz, a.g.e., s.105.

¹⁰⁸⁰ BOA., EV.d., 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.1, 112.

¹⁰⁸¹ BOA., EV.d., 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.1, 47; XIX. yüzyılın ilk yarısında adı geçen caminin banisi Hacı Osman'dır, bkz. BOA., EV.d., 10512, (21 Cemâziye'l-evvel 1240-11 Ocak 1825), s.8.

¹⁰⁸² Başka bir kaynakta yine *Kütük Cami* olarak da anılan kitabesinde H.1207/M1792 yılında *Hacı Süleyman Ağa* tarafından yaptırıldığı bildirilen bir camiden bahsedilmektedir, bkz. Atılğan, a.g.m., s.292. Ancak her ikisi de aynı isimle anılan bu camiler bize göre farklı yapılardır. Zira birinin "hanım kadın" diğerinin "Hacı

yılında tesadüf edilmektedir ve Şahkulu isyanından sonra *Körpeoğlu Muhammed Fakih* tarafından yaptırılmıştır.¹⁰⁸³ Bu Cami için Evliya Çelebi, “ve *Yeni Cami hanım kadınıdır*” demektedir.¹⁰⁸⁴ Ahşap cami zaman zaman onarım görmüş olup yolun genişletilmesi sebebiyle minaresi yol ortasında kalmıştır.¹⁰⁸⁵

Caminin 1845 yılında imamı Tahtamescid Mahallesi’nden Sabi Mehmet’tir. İmamlığa meşrut 3 kıta değirmen vakfının icar hasılatı 80 kuruştur.¹⁰⁸⁶ Vakfının 1853-1854 yıllarında mütevellisi Hacı Osman Efendi ile yapılan muhasebeye göre 1168 kuruş hasılattan kalan 319 kuruş olup 1855-1856 yıllarında yapılan muhasebeye göre hasılat 1263 kuruş olup masraflardan sonra kalan 320 kuruş, 20 paradır. 1857-1862 yıllarında görülen muhasebesine göre hasılatı 1976 kuruş, 30 paradır.¹⁰⁸⁷

2.11.1.7. Tahtamescid Camii

Günümüzde *Yeni Camii* adıyla bilinen Elmalı’nın Tahtamescid Mahallesi’nde bulunan *Tahtamescid Camii*, kimi zaman *Kadı Mustafa Camii* adıyla da kayıtlara geçmiştir. Adından da anlaşılacağı üzere ilk etapta mescit olarak inşa edilen bu yapı Elmalı’nın en eski ibadethane ve eğitim kurumlarından biridir. Bu mescide ilk kez 1567 yılında tesadüf edilmektedir. Mescit bu tarihte bazı dükkan ve para vakıflarından elde edilen 850 akçe ile idare edilmektedir.¹⁰⁸⁸ 1840 yılında vakfın mütevellisi ve imamı olan Dersiam Hacı Salih Efendi, kıymeti 660 kuruş olan 40 dönüm tarla, kıymeti 2620 kuruş olan 3 kıta değirmen, kıymeti 1200 kuruş olan 4 bab dükkan ve kıymeti 250 kuruş olan 1 dönüm bağ vakfetmiştir.¹⁰⁸⁹ Vakfının mütevellisi 1850’li yıllarda da değişmemiştir. 1855-1856 yılları hasılatı 972 kuruş olup masraflardan sonra kalan 187 kuruş, 10 paradır. 1857-1862 yıllarında mütevellisi bulunan Abdurrahman Halife ile yapılan muhasebeye göre hasılatı 1758,5 kuruştur.¹⁰⁹⁰

Süleyman Ağa” tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Ayrıca Cami-i Cedit XVI. yüzyılda ismine tesadüf edilen bir cami iken, bkz. Karaca, **a.g.e.**, s.353; Hacı Süleyman Cami’nin 1792 yılında inşa edildiğinin bildirilmesi her ikisine de “Kütük Cami” denilen bu yapıların farklı olduklarını doğrular niteliktedir.

¹⁰⁸³ Karaca, **a.g.e.**, s.353.

¹⁰⁸⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143.

¹⁰⁸⁵ Ekiz, **a.g.e.**, s.103.

¹⁰⁸⁶ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9963, s.5

¹⁰⁸⁷ **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.1, 46, 113.

¹⁰⁸⁸ Karaca, **a.g.e.**, s.359.

¹⁰⁸⁹ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, s.26.

¹⁰⁹⁰ XIX. yüzyılın ilk yarısında mescit olarak kayıtlara geçen vakıf binasında ders verilmekte olup dersiami Mevlana es-seyyid Mehmed’dir. Vaaz ve Nasih’i ise Mevlana es-seyyid Mustafa’dır, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (20 Şevval 1237-10 Temmuz 1822), s.5.

2.11.1.8. Toklular Mahallesi Mescidi

Kerken Camii adıyla da anılan yapı, iki katlı ahşap karkasdır.¹⁰⁹¹ 1849 yılında Çaybaşı'nda¹⁰⁹² iki sehm değirmen icarı hasılatından elde edilen 50 kuruş, imamet vazifesi ile mum giderleri için harcanmıştır.¹⁰⁹³ Mescit vakfının mütevellisi Abdullah Efendi ile 1853-1854 yıllarında yapılan muhasebeye göre hasılatı 240 kuruş olup kalan 75 kuruş, 1855-1856 yıllarında yapılan muhasebesinde hasılatı 240 kuruş kalan 225 kuruştur. 1857-1862 yıllarında mütevellisi Mehmed Emin Efendi ile görülen muhasebesine göre hasılatı 670 kuruştur.¹⁰⁹⁴

2.11.1.9. Musa Efendi Mahallesi Mescidi

Elmalı'nın Musa Efendi Mahallesi'nde bulunan mescidin 1845 yılındaki imamı aynı mahallenin 2. hanesinde kayıtlı Ahmet Efendi oğlu İbrahim'dir. İmamlığa meşrut 1 kıta un değirmenin icar bedeli 100 kuruştur.¹⁰⁹⁵ Aynı değirmen olabileceği düşünülen *Kadioğlu Değirmeni* hissesinden 1849 yılı senelik icar bedeli olarak 80 kuruş elde edilmektedir ve bu meblağın tamamı vazifeli imam ve mum yağı için sarf edilmektedir.¹⁰⁹⁶

2.11.1.10. Hatice Hatun Mescidi

Kazancılar Mahallesi'nde bulunan mescid masrafları ve mescit altında bulunan sebil çeşmeye, *Çukur Değirmen* ve birkaç arsa vakfedilmiş olup XIX. yüzyılın başındaki icar bedeli 113,5 kuruştur.¹⁰⁹⁷ Elmalı'nın bilinen en eski mescitlerinden biridir.¹⁰⁹⁸ 1855 yılı müteveli vekili Müftü Hüseyin Efendi ile yapılan muhasebesine göre hasılat 1335 kuruş olup masraflardan sonra kalan 432,5 kuruştur. 1857-1861 yılları muhasebesine göre hasılat 290 kuruş, 20 paradır.¹⁰⁹⁹ Elmalı'da Hatice Hatun vakfının 1870 yılı muhasebesine göre hasılatı 1260 kuruştur.¹¹⁰⁰ Vakfın 1883 yılındaki aşar bedelinden elde edilen hasılatı 63 kuruş 20 paradır.¹¹⁰¹ 1914 yılına gelindiğinde ise *Hatice Sultan Mescidi* adıyla kayıtlara geçen vakfın

¹⁰⁹¹ Çiftçi, "Toplum Yapıları", s.56.

¹⁰⁹² Çaybaşı'nda 24 sehmden iki sehm değirmen vakfı hasılatı olan 20 kuruş, Toklular Mahallesi Mescidi'ne vakfedilmiştir, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, 9/a.

¹⁰⁹³ **BOA., EV.d.**, 13685, (H.1265/M.1849-1850).

¹⁰⁹⁴ **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.3, 46, 112.

¹⁰⁹⁵ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9971, s.2.

¹⁰⁹⁶ **BOA., EV.d.**, 13684, (Rebi'ü'l-âhır 1265/Mart1849).

¹⁰⁹⁷ **BOA., EV.d.**, 10512, 11/b.

¹⁰⁹⁸ İlk kez 1530 yılında ismi geçen bu mescit çiftlik, değirmen ve dükkan gibi vakfedilen akarlar yoluyla idare edilmektedir, bkz. Karaca, **a.g.e.**, s.359.

¹⁰⁹⁹ **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.46, 112.

¹¹⁰⁰ **BOA., EV.d.**, 21418, (H.1287/M.1870), s.3.

¹¹⁰¹ **BOA., EV.d.**, 25551, (10 Zilhicce 1300-12 Ekim 1883).

bir çiftlik, bir kıta zemin ve bir kıta yoncalık öşür hasılatından elde edilen 431 kuruş 31 paradan oluşan bir vakıf gelirin olduğu görülmektedir.¹¹⁰²

2.11.1.11. Karyağdı Mescidi

XIX. yüzyılda Karyağdı Mahallesi'nde bulunan ve mahalleye izafeten Karyağdı Mescidi adı verilen, hayır sahiplerinin yaptırdığı yapının bir de mektebi bulunmaktadır. Vakıf kayıtları içerisinde mescitten ziyade mektebin ön plana çıktığı görülmektedir. Daha sonra camiye dönüştürülen Karyağdı Mescidi'nin mektebinde 1845 yılında tedrisi, müderrisin-i kiramdan Müftü Ebubekir Efendi yerine getirmekte olup mektebe hasılatı 150 kuruş olan 1/4 değirmen hissesi vakfetmiştir. Vakfın 1850'li yıllarda mütevellisi Mustafa Efendi olup vakfın hasılatı 800 kuruştur.¹¹⁰³

2.11.1.12. Köylerde Bulunan Cami ve Mescitler

XIX. yüzyılda Elmalı Kazası'nın hemen her köyünde bulunan cami ve mescitlerin birçoğu vakıflıdır. Bu asırda tespit edilebilen cami ve mescitleri şöyle sıralamak mümkündür: Gilevği Köyü Camii¹¹⁰⁴, Çuğun Köyü Camii¹¹⁰⁵, Müğren Köyü Camii¹¹⁰⁶, Tekke Köyü Camii¹¹⁰⁷, Salur Köyü Hacı Ahmet Camii¹¹⁰⁸, Bayındır Köyü Hacı Mustafa Camii¹¹⁰⁹, Yuva Köyü

¹¹⁰² BOA., MV., 191/8, (6 Ramazan 1332-29 Temmuz 1914).

¹¹⁰³ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9992, s.9; Vakfının 1853 yılından 1857 yılına kadar mütevellisi Mustafa Efendi ile yapılan muhasebesi sonucu 800 kuruş olan vakıf hasılatından masraflar çıktıktan sonra kalan para 562,5 kuruştur, bkz. BOA., EV.d., 15024, s.2/b.

¹¹⁰⁴ Elmalı'nın Gilevği Köyü'nde bulunan caminin XIX. yüzyıl başında hatibi olan Süleyman Efendi oğlu Hafız Ali Efendi'nin 1883 yılında vefatıyla yerine oğlu Salih Efendi geçmiş, onun da 1911'de ölümüyle vazife oğlu Süleyman Efendi'ye tevcih edilmiştir¹¹⁰⁴. 1853 yılında cami vakfı muhasebesine göre hasılatı 400 kuruş olup masraftan sonra kalan 376 kuruştur¹¹⁰⁴. 1914 yılında Cami-i Cedit Mahallesi'nden Hacı Hasan oğlu Mehmet bu caminin hitabet ve tamir masrafları için 180 kuruş vakfetmiş ve Dervişler Mahallesi'nden kardeşi Hacı Hasan oğlu Ömer'i müteveli nasbetmiştir, bkz. VGMA., 607/24/31.

¹¹⁰⁵ Elmalı'nın Çuğun Köyü'nde bulunan caminin 1823 yılında hatibi olan Sarı Ali'nin vefatıyla boş kalan vazifeye 1888 yılında taliplerden Burhan Efendi tayin edilmiştir, bkz.

VGMA., 149/128/1110.

¹¹⁰⁶ Elmalı'nın Müğren Köyü'ndeki caminin hitabet ciheti yevmi nim akçe vazife ile 1856 yılında Abdullah oğlu Hacı Osman Efendi'ye tevcih edilmiş, Osman Efendi'nin 1890 yılında vefatıyla erkek evladı olmadığından vazifeye İsmail oğlu Mehmed Nuri Efendi atanmıştır¹¹⁰⁶. Cami vakfının 1857-1862 yılları muhasebesine göre hasılatı 385,5 kuruştur, bkz. BOA., EV.d., 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.113.

¹¹⁰⁷ Elmalı'nın Tekke Köyü'nde İdriszade Ömer Ağa'nın inşa ettirdiği cami vakfının hatibi 1864 yılında Şeyh Hacı Hüseyin Efendi olup vefatıyla yerine 1891 yılında oğlu Haşim Efendi atanmıştır, bkz. VGMA., 149/208/1752.

¹¹⁰⁸ Elmalı'nın Salur Köyü'nde bulunan *Hacı Ahmed Cami* vakfının hatibi 1851 yılında Hacı Osman oğlu Mustafa Efendi'dir ve ölümüyle vazife 1892 yılında oğlu Mehmet Şevket Efendi'ye tevcih olunmuştur¹¹⁰⁸. Caminin 1853 yılından 1856 yılına kadar olan muhasebesine göre hasılat 680 kuruş olup masraflardan sonra kalan 263 kuruştur. 1857-1862 yıllarında müteveli Mustafa Halife ile yapılan muhasebede hasılat 918 kuruş olarak görülür, bkz. BOA., EV.d., 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.3, 113.

¹¹⁰⁹ Elmalı'nın Bayındır Köyü'nde *Hacı Mustafa Cami*'nin hatibi Ali Efendi'nin vefatıyla yerine 1901 yılında oğlu Osman Efendi geçmiştir, bkz. VGMA., 149/342/4481; Cami vakfının 1853-1862 yılları arası

Camii¹¹¹⁰, Karaköy Ali oğlu Hüseyin Camii¹¹¹¹, Kortan Köyü Camii¹¹¹², Ovacık Köyü Veliyüddin Molla bin Hızır Camii¹¹¹³, Kışla Köyü Camii¹¹¹⁴, Eskihisar Köyü Camii¹¹¹⁵ ve mescidi¹¹¹⁶, Bayralar Köyü Camii¹¹¹⁷, Mursal Köyü Hasan Ağa Camii¹¹¹⁸, Yalnızdam Köyü Mehmet Camii¹¹¹⁹, Söğle Köyü Camii¹¹²⁰, Pirhasanlar Köyü İsmail Camii¹¹²¹, İlyığı Köyü

mütevellisi bulunan Mehmed Efendi ile yapılan muhasebesine göre hasılatı 75 kuruştur, bkz. **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.114.

¹¹¹⁰ Elmalı'nın Yuva Köyü'nde bulunan cami vakfının hatibi 1842 yılında Halil Efendi'dir. Cami vakfının 1853-1856 yılları muhasebesine göre hasılat 160 kuruşken masrafı da 160 kuruştur. 1857-1862 yılları *hatibi* Halil Efendi ile yapılan muhasebesine göre hasılatı 45 kuruştur, bkz. **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.1, 115; Vefatıyla 1906 yılında yerine oğlu Hamza Efendi geçmiştir. Hamza Efendi'nin de vefatı üzerine bir süre vekil Salih Efendi vasıtasıyla sürdürülen vazife 1912 yılında Hamza Bey'in küçük oğlu Tevfik Efendi'ye tevcih buyrulmuştur. Cami imamı 1826 yılında Hacı Mehmed Efendi olup vefatıyla 1912 yılında yerine Mehmed Şükrü Efendi tayin edilmiş, Elmalı'nın Nazırlar mahallesinden Hacı Naim Efendi camiye nakit 2000 kuruş vakfetmiştir, bkz. **VGMA.**, 150/2/1; Naim Efendi 1914 yılında Tahtamescid mahallesinden Halil Efendizade Hacı Salih Efendi'yi mütevelli tayin ederek senelik hasıl olan 180 kuruşun 160 kuruşunun cami imamına verilmesini, kalan 20 kuruşunun da cami tamirine sarf edilmesini istemiştir, bkz. **VGMA.**, 604/265/374; Yine Yuva Köyü'nde Molla Abdullah'ın inşa ettirdiği *Yaylak Cami* ve Yuva Köyü'nün Aşağı Mahallesi'nde Abdullah'ın yaptırdığı bir mescit bulunmaktadır. Bu cami ve mescidin vakfi bulunmamaktadır, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.2/b, 4/a.

¹¹¹¹ Karaköy'de bulunan *Ali oğlu Hüseyin Cami* vakfının 1873 yılında hatibi banisi olan Hüseyin Efendi'dir. Vefatıyla yerine 1909 yılında oğlu Ali Efendi geçmiştir. Ancak Ali Efendi işlediği bir cinayet nedeniyle mahkum olunca vazife 1912 yılında biraderi Şemseddin Efendi'ye tevcih olunmuştur, bkz. **VGMA.**, 150/36/280.

¹¹¹² Elmalı'nın Kortan Köyü'nde bulunan caminin hatibi 1869 yılında Ali Efendi'dir. Vefatıyla yerine 1909 yılında büyük oğlu Mehmed Efendi geçmiştir, bkz. **VGMA.**, 150/46/365.

¹¹¹³ Elmalı'nın Ovacık Köyü'nde bulunan *Veliyüddin Molla bin Hızır Cami*'nin hatibi 1873 yılında Abdullah Efendi'dir. Vefatıyla 1909 yılında yerine geçen oğlu Osman Efendi beratını kaybedince 1912 yılında berat yenilenmiştir, bkz. **VGMA.**, 150/56/445.

¹¹¹⁴ Elmalı'nın Kışla Köyü'ndeki caminin hatibi 1865 yılında İsmail Efendi'dir. Ölümüyle 1909 yılında yerine büyük oğlu Mustafa Efendi geçmiştir, bkz. **VGMA.**, 150/60/468.

¹¹¹⁵ Elmalı'nın Eskihisar Köyü Cami'nin 1857-1862 yılları arası mütevellisi olan Halil halife ile yapılan muhasebesine göre hasılatı 138 kuruş 10 paradır, bkz. **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.114; 1877 yılında hatibi Abdülkadir Efendi'dir, bkz. **VGMA.**, 150/84/655. Cami'nin Polad Çeşmesi altında bir kıta tarla, Kortan ve Salur yolunda bulunan tarlalardan hasılatı 51,5 kuruş olan vakfedilmiş arazileri bulunmaktadır, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.8/a.

¹¹¹⁶ Mescidin vakfi yoktur, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.6/a.

¹¹¹⁷ Elmalı'nın Bayralar nam-ı diğer Subaşı Köyü'nde İdriszade Ömer Ağa tarafından yaptırılan caminin 1874 yılında hatibi Mehmed Efendi olup vefatıyla yerine 1911 yılında büyük oğlu Abdullah Efendi geçmiştir, bkz. **VGMA.**, 150/194/4346.

¹¹¹⁸ Elmalı'nın Mursal Köyü'nde bulunan *Hasan Ağa Cami* vakfının hatibi 1870 yılında Şeyh Mehmed Efendi'dir. Cami vakfının geliri 135 kuruş olmakla birlikte masrafı da 135 kuruştur, bkz. **BOA., EV.d.**, 21481, (H.1286-M.1869/1870); Şeyh Mehmed Efendi'nin vefatıyla yerine 1911 yılında büyük oğlu Ali geçmiştir, bkz. **VGMA.**, 150/208/4454.

¹¹¹⁹ Elmalı'nın Yalnızdam Köyü'nde bulunan *Mehmed Cami*'nin hatibi 1866 yılında Mehmed oğlu Ali Efendi'dir. Vefatıyla vazife 1912 yılında oğlu Hasan Efendi'ye tevcih buyrulmuştur, bkz. **VGMA.**, 150/242/4728.

¹¹²⁰ Elmalı'nın Söğle Köyü'ndeki cami vakfının hatibi 1860 yılında Ali oğlu Molla Ali Efendi'dir. Vefatıyla yerine 1913 yılında oğlu Hüseyin Efendi tayin edilmiştir, bkz. **VGMA.**, 150/302/5206; 1849 yılında 3 kıta (18 dönüm) ekili arazi icarından elde edilen 40 kuruş, imam hizmeti ve mum için sarf edilmektedir, bkz. **BOA., EV.d.**, 13712, (H.1265/M.1848-1849).

¹¹²¹ Elmalı'nın Pirhasanlar Köyü'nde *İsmail Cami* vakfının hatibi 1873 yılında Ali oğlu Mehmed Efendi olup vefatıyla görev bir süre Veli Efendi tarafından vekâleten sürdürülmüş, 1917 yılında Mehmed Efendi'nin küçük oğlu Hüsnü'ye tevcih edilmiştir, bkz. **VGMA.**, 152/116/514. Osman Efendi oğlu Veli (Özmen) ile Mehmet Efendi oğlu Hüsnü (Dökme) Efendilerin mezarları cami haziresinde bulunmaktadır.

Camii¹¹²², Macun Köyü Camii¹¹²³, Ayvasıl Köyü Camii¹¹²⁴, Dire Köyü Camii¹¹²⁵, Geçmen Köyü Camii¹¹²⁶, Eymir Köyü Hamza Kethüda Camii¹¹²⁷, Düden Köyü Camii¹¹²⁸, Semayük Köyü Camii¹¹²⁹, Dere Köyü Camii¹¹³⁰, Avlan Köyü Mescidi¹¹³¹, Beyler Köyü'nde Durali bin Halil'in inşa ettirdiği cami, Tavıllar Köyü'nde Musa Kethüda Camii,¹¹³² Karamık Köyü Camii¹¹³³, Imırcık Köyü'nde Abdullah Ağazade Mustafa'nın inşa ettirdiği cami¹¹³⁴, Güğü KöyüCamii¹¹³⁵.

¹¹²² Elmalı'nın İlyığı Köyü'nde ahali yardımlarıyla inşa edilen camiye, Sipahioğlu Veli ve Kara Hasan oğlu Halil 1904 yılında, caminin imam ve hatip maaşına karşılık olarak 2000 kuruş vakfettişler ve Bayram oğlu Abdülkadir'i mütevellî nasb etmişlerdir, bkz. **VGMA.**, 597/49/5.

¹¹²³ Elmalı'nın Macun Köyü'nün Kızılsaray mahallinde bulunan camiye 1906 yılında Kürüş Efendi bin Mehmed bin Ömer, caminin hitabet cihetine 3000 kuruş vakfetmiş ve her sene 360 kuruş cami hatibine verilmek üzere büyük oğlu Ömer Efendi'yi mütevellî tayin etmiştir, bkz. **VGMA.**, 602/17/23; 1914 yılında Elmalı'nın Nuhtar Mahallesi'nden Hacı Halil Efendi, Macun Köyü'ndeki bu caminin hitabet cihetine vakfettiği senelik 180 kuruşun 160 kuruşunun hatibe verilmesi şartıyla oğlu Ahmed Efendi'yi mütevellî nasb etmiştir, bkz. **VGMA.**, 604/254/351.

¹¹²⁴ Elmalı'nın Ayvasıl Köyü'nde hayır sahipleri Hüseyin oğlu Kocabaşoğlu Salih Ağa ile Hasan oğlu Kolağasıoğlu Ali Ağa'nın inşa ettirdikleri camiye 1911 yılında köy ahalisinden Hasan oğlu Ahmed'i mütevellî tayin etmişler ve 1000'er kuruştan 2000 kuruş vakfederek cami hatibine yevmi 80 kuruş verilmesini istemişlerdir. Vakfın tevliyetinin hayatta oldukça Ahmed Efendi'de kalması vefatıyla ise köy ahalisinin seçmiş oldukları kişiye verilmesini şart koşmuşlardır, bkz. **VGMA.**, 602/78/130. XIX. yüzyılın ilk yarısında Ahmed bin Mustafa'nın bina ettirdiği ve *Ahmed Ağa Camii* olarak anılan bu cami muhtemelen adı geçen kişiler tarafından yenilenmiş olmalıdır, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (24 Şevval 1250-23 Şubat 1835), s.2.

¹¹²⁵ Elmalı'nın Dire Köyü'nde Hacı Salih Ağa oğlu Cafer Efendi tarafından inşa ettirilen camiye, 1904 yılında banisi tarafında Şakir Efendi oğlu Hafız İsmail Efendi mütevellî tayin edilmiş ve 2000 kuruş nakit vakfedilmiştir, bkz. **VGMA.**, 602/175/298.

¹¹²⁶ Elmalı'nın Geçmen Köyü ahalisinden Koca Ali oğlu Hacı Ali 500 kuruş, Ömer oğlu Musa 600 kuruş, Mehmed oğlu Hacı Kerim 500 kuruş, Yusuf Çavuş oğlu Ali 400 kuruş olmak üzere toplam 2000 kuruşun %9 hesabıyla istirbah olunmasını ve senelik hasıl olan 180 kuruştan 160 kuruşunun köyde yeni yapılan caminin hatibine verilmesini, kalan 20 kuruşun ise cami tamiri için harcanmasını şart koşarak 1914 yılında köy ahalisinden Küçük Hasan oğlu Mehmed Efendi bin Hasan bin Yusuf'u mütevellî tayin etmişlerdir, bkz. **VGMA.**, 605/95/134.

¹¹²⁷ Elmalı'nın Eymir Köyü'nde bulunan *Hamza Kethüda Camii*'ne ilk kez 1530 yılında tesadüf edilmektedir, bkz. Karaca, **a.g.e.**, s.354; Vakfının 1853'ten 1856 yılına kadar mütevellîsi evlad-ı vakıftan Osman Efendi ile yapılan muhasebesinde hasılatı 10.810 kuruş olup masraflardan sonra kalan 5770 kuruştur. 1857-1860 yılları muhasebesine göre hasılat 6000 kuruştur, bkz. **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.2, 113.

¹¹²⁸ Elmalı'nın Düden Köyü'nde bulunan el-Hacc Mehmed Ağa'nın inşa ettirdiği cami vakfının 1853-1861 yılları arasında hatibi Mehmed Ali Efendi ile yapılan muhasebesine göre hasılatı 165 kuruştur, bkz. **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.115.

¹¹²⁹ Elmalı'nın Semayük Köyü'nde bulunan cami XVI. yüzyılda ismine rastlanan eski camilerden biridir, bkz. Karaca, **a.g.e.**, s.354. Vakfın 1857-1862 yıllarında mütevellîsi Hacı Yusuf Efendi ile yapılan muhasebesine göre hasılatı 210 kuruştur, bkz. **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.115.

¹¹³⁰ Elmalı'nın Dere Köyü ahalisinden Nasuh Çavuş Hasan bin Nasuh bin Hasan Ali nam kimesne 1914 yılında köy ahalisinden Süleyman oğlu Ali bin Süleyman bin Hasan Ali'yi mütevellî nasb ile vakfettiği 160 kuruşun cami hatibi ile tamirata sarfedilmesini istemiştir, bkz. **VGMA.**, 607/25/33.

¹¹³¹ Elmalı'nın Avlan Köyü'nde 1884 yılında inşa edilen mescidin hatibi Hacı Salih oğlu Naim Efendi'dir. İlerleyen zamanlarda mescidin camiye tahvili için izin istenmiştir, bkz. **VGMA.**, 148/388/3085.

¹¹³² Tavıllar Köyü'ndeki bu cami vakıfsız camiler arasında yer almaktadır. Caminin hatipliğini karşılıksız olarak Mevlana İbrahim Halife üstlenmiştir, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.2/b.

¹¹³³ Karamık Camii'ne aynı köyden hasılatı 40 kuruş olan 40 dönüm tarla vakfedilmiştir, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.9/a.

¹¹³⁴ **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.12/a.

¹¹³⁵ Hayır sahipleri tarafından inşa ettirilen bu caminin vakfı bulunmamaktadır, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.8/b.

Bunların haricinde Söğle Köyü Mescidi, Müğren Köyü civarında mescit, Karaköy’de ahali tarafından inşa edilen mescit, Kızılcadağ yaylağının Dikilipınar mahallinde Hacı Ebubekir Efendi’nin inşa ettirdiği musalla (namazgah) Elmalı Kazası sınırları içerisinde yer alan diğer dinî yapılarıdır.¹¹³⁶

2.11.1.13 Nahiyelerde Bulunan Cami ve Mescitler

XIX. yüzyılda Elmalı Kazası’nın Finike ve İğdir Maa Kardıç Nahiyelerinin vakıf kayıtlarında yer alan cami ve mescitler şunlardır: Elmalı’nın Finike Nahiyesi’nde Bağyaka Köyü Camii¹¹³⁷, Arif Köyü’nde Şeyh Ahmed Camii¹¹³⁸, hayır sahibi Hacı İbrahim’in inşa ettirdiği Alacadağ Köyü Camii¹¹³⁹, Yenice Köyü Camii¹¹⁴⁰, Şeyh Köyü’nde Hüsameddin Camii¹¹⁴¹, Hallaç Köyü’nün İskele isimli mahalinde bulunan cami¹¹⁴².

Elmalı’nın İğdir Maa Kardıç Nahiyesi’nin ise Gürcan Köyü’nde Kadıköy ismiyle anılan mahalde Hacı Hüseyin Camii¹¹⁴³, Gödene Köyü’nde Değirmenci Recep Camii¹¹⁴⁴, Belen

¹¹³⁶ **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye’l-evvel 1253-14 Ağustos 1837).

¹¹³⁷ Finike Nahiyesinin Bağyaka Köyü’nde bulunan caminin 1833 yılında hatibi olan Hasan Efendi oğlu Mahmud 47 yıl bu vazifeyi ifa ettikten sonra vefat etmiş ve oğulları vazife için ehil olmadıklarından Salih Efendi oğlu Mehmed Efendi bu göreve tayin edilmiştir. 1890 yılında Mehmed Efendi’nin ölümüyle yeri küçük oğlu İbrahim’e tevcih edilmiştir, **VGMA.**, 148/82/652.

¹¹³⁸ Finike’ye bağlı Arif Köyü’nde bulunan *Şeyh Ahmed Camii* vakfının hitabet ciheti Naim Efendi oğlu Hacı Salih’e yevmi bir akçe vazife ile tevcih edilmiş olup 1887’de vefatıyla yerine oğlu Osman Efendi geçmiştir, **VGMA.**, 149/120/1055.

¹¹³⁹ Finike’nin Alacadağ Köyü’nde hayır sahibi Hacı İbrahim’in inşa ettirdiği cami vakfının 1830 yılındaki hatibi Hasan oğlu Mustafa Efendi’dir. Vefatıyla yerine 1891 yılında oğlu Osman Efendi geçmiştir. Onun da vefatıyla vazife 1910 yılında büyük oğlu Hasan Hüsnü Efendi’ye tevcih olunmuştur, **VGMA.**, 149/188/1598.

¹¹⁴⁰ Finike’nin Yeniceköy’deki cami vakfının hitabeti 1814 yılında Ahmed Şaban oğlu Mustafa Efendi’ye tevcih olunmuştur. Vefatıyla yerine 1890 yılında Mehmed oğlu Hasan Efendi, onun da vefatıyla 1909 yılında oğlu Ali Efendi tayin edilmiştir, **VGMA.**, 149/192/1627.

¹¹⁴¹ Bu caminin İğdir nahiyesi’nde olduğu düşünülmektedir. Zira İğdir Nahiyesi’nde XIX. yüzyılda aynı isimle anılan bir zaviye bulunmaktadır, bkz. **BOA., EV.d.**, 22248, (Muharrem1288-Mart 1871). XIX. yüzyıl sonlarında Finike’nin Şeyh Köyü’nde gösterilen *Hüsameddin Camii* vakfının hatibi 1878 yılında Süleyman oğlu Hasan Efendi’dir. Evlatsız vefat etmesi üzerine yerine 1894 yılında Ahmed oğlu Mehmed Efendi tayin edilmiştir, **VGMA.**, 149/260/3243.

¹¹⁴² Finike Nahiyesi’nin Hallaç karyesinde ve *İskele* adıyla anılan *Kasaba* nam mahalde 1898 yılında ahali tarafından inşa ettirilen caminin hitabet ciheti Sadık Efendi’ye tevcih buyrulmuştur, **VGMA.**, 149/302/4179.

¹¹⁴³ Finike Maa Kardıç ve İğdir Nahiyesi köylerinden Gürcan Köyü’nün Kadıköy nam mahallinde inşa olunan *Hacı Hüseyin Camii* vakfının hatibi olan el-hacc Hafız Mehmet Halife’nin vefatının ardından, oğulları hitabet cihetine müstehak bulunmayıp bu göreve imtihanla 1872 yılında Mehmed Efendi getirilmiştir, bkz. **BOA., MŞH.ŞS.d.**, 1238, 42/389, (11 Şaban 1289-14 Ekim 1872). Vefatıyla bir süre Salih Efendi’nin vekil olarak yürüttüğü vazife 1910 yılında Mehmed Efendi’nin küçük oğlu Ahmed Refik’e tevcih edilmiştir, **VGMA.**, 150/152/2203.

¹¹⁴⁴ İğdir Nahiyesinin Gödene Köyü’nde bulunan evkaftan *Değirmenci Recep Cami* vakfının 1843 yılında yevmi 1 akçe vazife ile hatibi olan Abdullah oğlu Süleyman Efendi’nin vefat etmesi üzerine yerine 1885 yılında oğlu Osman Efendi atanmıştır, **VGMA.**, 149/42/435.

Köyü Camii¹¹⁴⁵ ile Karaağaç Köyü'nde Hüseyin oğlu Abdullah Kethüda'nın inşa ettirdiği mescit¹¹⁴⁶ bulunmaktadır.

2.11.2. Tekke ve Zaviyeler

Tekke ve zaviyeler yönünden oldukça zengin bir görüntüye sahip olan Elmalı'da, başta Abdal Musa Zaviyesi olmak üzere, Elmalı merkez, köy ve nahiyelerinde birçoğu vakıflı olan önemli zaviyelere rastlanmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

2.11.2.1. Abdal Musa Zaviyesi

Abdal Musa, Rum Abdalları içinde Hacı Bektaş-ı Velî geleneğini temsil eden en önemli isimlerden biridir. Orhan Gazi ve I. Murad dönemlerinde yaşamış olan Abdal Musa'nın, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda da adı geçmektedir. *Pir-i Sani* kabul edilen Abdal Musa, Ahmet Yaşar Ocak tarafından “*Alevî-Bektâşi kesiminin inançlarında yaşayan mitolojik Hacı Bektaş-ı Velî'nin yaratıcısı*” olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁴⁷ Zira Osmanlı gazileri arasında Hacı Bektaş kültürünü yayan ve ona şöhret sağlayan kişinin Abdal Musa olduğu düşünülmektedir.¹¹⁴⁸ Elmalı'nın önde gelen vakıflarından olan Abdal Musa Dergâhı'nda yer alan türbe, yapı itibarıyla Selçuklu Mimarisi tarzını yansıtmaktadır.¹¹⁴⁹

Bektâşiliğin özellikle yarı göçebe Türkmen nüfus arasında hızlı yayılışı, Elmalı'nın da içinde olduğu Teke yöresinde bulunan yoğun Türkmen nüfusu tarafından Bektâşiliğin kabul görüp etkin olduğunu düşündürmektedir. XVII. yüzyılda bilhassa Abdal Musa Dergâhı, geniş bir çevreyi etkisi altına almış, sahip olduğu vakıflar sayesinde birçok derviş, fakir ve ihtiyaç sahibine mekan olmuştur. Bu dönemde Evliya Çelebi, Dergâh'ın sahip olduğu varlığı canlı bir şekilde tasvir ederken ne kadar geniş bir alanı etkisi altına aldığına da yer vermektedir.¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁵ İğdir'in Belen Köyü'ndeki cami vakfının hitabet vazifesini 1814 yılında yürüten Yusuf oğlu Süleyman Efendi'nin 1891 yılında vefatıyla yerine büyük oğlu Molla Emin tayin edilmiştir, **VGMA.**, 149/208/1761.

¹¹⁴⁶ 1883 yılında söz konusu bu mescidin dışında köye yakın bir cami bulunmadığından ve kış mevsiminde Cuma ve bayram namazlarını kılmakta zorluk yaşadıklarından yakınan köy ahalisi, çarşı ve pazarı olan 150 hanelik köylerinde bulunan bu mescidin camiye tahvil edilmesini Liva Evkaf Müdürü Ali Şevket Beyefendi huzurunda talep etmişlerdir. Gereken izin verilerek köy ahalisinden olan 30 yaşındaki Abdullah Kethüda oğlu Halil Efendi caminin hatibi olarak atanmıştır, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1242, No.254, (19 Recep 1300-26 Mayıs 1883).

¹¹⁴⁷ Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.177, 269.

¹¹⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hatice Durgun, “XIX. Yüzyılda Elmalı Abdal Musa Dergâhı Şeyhliği ve Vakıflarına Yönelik Müdahaleler”, **Adalya**, No. XVII, 2014, s.295-308.

¹¹⁴⁹ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.522.

¹¹⁵⁰ Evliya Çelebi'nin aktardığına göre; Abdal Musa tekkesinin bulunduğu köy yüksek bir dağın yamacında 100 evli, 1 camili, bağ ve bahçeli ve hepsi tahta örtülü evlerden oluşmaktadır. Dört tarafı bağ ve bahçelerle çevrili kubbenin etrafında pek çok misafirhane, meydan, kiler, mutfak, mescit ve akarsular ile köşkler vardır. Gece gündüz ilim ve ibadetle meşgul olan 300 yalınayak derviş gayet ehl-i sünnettir. Mutfağında bulunan 40 hizmetçi yemek pişirip gelen geçene sofraya kurarak yoksul, yetim ve esirleri doyururlar. Burada atlı ve konuk

II. Mahmut yeniçeriliğin kaldırılmasının ardından dayanak noktalarından biri olarak gördüğü Bektâşiliğin de kaldırılmasına çalışmış, bu bağlamda birçok tekke ve zaviye için yıkım emri vermiştir. Bektâşi tekke ve zaviyelerine ait emval ve emlak ise devlet tarafından zabt edilerek yeni kurulan orduya tahsis edilmek üzere Mukataat Hazinesi'ne teslim edilmiş, bu tekkelere Nakşî şeyhler atanmıştır.¹¹⁵¹

1830/1831 yıllarında gerçekleştirilen Abdal Musa Zaviyesi'nin kapatma ve yıkım işlemi türbe ile türbedarın ikametini için ayrılan bir oda dışında tüm yapılar yıkılmış ve vakıf mallarının bir kısmı satışa çıkarılarak diğerlerine el konulmuştur.¹¹⁵² Türbeye de maaş karşılığı bir türbedar atama yoluna gidilmiştir. Ancak Abdal Musa Dergâhı'nın Hazine'ye devredilen vakıf arazileri XIX. yüzyıl boyunca buraya atanan şeyhler ve vakıftan devralınan arazileri iltizam usulüyle yöneten kimi hanedan üyeleri arasında mücadele konusu olmuş, hatta bağlantılı olarak dergah şeyhinin cinayetle suçlandığı da görülmüştür.¹¹⁵³

Abdal Musa Dergâhı'nın bulunduğu Elmalı'nın Tekke Köyü, *Abdal Musa Çiftliği* adıyla da anılmaktadır. Söz konusu çiftlik 1845 yılında Elmalı Kazası hanedanından Ömer Ağazade İdris Ağa tarafından 7000 kuruş karşılığında iltizam edilmiştir.¹¹⁵⁴ Dergâh'ın vakıf arazileri sadece kaza dahilinde olmayıp Finike, İstanos (Korkuteli) ve Kaş sınırları içerisinde bulunanlar da vardır. 1883 yılında *evkaf-ı mazbutadan Sultan II. Mahmut vakfi* olarak kayıtlara geçen Dergâh'ın arazilerinden, *Elmalı Vücutunun Çiftliği*'nden elde edilen hasılat 1500 kuruş, Karkın Çiftliği'nden elde edilen hasılat ise 2200 kuruştur.¹¹⁵⁵

Tekke ve türbe, 1874 ve 1910 yıllarında onarım görmüştür.¹¹⁵⁶ Son türbedar Ahmed Haşim Efendi'dir.¹¹⁵⁷

2.11.2.2. İlyâğı Baba Zaviyesi

Elmalı'nın İlyâğı (Çalpınar) Köyü içerisinde yer alan ve kimi zaman resmî kayıtlara *İlla*¹¹⁵⁸ olarak yansıyan İlyâğı Baba Zaviyesi, Abdal Musa Zaviyesi gibi Hacı Bektaş-ı Veli

eksik olmaz. Musa Baba bu tekkeyi inşa ettiğinden beri mutfağında ateş sönmemiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Evliya Çelebi, **a.g.e.**, 140-141.

¹¹⁵¹ Durgun, **a.g.m.**, s.298.

¹¹⁵² Mehmet Şeker, "1826 Yılında Bektâşi Zaviyelerinin Denetim Altına Alınması İle İlgili Uygulamaya Abdal Musa Zaviyesi (Elmalı) Örneği, **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.III, Kısım I, TTK, Ankara, 2002, s.447.

¹¹⁵³ Abdal Musa Dergâhı'nın vakıflarına yönelik müdahaleler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Durgun, **a.g.m.**, s.300-306.

¹¹⁵⁴ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9967.

¹¹⁵⁵ **BOA., EV.d.**, 25574, (11 Muharrem 1301-12 Kasım 1883).

¹¹⁵⁶ Fahri Maden, **Bektâşi Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektâşiliğin Yasaklı Yılları**, TTK, Ankara, 2013, s.276.

¹¹⁵⁷ Durgun, **a.g.m.**, s.305.

¹¹⁵⁸ **BOA., MŞH.SŞC.d.**, 1154, No.29, (17 Cemâziye'l-âhır 1266-30 Nisan 1850).

Zaviyeleri arasında yer almaktadır.¹¹⁵⁹ Vakfiyesi olmayan ancak öteden beri gelip geçen misafirlere yemek veren zaviye, Evkaf idaresinin nezareti altında mütevellî marifetiyle yönetilen vakıflardan, yani evkâf-ı mühlâkadandır.

Zaviye vakfı olan ve mütevellî Hacı Ali Efendi bin Hacı Yusuf Efendi tarafından 17 sene tasarruf edilen 25 dönümlük tarlaya, Mahmut bin Osman müdahalede bulunmuş ve araziyi sahiplenmiştir. Mahkemeye taşınan konu üzerine gerekli tahkikatlar yapılmış ve söz konusu tarlanın tasarrufu mütevellî Ali Efendi'ye verilerek, Mahmut müdahaleden men edilmiştir.¹¹⁶⁰

Hacı Ali Efendi'den sonra vazife oğlu Hacı Yusuf Efendi tarafından ifa edilmiştir. Hacı Yusuf Efendi'nin ölümü üzerine mütevellînin kardeşleri ahfadının zaviyedarlık cihetine ehil olmadıkları kaza idare meclisi mazbatası ile liva meclisine bildirilmiş, liva evkaf müdürü Ali Şevket Bey'in de yer aldığı meclis kararına göre zaviyedarlık cihetine her yönüyle ehil olduğu düşünülen Antalya Müftüsü, 68 yaşındaki Müderris Hüseyin Efendi layık görülmüştür.¹¹⁶¹

İlyâğı Baba Zaviyesi'nin 1853-1854 yıllarında zaviyedarı Hacı Ali Efendi ile yapılan muhasebesine göre hasılatı 665 kuruştur. 1855-1856 yılları muhasebesine göre hasılat 2000 kuruş, masraflardan sonra kalan 927 kuruştur. 1857-1860 yılları muhasebesine göre hasılatı 2025 kuruş¹¹⁶² olan zaviyenin, 1870 yılı hasılatı 4608 kuruştur.¹¹⁶³

2.11.2.3. Seyyid Hızır Zaviyesi

Elmalı Kazası Gilevği (Özdemir) Köyü'nde bulunan Seyyid Hızır Zaviyesi, Elmalı'da bina edilmiş en eski zaviyelerden biridir. İlk kez 1455 yılında ismine rastlanan bu zaviye *Dervişan-ı Tekke* adıyla da anılmaktadır. 1530 yılında 12 dervişin bulunduğu bu zaviyenin gelirleri

¹¹⁵⁹ “Elmalı Kazâsının İlyâğı karyesinde vâki ‘ Hacı Bektaş Veli zâviyelerinden İlyâğı Baba Zâviyesi...”, bkz. **BOA., C.EV.**, 245/12230, (22 Zilhicce 1223-8 Şubat 1809).

¹¹⁶⁰ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1154, No.29, (17 Cemâziye'l-âhır 1266-30 Nisan 1850).

¹¹⁶¹ “...nezâret-i evkaf-ı hümayûna mühlak evkafdan Antalya'ya tâbi ‘ Elmalı Kazâsı dahilinde İlyâğı karyesinde medfûn İlbağı Baba Zâviyesi vâkıfının vâzife-i muâyene ile zâviyedârlık cihetine ber-vech-i meşrût bâ-berât-ı şerif-i âlî-şân mutasarrıf olan Hacı Ali Efendizâde Hacı Yusuf Efendi'nin bundan akdem biraderzâdelerini terk iderek vefâtıyla cihet-i mezkûre mahlûl olub ve vâkf-ı mezkûrun keyfiyeti dahi lede't-tahkik evkaf-ı kadîmeden olarak der-dest ve sicillât-ı mahkemede mukayyed vâkfîyesi olmayub ancak zâviyeyi mezkûre el-yevm mevcûd ve ma'mûr derûnunda âyende ve revendeye it'âm-ı taâm olunmakta olduğu ve işbu baysü'l-arz medine-i Antalya mahalâtından Kızılsaray mahallesinin elli ikinci hânesinin birinci numarasında altmış sekiz yaşında mukayyed karye-i mezkûr ahalisinden ve müderrisinden olub el-yevm Medine-i mezbûre müftüsü bulunan Hüseyin Efendi ibn Bayram dâileri hakk-ı zatında ulûm ve amel ve tedris-i ulûm nâfia ile me'lûf olub cihet-i mezkûreye her vechle ehil ve müstahakk olarak şâyân olunmuş idiği Medine-i mezbûre meclisinde Medine-i mezbûre evkaf müdürü Ali Şevket Bey hazır olduğu hâlde erbâb-ı vukufun şahitlikleriyle ve müteveffâ-ı mûmâ-ileyhin biraderzâdelerinin na-ehil buldukları kazâ-ı mezkûrdan mevrûd 1308 senesi Ağustosunun 25. Günü tarih ve 69 numaralı bir kit'a meclis-i idare mazbatasından ledeş-şerü'l-enver tahkik olunmuş cihet-i mezkûre vâzife-i muâyenesiyle müteveffâ-ı mûmâ-ileyhin mahlulünden Hüseyin Efendi dâilerine ber-vech-i meşrût tevcîh ve yedine bir kit'a şerif-i âlî-şân ihsân buyurulmak niyâz arz ve ilâm olundu”, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1169, 582/430, (18 Safer 1310-11 Eylül 1892).

¹¹⁶² **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.1, 48, 112.

¹¹⁶³ **BOA., EV.d.**, 21418, (H.1287/M.1870), s.3.

istikrarlı bir artış göstermiştir. 1567 yılında zaviyenin tasarrufu Seyyid Hızır'ın evladı üzerindedir.¹¹⁶⁴

Vakfının 1856 yılında mütevellisi olan Hüseyin Hüsnü Efendi ile yapılan muhasebesinde ortaya çıkan hasılat 2000 kuruş olup masraflardan sonra kalan 821,5 kuruştur. 1857-1861 yılları muhasebesine göre hasılat 5962,5 kuruştur.¹¹⁶⁵ 1870 yılında 1232 kuruş hasılatı olan¹¹⁶⁶ vakfın zaviyedar ve mütevellileri Abdurrahman, İbrahim ve Mehmed Şakir Efendilerdir.¹¹⁶⁷ 1883 yılında vakfın aşar bedelinden elde edilen hasılat 576 kuruştur.¹¹⁶⁸

2.11.2.4. Kuyucu Baba Zaviyesi

Elmalı'nın Müğren (Gölova) Köyü'nde bulunan ve XIX. yüzyılın ilk yarısında *Kuyu Zaviyesi*¹¹⁶⁹ olarak kayıtlara yansıyan Kuyucu Baba Zaviyesi'nin mütevellisi Şeyh Hüseyin Efendi ile muhasebe olunan 1856-1857 yılları hasılatı 400 kuruş olup masrafı 400 kuruştur. Zaviyenin 1860 yılına kadar olan muhasebesine göre ise hasılatı 300 kuruştur.¹¹⁷⁰ 1870 yılı hasılatı 250 kuruş olan zaviyenin masrafları 100 kuruştur.¹¹⁷¹

2.11.2.5. Halil Baba Zaviyesi

Elmalı kazasının Semayük (Bozhöyük) Köyü'nde bulunan Halil Baba Zaviyesi'ne ilk kez 1530 yılında tesadüf edilmektedir.¹¹⁷² XIX. yüzyılın ikinci yarısında zaviyedar bulunan müteveffa Mehmed Raşid Efendi mahdumları evlad-ı vakıftan Seyyid Kazım ve Seyyid Tahir Efendiler ile 1853-1856 yıllarında yapılan muhasebeye göre hasılat 768 kuruş 30 para, 1856-1857 yıllarındaki yapılan muhasebesine göre 337,5 kuruş, 1858-1861 yılları muhasebesine göre 677,5 kuruş¹¹⁷³ ve 1870 yılı hasılatı ise 612 kuruştur.¹¹⁷⁴

2.11.2.6. Hamza Kethüda Zaviyesi

Elmalı'nın Eymir Köyü'nde bulunan bu zaviye yanında, aynı isimle anılan bir de cami yer almaktadır. 1845 yılında zaviyenin mütevellisi olan Karyağdı Mahallesi sakinlerinden Ömer

¹¹⁶⁴ Karaca, **a.g.e.**, s.382-383.

¹¹⁶⁵ **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.2, 112.

¹¹⁶⁶ **BOA., EV.d.**, 21418, (H.1287/M.1870), s.3.

¹¹⁶⁷ **VGMA.**, 152/142/631; **VGMA.**, 152/144/640.

¹¹⁶⁸ **BOA., EV.d.**, 25551, (10 Zilhicce 1300-12 Ekim 1883).

¹¹⁶⁹ **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.8/a.

¹¹⁷⁰ **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.91, 112; Zaviye mahsulden alınan öşür ile idare edilmektedir. Bu dönemdeki hasılatı 120 kuruştur, bkz. **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel1253-14 Ağustos 1837), s.8/a.

¹¹⁷¹ **BOA., EV.d.**, 21418, (H.1287/M.1870), s.3.

¹¹⁷² Karaca, **a.g.e.**, s.380.

¹¹⁷³ **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.48, 91.

¹¹⁷⁴ **BOA., EV.d.**, 21418, (H.1287/M.1870), s.8.

Efendi, zaviye vakfından olan 200 dönüm tarla ve 200 dönüm de halî tarla arazisini işletmektedir.¹¹⁷⁵

2.11.2.7. Haydar Baba Zaviyesi

Elmalı'nın İplikpazarı Mahallesi'nde bulunan Haydar Baba Zaviyesi 1530 yılında tarla, bağ, dükkan kalemlerinden oluşan vakıf gelirlerine sahiptir.¹¹⁷⁶ Vakfın 1845 yılında zaviyedarı ve beratlı mütevellisi olan Hasan Efendizade Şeyh Ömer Efendi, aynı zamanda müderristir. Şeyh Ömer Efendi, Haydar Baba Vakfı'ndan olan 60 dönüm ekili tarlayı ortakçı usulüyle işletirken 60 dönüm nadasa bırakılmış tarlayı da uhdesinde bulundurmaktadır. Ayrıca icar bedeli 200 kuruş olan 1 kıta vakıf dükkanının gelirlerini de yönetmektedir.¹¹⁷⁷

1853-1854 yıllarında müteveli Şeyh Ömer Efendi ile yapılan muhasebeye göre vakfın hasılatı 615,5 kuruştur. Zaviyenin yine Ömer Efendi ile yapılan 1855 yılı muhasebesine göre hasılat 700 kuruştur ve masraflardan sonra kalan 437,5 kuruştur. 1857-1860 yıllarında zaviyedar müteveffa Ömer Efendi'nin oğulları Hasan, Mehmed ve Mustafa Efendilerle yapılan muhasebeye göre ise hasılat 1800 kuruştur.¹¹⁷⁸

Zaviyenin müteveli Ömer Efendi tarafından idare edildiği esnada bir süre vekil yoluyla işlerinin yürütüldüğü tespit edilmektedir. Zaviyedar vekili olarak hizmet eden Salih Ağa zaviye işlerine müdahale etmeye başlayınca, Ömer Efendi vilayetten yardım istemiş ve Salih Ağa bu gibi hareketlerden men edilmiştir.¹¹⁷⁹

2.11.2.8. Ahi Mustafa Zaviyesi

Ahi Mustafa bin Ahi Yusuf tarafından inşa edilen bu zaviyeye ilk kez 1530 yılında tesadüf edilmektedir.¹¹⁸⁰ Ahi Mustafa Zaviyesi vakfının 1853-1854 yıllarında yapılan muhasebesine göre hasılatı 253 kuruş 30 paradır. 1855-1856 yılları muhasebesine göre hasılat 400 kuruş, masraflardan sonra kalan 300 kuruştur. 1857-1860 yıllarında zaviyedarı Mehmet Said'in vekili olan Hacı İbrahim Efendi ile yapılan muhasebeye göre hasılatı 517,5 kuruştur.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁵ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9992, s.9.

¹¹⁷⁶ Karaca, a.g.e., s.380.

¹¹⁷⁷ Şeyh Ömer Efendi Elmalı'nın Alamescid Mahallesi'nde kayıtlıdır, bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9998, s.5.

¹¹⁷⁸ BOA., EV.d., 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.1, 47, 112.

¹¹⁷⁹ BOA., A.MKT.UM., 207/52, (29 Zilhicce 1271-12 Eylül 1855).

¹¹⁸⁰ Karaca, a.g.e., s.378.

¹¹⁸¹ BOA., EV.d., 15024, s.1, 47, 112.

2.11.2.9. Diğer Zaviyeler

Yukarıda bahsi geçen zaviyelerin dışında Elmalı Kazası'nın idarî açıdan nahiyeleri olduğu dönemlerde Finike, İğdir Maa Kardiç ve Kalkan nahiyelerinde de bazı zaviye isimlerine rastlanmaktadır. Bunların ilki Finike Nahiyesi'ne bağlı Hallaçlar Köyü'nün Pınarbaşı mahallinde bulunan *Şeyh Bedreddin Zaviyesi*'dir. İlk kez 1530 yılında rastlanan zaviyenin bu dönemde adı *Zaviye-i Mevlana Bedreddin veled-i Lütfi* şeklinde geçmektedir.¹¹⁸² Hallaçlar Köyü'nün tamamı, zaviyeye vakfedilmiştir.¹¹⁸³ 1855 yılında zaviyedarları evlad-ı vakıftan müteveffa Seyyid Şeyh Mehmed Raşid Efendi'nin büyük oğulları Seyyid Feyzullah ve Seyyid Ahmed Tahir Efendilerdir.¹¹⁸⁴ Vakfın 1870 yılı aşar bedelinden hasılatı 4032 kuruş¹¹⁸⁵, 1882 yılı hasılatı ise 3525 kuruş 22 paradır.¹¹⁸⁶

XIX. yüzyılda Finike Nahiyesi'nde kayıtlı bir diğer zaviye *Dağbağ Zaviyesi* olarak da bilinen *Şeyh Gebran Zaviyesi*'dir. 1855 yılında Dağbağ Zaviyesi'nin aşar bedelinden elde edilen gelir 300 kuruşken¹¹⁸⁷ 1873 yılı vakıf hasılatı 1850 kuruştur.¹¹⁸⁸

İğdir Nahiyesi'nde tesadüf edilen *Şeyh Hüsameddin Zaviyesi* vakfının 1871 yılı varidatı 2954 kuruş 9 para, masrafı 1058 kuruştur.¹¹⁸⁹

İlk kez 1530 yılında ismine rastlanan *Demirci Ahmet Zaviyesi* Kalkan'ın Bağlıaç Köyü'nde gösterilmektedir.¹¹⁹⁰ Kalkan'ın Elmalı Kazası'nın nahiyeleri arasında yer aldığı 1873 yılında *Demirci Ahmet Zaviyesi* vakfının hasılatı 7250 kuruştur.¹¹⁹¹ Abdal Musa Dergâhı vakfından sonra en çok hasılatı sahip ikinci zaviye olması hasebiyle dikkat çeker.

Hayreddin Zaviyesi de Elmalı'nın Kalkan Nahiyesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Ancak Kalkan'ın hangi köyünde olduğu bildirilmemiştir. XVI. yüzyılda Kalkan'ın *Bezirgan Köyü*'nde ismine rastlanan *Hayreddin Halife Camii*¹¹⁹² ile bu zaviye arasında bir bağ olabileceği düşünülmektedir. Zaviyenin 1873 yılı hasılatı 320 kuruştur.¹¹⁹³

Günümüzde Elmalı'nın Akçainiş Köyü sınırları içerisinde bulunan ve Keramet Baba adıyla anılan *Şeyh Kerammedin Zaviyesi*'nin 1873 yılı vakıf hasılatı 5500 kuruştur.¹¹⁹⁴

¹¹⁸² Karaca, **a.g.e.**, s.382.

¹¹⁸³ **BOA., NFS.d.**, 3216, (29 Zilhicce 1256-21 Şubat 1841).

¹¹⁸⁴ **BOA., EV.d.**, 15024, s.49.

¹¹⁸⁵ **BOA., EV.d.**, 21418, (H.1287/M.1870), s.6.

¹¹⁸⁶ **BOA., EV.d.**, 25574, (11 Muharrem 1301-12 Kasım 1883).

¹¹⁸⁷ **BOA., EV.d.**, 15024, s.49.

¹¹⁸⁸ **BOA., EV.d.**, 22983, (23 Muharrem 1291-12 Mart 1874).

¹¹⁸⁹ **BOA., EV.d.**, 22248, (Muharrem1288-Mart 1871).

¹¹⁹⁰ 1530 yılında vakfın arazi, bağ ve değirmenden oluşan hasılatı 620 akçedir, bkz. Karaca, **a.g.e.**, s.388.

¹¹⁹¹ **BOA., EV.d.**, 22983, (23 Muharrem 1291-12 Mart 1874).

¹¹⁹² Karaca, **a.g.e.**, s.365.

¹¹⁹³ **BOA., EV.d.**, 22983, (23 Muharrem 1291-12 Mart 1874).

¹¹⁹⁴ **BOA., EV.d.**, 22983, (23 Muharrem 1291-12 Mart 1874).

2.11.3. Türbe ve Yatırlar

Tekke ve Zaviyelerin kaldırıldığı 1925 yılında Elmalı'da bulunan bir çok türbe yıkılmış günümüzde mevcut olan türbe ve yatırlar sonradan yerlerine yeniden yapılmıştır. Vehhab-ı Ümmi¹¹⁹⁵, Sinan-ı Ümmi¹¹⁹⁶, Haydar Baba gibi türbeler yanında Kızıltemeller'de İsmail Ereni, İplikpazarı'nda Tabak ve Kepçe Babalar, Kabmescid Mahallesi'nde İshak Dede, Baltasıgedik'te Mahmut Dede gibi birçok yatır, kanun sonrası yıktırılanlar arasındadır.¹¹⁹⁷

2.11.4. Kiliseler

Osmanlılar döneminde Elmalı'da biri Rumlara diğeri ise Ermenilere ait iki kilise bulunmaktadır. Kaza merkezinde bulunan Ermeni kilisesinin kapı alınlığı üzerinde 1800 tarihi yazılıdır. Günümüzde çocuk parkı olarak kullanılan mekan mübadeleden sonra bir süre hapisane olarak kullanılmıştır.¹¹⁹⁸ “...*Elmalı kasabası mahallâtından Ermeni mahallesinde vâkı' etrâf-ı sülüsü Mısırlı Estefân ve Tebur menzilleri ve Mardiros bağı ve taraf-ı râbî' kenisa vâkfi ve tarik-i hâs ile mahdûd yarım dönüm midârı ve bir kıt'a mülk-i arsa...*¹¹⁹⁹”, kaydından Elmalı'daki Ermeni Kilisesi'ne vakfedilen arazilerin olduğu bilinmekle birlikte vakıf gelirleri öğrenilememektedir.

Ermeni kilisesine göre daha yeni olduğu bildirilen Kızıltemeller mevkiindeki *Aziz Yorgi* (Agius Yorgios) Ortodoks Rum Kilisesi geçirmiş olduğu yangın sonrası Ömer Paşa İlkokulu'nun bulunduğu yere *Agius Stefanos*¹²⁰⁰ adıyla yeniden yapılmıştır. Mübadele sonrası 1935 yılına kadar temsil ve konferans salonu olarak kullanılan bina, bir süre de 205. Dağ Alayının cephaneliği olarak işlevini sürdürmüştür.¹²⁰¹

Antalya'daki *Pisidya Metropolitiği*'ne bağlı olan Elmalı'daki Rum kilisesinin vakıflarına dair herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Finike Nahiyesi'nde *Aya İstrati* adıyla kayıtlara yansıyan Rum kilisesinin vakıflı olduğu bilinmekte, ancak vakıf gelirlerine tesadüf

¹¹⁹⁵ Elmalı'da doğan ve burada 1598 yılında vefat eden Vahhab-ı Ümmi'nin türbesi Pınarbaşı Mahallesi'nde bulunmaktadır. Asıl adı Abdülvehhâb'dır. Halvetiyye yolunun “Orta kol” diye anılan kolunun kurucusu Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî'nin yetiştirdiği bir sûfidir ve kendi yazdığı bir divânı bulunmaktadır, ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Tatçı, **Elmalı'nın Canları**, H Yayınları, İstanbul 2008, s.21-25.

¹¹⁹⁶ Tahminî olarak 1563-1567 yılları arasında doğduğu düşünülen Ümmî Sinan, 1657 yılında Elmalı'da vefat etmiştir. Halvetî erkanının büyüklerinden Eroğlu Nuri'ye mensuptur, ayrıntılı bilgi için bkz. Tatçı, **a.g.e.**, s.211-260.

¹¹⁹⁷ Ekiz, **a.g.e.**, s.111.

¹¹⁹⁸ Ekiz, **a.g.e.**, s.57.

¹¹⁹⁹ Tanrıseven, **a.g.t.**, s.577.

¹²⁰⁰ **Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλί**, Ermolaos Andreakis'in Elmalılı mübadil Mûteahit Hacı Yorgi ile yapmış olduğu mülakat, Mart 1957, Atina, s.15.

¹²⁰¹ Ekiz, **a.g.e.**, s.58.

edilememektedir. Cemaatinin çok olmasından dolayı yetersiz kalan kilise XIX. yüzyıl sonlarında genişletilmiştir.¹²⁰²

2.11.5. Hamamlar

Elmalı'da XV. yüzyılda varlığı bilinen tek hamam *Teke Bey Hamamı*'dir.¹²⁰³ XVII. yüzyılda Demirciler önünde bulunan ve kuvvetle muhtemel aynı hamam olan *Bey Hamamı*'na¹²⁰⁴ ek olarak Tabakhane'de *Tahtalı Hamam*, Mahkeme önünde *Eski Hamam*, Şeyh Paşa önünde *Çavuş Hamamı* ve Karklı Mahallesi'nde *Karkalı Hamam* adlarında hamamların da olduğu bilinmektedir.¹²⁰⁵

XIX. yüzyılda bu hamamlardan sadece *Tahtalı Hamam*, *Çavuş Hamamı*¹²⁰⁶, *Çukur Hamam* isimlerine rastlanmakla birlikte, isimsiz birkaç hamama da tesadüf edilmektedir. Örneğin Kazancılar Maa Nacaklar Mahallesi'nden Redif Binbaşısı Ahmet Ağa'nın sahibi olduğu kıymeti 6000 kuruş olan bir hamam bulunmaktadır. İmamlar Mahallesi'nden Hamamcı Ali oğlu İbrahim'in evlada meşrut 20 sehmden oluşan bir hamamı olup kıymeti 2000 kuruştur.¹²⁰⁷

Hıdırlık'a çıkan merdivenli sokağın başında inşa edilen *Tahtalı Hamam* her bir hissesi 100 kuruş değerindeki *evlada meşrut* bir hamam olup birçok kişinin bu hamamda hissesi bulunmaktadır. Mesela bu hamamda Tahtamescid Mahallesi'nden *Ahi Baba Abdullah*'ın 2 hissesi, Cami-i Atik Mahallesi'nden *Tüccar ve Meclis Azası Hacı Mehmet*'in 3,5 hissesi, İplikpazarı Mahallesi'nden *Hacı İbrahim*'in 4,5 hissesi, Nuhlar Mahallesi'nden *Hafız Hacı İsmail*'in 8,5 hissesi, aynı mahalleden *Tüccar Hacı Mehmet*'in 4,5 hissesi bulunmaktadır.¹²⁰⁸ Cami-i Cedit Mahallesi'nden İdriszade Murat Ağa'nın sahip olduğu *Çukur Hamam*, 300 kuruş kıymetindedir.¹²⁰⁹

Söz konusu hamamlar içerisinde *Tahtalı Hamam* vakfının 1853 yılından 1856 yılına kadar yapılan muhasebesinde hasılat 1600 kuruş olup masraflardan sonra kalan 965 kuruştur. 1862

¹²⁰² BOA., İAZN., 2/21, (14 Safer 1310-7 Eylül 1892);

¹²⁰³ Karaca, a.g.e., s.404.

¹²⁰⁴ İplikpazarı Mahallesi'nde bulunan ve günümüzde hala kullanılan bu hamam "Ağalar Hamamı" olarak da adlandırılmaktadır, bkz. Çiftçi, "Toplum Yapıları", s.62.

¹²⁰⁵ Evliya Çelebi, a.g.e., s.143.

¹²⁰⁶ 1913 yılında Karyagdı Mahallesi'nden Hacı Emrullah'ın Elmalı Çavuş Hamamı'nda 2,5 sehm hissesi bulunmaktadır, bkz. BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 171-172/60, (1 Zilkade 1331-2 Ekim 1913).

¹²⁰⁷ Yine İmamlar Mahallesi'nde Hamamcı Ali'nin hangi hamam olduğu bildirilmeyen bir hamamda 4 hissesi, Nuhlar Mahallesi'nden Tüccar Hacı Abdullah'ın 8 hissesi bulunmaktadır, bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947, s.85, 23-24, 80.

¹²⁰⁸ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947, s.3, 31, 36, 69.

¹²⁰⁹ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947, s.39.

yılına kadar 1/3 hisse vakfın evlattan Salih Ağa ile yapılan muhasebede hasılatı 1875 kuruştur.¹²¹⁰

2.11.6. Hanlar

Ticaretin yoğun olduğu Elmalı'da hanlar tüccarların, yolcuların ve onlara ait hayvanların ikameti için önem arz etmiştir. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi Elmalı'da 3 han bulunduğunu, bir bedesten¹²¹¹ olmadığını fakat bu hanlarda bütün kıymetli eşyaların muhafaza edildiğini bildirir.¹²¹²

XX. yüzyıl başlarına kadar Evliya Çelebi'nin bahsettiği han sayısı değişmemiş, Elmalı'da toplam üç han misafirlere ve onların hayvan ile eşyalarına hizmet etmiştir.¹²¹³ Bunlar *Acem Hanı*, *Han-ı Cedit* ve *Müftü Hanı* olarak da bilinen *Müftü Süleyman Efendi Odası*'dır. Bu son han *Meslek Hanı* adıyla da anılmaktadır.¹²¹⁴ Söz konusu bu oda ve hanlarda kaza dışından gelen birçok tüccar konaklamaktadır.¹²¹⁵ Müftü Han'ında ise kazada bulunan İngilizlerin ağırlandığı anlaşılmaktadır.¹²¹⁶

Cami-i Atik Mahallesi'nde bulunan *Han-ı Cedit*, Halayıkzade Hacı Mehmet Ağa tarafından yaptırılmış olup lonca altında bulunmaktadır ve toplam 38 odalıdır. Han içinde ayrıca 8 bab bezirgan dükkanı vardır. Halayıkoglu Mehmet Ağa 60 hisseden oluşan bu hanın 30 hissesini ve 8 dükkanın 4'ünün yarı hissesini, yine aynı mahallede bulunan yeni inşa ettirdiği camiye vakfetmiştir. Ayrıca 1886 yılında bu handa *mürur ve ubur için* vakfedilen 5 kapaklı sahan, 1 çorba tası, 1 karavana, 4 tencere, 1 kebir sini, 1 tepsi, 1 ibrik, 1 leğen, 4 yorgan, 4 minder, 4 yastık, 4 kilim, 4 çuval ve 35 adet eşya bulunmaktadır. Mütevelli Hacı Mehmet Ağa'nın oğlu Hafız Salih Efendi'dir.¹²¹⁷

¹²¹⁰ **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.3, 114.

¹²¹¹ Çarşının merkezi her şehirde bedestendir ve burada çok kıymetli, çoğunlukla da ithal mallar satılmakta ve saklanmaktadır. Evliya Çelebi gittiği şehirleri anlatırken “bedesteni var” ya da “bedesteni yok” diye mutlaka belirtmiştir, bkz. Halil İnalçık-Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c.3, s.6, İstanbul, 2005, s.49.

¹²¹² Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143; Vakıf kayıtlarında 1748 yılında Helvacılar Çarşısı'nda “Mihriban Sultan” tarafından yaptırılmış olan hana rastlanmaktadır. Bu han ve kuyusunda yaptırılmış olan çeşmeye *Seyyid İbrahim* isimli biri mütevelli nasp edilmiştir, bkz. **VGMA.**, 1055/30. XIX. yüzyıl arşiv kayıtlarında böyle bir vakfa rastlanmamaktadır.

¹²¹³ **KVS.**, 1286, Def'a 2, s.116; **KVS.**, 1294, Def'a 10, s.133; **KVS.**, 1305, Def'a 21, s.196; **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.162; Bu hanlarda kıymetli eşyalarla birlikte hayvanlar için de barınaklar mevcuttur. Örneğin Yakaçiftlik Köyü'nden olup vefat eden Çiftlikli Sadık bin Hasan'ın terekesinde bulunan 14 büyük ve küçükbaş hayvan müzayedeye kadar handa kalmış ve bunun için 55 kuruş ücret ödenmiştir, bkz. **BOA., MSH.SSC.d.**, 1245, 32-33/63, (1 Rebi'ü'l-evvel 1331-8 Şubat 1913).

¹²¹⁴ 1845 yılında muallim-i sibyan Güftizade Hafız Ahmet Efendi'ye ait olan hanın icarı 300 kuruş değerindedir, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 10006, s.25.

¹²¹⁵ **BOA., NFS.d.**, 3233.

¹²¹⁶ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947.

¹²¹⁷ Halayıkzade Hacı Mehmet Ağa, “...vâkfın hududuna değin kasaba karşısında vâki' bir taraftan lonca altı ve bir taraftan Memişoğlu Hacı İbrahim bin Ali bin Ahmed'in helvacı dükkânı, bir taraftan tarîk-i âmm

Yukarıda adı geçen ve 1840 ve 1855 yıllarında kaydına rastlanan bir diğer han *Han-ı Atik*'tir. 1840 yılında bu hanın 1/4 hissesi eşraftan Murat Ağa'ya aittir.¹²¹⁸ 1855 yılında bu defa adı geçen hanın 1/4 hissesinin İdriszade Salih Ağa'ya 3/4 hissesinin ise Ermeni milletinden Hacador'un varislerine ait olduğu bilinmektedir. Hacador'un varisleri 40 bin kuruş karşılığında hisselerini Salih Ağa'ya satmışlardır.¹²¹⁹ Bu hanın XIX. yüzyıl başlarında adı geçen *Acem Hanı* olması kuvvetle muhtemeldir.¹²²⁰

Ayrıca XIX. yüzyılda mal sahibi Rum olan, Ömer Paşa Camii yakınlarında ahşap bir handan söz edilmektedir.¹²²¹ Ancak resmî Osmanlı vesikalarında rastlanamayan bu hanın hangi han olduğu konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır.

2.11.7. Çeşme, Köprü ve Kuyular

XIX. yüzyılın ilk yarısında Elmalı'da *Kazancılar Maa Nacaklar, Musa Efendi ve Hanedanlar* mahallelerinde Hatice ve Pembe Hanımların vakfetmiş olduğu beş çeşme bulunmaktadır.¹²²² Aynı çeşmeler olduğu düşünülen ve *ma-i leziz çeşmesi* adıyla kayıtlara yansıyan vakfin 1853 yılından 1856 yılına kadar mütevellisi *evlad-ı vakıftan* Ömer ve Yahya ile yapılan muhasebeye göre hasılatı 400 kuruş, masraflardan sonra kalan 280 kuruştur. 1857-1862 yıllarında görülen muhasebeye göre 1242 kuruşun 500 kuruşu suyollarının tamirine harcanmış, 100 kuruşu harc-ı muhasebe olarak kaydedilmiş olarak kalan 640 kuruştur.¹²²³

XIX. yüzyılda Elmalı'nın köylerinde bulunan bazı kuyu vakıflarına da rastlanmaktadır. Örneğin *Eskihisar Köyü*'nde Ali Hoca oğlu Molla Osman, hasılatı 63 kuruş olan 3 dönüm

ile mahdûd Hân-ı Cedit demekle ma'rûf hânda olan 60 sehm itibariyle 38 odayı şâmil 30 sehm nıfş hisse ve hân içinde vâki' bâzârgân dükkânı demekle ma'rûf sekiz bâb dükkânda olan dört bâb dükkân nıfş hisse ve çarşı içinde vâki' üç tarafı Cami-i Cedit ve bir tarafı tarik -i âmm ile mahdûd birbirine bitişik çerçi ve eskici dükkânı demekle ma'rûf dört bâb dükkânını" vakfetmiştir, bkz. **VGMA.**, 588/48/62, (23 Şaban 1303-27 Mayıs 1886).

¹²¹⁸ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947.

¹²¹⁹ Dinç, **a.g.t.**, s.167-169; **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1156, 20/73, (5 Cemâziye'l-evvel 1271-24 Ocak 1855).

¹²²⁰ Hamit ve Teke Sancakları mutasarrıfı Çelik Mehmet Paşa zamanında İran'dan geldikleri düşünülen Ermenilere, Paşa tarafından ticaret amacıyla Isparta'da "Acem Hanı" adında bir han yaptırılmış ve Ermenilere "beyne'l-avam Acem" adı verilmiştir, bkz. Böküzade Süleyman Sami, **Isparta Tarihi**, (haz.Hasan Babacan), Isparta, 2012, s.20-21. Elmalı'daki "Acem Hanı"nda aynı maksatla Ermenilere tahsis edilen bir han olduğu düşünülmekle birlikte, "Han-ı Atik" adıyla anılan hanın 3/4 hissesinin Ermeni milletinden birine ait olması bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Diğer taraftan Elmalı'da "Eski Han" adıyla anılan cami vakfının Rodos'tan deri almaya gelenlerin konakladıkları mekan olduğu da belirtilmektedir, bkz. Çiftçi, "Toplum Yapıları", s.67.

¹²²¹ Davis, **a.g.e.**, s.188, 192.

¹²²² **BOA., EV.d.**, 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837); Karapınar Kaynağı'na bağlı "Çatal Çeşmeler" adıyla anılan duvar çeşmesi kitabesindeki 1818 tarihi, Hacıaliler sokağı başındaki bir evin duvarında çeşmeye ait olan kitabede görülen 1829 tarihi ile Kütük Camisi karşısında yine bir evin duvarında yer alan 1850 tarihli çeşme kitabesi, bahsedilen çeşmelerin aynı çeşmelerden olabileceğini düşündürmektedir, bkz. Çiftçi, "Toplumsal Yapılar", s.66,

¹²²³ **BOA., EV.d.**, 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.3, 112.

ekili tarlayı kuyu için vakfetmiştir.¹²²⁴ *BeylerÇiftliği*'nde Durali bin Halil'in inşa ettirdiği cami yanında Murad Ağa bin Salih'in vakfettiği kuyu bulunmaktadır. Bu kuyuya senelik icarı 10 kuruş olan aynı çiftlikte *Çingan Çayırı* isimli mevkide 10 dönüm tarla, aynı zamanda mütevellî olan banisi tarafından evlada meşrut olarak vakfedilmiştir.¹²²⁵ *Mursal Köyü*'nde *Ali Çavuş Kuyusu* kayıtlara yansıyan diğer bir su kuyusudur. Kuyunun temizlenmesi ve zinciri gibi masraflarına Tavıllar Köyü'nde 34 dönüm tarla vakfedilmiştir. Mütevellî Ali Çavuş'un vefatıyla vazife İdriszade Binbaşı Ahmet Ağa'ya verilmiştir.¹²²⁶

Elmalı ve Finike arasında bulunan *Karaçam Köprüsü*¹²²⁷ adıyla da anılan *Nuh Çelebi ve Hamza Bey Cisri* vakfının 1853-1854 yıllarında mütevellîsi evlad-ı vakıftan müteveffa Osman oğulları Mehmed ve Ahmed Efendilerle yapılan muhasebeye göre hasılat 2154 kuruş olup kalan 1076 kuruş, 1855-1856 yıllarında hasılat 2154 kuruş olup masraflardan sonra kalan 948 kuruştur. 1857-1862 yılları muhasebesine göre hasılat 7000 kuruştur.¹²²⁸

¹²²⁴ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9984, s.15.

¹²²⁵ BOA., EV.d., 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.6/b.

¹²²⁶ BOA., EV.d., 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.11/b.

¹²²⁷ 1835 yılında selden gördüğü zarar nedeniyle yıkılan köprünün yenilenmesi için 425 kuruş harcanmıştır, bkz. BOA., EV.d., 10512, (12 Cemâziye'l-evvel 1253-14 Ağustos 1837), s.8.

¹²²⁸ BOA., EV.d., 15024, (H.1269-M.1852/1853), s.1, 46, 113.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İKTİSADÎ HAYAT

3.1. Tarım

Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Osmanlı Devleti'nin nüfusunun, beşte dördü ziraatla uğraşmış, hayatlarını topraktan kazanmışlardır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru tarım aletlerinde ve verimlilikte pek bir değişiklik olmamakla birlikte ziraata daha çok arazi tahsis edilmesiyle tarım hasılatı artmış, yabancı ülkelere ihracat oranı yükselmiştir.¹²²⁹

Ağırlıklı olarak tarıma dayalı ekonomisiyle dikkati çeken Elmalı¹²³⁰, Teke Sancağı'nda yer alan ovaların en verimlilerinden biridir. Akdeniz Bölgesi'nde yer almasına rağmen daha çok Göller Bölgesi iklimini yansıtan bir geçiş noktası olması ve kaynak sularının bolluğu Semayük, Düden ile Kaş Çiftliği adlarıyla üçe bölünmüş verimli ovalarında, birçok tarım ürününün yetişmesine olanak tanımıştır. Genellikle Müslüman ahalinin uğraştığı tarım, yoğun olarak kazaya bağlı köylerde yapılmaktadır. Yetiştirilen başlıca ürünler arasında buğday, arpa, mısır, nohut, burçak ile yoğun olarak üzüm yetiştiriciliği gelmektedir. Bunların dışında mercimek, fasüye, susam, pirinç¹²³¹, patates, portakal, limon, kitre, meyan kökü, afyon ve tütün tarımına da rastlanmaktadır.¹²³² Yetiştirilen bu ürünler Antalya Kazası'nda yetiştirilenlerle benzerlik göstermektedir.¹²³³ Kervanlarla Finike ve Kalkan limanlarına taşınarak ihraç edilen hububat ürünlerin başında Elmalı'nın bol ve ünlü buğdayı gelmektedir.¹²³⁴ En önemli ihraç noktaları İzmir ve Cezayir-i Bahr-i Sefid'dir.¹²³⁵ İhraç edilen ürünler içerisinde portakal ve afyon çok az bir paya sahiptir.¹²³⁶

XX. yüzyıl başında gül yetiştirme hususunda da Elmalı'da bir hareketlenme başlamış, hatta 50-60 dönüm gül bahçesi oluşturulmuştur. Gülden istenilen verimin alınması durumunda bağ

¹²²⁹ Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri 1812-1914", s.961.

¹²³⁰ Tarım kısmına konu olan ürün ve hasılat bilgileri 1845 yılının temettuat kayıtlarına dayanmakta olup Tablo 3.1 ve Tablo 3.2 de ayrıntılı şekilde listelenmiş ve söz konusu verilerin değerlendirilmesi yapılmış olduğundan dipnotlarda kaynak belirtilmemiştir.

¹²³¹ XVI. yüzyılda Elmalı'da pirinç üretimi yapılan 10 nehir bulunmaktadır, bkz. Erdoğan, **a.g.m.**, s.330.

¹²³² **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.221, 468; Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s.1025; Ali Cevat, **a.g.e.**, s.118.

¹²³³ Antalya Kazası'nda buğday, arpa, melez, darı, mısır, yulaf, çavdar, susam, nohut, mercimek, fasülye, börülce, pamuk, afyon, tütün, meyan kökü, kitre, zeytin, limon, portakal, dut, üzüm, ceviz, elma, armut gibi birçok çeşit hububat ve meyve ayrıca palamut ve her türlü sebze yetiştirildiği bildirilmektedir, bkz. Aydın Beden, "Konya Vilayet Salnamelerine Göre XX. Yüzyılın Başlarında Antalya'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı", **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, (Antalya, 22-24 Kasım 2007), Sempozyum Bildirileri, c.I, Antalya, 2007, s.188.

¹²³⁴ Cuinet, **a.g.e.**, s.118; "Kaş", **Dünden Bugüne Antalya**, s.347.

¹²³⁵ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.467.

¹²³⁶ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.468.

ve bahçelerin gülistana dönüştürülebileceği dahi düşünülmüştür.¹²³⁷ Ancak istenilen verim alınamamış olacak ki incelenen dönem içerisinde Elmalı ekonomisine katkı sağlayan bir gül üretimine rastlanamamaktadır.

Ovada yapılan tarımın yanında yaylalarda da ziraat yapılmaktadır. Yaylalarda en çok buğday, arpa ve mısır; sahilde arpa, buğday, susam ve darı ekilmektedir. Yaylalarda ve sahilde hububat tarlaları sulanmamakta, mahsul yağmur sularıyla beslenmektedir. Bereketli yıllarda bire beş hasılat sağlanabilmektedir.¹²³⁸ XX. yüzyıl başında yaylardaki bir kısım kurak arazinin de tarıma açılabilmesi için Gömbe Çayı'ndan alınacak suyun su kanalları vasıtasıyla yaylalara taşınması düşünülmüştür.¹²³⁹

Hububat ve hayvan ürünleri bakımından önemli bir ihrac noktası olan Elmalı ve havalisinden sıkıntılı zamanlarda ihracın önlenmeye çalışıldığı olmuştur. Nitekim İtalya'nın işgali altında bulunan adalara 1913 yılında Anadolu'nun güney sahillerinden hububat ve hayvan ihracı %40 nisbetinde teminatla verilirken Yunanistan işgalindeki adalara Rodos üzerinden kaçakçılık yapılmasını engellemek adına teminatın %70'e çıkarılması gündeme gelmiştir. Rodos Adası Naibi, zahire ve hayvan ihracının yasaklandığı haberinin halk arasında duyulmasından sonra çuval başına 4-5 kuruşluk zam yapıldığını Dahiliye Nezareti'ne bildirip Rodos Adası'nın bu yasak dışında tutulmasını rica etmiştir. Aksi halde Anadolu'dan gereksinimleri olan temel gıda maddelerinin kesilmesinin açlıktan telef olmaları anlamına geleceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Rodos ve İstanköy adalarına teminatsız ürün ihracına karar verilirken kaçakçılığa engel olabilmek için ihtiyaçtan fazla ürün gönderilmemesi rüsumat müdüriyetlerine bildirilmiştir.¹²⁴⁰

3.1.1. Tarım Arazileri ve Tarım Usulleri

1840 yılı kayıtlarına göre ahalsinin %77'sinin ziraat alanlarına sahip olduğu Elmalı'da, tarla ve bağ dönümü toplamı 147.804'tür. En çok tarım arazisine sahip olanların ikamet ettikleri mahalle *Cami-i Cedit*, ardından *Cami-i Atik*'tir. Cami-i Cedit Mahallesi'nde en çok tarla ve bağa sahip kişi 11.976 dönümlü, *Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılarından İdriszade İsmail Ağa oğlu Ömer Ağa*'dır. Cami-i Atik Mahallesi'nde ise yine aynı aileden İsmail Ağa'nın diğer

¹²³⁷ KVS., 1332, Def'a 30, s.468.

¹²³⁸ KVS., 1332, Def'a 30, s.467.

¹²³⁹ Söz konusu kanal için 5-6 bin liraya ihtiyaç duyulduğu Vilayet'e bildirilmiştir, bkz. KVS., 1332, Def'a 30, s.467.

¹²⁴⁰ Rodos Naibi Rodos için Antalya'dan 1900 çuval un, 82 sığır; Finike'den 710 çuval un; Mekri'den 60 çuval un ve 1600 kile susam alındığını ve ihrac edilen unlarla Rodos halkının ancak bir ay idare edebildiğini bildirmiştir, bkz. BOA., DH.SYS., 112/19-34/7, (9 Rebi'ü'l-evvel 1331-16 Şubat 1913).

oğlu *Salih Ağa* 7177 dönümlü en çok tarım arazisine sahip kişiler arasında gelmektedir.¹²⁴¹ En az tarım arazisine sahip mahalleler ise *Pınarbaşı Maa Karapınar, Rumiyan ve Abdallar* mahalleleridir.¹²⁴²

1840 yılında toplam 110 hanenin 100'ünün tarımla uğraştığı *Semayük Köyü*, 8198,5 dönüm tarla ve bağı ile ilk sırada gelmektedir. Onu sırasıyla *Müğren* ve *Subaşı* köyleri izlemektedir. Hane sayısı nispeten az olan *Çiftlik-i Cedit, Avlan Çiftliği, Beyler* ile *Çobanisa* köylerinde tarım arazisine sahip hane hemen hemen yok gibidir.¹²⁴³ Bunun sebebi adı geçen çiftliklerin eşraftan kişilere ait olması, tarlaları bulunmayan köylülerin sadece ortakçılık yapmasındandır.¹²⁴⁴ *Çiftlik-i Cedit, Yalnızdam, Avlan Çiftliği, Beyler, Karamık, Subaşı nam-ı diğer Yazı Çiftliği, Imırcık, Tekke, Tavıllar, Mümür, Mursal, Kuz, Pirhasanlar, Eymir* köyleri İdriszade soyundan gelen kişiler başta olmak üzere eşraftan olan kimi ahalinin çiftlikleridir ve ortakçılar yoluyla bu arazilerde tarım yapılmaktadır. Örneğin 22 hanenin bulunduğu *Çiftlik-i Cedit*'de İdriszade Salih Ağa'nın 4 hizmetkârı bulunup 21 hane adı geçen ağanın ortakçılarıdır.¹²⁴⁵

1845 yılı kayıtlarına göre Elmalı'da ekili ve dikili arazi verilerinin düştüğü görülmektedir. *Eğrekler* ve *Nazırlar* mahalleleri ile *Bucak, Macun, Çobanisa* ve *Kortan* isimli köylerin

¹²⁴¹ Bu tarla ve bağların büyük bir kısmı *Çiftlik-i Cedit, Düden, Yalnızdam, Imırcık, Ayvasıl* gibi çiftlik ve köylerde bulunmaktadır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, s.1-94.

¹²⁴² **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, s.1-94.

¹²⁴³ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9951, s.2-250.

¹²⁴⁴ XIX. yüzyılda büyük toprak sahiplerinin çoğunluğu topraklarını ortakçılık yoluyla köylü hanelerine kiralarak işletmeyi tercih etmişlerdir, bkz. Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, İletişim Yay., İstanbul, 2009, s.219.

¹²⁴⁵ *Yalnızdam*'da bulunan 28 hanenin 21'i yine Salih Ağa'nın ortakçıları olup *Avlan Çiftliği*'nde de durum aynıdır. *Beyler Çiftliği* ise *Kara Muradzade* unvanıyla da tanınan Salih Beyzade Murat Ağa'ya aittir. 4'ünün hizmetkarlık yaptığı 17 hanelik çiftliğin büyük bir kısmı Murat Ağa'nın ortakçıları tarafından ekilmektedir. 14 hanenin bulunduğu ve 10'unun ortakçılık yaptığı *Karamık* ile 11 hanenin bulunduğu *Subaşı nam-ı diğer Yazı Çiftliği, Cami-i Cedit Mahallesi*'nden İdriszade İdris Ağa idaresindedir. *Imırcık Köyü*'nde bulunan ve büyük bir kısmının ziraatle uğraştığı görülen 32 hanenin ortakçıları, aynı zamanda çiftlik sahibi olan *İplikpazarı Mahallesi*'nden Abdullah Ağazade Mustafa Ağa, sonrasında *Cami-i Cedit Mahallesi*'nden Halayıkoğlu Hacı Mehmet ve *Cami-i Atik Mahallesi*'nden İdriszade Salih Ağa'dır. *Abdal Musa Çiftliği* adıyla da anılan *Tekke Köyü, Elmalı Kazası* hanedanından Ömer Ağazade İdris Ağa tarafından canib-i mîriden 7000 kuruş karşılığında iltizam edilmiştir. *Tavıllar Köyü* de çiftlik olarak geçmekle birlikte İdriszade İdris Ağa, Mehmet Ağa ve Ahmet Ağalara ait olup ahalinin bir dönüm tarlası bulunmamaktadır. 17 hanenin bulunduğu *Mümür Köyü* de çiftlik olup *Kara Muradzade Hüseyin Bey* ile biraderi *İsmail Ağa* tasarrufundadır. *Mursal* da çiftlik olarak geçen yerlerden biridir ve tasarrufu İdriszade Ahmet Ağa ile biraderi Mehmet Ağa'ya aittir. *Kuz, Ayvasıllı Hacı Mustafa* ve *Sarı Abdurrahman Beylerin* ortak mutasarrıf oldukları çiftliklerdendir. *Pirhasanlar Köyü, Halayıkoğlu Hacı Mehmet*'in tasarrufunda bulunan çiftliklerdendir. *Eymir, Elmalı'nın Musa Efendi Mahallesi*'nde kayıtlı *Serdaroğlu Hüseyin Ağa'nın* mutasarrıf olduğu bir çiftliktir, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9945, 9948, 9950, 9953, 9967, 9975, 9976, 9982, 9985, 9988, 9990, 9995, 10004, 17725, 17735; Bu çiftlikler kahyalar tarafından yönetiliyor ve ücretli işçiler topraksız veya az topraklı köylülerle göçerler arasında kiralanıyordu. Bir büyük birim olarak çalıştırılan bu işletmelerde her türlü tarım aletleri, çekim hayvanları ve tohumluk, çiftlik sahibi tarafından sağlanmaktaydı. Çiftlik içinde çiftlik sahibinin konağının yanı sıra ahırlara, ambarlara ve işçi ile diğer vazifelilerin kaldıkları barınaklara rastlanmaktaydı. Çiftlikler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, s.156-159.

temettuât kayıtlarına ulaşılammakla birlikte kayıtları mevcut olan köylerin tarım yapılan arazi dönümü 52.799, gayrimezru ve halî tarla dönümü 34.732 olduğu tespit edilmektedir. Eksik köy ve mahallelerin ekili tarla dönümlerinin 1840 yılı toplamı olan 5003,5 rakamı 1845 yılı toplam tutarına eklendiğinde dahi ortaya çıkan sonuç – ki bu arazi toplamı tahminen 92.534,5 civarındadır – 1840 yılında kayda geçirilen 147.804,5 dönüm tarım arazisi ile karşılaştırıldığında arada çok büyük bir farkın olduğu ortadadır. Bu farkın, ahalinin vergi kaçırma yoluyla arazilerini eksik yazdırmasından kaynaklanmış olması muhtemeldir. Zira Cami-i Atik Mahallesi’nde ikamet eden İdriszade Salih Ağa’nın 1840 yılında 7177 dönüm tarım arazisi kaydedilmişken, 1845 yılında aynı mahalle ile Yalnızdam, Düden, Çiftlik-i Cedit ve Avlan Çiftliği’ndeki arazilerin toplamı 3681,5 dönüme gerilemiştir. Yine aynı mahallede kayıtlı meclis azası ve Tüccar Hacı Mehmet’in kayıtlı arazisi 561 dönümden 216 dönüme, Berber Hacı Ali’nin 120 dönüm arazisi 31 dönüme düşmüştür.¹²⁴⁶

XIX. yüzyılın sonlarına doğru veriler daha nettir. 1874 yılında Elmalı Kazası’nda 3300 aded-i çiftle 99 bin dönüm tarla ekilmiş olduğu, 30 bin dönüm tarım arazisinde ziraat yapılmadığı ve ekili alanlara atılan tohum miktarının 49.500 olduğu öğrenilmektedir. Bu tarihte Teke Sancağı’nın ekili tarla dönümleri toplamı içerisinde Elmalı’nın payı %18,3’tür.¹²⁴⁷

XX. yüzyıl başlarında Elmalı’nın ekili arazi alanı artmıştır. 1914 yılında Elmalı Kazası’nın toplam 766.595 dönüm olan toprak genişliğinin 454.268 dönümü ekili arazi iken 12.327 dönümü gayrimezru yani ekilmemiş, nadasa bırakılmış araziden oluşmaktadır. 300 bin dönümü ise ziraat yapılamayan meralar, göller, bataklıklar ve orman arazileridir.¹²⁴⁸ Ekili arazilerin de ancak 120 bin dönümü sulanabilmektedir.¹²⁴⁹

Verim ve üretim nispeten fazla olmasına karşın Osmanlı’da ilkel denilebilecek bir ziraat usulü görülmektedir. Modern makineler Anadolu’da ayrıcalıklı olarak kullanılmış, Türkiye’de 1950’lerde bile çiftliklerin ancak %24’ü demir sabanlara sahip olabilmiştir. Diğerleri uçlu tahta saban kullanmışlardır.¹²⁵⁰

1840 yılında Elmalı sakinlerinden ve eşraftan olan Halayıkzade Hacı Hüseyin Ağa’nın terekesinde 13 adet saban demiri, 2 kağı ve 10 çift öküzü bulunmaktadır.¹²⁵¹ 1914 yılına

¹²⁴⁶ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9948; 9949; 9982; 9988; 10006.

¹²⁴⁷ KVS., 1291, Def’a 7, s.137.

¹²⁴⁸ KVS., 1332, Def’a 30, s.467; Cuinet, nadasa bırakılan arazileri de kullanılmayan arazi içinde değerlendirerek bu rakamı 312.327 olarak vermiştir, bkz.Cuinet, a.g.e., s.118.

¹²⁴⁹ KVS., 1332, Def’a 30, s.467; XX. yüzyıl sonlarında Elmalı’da kullanılan arazi 52.090 hektar; bağ-bahçe 9420 hektar; çayır-mera 17.645 hektar; orman 63.244 hektar; kullanılmayan arazi 9500 hektar; yerleşim merkezi 7550 hektardır, bkz. Ekiz, a.g.e., s.14.

¹²⁵⁰ Donald Quataert, “19. Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri 1812-1914”, s.971.

¹²⁵¹ BOA., MŞH.SŞC.d., 1166, 70/532, (9 safer 1256-12 Nisan 1840).

gelindiğinde de durum değişmemiş, bu nevî tarım aletleri birkaç aile dışında yaygınlaşmamıştır.¹²⁵² Ziraat tarzı hala ilkedir, tarlalar kara sabanlarla sürülmüştür. Gübre kullanılmayan tarlalardan nadas yoluyla verim alınmaya çalışılmıştır. Bir çift hayvanla 100 dönümden fazla sürülüp ekilen tarlalarda, tohum temizlemeye yarayan makine olmadığı için tohumlar otların arasında kalmaktadır. Hiçbir kimyasalla yıkanmayan tohumlar, serpmeye usulüyle ekilmiş, tarlalar çapalanmadığı gibi mahsul, daha çok adi tırpanlarla biçilmiştir. Avrupa'dan getirilen küçük ve orta dereceli orak makineleri ise ancak birkaç köyde kullanılmıştır. Biçilen mahsuller harman yerine kağnı ile nakledildikten sonra hayvan ve döğenlerle dövülerek rüzgar yardımıyla savrulmuştur. İzmir'de satışı yapıldığı ve döğene nispetle daha verim alındığı bilinen harman makineleri, Elmalı'da XX. yüzyıl başlarında henüz kullanılmamaktadır.¹²⁵³

3.1.2. Hububat ve Bakliyat Tarımı

Halkın temel gıda maddesi olan hububat ekimi Elmalı'da en çok üretimi yapılan gıda türüdür. Ağırlıklı olarak üretilen buğday (hınta) ve arpa (şair) tahılları, tüm köylerde yetiştirilmiştir ve XIX. yüzyılda bu topraklarda üretilen buğdayların çok meşhur olduğu bildirilmektedir.¹²⁵⁴ Mısır ve yulaf kazada yetiştirilen diğer tahıl ürünlerindedir.

Elmalı'da hububat kadar olmasa da bakliyat tarımına da rastlanmakta, başta nohut ve burçak olmak üzere az miktarda mercimek ve fasulye¹²⁵⁵ de yetiştirilmektedir. Elmalı'nın köylerindeki hanelerinin birçoğunda XIX. yüzyılda bir ambar bulunması ve bunların bir kısmının günümüze ulaşması, kazadaki hububat ve bakliyat tarımının yoğunluğunu teyit eder niteliktedir.

Hububat ve bakliyat üretimi 1840-1845 yılı kayıtlarında mezru (ekili) tarla adı altında genel olarak verilmiş olup mahalle ve köylerin vermekle yükümlü oldukları oşür miktarlarından hangi mahalle ve köylerde üretimin yoğun veya az yapıldığını kestirmek nispeten mümkündür. Söz konusu oşür alınan hububat ve bakliyat miktarlarının 10 ile

¹²⁵² Toklular Mahallesi'nden Hakkı oğlu Salih Çavuş'un vefatıyla tutulan terekesinde 2 saban ve demiri ile 1 kağnı kaydedilmiştir, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d**, 1245, 14-15/27, (1 Recep 1330-16 Haziran 1912).

¹²⁵³ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.467.

¹²⁵⁴ Cuinet, **a.g.e.**, s.118; Teke Sancağı içinde Elmalı'nın buğday üretiminde ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. 1810 yılında Osmanlı Devleti'nin Teke Sancağı'ndan satın alacağı 7010 kile buğdayın 1000 kilesi Elmalı'dan, 1000 kilesi Antalya'dan, 1040 kilesi ise Serik'ten karşılanmıştır. En az talebin olduğu kaza 300 kile ile Kızılkaya'dır, bkz. Serap Sarıhan, **I Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başında Antalya'nın Sosyo-Ekonomik Profili**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2003, s.170.

¹²⁵⁵ Kazada fasulye üretimiyle ilgili pek bilgi bulunmamakla birlikte 1913 yılında Elmalı'da kilesi 5 kuruş 35 paradan kıymetlenirilmiş, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d**, 1245, 32/63, (1 Rebi'ü'l-evvel 1331-8 Şubat 1913).

çarpımından elde edilen rakamlar üretimin gerçek miktarlarına yakın oranları yansıtmaktadır.¹²⁵⁶

1845 yılında Elmalı mahallelerinde hububat ve bakliyat üretiminin oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. 1845 yılında Elmalı'da hububat ve bakliyat öşrü verilerinin yer aldığı Tablo 3.1'dende anlaşılacağı üzere toplam 25 mahalleden 17'sinde hububat öşrü veren hane sayısının en çok olduğu mahalle *Karyağdı Mahallesi*'dir. *Nazırlar* ve *Eğrekler* mahalleleri kayıtlarına ulaşılammakla birlikte diğer mahallelerde toplam 60 hanenin 5435 kile hububat üretimi gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. *Rum Mahallesi*'nde hububat üretimine tesadüf edilmezken *Ermeni Mahallesi*'nde sadece bir hanede 275 kile hububat üretimi görülmektedir. Bakliyatlardan sadece nohut ekimi yapan *Küçükler Mahallesi*'ndeki 1 hanenin öşür miktarı ise 10 kileyi geçmemektedir.

Elmalı'nın köylerine gelindiğinde en çok hububat ve bakliyat üretimi yapılan köyler *Semayük* başta olmak üzere *Müğren* ve *Subaşı* köyleridir. En az üretim yapılanlar ise *Avlan Çiftliği* ve *Dire*'dir. Üretimin az olduğu *Avlan Çiftliği* ve *Dire*'nin hane sayıları da oldukça düşüktür. Hanelerin %90'ının (117 haneden 105'i) hububat ve bakliyat tarımı yaptığı *Semayük Köyü*'nde 16.050 kile ürün elde edilmektedir. *Müğren Köyü*'nün %100'ü, *Subaşı Köyü*'nün ise %92'sinin ekili tarım yaptığı görülür. 1845 yılında Elmalı köylerinde hububat ve bakliyat tarımı yapan 1087 hane, 145.410 kile hububat üretimi yapmıştır.

3.1.2.1. Buğday Üretimi

Hububat üretimi içinde ilk sırada buğday yer almaktadır. Başta temel gıda maddesi olan ekmek olmak üzere çeşitli gıda maddelerinin de ham maddesi olarak kullanılması, buğdayın değerini ve stratejik önemini arttıran özelliklerden olmuştur.¹²⁵⁷ Örneğin uzun süre bayatlamadan kalabilen ve savaş, kıtlık gibi durumlarda tüketilen peksimetin hammadesi buğdaydır. XIX. yüzyılda birçok savaşa giren Osmanlı, buğday üretiminin yoğun olduğu bölgelerden ordu için peksimet yapılıp gönderilmesini istemiştir. Nitekim 1840 yılında *Berriyetüşşam* taraflarında bulunan Osmanlı ordusu için imal edilmesi istenen peksimetin Antalya, Burdur ile Elmalı ve çevresinden acilen gönderilmesi hususunda muhassıl, naib ve müftülere emir verilmiştir.¹²⁵⁸

¹²⁵⁶ Öşür vergisi, üretimi yapılan üründen 1/10 nispetinde alınan kısmı ifade ettiğinden temettuat kayıtlarında yer alan kile ve öşür miktarları 10 ile çarpılarak gerçek üretim verilmeye çalışılmıştır.

¹²⁵⁷ Selahittin Özçelik, *XIX. Yüzyılda Honaz Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat*, (Temettuat Defterlerine Göre), Fakülte Kitabevi, Isparta, 2005, s.79.

¹²⁵⁸ BOA., MŞH.SŞC.d., 1166, no.98, (25 Şevval 1256-20 Aralık 1840).

Osmanlı resmî kayıtlarına *hınta* adıyla yansıyan buğday, 1845 yılında Elmalı mahallelerinin 17'sinde ve 54 hane tarafından üretimi yapılan bir hububat ürünüdür. Elmalı'da, en çok üretim oranına sahip mahalleler *Tatlılar* ve *Karyağdı*'dır. *Karyağdı Mahallesi*'nde 7 hanede, 520 kile buğday, *Tatlılar Mahallesi*'nde ise 7 hanede, 390 kile buğday elde edilmektedir. Buğday üretiminin en az görüldüğü mahalleler ise *Külahcılar* ve *Toklular*'dır. Her iki mahallede de birer hanede görülen buğday üretimi her biri için 20 kiledir. 17 mahallede toplam 3540 kile buğday üretimi gerçekleştirilmiş olup bunun 215 kilesi *Ermeni Mahallesi*'ne aittir. Rum Mahallesi'nde ise buğday üretimi yapan haneye rastlanmamaktadır.

1845 yılında Elmalı'nın 36 köyünde 85.940 kile buğday üretilmektedir. Elmalı'da en çok buğday üretiminin yapıldığı köy, 11.285 kile ile *Semayük*'tür. Onu 6445 kile üretim ile *Müğren* takip etmektedir. En az buğday üretimine sahip köyler arasında ilk sırada 325 kile ile *Avlan Çiftliği* gelmektedir. *Karamık* 485 kile ile en az buğday üretiminin yapıldığı yerlerdendir.

Elmalı'nın mahalle ve köylerinde görülen toplam buğday miktarı 1845 yılı için 89.480 kiledir ve hububat türleri içinde en fazla üretilen tahıl türüdür. Elmalı merkezde üretilen buğday %4 iken köylerde bu oran %96'ya ulaşmaktadır. XX. yüzyıl başında da durum değişmemiş Elmalı'da 120 bin kile üretim ile buğday üretimi artarken yetiştirilen ürünler içerisinde yine ilk sırayı almıştır.¹²⁵⁹

Elmalı'da 1845 yılında buğdayın kilesinden 10 kuruş öşür alınmaktadır. XX. yüzyıl başında buğdayın kile başına çok farklı fiyatlar biçildiğine şahit olunmaktadır. Örneğin 1913 yılında 1 kile buğday 4 kuruş 35 para¹²⁶⁰, 5 kuruş 36 para¹²⁶¹, 6 kuruş¹²⁶², 8 kuruş 14 para¹²⁶³ gibi farklı fiyatlardan işlem görmüştür. Bu farklılık buğdayın kalitesine göre olsa gerektir.

3.1.2.2. Arpa Üretimi

Buğdaydan sonra en fazla üretim ve tüketimi yapılan hububat türü arpadır. Arpadan harman sonrası elde edilen saman kış mevsiminde hayvan yemi olarak kullanıldığı gibi zorunlu durumlarda arpa, buğdayın yerine ekmek yapımında da kullanılmıştır.¹²⁶⁴

Elmalı'da buğdaydan sonra en çok üretimi yapılan hububat türünün arpa olduğu ve daha çok *şair* adıyla kayıtlara geçtiği görülmektedir. 1845 yılında 17 mahallede 46 hane toplam

¹²⁵⁹ KVS., 1322, Def'a 29, s.163.

¹²⁶⁰ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 32/63, (1 Rebi'ü'l-evvel 1331-8 Şubat 1913).

¹²⁶¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 84-86/221, (3 Recep 1331-8 Haziran 1913).

¹²⁶² BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 103-104/251, (18 Zilkade 1331-19 Ekim 1913).

¹²⁶³ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 104-105/252, (25 Şaban 1331-30 Temmuz 1913).

¹²⁶⁴ Özçelik, a.g.e., s.88.

1070 kile arpa üretimi yapmaktadır. Bunun 60 kilesi *Ermeni Mahallesi*'ne aittir. En çok arpa üretiminin görüldüğü mahalle 8 hanede 225 kile ile *Karyağdı Mahallesi*'dir. En az üretime sahip mahalleler ise *Külahcılar* ve *Toklular*'dır. Her iki mahallede de birer hanede görülen arpa üretimi her biri için 5 kileden ibarettir.

Elmalı Kazası'nın köylerindeki arpa üretimi 43.395 kiledir. Arpanın en çok üretildiği köy 4745 kile ile *Subaşı*'dir. Yine arpa üretiminin yoğun olarak yapıldığı ikinci köy, 4215 kile üretim ile buğday üretiminde ilk sırada yer alan *Semayük*'tür. Kazada en az arpa tarımının yapıldığı köyler ise 105 kile ile *Avlan Çiftliği*, ardından 220 kile ile *Dire*'dir.

Elmalı Kazası'nın mahalle ve köylerinde elde edilen toplam arpa miktarı 44.465 kiledir. Bu verilere göre Elmalı mahalleleri arpa üretiminde %2'lik bir paya sahipken, köylerinde bu oran %98'e çıkmaktadır. XX. yüzyıl başında Elmalı'da arpa üretiminin arttığı görülür. 1906 yılı verilerine göre 100 bin kile üretim yapılan arpanın, buğdaydan sonra ekimi yapılan ikinci ürün olduğu anlaşılmaktadır.¹²⁶⁵

1845 yılında Elmalı'da arpadan kile başına alınan öşür miktarı 6 kuruştur. 1913 yılında 1 kile arpa 2,5 kuruş¹²⁶⁶, 3,5 kuruş¹²⁶⁷, 4 kuruş 6 para¹²⁶⁸ gibi farklı fiyatlardan işlem görmüştür. Bu farklılık da buğdayda olduğu gibi ürünün kalitesine bağlı olmalıdır.

3.1.2.3. Melez Üretimi

Melaz veya *melez* Denizli ve çevresi ile Burdur civarında hasat sonunda buğday, arpa, çavdar, yulaf gibi hububat ürünlerinden, harmandan arta kalan ve birlikte toplanan tahıl karışımına verilen isimdir.¹²⁶⁹ Elmalı'da da yoğun olarak görülen melezin aynı anlamı taşıdığı düşünülmektedir. 31 köyde ve 192 hanede elde edilen toplam melez miktarı 6470 kiledir. En çok melezin elde edildiği köy 735 kile ile *Ovacık*'tır. Onu 680 kile ile *Yuva Köyü* takip etmektedir. *Kızılca*, *Geçmen*, *Yazı Çiftliği*, *Avlan Çiftliği*, *Beyler Çiftliği*, *Çiftlik-i Cedit* ve *Kuz* isimindeki köy ile çiftliklerde melez üretimine rastlanmamaktadır. Elmalı'daki melez tarımının %95'i köylerde yapılmaktadır.

Elmalı merkezde ise sadece *Külahcılar*, *Nacaklar Maa Kazancılar*, *Tatlılar*, *Musa Efendi* ve *Kabmescid* isimlerindeki 5 mahallede tespit edilen melez miktarı 315 kiledir. Bu mahallelerden en çok melezin elde edildiği mahalle 120 kile ile *Tatlılar*'dır. En azı ise 25 kile ile *Külahcılar*'dır. Bu verilere göre tüm kazadaki melez miktarı 6780 kiledir.

¹²⁶⁵ KVS., 1322, Def'a 29, s.163.

¹²⁶⁶ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 84-86/221, (3 Recep 1331-8 Haziran 1913).

¹²⁶⁷ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 103-104/251, (18 Zilkade 1331-19 Ekim 1913).

¹²⁶⁸ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 104-105/252, (25 Şaban 1331-30 Temmuz 1913).

¹²⁶⁹ Özçelik, a.g.e., s.76.

1845 yılında Elmalı'da melezden kile başına alınan öşür miktarı 6 ila 8 arasında değişmekle birlikte 1913 yılında melezin değeri 4 kuruş 5 para¹²⁷⁰, 4,5 kuruş¹²⁷¹ ve 5 kuruş¹²⁷² gibi kalitesine göre değişen fiyatlar taşımaktadır.

3.1.2.4. Darı ve Mısır Üretimi

Buğday ve arpadan sonra Elmalı'da tarımı yapılan başlıca hububat türü *mısır* ile aynı familyadan olan ve *erzen* adıyla da anılan *darı*dır. Ayrıca *kumdarı* denilen darı türü de Elmalı köylerinde yetiştirilen bir mahsûldür. Mısırın da *kokoroz* adı verilen ve *koçanı*yla beraber *mısır buğdayı* anlamına gelen çeşidinin Elmalı'da yetiştirildiği görülmektedir. Mısır ve darı, ziraatının kolay olması nedeniyle tercih edilen bir üründür. Hem yiyecek hem de hayvan yemi olarak kullanılmaktadır.

Sulak yerlerde ekilen ve yılda üç kez suya ihtiyaç duyan mısır, daha çok yaylalara, senede 5-6 kez sulanan darı ise susam gibi sahil tarlalarına ekilmektedir. Yaylalardaki mısır tarlaları Gömbe Çayı ile Karageçit Nehri'nden; sahildeki darı tarlaları ise Tatlı Çay ve Gökso Çayı'ndan sulanmıştır.¹²⁷³

Elmalı mahallelerinde hiç rastlanmayan mısır ve darı üretimi köylerden ise sadece 16'sında görülmektedir. En çok üretimin başta *Tekke*, *Subaşı* ve *Çitlik-i Cedit*'de yapıyor olması, bu hububat türünün sulak yerlerde yetiştirildiğini teyit etmektedir. Tekke Köyü'nde 890 kile mısır üretildiği anlaşılmaktadır. Köylerden elde edilen toplam miktar 3815 kiledir.¹²⁷⁴

1845 yılında kilesinden 6 ila 8 kuruş öşür alınan darı ve mısırın 1913 yılındaki değeri 2 kuruş 20 para¹²⁷⁵, kum darının ise 4 kuruş 6 paradır¹²⁷⁶.

3.1.2.5. Yulaf Üretimi

Daha çok hayvan yemi olarak kullanılan yulaf, serin iklim tahılıdır ve resmî kayıtlara *alef* adıyla yansımıştır. Elmalı mahallelerinde üretimi görülmeyen bu tahıl türü, köylerden de sadece *Karamık*, *Imırcık*, *Tekke* ve *Subaşı* köylerinde az miktarda ve birer hane tarafından yetiştirilmektedir. En çok ürün elde edilen köy 50 kile ile *Imırcık*'tır. En az ise 15 kile ile

¹²⁷⁰ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 32/63, (1 Rebi'ü'l-evvel 1331-8 Şubat 1913).

¹²⁷¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 103-104/251, (18 Zilkade 1331-19 Ekim 1913).

¹²⁷² BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 104-105/252, (25 Şaban 1331-30 Temmuz 1913).

¹²⁷³ KVS., 1332, Def'a 30, s.467.

¹²⁷⁴ XX. yüzyıl başında bilhassa mısır üretiminde bir hayli artış gözlemlenmektedir. Elmalı'da mısır üretimi 65 bin kileye çıkarken darı üretimi 5 bin kiledir. 1845 yılına göre arada oluşan afakî fark 1906 yılı bilgilerinin verildiği kaynağın Finike Nahiyesi'nin de dahil olduğu toplam rakamı vermesinden kaynaklanmış olabilir, bkz. KVS., 1322, Def'a 29, s.163.

¹²⁷⁵ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 32/63, (1 Rebi'ü'l-evvel 1331-8 Şubat 1913).

¹²⁷⁶ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 104-105/252, (25 Şaban 1331-30 Temmuz 1913).

Subaşı'dir. 1845 yılında yulaftan kile başına alınan öşür miktarı 6 kuruşken 1913 yılında fiyatının 2,5 kuruş¹²⁷⁷ olduğu tespit edilmektedir.

3.1.2.6. Burçak Üretimi

Baklagiller familyasından olan burçak, çevreye kolay uyum sağlayabilen bir yem bitkisidir. Kuraklığa karşı dayanıklı oluşu nedeniyle tercih edilen bir mahsüldür.¹²⁷⁸

Elmalı'nın mahallelerinde üretimi yapılmayan burçak, 27 köyde yetiştirilmektedir. En çok burçak üretimi yapılan köy 335 kile ile *Ovacık Köyü*'dür. Ardından 200 kile üretimle *Eymir* gelmektedir. Köylerde toplam 147 hanede üretilen burçak miktarı 1640 kiledir. 1906 yılında Elmalı Kazası'nda burçak üretimi artmış ve 7500 kile üretim yapılmıştır¹²⁷⁹.

Burçaktan kile başına alınan öşür miktarı 1845 yılında 6 kuruş olup sonraki yıllarda değeri hakkında bir bilgiye rastlanmamaktadır.

3.1.2.7. Nohut Üretimi

Mercimekle birlikte en eski kültür bitkilerinden biri olan nohudun, %85'i insan gıdası, kalanı hayvan yemi olarak tüketilmektedir. Kuraklığa en dayanıklı bitkilerden biridir.¹²⁸⁰ Elmalı'da tarımı yapılan baklagillerin başında gelmektedir. Elmalı'da uzun yıllardır leblebiciliğin meşhur olması, yetiştirilen nohudun kazada değerlendirildiğinin göstergelerindedir. Merkezde sadece Küçükler Mahallesi'nde 1 hane tarafından yapılan nohut üretiminin miktarı 10 kiledir. Köylerin ise 24'ünde nohut üretimi yapılmaktadır. En çok nohut üretilen köy 975 kile ile *Müğren*'dir. En az nohudun üretildiği köy ise 10 kile ile *Geçmen*'dir. Toplam 376 hanenin nohut tarımı yaptığı Elmalı'da 7335 kile nohut üretilmektedir. 1906 yılına gelindiğinde Elmalı Kazası'nda 7 bin kile ile nohut üretiminin düştüğü görülmektedir¹²⁸¹.

1845 yılında nohuttan alınan öşür miktarı kile başına 10 kuruştur. 1913 yılında fiyatı 5 kuruş 5 paradır¹²⁸².

¹²⁷⁷ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 103-104/251, (18 Zilkade 1331-19 Ekim 1913).

¹²⁷⁸ Abdullah Özköse, **Burçak (*Vicia ervilia* (L.) Willd.)'ta Ekim Zamanının Verim ve Verim Öğeleri Üzerine Etkisi**, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarla Bitkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003, s. 3.

¹²⁷⁹ KVS., 1322, Def'a 29, s.163.

¹²⁸⁰ Ahmet Gökkuş vd., **Tarla Bitkileri**, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Erzurum, 1998, s.172.

¹²⁸¹ KVS., 1322, Def'a 29, s.163.

¹²⁸² BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 32/63, (1 Rebi'ü'l-evvel 1331-8 Şubat 1913).

3.1.2.8. Mercimek Üretimi

Elmalı'da mercimek ekimi yapıldığı bilinmekle birlikte 1845 yılında mahallelerde görülmeyen mercimek üretimine sadece bir köyde tesadüf edilmektedir. Karamık Köyü'nde sadece bir hanede görülen mercimek üretimi 5 kile olup çok cüzî bir miktardır.

1906 yılında muhtemelen Finike Nahiyesi verilerinin de dahil edildiği kayıtlardan Elmalı Kazası'ndaki mercimek üretiminin 1500 kile olduğu öğrenilir.¹²⁸³ 1845 yılında mercimekten alınan öşür miktarı kile başına 6 kuruştur.

3.1.3. Tütün Tarımı

Kökünü And dağlarının etekleri olan tütün, XVI. yüzyılda Avrupa'ya, XVII. yüzyılın başlarında da deniz yoluyla İstanbul'a girmiştir. Avrupa ve Osmanlı topraklarında kimi zaman yasaklansa da bu keyif veren bitkinin tüketimi ve üretimi engellenememiş, ilerleyen yıllarda Avrupa pazarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Osmanlı tütünü ithalatta önemli bir yere sahip olmuştur.¹²⁸⁴ Tütün, Osmanlı resmî kayıtlarında daha çok *duhan* şeklinde geçmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun iklim ve toprakları tütün yetiştiriciliği için çok elverişlidir. Elmalı, XIX. yüzyılda tütün yetiştiriciliği yapılan kazalardan biridir. Elmalı mahallerinden 1844-1845 yıllarında Nuhtar Mahallesi'nde 2, Hanedanlar Mahalle'sinde 1 hanenin toplam 1,5 dönüm duhan tarlasından 310 kuruş hasılat elde ettikleri anlaşılmaktadır.

1844-1845 yılı kayıtlarından *Müğren, Söğle, Ovacık, Çiftlik-i Cedit, Avlan Çiftliği, Bayındır, Yazı Çiftliği, Karaköy, Dire, Geçmen* ve *Semayük* köyleri dışındaki tüm köylerde az veya çok duhan tarımı yapılmaktadır. Duhan tarımının yapıldığı görülen 23 köyde toplam 210,5 dönümden 1844-1845 yıllarında toplam 42.065 kuruş hasılat elde edilmiştir. Duhan tarımının en yoğun görüldüğü köy *Yuva*'dır. 46 hanede 54 dönüm duhan tarlasından 9330 kuruş hasılat sağlanmıştır. Ancak aynı köyde öşür veren hane sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. 76 haneden toplanan öşür miktarı 768 kuruştur. Kaydedilmeyen bu duhan tarlalarının mezru tarla içerisinde değerlendirilmiş olması muhtemeldir.

Duhan tarımı yapan köyler arasında en az paya sahip köy ise 0,5 dönüm ve 100 kuruş hasılat ile *Çuğun*'dur. 1845 yılında duhanın 1 kıyyesinden 5 kuruş öşür alınmaktadır. Elmalı Kazası'nda rastlanan tarla ve öşür miktarlarından, Elmalı'nın çoğu köyünde duhan tarımının yapıldığını söylemek mümkündür.

¹²⁸³ KVS., 1322, Def'a 29, s.163.

¹²⁸⁴ Gökuş, a.g.e., s.163; <http://www.tutunbirliigi.com/index.php/2013-01-08-23-19-01/tuetuenen-tarihi>.

3.1.4. Yonca Tarımı

Yonca, dünyada en çok yetiştirilen yem bitkisidir. Yem bitkilerinin kraliçesi olarak adlandırılan yonca, tarımı yapılan tüm yem bitkilerinden daha yüksek bir değere sahiptir¹²⁸⁵ ve Elmalı'da tarımı yapılan bitki çeşitlerinden biridir. Köylerden sadece *Subaşı Köyü*'nde 2 dönümde ekiminin yapıldığı anlaşılan yonca tarımından 1844-1845 yıllarında elde edilen hasılat 500 kuruştur. Sadece bu veri dışında köylerde yonca tarım ve öşrüne tesadüf edilmemektedir.

Mahallelerden *Cami-i Atik, Nacaklar Maa Kazancılar, İplikpazarı, Tahtamescid, Nuhlar, Hanedanlar, Musa Efendi, İmamlar, Toklular, Kabmescid, Karyağdı, Cami-i Cedit, Alamescid, Küçükler* ve *Ermeniyan*'da görülen yonca tarımını 63 hane, 59 dönümde yapmaktadır. 1844-1845 yıllarındaki toplam hasılat 23.343 kuruştur. Yonca tarımının yoğun olduğu mahalleler *Tahtamescid, Cami-i Atik* ve ardından *Ermeniyan*'dır. Tahtamescid Mahallesi'nde 9 hane, 7 dönüm yonca tarlasından 4860 kuruş hasılat sağlamaktadır. Cami-i Atik Mahallesi'nde 8 hane, 7 dönümden 4320, Ermeniyan Mahallesi'nde 5 hane 3,5 dönümden 3000 kuruş hasılat elde etmektedir. Yonca tarımının en az yapıldığı İmamlar Mahallesi'nde sadece bir hane 0,5 dönümde yapmış olduğu yonca tarımından 290 kuruş hasılat alınmaktadır. Bu mahallelerin 1845 yılında toplam ödedikleri yonca öşrü miktarı 369,5 kuruştur (bkz. Tablo 3.2).

3.1.5. Bostan Tarımı

Elmalı'nın daha çok köylerinde görülen bostan tarımı yaygın olarak kavun-karpuz yetiştiriciliğini ifade etmektedir. Tohumu Akşehir, Menemen, Rodos'tan getirilen ve *dülek* adı verilen yerli kavunla İstanköy, Tekfurdağı'ndan getirilen karpuz XIX. yüzyılda Elmalı'da sık rastlanan bostan çeşitleridir.¹²⁸⁶

Elmalı merkezde bostan tarımına sadece 4 mahallede tesadüf edilmektedir. Bunlar *Kabmescid, Karyağdı, Nuhlar* ve *Cami-i Atik* mahalleleridir. 1844-1845 yıllarında toplam 8 hanede 7,5 dönüm bostan tarlasından elde edilen hasılat 600 kuruştur. Bostan tarımının en çok yapıldığı mahalle *Karyağdı Mahallesi*'dir.

Köylerin ise 25'inde görülen bostan tarımında en çok paya sahip olanlar, 83 dönümle *Subaşı* ve 50,5 dönümle *Yalnızdam* köyleridir. En az paya sahip olan köy ise 1 dönümle *Ayvasıl*'dir. Köylerde toplam 439 hanenin 568 dönüm bostan tarlası bulunmakta olup 90.678,5 kuruş hasılat elde edilmektedir

¹²⁸⁵ <http://www.cukurovataem.gov.tr/?/yonca>.

¹²⁸⁶ KVS., 1332, Def'a 30, s.468.

1844-1845 yıllarında mahalle ve köylerde tarım yapılan toplam bostan tarlası 575,5 dönümdür ve elde edilen toplam gelir 9.1278,5 kuruştur (bkz.Tablo 3.2).

3.1.6. Bağcılık

Eski çağlardan beri buğday ve arpa yetiştiriciliği ile birlikte bağcılık da önemli bir yere sahip olmuştur. Kimi toplumlarda asma, özellikle şarap mistik bir anlam kazanmıştır. Anadolu’da ortaya çıkarılan arkeolojik buluntular ve metinler Anadolu bağcılığının sosyal ve ekonomik önemini ortaya koymaktadır.¹²⁸⁷ Elmalı’da Türklerin hâkimiyetiyle birlikte bağcılık devam etmiş, kazadaki gayrimüslim unsurlarla beraber, yörenin üzüm yetiştirilen az sayıdaki yerlerinden biri olan Elmalı Ovası’ndaki geniş üzüm bağlarında üretim yapılmıştır. Ancak kazada baskın olan Müslüman nüfus, Elmalı’da gayrimüslimlerin şarap üretimine izin vermemiştir.¹²⁸⁸

XIX. yüzyılda da bağcılık ve üzüm üretimi Anadolu’da yaygın olarak yapılmış, yetiştirilen meyveler içerisinde öne çıkmıştır. Çünkü üzüm yaş olarak tüketildiği gibi kurutup kışlık yiyecek olarak saklanmakta, kaynatılarak pekmez, pestil, sirke vb. ürünler elde edilmektedir. Bu ürünler Anadolu insanının vazgeçilmez temel gıdalarındandır.¹²⁸⁹

Elmalı’daki bağlar yoğun olarak güneyde bulunmaktadır.¹²⁹⁰ Bağcılık yapılan en meşhur bağlar *Döngel, Kızıltemeller, Kirazlı Sokak, Beş Sarıklar, Yenibağlar, Kocabağlar* gibi mevkilerdir.¹²⁹¹ Diğer taraftan Elmalı merkezde XX. yüzyılın hemen başında *Afşar Bağları, Yuva Bağları, Manastır Bağları* ile Tekke Köyü yakınlarında *Tekke Bağları* da bulunmaktadır.¹²⁹²

Elmalı’nın geniş üzüm bağlarında *dimlit, Şam üzümü, kadın parmağı, Burdur dimlidi, inek memesi, rezaki, tilkikuyruğu* ve *kınalı* gibi birçok üzüm çeşidi yetiştirilmektedir.¹²⁹³ Bunlara ilave olarak Elmalı’da *tengömlek* ve *acı kara* isimlerinde üzüm çeşitleri de bulunmaktadır.¹²⁹⁴

¹²⁸⁷ Asmanın kökeni ve tarihçesi hakkında bkz. Hasan Çelik vd., **Genel Bağcılık**, Sunfidan A.Ş. Mesleki Kitaplar Serisi: 1, Ankara, 1998, 1-4.

¹²⁸⁸ Spart-Forbes, **a.g.e.**, s.170.

¹²⁸⁹ İbrahim Solak, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Meyve ve Sebze Üretimi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s.24, Güz 2008, s.224.

¹²⁹⁰ Ekiz, **a.g.e.**, s.9; Davis, **a.g.e.**, s.187; Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.304.

¹²⁹¹ “Tepecik, Abdurrahman, Kınalı, Elmalı Ayağı” bağcılık yapılan diğer mevkilerdir, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, s.1-94.

¹²⁹² Temettuat kayıtlarında geçmeyen bu bağlar Kiepert ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde kayıtlı askerî haritalarda görülmektedir, bkz. Richard Kiepert, **Karte von Kleinasien**, D.II. Adalia, Dietrich Reimer (Ernst Vohsen), Berlin, 1902-1906; **BOA., HRT.**, 2564, (H.1328/M.1910-1911); Manastır bağlarının olduğu yerde kimi haritalarda “Teke Bağları” adıyla kayıtlı bir bağa daha rastlanmaktadır, bkz. Harita Genel Müdürlüğü, **19109/1 Elmalı-Isparta-Burdur**.

¹²⁹³ **KVS.**, 1332, Def’a 30, s.468; Daha XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, Elmalı’da her türlü üzümün yetiştiğini, çınar, kavak ve karaağaçlara sarılmış 7 çeşit lezzetli üzüm olduğunu bildirmiştir, bkz. Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.304-305.

1845 yılında Elmalı merkezde bağa sahip olmayan mahalle yok gibidir. Köylerin de büyük bir çoğunluğu bağcılık yapmaktadır. 23 mahallede 676 hane bağcılıkla meşguldür. Köylerle kıyaslandığında %57'lik bir paya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Mahallelerin toplam bağ alanı 624,5 dönüm, 1844-1845 yıllarında elde edilen hasılat 198.367 kuruştur. En çok bağa sahip mahalleler *Cami-i Cedit* ve *Cami-i Atik* mahalleleridir. En az bağa sahip olanlar ise *Abdallar* ve *Rumiyan* mahalleleridir.

Elmalı'nın 25 köyünde görülen bağcılığın toplam 510 hanede ve 591 dönümde yapıldığı anlaşılmaktadır. 1844-1845 yılları hasılatı 108.756,5 kuruştur. Bağcılığın yoğun olarak yapıldığı köyler 183 dönümle *Yuva* ve 54,5 dönümle *Bayındır* köyleridir. En az bağa sahip köy ise 0,5 dönümle *Subaşı*'dir.

Mahalle ve köyler ortak değerlendirildiğinde toplam 1186 hanenin 1215,5 dönümde gerçekleştirdiği bağ yetiştiriciliğinden elde edilen gelir, 307.123,5 kuruştur (bkz.Tablo 3.2).

3.1.7. Bahçe Tarımı

Bahçe tarımına her türlü meyve ve sebze yetiştiriciliği girmekte ise de Elmalı'da kayıtlara geçirilmiş tarımsal faaliyetlerde meyve ve sebze tarımının ayrı değerlendirildiği, bahçe tarımının daha çok meyve tarımını karşıladığı, sebze tarımının *sebzevat* adı altında değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Bağ gibi dikili tarım alanlarından olan bahçe tarımının, Elmalı'da çok fazla bir paya sahip olduğu söylenemez. Bununla birlikte Elmalı'da birçok meyve türüne tesadüf edilmektedir. Örneğin Elmalı'da hemen hemen her çeşit armut yetiştirilmektedir. Yetiştirilen başlıca armut çeşitleri, *karyedi*, *şeker armudu*, *görisi(?)*, *içikara*, *küçük şeker*, *kuyulu armudu*, *sarıca armut* ve *güz armudu*'dur. Karyedi ve şeker armudu en lezzetli olanlarıdır. *Yaz* ve *güz elması* adıyla iki elma çeşidi vardır. Vişne, *yerli* ve *Kütahya vişnesi* olarak iki çeşittir. Bunların dışında kiraz, badem, ceviz, iğde, erik, tatlı erik, şeftali, limon, turunç, portakal, mandalina ve bergamut da bulunmaktadır. Finike'de limon ve portakal bahçelerinin ortalama genişliği 100 dönüm civarında olup az miktarda ihraç edilmektedir.¹²⁹⁵

Daha çok mahallelerde toplam 12 mahalle ve 30 hanede görülen bahçe tarımı 26,5 dönüm arazide yapılmakta olup 1844-1845 yıllarında elde edilen gelir 7720 kuruştur. *Kabmescid Mahallesi* 5 dönüm bahçe arazisi ile ilk sırada gelmektedir.

¹²⁹⁴ Çiftçi, **a.g.m.**, s.24.

¹²⁹⁵ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.468.

Söğle ve *Gilevği* köylerinin dışında ise bahçe tarımının yapıldığı köye rastlanmamaktadır.¹²⁹⁶ Bu iki köyden Gilevği, 9 hanenin 10,5 dönüm arazide gerçekleştirmiş olduğu bahçe tarımından 1350 kuruş hasılat sağlamaktadır. Mahalle ve köylerde 40 hanenin 38 dönümde yaptığı bahçe tarımından toplam 9260 kuruş gelir alınmaktadır (bkz.Tablo 3.2).

3.1.8. Sebze Tarımı

Sebzevat adıyla da anılan Elmalı'daki sebze tarlalarında daha ziyade ıspanak, bakla, fasulye, kabak, patlıcan, domates, lahana, biber, bamya, hıyar, maydanoz, yer elması, pancar, patates ve soğan sebzeleri yetiştirilmektedir.¹²⁹⁷

1844-1845 yıllarında köylerde rastlanmayan ve sadece *sebzevat* adıyla kaydedilen tarlalar, daha ziyade mahallelerde görülmektedir. Bu mahalleler Nacaklar Maa Kazancılar, İplikpazarı, Tahtamescid, Hanedanlar, İmamlar, Toklular, Savrıklar, Kabmescid, Karyağdı ve Cami-i Cedit'tir. Ekimin yapıldığı tarlanın büyüklüğü bakımından *Karyağdı Mahallesi* 6,5 dönümle ilk sırada yer alırken hasılat açısından 3 dönüm gibi daha az bir alandan elde edilen 1020 kuruşla *Toklular Mahallesi* öne geçmektedir. Ancak Toklular Mahallesi'nde kayıtlı bu 3 dönüm sebze tarlasının 1 dönüm ve 100 kuruşunun soğan tarımından elde edildiği görülmektedir. Geri kalan dönümlere ne ekildiği ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Sebze tarımının en az yapıldığı mahalle ise 0,5 dönümde 180 kuruş hasılatla *Nacaklar Maa Kazancılar'* dir.

Toplam 10 mahallede 23 hanenin sebze tarımıyla uğraştığı Elmalı'da 23,5 dönüm sebze tarlasından 1844-1845 yıllarında elde edilen gelir 4585 kuruştur (bkz. Tablo 3.2).

¹²⁹⁶ Ayvasıl ve Eskihisar köylerinde bahçe tarımına rastlanmamakla birlikte sadece birer haneden bahçe öşrü alınması, bu iki köyde de az miktarda bahçe tarımı yapıldığını göstermektedir, bkz. **BOA.**, **ML.VRD.TMT.d.**, 9946, s.3; **BOA.**, **ML.VRD.TMT.d.**, 9984, s.15.

¹²⁹⁷ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.468.

Tablo 3.1 1845 Yılında Elmalı'da Hububat Ve Bakliyat Öşür Verileri¹²⁹⁸

Mahalleler	Buğday			Arpa			Melez			Nohut			Burçak			Yulaf			Mısır/Darı		
	Hane	Kile	Öşür	H.	Kile	Öşür	H.	Kile	Öşür	Hane	Kile	Öşür	H.	Kile	Öşür	H.	Kile	Öşür	H.	Kile	Öşür
Cami-i Atik	3	32,5	325	2	8	48	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Pınarbaşı Maa Karapınar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Külahcılar	1	2	20	1	0,5	3	1	2,5	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nacaklar Maa Kazancılar	6	26,5	265	3	4	24	3	8	64	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İplikpazarı	1	5	50	1	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tahtamescid	1	12	120	1	3	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nuhtar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tatlılar	7	39	390	4	10	61	2	12	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hanedanlar	4	22	220	3	4	24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Musa Efendi	5	35	350	4	10,5	63	1	5	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İmamlar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuşakçılar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Abdallar	5	33	335	5	8,5	51	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toklular	1	2	20	1	0,5	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Savıklar	3	16	160	4	10,5	63	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Selamlar	1	10	100	1	3	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kabmescid	6	31,5	315	5	9,5	57	1	4	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karyağdı	7	2	520	8	22,5	135	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cami-i Cedit	1	11	110	1	3	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Alamescid	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹²⁹⁸ “Eğrekler ve Nazırlar” mahalleleri ile “Bucak, Macun, Çobanisa ve Kortan” köylerinin 1845 yılı kayıtları bulunamadığından Tabloya dahil edilmemiştir.

Küçükler	1	3	30	1	1,5	9	-	-	-	1	1	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rumiyan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ermeniyan	1	21,5	215	1	6	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	54	354	3545	46	107	649	8	31,5	254	1	1	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Köyler	Buğday			Arpa			Melez			Nohut			Burçak			Yulaf			Mısır/Darı		
	H.	Kile	Hsl.	H.	Kile	Hsl.	H.	Kile	Hsl.	H.	Kile	Hsl.	H.	Kile	Hsl.	H.	Kile	Hsl.	H	Kile	Hsl.
Eymir	2	252	2520	2	146	895,5	3	6,5	5	25	29	290	23	20	131,5	-	-	-	-	-	-
Ayvasıl	9	231,5	2320	13	42,5	255	4	13	105	8	15,5	55	1	1	6	-	-	-	-	-	-
Yalnızdam	24	323,5	3240	20	75	453	1	4,5	35	-	66,5	670	5	2,5	15	-	-	-	-	-	-
Düden	22	164,5	1643,5	21	73	438	3	14	112	5	10	99	6	3,5	21	-	-	-	-	-	-
Karamık	12	48,5	485	11	45	270	1	3,5	27	9	6	60	5	5	30	1	2	12	11	41	246
Semayük	105	1128,5	11.285	100	421,5	2225	10	38,5	307	3	15	150	3	1,5	9	-	-	-	-	-	-
Imırcık	28	282	2820	26	124	744	5	11,5	92	15	47,5	295	2	2	12	1	5	30	-	-	-
Kızılca	36	210,5	2105	36	188	1149	-	-	-	7	19	192	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kışla	30	212,5	2125	30	162	972	7	24,5	196	-	-	-	7	10	60	-	-	-	-	-	-
Salur	22	157	1570	22	97	582	4	12	96	1	1,5	15	2	4	24	-	-	-	9	23	138
Geçmen	11	73,5	735	12	39	232	-	-	-	1	1	10	1	1	6	-	-	-	-	-	-
Tekke	20	311,5	3115	20	232	1392	3	11	88	-	-	-	-	-	-	1	2	12	17	89	535
İlyığı	16	148,5	1485	13	47,5	285	8	32	256	-	-	-	2	6	36	-	-	-	-	-	-
Dire	9	83	830	8	22	132	3	4	32	-	-	-	1	2	12	-	-	-	-	-	-
Çuğun	31	440,5	3235	31	105,5	579	2	8,5	68	7	8,5	85	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Karaköy	26	257,5	2575	26	110	600	6	23,5	184	13	31,5	315	2	4	24	-	-	-	2	4	24
Tavıllar	41	289	3665	35	161	969	7	15	112,2	5	8	80	7	4,5	27	-	-	-	6	7	42
Yazı Çiftliği	10	70,5	705	10	57,5	345	-	-	-	-	-	-	1	2	12	-	-	-	6	18	108
Bayındır	41	303,5	3035	43	172,5	1034	12	46,5	376,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Güğü	22	65,5	655	18	49	294	1	1	8	3	3	30	-	-	-	-	-	-	2	8,5	51
Avlan Çiftliği	5	32,5	325	5	10,5	63	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eskihisar	33	179,5	1795	27	113,5	693	12	45	360	-	-	-	2	2,5	15	-	-	-	9	24	148
Beyler Çiftliği	14	106,5	1065	14	102,5	615	-	-	-	3	5	50	1	3	18	-	-	-	1	1	6
Çiftlik-i	18	148	1447	18	109	663	-	-	-	1	4	40	-	-	-	-	-	-	17	61	356

Cedit																					
Mümür	14	136	1360	13	63	384	2	16,5	123,5	4	5,5	55	1	6	1,5	-	-	-	-	-	-
Subaşı	55	385,5	3835	57	474,5	2896	15	67	339,5	16	28,5	285	4	4,5	27	1	1,5	6	33	64	394,5
Söğle	39	377	3770	32	126,5	779	1	1	8	9	24	240	4	8	48	-	-	-	-	-	-
Ovacık	34	138,5	1385	33	149	904	23	73,5	570	-	-	-	28	33,5	201	-	-	-	-	-	-
Mursal	13	83	830	13	66	396	1	5	40	3	8,5	85	-	-	-	-	-	-	4	5	30
Yuva	90	447	4470	70	152,5	921	24	68	540	8	11,5	111	7	7	42	-	-	-	10	20,5	125
Mügren	68	644,5	6445	62	308	1860	11	40,5	303,5	48	97,5	936	5	9	54	-	-	-	-	-	-
Gilevği	37	297	2970	35	135,5	819	8	24,5	198	14	10	100	5	4	24	-	-	-	1	1,5	9
Dere	24	120,5	1205	20	43,5	261	11	21	164	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	12,5	75
Serkiz	25	213	2122	23	50,5	297	3	14	104,5	3	6	60	19	16	100,5	-	-	-	-	-	-
Kuz	16	96,5	965	15	27,5	168	-	-	-	7	7,5	5	1	0,5	3	-	-	-	1	1,5	9
Pirhasanlar	11	135,5	1355	11	37,5	237	1	1,5	11	-	-	-	2	1	6	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	1053	8594	85492,5	975	4339,5	25801,5	192	647	4866,7	228	470	4483	147	164	965,5	4	10,5	60	135	381,5	2296,5
KAZA GENEL TOPLAM	1107	8948	89037,5	1021	4446,5	26450,5	200	678,5	5120,7	229	471	4493	147	164	965,5	4	10,5	60	135	381,5	2296,5

Kaynak: BOA.ML.VRD.TMT.d., 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006, 9945, 9946, 9948, 9949, 9950, 9951, 9952, 9953, 9954, 9955, 9959, 9963, 9966, 9967, 9969, 9970, 9972, 9973, 9975, 9976, 9977, 9978, 9982, 9984, 9985, 9988, 9990, 9991, 9993, 9994, 9995, 9997, 9999, 10001, 10003, 10004, 17725.

Tablo 3.2 1845 Yılında Elmalı'da Bağ-Bahçe-Bostan-Duhan-Yonca-Sebze Tarımı Verileri¹²⁹⁹

MAHALLELER	Bağ			Bahçe			Bostan			Duhan			Yonca			Sebze		
	H	Dnm.	Hsl.	H	Dnm.	Hsl.	H	Dnm.	Hsl.	H	Dnm.	Hsl.	H	Dnm.	Hsl.	H	Dnm.	Hsl.
Cami-i Atik	83	68	25.740	-	-	-	1	1	150	-	-	-	8	7	4320	-	-	-
Pınarbaşı Maa Karapınar	13	9,5	2845	1	0,5	140	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Külahçılar	33	34,5	6100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nacaklar Maa Kazancılar	18	13	3160	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2,5	580	1	0,5	180
İplikpazarı	14	10	5315	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	750	2	1,5	725
Tahtamescid	64	52,5	25.865	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	7	4860	3	2	640
Nuhlar	32	30,5	9255	-	-	-	2	1,5	95	2	1	250	6	5,5	920	-	-	-
Tatlılar	27	19,5	10.435	2	1,5	775	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hanedanlar	17	17	3305	2	3	570	-	-	-	1	0,5	60	3	3	1400	1	1	180
Musa Efendi	17	16,5	6005	3	4	1475	-	-	-	-	-	-	1	1,5	500	-	-	-
İmamlar	22	24	4827	2	3	700	-	-	-	-	-	-	1	0,5	290	1	1	110
Kuşakçılar	23	24,5	8130	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Abdallar	1	0,5	110	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toklular	41	47,5	10.935	3	1,5	385	-	-	-	-	-	-	3	5,5	1100	4	3	1020
Savırlar	14	12,5	3970	1	0,5	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1,5	550
Selamlar	10	6	3080	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kabmescid	34	34,5	8545	6	5	1170	1	1	85	-	-	-	6	6	1310	4	4	330
Karyağdı	49	48,5	12.360	3	3	805	4	4	270	-	-	-	5	3,5	658	4	6,5	620
Cami-i Cedit	71	71,5	19.340	5	3,5	1020	-	-	-	-	-	-	7	5,5	1935	2	2,5	230
Alamescid	33	28	6880	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3	490	-	-	-

¹²⁹⁹ “Eğrekler ve Nazırlar” mahalleleri ile “Bucak, Macun, Çobanisa ve Kortan” köylerinin 1845 yılı kayıtları bulunamadığından Tabloya dahil edilmemiştir.

Küçükler	40	39	13.445	1	0,5	130	-	-	-	-	-	-	4	4	1230	-	-	-
Rumiyan	5	4	1280	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ermeniyan	15	13	7440	1	0,5	500	-	-	-	-	-	-	5	3,5	3000	-	-	-
TOPLAM	676	624,5	198.367	30	26,5	7720	8	7,5	600	4	1,5	310	63	59	23.343	23	23,5	4585
KÖYLER	Bağ			Bahçe			Bostan			Duham			Yonca			Sebze		
	H	DNM.	HSL.	H	DNM.	HSL.	H	DNM.	HSL.	H	DNM.	HSL.	H	DNM.	HSL.	H	DNM.	HSL.
Eymir	8	8,5	1860	-	-	-	22	24	4910	4	4	945	-	-	-	-	-	-
Ayvasıl	12	17	3320,5	-	-	-	1	1	305	6	5	593	-	-	-	-	-	-
Yalnızdam	19	17	3630	-	-	-	24	50,5	7275	2	1	130	-	-	-	-	-	-
Düden	-	-	-	-	-	-	15	15	2130	2	1	130	-	-	-	-	-	-
Karamık	-	-	-	-	-	-	10	11	1220	9	4,5	1240	-	-	-	-	-	-
Semayük	42	42	3569	-	-	-	53	43	2510	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Imırcık	6	4	895	-	-	-	30	70	14070	24	19	4380	-	-	-	-	-	-
Kızılcı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kışla	32	42,5	7345	-	-	-	10	13	1400	3	1,5	355	-	-	-	-	-	-
Salur	22	20,5	4880	-	-	-	14	21	3410	22	20	6160	-	-	-	-	-	-
Geçmen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tekke	40	43	13.877,5	-	-	-	36	39,5	5335	37	28,5	6635	-	-	-	-	-	-
İlyığı	7	6,5	930	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dire	3	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Çuğun	25	18	4220	-	-	-	-	-	-	1	0,5	100	-	-	-	-	-	-
Karaköy	17	22,5	4320	-	-	-	15	17	3160	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tavıllar	1	1	580	-	-	-	32	38,5	7046	12	11	1989	-	-	-	-	-	-
Yazı Çiftliği	-	-	-	-	-	-	8	11,5	1830	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bayındır	41	54,5	8507	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Güğü	4	3	725	-	-	-	5	13,5	350	5	4,5	500	-	-	-	-	-	-
Avlan Çiftliği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eskihisar	35	39,5	4615,5	-	-	-	19	21,5	1675	19	16,5	2737	-	-	-	-	-	-

Beyler Çiftliği	1	1,5	110	-	-	-	9	9	750	4	2	250	-	-	-	-	-	-
Çiftlik-i Cedit	-	-	-	-	-	-	13	8	1560	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mümür	1	2	560	-	-	-	15	26	8455	1	0,5	270	-	-	-	-	-	-
Subaşı	1	0,5	170	-	-	-	56	83	13172,5	6	6,5	1457	-	-	-	-	-	-
Söğle	-	-	-	1	1	190	2	2	800	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ovacık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mursal	1	0,5	200	-	-	-	12	12,5	2740	4	7	434	-	-	-	-	-	-
Yuva	132	183	33.430	-	-	-	-	-	-	46	54	9330	-	-	-	-	-	-
Mügren	1	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gilevği	38	50	8685	9	10,5	1350	19	18	2810	3	2	285	-	-	-	-	-	-
Dere	14	8	1597	-	-	-	3	1,5	145	15	8,5	1425	-	-	-	-	-	-
Serkiz	-	-	-	-	-	-	11	13	2600	6	5,5	1555	-	-	-	-	-	-
Kuz	7	4	530	-	-	-	-	-	-	5	3,5	380	-	-	-	-	-	-
Pirhasanlar	-	-	-	-	-	-	5	5	1020	4	4	785	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	510	591	108.756,5	10	11,5	1540	439	568	90.678,5	40	210,5	42065	-	-	-	-	-	-
GENEL TOPLAM	1186	1215,5	307.124	40	38	9260	447	575,5	91278,5	244	212	42375	63	59	23.343	23	23,5	4585

Kaynak: BOA.ML.VRD.TMT.d., 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006, 9945, 9946, 9948, 9949, 9950, 9951, 9952, 9953, 9954, 9955, 9959, 9963, 9966, 9967, 9969, 9970, 9972, 9973, 9975, 9976, 9977, 9978, 9982, 9984, 9985, 9988, 9990, 9991, 9993, 9994, 9995, 9997, 9999, 10001, 10003, 10004, 17725.

3.2. Hayvancılık

Ziraî faaliyetlerin önemli bir kolu olan hayvancılık, çekim, binek ve yük taşıma aracı olarak; gübre elde etmek, süt ve süt ürünleriyle deri ve yapağı ihtiyacını karşılamak; elde edilen ürünleri pazarlamak gibi sebeplerle yapılmıştır.¹³⁰⁰ Yük, binek ve çekim aracı olarak kullanılan at, katır, deve, manda ve öküz gibi hayvanlar aynı zamanda savaş lojistiği açısından da ayrı bir öneme sahip olmuşlardır.¹³⁰¹

Osmanlı topraklarında tarımda makinalaşmaya geç girilmesi, çiftçi zümresinin topraklarını işlemekte uzun yıllar hayvan gücünden yararlanmasını mecburî kılmıştır. Başta öküz olmak üzere Osmanlı çiftçisi, at ve katırı da topraklarını sürmek için kullanmıştır. Öküz, özellikle eğimli ve dik topraklarda çift sürmek için daha elverişlidir. Ayrıca at ve katıra göre beslenme masrafları daha azdır. Bu sebeplerle Osmanlı köylüsü genellikle öküz gücünden yararlanmayı tercih etmiştir. Diğer taraftan söz konusu hayvanlar sadece çift sürmede değil, tarlalardan oraklarla biçilen demetlerin tarladan harmana ve oradan da ambara taşınması işleminde yararlanılan kağnıların çekilmesinde de kullanılmıştır.¹³⁰²

Osmanlı topraklarında özellikle konargöçerler hayvancılığı tek geçim kaynağı olarak sürdürmüşler, pazara yönelik küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmışlardır. Tarım yapılamayan veya yapılmayan toprakların fazla olduğu, ulaşım imkanlarının yetersiz bulunduğu yerlerde ahali hayvancılığa yönelmiştir.¹³⁰³

XIX. yüzyılda Elmalı Kazası'nda yaşayan ahalinin tarımın yanında yoğun olarak hayvancılıkla da meşgul olduğunu söylemek mümkündür.¹³⁰⁴ Büyükbaş, küçükbaş, yük ve binek hayvan yetiştiriciliği ile arıcılığın yapıldığı Elmalı'da, sağmal olarak kaydedilen inek, manda ile sağmal ve yoz/kısır/dölsüz olarak nitelenen keçi ile koyundan gelir elde edilmiştir. Ayrıca arıcılıktan da kovan başına hasılat sağlanmış. Diğer hayvan türleri ise sadece sayı olarak ifade edilmiştir.

XIX. yüzyılda İstanbul halkının et ihtiyacını karşılamak ayrıca ordunun sefer zamanlarında yiyecek ve nakliye ihtiyaçlarını temin etmek üzere, Teke Sancağı'na her defasında hisse verilmesi, Sancak genelinde ihtiyaçtan fazla hayvan yetiştirildiğinin göstergelerinden

¹³⁰⁰ Özçelik, **a.g.e.**, s.213.

¹³⁰¹ Ertan Gökmen, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir'de Tarım ve Hayvancılık", **Akademik Bakış**, c.3, s.6, Yaz 2010, s.228.

¹³⁰² Özçelik, **a.g.e.**, s.213-214.

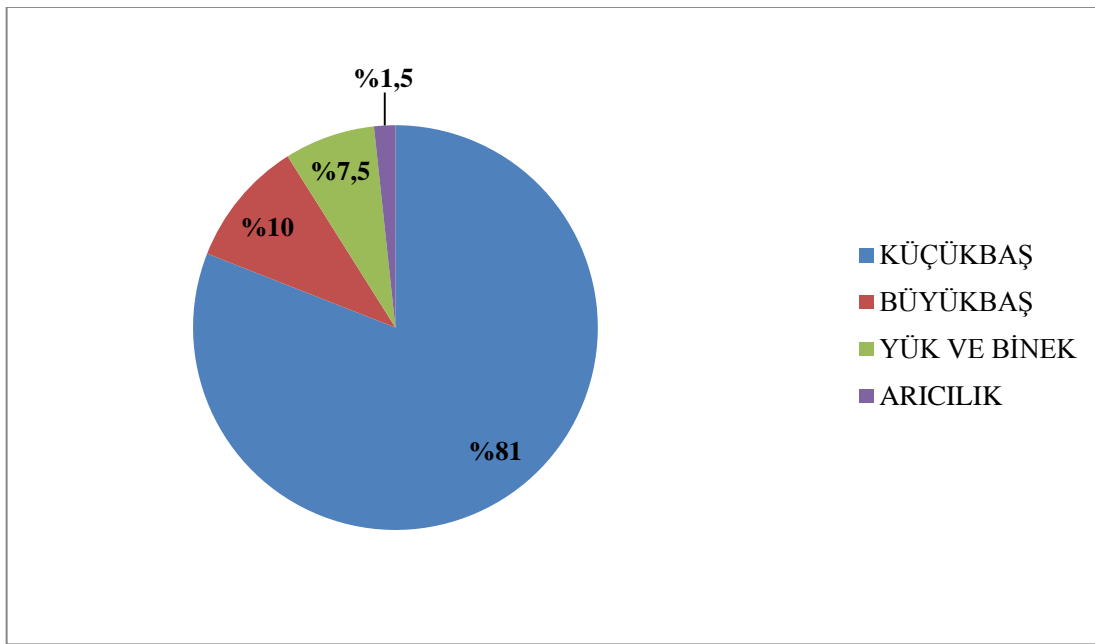
¹³⁰³ **A.g.e.**, s. 214.

¹³⁰⁴ Hayvancılık kısmına konu olan hayvan türleri ve bunlardan elde edilen gelir bilgileri 1845 yılının temettuat kayıtlarına dayanmakta olup Tablo 3.3, Tablo 3.4, Tablo 3.5 ve tablo 3.6 da ayrıntılı şekilde listelenmiş ve söz konusu verilerin değerlendirilmesi yapılmış olduğundan dipnotlarda kaynak belirtilmemiştir.

sayılabilir.¹³⁰⁵ Ağnam bedelinin sancakta en fazla alındığı kazalardan biri olan Elmalı, yörede hayvan sayısının çok olduğunun diğer bir göstergesidir.¹³⁰⁶

1845 yılında Elmalı Kazası genelinde bulunan toplam hayvan sayısı 83.391, arı kovanı sayısı ise 1441'dir.¹³⁰⁷ Kazada en çok küçükbaş hayvancılık yapılmakta, en çok beslenen küçükbaş hayvanın ise keçi olduğu anlaşılmaktadır. Kazada en az arıcılık yapılmaktadır. Hayvancılık, tarım gibi daha çok köylerde yoğunlaşmıştır.

Grafik 3.1 Elmalı Kazası'nda Hayvan Türleri Dağılımı (1845 Yılı)

1894 yılına gelindiğinde Elmalı Kazası'nın nahiyesi olan Finike ve bölgede bulunan konargöçer aşiretlerin sahip olduğu hayvan sayısının toplamının 89.865 olduğu kayıtlara yansımıştır. Bu tarihte Elmalı Kazası'nda 46.476 olan hayvan sayısı, Finike Nahiyesi'nde 15.135, konargöçer aşiretlerde ise 28.254'tür. 1845-1894 arası verileri değerlendirildiğinde bu

¹³⁰⁵ Aynur Çiftçi, "İlçenin Coğrafi, İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapısı", s.22.

¹³⁰⁶ Bu vergilerin ağırlığından, hayvan sayılarının azaldığından ve fakirliklerinden yakınan konargöçer ahali, kimi zaman vergilerinin affedilmesini rica etmişlerdir. Örneğin 1894 yılında Töngüslü Aşireti'nden Hacı Hasan, ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar bile olmayan hayvanlarından her bir keçi başına 20 para, deve ve diğer hayvanların her biri için ise ikişer kuruş vergi talep edildiğini, bunun kendilerinin bütütünü perişan olmalarına neden olacağını bildirerek vergilerinin affedilmesi ricasında bulunmuştur, bkz. **BOA., BEO.**, 506/37881, (28 Rebi'ü'l-âhır 1312-29 Ekim 1894).

¹³⁰⁷ Ancak şunu unutmamak gerekir ki verilerin ait olduğu dönem Elmalı'nın merkez ile 40 köyünden müteşekkil bir kaza olduğu dönemdir. Finike ve diğer nahiyeler bu dönemde henüz Elmalı'nın nahiyeleri arasında yer almamaktadır.

süreçte Elmalı Kazası'nın 40 köyü ve merkezinin hayvan sayısının bir hayli düştüğü ortaya çıkmaktadır.¹³⁰⁸

1899 yılında ise Elmalı Kazası'nın Finike Nahiyesi ile birlikte toplam hayvan sayısı 98.782'dir. Bunun 51.491'i Elmalı Kazası'nda, 47.291'i ise Finike Nahiyesi'nde kayıtlıdır.¹³⁰⁹ 1906 yılında kaza genelindeki hayvan sayısı 98.023, I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılında 39.053'tür.¹³¹⁰ Ancak 1914 yılındaki toplam hayvan sayısı sadece Elmalı merkez ve bağlı köylerini içine almakta, Finike Nahiyesi bu toplamın içinde yer almamaktadır. Yine de az da olsa 1899 yılına göre Elmalı'nın hayvan sayısında bir düşüş gözlenmektedir.

3.2.1. Büyükbaş Hayvancılık

Elmalı'da beslenen büyükbaş hayvan türleri inek, öküz, tosun, manda ve bunların yavrularından oluşmaktadır. 1845 yılında rastlanan hayvan çeşitleri sağmal inek, yoz veya kısır inek, öküz, tosun, sağmal manda, kısır manda, düve, dana ve buzağıdan oluşmaktadır. Manda, kimi zaman *camus* olarak da kaydedilmiştir. Büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine mahallelerde tesadüf edilmekle birlikte Elmalı Kazası'nda yoğun olarak köylerde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kaza genelinde beslenen yaklaşık 8569 büyükbaş hayvanın 868'i mahallelerde, 7701'i ise köylerde dir. Elmalı mahalleleri içerisinde en çok büyükbaş hayvana sahip mahalle 101 hayvanla *Karyağdı*, en az büyükbaş hayvana sahip mahalle ise 4 hayvanla *Pınarbaşı Maa Karapınar*'dır. Köylerde en çok büyükbaş hayvana sahip köy 775 hayvanla *Yuva*, en az büyükbaş hayvana sahip köy ise 18 hayvanla *Avlan Çiftliği*'dir. Söz konusu verilere göre Elmalı Kazası'ndaki büyükbaş hayvancılığın %10'u mahallelerde %90'ı köylerde gerçekleştirilmektedir.

Elmalı Kazası'nda beslenen büyükbaş hayvanlar içerisinde en büyük paya sahip olanlar, bel kemiğini tarım ekonomisinin oluşturduğu Osmanlı Devleti'nin topraklarının genelinde görüldüğü gibi inek ve öküzdür. Bu iki büyükbaş hayvan cinsiyle Elmalı'da tarımın en çok yapıldığı köylerde yoğun olarak karşılaşılmaktadır. 336 kısır ve sağmal mandanın bulunduğu Elmalı Kazası'nda mahalleler köylerin önüne geçmektedir. Mahallelerde 170 olan manda sayısı, köylerde 166'dır. En çok mandaya sahip mahalleler *Karyağdı* ve *Ermeniyan* iken en çok mandaya sahip köyler *Imırcık* ve *Mümür*'dür.

¹³⁰⁸ Ancak kaynakta verilen bilgilerin çelişkili olduğu görülmektedir. Zira Teke Sancağı'na bağlı kazalar içerisinde hayvan verilerine ulaşılabilen sadece üç kaza vardır. Bunlar Akseki, Elmalı ve Kaş'tır. Bu üç kazanın kendilerine bağlı olan nahiye ve konargöçer aşiretlerle birlikte sahip oldukları toplam hayvan sayısı 240.448'dir, bkz. **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.268-269.

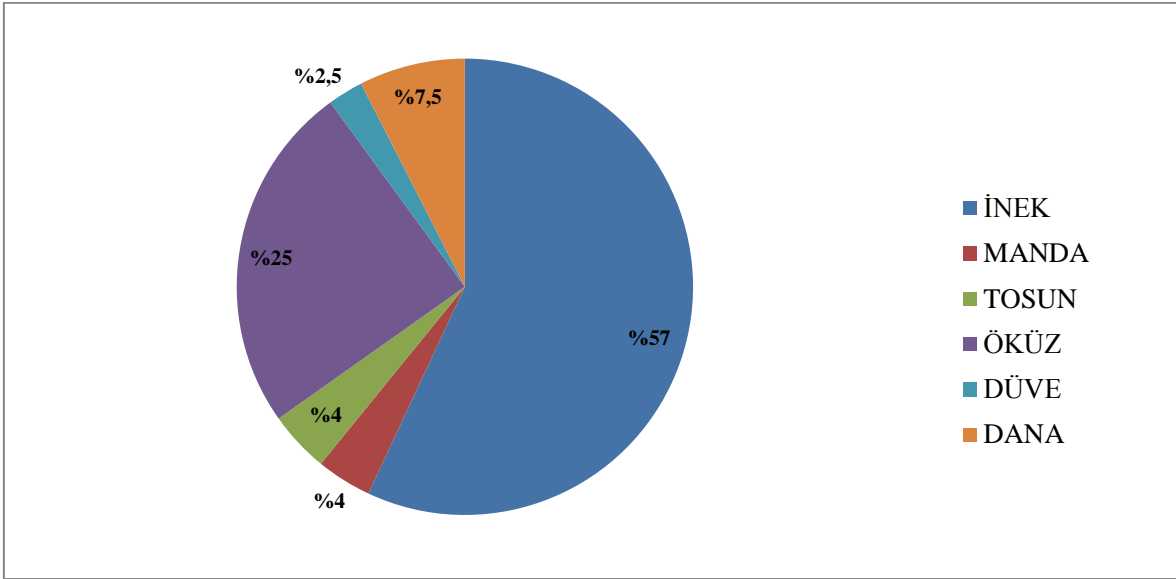
¹³⁰⁹ **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.221-223.

¹³¹⁰ **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.163, 269-270; **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.430-432.

Elmalı Kazası genelinde beslenen sağmal inek ve mandadan elde edilen yaklaşık toplam gelir 56.385 kuruş iken bu rakamın 7375 kuruşu mahallelerden, 49.010 kuruşu köylerden sağlanmaktadır. Köylerden elde edilen hasılat %87 oranında iken mahallelerde bu oran %13'tür.

Aşağıda büyükbaş hayvan türlerinin gösterildiği grafikten Elmalı Kazası genelinde sağmal, yoz, kısır, dölsüz gibi sınıflamalara tabî tutulan ve bunların yavruları olan buzağuların da dahil edildiği inek türünün ağırlıklı olarak beslendiği görülmektedir. Etinden, sütünden ve gübresinden faydanılan ineğin Elmalı'da en çok beslenen büyükbaş hayvan türü olması, yöre halkının tarımın yanında hayvan ürünlerinden elde edilen gelirlere de büyük önem verdiklerini göstermesi açısından önemlidir (bkz. Tablo 3.3).

Grafik 3.2 Elmalı Kazası'nda Büyükbaş Hayvan Türleri Dağılımı (1845 Yılı)

1845 yılı verilerinin ardından Elmalı'da beslenen hayvan türleri ve sayıları, XIX. yüzyılın ikinci yarısına ilişkin kaynaklardan öğrenilebilmektedir. Buna göre 1894 yılında Elmalı Kazası, Finike Nahiyesi ve yörede bulunan konargöçer aşiretlerin sahip oldukları büyükbaş hayvan sayısı toplam 2915'tir. Aradan geçen yaklaşık 50 yıl içerisinde Elmalı Kazası'nın büyükbaş hayvan sayısı bir hayli gerilemiştir. Söz konusu büyükbaş hayvanların 2044'ü Elmalı merkez kazada, 725'i Finike Nahiyesi'nde, 146'sı ise konargöçer aşiretler elinde bulunmaktadır. Hayvan türlerine göre bir sınıflama yapmak gerekirse kaza genelinde bulunan 2915 büyükbaş hayvanın 1896'sı öküz, 905'i inek ve 114'ü mandadır. Konargöçerlerin sahip

oldukları inek ve öküz sayısı nispeten az iken manda yetiştirmemeleri oldukça dikkat çekicidir.¹³¹¹

1899 yılında büyükbaş hayvan sayısının merkez kaza ve nahiyesinde 9659'a yükseldiği görülmektedir. Bu rakamın 4649'u merkez kazayı kapsar iken 5010'u da Finike Nahiyesi'nde yer almaktadır. 1894 yılından 1899 yılına kadar geçen 5 yıllık süre içerisinde Elmalı'daki büyükbaş hayvan sayısının 3 kattan daha fazla bir oranda artış gösterdiğini söylemek mümkündür. Ancak salnamelerden edinilen bu bilgilerin tamamen doğru olduğunu söylemek de güçtür.¹³¹² 1906 yılında 13.062 olan büyükbaş hayvan sayısının, 1914 yılında sadece merkez kazanın hayvan verilerinin bulunduğu bir kaynakta daha da artarak 6040'a yükseldiği görülmektedir.¹³¹³

1894-1914 yılları arasında sadece merkez kaza büyükbaş hayvan verileri esas alındığında sürekli bir artış olduğu gözlemlenmektedir. 1914 yılında inek ve öküzün en çok beslendiği köy 1845 yılında olduğu gibi yine *Yuva* iken mandanın en çok görüldüğü köy, *Mümür*'dür. 1845 yılında *Imırcık*'tan sonra manda sayısı bakımından ikinci sırada gelen *Mümür*, 1914 yılına gelindiğinde öne geçmiştir. Mahalleler ise yine köylerin gerisinde yer almaktadır.¹³¹⁴

¹³¹¹ **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.268-269.

¹³¹² Krş. **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.221-223; Ancak bu sayıya Finike Nahiyesi'nin dahil olup olmadığı hakkında bir bilgi mevcut değildir, bkz. **KVS.**, 1322, Def'a 29, s.163.

¹³¹³ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.430-432.

¹³¹⁴ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.432.

Ermeniyan	62	4	7	140	-	-	13	15	525	4	7	-	-	4	10	-	-	-	-	-	-
Eğrekler (1840)	26	2	2	40	3	3	-	-	-	-	-	1	2	1	1	-	-	1	1	-	-
Nazırlar (1840)	26	10	18	360	6	11	6	14	490	-	-	6	11	6	25	-	-	6	16	-	-
TOPLAM	1065	144	203	4020	82	130	65	88	3355	51	82	18	28	84	203	20	29	39	61	31	44
KÖYLER	İnek						Manda					Hane	Tosun	Hane	Öküz	Hane	Düve	Hane	Dana	Hane	Buzağı
	Hane	Sağman	Hsl.	Hane	Kısır	Hane	Sağman	Hsl.	Hane	Kısır											
Ayvasıl	23	7	7	142	4	7	-	-	-	-	-	7	12	17	35	-	-	-	-	-	-
Yalnızdam	29	23	71	1420	25	66	3	4	200	3	19	12	25	22	59	5	14	14	37	8	20
Düden	26	14	19	380	8	10	-	-	-	-	-	-	7	12	27	1	1	5	8	-	-
Karamık	15	11	25	550	10	12	-	-	-	-	-	4	6	9	17	3	4	4	7	6	16
Semayük	117	48	58	1140	42	69	-	-	-	-	-	2	2	70	160	7	9	5	6	44	54
İmırcık	34	27	76	1520	14	24	9	17	523	3	21	5	7	19	43	6	9	4	5	25	54
Kızılca	38	37	84	1680	26	78	-	-	-	-	-	4	8	29	73	-	-	2	4	4	12
Kışla	37	33	92	1840	13	27	1	1	50	-	-	13	20	27	57	2	3	12	15	27	52
Salur	28	24	89	1780	17	39	1	2	70	5	9	14	24	20	48	5	9	11	24	21	57
Geçmen	14	11	26	520	10	37	-	-	-	-	-	1	1	11	32	-	-	1	2	6	11
Tekke	47	35	83	1660	14	23	1	4	140	1	2	9	12	34	87	3	3	6	8	35	60
İlyığı	20	18	58	1160	7	23	-	-	-	-	-	-	-	16	33	1	1	3	4	10	26
Dire	9	8	19	380	3	4	-	-	-	-	-	4	8	8	16	-	-	2	2	7	12
Çuğun	33	24	51	1020	17	39	-	-	-	-	-	10	13	26	63	4	6	4	10	13	24
Karaköy	27	20	49	980	13	20	-	-	-	-	-	6	7	17	52	-	-	-	-	13	23
Tavıllar	48	37	89	1800	26	60	2	2	100	2	7	6	8	15	75	5	7	29	63	4	9
Yazı Çiftl.	51	10	23	460	4	8	1	2	70	1	10	3	4	1	12	-	-	2	2	8	11
Bayındır	34	23	44	880	22	38	-	-	-	-	-	4	5	38	81	2	2	4	4	-	-
Güğü	5	29	92	1840	16	28	-	-	-	-	-	10	17	19	41	6	9	13	21	26	53
Avlan	49	3	7	140	2	4	-	-	-	-	-	-	-	2	7	-	-	-	-	-	-
Eskihisar	19	30	75	1540	27	65	-	-	-	-	-	6	12	32	72	2	10	14	35	29	74
Beyler Çft	23	10	31	620	8	16	1	2	70	-	-	5	6	8	22	1	2	2	7	11	22

Çft. Cedit	17	16	46	920	7	16	1	2	70	2	13	7	10	10	30	3	5	10	25	17	35
Mümür	62	14	44	880	13	25	5	14	420	4	5	4	4	12	25	-	-	3	5	-	-
Subaşı	44	51	108	2060	44	73	3	5	235	3	8	8	9	41	112	12	21	31	54	35	76
Söğle	44	31	94	1880	29	66	-	-	-	-	-	5	10	29	87	1	3	1	1	-	-
Ovacık	16	31	78	1560	10	15	-	-	-	-	-	5	6	31	64	2	2	2	3	18	33
Mürsel	151	14	37	740	9	18	1	2	70	2	3	1	1	5	20	1	1	5	10	14	29
Yuva	68	116	301	6100	90	170	4	5	175	1	2	29	40	102	188	7	14	29	49	1	6
Müğren	41	39	57	1160	24	38	-	-	-	-	-	4	5	5	12	-	30	15	-	-	-
Gilevği	32	32	77	1540	30	51	-	-	-	-	-	9	13	26	65	7	10	9	12	10	28
Dere	27	13	22	440	13	20	-	-	-	-	-	2	2	16	31	1	1	8	15	10	13
Serkiz	17	22	54	1040	16	47	-	-	-	-	-	8	13	2	7	-	-	2	3	-	-
Kuz	39	10	21	420	4	11	1	1	35	-	-	3	3	7	18	3	6	3	4	4	9
Pirhasanlar	22	5	12	240	3	5	-	-	-	-	-	1	1	6	10	-	-	3	5	4	7
Eğmir	17	28	61	1160	19	27	2	4	150	-	-	2	2	22	69	18	5	20	18	3	33
Bucak (1840)	14	9	24	480	8	16	-	-	-	-	-	1	2	7	14	-	-	10	27	-	-
Macun (1840)	11	10	28	560	7	13	-	-	-	-	-	5	8	12	19	-	-	5	15	-	-
Çobanisa (1840)	19	12	37	740	8	9	-	-	-	-	-	2	2	3	4	-	-	11	30	-	-
Kortan (1840)	17	14	63	1260	-	-	-	-	-	-	-	7	8	13	34	-	-	15	44	-	-
TOPLAM	1387	949	2332	46632	662	1317	36	67	2378	27	99	228	335	801	1921	108	187	319	584	413	859
GENEL TOPLAM		1093	2535	50652	744	1447	101	155	5733	78	181	246	371	885	2124	128	216	358	645	444	903

Kaynak: BOA.ML.VRD.TMT.d.,9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006, 9945, 9946, 9948, 9949, 9950, 9951, 9952, 9953, 9954, 9955, 9959, 9963, 9966, 9967, 9969, 9970, 9972, 9973, 9975, 9976, 9977, 9978, 9982, 9984, 9985, 9988, 9990, 9991, 9993, 9994, 9995, 9997, 9999, 10001, 10003, 10004, 17725.

3.2.2. Yük ve Binek Hayvanları

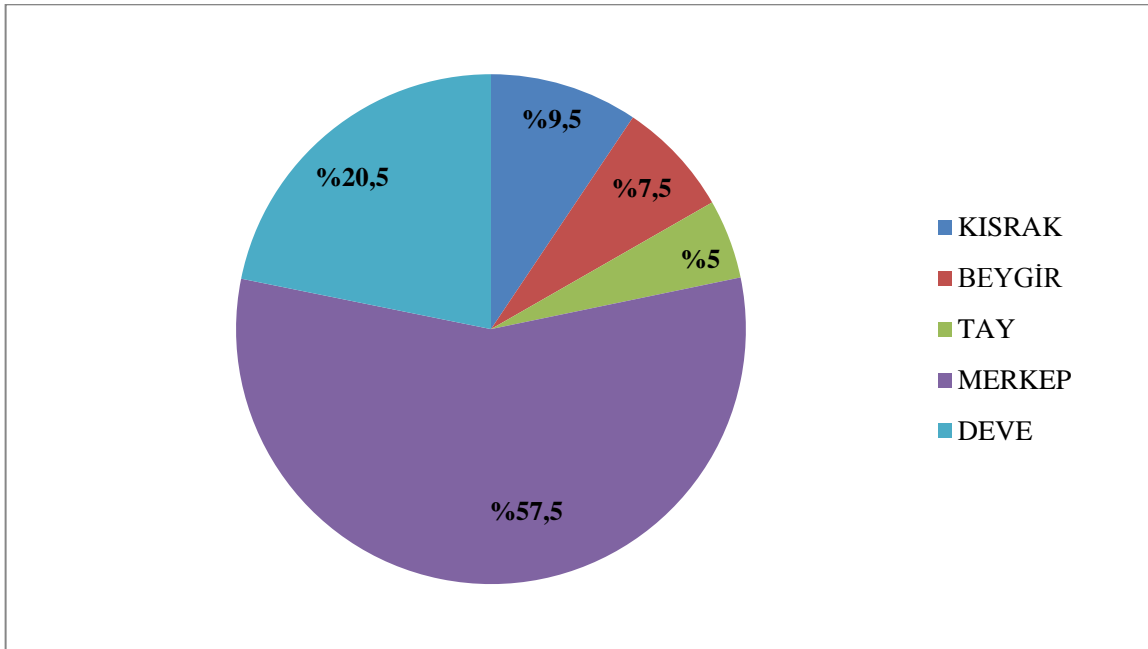
Öküzün dahil edilmediği yük ve binek hayvanları içerisinde kısрак, bargir (beygir), merkep, deve ve bunların yavruları bulunmaktadır. Elmalı'da bu hayvan türlerinden eşeğin yavrusu olan sıpa ile devenin yavrusu olan köşek/torumun sayılarının çok fazla bulunmaması nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır.

1845 yılında Elmalı Kazası'nın mahalle ve köylerinde bulunan toplam 6144 adet yük ve binek hayvanının 1261'i mahallelerde, 4883'ü ise köylerde bulunmaktadır. Elmalı'da en fazla görülen yük ve binek hayvanı, 3523 adetle merkeptir. Ardından 1263 adetle deve gelmektedir. Kısırak sayısının 901, beygir sayısının 457 olduğu görülmektedir.

Elmalı mahalleleri içinde en fazla yük ve binek hayvanına sahip mahalle 128 hayvanla *Cami-i Cedit*'tir. Köylerden ise 604 hayvanla *Yuva*'dır.

Mahalleler içerisinde en çok kısırak ve beygir *Cami-i Cedit*, en çok merkep *Karyağdı*, en çok deve ise *Küçükler* mahallelerinde görülürken köyler içerisinde en çok kısırak, beygir ve merkep *Yuva*, en çok deve ise *Söğle* köylerinde tespit edilmektedir (bkz. Tablo 3.4).

Grafik 3.3 Elmalı Kazası'nda Yük ve Binek Hayvan Türleri Dağılımı (1845 Yılı)

1894 Yılında Elmalı merkezdeki yük ve binek hayvanlarının sayısı 1036 iken 1899 yılında bu rakamın 3178'e yükseldiği görülmektedir. 1914 yılına gelindiğinde ise 2997 olduğu öğrenilen yük ve binek hayvan sayısının bir miktar düşmüş olduğu anlaşılır.¹³¹⁵

¹³¹⁵ 1894 yılında Elmalı Kazası'nın Finike Nahiyesi ve yörede bulunan konargöçer aşiretlerle birlikte sahip olduğu toplam yük ve binek hayvanlarının sayısı 1706'dır. 1899 yılında bu sayının 6150'ye yükselmesi çelişkili görünmektedir, bkz. **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.268-269; **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.221-223.

Tablo 3.4 1845 Yılında Elmalı'da Yük ve Binek Hayvanları¹³¹⁶

MAHALLELER	Hane	Kısarak	Hane	Bargir	Hane	Tay	Hane	Merkep	Hane	Deve
Pınarbaşı Maa Karapınar	-	-	3	4	2	3	10	13	1	2
Külahcılar	2	2	13	13	-	-	30	35	-	-
Nacaklar Maa Kazancılar	2	2	7	9	2	2	20	26	2	7
İplikpazarı	4	10	8	8	1	2	8	9	2	6
Tahtamescid	3	5	15	19	1	1	29	32	2	11
Nuhtarlar	6	11	20	23	5	6	21	30	1	8
Tathılar	1	1	6	7	1	1	27	36	4	14
Hanedanlar	2	2	4	5	1	1	23	30	-	-
Musa Efendi	2	3	2	2	2	3	13	19	2	10
İmamlar	2	2	10	11	2	2	9	10	3	16
Kuşakçılar	-	-	7	7	-	-	16	18	-	-
Abdallar	-	-	-	-	-	-	4	7	-	-
Toklular	5	7	9	9	1	2	31	34	1	5
Savriklar	1	2	6	8	1	3	12	23	1	7
Selamlar	-	-	8	8	-	-	3	4	1	3
Kabmescid	5	7	13	14	2	3	29	33	-	-
Karyağdı	5	10	15	16	2	2	33	40	4	13
Cami-i Cedid	8	15	31	35	4	5	35	39	8	34
Alamescid	1	1	12	14	-	-	20	20	-	-
Küçükler	4	4	14	14	3	3	25	29	33	61
Cami-i Atik	3	4	19	20	1	1	33	36	3	9
Rumiyan	4	4	1	1	-	-	-	-	-	-
Ermeniyan	2	4	26	33	4	16	6	6	-	-
Eğrekler (1840)	1	1	5	5	1	1	15	20	-	-
Nazırlar (1840)	3	4	6	6	1	1	15	33	6	23

Toplam	66	101	260	291	37	58	467	582	74	229
KÖYLER	Hane	Kısrak	Hane	Bargir	Hane	Tay	Hane	Merkep	Hane	Deve
Ayvasıl	1	5	2	2	-	-	20	44	1	3
Yalnızdam	14	41	2	2	12	24	26	94	3	5
Düden	1	1	2	3	-	-	20	47	1	2
Karamık	1	2	1	1	-	1	12	29	-	-
Semayük	-	-	1	1	-	-	104	215	42	94
İmırcık	18	44	6	6	18	31	31	69	-	-
Kızılca	4	7	5	5	-	-	31	48	30	83
Kışla	7	16	3	3	6	6	36	112	1	4
Salur	9	24	4	4	10	23	25	83	-	-
Geçmen	-	-	-	-	-	-	12	42	2	2
Tekke	5	14	5	6	4	9	42	134	-	-
İlyığı	-	-	1	1	-	-	16	33	12	47
Dire	-	-	1	1	-	-	9	18	2	5
Çuğun	1	1	-	-	-	-	33	94	6	26
Karaköy	-	-	1	1	2	2	27	58	18	50
Tavıllar	15	28	3	3	8	11	40	134	2	4
Yazı Çiftl.	1	2	1	3	1	1	11	24	-	-
Bayındır	2	2	1	1	-	-	49	101	22	91
Güğü	14	24	15	16	-	21	23	38	26	68
Avlan	1	1	1	1	-	-	3	5	-	-
Eskihisar	4	7	8	11	2	3	44	106	-	-
Beyler Çft	2	7	1	1	2	6	14	29	3	10
Çft. Cedid	6	18	2	2	4	7	17	59	1	4
Mümür	7	14	2	2	1	1	15	35	-	-
Subaşı	11	26	8	9	3	8	60	185	5	25
Sögle	-	-	2	2	-	-	42	132	26	105
Ovacık	1	1	-	-	-	-	34	58	11	40
Mürsel	5	7	2	2	4	5	15	27	1	1
Yuva	59	145	43	43	40	68	141	257	23	91

Müğren	3	10	6	6	2	2	64	125	36	90
Gilevği	1	2	2	2	1	2	39	96	24	55
Dere	3	3	1	1	2	3	29	59	3	3
Serkiz	-	-	1	1	-	-	26	80	15	83
Kuz	2	2	2	3	1	1	9	19	-	-
Pirhasanlar	1	3	1	1	1	1	11	17	-	-
Eğmir	1	1	4	5	-	-	33	81	2	6
Bucak (1840)	5	11	2	3	3	7	10	48	4	8
Macun (1840)	6	10	2	2	5	5	13	29	3	10
Çobanisa (1840)	-	-	1	1	-	-	14	43	9	19
Kortan (1840)	3	7	8	9	4	8	14	34	-	-
Toplam	214	486	153	166	136	256	1214	2941	334	1034

Kaynak: BOA.ML.VRD.TMT.d.,9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006, 9945, 9946, 9948, 9949, 9950, 9951, 9952, 9953, 9954, 9955, 9959, 9963, 9966, 9967, 9969, 9970, 9972, 9973, 9975, 9976, 9977, 9978, 9982, 9984, 9985, 9988, 9990, 9991, 9993, 9994, 9995, 9997, 9999, 10001, 10003, 10004, 17725.

3.2.3. Küçükbaş Hayvancılık

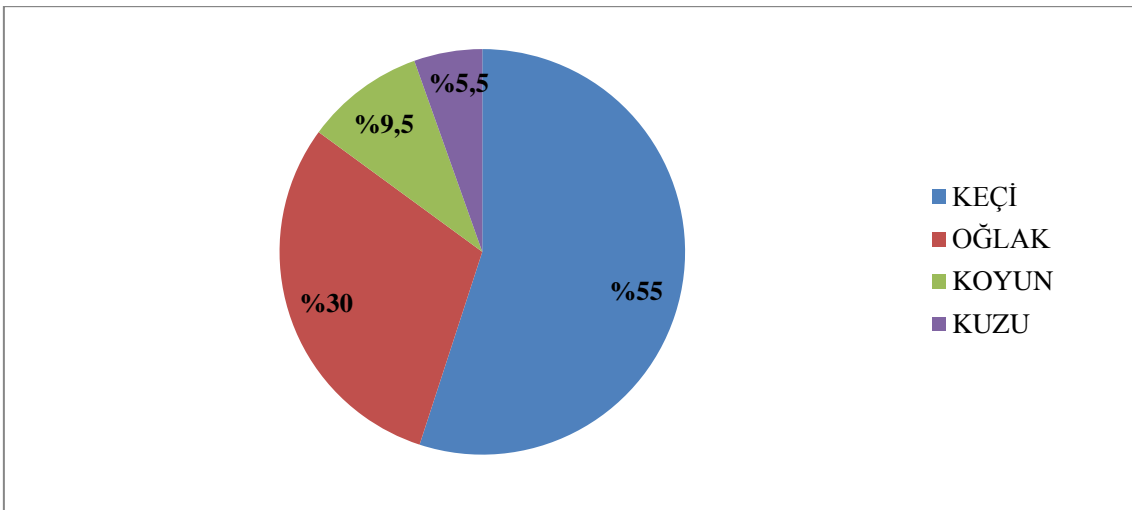
Elmalı, Teke Sancağı sınırları içerisinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılan en önemli kazalardan biridir. 1819 yılında Teke Sancağı kazalarına taksim edilen ağnam bedellerine göre Antalya'dan sonra yer alan Elmalı Kaza'sının, merkez kaza Antalya ile başa baş gittiğini söylemek mümkündür.¹³¹⁶

Keçi, koyun ve bunların yavrularından oluşan küçükbaş hayvanların 1845 yılında Elmalı Kazası'ndaki sayısı 68.678'dir. Bunların 58.413'ü keçi, yoz keçi ve oğlak olup 10.265'i koyun, yoz koyun ve kuzudan müteşekkildir. Elmalı Kazası'nda küçükbaş hayvanlardan ağırlıklı olarak keçinin yetiştirildiği anlaşılmaktadır.

Mahallelerde çok rastlanmayan küçükbaş hayvancılık genellikle köylerde yoğunlaşmıştır. Toplam küçükbaş hayvan sayısının sadece 7374'ü mahallelerde iken 61.063'ü köylerde bulunmaktadır. Yani Elmalı Kazası'nda yapılan küçükbaş hayvancılığın %11'i mahallelerde iken %89'u köylerde toplanmıştır.

Keçi ve koyunların sağmal olanlarının sayısı toplam 33.229 iken bunların 27.674'ü keçi, 5455'i ise koyundur. Yoz keçilerin kaza içerisinde görülen toplam sayıları 10.103, yoz koyunların 1072, oğlakların 20.636, kuzuların ise 3738'dir. Bunların sağmal ve yoz olanlarından elde edilen hasılat tahmini olarak 156.697 kuruş olup 143.288 kuruşu sağmal keçi ve koyunlardan, 13.409 kuruşu yoz keçi ve koyunlardan sağlanmaktadır (bkz. Tablo 3.5).

Grafik 3.4 Elmalı Kazası'nda Küçükbaş Hayvan Türleri Dağılımı (1845 Yılı)

¹³¹⁶ Ağnam bedeli ödeyen kazalardan bazıları 1093 kuruşla Antalya, 1017 kuruşla Elmalı, 124 kuruşla Kardiç, 263'er kuruşla Bucak, Milli, Karaöz'dür, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1149, 25/42, (Muharrem 1235-Ekim/Kasım 1819).

1845 hayvancılık verilerinin ardından XIX. yüzyılın sonlarına ilişkin elde edilen bilgilerden doğruluk payı diğer hayvan türlerine göre en yüksek görülen, küçükbaş hayvancılığa dair olanlardır. Zira 1894 yılında Elmalı Kazası'nın genelinde görülen koyun sayısı 13.586 iken 1899 yılında bu sayı 13.379'dur. *Adi Keçi*, *Kıl Keçi* ya da *Kara Keçi* adlarıyla ifade edilen keçi sayısı 1894 yılında 71.658 iken 1899 yılında 69.594'tür.¹³¹⁷ 1894 yılı toplam küçükbaş hayvan sayısının %16'sı koyun iken %84'ünün keçiden oluştuğu anlaşılmaktadır. Buna göre 1845 yılından 1894 yılına gelinceye değin Elmalı'da yetiştirilen küçükbaş hayvan türlerinin birbirine oranının değişmediği kabul edilebilir. Zira 1845 yılında keçi ve oğlaktan oluşan hayvan sayısı %85 iken koyun ve kuzudan oluşan hayvan sayısı ise %15 dolaylarındadır. Yani XIX. yüzyıl boyunca yörede keçi, koyuna göre en çok beslenen hayvan türü olmuştur.

Etinden, sütünden, yününden ve derisinden faydalanılan bu hayvanların Elmalı'da ticaretinin yapıldığı aşikârdır. Zira 1914 yılında Elmalı'dan 5000 Osmanlı lirası değerinde 6000 keçi ve 2500 Osmanlı lirası değerinde 8000 parça keçi derisinin ihraç edildiği bilinmektedir.¹³¹⁸ Kazada en çok beslenen hayvan türünün keçi olması, konargöçer hayatın kazadaki etkinliğini gösterir niteliktedir.

¹³¹⁷ krş. **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.268-269; **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.221-223.

¹³¹⁸ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.501.

Tablo 3.5 1845 Yılında Elmalı'da Küçükbaş Hayvancılık¹³¹⁹

MAHALLELER	Keçi						Hane	Oğlak	Koyun						Hane	Kuzu
	Hane	Sağman	Hsl.	Hane	Kısır	Hsl.			Hane	Sağman	Hsl.	Hane	Kısır	Hsl.		
Pınarbaşı Maa Karapınar	3	25	100	2	16	16	3	21	-	-	-	-	-	-	-	-
Külahcılar	6	72	298	6	53	53	6	72	1	3	60	2	6	24	1	3
Nacaklar Maa Kazancılar	1	8	32	1	2	2	-	-	-	-	-	1	1	3	-	-
İplikpazarı	2	80	320	2	60	60	2	80	-	-	-	-	-	-	-	-
Tahtamescid	16	156	624	8	136	136	10	102	-	-	-	-	-	-	-	-
Nuhlar	15	244	1052	15	260	260	14	238	3	17	102	2	4	14	2	12
Tatlılar	11	181	734	11	105	105	8	156	1	2	12	-	-	-	-	-
Hanedanlar	1	4	16	1	3	3	1	2	1	4	24	1	1	5	1	2
Musa Efendi	1	4	16	-	-	-	-	-	2	10	60	1	4	12	1	5
İmamlar	4	53	210	2	12	12	4	42	-	-	-	-	-	-	-	-
Kuşakçılar	2	31	124	1	25	25	2	31	-	-	-	-	-	-	-	-
Abdallar	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toklular	11	117	456	6	154	154	7	80	3	14	84	-	-	-	2	7
Savriklar	1	8	32	1	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Selamlar	3	27	108	1	15	15	3	27	-	-	-	-	-	-	-	-
Kabmescid	7	43	172	7	47	47	7	43	-	-	-	-	-	-	-	-
Karyağdı	10	643	2612	10	542	542	10	643	1	2	12	1	4	12	1	2
Cami-i Cedid	11	153	613	10	140	140	10	116	5	20	157	2	16	48	3	12
Alamescid	8	113	452	8	152	152	4	90	-	-	-	-	-	-	-	-

¹³¹⁹ “Eğrekler ve Nazırlar” mahalleleri ile “Bucak, Macun, Çobanisa, Kortan” köylerinin ilgili yıldaki kayıtları bulunamadığından 1840 yılı hayvan sayıları verilmiş olup hasılatları tahmini olarak yazılmıştır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, 9951.

Küçükler	6	44	176	5	24	24	6	44	-	-	-	-	-	-	-	-
Cami-i Atik	16	456	1824	11	227	227	14	227	3	15	85	-	-	-	3	13
Rumiyan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ermeniyan	4	56	260	1	70	70	4	57	2	10	54	-	-	-	1	3
Eğrekler (1840)	7	185	740	7	295	295	-	-	3	6	36	2	10	30	-	-
Nazırlar (1840)	10	129	516	10	125	125	-	-	4	14	84	5	19	57	-	-
TOPLAM	156	2832	11487	126	2471	2463	115	2071	29	117	770	17	65	205	15	59
KÖYLER	Keçi						Hane	Oğlak	Koyun						Hane	Kuzu
	Hane	Sağman	Hsl.	Hane	Kısır	Hsl.			Hane	Sağman	Hsl.	Hane	Kısır	Hsl.		
Ayvasıl	15	560	2280	4	75	75	15	298	6	108	648	-	-	-	6	64
Yalnızdam	13	665	2269	13	557	557	14	510	9	89	534	6	36	108	7	64
Düden	7	168	752	1	5	5	6	77	5	39	248	1	3	12	5	18
Karamık	2	6	24	-	-	-	2	4	-	-	-	-	-	-	-	-
Semayük	89	1846	7349	77	1589	1589	88	1824	33	128	750	24	108	335	31	120
Imırcık	11	423	1730	1	2	2	11	274	2	26	156	-	-	-	2	19
Kızılca	7	138	552	5	68	68	6	98	6	28	190	3	17	57	3	11
Kışla	23	1183	4292	9	328	328	23	737	8	168	1008	1	1	3	5	63
Salur	4	145	580	3	58	58	4	116	5	60	360	3	16	48	5	43
Geçmen	8	126	504	8	65	65	8	69	4	21	126	3	8	24	4	16
Tekke	37	724	3398	26	185	185	36	493	7	93	558	2	7	21	7	54
İlyağı	15	632	2528	1	5	5	13	555	9	218	1278	2	11	36	10	201
Dire	1	6	24	-	-	-	1	3	2	26	156	1	2	6	2	18
Çuğun	15	454	1816	9	90	90	15	310	3	34	204	1	5	15	2	23
Karaköy	21	495	1980	14	130	130	21	369	11	160	972	7	18	54	11	118
Tavıllar	27	1155	4624	4	43	43	22	1079	31	648	3508	2	15	75	22	379
Yazı Çiftl.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bayındır	37	2650	10.600	5	244	244	29	1844	3	38	228	1	8	24	1	15
Güğü	13	267	1067	5	20	20	12	109	13	361	2136	4	39	117	13	208

Avlan	4	180	720	4	70	70	4	125	-	-	-	-	-	-	-	-
Eskihisar	13	127	508	15	256	256	13	127	6	12	72	4	8	24	7	14
Beyler Çft	-	-	-	-	-	-	-	-	3	23	138	1	3	0	3	15
Çft. Cedit	5	129	516	2	11	11	5	102	-	-	-	-	-	-	-	-
Mümür	2	25	100	2	-	-	2	20	2	60	200	2	15	45	2	55
Subaşı	16	558	2242	2	50	50	12	427	28	214	1338	9	25	77	16	143
Söğle	36	3720	14.880	23	985	985	32	2761	9	385	2270	1	40	120	8	234
Ovacık	33	2084	8524	30	489	489	33	1577	19	804	4824	18	217	651	19	567
Mürsel	8	274	1096	8	74	74	8	147	7	93	552	6	16	48	7	59
Yuva	92	2115	8500	15	290	290	88	1669	30	395	2340	1	10	30	28	271
Mügren	42	415	1756	24	204	204	43	448	35	237	1380	14	70	215	33	225
Gilevği	32	693	3028	24	231	231	25	280	17	168	1000	11	69	203	17	105
Dere	18	301	1204	13	107	107	18	163	-	-	-	-	-	-	-	-
Serkiz	26	1857	7468	23	965	965	23	1840	13	253	1476	10	109	440	12	238
Kuz	7	102	406	5	28	28	7	65	-	-	-	-	-	-	-	-
Pirhasanlar	2	80	360	-	-	-	3	15	6	93	558	-	-	-	2	26
Eğmir	4	50	200	3	8	8	3	30	20	308	1846	15	66	126	20	293
Bucak (1840)	8	173	692	8	231	231	-	-	1	5	15	1	9	27	-	-
Macun (1840)	13	156	624	8	89	89	-	-	7	40	120	5	52	156	-	-
Çobanisa (1840)	4	75	300	4	13	13	-	-	3	3	9	2	4	12	-	-
Kortan (1840)	10	85	340	9	67	67	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	720	24842	99833	407	7632	7632	645	18565	363	5338	31198	161	1007	3109	310	3679

Kaynak: BOA.ML.VRD.TMT.d., 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006, 9945, 9946, 9948, 9949, 9950, 9951, 9952, 9953, 9954, 9955, 9959, 9963, 9966, 9967, 9969, 9970, 9972, 9973, 9975, 9976, 9977, 9978, 9982, 9984, 9985, 9988, 9990, 9991, 9993, 9994, 9995, 9997, 9999, 10001, 10003, 10004, 17725.

3.2.4. Arıcılık

Anadolu coğrafyasının hemen her bölgesinde, az ya da çok görülen arıcılık faaliyetleri, Osmanlı topraklarındaki hayvancılık içerisinde diğerlerine oranla ortalama % 1 civarında seyretmiştir. Kovanlardan alınan öşür miktarları eyalet ve sancaklara göre değişiklik arz etmiştir. Arı kovanlarından daha iyi verim alınabilmesi için günümüzde olduğu gibi eskiden de mevsimine göre kovanlar yaylalarda gezdirilmiştir. Osmanlı döneminde kovanlarından en çok öşür alındığı yerler arasında Ayaş, Menemen ve Bayburt gelmektedir. Tanzimat'la birlikte genel bir düzenleme yapılarak arıcılıktan alınan öşür, onda bir oranında sabitlenmiştir. Ülke genelinde kısmen farklı uygulamalara rastlanmakla birlikte genel olarak bal kovanlarından onda bir oranında öşür alınmıştır.¹³²⁰

Elmalı Kazası'nda diğer hayvancılık faaliyetleri içerisinde en az paya sahip olan arıcılıktan, *öşr-i kovan* adıyla bir vergi alındığı görülmektedir. Her bir arı kovani *bab* olarak ifade edilmiştir. 1845 yılında Elmalı Kazası'nda arıcılık yapanlardan alınan öşür miktarının her bir kovan için 0,5 kuruş olduğu görülmektedir. Ancak arıcılık yapan her haneden bu öşürün alındığı söylenemez. Zira *Ayvasıl Köyü*'nde 4 hanenin sahip olduğu 14 kovandan öşür alındığına dair bir kayıt mevcut değildir. *Imırcık Köyü*'nde 7 kovana sahip Gök Hasan kovan öşrü vermezken, yine aynı köyde kayıtlı Kapusizoğlu Kara Ali, sahip olduğu 3 kovan için 1,5 kuruş öşr-i kovan ödemekle yükümlü tutulmuştur.¹³²¹

Mahalle ve köylerde toplam 266 hanenin arı kovanına sahip olduğu Elmalı Kazası'nda toplam kovan 1441 bab olup bunlardan elde edilen gelir 14.410 kuruştur. Yani bir kovandan elde edilen gelir 10 kuruştur ve bu sayının sabit olduğu tespit edilmiştir.

Diğer hayvan türlerinde olduğu gibi arıcılıkta da köyler mahallelerin önüne geçmektedir. Mahallelerde 62 hane arıcılık yaparken köylerde bu rakam 204'tür. Arıcılık Elmalı mahallelerinde %23 iken köylerde bu oran %77'ye yükselmektedir (bkz. Tablo 3.6).

XIX. yüzyılın ikinci yarısına dair arıcılık hakkında herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Yörede beslenen diğer hayvan türleri içerisindeki payının en az olması bunda etken olabilir.

¹³²⁰ İbrahim Solak, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Arıcılık", **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür, Prof. Dr. Nejat Göyünç'e Armağan**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yay., Konya, 2003, s.352-354.

¹³²¹ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9953, s.4-5.

Tablo 3.6 1845 Yılında Elmalı'da Arıcılık¹³²²

MAHALLELER	Hane	Arı Kovanı	Hasılat	MAHALLELER	Hane	Arı Kovanı	Hasılat
Pınarbaşı Maa Karapınar	-	-	-	Savırıklar	1	2	20
Külahcılar	3	5	50	Selamlar	-	-	-
Nacaklar Maa Kazancılar	-	-	-	Kabmescid	2	3	30
İplikpazarı	1	4	40	Karyağdı	8	55	550
Tahtamescid	4	20	200	Cami-i Cedit	5	10	100
Nuhlar	8	35	350	Alamescid	5	38	380
Tatlılar	-	-	-	Küçükler	2	1	10
Hanedanlar	-	-	-	Cami-i Atik	9	45	450
Musa Efendi	1	4	40	Rumiyan	-	-	-
İmamlar	3	13	130	Ermeniyan	1	2	20
Kuşakçılar	1	2	20	Eğrekler (1840)	6	70	700
Abdallar	-	-	-	Nazırlar (1840)	1	2	20
Toklular	1	19	190	Mahalle Toplam	62	330	3330
KÖYLER	Hane	Arı Kovanı	Hasılat	KÖYLER	Hane	Arı Kovanı	Hasılat
Ayvasıl	4	14	140	Eskihisar	1	6	60
Yalnızdam	1	3	30	Beyler Çft	-	-	-
Düden	1	8	80	Çft. Cedit	-	-	-
Karamık	1	2	20	Mümür	1	8	80

¹³²² “Eğrekler ve Nazırlar” mahalleleri ile “Bucak, Macun, Çobanisa, Kortan” köylerinin ilgili yıldaki kayıtları bulunamamış olup tablodaki veriler 1840 yılı kayıtlarından elde edilmiştir, bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947, 9951.

Semayük	10	19	190	Subaşı	-	-	-
Imırcık	8	39	390	Söğle	23	135	1350
Kızılca	-	-	-	Ovacık	13	152	1520
Kışla	3	6	60	Mürsel	3	5	50
Salur	5	29	290	Yuva	19	77	770
Geçmen	8	42	420	Mügren	14	29	290
Tekke	1	6	60	Gilevği	12	21	210
İlyığı	2	15	150	Dere	5	26	260
Dire	3	33	330	Serkiz	15	104	1040
Çuğun	8	20	200	Kuz	2	21	210
Karaköy	7	23	230	Pirhasanlar	-	-	-
Tavıllar	1	1	10	Eğmir	4	12	120
Yazı Çiftl.	-	-	-	Bucak (1840)	7	91	910
Bayındır	6	69	690	Macun (1840)	6	57	570
Güğü	5	27	270	Çobanisa (1840)	-	-	-
Avlan	-	-	-	Kortan (1840)	5	9	90
				Köyler Toplam	204	1109	11090

Kaynak: BOA.ML.VRD.TMT.d., 9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006, 9945, 9946, 9948, 9949, 9950, 9951, 9952, 9953, 9954, 9955, 9959, 9963, 9966, 9967, 9969, 9970, 9972, 9973, 9975, 9976, 9977, 9978, 9982, 9984, 9985, 9988, 9990, 9991, 9993, 9994, 9995, 9997, 9999, 10001, 10003, 10004, 17725.

3.3. Ticaret

Osmanlılar döneminde görünüm itibariyle “*bir Avrupa kasabasına çok benzeyen*”¹³²³ Elmalı’da yoğun bir ticaret hayatı mevcuttur. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi bu kasabada 300 dükkan, şehir içinde akan nehir üzerinde 70 değirmen, merkezde 5 hamam ve 3 han bulunduğunu, bir bedesten olmadığını fakat bu hanlarda bütün kıymetli eşyaların mevcut olduğunu bildirmektedir.¹³²⁴ XX. yüzyılda da varlıkları tespit edilen bu hanlarda kaza dışından gelen birçok tüccar konaklamıştır.¹³²⁵

1894 yılında Elmalı ve bağlı idarî birimlerinde bulunan toplam 419 dükkan ve mağaza, 15 fırın, 37 değirmen, 2 yağhane, 1 debbağhane, 1 kiremit ocağı, 20 kahvehane Elmalı’daki ticarî hareketliliği göstermesi bakımından önemlidir.¹³²⁶ XX. yüzyıl başında Elmalı’da bulunan 3 un fabrikası¹³²⁷ ise Elmalı’nın tahıl üretim ve ticaretini gözler önüne sermektedir.

Elmalı, dokumacılık sektöründe de önemli bir yere sahiptir. Öyle ki XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, Elmalı’nın beyaz bezinin Denizli boğasına tercih olunduğunu bildirmektedir.¹³²⁸ XIX. yüzyılda Elmalı’da el tezgâhlarında dokunan çul, kilim ve gömlek bezleri iç pazarda tüketilmektedir.¹³²⁹ XX. yüzyıl başında kayıtlarda adı geçen *Yuva Çulu*’nun¹³³⁰ yöreye has iç pazara yönelik dokunan ürünlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Elmalı’da üretilip yine iç pazarda satışa sunulan diğer ürünler kahve değirmeni, bıçak, çakı, saban demiri, basit ziraî alet ve edevatlardır. Demircilik ve kunduracılık zanaatları gelişme kaydeden sektörlerdendir. Leblebicilik ve helvacılıkla meşgul olan esnaf oldukça çoktur. Leblebi ihracatı senede 50 bin kıyyeden fazladır.¹³³¹

Kimi seyyahların *Likya’nın başkenti* ve büyük, verimli bölgelerin ticaret merkezi olarak niteledikleri Elmalı; ticarî malların Antalya, Finike, Kalkan limanları vasıtasıyla sevkini sağlamıştır. Büyük çarşıları mallar, alıcılar ve satıcılarla doludur. Özellikle deri tabaklama ve boyama işlerinin yoğun olarak yapıldığı Elmalı’da kırmızı maroken derilerinin çok üstün nitelikte olduğu söylenir. Tahıl ürünleri ve sülükler¹³³² uzak pazarlar için başlıca dış satım

¹³²³ Davis, **a.g.e.**, s.187.

¹³²⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143.

¹³²⁵ **BOA., NFS.d.**, 3233.

¹³²⁶ **KVS.**, 1312, Def’a 26, s.254.

¹³²⁷ **KVS.**, 1332, Def’a 30, s.649.

¹³²⁸ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s.143.

¹³²⁹ **KVS.**, 1332, Def’a 30, s.488.

¹³³⁰ 1914 tarihli kadı sicillerinde tesadüf edilen Yuva Çulu’nun değeri 25 kuruştur, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 162-164/51, (15 Şaban 1332-9 Temmuz 1914).

¹³³¹ **KVS.**, 1332, Def’a 30, s.488.

¹³³² Elmalı göllerinden elde edilen sülüklerin, ticarete önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. 1840 yılında ahali tarafından avlanan sülüklerin taliplerine kıyyesi 10-15 kuruştan satılması yetkilileri harekete

malları olup alıcıları çoğunlukla İzmir tüccarlarının acenteleridir. Bu tüccarlar kimi zaman kaçakçılık gibi yasal olmayan işlere bulaşmaktan da geri durmamışlardır.¹³³³

Daha çok Avusturya, kısmen Fransız, İngiliz, Amerika ve İtalya'dan ihtiyaç duyulan bakkaliye, manifatura, kösele, kundura, kırtasiye, attar ve tıbbi ecza levazımatı, İzmir üzerinden ithal edilirken kazadan balmumu, kereste, kömür, davar, keçi derisi ihraç edilmektedir. Kereste ve kömür ihracatı Suriye ve Mısır sahillerine; geri kalan ürünlerin ihracatı ise İzmir ve adalara yapılmaktadır.¹³³⁴

3.3.1. Esnaf Zümresi

Selçuklular döneminde oldukça etkin bir teşkilat olarak görülen ve sosyal hayatın her alanında, özellikle devlet bürokrasisinde faaliyet gösteren ahi teşkilatları, Osmanlı döneminde esnaf birlikleri şeklinde varlığını devam ettirmişlerdir.¹³³⁵ Ahilik teşkilatında yer alan çırak-kalfa-usta hiyerarşisi, icra edilen mesleği sağlam ahlaki ve mesleki temellere oturtmuş, üretici-tüketici çıkar ve ilişkilerinin belirli bir nizam çerçevesinde gerçekleşmesini sağlamıştır.¹³³⁶

Mehmet Genç genel hatlarıyla esnafı, “*şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdiği mesleki örgütlenmeler*” olarak tanımlamaktadır. Esnaf örgütlenmeleri, çok dar ve sınırlı zümreler halinde, bir malın hammaddeden başlayarak tüketime hazır hale gelinceye kadar geçirdiği üretim aşamalarının her birinin oluşturduğu ayrı birer esnaf biriminden oluşmaktadır. Müslüman olan ve olmayan ustalar aynı örgüt içerisinde yer almaktadır.¹³³⁷

geçirmiş ve sülük satışında fiyatı dengeleyebilmek, göllerden avlanan sülüklerin telefatinin önüne geçebilmek için ahali tarafından toplanan sülüklerin kıyyesinin 14 kuruştan alınması ve Adalı Nikola'ya her ay numune olarak satılması, faydanın görülmesi halinde senelik iltizama verilmesi kararlaştırılmıştır, bkz. **BOA., C.DH.**, 119/5924, (9 Rebi'ü'l-evvel 1256-11 Mayıs 1840); Elmalı'daki sülük toplayıcıları arasında İtalyanlar da bulunmaktadır, bkz. Spart-Forbes, Likya'da Yolculuklar, s.287.

¹³³³ Spart-Forbes, **a.g.e.**, s.286-287; Davis, **a.g.e.**, s.192.

¹³³⁴ Avrupa mallarından tahminen 10 bin liralık bakkaliye, 15 bin liralık manifatura, bin liralık attariye, 200 liralık tıbbi malzeme, 300 liralık kösele ve kundura levazımatı ile 100 liralık kırtasiye ürünü ithal edilmektedir. Kazadan ise 500 kıyye-700 Osmanlı lirası balmumu, 10 bin m³-15 bin Osmanlı lirası kereste, 6 bin baş-5 bin Osmanlı lirası davar, 8 bin parça-2500 Osmanlı lirası keçi derisi ihraç olunmaktadır, bkz. **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.500-501.

¹³³⁵ Tahsin Özcan, **Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı**, Kitabevi, İstanbul, 2003, s.1.

¹³³⁶ Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, TTK, Ankara, 1997, s.91; Ahilik kurumu hakkında ayrıca bkz. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, c.I, (çev. A.Sait Aykut), YKY, İstanbul, 2000; Ahi teşkilatının, Osmanlıların kolonizasyon ve şenlendirme politikalarındaki rolü hakkında bkz. Yusuf Halaçoğlu, “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, **Osmanlı**, c.4, (ed.Güler Eren), YTY, Ankara, 1999; Osmanlı şehir ve kasabalarında geniş bir kitleyi içinde barındıran Ahi teşkilatından, XV. ve XVI. yüzyıllarda baş gösteren kimi faktörler nedeniyle özel uzmanlık alanlarına göre biçimlenen esnaf örgütlerine geçilmiştir, bkz. Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu'ndaDevlet ve Ekonomi**, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2007, s.306.

¹³³⁷ Genç, **a.g.e.**, s.293, 306.

Esnaf teşkilatları *ahi baba*, *şeyh-i seb'a* veya *şeyh* adı verilen liderlerin yönetiminde varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹³³⁸ Bu makamlara berat verilme suretiyle atama gerçekleştirilmiştir. Elmalı'da XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başında esnaf taifesi üzerine, kadı arzıyla tayin edildiği ve aksi bir durum gerçekleşmediği takdirde vazifenin babadan oğula intikal ettiği görülen *ahi baba* ve *şeyh-i seb'aların* varlığı tespit edilebilmektedir.¹³³⁹ Kimi kayıtlarda sadece *şeyh-i seb'a*¹³⁴⁰ olarak görülen atamalar, kimilerinde sadece *ahi baba*¹³⁴¹, kimisinde ise *şeyh-i seb'a* ve *ahi baba*¹³⁴² ifadesiyle kendini göstermektedir. Söz konusu *ahi babalar* XIX. yüzyıl ortalarına değin Elmalı'da rollerini devam ettirmişlerdir. 1845 yılında Tahtamescid Mahallesi sakinlerinden olan ve vazifeyi babasından devraldığı düşünülen Babaoğlu Abdullah'ın *ahi baba*¹³⁴³ olduğu öğrenilmektedir.¹³⁴⁴

Ahi babanın yardımcıları arasında gelen *kethüda/kahya*, *yiğitbaşı* vs. gibi görevliler esnafın işlerinin takibi ve lonca¹³⁴⁵ toplantılarının idaresi konusunda ahi babanın yanında yer almışlardır. Bu vazifelilere farklı zaman dilimlerinde Elmalı'da da rastlamak mümkündür. Örneğin Elmalı'da XVIII. yüzyıl sonlarında ehl-i hıref (esnaf) *yiğitbaşısı* olan Murtaza'nın

¹³³⁸ “Ahi Baba, Şeyh-i Seb'a ve Şeyh” kavramlarının birleştikleri ve ayrıldıkları noktaların ayrıntılı bir tahlili için bkz. Mehmet Demiryürek, “Şeyh-i Seb'alık Kurumu ve Osmanlı Esnaf Teşkilatı İçindeki Yeri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, 2013/66, s.17-42; XX. yüzyıl başında Elmalı'da “Esnafbaşı” adında, esnaf birliklerinin başında görülen bir görevli bulunmaktadır, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 89/224, (27 Cemâziye'l-evvel 1331-4 Mayıs 1913).

¹³³⁹ Elmalı'da XVII. yüzyılda ahilik geleneğinin işleyişi, Antalya ahilerinin Sünni oldukları yorumu ve “Ahi Ümmi Sinan” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan, **a.g.m.**, s.328-331.

¹³⁴⁰ Elmalı'da esnaf üzerine “şeyh-i seb'a” olan Mustafa bin Mehmed'in vefatıyla boş kalan vazife oğlu Şeyh Seyyid İsmail'e naib arzıyla tevcih edilmiştir, bkz. **VGMA.**, 531/69.

¹³⁴¹ Elmalı'da esnaf taifesi üzerine “ahi baba” olan Mehmet'in vefatıyla vazife sulbi kebir oğlu Abdurrahman'a tevcih edilmiştir, bkz. **VGMA.**, 1090/19.

¹³⁴² Elmalı'da esnaf üzerine “şeyh-i seb'a olan ve ahi baba olan” Abdurrahman'ın iyi tavırlarından hoşnut olunması üzerine kadı arzıyla tekrar bu vazifeye uygun görüldüğü anlaşılmaktadır, bkz. **VGMA.**, 1069/37. Vazifesini layıkıyla yerine getirmeyen “ahi baba” hemen azledilir ve yerine bir başkası atanırdı. Örneğin Elmalı'da “ahi baba” olan Abdurrahman'ın na-ehil olduğunun anlaşılması üzerine yerine kadı arzıyla Murtaza atanmıştır, bkz. **VGMA.**, 1069/37.

¹³⁴³ Osmanlı esnaf teşkilatında üç “ahi baba” olduğu, bunların ilkinin debbağ esnafının lideri; ikincisinin debbağ esnafı dışında başka bir esnaf grubunun lideri; üçüncüsünün ise bir şehirdeki tüm esnaf üzerinde otoriteye sahip ve onların genel lideri bulunduğu bildirilmektedir, bkz. Demiryürek, **a.g.m.**, s.31; Elmalı'da hayvancılığa bağlı olarak debbağ zanaatının da yaygın olmasından “ahi baba”nın bu esnaf grubunun lideri olduğu düşünülebileceği gibi dipnotlarda gösterilen örneklerde ahi babanın Elmalı'daki esnaf üzerine yetkili kılınması ve yardımcıları olan kâhyanın “şehir kâhyası”, “yiğitbaşı”nın ise “Elmalı esnaf yiğitbaşısı” olarak nitelenmesi ahi babanın Elmalı'daki tüm esnaf zümresinin lideri olduğu fikrini de güçlendirmektedir.

¹³⁴⁴ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9963; 1258 yılında vefat eden Babaoğlu Abdullah, geride kalan eşi, kızı ve oğluna 1 adet helvacı kazanı, 1 camus ineği, 1 beygir, çarşı içinde bir tarafı Hacı Yusuf Efendi dükkanı, bir tarafı Kuloğlu Hacı Hüseyin dükkanı ve yol ile hudutlandırılmış bir bab dükkan, Tahtalı Hamam'da 60 hissedenden 2 hisse, alacaklarıyla beraber toplam 42.340 kuruşluk miras bırakmıştır, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1160, 197/478, (27 Cemâziye'l-âhır 1281-27 Kasım 1864); Pederlerinin “ahi baba” olduğuna dikkat çeken kayıtlar da mevcuttur. Toklular mahallesi'nde ikamet eden Demirci Hacı Salih, “ahioğlu” unvanıyla tanınmaktadır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9981.

¹³⁴⁵ XVIII. yüzyıldan itibaren karşılaşılan “lonca” deyimini, esnaf örgütünün genel kurulu ve bu kurulun toplandığı yer anlamını taşımaktadır, bkz. Genç, **a.g.e.**, s.306.

yerine kadı arzıyla Seyyid İbrahim atanırken¹³⁴⁶, 1845 yılında *şehir kahyalığı*ni ahi baba gibi Tahtamescid Mahallesi'nden olan Osman yerine getirmektedir¹³⁴⁷.

Esnaf birliklerinde çalışanları ustalar, kalfalar ve çıraklar oluşturmaktadır. Bir meslekte yükselmenin şartı ehliyet ve liyakat sahibi olmaktır. Esnaflığa giren gencin, mesleğinde uzmanlaşmadıkça ve zamanı gelmedikçe yükselmesi ve ayrı bir dükkan açması mümkün değildir. Bu da ortalama 5-6 yıllık bir süreçten sonra gerçekleşebilmiştir.¹³⁴⁸ 1845 yılı kayıtlarında geçen *kasap çırağı*, *helvacı şakirdi*, *demirci kalfası* gibi ifadeler Elmalı esnaf teşkilatında da bu hiyerarşinin uygulandığını teyit etmektedir.¹³⁴⁹ Meslek eğitimi alan bu kişiler, meslek öğreniminin yanında haftalık almakta ve haftalıklarından elde ettikleri kazanca göre sene sonunda devlete temettuât vergisi ödemektedirler.¹³⁵⁰

Elmalı köylerinde ziraat ehli kişiler yoğunlukta mahallelerde çeşitli esnaf kolları mevcuttur. Esnaf grupları içerisinde 1831 yılında ağırlığı debbağ, demirci, helvacı gibi zümrelerin oluşturduğu anlaşılmaktadır.¹³⁵¹ 1845 yılına gelindiğinde bu tablo değişmemiş ve Elmalı'da en çok görülenler yine aynı esnaf grupları olmuştur.

1845 yılında esnaf gruplarına dahil olanların en yoğun yaşadığı mahalleler, Elmalı'nın en eski mahallelerinden olan *Cami-i Atik* ve *Cami-i Cedit* mahalleleridir. Debbağ, demirci ve helvacı esnaf grupları içerisinde *debbağcılık* yapanlar yoğun olarak *Cami-i Cedit* ve *Cami-i Atik* mahallelerinde; *demircilik* yapanlar *Cami-i Cedit* ve *Tahtamescid* mahallelerinde; *helvacılık* yapanlar ise *Tatlılar* ve *Cami-i Atik* mahallelerinde ikamet etmektedirler (bkz.Tablo 3.8).

Meslek grupları içerisinde 92 kişi ile *debbağcılık* ilk sırada gelmektedir. Debbağ zanaatı için elzem olan su ve hayvancılığın Elmalı'da bol olması¹³⁵², ayrıca Elmalı'da bulunan *debbağhaneler* (tabakhane) ve hayvan derilerinde bulunan kılların temizlenmesi işleminin yapıldığı birçok *kireçlik*, debbağ esnafının diğer esnaf kollarına göre daha fazla yapıldığını

¹³⁴⁶ VGMA., 1069/37.

¹³⁴⁷ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9963.

¹³⁴⁸ Kuyumculukta bu süre 20 yıla kadar çıkabilmektedir, bkz. Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul, 2012, s.434.

¹³⁴⁹ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9963; BOA., ML.VRD.TMT.d., 9961.

¹³⁵⁰ Örneğin Kuşakçılar Mahallesi'nde debbağ şakirdi olan "Demirci Karaoğlakoğlu Salih", haftalık kazancından sene sonunda 300 kuruş temettuât vermektedir, bkz. BOA., ML.VRD.TMT.d., 9979.

¹³⁵¹ 1831 yılında Müslüman ahaliden 116 kişi debbağ, 98 kişi helvacı, 95 kişi ise demircidir. Gayrimüslimler içerisinde 1 kişi helvacılık yaparken debbağ ve demircilik zanaatıyla meşgul olan bulunmamaktadır, bkz. BOA., NFS., 3193, s.1-10.

¹³⁵² Debbağhanelerin bol suya ihtiyaçları olduğundan deniz kenarlarında veya bir akarsu kenarında kurulmuşlardır. Akarsuların şehir girişlerinde debbağhane kurulması, şehir suyunu bozduğu ve kötü koku yaydığı için yasaktı, bkz. Zeki Tekin, "İstanbul Debbağhaneleri", OTAM, s.8, 1997, s.350.

açıklamaktadır.¹³⁵³ Dokumacılık ve debbağcılık, Elmalı'nın iplik alım-satımlarının yapıldığı ve tabakhane ile Debbağ Baba Medresesi'nin bulunduğu İplikpazarı Mahallesi'nde gerçekleştirilmiştir. Rodos gibi adalardan gelen işlenmiş deri alıcıları, Elmalı pazarlarının devamlı müşterilerinden olmuştur.¹³⁵⁴

1845 yılında Elmalı mahallelerinde 92 debbağın 58'inin zanaatından elde ettikleri temettuât toplamı 32.471 kuruş, debbağlıktan bir kişinin elde ettiği ortalama temettuât 560 kuruştur. Debbağlık zanaatından elde edilen en yüksek temettuât bedeli 1300 kuruş iken en düşüğü 220 kuruştur.¹³⁵⁵

Debbağ esnafından sonra Elmalı'da en çok görülen zümre demircilerdir. XIX. yüzyılda Elmalı merkezde tespit edilen Demircilik Mahallesi ve aynı mahallede bulunan Demirciler (Haddadiler) Çarşısı¹³⁵⁶, bu meslek kolunun kazadaki ağırlığını hissettirmektedir. 1845 yılında Elmalı mahallelerinde demircilik zanaatıyla meşgul olan 82 kişi bulunmaktadır. Demirci esnafından olan 47 kişinin zanaatından elde ettikleri temettuât toplamı 26.113,5 kuruştur. Ortalama bir demirci 555,5 kuruş temettuâta sahiptir. Demircilik zanaatından elde edilen en yüksek temettuât bedeli 1500 kuruş iken en düşüğü 190 kuruştur.¹³⁵⁷

Helvacılar adıyla bir çarşıya adını verecek kadar önem arzeden *helvacılık* mesleği, Elmalı'da yine sık rastlanan mesleklerdendir.¹³⁵⁸ Ayrıca helva üretimi için ihtiyaç duyulan un ve yağ değirmenlerinin kazada bir hayli fazla olduğu görülmektedir.¹³⁵⁹ 1845 yılında helvacı esnafından 50 kişinin bulunduğu Elmalı'da 21'inin zanaatından elde ettiği temettuât tutarı 12.638 kuruştur. Bir helvacı ortalama 602 kuruş temettuâta sahiptir. Helvacılıktan elde edilen en yüksek temettuât bedeli 953 kuruş, en düşük temettuât bedeli ise 100 kuruştur.¹³⁶⁰

Elmalı'da helvacılıkla birlikte leblebi üretimi de görülmektedir. 1831 yılında leblebicilik yapan 4 mahallede toplam 4 kişi bulunmaktadır.¹³⁶¹ 1845 yılında icra edilen meslekler arasında *leblebici* kaydına rastlanmaması, bu meslek kolunun helvacı esnafı içinde

¹³⁵³ “Nuhlar, Hanedanlar, Toklular, Karyağdı, Cami-i Cedit, Alamescid, Küçükler, Cami-i Atik, Pınarbaşı ve Karapınar, Nacaklar ve Kazancılar” isimlerindeki 10 mahallede ikamet edenlerin bir kısmının debbağhanede kireçlik ve hisseleri bulunmaktadır. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9956; 9962; 9963; 9968; 9971; 9979; 9981;9989; 9992; 9996; 9998; 10006.

¹³⁵⁴ Ekiz, **a.g.e.**,s.50.

¹³⁵⁵ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9956; 9962; 9963; 9968; 9971; 9979; 9981;9989; 9992; 9996; 9998; 10006.

¹³⁵⁶ **VGMA.**, 1060/61; **VGMA.**, 530/79.

¹³⁵⁷ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9961; 9962; 9963; 9965; 9968; 9979; 9981;9989; 9996; 9998; 10006.

¹³⁵⁸ Bu çarşıda *Mihriban Sultan* tarafından vakfedilen bir han ve çeşme bulunmaktadır, bkz. **VGMA.**, 1055/30.

¹³⁵⁹ İplikpazarı, Tahtamescid, Nuhlar, Tathılar, Musa Efendi, İmamlar, Kuşakçılar, Toklular, Savrıklar, Selamlar, Kabmescid, Karyağdı, Cami-i Cedit, Alamescid, Küçükler, Cami-i Atik ve İplikpazarı mahallelerinde ikamet edenler üzerine kayıtlı birçok un değirmeni, susam değirmeni, yağhane ve helvacı dükkanı bulunmaktadır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9962; 9963; 9964; 9965; 9971; 9974; 9979; 9981; 9983; 9986; 9989; 9992; 9996; 9998; 10002; 10006.

¹³⁶⁰ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9962; 9971; 9979; 9981;9989; 9996; 10002; 10006.

¹³⁶¹ Bu mahalleler “Cami-i Cedit, Nuhlar, Kabmescid ve Tahtamescid”tir, bkz. **BOA., NFS.d.**, 3193.

değerlendirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Zira 1913 yılında helvacı esnafına mensup bir kişinin aynı zamanda leblebicilik de yaptığı tespit edilmektedir. Ardında bırakmış olduğu 49.722 kuruşluk terekesiyle Elmalı'nın Cami-i Atik Mahallesi ahalisinden ve helvacı esnafından Hacı Fettahzade Hacı Mustafa Efendi'nin, söz konusu terekesinde bulunan helva, leblebi ve tatlı yapımında kullanılan eşya ile gıdalar, bu esnaf kolunun kullanmış olduğu malzemeleri anlamak bakımından şu şekilde sıralanabilir;

Tablo 3.7 Helvacı Esnafının Terekesinde Yer Alan Malzemeler

Ufak ve Büyük Kadayıf Tepsisi	Helvacı Kazanı	Helvacı Bakır Tavası	Helva Tepsisi
Helva Leğeni	Çöğen Tenceresi	Yağ Güğümü	Tahin Güğümü
Teneke	Saplı Teneke	Yağ ve Şeker Tenekesi	Foloz ve Elek
Şeker Tenceresi	Tahin Kazanı	Kalbur	Helva Bıçağı
Şeker Leblebi Tavası	Leblebi Demir Tavası	Bal Testisi	Şeker Suyu
Susam Yağı	Ham Şeker	Şeker	Tuz
Helva	Tahin	Bal	Yaş Çöğen
Susam	Nohut	Adi Nohut	Orta Leblebi
Kırık Leblebi	Tavlı Nohut	Susam Ambarı	Cami-i Atik Mahallesi'nde Hanesine Bitişik Tahin Değirmeni

Kaynak: BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 86-89/224, (27 Cemâziye'l-evvel 1331-4 Mayıs 1913).

Günümüzde Elmalı'da hala devam eden helvacılık geleneği, *Helvacılık Çarşısı* adıyla tanınan çarşıda yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Elmalı'da gayrimüslimlerin, Müslüman ahali tarafından rağbet gören debbağ, demircilik ve helvacılık meslekleriyle uğraşmadıkları anlaşılmaktadır. Ermenilerden 1831 yılında 52 kişi meslek sahibidir ve 1845 yılına gelinde bu sayı değişmemiştir. Ancak icra ettikleri mesleklerde 1831 yılına göre farklılıklar göze çarpmaktadır. *Ayakkabıcılık* ve *terzilik* en çok ilgilendikleri meslekler olmuştur. Rumlarda ise 1831 yılında 15 kişi meslek sahibi iken 1845 yılında bu sayıda belirgin bir artış görülmektedir. Yine Rumlular'ın meşgul olduğu meslek dallarında da farklılıklar vardır. 1831 yılında *kuyumculuk* mesleği ilk sıradayken 1845 yılında *değirmencilik* öne çıkmıştır.

3.3.2. Tüccar Zümresi

Bir İslam toplumu olarak Osmanlılar ticarete önem vermişler ve sosyal mertebede köylü, esnaf hatta bir kısım askerî zümre mensubunun da üstünde bir itibara sahip olan tüccarları koruyup desteklemişlerdir. Ziraat ve madencilğe nispetle tüccarların vergi yükü çok daha düşük düzeyde tutulmuştur. Devlet, hem gelirini arttırması bakımından maddi gücünün hem de genel refaha olan katkıları dolayısıyla manevi gücünün yükselmesinde faydasını gördüğü ticareti, bir amaç değil araç olarak değerlendirmiştir.¹³⁶²

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yabancı ülkelere peşisıra verilen imtiyazlar, dış ticarete yabancıları avantajlı konuma yükseltmiştir. Osmanlı topraklarında oturmalarına izin verilen ve imtiyazlı bir statüye sahip olan yabancı tüccarlar (müstemin), 1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması¹³⁶³ ile her türlü ticareti serbestçe yapabilir hale gelmişler ve Osmanlı tüccarlarının aleyhine bir gelişme kaydetmişlerdir.¹³⁶⁴

Birçok alanda sahip oldukları kolaylıkla rahatça ticaret yapan yabancı uyruklu bu tüccarlar, ticarî ilişkilerde kendilerine yardımcı olmak üzere dillerini bilen gayrimüslim Osmanlı tebaasından bazı kişileri tercüman olarak yanlarına almışlar, kendilerine sağlanan kolaylıkların tercümanlarına da tanınması için Osmanlı padişahlarından beratlar elde etmişlerdir. Beratlı tüccar olan Osmanlı Rum ve Ermenileri zamanla iç ticareti ele geçirmeye başlamışlar ve hatta Avrupalı yabancı tüccarlara verilen imtiyazların tümünden yararlanmak için yabancı devletlerin uyruğuna geçmeye başlamışlardır. Bazı elçiler, ticaret yapan Osmanlı tebaası gayrimüslimlerinden kimilerini, beratlı tercümanlık dışında *patente* adlı belge sayesinde himayelerine almışlardır.¹³⁶⁵

Bu kötüye gidişin önünü almaya çalışan Osmanlı yöneticileri öncelikle Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin uyruk değiştirmesini engellemeye çalışmışlardır. Avrupa, Acem ve Hindistan ticaretiyle uğraşmak isteyen Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlere belirli bir ücret karşılığında berat verilmiş ve kendilerine *Avrupa Tüccarı* denmiştir. Müslüman tüccarların bu durumdan rahatsız olduğunu gören Osmanlı padişahı II. Mahmut, aynı olanakları onlara da

¹³⁶² XVI. yüzyıldan itibaren yabancılar %5-7 oranında gümrük resmi öderlerken, yerli gayrimüslimler %3-4, yerli Müslümanlar da %2-3 gibi çok daha düşük tarife ile vergilendirilmişlerdir, bkz. Genç, **a.g.e.**, s.205-206, 209.

¹³⁶³ 1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması olarak da bilinen bu antlaşmanın Osmanlı dış ticaretine getirdiği yed-i vahid, özel sınırlamalar, ek vergiler vs. hakkındaki düzenlemelere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, s.204-209.

¹³⁶⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, "Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri", **150. Yılında Tanzimat**, (haz.Hakkı Dursun Yıldız), TTK, Ankara, 1992, s.92.

¹³⁶⁵ Çadırcı, **a.g.e.**, s.112.

tanımak istemiş ve muayyen şartlarla verilen berat sayesinde onların da *Hayriye Tüccarı* unvanıyla anılmaya başlanmasını sağlamıştır.¹³⁶⁶

XIX. yüzyılda bir ticaret merkezi olan Elmalı'da yabancı, himayeli, Avrupa tüccarı, Hayriye tüccarı ve diğer tüccarların bir arada ticaret yaptıkları anlaşılmaktadır. 1831 yılında Elmalı'da ticaret yapan 43 kişinin 34'ü yerli Müslüman, 2'si yerli Ermeni, 7'si ise kaza dışından olup yine Osmanlı tebasından olan tüccarlardır. Söz konusu kaza dışından olan tüccarlar Elmalı'daki *Acem Hanı ve Han-ı Cedit*'te ikamet etmektedirler.¹³⁶⁷

1845 yılında Elmalı'da rastlanan ve imtiyazlı konumları nedeniyle Müftü Süleyman Efendi Odası'nda ikamet eden 6 İngiliz tüccar göze çarpmaktadır. İngilizlerin yanı sıra Avusturya ve İtalyan uyruklu sülük ticareti yapan yabancı tüccarlara da tesadüf edilir.¹³⁶⁸ Bunlar *müstemin* adı verilen yabancı tüccarlardır ve kendilerine Osmanlı topraklarında yaptıkları ticarete birçok kolaylık sağlanmaktadır.

Aynı tarihte Han-ı Cedit'te kalan yabancı Müslüman sayısı 34, mahallelerde bulunan yabancı Müslüman sayısı 7 iken yine aynı handa 39 Rum ve 5 Yahudi bulunmaktadır. Acem Hanı'nda ise biri *himayeli* 18 Rum'a rastlanır.¹³⁶⁹ Hanlarda kalan bu kişilerin çoğunlukla ticaret maksadıyla şehirde buldukları düşünülmektedir. Elmalı'dan geçen seyyahların tuttukları notlardan da benzer bir çıkarımda bulunulabilir. Nitekim XIX. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden bir seyyah, Elmalı'da kaldığı han kapısı önünde handa kalan bir tüccarın adalardan (olasılıkla Girit'ten) getirilen kahve, sabun, oldukça kalın bir tuz, balmumu, lüleci çamuru, kibrit ve sigara kağıdı ticareti yaptığını aktarmaktadır.¹³⁷⁰

1845 yılında yerli ahalden 31 kişi ticaretle meşguldür. Bunların 6'sı gayrimüslim Osmanlı tebaasıdır. Ermeni milletinden 4 kişi ticaret yapmakta olup bunların biri, kazadaki yerli Ermeni ve Rum ahali içinde mal varlığı ile önemli bir yere sahip olan Avrupa tüccarlarından İvaz oğlu Hacador'dur.¹³⁷¹ Elmalı'daki Rum milletinden sadece 2 kişi tüccar olup aralarında Avrupa tüccarı bulunmamaktadır. Elmalı'daki yerli Rum tüccarlar daha çok iç pazara yönelik ticaret faaliyetlerini devam ettirmiş olmalıdırlar. Seyyahların çevredeki Rumların yayla

¹³⁶⁶ **A.g.e.**, s.113-114.

¹³⁶⁷ Hanlarda kalan 7 tüccardan biri Beşkazalı olup 1 yıldır, biri Kıbrıslı olup 7 yıldır, diğerleri Alaiyeli olup dördü 2 yıldır, biri de 4 yıldır Elmalı'da ticaret yapmaktadırlar. Toplam 4 kalaycının üçü Beşkazalı, diğeri Isparta Kazası'ndandır. Üç değirmenci Kıbrıs ve Beşkaza'dan gelmiştir. Beş dülgerin biri Rodoslu olup diğerleri Kıbrıslı'dır. İki rençber Kıbrıslı, bir çerçeci ise Ispartalı'dır, bkz. **BOA., D.CRD.d.**, 11/39886, s.8.

¹³⁶⁸ **BOA., HR.MKT.**, 55/33, (9 Rebi'ü'l-âhır 1269-20 Ocak 1853); Spart-Forbes, Likya'da Yolculuklar, s.287.

¹³⁶⁹ **BOA., NFS.d.**,3233, s.13-15; **BOA., NFS.d.**,3230,s.21; **BOA., NFS.d.**,3231, s.7.

¹³⁷⁰ Davis, **a.g.e.**, s.192.

¹³⁷¹ Bu kişi "Gilevgi, Subaşı" gibi bazı köylerde ortakçılık da yapmaktadır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9987.

köyleri arasında pabuççuluk yaparak yurt içinde dolaştıklarını belirtmeleri¹³⁷², Elmalı'daki Rum tüccarların da iç pazara yönelmiş olabileceği kanaatini güçlendirmektedir.

Elmalı'da iç pazara yönelik tüccarlık yapan birinin bakkaliye, çerçi, manifatura, alaca, pamuk gibi birçok ürünün satışını yaptığı, ayrıca ihtiyacı olanlara borç verdiği gözlemlenmektedir. Örneğin Elmalı'nın Alamescid Mahallesi sakinlerinden iken vefat eden *tüccardan Mustafa Efendi*'nin terekesinde birçok ürün satışından alacak olduğu yaklaşık 6100 kuruşluk bir meblağ bulunmakta olup 49 kişiye vermiş olduğu borç karşılığı da yaklaşık 2813 kuruşluk alacağı mevcuttur.¹³⁷³

Elmalı'daki Osmanlı tebaası Müslim ve gayrimüslimlerin ticaretlerinden elde ettikleri temettu' gelirlerine bakıldığında en kazançlı olanların Ermeniler olduğu görülmektedir. Toplam 15 tüccarın temettu' gelirleri içinde Avrupa tüccarı olan Ermeni Hacador 2325 kuruşla ilk sırada gelmektedir. Yine aynı mahalleden Hacador'un kardeşinin oğlu olan İvaz, 2225 kuruşla ikinci sırada yer almaktadır. Kazada en düşük temettuât geliri olan kişi 300 kuruşla Cami-i Atik Mahallesi'nden Müslüman bir tüccardır. Bu 15 kişinin ticaretlerinden elde ettikleri toplam temettuât gelirleri 18.169,5 kuruş olup tüccar başına ortalama 1211 kuruş düşmektedir.¹³⁷⁴

Elmalı'da kayıtlarına rastlanan tek Hayriye tüccarı, Elmalı eşrafından ve *evlad-ı arabdan* Halayıkzade Hacı Hüseyin Ağa oğlu Mehmet Ağa'dır.¹³⁷⁵ Bunun dışında Hayriye tüccarlarıyla ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır. Elmalı'da Hayriye tüccarına çok rastlanmamasının sebebi, Osmanlı topraklarında genel olarak yabancı dil bilmemeleri ve dış ticarete tecrübe sahibi olmamaları gibi nedenlerle dış ticarete etkin olamayan¹³⁷⁶ bu tüccarların daha çok iç ticarete yönelmelerinden kaynaklanmış olabilir.

Çok canlı bir ticaret hayatı olan Elmalı'da birçok tüccar bulunmakta olup yerli tüccarlar içerisinde en karlı olanlar, aldıkları berat vasıtasıyla Avrupa tüccarı unvanını kazanan ve yabancı tüccarlar statüsünde ticaret yapan Ermeniler olmuştur. Elmalı Rumları ticarete çok aktif olamasalar da diğer kazalardan ve adalardan gelen Rumların Elmalı ticaretine etkin rol oynadıkları görülmektedir.

¹³⁷² Spart-Forbes, **a.g.e.**, s.253.

¹³⁷³ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 84-85/221, (3 Recep 1331-8 Haziran 1913).

¹³⁷⁴ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9962; 9987; 9989; 9992; 9996; 9998; 10005; 10006.

¹³⁷⁵ Tanrıseven, **a.g.t.**, s.142-144.

¹³⁷⁶ "Beratlı Hayriye Tüccarı" sınıfına dahil olarak Avrupa, Hindistan ve İran ile ticaret yapma hakkına sahip olan Müslüman tüccarlar, gayrimüslim tüccarların rekabeti, yabancı dil bilmemeleri, uluslararası ticarete deneyim sahibi olmamaları gibi nedenlerle daha çok iç ticarete yönelmişlerdir, bkz. Şennur Şenel, "Osmanlılar'da Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı", **Türkler**, c.X, (ed.Hasan Celal Güzel vd.), YTY, Ankara, 2002, s.738.

Tablo 3.8 1845 Yılında Elmalı'da Esnaf ve Meslek Grupları

Meslekler ¹³⁷⁷	Pınarbaşı ve Karapınar	Külahçılar	Nacaklar ve Kazancılar	İplikpazarı	Tahtamescid	Nuhlar	Tathlar	Hanedanlar	Musa Efendi	İmamlar	Kuşakçılar	Abdallar	Toklular	Savınklar	Selamlar	Kabmescid	Karyağdı	Cami-i Cedit	Alamescid	Küçükler	Cami-i Atik	Ermeniyan	Rumiyan	Eğrekler ¹³⁷⁸	Nazırlar ¹³⁷⁹	TOPLAM	
Muytab	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	8	
Keçeci	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4
Haffaf	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	4	
Dikici	2	1	1	-	2	2	1	1	-	-	-	-	6	-	-	-	5	-	3	3	8	-	1	-	-	36	
Debbağ	3	2	2	1	7	2	1	3	1	1	3	-	11	-	-	2	9	15	4	2	13	-	-	9	1	92	
Pabuççu	1	4	-	-	-	2	-	-	1	2	-	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-	2	1	-	3	19	
Saraç	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	-	2	-	3	-	-	3	-	13	
Sırmacı	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Kaltakçı	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3	-	-	1	-	7	
Postacı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	-	-	-	14	
Semerci	-	-	2	-	1	-	-	1	-	2	-	-	1	-	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	1	1	
Bohçacı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	11	-	-	-	13	
Yorgancı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
Boyacı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	3	
Yemenici	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	

¹³⁷⁷ Tabloda verilen meslek isimlerinin bazıları kaynak defterlerde farklı isimlerle kaydedilmiştir. Tabloda geçen isimle değerlendirmeye alınan mesleklerin görülen diğer isimleri şu şekildedir: “Muytab=Mutaf”, “Haffaf=Kavaf”, “Oduncu=Hatabcı”, “Duhancı=Kıyıcı”, “Ameleci=Gündelikçi”, “Pasban=Natır”, “Sa‘i=Ulak”, “Hergeleci=Sığırtmaç=Çoban”.

¹³⁷⁸ “Eğrekler Mahallesi”nin 1845 yılı temettuat defteri eksik olduğundan esnaf grupları ile ilgili bilgiler 1831 yılı nüfus defterinden derlenmiştir, bkz. **BOA., NFS.**, 3193, s.3-4.

¹³⁷⁹ “Nazırlar Mahallesi”nin 1845 yılı temettuat defteri eksik olduğundan esnaf grupları ile ilgili bilgiler 1831 yılı nüfus defterinden derlenmiştir, bkz. **BOA., NFS.**, 3193, s.7.

Terzi	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	5	-	10	-	-	-	17
Çorapçı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Demirci	3	5	3	2	8	3	3	4	-	2	4	-	2	1	5	2	-	18	5	4	6	-	-	-	2	82
Çilingirci	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	1	1	1	-	3	-	-	-	-	11
Kalaycı	-	-	1	1	-	-	1	-	-	-	1	-	2	-	-	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	9
Bıçakçı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	3
Kasap	-	3	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	1	4	2	1	-	4	-	-	4	-	23
Oduncu	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5
Çapacı	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ekmekeçi	-	3	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	5
Helvacı	-	1	1	1	2	4	5	-	2	2	3	-	1	-	2	3	4	4	1	3	5	-	-	5	1	50
Attar	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Bacacı	-	-	1	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Dibekçi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Çakmakçı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	3
Kuyumcu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	-	-	4
Değirmenci	-	1	-	-	2	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	2	1	1	12	-	-	23
Duhancı	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	2	-	-	1	-	-	-	-	7
Mumcu	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Çömlekçi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
(Kara) Yapıcı	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	4
Sıvacı	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ameleci	5	5	4	-	6	3	2	2	-	-	1	-	1	2	2	7	2	2	2	4	9	-	-	2	-	61
Berber	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	1	1	-	4	-	-	-	-	11
Dellak	1	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4
Hamamcı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Enfiyeci	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1

Yolcu	-	3	-	2	3	4	2	1	-	3	3	-	3	1	1	3	2	5	3	3	3	2	-	-	-	47
Kahveci	-	-	-	-	1	-	1	1	-	-	1	-	-	1	-	2	-	2	1	-	2	-	-	-	-	12
Nalbant	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	2
Kemancı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Pasban	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
Dülger	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	6	-	-	11
Dellal	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Çerçi	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2	-	-	1	1	-	-	-	-	-	7
Eskici	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	3
Kıracı	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-	5	-	-	-	-	-	9
Sa'i	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Katırcı	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Deveci	1	-	1	2	-	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	1	3	-	-	1	-	-	-	2	14	
Hergeleci	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	
Hizmetkar	1	1	-	1	2	-	-	2	2	4	1	-	-	2	-	-	-	3	-	-	-	1	-	-	20	
Bahçivan	-	-	3	1	-	-	-	4	1	-	-	-	3	5	-	3	2	1	-	1	1	-	-	-	27	
Tüccar	-	1	-	-	3	6	2	-	1	-	-	-	-	-	1	2	3	2	-	2	4	2	-	2	31	
TOPLAM	22	35	21	14	51	32	24	21	11	24	28	-	43	14	12	30	38	72	32	34	82	52	27	24	16	759

Kaynak: BOA.ML.VRD.TMT.d.,9947, 9956, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9968, 9971, 9974, 9979, 9980, 9981, 9983, 9986, 9987, 9989, 9992, 9996, 9998, 10002, 10005, 10006, 9945, 9946, 9948, 9949, 9950, 9951, 9952, 9953, 9954, 9955, 9959, 9963, 9966, 9967, 9969, 9970, 9972, 9973, 9975, 9976, 9977, 9978, 9982, 9984, 9985, 9988, 9990, 9991, 9993, 9994, 9995, 9997, 9999, 10001, 10003, 10004, 17725.

3.4. Para ve Fiyatlar

3.4.1. Para

Osmanlı Devleti fethettiği bölgelerde bulunan altın ve gümüş madenlerini işletmeye devam etmiş ve bu maden ocaklarının yakınına kurduğu darphaneler vasıtasıyla para kesme işlemini yürütmüştür. Osmanlı tarihi boyunca ülke sınırları içinde yüzden fazla darphane faaliyet göstermiştir.¹³⁸⁰

Kuruluşundan itibaren *akçe* (gümüş sikke) esasına dayanan Osmanlı parasının¹³⁸¹ sürekli değer kaybetmesi üzerine¹³⁸², 1688 yılında tedavüle çıkarılan *kuruş* ile kuruşun 1/40'ı olan *para* dönemin para sistemini oluşturmuştur. Akçe ise tamamen tedavülden kalkmayıp muhasebe sikkesi ve ufaklık olarak bir süre daha varlığını korumayı başarmıştır. Yeni düzenlemede 1 para 3 akçe, 1 kuruş 40 paraya denk tutulmuştur. Bunun yanında yerli ve yabancı menşeli altın ve gümüş paralar da piyasada bulunmuştur.¹³⁸³

Osmanlı sikkesinin XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyıl sonuna kadar devam eden değer kaybı, XIX. yüzyıla gelindiğinde daha da belirginleşmiş, II. Mahmut döneminde altın para 35 kez, gümüş para 37 kez *tağşişe* yani paranın içindeki değerli metal miktarında, devlet lehine bir azaltma işlemine uğramıştır. Bu tağşişlerin ardında Rusya, Yunanistan ve İran ile yapılan savaşlar yer almaktadır. Osmanlı kuruşunun İngiliz sterlini karşılığı rayici 1814'te 23 kuruş iken 1839'da 104 kuruşa düşmüştür.¹³⁸⁴

Abdülmecid dönemi (1839-1861), Osmanlı İmparatorluğu'nda sikke basımında bir dönüm noktasıdır. 1840 yılında tek para sistemine doğru atılmış ilk önemli adım olan ve *Tashih-i Ayar* ya da *Tashih-i Sikke* adıyla bilinen para reformundan sonra önemli değişiklikler yapılmıştır. Ancak tağşiş ve istikrarsızlığın devam etmesi üzerine 1844 yılında başka bir tashih-i sikke uygulamasına başlanmıştır. 100 gümüş kuruş 1 altın liraya eşitlenmiş, altın lira,

¹³⁸⁰ Oğuz Tekin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para", **Osmanlı**, c.3, YTY, Ankara, 1999, s.175.

¹³⁸¹ Osman Bey'den Fatih Sultan Mehmet'e kadar Osmanlılar yalnızca iki metalden (gümüş akçe ve bakır mangır) sikke bastırmışlardır. "Mangır" daha ziyade bozuk para yerine kullanılmakta olup esas ödeme aracı "akçe"dir, bkz. Oğuz Tekin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para", s.171.

¹³⁸² XIV.-XVI. yüzyıllar arasında Osmanlı parasında meydana gelen değişimler ve "tağşiş" işlemine başvurma sebepleri, alım-satım gücünün azalması, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü ekonomik ve siyasi bunalım ve daha fazlası için bkz. Ömer Barkan, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", **Belleten**, c.XXXIV, TTK, Ankara, 1970, s.557-607; Ayrıca bkz. Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, s.113-121.

¹³⁸³ Mustafa Öztürk, "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Orta Anadolu'da Fiyatlar", **X. Türk Tarih Kongresi**, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.IV, TTK, Ankara, 1993, s.1822; Yılmazçelik, **a.g.e.**, s.316.

¹³⁸⁴ Zafer Toprak, "İktisat Tarihi", **Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908**, (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s.252; Oğuz Tekin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para", s.176; Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, s.171.

gümüş kuruş ve genellikle mecrediye olarak adlandırılan gümüş 20 kuruş temel paralar haline gelmiştir. Bu tarihten sonra tağşiş uygulaması terk edilmiş ve İmparatorluk sonuna kadar bu standart korunmuştur. Ayrıca bakır sikkeler günlük işlemler için darp edilmeye devam edilmiştir.¹³⁸⁵

1844 yılında ilk *mecidiye*, hemen arkasından yarım ve çeyreği de basılmıştır. Yeni basılan yüzlük altınlara Abdülmecid'e izafeten mecrediye altını, gümüşlere de gümüş mecrediye denmiştir. Bu dönemde kuruşu esas alan yeni bir para sistemi oluşturulmuş, 100 gümüş kuruş 1 altın liraya eşitlenmiştir.¹³⁸⁶

Metal sikkeleri temsilen basılan, adına *kaim* denilen ve sadece iç piyasada geçerli olan kağıt paralar, Osmanlı tarihinde XIX. yüzyılda görülmektedir. Kaimenin asıl işlevi, iç borçlanmanın ve genel olarak malî sorunların aşılmasına yönelik olmuştur. Kaimenin çıkartılmasında en önemli faktör devletin ekonomik ve siyasal açıdan içinde bulunduğu krizdir. Osmanlı Devleti'nde üç defa kaim uygulamasıyla karşılaşmaktadır. Bunlardan ilki 1840 yılında Tanzimat reformları ve Kırım Savaşı finansmanı için, ikincisi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı finansmanı için, üçüncüsü da Birinci Dünya Savaşı finansmanı içindir. İlk ikisinde savaş bitiminden kısa bir süre sonra piyasadan toplanan kaimeler, üçüncüsünde sekteye uğramış ve bu işlem ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilebilmiştir.¹³⁸⁷

XIX. yüzyılda Elmalı'da kullanılmış olan para çeşitlerine ulaşamamış olmakla birlikte özellikle Elmalı ile birçok sahada yakın ilişkileri bulunan merkez kaza Antalya ve çevresinde kullanılan para çeşitlerinin Elmalı'da da kullanılmış olması muhtemeldir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonlarına kadar Antalya Kazası'nda alım-satımlarda geçerliliği olan para çeşitlerini, kuruş değerinden karşılığını ve söz konusu süreç içerisinde değerinde meydana gelen değişimlerini Tablo 3.9'dan takip etmek mümkündür.

Tablo 3.9 Antalya Kazası'nda Kullanılan Paralar (1851-1899)

Paranın Adı (Yerli)	Değeri (Kuruş)	Paranın Adı (Yabancı)	Değeri (Kuruş)
Lirayı Osmanî	118-199	Fransız Altını	80-104
Adlîye Altını	18-25	Macar Altını	51,5
Adlîye Nısf	13	İngiliz Altını	110-115
Adlîye Rub'	6	Moskof Altını	90

¹³⁸⁵ Şevket Pamuk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para 1326-1914", **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, c.2, (ed.Halil İnalçık-Donald Quataert), Eren Yay., İstanbul, 2006, s.1083-1084.

¹³⁸⁶ Oğuz Tekin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para", s.175; Toprak, "İktisat Tarihi", s. 223, 252.

¹³⁸⁷ Oğuz Tekin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para", s.178; Toprak, "İktisat Tarihi", s. 253.

Beyaz Mecidiye	22	Çinko Riyal	23
Yirmilik Altın	18-33	Sacı Riyal	25
Eski Yirmilik Altın	23-33	Direkli Riyal	27,5
Çifte Yirmilik	50-71	Karbon Riyal	18
Onluk Altın	10-17	Beyaz Riyal nısf	11
Ufak Altın (beşlik)	5	Beyaz Rubî	5,5
Altılık Altın	6	Beyaz Şilin	11
Kaime (100'lük)	15	Mısır Altını	26-32
Gümüş dirhem	1	Mısır Nısf Altını	12
Mahmudiye	80-110	Mısır Onluk Altını	8,5
Mahmudiye Nısf Altın	40	Mısır Dörtlük Altın	6
İstanbul Bütün Altın	28		
Yarım İstanbul Altını	14-15		
İstanbul Rub' Altın	6		
Eski İstanbul Altını	30		
Yıldız Altın	29-60		
Kırklık	60		
Eski Kırklık Altın	46		
Hurşid Altını	28-30		
Rub'iyeye Altın	9-15		
Fındık Altın	36-40		
Doksanlık Altın	90		
Üçlük Altın	3-5		
Beyaz Cihadiye	20		
Beyaz Akçe	31,5-51		
Bakır Akçe	16,5		
Sandıklı Altını	33		
Fındık Bütün Altın	36		
Çeyrek ve Metelik	12		

Kaynak: Beden, **a.g.t.**, s.53-54; Tanrıseven, **a.g.t.**, s.59-60; Silsüpür, **a.g.t.**, s.31-32; Taşbaş, **a.g.t.**, s.68-69; Bircan, **a.g.t.**, s.51-52; Hacı Bayram Özdemir, **XXVI Numaralı Antalya Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi 1301-1302 (M.1883-1885)**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2012, s.46-47; Seda Tan, **17 No'lu Antalya Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi H.1297-1300 (M.1879-1883)**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2010, s.44.

Elmalı'da kullanılan para çeşitleri ve değerleri, yalnızca XX. yüzyıl başı kayıtlarından takip edilebilmektedir. Bu kaynaklara göre Elmalı'da çeşitli Osmanlı paraları ile Fransız,

İngiliz, Macar ve Mısır altınları kullanılmıştır. Elmalı'da kullanılan para çeşitleri aşağıdaki Tablo 3.10'dan daha net görülebilmektedir:

Tablo 3.10 Elmalı Kazası'nda Kullanılan Paralar (1912-1914)

Paranın Adı (Yerli)	Değeri (Kuruş)	Paranın Adı (Yabancı)	Değeri (Kuruş)
Osmanlı Lirası	102-125	Fransız Lirası	90-109
Mecidiye	23-25	İngiliz Lirası	113-136
Seksenlik altın	100	Macar Altını	200-230
Beşbiryerde	513-600	Mısır Altını	15
Sandıklı onluk altını	14-16	Mısır Beşlik altını	5
Sandıklı yirmilik altını	33-35		
Zincirli onluk altını	12		
Yazılı onluk altını	15		
Zincirli yirmilik altını	27-30		
Yirmilik altını	35		
Onluk altın	15-17,5		
Rub'iyeye altını	9-12		
Zincirli Rubiye altını	12		
Beşlik altını	7		
Mahmudiye	80-100		
Kırklık	50		
Metelik	12		

Kaynak: KVS., 1332, Def'a 30, s.371; BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245.

3.4.2. Fiyatlar

Devletlerin dışta siyasî ve askerî üstünlüklerini sürdürebilmeleri, içte mamur ve refah bir ülkeye sahip olmalarında iktisadî yapı önemli bir etkindir. İktisadî düzenin mahiyetini, paranın durumu, ticaret hacmi, üretim miktarı gibi hususlar belirlemektedir. Aynı zamanda fiyatlar da iktisadî hayatın en önemli göstergelerinden biridir. Zira iktisadî faaliyetlerin işleyiş tarzı, iyi veya kötü sonuçları hemen fiyatlara yansır.¹³⁸⁸

Fiyatlar konusunda yapılacak olan araştırmalarda başvurulacak kaynaklar mahallî şer'iyeye sicilleridir. Çünkü sicillerde geçen fiyatlar canlı, hareketli kıyaslama imkanı olan fiyatlardır. Fiyat tespitlerinde ilk kaynağı oluşturan *narhlar*, bir kazada kadı'nın başkanlığında esnaf

¹³⁸⁸ Mustafa Öztürk, "Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili", **Bellekten**, c.LV, s.212, TTK, Ankara, Nisan 1999, s.87.

temsilcileri, ayan ve vücûh-ı memlekette oluşun bir meclis tarafından genellikle yılda iki defa verilen fiyatlardır. Bu fiyatlar devletin resmî fiyatları olup şehirde bulunan esnaflar buna uymak zorundadır. Narh sistemi resmî makamlar tarafından sıkı bir şekilde denetim altında tutulmuş ve kurallara uymayanlar çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Fiyatların dışında serbest veya karaborsa fiyatları da vardır.¹³⁸⁹

Şer'iyeye sicillerinde bulunan terekeler de fiyat tespiti için önemlidir. Tereke fiyatları malların cinsine göre değişiklik arz etmekle birlikte kadıların resm-i kısmeti yükseltmek amacıyla bütün malların fiyatlarını yüksek tuttuğu güvenilmeyen piyasa fiyatları değildir. Kadılar, resmî fiyata tabi malların fiyatlarında herhangi bir değişiklik yapmamaktadır. Bunların dışında kalan ve resmî fiyatlara bağlı olmayan ev eşyaları ve özel eşyalara verilen fiyatlar ise serbest piyasa fiyatlarıdır.¹³⁹⁰ Şer'iyeye sicillerinden Elmalı Kazası'nın narh kayıtlarına ulaşılamaması hububat ve canlı hayvan fiyatları hakkında tereke kayıtlarından ve mal ve eşyaların kıymetlerini veren temettuât defterlerinden yararlanmayı gerektirmiştir. Söz konusu fiyatlar tablolar halinde ayrıntılarıyla gösterilmiştir.

3.4.2.1. Hububat ve Gıda Maddeleri Fiyatları

Elmalı'da ağırlık ölçü birimleri arasında atik kıyye (400 dirhem) ve kantar (44 atik kıyye) kullanılmaktadır. Hububat Elmalı kilesine göre hesaplanmakta olup bir Elmalı kilesi 4 atik kıyye hububata denk gelmektedir.¹³⁹¹ Söz konusu ölçülerin karşılıkları şu şekildedir:

1 okka (kıyye) = 400 dirhem = 1282,945 gr. (1280 gr.)

44 atik kıyye = 1 kantar = 56,320 kg.

4 atik kıyye = 5.13178 kg.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Elmalı'dan geçen kimi seyyahlar Elmalı'daki hayatın ucuzluğundan eserlerinde bahsetmişler, paranın kıtlığı nedeniyle burada yaşamın ne denli ucuz olduğunu aktarmışlardır.¹³⁹²

Elmalı'da hububat ve gıda maddeleri fiyatlarına ancak 1913 yılı verilenin bulunduğu şer'iyeye sicil defterinden ulaşılabilmektedir. Hububat ve gıda maddeleri fiyatları listelenen Tablo 3.11'den takip edileceği üzere bu tarihte buğdayın (hınta) kilesinin 4-5 veya 8 kuruştan

¹³⁸⁹ Yılmazçelik, **a.g.e.**, s.322; Öztürk, "Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlihi", s.95.

¹³⁹⁰ Yılmazçelik, **a.g.e.**, s.322.

¹³⁹¹ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.371.

¹³⁹² Davis, üç kişilik (dört kap) akşam yemeği ve peynirin 15 kuruş; kahvaltı ve öğle yemeği için 15 kadar yumurtanın 4 kuruş; tereyağının 3 kuruş; bol miktarda yoğurdun 2 kuruş; iki günlük Avrupa tarzı ekmeğin 5 kuruş; Handa oda, konaklama, bahşişin 15 kuruş olmak üzere toplam 44 kuruşa mâl olduğunu bunun da 8 şilin 6 peniye denk geldiğini bildirmektedir, bkz. Davis, **a.g.e.**, s.189.

hesap edildiği olmuştur. Görülen fiyat farklılıkları kuvvetle muhtemel buğdayın cinsinden kaynaklanmaktadır.¹³⁹³

Hububat ürünleri arasında en yüksek fiyata sahip olan mahsul, çeşitli gıda maddelerinin hammadresi olarak kullanılan ve Elmalı'nın meşhur ürünleri arasında gelen buğdaydır. Yine Elmalı'da üretilen ve fiyat olarak buğdaydan daha pahalı olduğu görülen “susam”, özellikle helvanın ana maddesi olarak kullanılmaktadır. Elmalı'da bulunan bir yağhanede 16 kişinin hissesi bulunması, susama verilen değeri göstermesi bakımından önemlidir.¹³⁹⁴ Kahve ve çöğen gibi az bulunan ürünlerin diğer gıda maddelerine nispetle daha pahalı oldukları görülmektedir.

Tablo 3.11 1913 Yılında Elmalı'da Hububat İle Gıda Maddeleri Fiyatları

Kile/Kıyye	1.Fiyat	2.Fiyat	3.Fiyat
Hınta	4 kuruş 35 para	5 kuruş 36 para	8 kuruş 14 para
Arpa	2,5	3,5	4 kuruş 6 para
Melez	4 kuruş 5 para	4,5	5
Darı	2 kuruş 20 para	3 kuruş 30 para (Ak Darı)	4 kuruş 6 para (Kum Darı)
Yulaf	2,5	-	-
Burçak	7	-	-
Nohut	4	5 kuruş 5 para	7
Mercimek	5	7	-
Fasulye	5 kuruş 35 para	-	-
Susam	15	-	-
Tuz	1 kuruş 2 para	-	-
Helva	4	-	-
Bal	3,5	-	-
Ham Şeker	2 kuruş 30 para	-	-
Leblebi	1 kuruş 10 para (orta)	20 para (kırık)	-
Tahin	4	-	-

¹³⁹³ Osmanlı dönemi fiyat politikaları konusundaki çalışmalarıyla dikkat çeken Öztürk'e göre birkaç kuruşluk bu cüzî sapmalar, malın kalitesinden veya terekeyi tutan katibin kalite ve fiyat anlayışından kaynaklanmakta olup çok bir öneme sahip değildir, bkz. Öztürk, “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlihi”, s.99.

¹³⁹⁴ Karyağdı Mahallesi'nde 1 kişi, Eğrekler Mahallesi'nde 1 kişi, Cami-i Atik Mahallesi'nde 2 kişi, Tatlılar Mahallesi'nde 4 kişi, Külahçılar Mahallesi'nde 1 kişi, Kuşakçılar Mahallesi'nde 1 kişi, Kabmescid Mahallesi'nde 2 kişi, Selamlar Mahallesi'nde 1 kişi, Küçükler Mahallesi'nde 1 kişi, İplikpazarı Mahallesi'nde 2 kişi olmak üzere 16 kişinin 1840 yılında Elmalı'daki yağhanede büyük küçük hisseleri bulunmaktadır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947.

Yaş çöğen (48 kırye)	18	-	-
Susam yağı (100 dirhem)	6	-	-
Tarçın (300 dirhem)	4 kuruş 20 para	-	-
Sadeyağı	14	-	-
Kahve (200 dirhem)	16	-	-
Ceviz	5	-	-

Kaynak:BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245.

3.4.2.2. Canlı Hayvan Fiyatları

Hayvancılığın yoğun olarak görüldüğü Elmalı'da, hayvan fiyatlarının aynı yıl içinde dahi birbirinden farklı oldukları görülebilmektedir. Bunun sebebi canlı hayvanların serbest piyasa fiyatlarına göre işlem görmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Serbest piyasa fiyatları, hayvanın yaşı, cinsi ve fiziksel özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin 1914 yılında yirmi yaşında estere 250 kuruş, dokuz yaşında kır renkli estere 1100 kuruş, erkek kestane renkli estere ise 1200 kuruş değer biçilmiştir.¹³⁹⁵ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. 1840, 1884 ve 1913 yıllarına ait canlı hayvan fiyatlarının tespit edildiği kayıtlardan oluşan tabloda bu ayrımlara girilmemiş, hayvan türlerine göre en düşük ve en yüksek fiyatlar verilmiştir (bkz. Tablo 3.12).

Canlı hayvan fiyatlarında 1840-1913 yılları arasında genel olarak bir yükselme söz konusudur. En yüksek fiyata sahip hayvanın Elmalı'da az rastlanan *katır* olduğu görülmektedir. Deve ve kısrak da fiyat olarak ilk sırada gelen hayvanlardandır. Keçi, koyun ve bunların yavrularını ihtiva eden ve kazada %81 oranında görülen küçükbaş hayvanlar, canlı hayvan fiyatları konusunda en az orana sahip olanıdır. Keçiye göre daha az beslenen koyunun fiyat olarak keçiden daha pahalı olduğu görülmektedir. 1840 yılında keçiye 16 kuruş kıymet biçilirken koyuna 20 kuruş değer biçilmiştir.

Hayvancılık bölümündeki verilerle canlı hayvan fiyatları mukayese edildiğinde genel olarak kazada az olan hayvan türünün, çok olanlara nazaran daha yüksek oranda fiyatlandırıldığı anlaşılmaktadır.

¹³⁹⁵ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 180-182/73, (1 Zilkade 1332-21 Eylül 1914).

Tablo 3.12 Elmalı'da Canlı Hayvan Fiyatları (1840-1913)

	1840 Yılı (Kuruş)		1884 Yılı (Kuruş)		1913 Yılı (Kuruş)	
	En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek	En Düşük	En Yüksek
Merkep	30	150	100	250	92	270
Dişi Merkep	-	-	-	350	160	193
Beygir	150	300	-	245	-	367
Kolonlu Kısarak	130	150	-	-	350	695
Kısır Kısarak	-	120	-	-	-	-
Tay	60	200	-	-	333	485
Deve	350	400	-	700	500	800
Katır (Ester)	400	500	750	800	250	1200
Buzağılı İnek	45	50	-	225	112	236
Kısır İnek	40	45	-	175	-	-
Dana	10	30	-	-	100	142
Öküz	50	90	-	400	200	500
Tosun	30	35	-	-	150	600
Camus	175	250	-	-	-	-
Camus Tosunu	-	150	-	-	-	-
Oğlaklı Keçi	-	16	-	25	-	60
Yoz Keçi	-	12	-	-	-	40
Kuzulu Koyun	-	20	-	-	54	80
Yoz Koyun	-	13	-	-	-	50

Kaynak: BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947; BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245; BOA., MŞH.ŞSC.d., 1174.

3.4.2.3. Taşınmaz Malların Fiyatları

Taşınmaz mallar arasında yer alan emlak ve arazi fiyatları serbest piyasada belirlenmektedir ve bu tür mallara standart bir fiyat verilmesi mümkün değildir. Çünkü emlak ve arazilerin büyüklük-küçüklük, yeni-eski, mevki gibi birçok faktörden etkilenerek fiyatlarında farklılıklar olacağı kesindir. Örneğin Elmalı'da 1840 yılında bir dönüm bağ, genellikle 300 kuruştan kıymetlendirilmekle birlikte bu rakamın en üst seviyesi Yenibağlar'daki bir dönüm bağ için 600 kuruş, Döngü'de 500 kuruş, Tepecik'de 500 kuruş, Kınalı'da 400 kuruş, Abdurrahman'da 350, Kocabağlar ve Başpınar'da 250 kuruştur. Harap bir bağın dönümü ise 25 kuruştan işlem görmüştür.¹³⁹⁶

¹³⁹⁶ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947; BOA., ML.VRD.TMT.d., 9951.

Elmalı'da tarla fiyatları ise bulunduğu mevkiye göre *âlâ*, *evsat* ve *ednâ* olarak derecelendirilmiş, fiyatları da bu sınıflamaya göre yapılmıştır. 1840 yılında *ednâ* bir tarlanın dönümü genel olarak 5 kuruştan kıymetlendirilmiş olup Yuva ve Kuz köylerinde bir dönüm *ednâ* tarla 8 kuruştan, Geçmen, Dire, Ovacık, Bayındır ve İlyâğı köylerinde 2 kuruştan işlem görmüştür. Kalan köylerde ise *ednâ* tarla dönüm fiyatları 3 ila 5 kuruş arasında değişmiştir.¹³⁹⁷

Evsat dereceli tarlaların dönümü 8 ila 10 kuruştan hesaplanmış olup en yüksek seviye 15 kuruşla Yuva, Subaşı ve Kışla köylerine aittir. Evsat tarla dönümlerinde en düşük oranlar ise 3 kuruşla yine *ednâ* tarla dönümlerinde olduğu gibi Geçmen, Dire, Bayındır ve İlyâğı Köylerinde görülmektedir.

Âlâ sınıfına giren tarlalarda en yüksek fiyat 25 kuruşla Güğü, Salur, Yalnızdam, Imırcık, Kışla köylerindedir. Eskihisar, Subaşı, Yuva, Kortan köylerindeki âlâ tarla dönümlerine ise 20 kuruştan kıymet biçilmiştir. Kalan köylerin âlâ tarla dönüm fiyatları 4 ila 16 kuruş arasında değişmekte olup en düşük oran Dire, Bayındır ve İlyâğı köylerinde görülmektedir. Genel olarak söylenebilir ki tarla fiyatlarında Yuva ve Subaşı gibi birçok yönden çevre köylere göre daha gelişmiş ve verimli bulunan yerleşim birimlerindeki tarla rayici daha yüksektir.

Bu tarihlerde Finike'de bir kıta zeytin bağı 800 kuruş, 1 kıta limon bahçesi 500 kuruş, bir dönüm tarla ise ortalama 3 kuruştan fiyatlandırılmıştır. Hane kiralari ise 100-300 kuruş arasındadır.¹³⁹⁸

1840 yılından sonra aradan geçen yaklaşık 20-25 yıllık süreç içerisinde Elmalı'daki tarla fiyatlarında çok ciddi değişimlerin olmadığı söylenebilir. Zira 1840 yılında Düden Köyü'nde en çok 12 kuruştan kıymet biçilen bir tarla dönümü 1855 yılında 17 kuruştan hesaplanmıştır.¹³⁹⁹ 1840 yılında Yuva Köyü'nde en çok 25 kuruştan fiyat biçilen bir tarlanın dönümü 1862 yılına gelindiğinde 30-40 kuruştan satılmıştır.¹⁴⁰⁰

XX. yüzyıl başında Elmalı'daki tarla fiyatları genel olarak 100 kuruştan işlem görmüştür. Örneğin 1912 yılında Gökpınar'daki, 1913 yılında ise Düden Köyü'ndeki bir tarla dönümüne 100 kuruş kıymet biçilmiştir. Tarla ve bahçe icarları ise 150-200 kuruş arasındadır.¹⁴⁰¹

1840 yılında özellikle köylerde 20-100 kuruş arasında değişen hane fiyatları ile eşraftan kişilere ait olan konak fiyatları arasında büyük bir fark mevcuttur. Bu tarihte Salih Ağa'nın konağının değeri 1500 kuruştur. Genellikle iki göz oda, alt katta bir ahır ve bir avludan oluşan iki katlı tipik Elmalı evleri ile ağaların büyük konaklarının kıyas kabul edemeyeceği kesindir.

¹³⁹⁷ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947; BOA., ML.VRD.TMT.d., 9951.

¹³⁹⁸ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947.

¹³⁹⁹ Dinç, a.g.t., s.195-196.

¹⁴⁰⁰ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1158, no.179, (11 Şaban 1278-11 Şubat 1862).

¹⁴⁰¹ BOA., MŞH.ŞSC.d. 1245, 15/27, (1 Recep 1330-16 Haziran 1912); BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 86-89/224, (27 Cemâziye'l-evvel 1331-4 Mayıs 1913).

Bununla birlikte genel olarak evlerin serbest piyasada değerleri değişiklik arz etmektedir. 1863 yılında Ermeni milletinden Manusoğlu İvaz, Ermeni Mahallesi'ndeki "*fevkanî ve tahtani iki göz oda ve bir miktar avludan*" oluşan evini Isparta ahalisinden ve Rum milletinden Kahramanoğlu Nikola'ya 4448 kuruş karşılığında satmıştır.¹⁴⁰² 1895 yılında ise Döngü mevkiinde 3 dönüm üzüm bağı ve iki odalı bir hane, 6 bin kuruştan alıcı bulmuştur.¹⁴⁰³ 1912-1913 yıllarında Toklular Mahallesi'ndeki "*fevkanî üç göz ve tahtani iki ahır ile bir samanlıktan*" oluşan bir evin ederi 4 bin kuruştur.¹⁴⁰⁴ Cami-i Atik Mahallesi'nde "*fevkanî iki göz ve tahtani bir ahır ve bir odadan müteşekkil hane ile bitişiğindeki tahın değirmeni ve bir ambarın*" değeri 6 bin kuruş olarak belirlenmiştir.¹⁴⁰⁵

Finike'de de hane fiyatlarının benzer olduğu söylenebilir. 1912 yılında Finike'nin Bağyaka Köyü'nün Demircilik mevkiinde bir dönüm portakal bahçesi ile fevkanî iki göz oda ve tahtanî bir ahır ve bir odadan oluşan hanenin fiyatı 4 bin kuruştur.¹⁴⁰⁶ Bu verilerden yola çıkarak XIX. yüzyılın ikinci yarısı için serbest piyasa koşullarında bir ev, 2500-6000 kuruş arasında değişen fiyatlarla alıcı bulmaktadır.

Elmalı'daki dükkân fiyatları da değişiklik arz etmektedir. 1840 yılında bir bab dükkân en az 100, en çok bin kuruş kıymete sahiptir. Ancak bin kuruşluk dükkânların sadece *helvacı* ve *ekmekçi* dükkânları olduğu görülmektedir. Demirci, debbağ, saraç, dikici, berber, semerci, terzi, bazargan, kaltakçı, tüccar, kalaycı, keçeci, boyacı, pabuççu gibi birçok dükkândan oluşan diğerlerinin ise 100-500 kuruş arasında kıymetlendirildiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁰⁷

Elmalı'da bulunan birçok değirmende hisse fiyatları 80-200 kuruş arasında değişmektedir. Örneğin Elmalı değirmenleri içinde en meşhurları olan *Kadioğlu* ve *Mahkemaltı* değirmenlerinde bir hisse 100; *Çaybaşı*, *Yokuşça* ve *Baş* değirmenlerinde bir hisse 150, *Çukur Değirmen*'de bir hisse 80, *Bey Değirmeni*'nde bir hisse 182 kuruştur. *Yağhanede* hisse

¹⁴⁰² Tanrıseven, **a.g.t.**, s.575.

¹⁴⁰³ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1180, 103/124, (4 Şevval 1312-31 Mart 1895).

¹⁴⁰⁴ **BOA., MŞH.ŞSC.d.** 1245, 15/27, (1 Recep 1330-16 Haziran 1912).

¹⁴⁰⁵ Yine aynı mahallede iki katlı ve her iki katta birer odası ile alt katta ayrıca bir ahırın bulunduğu hanenin fiyatı 2500 kuruştur, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 86-89/224, (27 Cemâziye'l-evvel 1331-4 Mayıs 1913); Yalnızdam Köyü'nde "*fevkanî iki oda ve bir ahırdan*" oluşan hane fiyatı bin kuruş, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 172-174/61, (15 Rebi'ü'l-evvel 1332-11 Şubat 1914); Eymir Köyü'nde "*fevkanî ve tahtanî bir bab*" hane 2500 kuruş, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 170-171/59, (5 Rebi'ü'l-evvel 1332-1 Şubat 1914); Tavıllar Köyü'nde "*fevkanî ve tahtanî bir bab*" hane 3 bin kuruş, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 169-170/58, (4 Rebi'ü'l-evvel 1332-31 Ocak 1914); Gilevci Köyü'nde "*tahtanî iki oda bir ahır ve bir samanlıktan*" oluşan hane 2 bin kuruş değerindedir, bkz. **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 104-105/252, (25 Şaban 1331-30 Temmuz 1913).

¹⁴⁰⁶ **BOA., MŞH.ŞSC.d.**, 1245, 5/11, (16 Ramazan 1330-29 Ağustos 1912).

¹⁴⁰⁷ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947.

fiyatları genel olarak 50 kuruş olmakla birlikte 70 ve 100 kuruş olan hisseler de rastlanmaktadır.¹⁴⁰⁸

Debbağcılık için önemli bir yere sahip olan *kireçlik* fiyatları sabit olup 50 kuruştur. Elmalı'da bulunan kahvehanelerin kıymetleri 500 ila 2500 kuruş arasında değişmektedir. Elmalı ticaretinde büyük bir öneme sahip olan hanların kıymetleri 1840 yılı için oldukça yüksektir. *Müftü Hanı* olarak bilinen hanın kıymeti 2 bin kuruş, İdriszade Ömer Ağa'ya ait hanın kıymeti ise 5 bin kuruştur. *Han-ı Atik*'te Murat Ağa'nın dörtte bir hissesinin değeri 1500 kuruştan¹⁴⁰⁹ hesaplanmıştır. Hamam fiyatlarına gelince, *Kazancılar Mahallesi*'nden Redif Binbaşısı Ahmet Ağa'ya ait olan bir hamamın değeri 6 bin kuruştur. Elmalı'nın meşhur hamamlarından olan *Tahtalı Hamam* dahil olmak üzere diğer hamamlarda olan hisse fiyatları 100 kuruştan hesap edilmiştir.¹⁴¹⁰

1840 yılından sonra taşınmaz malların fiyatlarına dair çok fazla bir veriye sahip olunamaması, karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. Ancak eldeki bilgilere göre Elmalı'da serbest piyasa fiyatlarına göre değerlendirilen taşınmaz malların değerlerinde *afakî* denilebilecek değişmelerin yaşanmadığı söylenebilir.

3.4.2.4. Günlük Hayatta Kullanılan Eşya Fiyatları

Taşınmaz mallar ve canlı hayvan fiyatları gibi yine serbest piyasada belirlenen ve günlük hayatta kullanılan eşyaların fiyatlarında farklılıklar görülmektedir. Eşyanın yeni veya eski, büyük ya da küçük oluşuna, rengine, kalitesine göre verilen değerler fiyatlara yansımıştır. Örneğin 1914 yılında bir adet müstamel dirhem kuşağa 40 kuruş, bir adet cedit dirhem kuşağa ise 68 kuruş 20 para değer biçilmiştir.¹⁴¹¹ Herhangi bir standartın bulunmaması ve fiyatların çok değişken olması bir kıyaslama yapmayı zorlaştırmaktadır. Tablo 3.13'de verilen bilgilerden yıllara göre Elmalı'da günlük hayatta kullanılan eşya fiyatları takip edilebilir. Parantez içerisinde verilen yıllar fiyatların tespit edildiği zamanı ifade etmektedir.

¹⁴⁰⁸ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947.

¹⁴⁰⁹ 1855 yılında bu hanın dörtte üç hissesinin değeri 40 bin kuruş olarak hesaplanmış olup hisse başına 1333 kuruş gibi bir meblağ düşmektedir ki bu da han hissesinde çok büyük bir değişimin olmadığını gösterir, bkz. Dinç, a.g.t., s.167-169;

¹⁴¹⁰ BOA., ML.VRD.TMT.d., 9947.

¹⁴¹¹ BOA., MŞH.ŞSC.d., 1245, 180-182/73, (1 Zilkade 1332-21 Eylül 1914).

Tablo 3.13 Elmalı'da Günlük Hayatta Kullanılan Eşya Fiyatları (1863-1914)

Eşya	Fiyat (Kuruş)	Eşya	Fiyat (Kuruş)	Eşya	Fiyat (Kuruş)
Sarık	5 kuruş 25 para (1863), 4 (1913)	Yün döşek	40-70 (1913)	Kürek	30 (1913)
Abani Yazma	10 (1913)	Çitari yüzlü yün döşek	75 (1913)	Orak	2 (1913)
Başlık	2 kuruş 30 para (1863)	Alaca yüzlü döşek	20 (1913)	Balta	20 (1885)
İçdonu	6 (1863)	Haki Yüzlü yün döşek	41 (1913)	Tahra	5 (1884)
İhram	6 (1863), 35 (1913)	Basma yüzlü yün döşek	45 (1913)	Nacak	20 (1884)
Kadife ceket	71 (1914)	Yün minder	5-10 (1913)	Bıçkı	40 (1885)
Mendil	18 (1914)	Perde	25 (1914)	Terazi	38 krş. 20 para (1913)
İşlemeli kadife mintan	163 (1913)	Yastık	5 (1884)	Kantar	10 (1863), 45 (1914)
Kırmızılı çitari fistan	57 (1913)	Çaput yastık	5 (1913)	Sabun kalıbı (altı adet)	7 (1914)
Kadife palto	44 (1913)	Yün yastık	7-20 (1913)	Çaydanlık	3 (1914)
Çitari elbise takımı	132 (1914)	Kilim	35 (1863), 42-50 (1913), 104 (1914)	El satırı	5 (1914)
Gömlek	30 (1914)	Cedit ala kilim	60-100 (1913-1914)	Kama bıçağı	4 (1914)
Çuha şalvar	30 (1913)	Seccade	3 (1863)	Gaz yağı	2 (1913)
Çul	1 kuruş 20 para (1863), 17-35 (1913)	Halı seccadesi	35-53 (1913-1914)	Su Bakırı	8-13-36 (1913)
Kara Çul	20 (1884-1885), 30 (1913)	Yatak takım	80-162 (1913-1914)	Süt leğeni	10-20 (1913-1914)
Cedit siyah çul	30-50 (1913)	Tahta Sandık	6 (1863), 10-13 (1913)	Süt çömleği	13 (1913)
Kırmızı Çuval	30 (1884)- 62 (1914)	İzmir Sandığı	30 (1914)	Çömlek	20 (1884)

Kızıl Çul	25 (1885)	Çanta	4 (1863)	Tepsi	30 (1913)
Kıl çuval	8 (1913)	İğne	2 (1863)	Kebir Kadayıf tepsi	25 (1913)
Yün çuval	8 (1913)	Nargile	5 (1863)	Bakraç	20 (1884), 15 (1863), 10 (1885)
Yuva çulu	25 (1914)	Ağaç nargile	3 (1863)	İbrik	20 (1884), 3 (1863), 10-12 (1913)
Müstamel ala çuval	24 (1914)	Tespih	5 (1863)	Tava	2 (1863)
Beyaz Keçe	20 (1884), 15 (1885), 36 (1914)	Mürekkep şişesi	4 kuruş 10 para (1863)	Yağ Tava	10 (1884)
Siyah kıl heybe	8 krş 20 para (1913), 18 (1914)	Divit	8 (1863)	Kepece	1 (1914)
Yorgan	40 (1884), 25 (1913)	Yazı kağıdı deste	6 (1914)	Tabak	15 (1884), 7-15 (1913)
Basma yüzlü yorgan	15 -25 (1913)	Tek Tüfek	60 (1884)	Kapaklı tencere	30 (1884-1863), 10-70 (1913)
Alaca yüzlü yorgan	20 (1913)	Çifte tüfek	100 (1914)	Kapaksız tencere	16 (1914)
Çitari yüzlü yorgan	50 (1913)	Sim tabanca	150 (1863)	Tığan	18-20 (1863), 6-25 (1913-1914)
Enli yüzlü yorgan	50 (1913)	Beşli tabanca	62 (1914)	Kazan	60 (1884), 50 (1885), 30-70 (1913)
Müstamel kutni yüzlü yorgan	43 (1913)	Çanak	8 (1863), 5-8 (1913-1914)	Havan maa el	6 (1913)
Müstamel battaniye	190 (1914)	Hamur leğeni	21 (1863)	Sini	50 (1913)
Zemzem koması	20 (1913)	Camız Gönü	76 (1913)	Kahve Takımı	10-40 (1884), 50 (1863), 15-25 (1913)
Eğer Takımı	30-76 (1913)	Ekmeç Takımı	10 (1885, 1913), 40 (1914)	Güğüm	31 (1914)
Vasat saat	12 (1914)	Alaçık takımı	200 (1914)	Deve leğeni	15-21 (1914)
Asma saat	20 (1913)	Deve çulu	21-25 (1914)	İnek çömleği	6 (1914)

Kaynak:Tarıseven, a.g.t., s.575; BOA., MŞH.ŞŞC.d., 1174, BOA., MŞH.ŞŞC.d., 1245.

3.5. Bankacılık

Tanzimat'a kadar para ve krediyle uğraşanlar, banka işlevi gören sarraf ve poliçeciler olmuş, Osmanlı toplumunda çağdaş bankacılığı kurma girişimleri ilk kez Tanzimat'la birlikte başlamıştır. İngiliz ve Fransızların İzmir'de kurmaya çalıştıkları banka girişimleri sonuçsuz kalınca¹⁴¹² 1844 yılında Babiâli'nin yaptığı para reformunun ardından, kombiyo işlerinin yürütülmesi için Alleon ve Baltazzi adlarında iki Galata bankerine¹⁴¹³ yetki verilmiş ve böylece ilk banka kabul edilen Bank-ı Dersaadet (Banque de Constantinople) 1847 yılında kurulmuştur. Bu bankayı kurmaktaki amaç, kambiyo rayiçlerini korumak ve kaimenin kıymetten düşmesini önlemektir. Ancak Devlet'in, belli bir sermayesi olmayan bu bankaya, kısa vadeli istikrazlarının bedelini ödememesi, kağıt paranın tedavülde çıkardığı sorunlar ve Avrupa'da ortaya çıkan 1848 olaylarının İstanbul piyasasını etkilemesi sonucu Kırım Savaşı'ndan önce 1852 yılında Banka kapanmıştır.¹⁴¹⁴

Kırım Savaşı'nın doğurduğu masrafları karşılamak için ihraç edilen kağıt para giderek kıymetten düştüğü için Osmanlı Devleti, bu defa yabancı sermayenin yardımıyla bir banka kurmayı düşünmüş ve İngiliz ile Fransız sermayedarlardan teklif almıştır. Bu dönemde daha çok İngiliz sermayesi kanalıyla borçlanmaya gitmesinin de etkisiyle İngiltere'nin öncülüğünde 500 bin İngiliz lirası sermayeli Bank-ı Osmanî (Ottoman Bank) kurulmuştur.¹⁴¹⁵ Merkezi Londra'da olan bankanın en büyük kuruluşu İstanbul'da bulunmuş ve Mısır dışında İmparatorluğun her yerinde şube açma hakkını elde etmiştir.¹⁴¹⁶

Bank-ı Osmanî'nin kurulmasından sonra da devletin parasal sorunları devam etmiş, değişik para türleri ticarete ket vurmuştur. İhtiyacına önce yerli sermayeyle çözüm bulmaya çalışılan devlet bankasının, bekleneni vermemesi üzerine Avrupa malî çevrelerine başvurma kararı alınmıştır. Bu doğrultuda 1863 yılında Bank-ı Osmanî'ye Fransız sermayesi de katılarak İngiliz-Fransız ortaklığında bir devlet bankası kurulmuş ve bu bankaya Banka-i Osmanî-i

¹⁴¹² 1842 yılında İngiliz ticaret çevrelerince İsveç'in himayesi altında "The Bank of Smyrna" açılmış olsa da Hükümetin izni olmadan kurulduğu için banka aynı yıl kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık", **TCTA**, c.3, İstanbul, 1985, s.761-762.

¹⁴¹³ Galata bankerleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Haydar Kazgan, "Galata Bankerleri", **TCTA**, c.3, İstanbul, 1985, s.762-764.

¹⁴¹⁴ Çadircı, **a.g.e.**, s.337-338; Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.424; Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, TTK, Ankara, 1994, s.159.

¹⁴¹⁵ Çadircı, **a.g.e.**, s.338; Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.424; Eldem, **a.g.e.**, s.159; Osmanlı Bankası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Jacques Thobie, "Osmanlı Bankası", **TCTA**, c.3, İstanbul, 1985, s.775-781.

¹⁴¹⁶ Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık", s.762; Çadircı, **a.g.e.**, s.338.

Şahane adı verilmiştir.¹⁴¹⁷ Kuruluşundan sonraki on yıl devlet bankası işlevini kısmen yerine getiren bu banka, büyük ölçüde bir ticaret bankası olarak çalışmalarını sürdürmüştür.¹⁴¹⁸

Ziraat alanında çiftçinin ihtiyaç duyduğu krediyi sağlayacak bir bankanın temellerini atan ilk devlet adamı Niş'teki valiliği sırasında Mithat Paşa olmuştur. Çiftçinin murabahacı adı verilen tefecilerden para almak zorunda kaldığını gören Mithat Paşa, borç sandıkları kurulmasını uygun görmüş ve 1863 yılında Niş Eyaleti'nin Pirot kasabasında ilk sandığı açmıştır. Çiftçilere şahsî kefaletle ve rehinle ayda %1 faiz hesabıyla kredi veren sandık, 1864 yılında tüm Tuna Vilayeti'ne yayılmış, 1867 yılında bir yönetmelikle kesin hükümlere bağlandıktan sonra ise *Menafi Sandığı* ya da *Memleket Sandığı* adıyla tüm İmparatorluk sınırlarına yayılmıştır.¹⁴¹⁹ Söz konusu bu sandıklar *Ziraat Bankası*'nın çekirdeğini oluşturmuştur.¹⁴²⁰

Kaza sandığı ancak bağlı köylere kredi verebilmiş ve kredi çekebilmek için çiftçi olmak şart koşulmuştur. Nizamnamelerle belirli bir düzen altına alınan bu sandıklar, Çadircı'ya göre modern bir banka olmaktan çok klasik dönem Osmanlı düzenindeki *Orta Sandıkları* adı verilen esnaf yardımlaşma sandıkları ve *Avarız Sandıkları* geleneğinin tarım koşullarına uygulanan biçimidir.¹⁴²¹

Konya Vilayet salnamelerinin çıkarılmaya başlandığı 1868 yılından itibaren Elmalı'da bir sandık emini görülmekte olup¹⁴²², *Menafi Komisyonu* adında bir örgütlenmeye ancak 1874 yılında rastlanmaktadır. Bu tarihte sandığın sermayesi 142 bin kuruştur.¹⁴²³ Komisyon üyelerinin ilk defa görüldüğü 1875 yılında kurul bir sandık emini ve üç üyeden oluşmaktadır ve üyelerin hepsi Müslümandır. 1875 yılında 148.400 kuruşa çıkan sermaye ile komisyon, sandık emini Mustafa Efendi, Hacı Salih Ağa, Hacı Mehmet Ağa ve Hacı Mustafa Beylerden oluşmaktadır.¹⁴²⁴ Sandık sermayesi 1877 yılında 151 bin kuruşa¹⁴²⁵, 1879 yılında 162.184 kuruşa¹⁴²⁶, 1887 yılında 250 bin kuruşa¹⁴²⁷ yükselmiştir. Kazadaki Belediye Meclisi sermayesinden 46.545 kuruş daha fazla sermayeye sahip olan Elmalı Menafi Sandığı, Sancak

¹⁴¹⁷ Toprak, "Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık", s.763.

¹⁴¹⁸ Çadircı, **a.g.e.**, s.338.

¹⁴¹⁹ Çadircı, **a.g.e.**, s.338; Arslan Yüzgün, "Ziraat Bankası", **TCTA**, c.3, İstanbul, 1985, s.171.

¹⁴²⁰ Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.425.

¹⁴²¹ Çadircı, **a.g.e.**, s.339.

¹⁴²² **KVS.**, 1285, Def'a 1, s.64.

¹⁴²³ **KVS.**, 1291, Def'a 7, s.62, 88.

¹⁴²⁴ **KVS.**, 1292, Def'a 8, s. 62, 88.

¹⁴²⁵ **KVS.**, 1294, Def'a 10, s. 79.

¹⁴²⁶ **KVS.**, 1296, Def'a 12, s. 122.

¹⁴²⁷ **KVS.**, 1304, Def'a 20, s. 198.

dahilindeki kazalar içerisinde Antalya'dan sonra en fazla sermayeye sahip sandık olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.¹⁴²⁸

İlerleyen yıllarda üreticiye daha faydalı olabilmek için menafi sandığına yeni sermaye kaynakları bulma yoluna gidilmiş ve bu amaçla 1883 yılından itibaren menafi sandıklarına tahsis edilmek üzere aşar vergisinin %1 oranında arttırılması kararlaştırılmış ve buna *Menafi İlane Hissesi* adı verilmiştir. Ticaret ve Nafia Nezareti'nin denetimine geçen sandıklar bekleneni vermekten uzak kalmış, faaliyet sahaları genişlediğinden dağıtılan krediler zamanında tahsil edilemeyince sandıkların malî durumları sarsılmıştır. Menafi sandıkları yerine merkezden idare edilecek bir teşkilat kurulması düşüncesiyle 1888 yılında Menafi sandıkları lağv edilerek yerine *Ziraat Bankası* kurulmuştur.¹⁴²⁹

Ziraat Bankası'nın 1889 yılında 331, 1897 yılında 435, 1910 yılında 483 taşra kuruluşu bulunmaktadır. Yirmi iki yıllık bu süreçte bankanın sermayesi 14.4 katına çıkmış, 2.4 milyon kişiye 1.5 milyon kuruş kredi dağıtılmıştır. Ancak daha çok bir yardım sandığı görünümünde olan Ziraat Bankası, köylülerin ihtiyaçlarını tamamen karşılayamamış, nüfusun büyük bir kısmı tefeci piyasasına bağımlı yaşamak zorunda kalmıştır. Bankanın kredi kaynaklarından daha çok şehir ve kasabalı zengin toprak sahipleri faydalanmıştır.¹⁴³⁰

Ziraat Bankası'nın Elmalı şubesine 1894 yılında tesadüf edilmektedir. Şube kurulduğu yıl bir reis, biri gayrimüslim dört aza ve bir muhasebe katibinden oluşmaktadır.¹⁴³¹ İlerleyen yıllarda aza sayısı ikiye düşmüştür. Elmalı'nın 1896 yılındaki *Ziraat Bankası Şubesi*'nin Reisi Hacı Ahmet Efendi, azaları Hacı İbrahim Ağa ve Yorgi Efendi ile Muhasebe Katibi Mehmet Hilmi Efendi'dir. Sermayesi ise 949.928 kuruştur.¹⁴³² Menafi sandıklarından Ziraat Bankası'na geçiş sürecinde bu sahadaki sermayede Elmalı'da herhangi bir gerilemenin yaşanmadığını aksine hızlı bir artış görüldüğünü söylemek mümkündür.

Ziraat Bankası Elmalı şubesinden aldıkları krediyi vaktinde ödeyememeleri üzerine borçluların rehin gösterdikleri malların ellerinden alındığı ve banka şubesinin bazı yolsuz uygulamalarının şikayet konusu olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Elmalı Kazası ahalisinden Ali Sipahizade Hüseyin ve Tat İsmail adlı şahıslar, Ziraat Bankası Elmalı şubesinden aldıkları kredinin bir kısmını ödedikleri halde kalan borçları için ek süre talep etmişler, bir tarla dışında

¹⁴²⁸ Vilayet genelinde Antalya Menafi Sandığı 236.508 kuruş, Alaiye 18.149 kuruş, Akseki 61.231 kuruş, Kaş ise 91.055 kuruş sermayeye sahiptir, bkz. **KVS.**, 1294, Def'a 10, s. 105. Ayrıca Elmalı Belediye Meclisi sermayeleri için bkz. **KVS.**, 1294, Def'a 10, s. 122; **KVS.**, 1304, Def'a 20, s. 198.

¹⁴²⁹ Eldem, **a.g.e.**, s.161.

¹⁴³⁰ Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.426.

¹⁴³¹ **KVS.**, 1312, Def'a 26, s. 192.

¹⁴³² Aynı tarihte Elmalı Belediye Dairesi'nin sermayesi ise 116 bin kuruştur, bkz. **KVS.**, 1314, Def'a 27, s. 190, 186; Kaynakta Elmalı ve Akseki dışında Teke Sancağı'nın diğer kazalarındaki Ziraat Bankası şubelerinin sermayeleri verilmemiştir.

tasarrufunda bulunan başka tarlası olmayan fukaralara bir sene müddetle ek süre verilmesi kanunlar çerçevesinde hak tanınmışken ve Kaza İdare Meclisi azası olan Süleyman Ağa, bu iki borçlunun borçlarına kefil olmuşken Elmalı Kazası Bidayet Mahkemesi Reisi olan Kaza naibi Mahmut Efendi, Banka Şube Katibi ile birlik olup tarlaların usulsüz bir şekilde ihaleye çıkarılmasını sağlamıştır.

Kaza naibi Mahmut Efendi ayrıca, bahsi geçen tarlaları kendi kayınbiraderleri olan Trabzonlu Mustafa Asım Efendi ile Hasan Efendilere düşük fiyatla sattırmıştır. Ticaret ve Nafia Nezareti'nden Babıâli'ye uzanan şikâyet dilekçeleri üzerine tahkikat yapılması için gönderilen Ziraat Bankası Konya Şubesi memurunun olayı doğrulaması, müzayede parasının şube kâtibi tarafından tahkik memuruna gösterilmemesi gibi nedenlerle ihaleye fesat karıştırıldığına görülmesi üzerine şube kâtibi azledilmiştir. Öte yandan Ali Sipahizade Hüseyin ve Tat İsmail'in müzayede ile satılan tarlaları geri alınmış ve borçları tekrar senede bağlanmıştır. Naib Mahmut Efendi'nin ise yolsuzluk ve fenalıklarından dolayı hakkında gereken muamelenin yapılması için Adliye Nezareti'nce işlem başlatılmıştır.¹⁴³³

Elmalı'da bulunan Ziraat Bankası Şubesi'nin bir milyona yakın sermayesiyle yetki alanındaki ihtiyaç sahibi çiftçi ve toprak sahiplerine büyük bir imkan sağladığı muhakkaktır.

3.6. Düyûn-ı Umûmiyye Elmalı Şubesi ve Reji İdaresi

Osmanlı Devleti'nin Avrupa sermaye piyasalarından borçlanmaya başlaması 1854 Kırım Savaşı ile başlamış ve I. Dünya Savaşı'na kadar aralıklarla devam etmiştir. Öyle ki Kırım Savaşı sırasında görülen ilk istikrazı 1881 yılına kadar 14 ayrı borçlanma takip etmiştir. Diğer ülkelere göre daha fazla faizle borç alan Osmanlı Devleti, bu fonların büyük bir kısmını carî harcamalarda, saray yapımında, donanma ihtiyaçları ve maaşların karşılanması için kullanmış, ekonomiyi canlandırarak, malî gelirleri arttıracak yatırımlara hemen hiç kaynak ayırmamıştır. Ödemekte büyük zorluk çekilen borçlar, yine borçlanmaya giderek kapatılmaya çalışılmıştır. Dış borçlarla birlikte iç borçlar da yükselmiş, Babıâli bu süreçte neredeyse tüm gümrük gelirlerini, aşar ve ağnam vergilerinin önemli bir bölümünü teminat olarak göstermiştir.¹⁴³⁴

1873 yılında yeni bir dünya bunalımının habercisi olan borsa krizleri, Avrupa ve Amerika para piyasalarını etkisi altına alınca Osmanlı Devleti'nin Avrupa para piyasalarında yeni fonlar bulması imkânsızlaşmıştır. Ortadoğu ve Latin Amerika'da krizden etkilenecek borç

¹⁴³³ **BOA., BEO.**, 235/17569, (20 Zilhicce 1310-5 Temmuz 1893); Ali Sipahizade Hüseyin 1600 kuruşluk kredi borcunun 780 kuruşunu ödemesine ve kalan borcunun ertelenmesini istemesine rağmen 50 lira kıymetindeki arazisi 13 liraya, şube katibi ve naibin işe fesat karıştırması üzerine usulsüz bir şekilde satılmıştır, bkz. **BOA., BEO.**, 206/15395, (7 Zilkade 1310-23 Mayıs 1893).

¹⁴³⁴ Eldem, **a.g.e.**, s.183; Seyfettin Gürsel, "Osmanlı Dış Borçları", **Osmanlı**, c.3, (ed.Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.389; Pamuk, **a.g.e.**, s.230-231.

ödemelerini durduran yirmiye aşkın ülkede görüldüğü gibi Osmanlı Devleti de 1875 yılının sonbaharında önce yıllık borç taksitlerinin yarısını ödeyeceğini açıklamış, ertesi yıl tüm borçlarının ödemelerini durdurmuştur.¹⁴³⁵ Yani *6 Ekim 1875 Kararnamesi* ile iflas ettiğini resmî olarak bildirmiştir.

Devlet, 1875 Bosna-Hersek İsyanı'nı bastırmak için asker sevkıyatı yapmak üzere yabancı vapur acentelerine ödeyecek para bulunamazken¹⁴³⁶ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın patlak vermesi, vaziyeti içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin ağır yenilgisiyle biten savaş sonucunda 1878 Berlin Konferansı toplanmış ve burada Osmanlı Devleti'nin alacaklıları, borç taksitlerinin ödenmesini temin edecek uluslararası bir kontrol komisyonunun kurulmasını istemişlerdir. Müzakereler esnasında Babıâli, Osmanlı Bankası ve yerli alacaklılarla tuz, damga pulu, alkollü içecekler rüsumu, bazı bölgelerin balık ve ipek öşrü gibi düzenli vergilerinden oluşan ve altı kalem gelire dayandığı için *rüsum-u sitte* adıyla anılan bir anlaşma imzalayarak ödemelere başlamıştır. Ardından 20 Aralık 1881 (28 Muharrem 1299) yılında alacaklı devletlerle yapılan müzakereler sonuçlanmış ve ilan edilen *Muharrem Kararnâmesi* ile adeta *devlet içinde devlet* görünümündeki *Düyûn-u Umûmiye İdaresi* kurulmuştur.¹⁴³⁷ Bu kararname ile devlet gelirlerinin bir bölümü yabancılara ipotek edilmiştir.¹⁴³⁸

Alacakları Osmanlı Bankası ve Galata bankerleri olan rüsum-u sitte, Düyûn-u Umûmiye İdaresi'ne devredilmiştir. Babıâli'nin rüsum-u sitte gibi düzenli vergilerden mahrum kalması Hazine'yi olumsuz yönde etkilemiş ve bütçe açıkları giderek büyümüştür. Diğer taraftan Düyûn-u Umûmiye İdaresi'nin kendisine tahsis edilen kaynaklardan daha fazla gelir elde edebilmek amacıyla zaman zaman halka ağır baskı yapması, ahalinin bu kuruluşa ve dolayısıyla hükümete karşı tepki duymasına neden olmuştur.¹⁴³⁹

Düyûn-u Umûmiye İdaresi, Osmanlı malî teşkilatı içindeki konumunu zamanla genişletmiş, I. Dünya Savaşı öncesinde adeta ikinci bir Maliye Nezareti halini alacak kadar güçlenmiştir.¹⁴⁴⁰

Teke Sancağı'nda ilk olarak 1887 yılında Antalya ve Alanya kazalarında rastlanan Düyûn-u Umûmiye İdaresi'ne¹⁴⁴¹, Elmalı Kazası'nın Finike Nahiyesi'nde 1889 yılında tesadüf

¹⁴³⁵ Pamuk, **a.g.e.**, s.231.

¹⁴³⁶ Haydar Kazgan, "Düyûn-u Umumiye", **TCTA**, c.3, s.692, (ss.691-716).

¹⁴³⁷ Gürsel, **a.g.m.**, s.389; Rifat Önsoy, "Muharrem Kararnâmesi ve Düyûn-u Umumiye İdaresi", **Osmanlı**, c.3, (ed.Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.401-402; Kazgan, "Düyûn-u Umumiye", s.709-710;

¹⁴³⁸ Düyûn-u Umumiye İdaresinin kuruluşunu hazırlayan koşullar ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Donald C. Blaisdell, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Malî Denetimi**, (çev. Ali İhsan Dalgıç), Doğu-Batı Yay., İstanbul, 1978.

¹⁴³⁹ Önsoy, **a.g.m.**, s.405.

¹⁴⁴⁰ Eldem, **a.g.e.**, s.186.

edilmektedir. Antalya Düyûn-u Umûmiye Müdüriyeti Sandık Eminliğinden emekli Hacı İbrahim Efendi'nin oğlu Mustafa Nazmi Efendi, 13 Mart 1889 yılında 350 kuruş maaşla Finike Nahiyesi Düyûn-u Umûmiye memuriyetine tayin edilmiştir.¹⁴⁴² Elmalı Kazası'nda bir Düyûn-u Umûmiye İdaresi'ne 1894 yılında rastlanmaktadır.¹⁴⁴³ Finike Nahiyesi'nde olduğu gibi kaza merkezindeki yapılanmada da bir memur görevlendirilmiştir.¹⁴⁴⁴

1908-1914 yıllarında yeniden borçlanmalar hız kazanırken 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla durum daha da ağırlaşmış, bu tarihte devletin dış borçları 160 milyon İngiliz sterline ulaşmıştır. Düyûn-u Umûmiye kuruluşunun denetim yetkisi ancak, Cumhuriyet'in İlanı'ndan sonra Lozan Antlaşması'yla borcun ödeneceğinin teminatının verilmesinin ardından kaldırılabilmiştir.¹⁴⁴⁵

Reji İdaresi'ne gelince; *Memalik-i Osmaniye Duhanları Müşterek'ül Menfaa Reji Şirketi* (Osmanlı İmparatorluğu Tütünleri Kazanç Ortaklığı Tekeli Şirketi) adıyla kurulan tütün tekeli, Osmanlı kaynakları üzerindeki yabancı kontrolünü açık bir statüye kavuşturan Düyûn-u Umûmiye sistemi içinden doğan çok uluslu bir yabancı sermaye yatırımdır. Osmanlı tütün gelirini toplama imtiyazı, 1883 tarihli Düyûn-u Umûmiye İdaresi kararıyla Berlin'de banker S. Bleichröder, Viyana'da Anstald Kredi Grubu ve Osmanlı Bankası grubundan oluşan bir anonim şirkete verilerek *Reji Şirketi* veya *Reji İdaresi* adlarıyla anılmıştır. Bu şirket gerçekte ise 14 Nisan 1884 yılında faaliyete geçmiştir.¹⁴⁴⁶

Ülke içindeki tütün ticaretinde ve tütün işlemede tek yetkili olan şirket, tütün piyasasını da belirlemiştir. Reji'nin tütüne düşük fiyat vermesi, üreticileri kaçakçılığa sevketmiştir.¹⁴⁴⁷ Bunun üzerine Reji, kaçakçılığı önlemek için hazırladığı yasa tasarısının yasallaşmasını sağladıktan sonra kendi jandarma örgütünü kurmuştur.¹⁴⁴⁸

Elmalı Kazası'nın Finike Nahiyesi'nde 1894 yılında bir Reji İdaresi'ne rastlanmaktadır.¹⁴⁴⁹ 1896 yılında Finike'deki Reji İdaresi'ne Elmalı'da teşekkül eden bir yenisi eklenmiştir. Elmalı Reji İdaresi Memuru Nikola Efendi'nin dışında kuruluşta üç Müslüman kolcu yer

¹⁴⁴¹ **KVS.**, 1304, Def'a 20, s. 187.

¹⁴⁴² **BOA., DH.SAİD.d.**, 141/211, (29 Zilhicce 1276-18 Temmuz 1860).

¹⁴⁴³ **KVS.**, 1312, Def'a 26, s. 193.

¹⁴⁴⁴ **KVS.**, 1314, Def'a 27, s. 192-193, 1894 yılında Elmalı Düyûn-u Umûmiye Memuru Ahmet Hamdi Efendi, 1896 yılında Mustafa Efendi, 1899 yılında Ali Efendi, 1906 yılında Şükrü Efendi iken, Finike'nin 1896-1899 yılları arasındaki Düyûn-u Umûmiye Memuru Ahmet Efendi'dir, bkz. **KVS.**, 1317, Def'a 28, s. 219, 222; **KVS.**, 1322, Def'a 29, s. 161.

¹⁴⁴⁵ Tabak, **a.g.e.**, s.291.

¹⁴⁴⁶ Melda Yaman Öztürk-Nuray Ertürk Keskin, "Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deneyimi Işığında Bugünü Anlamak", **Çalışma ve Toplum**,37/2, 2013, s.95-96.

¹⁴⁴⁷ Öztürk-Keskin, **a.g.m.**, s.97.

¹⁴⁴⁸ Resül Narin, "Düyûn-u Umumiye İdaresi ve Adapazarı", **Karadeniz Araştırmaları**, c.6, s.21, Bahar 2009, s.54.

¹⁴⁴⁹ **KVS.**, 1312, Def'a 26, s. 257.

almaktadır. Finike Nahiyesi'nde ise Reji İdaresi'nde sadece Memur Sava Efendi bulunmaktadır.¹⁴⁵⁰ Söz konusu bilgiler dışında Elmalı ve Finike Nahiyesi'nde Reji İdaresi ile idareyi konu alan herhangi bir olaya rastlanmamaktadır.

3.7. Madencilik

Var olan zengin maden yataklarına karşın¹⁴⁵¹, XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı Gayrisafi Milli Hâsılası'nın %1'inden daha azını oluşturan madenciliğin, devlet tarafından üretiminin görüldüğü en önemli ve en büyük kesim Avrupa vilayetlerindeki madenler olmuş, bunlar devlet için yaşamsal önem taşımıştır.¹⁴⁵²

Birçok konuda olduğu gibi madencilik alanında da en önemli atılımlar Tanzimat'tan sonra başlamıştır. 1842 yılında oluşturulan *Ma'adin-i Hümayun Meclisi*'nin oluşturulmasındaki başlıca amaç Osmanlı topraklarında yer alan madenlerin en iyi şekilde işletilmesi gayesiyle yeni kural ve esasların belirlenmesi, madenlerde uygulanmasında fayda görülen hukukî ve teknik hususların padişaha arzı olmuştur.¹⁴⁵³

XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde müstakil olarak maden mühendisi yetiştiren bir eğitim kurumunun bulunmaması, bu alandaki ihtiyacın genellikle yurt dışından karşılanmasını zorunlu hale getirmiştir. 1874 yılında İstanbul'da ve madenlerin bol bulunduğu vilayetlerde kurulan maden mektebinden mezun olanlar madencilik alanında temel bilgilere sahip ve devletin acil ihtiyaçlarını görebilecek ikinci sınıf maden mühendisi niteliğinde olmuşlardır. Bu nedenle madenlerdeki ıslah çalışmaları ve üretimi arttırmaya yönelik faaliyetleri yürütebilecek nitelikteki maden mühendisi ihtiyacı XIX. yüzyıl boyunca Avrupa'dan karşılanmıştır.¹⁴⁵⁴

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ortalarına kadar maden üretimini düzenleyen kapsamlı bir maden nizamnamesi bulunmamaktadır. 1858 Arazi Kanunnamesi'nin 107. maddesi, sadece madenlerin mülkiyeti¹⁴⁵⁵ ve vergi konusunda bazı hükümler ihtiva etmiştir. Üretimin

¹⁴⁵⁰ KVS., 1314, Def'a 27, s. 192-193.

¹⁴⁵¹ Tızlak, devlet hazinesi için büyük bir gelir kaynağı olan ve birçok alanda kullanılan madenlerin, geniş Osmanlı coğrafyasında çok değişik cinslerinin görüldüğünü ve zengin maden yataklarının özellikle büyük bir kısmının Anadolu'da olduğunu vurgulamaktadır, bkz. Fahrettin Tızlak, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları", *Bellekten*, c.LX, s.229, TTK, Aralık 1996, s. 703, 717.

¹⁴⁵² Donald Quataert, "19. yy'da Osmanlı Devleti'nde Madencilik", (çev.Ahmet Gürlük), *TCTA.*, c.4, İstanbul, 1985, s.914.

¹⁴⁵³ Fahrettin Tızlak, "Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Osmanlı*, c.3, (ed. Güler Eren), YTY, Ankara, 1999, s.316.

¹⁴⁵⁴ Özkan Keskin, *Orman ve Ma'adin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, s.12, 37.

¹⁴⁵⁵ 1858 tarihli Arazi Kanunnamesine göre; mîr arazi ile tahsisat türünden vakıf arazilerinde bulunan madenler devlete aittir. Metruk veya mevat arazide bulunan madenin beşte biri devlete, geri kalanı bulana aittir. Vakıf arazilerinde madenin tamamı vakfa, köy ve kasaba içindeki mülk arazilerde çıkan madenin hepsi

ve maden işleme tekniklerinin oldukça ilkel yöntemlerle yapıldığı Osmanlı Devleti madenlerinin acilen iyileştirilmesi adına 1861 tarihli ilk Maden Nizamnamesi yürürlüğe girmiş, artan maden imtiyaz muamelelerini incelemek üzere birçok eyalette birer maden başmühendisi bulundurulması kararlaştırılmıştır. 1869 yılında uygulamaya konan ikinci maden nizamnamesi ile yabancılara maden ihalelerine serbestçe girebilme hakkı tanınmıştır. 1869 Nizamnamesi'nin ihale ve idare konularında ortaya çıkardığı güçlükler üzerine 1887 yılında bir maden nizamnamesi daha hazırlanmış ve onu özellikle arama ruhsatlarının verilmesi ve madenlerin keşfi ile ilgili bölümlerde yapılan değişikliklerle kapsamı genişletilen ve Osmanlı Devleti'nin son maden nizamnamesi olan 1906 Maden Nizamnamesi izlemiştir.¹⁴⁵⁶

Elmalı ve havalisinde yoğun bir şekilde kimi yerlerde karışık olarak görülen krom ve manganez madenlerinin keşfedilmesi XIX. yüzyılın sonlarında gerçekleşebilmiştir. Birkaç mülk arazisi dışında half, ormanlık ve dağlık alanlarda bulunan bu krom ve manganez madenlerinin birkaç yabancı maden mültezimi dışında talibi olmamıştır. Ancak aynı maden ocakları için farklı tarihlerde ruhsatname alan bu kişiler arasında kıyasıya bir mücadele gerçekleşmiştir. Madencilikte profesyonel oldukları anlaşılan bu kişilerin mücadeleleri, Babıâli'den nahiye müdürlerine kadar uzanan resmî yazışmalardan takip edilebilmektedir. Madenlerin nerelerde ve hangi mevkilerde bulduklarının açık bir şekilde anlatıldığı yazışmalarda, 1879 yılında Elmalı Kazası köylerinden *Dere* sınırları içerisinde 13, *Güğü* sınırları içerisinde 10, *Yuva* sınırları içerisinde ise 5 krom ve manganez maden yatağı tespit edilirken; *Finike Nahiyesi*'ne bağlı köylerden *Yenice* sınırları içerisinde 12, *Kavakdibi* sınırları içerisinde 6, *Şapşal* sınırları içerisinde 4, *Adrasan* sınırları içerisinde 47, *Ernez* sınırları içerisinde 3 krom ve manganez maden ocağı; İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin birçok köyünde ise 12 krom ve manganez maden yatağı tespit edilmiştir.¹⁴⁵⁷ İlerleyen yıllarda bu maden yataklarına yenileri eklenmiştir. Bu maden yataklarından özellikle Finike ve İğdir Maa Kardıç Nahiyesi sınırları dahilinde bulunan madenler, maden işletmecileri ve hükümet organları arasında XX. yüzyıla uzanan tartışma ve itirazların temel sebebi olmuştur.

sahibine aittir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ertan Gökmen, "II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Maden İmtiyazları (1878-1899)", **Bellekten**, c.LXXI, s.262, TTK, Ankara, 2007, s.971.

¹⁴⁵⁶ Osmanlı Devleti'nde maden arama ruhsatı, keşif ve vergileri ile çıkarılan maden nizamnameleri hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Keskin, **a.g.t.**, s.13-14, 34, 154, 175-192; Tabakoğlu, ayrıca 1908 tarihli bir nizamname daha olduğunu bildirmektedir, bkz. Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.343.

¹⁴⁵⁷ Adrasan Köyü'nde bulunan 47 maden yatağının 32'si Töngüşlü aşiretinden Mehmet oğlu Hacı Hasan'ın mülkü olan Markiz Dağı'nda bulunmaktadır. **BOA., ŞD.**, 333/19.

3.7.1. Krom

Elmalı merkez köyleri ile Finike ve İğdir Maa Kardıç Nahiyelerinde Osmanlı Devleti döneminde keşfedilmiş krom ve manganez madenlerine rastlanmaktadır.¹⁴⁵⁸ Keşfedilen bu madenlerin işletilme sürecinde ruhsatname sahipleri arasında birçok ihtilaf ortaya çıkmış, sorunun çözümü için Şura-yı Devlet karar vermekte bir hayli zorlanmıştır. Bunlardan ilki İğdir Maa Kardıç'ın henüz Elmalı Kazası'nın bir nahiyesi olduğu 1880 yılında İngiltere tebasından Mösyö Paterson adlı kişinin, nahiye sınırları içerisinde bulunan Çayıçi Köyü'ndeki Alaçşme ile Çamtepe, Karabük ve Karklıdere mevkiilerinde krom madeni arama izni talep ederek ruhsatname elde etmesiyle başlamıştır. Söz konusu madenleri işleten ve 500 ton madenin, rüsum-ı nisbiyesi olan 25 tonun her bir tonu için beşer liradan toplam 125 lirayı, 22 Şubat 1881 tarihinde vezneye teslim ederek madenin Avrupa'ya naklini gerçekleştiren Mösyö Paterson'un bir süre sonra madenleri işletmeyi bıraktığı görülerek Şura-yı Devlet tarafından ruhsatı hükümsüz bırakılmıştır.¹⁴⁵⁹

Söz konusu krom madeni kazı araştırması için Konya Vilayeti'nden izin isteyen bir diğer kişi 1886 yılında Ispartalı Vasilyos İstavridis olmuştur. Bundan 5 ay sonra da maden imtiyazı çekişmesinin odak noktasını oluşturan Yunan Devleti tebasından Mösyö Rahbani (E.Roshpani) krom madeni kazı ruhsatnamesini elde etmiş, hatta itiraz yazışmaları sürerken önemli bir miktar madenin Avrupa'ya sevkini gerçekleştirmiştir. Aynı yıl Rahbani, krom madeninde olan imtiyazının bir kısmını Mac Andros, Forbes, Samuel ve Eşil şirketine devretmiştir. 1889 yılında Elmalı, Finike ve İğdir Maa Kardıç sınırları dahilinde bulunan krom ve manganez madenleri için ruhsat alan ve sonrasında bu mücadeleye katılan diğer bir işletmeci, Altun Deri Kumpanyası'dır.¹⁴⁶⁰

Mösyö Rahbani'nin işlettiği krom madenleriyle ilgili ilk itiraz Mösyö Paterson'un vekili aracılığıyla Şura-yı Devlet'e yazılan tezkereler yoluyla gerçekleşmiştir. Mösyö Paterson'un vekili Agop Lukasyan, Rahbani'nin söz konusu maden işletmelerinde vaktiyle müvekkilinin adamı olmaktan öte bir şey olmadığı, sonrasında hile ile elde ettiği ruhsatnameler sırasında dahi müvekkilinin hizmetinde bulunduğunu, yeni maden nizamnamesine göre maden haritası düzenlemek amacıyla¹⁴⁶¹ o mahale gönderildiğini bildirmiştir. 1882 yılında Mösyö Paterson ile Mösyö Rahbani arasında yapıldığı söylenen bir mukaveleye göre, gerek Aydın

¹⁴⁵⁸ Cumhuriyet döneminde Finike ve Kumluca Nahiyeleri'nde keşfedilmiş bulunan diğer madenler için bkz. **Akdeniz Havzası Coğrafyası**, s.64-65.

¹⁴⁵⁹ **BOA., BEO.**, 491/36822, (4 Rebi'ü'l-âhır 1312-5 Ekim 1894); **BOA., ŞD.**, 333/19.

¹⁴⁶⁰ **BOA., ŞD.**, 333/19.

¹⁴⁶¹ Mültezimler maden bölgelerini ayrıntılarıyla gösteren ve masrafı kendilerine ait olan 1/5000 ölçeğinde üç nüsha harita yaptırıldır. Maden Nizamnameleri şartları için bkz. Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)", **OTAM**, s.29, Bahar 2011, s.125-148.

Vilayeti'nde ve gerekse diğer vilayetlerde Rahbani'nin bulunduğu ve bulacağı krom madenlerini, belli bir miktar mucitlik hakkı karşılığında Paterson'a terk ve ferağa mecbur olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶² Ayrıca Mösyö Paterson'un işletmek üzere ruhsatını aldığı krom madenlerinin başka bir kazı ruhsatnamesi verilmek suretiyle müzayede sonucu Rahbani'ye ihale edildiğini dile getiren vekil, bunun usulsüz bir uygulama olduğunu ve imtiyazın müvekkiline verilmesi gerektiğini belirtirken aksi takdirde mucitlik hakkıyla tazminat talebinde bulunacaklarını Orman ve Ma'adin ve Ziraat Nezareti'ne tebliğ etmiştir.¹⁴⁶³

Ispartalı Vasilyos İstavridis ise 1886 yılında Konya Vilayeti'nden maden araştırması için izin istediğini, kendisinden 5 ay sonra ise ruhsatname beklediği maden ocakları için Rahbani'nin talepte bulunduğunu ve bu krom madeninin Elmalı Kazası dahilinde olmadığı, doğrudan Teke Mutasarrıflığına idare edilmekte olan merkez kazaya bağlı İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'ne bağlı olduğu halde hile ile Elmalı Kazası tarafından verilen şehadetname ve mazbata üzerine ruhsatname almayı başardığını ve bu ruhsatın hükmünün olmayacağını iddia ederek itirazda bulunmuştur.¹⁴⁶⁴

Maliye Nezareti, vilayetten böyle birbirine benzeyen birçok ruhsatın nasıl verildiğinin araştırılmasını bildirerek konuyu Şura-yı Devlet'e havale etmiştir.¹⁴⁶⁵ İtirazları değerlendiren Şura-yı Devlet, yapılan tetkikler sonucu Rahbani'ye verilen ruhsatlardan Çamtepe, Karabük, Karklıdere mevkiilerindeki madenlerin hudutlarında yer alan bir kısım mahallerin, Mösyö Paterson'a verilen ruhsat sınırları içerisinde yer aldığını tespit etmiş, Rahbani'ye hiçbir tetkik yapılmadan verilen ruhsatın bu nedenle hükmünün kalmayacağına kanaat getirmiştir. Ancak Paterson'un da kazı ruhsatnamesinin süresinin dolmasına rağmen hiçbir teşebbüste bulunmaması üzerine Maden Nizamnamesi'nin 16. ve 17. maddelerinin "*bu gibi kişilerin ruhsatlarının iptali ve söz konusu madenin müzayede ile talibine verileceği*" hükmünden yola çıkarak Paterson'un ruhsatı da geçersiz sayılmıştır.¹⁴⁶⁶

Alaçeşme madeninin ise Rahbani'den önce Vasilyos İstavridis tarafından ortaya çıkarılıp mahallî hükümete birçok istidaname verildiği halde bir türlü ruhsat almaya muvaffak olamadığının ispatlanması üzerine, Rahbani'nin bu maden için almış olduğu ruhsatın da hükümsüz kalacağına karar verilmiştir. Ancak Vasilyos İstavridis'e de aradan uzun zaman geçmesi ve bu süre zarfında söz konusu madenlerle ilgili bir ihtilaf ortaya çıkması sebebiyle ruhsatname verilemeyeceği, bununla birlikte madenin çıkarılması hususunda herhangi bir

¹⁴⁶² BOA., ŞD., 344/50, (2 Cemâziye'l-âhır 1310-22 Aralık 1892).

¹⁴⁶³ BOA., BEO., 491/36822, (4 Rebi'ü'l-âhır 1312-5 Ekim 1894).

¹⁴⁶⁴ BOA., ŞD., 344/50, (2 Cemâziye'l-âhır 1310-22 Aralık 1892).

¹⁴⁶⁵ BOA., ŞD., 333/19.

¹⁴⁶⁶ BOA., ŞD., 522/48, (16 Muharrem 1314-27 Haziran 1896).

masrafta bulunmamış olmasından ötürü tazminata hak talep edemeyeceği karara bağlanmıştır. Diğer taraftan Altunderi Kumpanyası'nın almış olduğu ruhsatların, kendisinden önce Mösyö Paterson tarafından alınan maden ruhsatların hududu içerisine girdiğinin tespit edilmesi üzerine bu işletmecinin de imtiyaz talebi reddedilmiş ve ihtilaf konusu olan madenlerin müzayede ile talibine ihalesine hüküm verilmiştir.¹⁴⁶⁷ Bu çetrefilli durumdan Rahbani galip çıkmış ve söz konusu krom madenlerinin kendisine ihalesini sağlamıştır.¹⁴⁶⁸ XX. yüzyıl başında işletmesi durdurulan Finike Nahiyesi'ndeki krom madenlerinden Avrupa'ya 4 bin ton maden ihraç edilmiştir.¹⁴⁶⁹

Madenin nerede bulunduğu ve cinsinin ayrıntılı bir şekilde vilayete sunulduğu raporlarda madenin maliyeti de hesap edilmiştir. Örneğin 1889 yılında Mösyö Paterson'un Alakır Çayı'nın Finike Körfezi'ne döküldüğü alanın 35 km kuzeydoğu cihetinde büyük bir yığın halinde bulunduğunu bildirdiği krom madenlerinin maliyeti, Maden Memuru Ohannes Makaryan tarafından hazırlanan bir raporla tespit edilmiştir. Bu rapora göre en yakın iskele Finike olduğu için her tonu 100-150 kuruşluk bir nakliye bedeli gerekmektedir ve işçi yevmiesinin 6 ila 10 kuruş arasında olacağı hesap edilmiştir. Maden çalışmasının bir süre yarım halinde sürdürüldükten sonra ileride mağara açılarak işletilmeye devam edileceği düşünülmektedir.¹⁴⁷⁰ 1890 yılında Antunderi Kumpanyası'na verilen Markiz Dağı'ndaki bir diğer krom madeninden elde edilecek her bir tonun kazı masraflarının 100 kuruş olacağı tahmin edilmektedir. Finike İskelesi'ne 4 saat mesafede olan bu maden ocağının, yolların da gayet sarp ve gayrımuntazam olmasından her tonun nakliye bedeli 72 kuruş olarak hesap edilmiştir. Ocaklardan çıkarılan cevherlerin tahlil raporundan 45 ve 49 derecesinde oldukları anlaşılmakta olup iyi idare edildikleri takdirde hem Hazine'ye hem de talibine menfaat sağlayacağı kanaati taşınmıştır.¹⁴⁷¹

3.7.2. Manganez

Elmalı, Finike ve İğdir Maa Kardıç havzasının birçok noktasında rastlanan krom madenlerinin bulunduğu alanda, manganez madenine de rastlanmaktadır. Manganez

¹⁴⁶⁷ BOA., BEO., 231/17299, (11 Şaban 1310-28 Şubat 1893).

¹⁴⁶⁸ BOA., BEO., 873/65468, (24 Cemâziye'l-evvel 1314-31 Ekim 1896).

¹⁴⁶⁹ KVS., 1332, Def'a 30, s.193.

¹⁴⁷⁰ BOA., ŞD., 333/19. (Maden Memuru Ohannes Makaryan'ın Kumluca civarında bulunan krom madeni hakkında 25 Eylül 1889 tarihli raporu).

¹⁴⁷¹ Finike Nahiyesi sınırları içerisinde yer alan Üçpınar, Karaöz İskelesi, Koca Çaltı, Ilıcapınar, Sonkuş, Kalealtı, Tamız Tepesi, Hurma Ağacı ve Bababeleni isimli mevkilerde bulunan ve ülke dışına ihraç edilen haritaları mevcut krom madenlerinin arama ruhsatı Konya Vilayeti tarafından Antunderi Kumpanyası'na verilmiştir. Maden mühendisinin "Markiz Dağı Madeni hakkında tanzim olunan rapordur" başlığıyla bilgi verdiği madenin henüz mağra halinde olmayıp ilerleyen zamanlarda mağra düzeyine erişeceği beklenmektedir, bkz. BOA., ŞD., 333/19.

ocaklarını işletme hakkı üzerinde krom madenlerinde görüldüğü gibi aynı kişiler arasında kimi anlaşmazlıklar yaşanmıştır. İğdir Maa Kardıç Nahiyesi'nin Gödene Köyü sınırlarında bulunan manganez yataklarının işletme hakkını 1885 yılında Mösyö Rahbani elde etmiştir. 1886 yılında maden kazısı 6 ay süre ile uzatılmıştır. Ancak bu madenlerdeki imtiyaz hakkına itirazlar da gecikmemiştir. Kuzeyde Deliktepesi, batıda Kömürlü Tepesi, güneyde Mezardüzü, doğuda Karapınar Tepesi ile çevrili hududun içerisinde kalan bu manganez yataklarının ruhsatnamesine ilk itiraz Vasilyos İstavridis'den gelmiştir. Vasilyos her ne kadar Rahbani'den önce izin isteğini belirtmiş ise de talebini takip etmediğinden ret cevabı almıştır. Diğer itiraz mercilerinin 1889 tarihli ruhsatlarında yer alan hudutlardan bazı mevkiilerin, Rahbani'nin işlettiği maden hududu içerisinde kalmasından ve Rahbani'nin ruhsat tarihinin bu kişilerden önce olmasından itiraza haklarının bulunmadığı Şura-yı Devlet tarafından kararlaştırılmıştır.

Konya Vilayeti tahriratıyla Maliye Nezareti'ne takdim edilen 5 Osmanlı lirası numune tahlil masrafının ardından, 1895 yılında “*ahkam-ı nizamiyeye uygun olarak her dönüm (cerib) arazi için senelik 10 kuruş resm-i mukarrer ve ihracatından %5 resm-i nisbi, 100 kuruştan 5 para techizat-ı askeriyeye, bir defaya mahsus 100 Osmanlı lirası ferman-ı âli harcı ve 100 Osmanlı lirası Hicaz Demiryolu ianesine verilmek suretiyle*” madenin damar halinde olması hasebiyle 99 sene süreyle Rahbani uhdesine ihalesi ve sözleşme ile şartnamelerin yeniden tanzim edilmesine karar verilmiştir.¹⁴⁷²

Aradan geçen 14 yıl içerisinde Rahbani tarafından 2 bin ton manganez madeninden 1588 tonunun hala naklinin gerçekleştirilmemiş olduğunun görülmesi üzerine Şura-yı Devlet, Maliye, Nafia ve Masarif dairesince, 1907 yılında Rahbani'ye bir yıl içerisinde madenin ihracının gerçekleştirilmesi, aksi takdirde haklarının elinden alınacağına ilişkin bir senet imzalatılmıştır. Rahbani, bu süre içerisinde de kalan manganez madeninin sevkıyatını gerçekleştirilememiş, sürenin dolması üzerine Şura-yı Devlet ve Nezaret'e gerekçelerini açıklamaya çalışmıştır. Elinden hakkını gasp etmeye yönelik bir senet alınmasının gayrimeşru bir uygulama olduğunu dile getiren Rahbani, manganez fiyatının düşük olması, madenin naklini gerçekleştirilmede ihtiyaç duyulan düzgün bir yolun bulunmaması nedeniyle sevkıyatı gerçekleştirilemediğini bildirmiş ve işin yeniden tetkik edilerek hakkının iade edilmesi için izin istemiştir. Ayrıca kendisi gibi mağduriyet yaşayan birçok maden işletmecisine bir süre daha izin verildiğine dair emsallerin olduğunu da savunmasına eklemiştir.¹⁴⁷³

¹⁴⁷² BOA., ŞD., 548/10, (24 Şaban 1328-31 Ağustos 1910).

¹⁴⁷³ BOA., ŞD., 546/31, (6 Ramazan 1328-11 Eylül 1910).

Orman ve Ma'adin ve Ziraat Nezareti İdare Meclisi, Rahbani'nin itirazlarını dikkate alarak konuyu yeniden incelemiş ve Rahbani'nin haklı olduğuna kanaat getirip ihale işlemlerinin durdurulmasına ve kalan madenin ihraç edilmesine izin vermiştir.¹⁴⁷⁴

XX. yüzyıl başında Finike Nahiyesi'nin Yenice Köyü civarında bulunan manganez madeni imtiyazı Nikola Peser ve Bernar Singer adlı şahıslara verilmiştir. Ancak söz konusu madenler birkaç yıl işletildikten sonra tatil edilmiştir.¹⁴⁷⁵

3.8. Ormancılık

Teke Sancağı'nın Antalya, Alanya, Kaş ve Elmalı kazalarından elde edilen orman ürünleri, bu bölgeden ihraç edilen tahıl kadar, ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle Elmalı ve çevresinde yetişen, çürümeye ve kurtlanmaya karşı dayanıklı, güzel kokulu sedir ağaçları, antik dönemlerden beri kullanılagelen ve kimi medeniyetlerin sembolü haline gelen bir ağaç türü olmuştur.¹⁴⁷⁶ Ortadoğu'daki demiryollarının çoğunun yapımında sedir ağacı kullanılmış, bu nedenle Teke Sancağı Arap gemileri için bir kereste merkezi olarak görülmüştür.¹⁴⁷⁷

Elmalı çevresindeki dağlarda yetişme alanı bulan daha çok katran, çam, ardıç, yer yer pınar, meşe, palamut ve çınar ormanlarının XIX. yüzyıl sonlarındaki genişliğinin 15 bin hektar olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde ormanların isimleri olmayıp her orman alanı, civarındaki köyün ismiyle anılmıştır.¹⁴⁷⁸

XIX. yüzyılda Elmalı ve Finike gibi İğdir ve Kardıç ormanlarının da önemli bir kereste ihraç alanı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Kaptan Beaufort, demir attığı Finike sahilinde, İğdir ve Kardıç ormanlarından kesilen yığınlar halinde çam keresteleriyle karşılaştığını aktarmaktadır.¹⁴⁷⁹ Yine bir başka seyyah Texier, Tahtalı Dağı eteklerinde oturan Yörüklerin

¹⁴⁷⁴ BOA., ŞD., 545/2, (18 Recep 1327-5 Ağustos 1909).

¹⁴⁷⁵ KVS., 1332, Def'a 30, s.193.

¹⁴⁷⁶ Avlan Gölü yakınlarında bulunan Çılgıkara ve Çamkuyusu ormanları Türkiye'nin en güzel sedir ormanlarının yayılış gösterdiği alanlardır. Bu ormanlar içinde Koç Sedir, Şah Sedir gibi yaşları 1000 yılı bulan sedirler bulunmaktadır. Ortadoğu ve Toroslarda botanik dilindeki adı "Lübnan Sediri" olan ve halk arasında "katran" olarak tanınan bu ağaç türü, Lübnan'ın paralarında ve bayrağında sembol olarak yaşamıştır. Mısır'da Firavunların sarayları, mumyaların sandukaları, Hz. Süleyman'ın sarayı sedir ağacından yapılmıştır. İncil'de büyüklüğün, gücün, görkemin, zenginliğin simgesi olarak tanımlanmıştır, daha ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Dingil, **Frigya'dan Pamfilya'ya**, Akdeniz Kitabevi, Antalya, 1994, s.18; Uysal, **a.g.e.**, s.19; Emine Erol (Çelik), **Halk Hekimliği ve Elmalı'daki Halk Hekimliği İle İlgili İnanış ve Uygulamalar**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara s.2; Mehmet Ali Başaran-Yusuf Cengiz, "Antalya'da Orman Müessesesi, Ormanlar ve Ormancılık", **Dünden Bugüne Antalya**, c.II, (ed. A. Kerim Atılgan), Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Antalya, 2010, s.137.

¹⁴⁷⁷ Erol (Çelik), **a.g.t.**, s.2.

¹⁴⁷⁸ KVS., 1332, Def'a 30, s.192-193.

¹⁴⁷⁹ Francis Baeufort, **Karamanya**, (çev. Ali Neyzi-Doğan Türker), Antalya, 2002, s.33, 36.

endüstrilerinin bu orman ağaçlarından kereste yapmak olduğunu ve Kemer'in kereste sağlamak üzere Yörüklere verildiğini bildirir.¹⁴⁸⁰

1840'lı yıllarda Elmalı'daki bazı köylerin hemen hemen tamamı tarım ve hayvancılığın yanı sıra kereste ve kömür işleriyle de meşgul olmuşlardır. Örneğin 36 haneden müteşekkil *Ovacık Köyü*'nün 22 hanesi, kereste ile katran kesimi ve bunların satışıyla meşgul olmuşlardır.¹⁴⁸¹ Yine *Yuva, Söğle, Bayındır, Geçmen* ile *Çiftlik-i Cedit*'de kereste, kömür vb. nakil ve satışından gelir elde eden birçok haneye rastlanmaktadır.¹⁴⁸² Kereste işiyle meşgul olan köylerin ağırlıklı olarak günümüzde Kumluca adıyla bilinen, Osmanlı döneminde *Kardıç* ismiyle anılan nahiye sınırında bulunması dikkat çekicidir. Öte yandan XIX. yüzyıl sonlarında ovada dahi ormanlık alanların bulunduğu ve ahalinin bu ormanlardan her çeşit kereste ve kömür imal ederek Mısır'a ihracının gerçekleştirilmesinde katkı sağladıkları bildirilmektedir.¹⁴⁸³

Elmalı ve çevresinden elde edilen bu orman ürünleri *Mısır İskelesi*¹⁴⁸⁴ olarak tanımlanan Finike İskelesi'nden ihraç edilmiştir.¹⁴⁸⁵ Dağlardan Tahtacı aşiretleri tarafından kesilen ağaçlar Finike İskelesi'ne taşınmış¹⁴⁸⁶, iskeleye yanaşan Suriye ve Mısır gemileri, ülkelerine kereste ile yakacak odun kömür taşımışlardır.¹⁴⁸⁷ Bununla birlikte adalar da Akdeniz sahillerinden yüklü miktarda kereste ihraç etmişlerdir.¹⁴⁸⁸

Tanzimat döneminde, Osmanlı'nın birçok alanında görülen yeniliğe ormancılık alanında da rastlanmaktadır. Tanzimat Fermanı'nın ülkenin servet kaynaklarının daha verimli değerlendirilmesi hususunda gereken önlemlerin alınacağını öngören maddeleri uyarınca 1840 yılında Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak Orman Müdürlüğü kurulmuştur. Ancak yüzyıllardır devam eden *cibal-i mübaha* anlayışının, yani halkın kullanımına bırakılan ormanların yeni vergilerle kontrol altına alınmaya çalışmasına büyük tepki gösterilmesi nedeniyle 1841 yılında lağvedilmiştir.¹⁴⁸⁹ Orman yangınlarıyla mücadele (1851), ormancılıkta teknik eğitim (1857), Arazi Kanunnamesi (1858), Orman Umum Müdürlüğü'nün kurulması

¹⁴⁸⁰ Texier, **a.g.e.**, s.433-434.

¹⁴⁸¹ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9994, s.2-14.

¹⁴⁸² **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9977, s.4-23; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9988, s.2-10; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9993, s.2-14; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9997, s.2-47; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9966, s.2-8.

¹⁴⁸³ **KVS.**, 1312, Def'a 26, s.413.

¹⁴⁸⁴ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, 141.

¹⁴⁸⁵ Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s.1025; Ali Cevat, **a.g.e.**, s.118.

¹⁴⁸⁶ Texier, **a.g.e.**, s.428; Borchhardt, **a.g.e.**, s.18; Darkot, **a.g.m.**, s.238.

¹⁴⁸⁷ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.196.

¹⁴⁸⁸ **Akdeniz Havzası Coğrafyası**, s.48.

¹⁴⁸⁹ Bekir Koç, "Osmanlı Devleti'ndeki Orman ve Koruların Tasarruf Yöntemleri ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma", **OTAM**, s.10, Ankara, 1999, s.151-153.

(1869) ve Orman Nizamnamesi (1869) gibi çalışmalar, Tanzimat Fermanı'ndan sonra gerçekleştirilen diğer önemli gelişmelerdir.¹⁴⁹⁰

Bu gelişmeler kapsamında Teke Sancağı'nda yer alan ormanlar da korumaya alınmış, 1890'lı yıllarda kereste kesimi yasaklanmıştır. Yasağa uymayan Finike Nahiyesi'ndeki aşiretler, nahiyede bulunan ûd* ağaçlarını kereste olarak satmaya devam etmişlerdir. Mahallî orman memurlarının bu durumu görmezden gelmelerinin Kaza kaymakamı tarafından Dahiliye Nezareti'ne ihbar edilmesi üzerine Nezaret, Maliye Nezareti'nden işin icabına bakılmasını istemiştir.¹⁴⁹¹

Yasağa uyulmadığı hakkında Dahiliye Nezareti'ne ulaştırılan dilekçelerin yanı sıra yasak nedeniyle mağduriyet yaşadıklarına yönelik mutasarrıflıktan Nezaret'e ulaşan telgraflara rastlanmaktadır. Nitekim geçimlerini kereste kesimi ve nakliyatından sağlayan 25 bin kişinin işsiz kaldığı ve bu nedenle geçimlerini sağlayamadığı hakkında Teke Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafnameler üzerine, Nezaret konuyu dikkate almış, Orman ve Maadin Nezareti ile Konya Vilayeti arasında irtibatın sağlanarak tahkikat için bölgeye memur gönderilmesini, gerekli tedbirlerin alınmasını ve ahalinin kesinlikle mağdur edilmemesini yetkililere bildirmiştir.¹⁴⁹²

Antalya, Elmalı ve Kaş kazaları ormanlarından sağlanan keresteler, sancağın ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin teminine de vesile olmuştur. Antalya'ya göç eden muhacir ve fukara hastaların tedavileri için Antalya'da tesis edilmesi uygun bulunan 25-30 yataklı *Gureba Hastanesi*'nin müdür, hademe maaşları ve hastanenin diğer gereksinimleri için ihtiyaç duyulan aylık 3500 kuruş ile henüz belediye tabibi bulunmayan Kaş Kazası'nın tabip maaşına karşılık olmak üzere Alanya'da uygulandığı gibi, Mısır ülkesi başta olmak üzere dışarıya ihraç edilecek odunun her kantarından 5 para, kömürden 10 para ve kerestenin her m³'ünden

¹⁴⁹⁰ Başaran-Cengiz, **a.g.m.**, s.137; 1870 Orman Nizamnamesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Koç, "1870 Orman Nizamnamesi'nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Bazı Notlar", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, s.37, Ankara, 2005, s.231-257; Ayrıca Tanzimat ve sonrasında ormancılık hakkında yapılan düzenleme ve yaşanan gelişmeleri konu alan şu makale oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir, bkz. Yücel Çağlar, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ormancılık ve Gelişimi", **TCTA**, c.6, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.1563-1574.

* Kereste imalinde kullanılan kalın ve kuru ağaç.

¹⁴⁹¹ "Konya vilâyeti dahilinde kâin Elmalı kazâsına tâbi' Finike nahiyesindeki ormanlarda bir nev'î ûd ve kahve ve zeytun ve cesim gül ağaçlarıyla zirâate salih arzâi mevcûd bulunduğu ve mezkûr ûd ağaçları hatb makamında aşâir tarafından satılmakda olduğu hâlde mahalli orman memurlarının bunları nazar-ı ehemmiyet ve dikkatden dûr tutmakda olduğuna dair kazâ-ı mezkûr kaymakamı tarafından verilen varaka-ı ihbâriye leffen ve mezkûr ûd ağacının i'tâ olunan numûnesi memura tevdian tesyîr-i suâl âlî nezâret-penâhi kılınmış olmağla icrâ-yi icâbına himem-i âliyye-i âsafileri derkâr buyurulmak bâbında".**BOA., DH.MKT.**, 1727/130, (11 Şevval 1307-31 Mayıs 1890).

¹⁴⁹² **BOA., İ.HUS.**, 9-1310/Ş-015, (3 Şaban 1310-20 Şubat 1893).

20 para *arziyye resmi* alınmasına karar verilmiştir.¹⁴⁹³ Ancak ilerleyen yıllarda Antalya, Kaş ve Elmalı kazaları belediye dairelerinin söz konusu vergileri belediye tabiplerinin maaşlarına karşılık toplamaları üzerine Dahiliye Nezareti, bu verginin Antalya Gureba Hastanesi'nin idare ve hizmetlerine ayrıldığını yinelemiş ve gerekenin yapılması hususunda yetkilileri uyarmıştır.¹⁴⁹⁴

Teke Sancağı'nın özellikle batısındaki kazalardan elde edilen orman ürünlerinin asıl ihraç noktasını Mısır oluşturmuştur. Mısır'a bir senede gerçekleştirilecek orman ürünleri ihracatından Antalya, Elmalı ve Kaş kazalarından elde edilecek tahmini miktar şu şekildedir: Antalya Kazası'nda keresteden 3532, odundan 2258 ve kömürden 3458 kuruş olmak üzere toplam 9248 kuruş; Elmalı Kazası'nda keresteden 3814, odundan 3054 ve kömürden 3823 kuruş olmak üzere toplam 10.691 ve Kaş Kazası'nda keresteden 2658, odundan 254 ve kömürden 9492 kuruş olmak üzere toplam 12.404 kuruştur. Bu üç kazanın tahmini senelik toplam hasılatı ise 32.343 kuruştur.¹⁴⁹⁵ 1899 yılında Elmalı ormanlarından 6938 m³ kereste, 8500 kantar odun ihraç edilmiştir.¹⁴⁹⁶ 1914 yılında ise ihracat artarak 15 bin Osmanlı lirası değerinde 10 bin m³ kereste ve 6 bin Osmanlı lirası değerinde 10 bin kantar kömür ihracatı yapılmıştır.¹⁴⁹⁷ 15 yıl içerisinde Elmalı'dan ihraç edilen kereste miktarındaki %18'lik artış, ormancılığın ve buradan sağlanan gelirin arttığının da bir göstergesidir.

Orman ihracatının bu denli yoğun olduğu bölgede tahribat ve kaçakçılığın tamamen önüne geçilemediği de anlaşılmaktadır. 1909 yılında ormanlarla ilgili bazı hususları, özellikle tahribat ve kaçakçılığı araştırmak üzere Antalya ve Finike'ye gönderilen Orman, Madin ve Ziraat Nezareti Meclis Azasından Hasan Basri Efendi, 34 gün Antalya'da, 18 gün Finike'de ikamet ederken 12 gün de ormanlarda teftişte bulunmuş, 7300 kuruşluk masraf yapmıştır.¹⁴⁹⁸

Kereste ihracının belirli bir tüccar zümresi tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Genellikle Rum tüccarların bu görevi üstlendikleri bildirilmekle birlikte¹⁴⁹⁹, Müslüman tüccarların da kereste ihracıyla ilgilendiklerine, zarara uğramaları halinde hemen yetkililerden yardım istediklerine şahit olunmaktadır. Aksu ve Finike İskelelerine naklettirdiği kerestenin sebepsiz yere yasaklanmasıyla zarara uğradığını dile getiren Tüccar Abdülhamid Efendizade

¹⁴⁹³ **BOA., DH.MKT.**, 2205/34, (29 Zilhicce 1316-10 Mayıs 1899); Antalya'da inşa edilecek hastanenin mecdi 22 kuruş itibarıyla 54.315 kuruşa yapılabileceği keşif defterinde gösterilmişse de gerçek miktarın belirlenerek usul ve nizama uygun bir şekilde inşaata başlanması hususunda bkz. **BOA., DH.MKT.**, 2225/74, (18 Rebi'ü'l-evvel 1317-27 Temmuz 1899).

¹⁴⁹⁴ **BOA., DH.İD.**, 122/2, (2 Rebi'ü'l-âhır 1329-2 Nisan 1911).

¹⁴⁹⁵ **BOA., ŞD.**, 1736/4, (10 Safer 1317-20 Haziran 1899).

¹⁴⁹⁶ **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.221.

¹⁴⁹⁷ **KVS.**, 1332, Def'a 30, s.501.

¹⁴⁹⁸ **BOA., BEO.**, 3516/263632, (27 Safer 1327-20 Mart 1909); **BOA., ŞD.**, 542/37, (17 Zilkade 1329-9 Kasım 1911).

¹⁴⁹⁹ Çiftçi, **a.g.m.**, s.24.

Ahmed, yapılacak olan tahkikat neticesine kadar kerestelerinin çürüyerek daha çok zarara gireceğini bildiren arzuhalini Meclis-i Mebusan Riyaseti'ne göndermiştir.¹⁵⁰⁰ Ayrıca Elmalı vucuhundan Baharzade İsmail Ağa'nın terekesinde 760 bin kuruş kereste bedelinin bulunması, eşraftan olan ailelerin de kereste alım satımıyla ilgilendiklerini düşündürmektedir.¹⁵⁰¹

Osmanlı Devleti'nde tersanelerde gemi yapımı için ihtiyaç duyulan kereste başta olmak üzere diğer orman ürünlerinin temini ve bu ürünlerin ihracında önemli bir yere sahip olan Teke Sancağı'nın batısı, özelde de Elmalı Kazası mıntıkası, yüzyıllarca önemini koruyan yerler arasında gelmiştir. Dağlık bir alanda bulunmasından dolayı devletin uygulamaya çalıştığı kural ve nizamların kısmen yetersiz kaldığı bölgenin ormanlarında, kaçakçılık ve tahribatın önüne geçilmekte zorlanılmıştır. Buna rağmen Teke Sancağı'nın geniş ormanları, ülke ekonomisine katkı sağlayan gelir kaynakları arasında yerini almıştır.

Tanzimat'tan sonra yaşanan gelişmeler ışığında Elmalı Kazası ormanlarının yangın, tahribat ve kaçakçılıktan korunması adına görevlendirilen orman memurlarına ve bir orman idaresine 1874 yılında rastlanmaktadır. Müslüman ve gayrimüslimlerden müteşekkil bu memur zümresi süvari korucusu, piyade korucusu, orman memuru, orman müfettişi, kordon memuru, tezkere muharriri, orman ondalık memuru, orman seyyar korucusu gibi görevlilerden oluşup sayıları değişmektedir. 1896 yılında 1 müfettiş, 1 tezkere muharriri, 1 kordon memuru, 3 süvari korucusu, 1 ondalık memuru, 3 piyade korucusundan oluşan Elmalı Orman İdaresi'ne¹⁵⁰², 1899 yılında 1 piyade korucusunun daha eklendiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁰³ 1901 yılında Antalya, Alanya, Elmalı ve Kaş Kazaları sahillerinin muhafazası için görevlendirilen orman kordon süvari memurlarından istenilen faydanın alınamaması ve bu memurların hazineye yük olmaları nedeniyle, söz konusu kaza sahillerine 1901 yılında, kendi mahallerinde 3-5 saatlik mesafeleri dolaşacak 200'er kuruş maaşla yeteri kadar piyade korucusu istihdam edilmesine, açıkta kalan süvari memurlarının ise açılacak memuriyetlere yerleştirilmelerine karar verilmiştir.¹⁵⁰⁴ Bununla birlikte Alanya, Elmalı ve Kaş kazalarının orman müfettişlerinin refakatine 300'er kuruş maaşla birer katip tayin edilmiş ve Konya Vilayeti'ne kırtasiye bedeli için 384 kuruşluk yeni bir ödenek açılmıştır.¹⁵⁰⁵

¹⁵⁰⁰ **BOA., BEO.**, 3521/264012, (3 Rebi'ü'l-evvel 1327-25 Mart 1909); **BOA., BEO.**, 3547/266008, (23 Rebi'ü'l-âhır 1327-14 Mayıs 1909).

¹⁵⁰¹ **BOA., BEO.**, 303/22703, (18 Rebi'ü'l-âhır 1311-29 Ekim 1893).

¹⁵⁰² **KVS.**, 1314, Def'a 27, s.191.

¹⁵⁰³ **KVS.**, 1317, Def'a 28, s.218-219.

¹⁵⁰⁴ **BOA., BEO.**, 1743/130721, (28 Recep 1319-10 Kasım 1901); **BOA., ŞD.**, 530/30, (19 Rebi'ü'l-âhır 1319-5 Ağustos 1901).

¹⁵⁰⁵ **BOA., İ.O.M.**, 6/56, (13 Safer 1318-12 Haziran 1900).

Vazifelerini suiistimal edip kaçakçılık yapılmasına göz yuman görevlilerin ise soruşturmaları yapıldıktan sonra işlerine derhal son verilmiştir. Örneğin Finike Orman Tezkere Muharriri olan Yorgi Efendi, 500 kantar kömürün kaçırılmasına sebebiyet vermekten yargılanmış ve görevden alınmıştır.¹⁵⁰⁶ Yine vazifesini kötüye kullandığı anlaşılan Elmalı Kazası Orman Müfettişi Ahmet Refik Efendi, görevine son verilen diğer bir memurdur.¹⁵⁰⁷

Ülkenin servet kaynaklarından biri olan ormanların muhafazasına ve idaresine büyük önem veren Osmanlı Devleti'nin istihdam ettiği memurların birçoğu, görevini kötüye kullanmış, kendi çıkarlarını gözetirken ülke ekonomisini zarara uğratmaktan çekinmemişlerdir.

3.9. Vergiler

Vergi, kamu hizmetlerinin düzenli bir şekilde devamını sağlamak için başvuru bir yöntemdir. Bu nedenle devletlerin ekonomik ve sosyal hayatında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı vergi sistemi birden bire değil devletin gelişip büyümesine paralel olarak uygulamalı bir gelişme göstererek kurumsallaşmıştır.¹⁵⁰⁸

Tanzimat öncesinde Osmanlı Devleti'nde vergiler şer'î ve örfî vergiler olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Şer'î vergilerin başında zekât, harac, oşür, cizye gibi tüm İslam ülkelerinde alınan vergiler gelmektedir.¹⁵⁰⁹ Örfî vergiler ise devletin yürütme ve uygulama görevini yapmakta olan örf organlarıncaya bu hizmetleri için reyanın ödeyeceği bedellerdir.¹⁵¹⁰ Olağanüstü hallerde, özellikle savaş masraflarını karşılamak amacıyla halkın devlete vermek zorunda olduğu aynî ve nakdî her türlü hizmeti ifade eden tekâlîf-i divâniye türünden vergilerin de örfî vergiler içerisinde değerlendirildiği olmuştur.¹⁵¹¹

3.9.1. Vergi-i Mahsûsa

Tanzimat'ın ilanı ile vergi sisteminde de bazı yenilikler yapılmıştır. En önemli değişikliklerden biri vergilere oldukça basit ve sade bir nitelik kazandırılmasıdır. Tanzimat döneminde eskiden alınan vergilerin bir kısmı kaldırılırken bir kısmı da birleştirilmiştir.

¹⁵⁰⁶ BOA., DH.MKT., 919/44, (25 Şevval 1322-2 Ocak 1905).

¹⁵⁰⁷ BOA., DH.MKT., 1042/34, (22 Zilkade 1323-18 Ocak 1906); 1909 yılında Finike Limanı'ndan gemilerine kaçak kömür yükleyen Sava ve Apostol isimli kaptanların, bunu Finike orman memurlarının bilgisi dahilinde yaptıklarının, Finike Rüşumat Memuru Hasan Fehmi tarafından Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti'ne bildirilmesi üzerine gerekli tahkikat başlatılmıştır, bkz. BOA., DH.MUİ., 27-1/44, (13 Şevval 1327-28 Ekim 1909).

¹⁵⁰⁸ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Bilge Yay., İstanbul, 2005, s.11-13.

¹⁵⁰⁹ Kazıcı, *a.g.e.*, s.87.

¹⁵¹⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, YKY, İstanbul, 2010, s.554.

¹⁵¹¹ Zamanla ayrı bir vergi türü olarak sayılan olağan dışı ve düzensiz bu "Tekâlîf-i Divâniye" vergileri, kısaca "Avarız" adı altında toplanmış ve düzenli bir şekilde alınmaya başlanmıştır, bkz. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s.292.

Bunların yanında bazı yeni isimler ve amaçlarla vergiler konulmuştur. Klasik dönemden beri *tekalif-i şer'iyye* adı altında çeşitli oranlarda alınan tüm vergiler, Tanzimat ile kaldırılmış öşür, ağnam ve cizye ise korunmuştur. *Tekalif-i örfiyye* adıyla alınan vergiler ise birleştirilerek *an cemâatin vergi* veya *vergi-i mahsûsa* adıyla anılan bir vergiye dönüştürülmüş ve reayanın ödeme gücüne göre alınmıştır.¹⁵¹²

1840 ve 1845 yıllarında her kazada yapılan temettuât sayımları sırasında reayanın ödemekle yükümlü tutulduğu bu vergilerin miktarını tespit etmek mümkündür. Buna göre 1840 yılında *salyane* adıyla kaydedilen verginin miktarı 267.652,5 kuruştur. Söz konusu bu verginin 71.771 kuruşunu mahalleler, 195.881,5 kuruşunu ise köyler ödemekle yükümlü tutulmuştur.¹⁵¹³ Mahalleler içerisinde en az *salyane* miktarı 100 kuruşla *Rumiyan Mahallesi*'ne ait iken en çok *salyane* miktarı 8681 kuruşla *Cami-i Atik Mahallesi*'nden alınmaktadır. Köylerde ise bu oran 264 kuruşla en az *Avlan Çiftliği* ve 23.134 kuruşla en çok *Yuva Köyü*'ne aittir. Kaza genelinde *salyane* gelirlerinin %27'si mahallelerden toplanırken %73'ü köylerden alınmaktadır.¹⁵¹⁴

1845 yılı temettuât kayıtlarında daha önce *salyane* adıyla toplanan vergi, *vergi-i mahsûsa* adıyla toplanmaya başlamıştır. Buna göre Elmalı Kazası'nın mahalle ve köylerinde yaşayan reayanın ödemekle yükümlü tutulduğu miktarın toplamı 211.017 kuruştur.¹⁵¹⁵ 1840 ile 1845 yılları vergi gelirleri karşılaştırıldığında 1845 yılında vergi gelirlerin bir öncekine nispetle bir hayli düşmüş olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵¹⁶

1845 yılında *Abdallar*, *İplikpazarı*, *Pınarbaşı Maa Karapınar*, *Musa Efendi*, *Kabmescid*, *Kuşakçılar*, *Ermeniyan* ve *Rumiyan* Mahallerinde görülen cüzî artış dışında mahallelerin genelinde bir düşüş yaşanmıştır.¹⁵¹⁷ Köylerden de *Ayvasıl* ve *Çiftlik-i Cedit* dışındakilerde

¹⁵¹² Cengiz Samur, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi ve Yabancı Sermaye**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s.46-47.

¹⁵¹³ Defter üzerinde katibin hesaplamış olduğu vergi miktarının toplamı 236.231 kuruş olup bu tutarın 93.520 kuruşunun mahallelere, 142.574 kuruşunun köylere taksim edildiği kaydedilmiştir. Ancak şu halde dahi mahalle ve köylerin ödemekle yükümlü tutuldukları vergi miktarının toplamı 236.094 kuruş tutmaktadır ki bu da toplam vergi miktarı olarak gösterilen 236.231 kuruşla aralarında 137 kuruşluk bir farkın olduğunu göstermektedir. Metin içerisinde verilen 267.652,5 kuruşluk vergi toplamı, ilgili temettuât defteri taranarak tarafımızdan ortaya çıkarılan meblağdır, bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, s.2-94; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9951, s.2-250.

¹⁵¹⁴ **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, s.2-94; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9951, s.2-250.

¹⁵¹⁵ Ancak bu toplama defterleri bulunamayan *Bucak*, *Macun*, *Kortan* ve *Çobanisa* köyleri ile *Nazırlar* ve *Eğrekler* mahalleleri dahil değildir. Ayrıca bazı temettuât defterlerinde eksik haneler bulunmaktadır.

¹⁵¹⁶ 1845 yılındaki eksik köy ve mahallerin 1840 yılındaki vergi gelirleri alınarak yapılan toplamda (toplam 225.149 kuruş) dahi bu iki tarihte yazılan vergi miktarları arasında belirgin bir fark ortaya çıkmaktadır.

¹⁵¹⁷ En keskin düşüş 1230 kuruş farkla *Külahçılar Mahallesi*'nde, en yüksek çıkış 1851 kuruş farkla *Ermeniyan Mahallesi*'nde görülmektedir, krş. *Külahçılar Mahallesi* için bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, s.73-76; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9960, 2-14; *Ermeniyan Mahallesi* için bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9947, s.88-92; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9987, s.2-17.

genel bir düşüş görülmektedir.¹⁵¹⁸ Sonuç olarak Elmalı mahallelerine 1845 yılında 64.202 kuruş, köylerine ise 146.815 kuruş vergi yazılmıştır. Mahalleler arasında en çok vergi 7880 kuruşla yine *Cami-i Atik Mahallesi*'nden alınırken, en az vergi 283 kuruşla *Abdallar Mahallesi*'nden alınmıştır. Köyler arasında en çok vergi 17.528 kuruşla *Yuva*'dan, en az vergi ise 230 kuruşla *Avlan Çiftliği*'nden alınmıştır.

1848 yılında Teke Muhassıllığı'na bağlı Elmalı Kazası'ndan şahısların ödeme güçleri göz önüne alınarak mahallî meclis tarafından taksim edilen vergilerin toplamı 222.551 kuruştur. Bu miktarın 66.339 kuruşu mahallelerin, 151.162 kuruşu köylerin, 5050 kuruşu ise Finike göçebesinden Murtana Aşireti'nin kaza vergisine yardım ettikleri miktardır. En çok vergi veren mahalle 7350 kuruşla 95 hanelik *Cami-i Atik*'tir. En az vergi veren mahalle ise 5 haneden oluşan *Abdallar Mahallesi*'dir ki vermiş olduğu vergi miktarı 290 kuruştur. Köyler arasında en çok vergi veren 17.978 kuruşla 148 hanelik *Yuva Köyü*'dür. En az vergi veren köy ise 244 kuruş ile sadece 6 haneden müteşekkil *Avlan Çiftliği*'dir.¹⁵¹⁹ Toplam verginin %30'u mahallelerden, %68'i köylerden, %2'si ise Murtana Aşireti'nden toplanmıştır (bkz. Tablo 3.14).

1853 yılı kayıtlarına göre aradan geçen beş yıl içerisinde Elmalı'nın vergi miktarında çok büyük bir değişim olmamıştır. Bu tarihte Elmalı Kazası'ndan toplanan verginin miktarı 222.561 kuruştur. Merkez kaza Antalya'dan sonra en çok vergi ödeyen kaza Elmalı'dır. Teke Sancağı'nın 9 idarî birim ve 2 aşiretinden elde edilen toplam vergi miktarı 1.482.669 kuruş olup bunun %24'ü Antalya, %15'i Elmalı Kazası'ndan elde edilmektedir.¹⁵²⁰

Tablo 3.14 1848 Yılında Elmalı Kazası'na Taksim Edilen Vergi Miktarları

MAHALLELER	HANE	KURUŞ	MAHALLELER	HANE	KURUŞ
Cami-i Atik	95	7350	Abdallar	4	290
Eğrekler	25	2100	Musa Efendi	18	1200
Karyağdı	52	4450	İplikpazarı	20	1320
Kazgancılar Maa Nacaklar	26	1356	İshak Dede Maa Savrıklar	25	1346

¹⁵¹⁸ *Ayvasıl*'da 49 kuruşluk, *Çiftlik-i Cedit*'de ise 1043 kuruşluk bir artış görülmektedir, krş. Ayvasıl için bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9951, s.50-54; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9946, s.2-12; *Çiftlik-i Cedit* için bkz. **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9951, s.110-112; **BOA., ML.VRD.TMT.d.**, 9988, s.2-11.

¹⁵¹⁹ Tarafımızdan yapılan toplam 222.551 kuruş çıkmakla birlikte defterde yazan toplam 222.561 kuruştur, bkz. **BOA., ML.VRD.d.**, 1698, (1 Zilkade 1264-29 Eylül 1848).

¹⁵²⁰ Toplam verginin %13'ü Kaş, %12'si Bucak, %7'si Serik, %7'si Kalkanlı, %7'si İğdir Maa Kardiç, %6'sı Finike, %5'i Kızılkaya, %2'si Murtana Aşireti, %2'si Gebiz Aşireti'nden alınmaktadır, bkz. **Selekler, a.g.m.**, s.11-13.

İmamlar	29	1333	Toklular	52	4400
Tahtamescid	74	5148	Alamescid	28	2440
Cami-i Cedit	95	7000	Tatlılar	33	3036
Küçükler	43	2452	Nazırlar	23	1600
Pınarbaşı Maa Karapınar	22	960	Kuşakçılar	30	1450
Külahcılar	41	2400	Hanedanlar	27	1125
Nuhlar	35	3583	Ermeniyan	56	4700
Selamlar	14	1250	Rumiyan	26	1250
Kabmescid	52	2800	Mahalle Toplam	945	66339
KÖYLER	HANE	KURUŞ	KÖYLER	HANE	KURUŞ
Kızılca	40	4866	Bucak	12	828
Yalnızdam	27	3500	Beyler	12	1046
Salur	24	2678	Pirhasanlar	15	1550
Bayındır	54	7328	Subaşı	59	4580
Çobanisa	14	1900	Yazı	18	958
Çuğun	34	4044	Tekke	49	4030
Dere	9	1705	Karamık	10	1000
Karaköy	25	3750	Avlan	6	244
Gilevgi	43	4850	Tavıllar	38	3300
İlyığı	19	3045	Mursal	12	1180
Müğren	69	10476	Mümür	15	1476
Ovacık	35	7372	Kuz	6	450
Semayük	104	13828	Yuva	148	17978
Geçmen	12	1522	Imırcık	29	2326
Serkiz	26	5152	Eskihisar	41	3860
Ayvasıl	19	3900	Kortan	17	2300
Söğle	40	9684	Güğü	33	3840
Eymir	32	2680	Kışla	32	4464
Düden	23	2200	Köyler Toplam	1224	151162
Çiftlik-i Cedit	23	1272	Finike göçebesinden Aşireti'nin kazanın yardım ettikleri miktar	Murtana vergisine	5050
			GENEL TOPLAM		222.551

Kaynak:BOA., ML.VRD.d., 1698, (1 Zilkade 1264-29 Eylül 1848).

3.9.2. Cizye Vergisi

Şer'î vergilerden olan ve Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynakları arasında gelen cizye, gayrimüslim tebaadan haklarının korunması ve askerlik hizmeti karşılığında alınmıştır.

Sadece ergenlik çağına gelmiş, fizikî ve ruhsal açıdan sağlam bulunan erkeklerden alınan bu vergiden, rahipler, çalışamayacak derecede rahatsızlığı olanlar, fakirler, 14 yaşından küçük 75 yaşından büyük olanlar ile kadınlar muaf tutulmuşlardır.¹⁵²¹

Cizyenin farklı şekil ve oranlarda toplanması, Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın (1689-1691) sadareti zamanına kadar devam etmiş, bu dönemde cizye nizamının daha sağlam temellere bağlanması ve artık her yerde aynı şekil ve oranlarda alınması için çalışmalara başlanmıştır. II. Mahmut döneminde, daha önce altın ve gümüş olarak tahsil edilen cizyenin, tebaaya kolaylık olması bakımından tedavüldeki para üzerinden alınmasına müsaade edilmiştir. 26 Nisan 1834 tarihinde bir fermanla cizyenin miktarı 15, 30 ve 60 kuruş olarak tayin edilmiştir.¹⁵²²

1856 Islahat Fermanı'nın eşitlik prensibi gereği cizye ilga edilmiştir; fakat gayrimüslimlerin askere alınmadıkları gerekçesiyle yerine *bedel-i askerî* adında bir vergi türü getirilmiştir. Bedel-i askerî, cizye gibi üç sınıfa ayrılarak zenginden 60, orta halliden 30, fakirden 15 kuruş olarak tahsil edilmiştir. Bu vergi türü de cizyede olduğu gibi sadece erkek gayrimüslimlerden alınmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra Hıristiyanların da askere alınmasına karar verildiğinden 1908 yılından itibaren bedel-i askerî ilga edilmiştir.¹⁵²³

XIX. yüzyılda merkez kaza Antalya'dan sonra en çok gayrimüslim nüfusa tesadüf edilen Elmalı'da, cizye düzenlemesini ihtiva eden 1834 yılı fermanının aynen uygulandığına şahit olunmaktadır. Gayrimüslimlerin maddi durumları göz önünde tutularak belirli bir dağılımın yapıldığı Teke Sancağı'nda zenginlerden *âlâ* adıyla 60 kuruş, orta hallilerden *evsât* adıyla 30 kuruş ve vasat altı gelire sahip olanlardan ise *ednâ* adıyla 15 kuruş cizye tahsil edilmiştir. Teke Sancağı'nın beş kazasında bulunan toplam 559 evsât cizye mükellefinden 84'ü, 353 ednâ cizye mükellefinden 24'ü Elmalı'da ikamet etmektedir ve bu 108 kişiden tahsil edilen cizye tutarı 2880 kuruştur. Sancak genelinde toplam 32 âlâ cizye mükellefi mevcutken Elmalı'da bu tarihte âlâ sınıfına tabî gayrimüslim bulunmamaktadır.¹⁵²⁴ Sancak genelinde cizye vergisi verenlerin %87'si merkez kaza Antalya'da ikamet ederken, %11'i Elmalı'da, %2'lik kısmı ise Kalkan, Kaş ve Finike kazalarında yerleşik bulunmaktadır.

1840 yılında Elmalı'da ellerine cizye evrakı verilen cizye mükellefi gayrimüslim sayısı 119'a yükselmiştir. Bunlardan 8'i *âlâ*, 88'i *evsât*, 33'ü ise *ednâ*'dır ve gelenek olduğu üzere

¹⁵²¹ Kazıcı, **a.g.e.**, s.136-137; Belli bir yerde ikamet etmeyen ve belli bir işi olmayan gayrimüslimlere "yava" (kaçkun) ve bunlardan alınan cizyeye de "yava cizyesi" denirdi. Yabancı tüccarlar yava sayılmaz ve cizye vermezlerdi, bkz. Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.282.

¹⁵²² Kazıcı, **a.g.e.**, s.142-143.

¹⁵²³ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.I, MEB, İstanbul, 1983, s.302.

¹⁵²⁴ Teke Sancağı'ndan elde edilen toplam cizye geliri 23.985 kuruştur, bkz.Hasan Moğol, **Antalya Tarihi**, Mehter Yayınları, Ankara 1997, s.165.

sınıflarına göre kocabaşları vasıtasıyla ödeyegeldikleri cizye miktarlarının 15, 30, 60 kuruş hesabına göre toplam tutarı 3315 kuruştur. Millet sınıflaması yapılacak olur ise Ermenilerden 87, Rumlardan 32 cizye mükellefi bulunmaktadır. Ayrıca sayıları bilinmemekle birlikte Elmalı'da bulunan misafir reayadan da cizye alınmıştır ve bunlardan tahsil edilen miktar 390 kuruştur. O halde 1840 yılında Elmalı'da yerleşikler ve misafirlerden alınan toplam cizye miktarı 3705 kuruştur.¹⁵²⁵ Tablo 3.15'te Elmalı Kazası'ndaki gayrimüslimlerden alınan cizye miktarları ayrıntılarıyla gösterilmiştir.

Tablo 3.15 1840 Yılında Elmalı Gayrimüslimlerinin Cizye Miktarları

Ermeniyan Taifesi		
Âlâ Cizye	4 kişi	240 kuruş
Evsat Cizye	52 kişi	1560 kuruş
Ednâ Cizye	31 kişi	465 kuruş
Rumiyan Taifesi		
Âlâ Cizye	4 kişi	240 kuruş
Evsat Cizye	26 kişi	780 kuruş
Ednâ Cizye	2 kişi	30 kuruş
Misafir Olarak Bulunan Reaya	?	390 kuruş
Toplam	119 kişi	3705 kuruş

Kaynak:BOA.ML.VRD.CMH.d., 17, (25 Rebiülevvel 1256-27 Mayıs 1840).

1856 yılında isim değiştiren cizye *iane-i askeriye/bedelat-ı askeriye* adıyla ve yine kocabaşları marifetiyle toplanmıştır. Ancak daha önce gelir durumlarına göre yapılan sınıflamaya bu tarihte rastlanmamaktadır. Elmalı'da 1856 yılında İane-i askeriye tahsil edilen gayrimüslim sayısı 96'ya düşmüştür. Bu kişilerden tahsil edilen miktar 3750 kuruştur. Elmalı Ermenilerinden 55 kişinin ödediği iane-i askeriye bedeli 2500 kuruş iken 41 Rum 1250 kuruş ödemiştir. Teke Sancağı'nın sadece Antalya ve Elmalı kazalarından alındığı anlaşılan iane-i askeriye bedelinin sancak genelindeki tutarı 33.750 kuruştur ki bunun %11'lik kısmı Elmalı'dan, %89'luk kısmı ise Antalya'dan tahsil edilmiştir.¹⁵²⁶

1869 ve 1871 yıllarında bu verginin tahsil edildiği kişi sayısına ulaşılammakla birlikte tahsil edilen miktarın değişmediği, gayrimüslimlerden bedelat-ı askeriye olarak 3750 kuruş alındığı anlaşılmaktadır.¹⁵²⁷ 1879 yılında tahsil edilen miktar 6227 kuruşa¹⁵²⁸, 1881 yılında

¹⁵²⁵ BOA., ML.VRD.CMH.d., 17, (25 Rebi'ü'l-evvel 1256-27 Mayıs 1840).

¹⁵²⁶ BOA., ML.VRD.d., 2866, (24 Rebi'ü'l-evvel 1273-22 Kasım 1856).

¹⁵²⁷ KVS., 1286, Def'a 2, s.116; KVS., 1288, Def'a 4, s.116.

6252 kuruşa¹⁵²⁹ yükselmiştir. 1884 yılında 5199 kuruşa düşen vergi, 1888 yılına kadar mevcut oranını korumuştur.¹⁵³⁰ Tablo 3.16’da Elmalı Kazası’ndaki gayrimüslimlerin vermeye yükümlü oldukları iane-i askeriye miktarları verilmektedir.

Tablo 3.16 1856 Yılında Elmalı Gayrimüslimlerinin İane-i Askeriyesi

Rumiyan Taifesi	41 kişi	1250 kuruş
Ermeniyan Taifesi	55 kişi	2500 kuruş
Toplam	96 kişi	3750kuruş

Kaynak: BOA., ML.VRD.d., 2866, (24 Rebiülevvel 1273-22 Kasım 1856).

3.9.3. Öşür Vergisi

Öşür, İslam vergi hukukuna göre tarım ürünlerinden belli bazı oranlar dahilinde alınan vergidir. Bu vergi türü Osmanlı topraklarında ziraî üretim yapan hem Müslüman hem de gayrimüslimlerden alınmıştır. Ziraî mahsullerin zekatı anlamına gelen öşre, gayrimüslim ehil olmadığından onun öşür diye verdiği vergi, aslında haraçtır. Yani aslında şer’î bir vergi olan öşür, Osmanlı Devleti’nde örfî vergi gibi toplanagelmıştır. Reayanın mültezime ödediği bu verginin oran ve miktarı yıllara göre farklılık gösterebilmektedir. Ancak bu keyfi bir uygulama sonucu değil toprağın verimine ve çiftçinin ödeme gücüne göre hesaplanmaktadır. Bu oran 1/5’ten 1/20’ye kadar değişebilmiştir.¹⁵³¹ Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan yıkılışına kadar alınan bu vergi, devlet varidatının ortalama dörtte birinden fazlasını teşkil etmiştir.¹⁵³²

Tanzimat’ın ilanı ile birlikte iltizam sistemi kaldırılmış ve vergi toplama işleri muhassıllara bırakılmıştır. Ancak verim alınamayan bu uygulamadan kısa bir süre sonra vazgeçilerek tekrar iltizam sistemine dönülmüştür. Tanzimat, vergi uygulamalarında bir takım yenilikler getirmiştir. Eşitliği sağlamak amacıyla öşür vergisinin her yerde 1/10 oranında alınmasına karar verilmiştir.¹⁵³³ Bu ise her toprağın verim kalitesinin aynı olamaması nedeniyle devleti büyük bir zarara uğratmıştır.¹⁵³⁴

¹⁵²⁸ KVS., 1296, Def’a 12, s.122.

¹⁵²⁹ KVS., 1298, Def’a 14, s.54.

¹⁵³⁰ KVS., 1301, Def’a 17, s.165; KVS., 1302, Def’a 18, s.123; KVS., 1303, Def’a 19, s.242; KVS., 1305, Def’a 21, s.196.

¹⁵³¹ Kazıcı, a.g.e., s.117, 121-122.

¹⁵³² Eldem, a.g.e., s.173.

¹⁵³³ Kazıcı, a.g.e., s.117, 121-122.

¹⁵³⁴ Ömer Lütfi Barkan, “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi”, **Tanzimat**, c.I, MEB, İstanbul, 1999, s.355.

Mültezimler tarafından toplanan öşür vergisinde yapılan usulsüzlükler, Devlet tarafından görmezden gelinmemiş, şikayetler değerlendirilip tahkik edildikten sonra mültezimlerin bu yolsuzluklarının önlenmesi için vilayetlere emir verilmiştir. Örneğin 1861 yılında Elmalı Kazası'ndan yapılan bir şikayet üzerine Sadaret'ten Konya Vilayeti'ne “*Teke sancâğında kâin Elmalu kazâsı ahâlîsinin bağ ve bağçelerinden husûle gelen üzüm ve meyve ve bostan vesâireden mültezimi tarafından fâhiş fiyat ile sâbıkından ziyâde öşür alınmakta olduğundan men‘-i husûsu istid‘â olunmuş ve iktizâ-yı hâl maliye nâzırı devletlü paşa hazretleri tarafından ba-tahrîrât iş‘âr kılınmış olmağla ol-vechle icâbının îcrâsıyla keyfiyyetin iş‘ârı...*” hususunda emir verilmiştir.¹⁵³⁵

Tanzimat'ın getirdiği sabit öşür vergisi kuralının Elmalı'da uygulamaya koyulduğu anlaşılmaktadır. 1845 yılında 1/10 kuralına uyularak üretilen her üründen bu oranda öşür alınmış ve vergi konusunda Müslim-gayrimüslim eşitliği gözetilmiştir. Öşür vergisi, *öşr-i bağ, öşr-i bahçe, öşr-i duhan* gibi ürünün çeşidine göre farklı isimlerle alınmıştır. “*A ‘şâr-ı rûsûmât olarak bir senede vermiş olduğu*” ifadesiyle kaydedilen ve hububat ürünlerinden alınan öşür başta olmak üzere bağ, bahçe, bostan, duhan, yonca, sebze, ağnam ve kovan öşrünü de kapsayan vergilerin kaza genelindeki toplamı 157.016 kuruştur. Bu miktarın 8769 kuruşu mahallelerden, 148.247 kuruşu ise köylerden toplanmıştır. 1853 yılında Elmalı'dan alınan aşar bedeli 185.042 kuruşa yükselmiştir. Teke Sancağı'nda Antalya Kazası'ndan sonra aşar vergisinin en çok oranda toplandığı kaza Elmalı'dır. Sancak genelinde aşar vergisinin %43'ü Antalya Kazası'ndan %18'i Elmalı'dan alınmaktadır.¹⁵³⁶ Osmanlı Devleti için önemli gelir kaynaklarından olan öşür vergisinin bel kemiğini köyler oluşturmuştur.

Hububat, bakliyat ve duhan gibi tarla bitkilerinden elde edilen ürünler, diğer öşrü alınan mahsullerden önce değerlendirilmiş ve vergi defterlerinin ilk sırasında yer almıştır. Buna göre 1845 yılında Elmalı Kazası'nın mahallelerinden elde edilen toplam aşar vergisi (tarla bitkileri) 4460 kuruştur. Köylerinde ise bu miktar yaklaşık olarak 125.000 kuruştur. Toplam 129.460 kuruşla, öşrü alınan diğer mahsuller arasında ilk sırayı bu tarla bitkilerinden alınanlar oluşturmaktadır. Bu verginin oran itibarıyla en çok toplandığı mahalle 655 kuruşla *Karyağdı Mahallesi*, en çok toplandığı köy 14.214 kuruşla *Semayük Köyü*'dür.

Öşr-i Bağ adıyla Elmalı Kazası'ndan toplanan vergi 6076 kuruştur. Bunun 2320,5 kuruşu mahallelerden, 3755,5 kuruşu köylerden sağlanmaktadır. En çok bağ öşrü ödeyen mahalle 270 kuruşla *Cami-i Atik*, köy ise 815 kuruşla *Yuva*'dır.

¹⁵³⁵ BOA., A.MKT.UM., 485/16, (9 Muharrem 1278-17 temmuz 1861).

¹⁵³⁶ Kalan %39'luk kısım ise Serik, Bucak, Kızılkaya, Kaş, Kalkanlı, Finike ve İğdir Maa Kardiç'a aittir, bkz. Selekler, a.g.m., s. 12.

Öşr-i Bahçe ismiyle toplanan vergi çeşidi Elmalı'da en az orana sahip olanlar arasında gelmektedir. Kaza genelinde toplam 233 kuruş bahçe öşrü alınmakta olup bu miktarın 172 kuruşu mahallelere, 61 kuruşu köylere aittir. En çok bahçe öşrü toplanan mahalle 66 kuruşla *Karyağdı Mahallesi*, köy ise 54 kuruşla *Gilevği Köyü*'dür. Bahçe öşrü genellikle ağaçlardan elde edilen ürünleri ifade etmektedir.

Öşr-i Bostan genellikle kavun, karpuz, salatalık gibi ürünlerden alınan bir vergi çeşididir. Bu vergi türü mahallelerde köylere nispetle daha az görülmektedir. Kaza genelinde toplam 4735 kuruş olan bostan öşrünün 58 kuruşu mahallelerden, 4677 kuruşu ise köylerden toplanmaktadır. En çok bostan öşrü veren mahalle 15 kuruşla *Karyağdı*, köy ise 713 kuruşla *Subaşı*'dir.

Öşr-i Duhan adıyla toplanan tütünün, Elmalı'nın birçok köyünden alındığı anlaşılmaktadır. Kazadan toplanan duhan öşrü toplamda 1878,5 kuruştur ve bunun 16 kuruşu mahallelere, 1862,5 kuruşu köylere aittir. Duhan öşrünün en çok alındığı mahalle 10 kuruşla *Nuhlar*, köy ise 331,5 kuruşla *Tekke*'dir.

Öşr-i Yonca ve *Öşr-i Sebzevat* adıyla alınan vergiler sadece mahallelerden toplanmış olup köylerde bu vergi türüne rastlanmamaktadır. Elmalı mahallelerinden toplanan yonca öşrü 369,5 kuruştur ve en çok yonca öşrü veren mahalleler 44'er kuruşla *Tahtamescid* ve *Toklular*'dir. Sebzevat öşrünün toplamı 107,5 kuruştur ve bu verginin en çok alındığı mahalle 24 kuruşla *Cami-i Cedit Mahallesi*'dir.

Arıcılık yapan hanelerden de *Öşr-i Kovan* adıyla bir vergi toplandığı anlaşılmaktadır. Buna göre kaza genelinde toplam 231,5 kuruş olan kovan öşrünün 2 kuruşu mahallelere, 229,5 kuruşu köylere aittir. Mahallelerden kovan öşrü sadece *Musa Efendi Mahallesi*'nde görülmektedir. Köylerin ise sadece 16'sından toplanan kovan öşrünün en çok alındığı köy 66 kuruşla *Ovacık*'tir (bkz. Tablo 3.17).

Tablo 3.17 1845 Yılında Elmalı Kazası'ndan Alınan Öşür ve Ağnam Vergisi¹⁵³⁷

MAHALLELER	Öşür veren Hane	Aşar Rüsümü ¹⁵³⁸	Bağ Öşrü	Bahçe Öşrü	Bostan Öşrü	Yonca Öşrü	Sebzevat Öşrü	Ağnam Rüsümü	Kovan Öşrü
Pınarbaşı Maa Karapınar	14	-	38	5	-	-	-	2	-
Külahçılar	33	43	127	-	-	-	-	41	-
Nacaklar Maa Kazancılar	23	353	50	-	-	17	5	2,5	-
İplikpazarı	14	56	46	-	-	10	4	19,5	-
Tahtamescid	64	138	205	-	-	44	8	477,5	-
Nuhlar	31	10	105	-	1	1	-	126,5	-
Tathılar	32	551	71	1	-	8	-	84,5	-
Hanedanlar	22	250	72,5	8	13	29	-	2	-
Musa Efendi	18	456	67	-	10	32	-	3	2
İmamlar	23	-	82,5	13	-	8	6	18,5	-
Kuşakçılar	24	-	79	-	-	-	-	14	-
Abdallar	5	386	2	-	-	-	-	-	-
Toklular	40	23	177,5	14	10	44	10	53	-
Savriklar	15	222	47	1	-	-	8	2	-
Selamlar	10	118	24	-	-	-	-	10	-

¹⁵³⁷ “Eğrekler ve Nazırlar” mahalleleri ile “Bucak, Macun, Çobanisa ve Kortan” köylerinin kayıtlarına ulaşılammış, bu nedenle tabloya dahil edilememiştir.

¹⁵³⁸ Bazı hanelerde “aşar rüsümü” haricinde ayrıca kaydedilmiş olan “öşr-i duhan” da Tabloda aşar vergisi içerisinde değerlendirilmiştir.

Kabmescid	40	402	134,5	16	4	28	9,5	19,5	-
Karyağdı	54	655	181,5	66	15	25	10	251	-
Cami-i Cedit	72	140	263	26	-	25	24	62	-
Alamescid	31	96	-	-	-	24	-	61,5	-
Küçükler	41	49	128	14	-	26	-	10	-
Cami-i Atik	86	373	270	-	5	32,5	23	170,5	-
Ermeniyan	20	251	54	8	-	16	-	36,5	-
Rumiyan	4	-	10	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	716	4572	2234,5	172	58	369,5	107,5	1467	2
Ayvasıl	20	2897,5	172,5	5	15	-	-	163,5	-
Yalnızdam	29	4418,5	58,5	-	415	-	-	277,5	-
Düden	23	2365,5	-	-	103	-	-	26	-
Karamık	12	1195,5	-	-	119	-	-	1,5	1
Semayük	113	14214	80,5	-	117,5	-	-	898	-
Imırcık	33	4258	38	-	635	-	-	108,5	15
Kızılca	36	3444	-	-	-	-	-	63,5	-
Kışla	35	3370,5	343	-	70	-	-	411	3
Salur	26	2733	343	-	160	-	-	71	13,5
Geçmen	12	985,5	-	-	-	-	-	39,5	18
Tekke	49	6496,5	430,5	-	279	-	-	392,5	3

İyağı	19	1989	15	-	-	-	-	199	-
Dire	9	956	2	-	-	-	-	8,5	16,5
Çuğun	33	4081	215	-	-	-	-	145,5	17,5
Karaköy	27	3706	204	-	147	-	-	198	11,5
Tavıllar	44	4104	19	-	322	-	-	377	-
Yazı	10	1170	-	-	96	-	-	-	-
Bayındır	47	4401	441,5	-	7,5	-	-	701	29,5
Güğü	31	1083	42	-	20	-	-	171,5	13,5
Avlan	5	388	-	-	-	-	-	62,5	-
Eskihisar	43	3122,5	115	2	110	-	-	98	-
Beyler	14	1766,5	5	-	39	-	-	6,5	-
Çiftlik-i Cedit	19	2480	-	-	78	-	-	35,5	-
Mümür	15	2015	28	-	490	-	-	24,5	-
Subaşı	60	7731,5	23	-	713	-	-	247	-
Söğle	40	4845	4	-	6	-	-	1290	-
Ovacık	36	3136	-	-	-	-	-	814	66
Mursal	14	1405	-	-	146	-	-	114	2,5
Yuva	118	6775,5	815	-	-	-	-	671	-
Mügren	67	9511,5	4	-	-	-	-	236	-
Gilevği	39	4041,5	208	54	122	-	-	258,5	3

Dere	30	1774,5	30	-	4,5	-	-	104,5	13
Serkiz	26	2583	-	-	133,5	-	-	710,5	-
Kuz	17	1241,5	12	-	-	-	-	33	3
Pirhasanlar	11	1680	-	-	49	-	-	42	-
Eymir	33	3956	107	-	280	-	-	99,5	-
TOPLAM	1195	126321,5	3755,5	61	4677	-	-	9100	229,5
GENEL TOPLAM	1911	130.893,5	5990	233	4735	369,5	107,5	10.567	231,5

Kaynak: BOA., ML.VRD.TMT.d., 9945, 9946, 9948, 9949, 9950, 9952, 9953, 9954, 9955, 9956, 9959, 9960, 9961, 9962, 9963, 9964, 9965, 9966, 9967, 9968, 9969, 9970, 9971, 9972, 9973, 9974, 9975, 9976, 9977, 9978, 9979, 9980, 9981, 9982, 9983, 9984, 9985, 9986, 9987, 9988, 9989, 9990, 9991, 9992, 9993, 9994, 9995, 9996, 9997, 9998, 9999, 10000, 10001, 10002, 10003, 10004, 10005, 10006, 17725, 17735.

3.9.4. Ağnam Vergisi

Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan Elmalı'da aşar vergisinden sonra en çok alınan vergi türü ağnam vergisi olmuştur. Koyun ve keçiyi ifade eden küçükbaş hayvandan¹⁵³⁹ alınan bu vergi türünde, Tanzimat'tan sonra bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bölgelere göre idare meclislerince koyunun değeri, sütü, yavrusu, yapağısından sağlanabilecek gelir göz önünde tutulmuş ve alınacak ağnam vergisi bu kıstaslara göre saptanmıştır. Yıllık belirlenen bedelinin %10'unun vergi olarak alınması uygun görülmüştür. Buna göre Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde yıllık hasılat 15-20-30 kuruş kabul edilmiş, vergi de böylece koyun veya keçi başına 3 kuruşla 1,5 kuruş arasında saptanmıştır.¹⁵⁴⁰

Elmalı'da 1845 yılında *aded-i ağnam* veya *ağnam rüsumu* adıyla koyun ve keçilerden alınan verginin toplamı 10.567 kuruştur. Bunun 1467 kuruşu mahallelerden, 9100 kuruşu ise köylerden toplanmıştır. En çok ağnam rüsumu veren mahalle 477,5 kuruşla *Tahtamescid*'dir. Köyler arasında ise 1290 kuruşla *Söğle* ilk sırada yer almaktadır. Ağnam rüsumu vermeyen az sayıda mahalle ve köy bulunmaktadır. Bunlar *Abdallar* ile *Rumiyân* mahalleleri ile *Yazı* ve *Kuz* köyleridir (bkz. Tablo 3.17).

1884 yılına gelindiğinde Elmalı Kazası'nın ağnam rüsumunun 320.547 kuruşa yükseldiği görülmektedir.¹⁵⁴¹ Bu yükseliş, hayvan sayısının artmış olmasının yanısıra vergiye yapılmış olan zamlar, büyükbaş hayvanların bu miktara dahil edilmesi ve Elmalı'nın nahiyesi olan Finike'nin de bu toplam içinde değerlendirilmesi gibi sebeplerle ilgili olabilir.

Küçükbaş hayvan dışında Elmalı'da büyükbaş hayvanlardan da vergi alındığı anlaşılmaktadır. 1894 yılında küçükbaş hayvanlardan her biri için 20 para alınırken deve ve diğer hayvanlardan her biri için 2 kuruş hayvan vergisi alınmıştır.¹⁵⁴²

¹⁵³⁹ Eldem, ağnam vergisinin koyun, keçi, deve, camız ve canavardan hayvan başına alındığını bildirmektedir, bkz. Eldem, **a.g.e.**, s.174.

¹⁵⁴⁰ Çadırcı, **a.g.e.**, s.346-347; Güran bölgelere göre bu verginin hayvan başına 2 ila 4 kuruş arasında değiştiğini söylemektedir, bkz. Tevfik Güran, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve hazine Hesapları (1841-1861)**, TTK, Ankara, 1989, s.15.

¹⁵⁴¹ **KVS.**, 1301, Def'a 17, s.165.

¹⁵⁴² Elmalı'dan İbrahim, Abdullah, Ahmet ve Töngüslü Cemaatinden Hacı Hasan isimli kişiler, fakirliklerinden yakılarak hayvanlarından alınan verginin affedilmesi için Sadaret'e şu telgrafi çekmişlerdir; "Zaten mütehammil olmadığımız temti' vesâireye müteallik verginin tesvîyesinden acz ve fakîr hâlimiz derece-i nihâyede umûr-u zirâat ve sanâyiden mahrum intifâ-ı ihtiyâcımızla tekâlîf-i mîriyemize gayr-ı kâfi olan hayvânâtımızdan gayr-ı ez rûsûm beher res' davardan yirmi pare deve ve hayvânât-ı sâiremizden ikişer gurus bu kere vergi taleb ve tazyîk olmaklığımız büsbütün perîşanîyetimizi mücib olacağından vergi-i mezkûrun afvıyla mazhar-ı adâlet buyurulmasını cemâatimizle feryâd ve Elmalu telgrafhânesinde irâde-i devletlerine intizâr fermân", **BAO.BEO.**, 506/37881, (24 Rebi'ü'l-âhır 1312-25 Ekim 1894).

3.9.5 Temettu‘ Vergisi

Arapça *kâr etmek* anlamına gelen temettu‘ vergisinin esası, II. Mahmut zamanında kurulan ve bir çeşit belediye vergisi olan ihtisap resmidir. Tanzimat’tan önce satış tutarı üzerinden değişik tarifelerle alınan bu vergi, Tanzimat’tan sonra tüccar ve esnafın yıllık kazançları üzerinden %3 oranında alınmaya başlanmıştır.¹⁵⁴³ Tanzimat’ın ilanından 1858 yılına kadar *ancemaatin vergi* içerisinde birleşik olarak alınan bu vergi türü, bu tarihten itibaren ayrıca değerlendirilmiş ve adı sonradan *kazanç vergisi*’ne çevrilmiştir.¹⁵⁴⁴

1884 yılından 1888 yılına kadar 173.210 kuruş¹⁵⁴⁵ olan Elmalı’nın temettuât toplamı 1906 yılında 106.210 kuruşa gerilemiştir.¹⁵⁴⁶

3.9.6. Emlak Vergisi

Ancemaatin verginin kaldırılmasının ardından, yerine yine tahrire dayalı koyulan vergilerden biri emlak vergisidir. Bu çalışmaları yapması için 1858 yılında Tahrir-i Emlak Nezareti kurulmuş ve şehirlerden başlamak üzere nüfus, emlak ve arazi sayımına başlanmıştır. Sayım sonucu şehir ve kasabalardaki bina ve arsalardan binde dört, kiraya verilmeleri karşılığında yıllık kira gelirinden %4 oranlarında vergi alınması karara bağlanmıştır.¹⁵⁴⁷

1884 yılından 1888 yılına kadar 115.511 kuruş¹⁵⁴⁸ olan Elmalı’nın emlak vergisi toplamı 1906 yılında 175.581 kuruşa yükselmiştir.¹⁵⁴⁹

¹⁵⁴³ Eldem, **a.g.e.**, s.178.

¹⁵⁴⁴ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.III, MEB, İstanbul, 1983, s.453-455.

¹⁵⁴⁵ **KVS.**, 1301, Def’a 17, s.165; **KVS.**, 1302, Def’a 18, s.123; **KVS.**, 1303, Def’a 19, s.242; **KVS.**, 1305, Def’a 21, s.196.

¹⁵⁴⁶ **KVS.**, 1322, Def’a 29, s.162.

¹⁵⁴⁷ Coşkun Çakır, **Bir Mali Islahat Hareketi Olarak Tanzimat ve Tanzimat Dönemi Maliye Politikalarının Tahlil ve Tenkidi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s.76.

¹⁵⁴⁸ **KVS.**, 1301, Def’a 17, s.165; **KVS.**, 1302, Def’a 18, s.123; **KVS.**, 1303, Def’a 19, s.242; **KVS.**, 1305, Def’a 21, s.196.

¹⁵⁴⁹ **KVS.**, 1322, Def’a 29, s.162.

SONUÇ

Geçmişî çok eski tarihlere dayanan Elmalı ve çevresine Türk yerleşimi Selçukluların erken devirlerinde başlamış, Antalya'nın Selçuklular tarafından fethiyle bölgeye Salur boyuna mensup Teke Türkmenleri yerleştirilmiştir. Antalya ve çevresinin Osmanlılar tarafından fethi 1391 yılında Yıldırım Bayezid zamanında gerçekleşmiştir. Fetihle birlikte beylik toprakları şehzade İsa Çelebi'ye hass olarak verilirken şehrin idaresi Osmanlı komutanlarından Firuz Bey'e bırakılmıştır. Elmalı, Beylikler döneminde olduğu gibi bu dönemde de üst düzey yöneticilerin yaylak mekan olarak kullandıkları bir mevki olmuştur. Anadolu'da ciddi bir yıkıma sahne olan Ankara Savaşı'nın ardından Timur, tüm Teke havalisini yağmalatmış, beylikler eski mülklerine kavuşmuşlardır. Teke havalisinde Timur istilası ile sekteye uğrayan Osmanlı hakimiyeti, 1423 yılından sonra kesin olarak başlamıştır. Bundan sonra "Teke Sancağı" olarak adlandırılmaya başlanan bölge, Anadolu Eyaleti'ne bağlanmıştır.

XVI. yüzyıl başında Elmalı'yı bir hayli etkileyen ve Osmanlı Devleti'ni çok uğraştıran "Şah Kulu Baba Tekeli" isyanı sonucunda Teke bölgesinde nüfus azalmış, bazı kaza ve nahiyeler küçülmüştür. Bölgede bu dönemde kendini gösteren bir diğer sorun "suhte isyanları"dır ve suhteler için Elmalı önemli bir mevzi olmuştur. Elmalı'nın da içinde yer aldığı Teke havalisi, ancak suhte isyanlarının etkisinin kırılmaya başladığı XVI. yüzyıl sonlarında bir toparlanma gösterebilmiştir.

XVII. yüzyılda Celali isyanlarının bir parçası olan "Kör Bey İsyanı" ile XIX. yüzyıl başında daha geniş çaplı denilebilecek "Tekelioğlu İsyanı", bölgeyi etkisi altına alan isyan hareketleri olmuştur. İsyanlar bastırılmakla birlikte özellikle Tekelioğlu İbrahim Bey'in başlattığı isyan, hemen hemen tüm Teke Sancağı üzerinde yıkıcı bir etki bırakmış, isyanın bastırılmasının ardından sancağın yeniden imarına ve yurdundan ayrılan nüfusun geri döndürülmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda Devlet tarafından Elmalı halkının kalkındırılması için ahaliye arpa, buğday gibi hububat ekimi yapmaları tavsiye edilirken Kaş, Kalkan, Finike ve İğdir Kazası ahalisinin yöre ormanlarından kereste kesimine alıştırılması istenmiştir.

Tanzimat'ın ilanı ile başlayan idarî yapılanma sonucu 1847 yılında Teke Sancağı, merkezi Konya olan Karaman Eyaleti'ne bağlanmıştır ve Elmalı, Teke Sancağı'nın yine büyük kazalarından biri olmuştur. Pilot bölgelerdeki uygulamalarda görülen başarının ardından tüm ülke topraklarını kapsayan Vilayet Nizamnamesi ile 1868 yılında Teke Sancağı, Konya Vilayeti'ne bağlanmış ve daha önce tümü ayrı bir idarî yapıya sahip olan Kaş, Kalkan, Finike ve İğdir (Maa Kardıç) kazaları, nahiye statüsünde "Abdallar ve Muhtaçlar Şehri" olarak tabir edilen Elmalı Kazası'na bağlanmıştır. Düzenlemeden bir yıl sonra Elmalı'dan ayrılarak müstakil bir kaza olan Kaş'a, 1874 yılında Elmalı'dan ayrılan Kalkan, yine nahiye statüsünde

bağlanmıştır. 1880'li yılların başında Elmalı'dan ayrılarak merkez kaza Antalya'ya bağlanan bir diğer nahiye İğdir Maa Kardıç'tır. Teke Sancağı'nda büyük idarî değişimlerin yaşandığı 1914 yılına kadar Elmalı'nın değişmeden kalan tek nahiyesi Finike olmuştur.

Tanzimat'ın ilanından hemen önce Elmalı'da önemli bir sülale olan İdriszade kökenli ayan ve voyvodaların etkili olduğu Elmalı, Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerden biri olan muhassıllık kurumunun başarısızlığı üzerine, yine aynı sülalenin yaklaşık yirmi yıl elinde kalan kaza müdürlerine bırakılmıştır. Daha sonra Vilayet Nizamnamesi esasına göre taşra idarî yapısında meydana gelen değişim kapsamında, Elmalı yönetimi kaza müdürlerinden alınarak merkezden atanan kaymakamlara devredilmiştir. Kaza müdürleri gibi yararlılıkları görülen kaymakamlar da devlet tarafından rütbe ile taltif edilirken yolsuzluk ve rüşvet gibi gayriresmî işlere karışan idareciler ise derhal azledilmiştir.

Kaza müdürü örneğinde görüldüğü gibi kaza meclisinde de Elmalı'daki eşraf ailelerin etkisi hissedilmektedir. Seçimle vazifeye atanmalarına rağmen kaza ileri gelenleri, nüfuz ve güçlerine göre belirledikleri adayları yerel yöneticilere ve merkezî yönetime kabul ettirmişlerdir. Elmalı Kazası'nın idarî ve yargı organlarını denetleyen komisyonlarda, İdriszadeler başta olmak üzere Serdarzade, Bülbülzade, Karakaşzade, Halayıkzade gibi seçkin zümreler etkili olmuştur. Devlet, halkla olan ilişkilerinde aracılık yapan bu memurlarla genelde çatışmaktan kaçınarak yardımlarına başvurmuş, kimi zaman bu yardımları dolayısıyla onları ödüllendirmiştir.

Elmalı'daki kaza idare meclisine, kendi cemaatlerinin isimleriyle anılan mahallelere sahip Rum ve Ermenilerden de vergileri nispetinde üye alımı yapıldığı görülmektedir. Kaza idare meclisinde görülen bu karma düzene, deavi ve belediye meclislerinde de rastlanmaktadır.

Çevresine göre oldukça gelişmiş yapısı ile daha çok bir şehir görünümünde olan Elmalı'nın mahalleleri genellikle şahıs, meslek ve mescit isimlerinden oluşmaktadır. İlk yerleşimlerin Elmalı Dağı eteklerinde başlayıp aşağıda ovaya doğru yayılma gösterdiği kaza merkezinde, mahalleler Pınarbaşı ve Karapınar sularının kestiği vadinin yanlarına doğru artış göstermiştir. Ticaret hayatı daha aşağıda bulunan ve birçok han, hamam, cami, medrese ile dükkanın mevcut bulunduğu *İplikpazarı Mahallesi*'nde yoğunlaşmıştır. Adını iplik alışverişlerinin yapıldığı pazar yerinden alan bu mahallede, ayrıca demircilik, dericilik, dikicilik ve helvacılık gibi birçok zanaat ve ticaret kolu faaliyet göstermiştir. Cami-i Atik Mahallesi de bünyesinde barındırdığı tabakhane, dükkan, fırın, kahvehane, han ve hamamlarla önemli yerleşim alanları arasında gelmektedir.

Köylerinin birçoğu Oğuz boy adı, aşiret ve cemaat ismi taşıyan Elmalı, XIX. yüzyılda kırk köyü ile Teke Sancağı'nın en fazla köye sahip ikinci kazası olarak dikkat çeker. Kazanın köy

sayısı, Teke Sancağın'da yeni ve köklü idarî düzenlemelerin yapıldığı 1914 yılına kadar da değişmemiştir. Bu tarihten bir süre sonra daha önce *Kaş Çiftliği* adıyla Kaş Kazası'na bağlı bulunan sekiz köy, kalıcı olarak Elmalı'ya dahil edilmiştir.

Elmalı Kazası, tarım ve hayvancılıkta olduğu gibi nüfus yönünden de Teke Sancağı'nın merkez kazası Antalya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. XIX. yüzyılda hane ve nüfus bakımından en büyük mahalleler sırasıyla *Cami-i Atik*, *Cami-i Cedit* ve *Tahtamescid* iken en küçükleri *Abdallar* ve *Selamlar*'dır. Köyler içerisinde ise nüfus yönünden en büyük köyler *Yuva* ve *Semayük* iken en küçüğü *Kuzköy*'dür. Osmanlı nüfus sayımları, çeşitli resmî kayıt ve istatistikler ile seyyahların verdiği bilgilerden yola çıkarak XIX. yüzyıl başında salgın hastalıklar nedeniyle bir hayli azalan Elmalı Kazası nüfusunun, yüzyıl ortalarında doğal denilebilecek bir artışla yükseldiğini söylemek mümkündür. Kazada bir aile ortalama beş kişiden oluşurken, Elmalı'nın yaş ortalaması yaklaşık olarak yirmi beş rakamıyla genç bir nüfusa işaret etmektedir. Yüzyıl sonlarında nüfus verilerinde görülen değişikliklerin, kazanın idarî sınırlarının değişimiyle ilgili olması muhtemeldir.

Elmalı, gayrimüslim nüfusun yerleşimi açısından da dikkat çeken bir şehirdir. Merkez kaza Antalya'dan sonra en çok gayrimüslimin yaşadığı kaza olmasının yanında, sancak içerisinde en çok Ermeni nüfusun yaşadığı yerleşim birimi olması açısından da dikkat çekmektedir. Söz konusu Ermenilerin, Elmalı'ya XVIII. yüzyılda İran'dan ticaret amacıyla gelip yerleştikleri düşünülürken Rumların şehre yerleşimlerinin Tanzimat'tan sonra artış gösterdiği tespit edilmiştir. Kaza'da Ermeniler, Rumlara nazaran daha zengin ve sayıca daha üstün durumdadırlar. Elmalı'da hakim nüfusu Müslümanlar teşkil ederken gayrimüslimlerin Müslümanlara oranı hiçbir zaman %2-3'ü geçmemiştir.

Elmalı Kazası, Türkmen aşiretlerinin de yoğun olarak görüldüğü bölgelerden biridir. 1840'lı yıllarda büyük çoğunluğu yerleşik hayata geçirilen bu aşiretlerin, uzun süre yayla-sahil arasındaki göçleri devam etmiştir. Elmalı'da özellikle Dere, Kızılca, Macun, Yalnızdam ve Kışla köyleri yörük aşiretlerin yoğun olarak yerleştirildikleri köyler olarak dikkat çeker.

Adlî işleri kadı ve daha çok naib tarafından yürütülen Elmalı Kazası'nda, gayrimüslimler de davaları için çoğu zaman, muhtemelen daha güvenilir buldukları şer'î mahkemelere başvurmuşlardır. Müslim-gayrimüslim ilişkilerinde birkaç küçük olay dışında nispeten uyum ve hoşgörü hakim durumdadır. Ermeni ve Rumların kendi mahalleleri olmasına karşın karışık ikamet ettikleri mahallelere de rastlanmıştır. Müslim ve gayrimüslim ahali, aynı çarşıda ticarî faaliyetlerini komşuluk ilişkileri çerçevesinde sorunsuzca sürdürmüşlerdir. Gayrimüslimler kendilerine özgü kiliselerinde hür bir şekilde dinî ritüellerini yerine getirirken dominant olan Müslüman ahali için bu durum bir problem oluşturmamıştır.

Tipik Osmanlı aile yapısını Elmalı'da da görmek mümkündür. Şer'î kaidelere göre tesis edilen Elmalı'daki aile kurumunda, çok eşlilik yok denecek kadar azdır. Bu durum Teke Sancağı geneli için geçerlidir. Çok eşlilik yoluyla yapılan sınırlı sayıdaki evlilikte, merkez kaza Antalya'da birinci eşlerin ikinci eşlere göre “mehr-i müeccel” ücretini iki kat daha fazla aldığı yönünde yapılan tespitlerin aksine Elmalı'da eşit oranda aldıkları görülmüştür.

Kutsal bir kurum olan aile teşekkülü Osmanlı Devleti tarafından teşvik edilirken boşanma yolunda kadıya yapılan müracaatlar, ilk etapta uyarı ve nasihat yoluyla engellenmeye çalışılmıştır. Ancak ülke genelinde olduğu gibi Elmalı özelinde de bir hayli boşanma vakası görülmektedir ve bunların büyük birçoğu erkekler tarafından “talak-ı selase” yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Boşanma, ölüm, vasi tayini, nafaka, miras gibi hususlarda, devletin yargı organları vatandaşın mağdur edilmemesine olabildiğince dikkat etmiş, hiçbir etnik ve dinî ayırım gözetmeden yetim kalan çocukların haklarını, eytam sandıkları yoluyla koruma altına almıştır.

Elmalı'da yaşanan asayiş olayları, yaygın olarak hayvan hırsızlığı, darp ve yaralama cürümleri olarak görülmekte olup ağır ceza gerektiren suç oranının fazla olmadığı söylenebilir.

Elmalı Kazası, eğitim anlamında da XIX. yüzyılda Teke Sancağı'nın önemli yerleşimleri arasında gelmektedir. Nitekim kazanın hemen hemen her mahalle, köy ve nahiyesinde yer alan eğitim kurumları bu hususu doğrular niteliktedir. Çevre kazalardan birçok talebinin eğitim almaya geldiği Ömer Paşa, Şeyh Ümmi Sinan, Hacı Şeyh Efendi gibi medreseler, Elmalı'nın önemini arttıran unsurlardan olmuştur. Medreseler yanında yeni ve eski usul üzere eğitim veren ibtidai mektepleri ile kazanın büyüklüğü dolayısıyla şehir merkezinde mevcut bulunan Rüştüye mektebi Elmalı'nın eğitime verdiği önemi göstermektedir. Bunlara ilave olarak Elmalı'da bulunan birçok kütüphane, kahvehane ve zaviye de eğitim açısından önem arz etmiştir. İki Ermenilere, biri Rumlara ait üç gayrimüslim ibtidai mektebinin Elmalı'daki varlığı, söz konusu unsurların kazada hür bir şekilde eğitimlerine devam ettiklerini göstermektedir.

Elmalı ve havalisi özellikle XIX. yüzyıl başlarında veba, humma gibi salgın hastalıklardan ciddi şekilde etkilenen yerleşimler arasında gelmektedir. Öyle ki bu salgınlar nedeniyle kimi köylerde birçok hane tamamen yok olurken bazı köyler ikinci kez yaşadığı salgın nedeniyle adeta yıkıma uğramış ve önemli bir nüfus kaybı yaşanmıştır. Bu nedenle koruyucu bir önlem olarak özellikle sahil şeridinde karantina denetim ve uygulamaları yapılmıştır.

Elmalı ve Finike'de 1886 yılında şiddetli bir şekilde hissedilen ve ciddi bir yıkıma neden olan deprem sonrası, evlerinde oturamayan ahalinin büyük bir kısmı geceyi çadırlarda

geçirmek zorunda kalmıştır. Abdal Musa Dergahı'nın da etkilendiği depremde, yedi köy ve bir mahalledeki bine yakın kişinin zararı 131.350 kuruş olarak hesaplanmış, depremden en çok zarar gören Ovacık Köyü'nün 4290,5 kuruşluk vergi borcu ertelenmiştir. Altı yıl sonra bir deprem daha yaşanan ve yedi defa sarsıldığı bildirilen Elmalı'da ciddi bir hasar meydana gelmemiştir.

Elmalı'yı XIX. yüzyılda etkisi altına alan bir diğer doğal afet, aşırı yağışlar nedeniyle nehir yataklarının taşması sonucu meydana gelen ve ekili alanları sular altında bıraktığı için büyük zarara sebep olan sellerdir. Özellikle Akçay ve Karageçit Nehirleri ile Finike'ye dökülen Alakır Nehri'nin kış aylarında aşırı yağışlar nedeniyle taşıp ekili arazilere ciddi zarar verdiği anlaşılmaktadır. Avlan, Karagöl ve Müğren göllerinin oluşturduğu bataklıklar da tarımı ve sağlığı olumsuz yönde etkileyen diğer unsurlar olmuş, yüzyıl sonlarında nehir yatakları temizlenirken bataklıkların kurutulması için girişimler başlatılmıştır. Kimi girişimler maliyetinin fazla olması nedeniyle ertelenmiştir. Avlan Gölü'nün tıkanan obruklarının temizlenmesi vazifesini, işlemden sonra ortaya çıkacak arazinin tasarrufunu almak şartıyla eşraftan İdriszade Süleyman Ağa üstlenmiştir.

Elmalı Kazası, dinî ve sosyal yapılar bakımından oldukça zengin olup bu yapıların büyük bir çoğu vakıf gelirlerine sahiptir. Kazanın gelişimine büyük yarar sağlayan bu yapılar içerisinde camilerin çokluğu dikkat çekmektedir. Özellikle Ömer Paşa Camii, kendi döneminde taşrada inşa edilmiş en güzel cami olarak betimlenmektedir. Kazanın en çok vakıf gelirlerine sahip camisi olması açısından da önemli bir yere sahiptir. Elmalı'yı ziyaret eden seyyahların notları arasında giren bu ihtişamlı cami, XX. yüzyıl başında "sakal-ı şerifin" gönderildiği sayılı taşra camilerinden biridir. Hemen hemen her mahalle ve köyde en az bir cami veya mescidin bulunduğu Elmalı Kazası, fakir ve yolcuların ihtiyaçlarını karşılayıp derviş yetiştirilmesinde etkili olan zaviyeler açısından da çevresine göre daha gelişmiş bir yapı gösterir. Hacı Bektaş-ı Veli geleneğini temsil etmesi ve Pir-i Sani kabul edilmesi bakımından sadece yakın çevresini değil geniş bir alanı etkisi altına alan Abdal Musa Zaviyesi, bunların başında gelmektedir. Bölgenin Türk yerleşimine açılmasının ardından Teke Türkmenlerinin yerleştirildiği bu sahada birleştirici özelliği ile dikkat çeken Abdal Musa, kurmuş olduğu zaviyenin vakıf arazi ve gelirlerinin çokluğu ile de önemli bir yere sahiptir. Bektaşiliğin kaldırılmasının ardından Abdal Musa Dergâhı da diğerleri gibi kapatma ve yıkım işlemine maruz kalmıştır. Sadece Abdal Musa'nın türbesinin bırakıldığı Dergâh'a, maaşla bir Nakşibendî şeyh atanmış, vakıf arazilerine Hazine tarafından el konulmuş ve Dergâh'ın geniş arazileri iltizam usulüyle idare edilmeye başlanmıştır. Ancak bu dönemden itibaren eşraf ve şeyhler arasında Dergâh'ın vakıflarının tasarrufu konusunda çatışmalar başlamıştır. Öyle ki

XIX. yüzyıl boyunca vakıfların idaresi için eşraf ve şeyhler arasında yaşanan mücadeleler, bir şeyhin cinayetle suçlanmasına varacak kadar derin bir hal almıştır. Söz konusu taraflar Devlet'in desteğini yanlarına çekebilmek için karşı tarafı Bektaşilikle suçlamıştır.

Daha çok su kaynaklarının beslediği ve geçiş güzergahları üzerindeki zengin arazilerde kurulduğu görülen bu nevî birçok zaviye, Elmalı'nın bir "Abdallar ve Muhtaçlar Şehri" olarak anılmasına sebep olmuş ve bu zaviyeler halk üzerinde bütünleştirici bir etki göstermiştir.

Elmalı'nın ekonomisi temel olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bölgede genellikle Müslüman ahalinin uğraştığı tarım, yoğun olarak kazaya bağlı köylerde ve dönemine göre ilkel denilebilecek ziraî usullerle yapılmıştır. Ova ve yayla tarımı olarak iki şekilde yapıldığı anlaşılan tarımın, özellikle ihraç ürünleri olması bakımından ekonomiye artı değer kazandıran hububat mahsulleri üzerinde yoğunlaştığı görülür. Antik dönemden beri Elmalı'nın meşhur olan kaliteli buğdayının yanında birçok hububat ve bakliyat ürünü, XIX. yüzyılda da önemini devam ettirmiş ve bu mahsuller kervanlarla Finike ve Kalkan limanlarına taşınmıştır. Bu limanlardan ise İzmir ve adalara ihraç edilmiştir. Hemen her köy ve çiftlikte görülen hububat üretimi, genellikle çiftlik sahibi olan eşraftan kişilerin ortakları tarafından icra edilmiştir. En çok tarım alanına sahip köyler *Semayük*, *Müğren* ve *Subaşı* köyleri iken en az tarım alanına sahip olanlar *Avlan Çiftliği* ve *Dire Köyü*'dür. XIX. yüzyıl sonlarında Teke Sancağı'nın ekili tarla dönümleri toplamı içerisinde Elmalı'nın payı %20'ye yakındır.

Hububat ve bakliyatın yanısıra Elmalı Kazası, yoğun bağcılık ve tütün tarımı ile de dikkat çekmektedir. Özellikle birçok üzüm çeşidinin bulunduğu kazada, ondan fazla bağ ismine tesadüf edilmektedir. Elmalı'nın birçok köyünde tütün tarımına da rastlanmaktadır.

Elmalı ve kendine bağlı nahiyeleri, orman ürünleri bakımından da zengin bir görüntü sergilemektedir. Geniş ormanlarından elde edilen kereste, kömür gibi ürünler, başta Mısır olmak üzere Suriye ve adalara ihraç edilmiştir. Genel olarak Tahtacı aşiretleri tarafından icra edilen ormancılık faaliyetleri, bölgede önemli bir geçim kaynağı olmuş, Devlet'in ormanlarda tahribat ve kaçakçılığın önlenmesi için aldığı kimi tedbirler, bu aşiretlerin iş imkanlarını sekteye uğrattığından, söz konusu mağduriyetin giderilmesi için de gereken önlemler alınmıştır. Teke Sancağı dahilinde Antalya, Elmalı ve Kaş kazaları bünyesinde bulunan zengin ormanlardan Mısır'a en çok orman ürünü ihraç edilen kaza Elmalı'dır.

Tarım gibi hayvancılığın da kaza ekonomisinin bel kemiğini oluşturduğu Elmalı'da, ilk sırayı keçi ile küçükbaş hayvancılık almaktadır. Bilhassa köylerde yoğunlaşan hayvancılık içerisinde arıcılık faaliyetleri kazada en az rastlanan gelir grubunu oluşturmaktadır. Ağnam bedelinin Teke Sancağı'na bağlı kazalar içerisinde en çok Elmalı'dan alınması ve konargöçer aşiretlerin fazlalığı, bölgede küçükbaş hayvancılığın yoğunluğunu teyit

etmektedir. Küçükbaş hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı köylerin başında *Söğle* gelirken büyükbaş hayvancılıkta ilk sırayı *Yuva* almaktadır.

Elmalı Kazası'na bağlı köylerde ahali, ziraatla uğraşıp geçimlerini bu şekilde sağlarken şehir merkezinde farklı esnaf kolları görülmektedir. Mahallelerde Müslüman ahali daha çok debbağcılık zanaatıyla meşgul olmuş, gayrimüslim ahali sıklıkla ayakkabıcılık, terzilik, değirmencilik ve kuyumculuk gibi meslekleri icra etmişlerdir.

“Mısır İskelesi” adıyla anılan ve ismini Fenikelilerin burada kurmuş oldukları ticaret şubelerinden alan Finike, Elmalı'nın en uzun süreyle nahiyesi olarak kalan idarî birimdir. Finike, iç bölgelerle ulaşımı sağlayan önemli bir liman yerleşimi olmakla birlikte zengin ormanlarından elde edilen kereste ve kömürün ülke içinde kullanımı ve ihracı ile de dikkat çekmektedir. Senede 120 vapur ve 150 geminin uğradığı bu liman, Elmalı kasabasına gönderilecek bazı ticarî malların indirildiği işlek bir mekan olması bakımından önem arz etmektedir. Finike, aynı zamanda yoğun bir konar-göçer Türkmen nüfusuna ev sahipliği yapmaktadır.

Nahiye merkezi olsun yada olmasın köylerde kurulan belediyelerin, birtakım gereksiz masraflara sebebiyet vermesi nedeniyle lağvedilmesini öngören 1889 tarihli resmî yazışmaya rağmen, Finike iskelesinde bulunan gümrük idaresinin önemine binaen Finike Nahiyesi'nde belediye meclisinin bulunduğu ve bir belediye reisinin olduğu anlaşılmaktadır. Tarihi eserler bakımından da zengin olan Finike ve civarında Osmanlı'nın son döneminde alım-satım işlerinin yasaklandığı görülmektedir. Elmalı'nın dışa açılan kapısı konumundaki Finike'nin bu önemine nazaran kaza merkezi yapılması, Finike'deki müdüriyetin ise Elmalı'ya nakledilmesi gündeme gelmişse de bu talep gerçekleşmemiş ve Elmalı, XX. yüzyıl başlarındaki yeni idarî düzenlemeye kadar mevcut statüsünü korumuştur.

Finike, XIX. yüzyılda “Finike Ağacı” olarak kayıtlara geçen ve büyük olasılıkla “Finike Ardıcı” isimli ardıç türünü ifade eden çürümeye karşı son derece dayanıklı bir ağaç çeşidine ev sahipliği yapmaktadır. Öyle ki Antalya'ya telgraf hattı çekilmesi sırasında, özellikle bu ağaç türü kullanılmıştır.

Konumu itibariyle önemli bir liman kenti olan Finike'de, nahiye müdürlerinin çok sık değiştiği tespit edilmiştir. Görevini kötüye kullandığı görülen birçok nahiye müdürü, kimi zaman azledilirken kimi zaman bir başka nahiye müdürü ile görev yerleri değiştirilmiştir. Bölgeye uyum sağlayamadıkları gerekçesi ile başka bir idarî birime tayinlerini isteyen müdürlere de tesadüf edilmektedir. Finike Nahiyesi'ndeki bu düzensizlik ve idaredeki gevşeklik, havalide kaçakçılık ve yolsuzluğun önünü açan amiller olmuş, devlet memurlarının birçoğu bölgede yolsuzluk eylemlerine karışmıştır. Kaçakçılığı yapılan başlıca ürünler

arasında kereste, kömür, tütün, silah ve barut gelmektedir. Finike'den tütün ve kereste yüklü kaçak gemiler adalara ürünleri boşaltırken buralardan da barut ve silah temin etmişlerdir.

Elmalı Kazası, kendisine bağlı Finike Nahiyesi ile birlikte XIX. yüzyılda Teke Sancağı'nın önemli idarî birimlerinden biri olmuş ve sancağın batı kesimindeki kazalar içerisinde gelişmiş yapısıyla öne çıkmıştır. Bu önemini günümüzde de devam ettiren Elmalı, yöresel el sanatları, dinî ve sosyal yapısı ile yayla-sahil ilişkisini devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kaynakları

1. Belgeler

a. Bab-ı Asafi Tasnifi (Dosya No/Gömlek No)

i. Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Kalemî (BOA., A.DVN.)

47/88 86/60 60/8

ii. Bab-ı Asafi Mektûbî Mühimme Kalemî (BOA., A.MKT.MHM.)

555/20

b. Sadaret Tasnifi (Dosya No/Gömlek No)

i. Sadaret Mektûbî Kalemî (BOA., A.MKT.)

44/29

ii. Sadaret Mektûbî Kalemî Deâvî Evrakı (BOA., A.MKT.DV.)

91/73 83/6

iii. Sadaret Mektûbî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (BOA., A.MKT.MVL.)

144/3 145/3 141/67 133/64

iv. Sadaret Kalemî Nezâret ve Devâir Evrakı (BOA., A.MKT.NZD.)

257/81

v. Sadaret Mektûbî Kalemî Umûm Vilayet Evrakı (BOA., A.MKT.UM.)

485/16 154/70 329/55 439/99 159/69 166/79

276/87 376/21 321/23 207/52 356/65

c. Babiâli Evrak Odası Evrakı (BOA., BEO.) (Dosya No/Gömlek No)

635/47578 826/61906 1252/93889 303/22703

2460/184463 199/14924 231/17299 400/29966

3650/273691	322300/4298	323224/4310	2373/177944
1485/111307	126/9409	1606/120386	465/34830
478/35806	951/71298	953/71410	266/19876
266/19881	3516/263632	3521/264012	3547/266008
1743/130721	506/37881	235/17569	206/15395
491/36822	873/65468	378/28329	2811/210788
2018/151323	2303/172659	1879/140893	

d. Cevdet Tasnifi (Dosya No/Gömlek No)

i. Cevdet Adliye (BOA., C.ADL.)

70/4179

ii. Cevdet Askeriye (BOA., C.AS.)

1088/47984 243/10225

iii. Cevdet Dahiliye (BOA., C.DH.)

119/5924 114/5678 114/5672 83/4130

iv. Cevdet Evkâf (BOA., C.EV.)

114/5664 195/9724 483/24438 157/7835 243/12114 121/6049
245/12230

v. Cevdet Sıhhiye (BOA., C.SH.)

27/1341

vi. Cevdet Zabtiye (BOA.,C.ZB.)

23/1125

e. Dahiliye Nezâreti Tasnifi (Dosya No/Gömlek No)

i. Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Emniyet Kalemi (BOA., DH.EUM.EMN.)

69/10

ii. Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (BOA., DH.EUM.MH.)

1/13

iii. Dâhiliye Nezâreti Muhaberât ve Tensikât Müdüriyeti

(BOA., DH.EUM.MTK.)

49/17

iv. Dâhiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği (BOA., DH.HMŞ.)

68/25

v. Dâhiliye Nezâreti İrade-i Umûmiye Ekleri (BOA., DH.İ.UM.EK.)

90/70

vi. Dâhiliye Nezâreti İrade (BOA., DH.İD.)

135/2 122/2 145-1/49 75-1/73

vii. Dâhiliye Nezâreti Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti

(BOA., DH.MB.HPS.M.)

55/16

viii. Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemi (BOA., DH.MKT.)

374/8	2158/56	2186/117	2255/100	755/7	914/26
1945/2	1210/35	2703/91	2727/34	2741/26	2853/10
2019/111	2897/67	2053/138	2057/7	51/26	313/17
2866/39	1336/56	2128/116	1414/24	190/27	2104/36
2115/21	599/65	783/51	996/47	15/1247	991/59
1204/33	1179/76	1204/33	9/2744	93/2819	499/28
179/24	286/48	2351/108	2432/78	647/14	768/55
1191/85	806/78	2556/127	1001/21	1111/1	276/5

1820/103	1839/46	1854/101	1437/66	755/7	1098/2
1247/15	585/73	1624/13	1695/14	1695/14	1884/9
1893/112	1906/60	1989/113	1381/58	1378/8	1384/48
1388/116	1391/42	1424/101	1448/45	1444/34	1426/60
564/21	1525/12	1193/37	1727/130	2225/74	919/44
1042/34	1372/5	1747/28	2126/116	2158/56	1225/34
2255/100	1786/98	1794/125	717/42	2559/78	1942/27
919/44	2342/127	996/62	1044/46	1210/35	

ix. Dâhiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (BOA., DH.MUİ.)

3-3/2	22-2/33	27-1/44	45-2/4	27-1/44	57/33
36-1/40	2-5/6				

x. Dâhiliye Nezâreti Şifre Kalemi (BOA., DH.ŞFR.)

432/88

xi. Dâhiliye Nezâreti Teşri-i Muâmelat ve Islahât Komisyonu

(BOA., DH.TMIK.S.)

26/14	62/21	23/39	17/59
-------	-------	-------	-------

f. Hatt-ı Hümayûn (BOA., HAT.) (Dosya No/Gömlek No)

1532/70	491/24053-C	31426/A-637	1598/76
---------	-------------	-------------	---------

g. Hariciye Nezâreti Tasnifi (Dosya No/Gömlek No)

i. Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi (BOA., HR.MKT.)

55/33	95/32	151/54	310/84	100/93	60/28
69/205	193/40				

ii. Hariciye Siyasî (BOA., HR.SYS.)

2821/24	2821/26	2821/27
---------	---------	---------

h. İrade Tasnifi (Dosya No/Gömlek No)

i. İrade Adliye ve Mezahib (BOA., İ.AZN.)

2/21

ii. İrade Dâhiliye (BOA., İ.DH.)

1187/92925	1303/64	902/71738	844/67823
1107/86707	1308/1311	902/71738	1424/20
1323/1312 Z-44	1361/1316-Ş-45	594/41386	1156/90419
1479/1328 M-41			

iii. İrade Hususi (BOA., İ.HUS.)

9-1310/Ş-015

iv. İrade Meclis-i Vâlâ (BOA., İ.MVL.)

514/23182	309/12851	233/8106
-----------	-----------	----------

v. İrade Şura-yı Devlet (BOA., İ.ŞD.)

64/3728	91/5429	41/2164
---------	---------	---------

vi. İrade Orman ve Maadin (BOA., İ.OM.)

6/56

i. İbnülemin Tasnifi (Dosya No/Gömlek No)**i. İbnülemin Vakıf (BOA., İE.EV.)**

26/3080

ii. İbnülemin Şükr ü Şikayet (BOA., İE.ŞKRT.)

4/355

i. Maarif Nezâreti Mektubî Kalemi (BOA., MF.MKT.) (Dosya No/Gömlek No)

94/83	159/72	182/67	2/143	6/154	7/48
4/102	3/30	12/3	16/132	22/164	28/173
29/46	321/4	178/138			

j.Meclis-i Vükela Mazbataları (BOA., MV.) (Dosya No/Gömlek No)

235/5 191/8

k.Meclis-i Vâlâ Evrakı (BOA., MVL.) (Dosya No/Gömlek No)

551/25 720/63 572/42 647/66

l.Şura-yı Devlet Evrakı (BOA., ŞD.) (Dosya No/Gömlek No)

3061/56 1718/27 1706/41 294/39 1704/23

344/50 296/23 1766/25 1714/18 1756/13

1736/4 2599/26 542/37 530/30 333/19

522/48 548/10 546/31 545/2 1727/7

m. Yıldız Tasnifi (Dosya No/Gömlek No)**i. Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (BOA., Y.A.HUS.)**

196/56

ii. Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (BOA., Y.A.RES.)

93/82

iii. Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (BOA., Y.MTV.)

145/19 81/155 24/66

iv. Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (BOA.,Y.PRK.ASK.)

63/131

v. Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezareti Maruzatı**(BOA.,Y.PRK.DH.)**

1/100

vi. Yıldız Perâkende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratı**(BOA., Y.PRK.UM.)**

5/7 44/46

2. Defterler

a. Dahiliye Nezâreti Tasnifi (Dosya No/Gömlek No)

i. Dahiliye Nezâreti Cerîde Odası Defterleri (BOA., D.CRD.d.)

11/39886

ii. Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri

(BOA., DH.SAİD.d.)

96/257 141/211

b. Evkaf Defterleri (BOA., EV.d.) (Gömlek No)

15024	10512	21481	21418	13685	25551
13712	22248	25574	22983		

c. Kamil Kepeci Defteri (BOA., KK.d.) (Dosya No/Gömlek No)

6574/290

d. Maliye Nezâreti Tasnifi (Gömlek No)

i. Maliye Varidat Muhasebesi Defterleri (BOA., ML.VRD.d.)

1698 2866

ii. Maliye Varidat Cizye Muhasebesi Defterleri (BOA., ML.VRD.CMH.d.)

17

iii. Maliye Varidat Muhasebesi Temettuât Defterleri (BOA., ML.VRD.TMT.d.)

17725	17735	9933	9935	9936	9941
9942	9945	9946	9947	9948	9949
9950	9951	9952	9953	9954	9955
9956	9959	9960	9961	9962	9963
9964	9965	9966	9967	9968	9969
9970	9971	9972	9973	9974	9975
9976	9977	9978	9979	9980	9981

9982	9983	9984	9985	9986	9987
9988	9989	9990	9991	9992	9993
9994	9995	9996	9997	9998	9999
10000	10001	10002	10003	10004	10005
10006	10019	10022	10033	10038	10040
10123	10024	10130	10156	10157	10158
10159	10160	10161	10162	10163	10164
10165	10166	10167	10168	10169	10170
10171	10172	10173	10174	10175	10176
10177	10178	10179	10180	10181	10182
10183	10184	10185	10186	10187	10188
10189	10190	10191	10192	10193	10194
10195	10196	10197	10198	10546	10547
10548	10552	10556	10558	10559	10560
10561	10562	10563	10564	10565	

e. Bab-ı Defteri Meşihat Şer'iyeye Sicil Defterleri (BOA., MŞH.ŞSC.d.) (Gömlek No)

1176	1245	1242	1174	1210	1152
1160	1158	1238	1159	1196	1180
1186	1163	1187	1241	1193	1179
1169	1194	1166	1173	1177	1175
1168	1161	1190	1154	1149	1156

f. Nüfus Defterleri (BOA., NFS.d.) (Gömlek No)

3193	3194	3197	3201	3203	3215
3216	3217	3219	3228	3230	3231
3233					

B. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.) (Defter No/Sayfa No/Sıra No) (Defter No/Sıra No)

148/82/652	148/388/3085	149/42/435	149/120/1055
149/128/1110	149/188/1598	149/192/1627	149/208/1752
149/208/1761	149/260/3243	149/302/4179	149/342/4481
150/2/1	150/36/280	150/46/365	150/56/445
150/60/468	150/84/655	150/152/2203	150/194/4346
150/208/4454	150/242/4728	150/302/5206	152/116/514
152/142/631	152/144/640	530/79	530/80
531/69	531/70	532/61	532/62
581/159/173	583/30/23	588/48/62	597/49/5
602/17/23	602/78/130	602/175/298	604/254/351
604/265/374	605/95/134	607/24/31	607/25/33
1055/30	1060/61	1060/62	1062/34
1062/37	1064/53	1069/36	1069/37
1069/38	1090/19	1137/23	1140/48

C. Konya Vilayet Salnameleri (KVS.)

1285	1286	1287	1288	1289	1290
1291	1292	1293	1294	1295	1296
1298	1299	1301	1302	1303	1304
1305	1306	1307	1312	1314	1317
1322	1332				

D. Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umumiye

1321	1319
------	------

E. Araştırma ve İnceleme Eserleri

1. Tezler

Ak, Mehmet; **19. Yüzyılda Teke Yöresi Yörüklerinin Sosyo-Ekonomik Durumu**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2012.

Ak, Mehmet; **Osmanlı İmparatorluğunda Bir Âyânlık Örneği Yılanlıoğulları**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007.

Beden, Aydın; **1854-1859 Tarihleri Arasında Antalya (8 No'lu Antalya Şer'iyeye Sicilleri Defterine Göre)**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2004.

Bircan, Esra; **49 No'lu Antalya Şer'iyeye Sicili Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi 1315-1316 (M.1897-1899)**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2012.

Camgöz, Filiz; **M.Ö. 2.-M.S. 1. Yüzyıllarda Lykia Tarihi: Roma İle İlişkieri, Eyalet Olma Süreci**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Çakır, Coşkun; **Bir Mali İslahat Hareketi Olarak Tanzimat ve Tanzimat Dönemi Maliye Politikalarının Tahlil ve Tenkidi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

Dinç, Güven; **9 No'lu Antalya Şer'iyeye Sicil Defterine Göre 1853-1859 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2005.

Ayşe Demet Doğdu, **Antalya İli Elmalı İlçesi Yöresel Erkek Kıyafetleri**, Gazi Üniversitesi, Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi, Giyim Yaygın Eğitimi Bölümü, Lisans Tezi, Ankara, 1996.

Erol (Çelik), Emine; **Halk Hekimliği ve Elmalı'daki Halk Hekimliği İle İlgili İnanış ve Uygulamalar**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Gökçen, Ahmet; **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987.

Kenanoğlu, M.Macit; **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Hukuki Statüleri (1453-1856)**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001.

Keskin, Özkan; **Orman ve Ma'âdin Nezâreti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

Öncel, Kemal; **98 Numaralı Antalya Şer'iyeye Sicili (H.1330-1331/M.1912-1913)**, (Vr.1-50) Transkripsiyon, Tahlil ve İndeks, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

Özdemir, Hacı Bayram; **XXVI Numaralı Antalya Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi 1301-1302 (M.1883-1885)**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2012.

Özköse, Abdullah; **Burçak (Vicia ervilia (L.) Willd.)'ta Ekim Zamanının Verim ve Verim Öğeleri Üzerine Etkisi**, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarla Bitkileri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

Samur, Cengiz; **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi ve Yabancı Sermaye**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.

Sarıhan, Serap; **I Numaralı Şer‘iyye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başında Antalya’nın Sosyo-Ekonomik Profili**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2003.

Silsüpür, Ayten; **14 No’lu Antalya Şer‘iyye Sicili Defterine Göre 1865-1866 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2011.

Süme, Mehmet; **Develi Kazası (1839-1910)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.

Şimşek, Fatma; **Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu (XVIII. Yüzyıl)**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya, 2010.

Takmer, Burak; **Lykia Oroğrafyası**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2002.

Tan, Seda; **17 No’lu Antalya Şer‘iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi H.1297-1300 (M.1879-1883)**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2010.

Tanrıseven, Ruken; **12 No’lu Antalya Şer‘iyye Sicili Defterine Göre 1862-1864 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007.

Taşbaş, Erdal; **15 No'lu Antalya Şer'iyeye Sicili Defterine Göre 1866-1867 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007.

Tongal, Murat; **Geçmişten Günümüze Karaman Türkleri**, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2007.

Torun, Sadık Fatih; **Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

Tunalı, Ayten Can; **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

Tuş, Muhiddin; **Sosyal ve Ekonomik Açından Konya (1756-1856)**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1993.

Türen, Nihal; **Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar**, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2002.

2.Kitaplar

Abacı, Nurcan; **Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. yüzyıl)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Ahmet Refik, **Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.

Ahmet Rıf'at Efendi, **Lügat-ı Tarih Ve Coğrafya**, c.1, İstanbul, 1299.

Akdağ, Mustafa; **Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası, Celâfî İsyânları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Akdağ, Mustafa; **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Akdeniz Havzası Coğrafyası, (haz. Genelkurmay Başkanlığı Coğrafya Encümeni), c.4, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1935.

Akman, Mehmet; **Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Akyüz, Yahya; **Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2011)**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2011.

Ali Cevat, **Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı**, Kısmı Evvel Lügat-ı Coğrafya, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1313.

Antalya İl Yıllığı 2000, (ed. Naci Özcan), Antalya Valiliği, Antalya, 2000.

Bayık, Hüdayi; **Kaş Tarihi**, Ankara Gazeteciler Cemiyeti, Ankara, 1982.

Bayraktar, Dursun; **Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu**, (Şer'iyeye Sicilleri 1838-1850), BAMER Yayınları, Bolu, 2009.

Baeufort, Francis; **Karamanya**, (çev. Ali Neyzi-Doğan Türker), Antalya, 2002.

Blaisdell, Donald C.; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Malî Denetimi**, (çev. Ali İhsan Dalgıç), Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

Bean, George E.; **Eskiçağda Lykia Bölgesi**, (çev. Hande Kökten), Arion Yayınevi, İstanbul, 1997.

Beşirli, Mehmet; **Tokat (1771-1853)**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, 2005.

Borchhardt, Jürgen; **Limyra Zemuri Taşları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999.

Bozkurt, Gülnihal; **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-**

1914), TTK, Ankara, 1989.

Böcüzade Süleyman Sami, **Isparta Tarihi**, (haz. Hasan Babacan), Isparta, 2012.

Cuinet, Vital; **Géographie Administrative Statistique Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de L'Asie-mineure**, L'Anatolie centrale Angora, Koniah, Adana, Mamouret-ul-Aziz, Sivas, c.VI, Les Éditions Isis Istanbul, 1894.

Çadırcı, Musa; **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, TTK, Ankara, 1991.

Çağatay, Neşet; **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, TTK, Ankara, 1997.

Çelik, Hasan-vd.; **Genel Bağcılık**, Sunfidan A.Ş. Mesleki Kitaplar Serisi: 1, Ankara, 1998.

Davis, E.J.; **Anadolu**, XIX. yüzyılda Caria, Phrygia, Lycia ve Pisidia'nın Bazı Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü, (çev.Funda Yılmaz), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.

Develioğlu, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1984.

Dingil, Süleyman; **Frigya'dan Pamfilya'ya**, Akdeniz Kitabevi, Antalya, 1994.

Düstur, Tertib I, c.4.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî; **İbn Battûta Seyahatnâmesi**, c.I, (çev. A.Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Efendioğlu, Tuba; **Helenistik ve Roma Çağlarında Likya'da Yerel Tanrı ve Tanrıçalar**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.

Ekinci, Ekrem Buğra; **Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk**, Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2008.

Ekinci, Ekrem Buğra; **Osmanlı Mahkemeleri**, (Tanzimat ve Sonrası), Arı Sanat Yayınları, İstanbul, 2004.

Ekiz, Abdullah; **Dünden Bugüne Elmalı**, Akdeniz Yayınları, 2001.

Eldem, Vedat; **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, TTK, Ankara, 1994.

Eroğlu, Cengiz - Babuçoğlu, Murat - Köçer, Mehmet; **Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep**, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2012.

Erten, Süleyman Fikri; **Antalya Livası Tarihi**, (Yay. haz. Abdullah Tekin), Antalya ve Yöresi Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, No.2, Antalya, 1997.

Erten, Süleyman Fikri; **Tekelioğulları**, Hüsnütabiat Basımevi, Antalya, 1955.

Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 9. Kitap, (Haz. Y.Dağlı-S.A.Kahraman-R.Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005.

Genç, Mehmet; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.

Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1935, Antalya Vilayeti, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.

Gökkuş, Ahmet-vd.; **Tarla Bitkileri**, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakùltesi, Erzurum, 1998.

Güçlü, Muhammet; **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Kùltür Yayınları, Antalya, 1997.

Güran, Tevfik; **Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)**, TTK, Ankara, 1989.

Herodotos, **Herodotos Tarihi**, I.173, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları, İstanbul, 2006.

Homeros, **İlyada**, VI., (çev. Azra Erhat-A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul, 2003.

İnalçık, Halil; **Devlet-i Aliyye** (Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I), Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları, İstanbul, 2009.

Jorga, Nicolae; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c.I, (çev.Nilüfer Epçeli), Yeditepe

Yayınevi, İstanbul, 2009.

Kapusuzoğlu, Ertuğrul; **Finike Tarih-Kültür-Folklor**, Finike, 2001.

Karaca, Behset; **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.

Karal, Enver Ziya; **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943.

Karpat, Kemal; **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

Kazıcı, Ziya; **Osmanlı'da Vergi Sistemi**, Bilge Yayınları, İstanbul, 2005.

Kévorkian, Raymond H.-Paboudjian, Paul B.; **Les Arméniens Dans L'empire Ottoman A La Veille Du Génocide**, Les Éditions d'Art et d'Histoire ARHIS, Paris, 1992.

Kofoğlu, Sait; **Hamidoğulları Beyliği**, TTK, Ankara, 2006.

Lütfü Paşa, **Tevârih-i Âl-i Osman**, (haz. Kayhan Atik), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Maden, Fahri; **Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları**, TTK, Ankara, 2013.

Moğol, Hasan; **Antalya Tarihi**, Mehter Yayınları, Ankara, 1997.

Moğol, Hasan; **XIX. Yüzyılın Başlarında Antalya**, Mehter Yayınları, Ankara, 1991.

Ocak, Ahmet Yaşar; **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Ortaylı, İlber; **Osmanlı Toplumunda Aile**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.

Ortaylı, İlber; **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, TTK, Ankara, 2000.

Özcan, Tahsin; **Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı**, Kitabevi, İstanbul, 2003.

Özcoşar, İbrahim; **Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti: Mardin (1800-1900)**, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin, 2009.

Özçelik, Selahittin; **XIX. Yüzyılda Honaz Kazasında Sosyal ve Ekonomik Hayat**, (Temettuat Defterlerine Göre), Fakülte Kitabevi, Isparta, 2005.

Öztürk, Nazif; **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Pakalın, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.I-II-III, MEB, İstanbul, 1983.

Pamuk, Şevket; **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Panzac, Daniel; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)**, (çev.Serap Yılmaz), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

Parlatır, İsmail; **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınları, Ankara, 2006.

Pîrfî Reis, **Kitab-ı Bahriye**, c.4, (ed. Ertuğrul Zekai Ökte), The Historical Research Foundation, Ankara, 1988.

Pitcher, Donald Edgar; **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, (çev.Bahar Tırnakcı), YKY, İstanbul, 2001.

Saraçoğlu, Hüseyin; **Akdeniz Bölgesi**, MEB, İstanbul, 1989.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet; **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, TTK, Ankara, 1999.

Sezen, Tahir; **Osmanlı Yer Adları**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006.

Spratt, T.A.B. - Forbes, Edward; **Milyas, Kibyrtis ve Likya'da Yolculuklar**, (çev. Doğan Türker), AKMED, Antalya, 2008.

Strabon, **Geographika-Antik Anadolu Coğrafyası**, Kitap: XII-XIII-XIV, (çev.Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.

Şemseddin Sami, **Kamus'ul Alam**, c.II, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306.

- Tabakoğlu, Ahmet; **Türkiye İktisat Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012.
- Tatçı, Mustafa; **Elmalı'nın Canları**, H Yayınları, İstanbul, 2008.
- Texier, Charles; **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, c.III, (çev. Ali Suat), Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.
- Turan, Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.
- Türkiye Mülki İdare Bölümleri ve Bunlara Bağlı Köyler, Belediyeler**, İçişleri Bakanlığı İller idaresi Genel Müdürlüğü, seri.II, s.4, Ankara, 1971.
- Umumi Nüfus Tahriri (28 Teşrin-i Evvel 1927/28 Ekim 1927)**, Muvakkat Dökümler, Başvekâlet Merkezi İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, Ankara, 1927.
- Uysal, Nazan – Uysal, Mustafa; **Antalya Yaşadığımız Kent**, Pan Matbaacılık, Ankara, 1986.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, TTK, Ankara, 2011.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, TTK, Ankara, 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, c.III/I, TTK, Ankara, 1988.
- Ünver, A. Süheyl; **Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1948.
- Witteck, Paul; **Menteşe Beyliği 13.-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik**, (çev. Orhan Ş. Gökyay), TTK, Ankara, 1986.
- Yılmaz, Leyla; **Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)**, TTK, Ankara, 2002.
- Yılmazçelik, İbrahim; **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, TTK, Ankara, 1995.
- Yurtışığı, Işıl; **979 Numaralı Bolu Şer'iyeye Sicilinin XIX. Yüzyıl Bolu Tarihine Katkıları**, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Bolu, 2008.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm; **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, c.I-II, (çev.Nilüfer

Epçeli), (ed.Erhan Afyoncu), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011.

3. Makaleler ve Bildiriler

“Antalya”, **Yurt Ansiklopedisi**, c.2, (ed.Yücel Yaman), Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982, s. 753.

“Kaş”, **Dünden Bugüne Antalya**, c.I, (der: Yusuf Cengiz vd.), T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010, s.343-351.

Adıyeke, Nuri; “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, **OTAM**, s.11, Ankara, 2000, s.769-823.

Ahmet Refik, “Hazine-i Evrak Tedkikatı: Fatih Zamanında Teke İli”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, sene:14, No: 79/2, İstanbul, 1340, s.65-76.

Ak, Mehmet; “19. Yüzyılda Antalya’da Kolera Salgını”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c.4, s.17, Bahar 2011, s.254-268.

Ak, Mehmet; “Teke Sancağı’nda 1831 Sayımına Göre Nüfus ve Yerleşme”, **Journal of History Studies**, Volume 6, Issue 3, April 2014, s. 15-44.

Akbal, Fazıla; “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’nda İdari Taksimat ve Nüfus”, **Bellekten**, c.XV, s.60, TTK, Ankara, Ekim 1951, s.617-628.

Akbayar, Nuri; “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1238-1248.

Ali, “Teke Emareti”, **Türk Tarihi Encümeni Mecmuası**, sene 14, No.79/2, İstanbul, 1340, s.77-84.

Armağan, Latif; “XVI. Yüzyılda Antalya”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.24, s.38, Ankara, 2005, s.93-111.

Armağan, Abdüllatif; “XVI. Yüzyılda Teke Sancağı’nın Yönetimi ve Yöneticileri”, **Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi**, 18, 1 (2011), s.273-293.

Arslan, Murat; “İ.Ö 188 Yılından İ.Ö. 67 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları”, **Adalya**, No.VI/2003, s.91-116.

Atılğan, A.Kerim; “Vakıflar”, **Dünden Bugüne Antalya**, c.II, (ed. A. Kerim Atılğan), Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 2010, s.283-306.

Aydın, Erdem; “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, **OTAM**, s.15, 2004, s.185-207.

Aydın, M.Akif; “Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı ve İşleyişi”, **Türkler**, c.X, (ed. Salim Koca vd.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.15-20.

Barkan, Ömer Lütfi; “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi”, **Tanzimat**, c.I, MEB, İstanbul, 1999, s.321-421.

Barkan, Ömer Lütfi; “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, **Bellekten**, c.XXXIV, TTK, Ankara, 1970, s.557-607.

Başaran, Mehmet Ali-Cengiz, Yusuf; “Antalya’da Orman Müessesesi, Ormanlar ve Ormancılık”, **Dünden Bugüne Antalya**, c.II, (ed. A. Kerim Atılğan), Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 2010, s.137-156.

Başbuğ, Fatih - Başbuğ, Fırat; “19.Yüzyıl Sonu, 20. Yüzyıl Başlarında Antalya’da Eğitim ve Kültür Faaliyetleri”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, Antalya, 22-24 Kasım 2007, Sempozyum Bildirileri, c.I, Antalya, 2007, s.232-237.

Bayıl, Yüksel; “1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Osmanlı Ordusu’nun İkmal ve İaşesi”, **History Studies**, vol. 5, Issue 1, January 2013, s.17-38.

Beden, Aydın; “Konya Vilayet Salnamelerine Göre XX. Yüzyılın Başlarında Antalya’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu**, (Antalya, 22-24 Kasım 2007), Sempozyum Bildirileri, c.I, Antalya, 2007, s.176-231.

Besim Darkot, “Elmalı”, **İslam Ansiklopedisi**, c.IV, MEB, İstanbul, 1978, s.238.

Bingöl, Sedat; “Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu”, **Osmanlı**, c.6, (ed.Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.533-545.

Bizbirlik, Alpay; “Tereke Defterleri ve Edirne Tereke Defterleri Üzerine Bir Deneme”, **Türkler**, c.10, (ed. Salim Koca vd.),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.731-735.

Böke, Pelin; “İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VIII/18-19, Bahar-Güz/2009, s.137-159.

Çadırcı, Musa; “1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerine Bir Araştırma”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, s.I, Ankara, 1980, s.109-132.

Çadırcı, Musa; “Anadolu Kentlerinde Mahalle (Osmanlı Dönemi)”, Tarihten Günümüze Anadolu’da Kent ve Yerleşme, **Habitat II**, İstanbul, 1996, s.257-263.

Çadırcı, Musa; “Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839-1876)”, **IX. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.II, TTK, Ankara, 1988, s.1152-1161.

Çadırcı, Musa; “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, **Belleten**, c.LIII, s.206, TTK, Ankara, 1989, s.237-257.

Çadırcı, Musa; “Türkiye’de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, c.2, s.3, Ankara, 1993, s.3-11.

Çağlar, Yücel; “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ormancılık ve Gelişimi”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1563-1574.

Çanlı, Mehmet; “Eytam İdaresi ve Sandıklar (1851-1926)”, **Türkler**, c.14, (ed. Salim Koca vd.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2012, s.57-73.

Çavdar, Tevfik; “Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri”, **Osmanlı**, c.4, (ed.Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.551-560.

Çevik, Nevzat; “Rhodiapolis ve Kumluca Sınırları İçindeki Diğer Antik Yerleşimler”, **Kumluca Rhodiapolis**, (ed. Nevzat Çevik), Kumluca Belediyesi Yayını, Antalya, 2008, s.13-

72.

Çevik, Nevzat; “Yeni Bulgular Işığında Elmalı Yaylası”, **Adalya**, No.I/1996, s.61-67.

Çiftçi, Aynur; “İlçenin Coğrafi, İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapısı”, **Elmalı ve Yöresel Mimarlığı**, (ed. Reha Günay), Ege Yayınları, İstanbul, 2008, s.19-31.

Çiftçi, Aynur; “Toplum Yapıları”, **Elmalı ve Yöresel Mimarlığı**, (ed. Reha Günay), Ege Yayınları, İstanbul, 2008, s.43-72.

Çobanoğlu, Aysun; “Finike”, **Dünden Bugüne Antalya**, c.I, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010, s.287-289.

Demirağ, Yelda; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları”, **OTAM**, s.13, Ankara, 2003, s.15-33.

Demirel, Fatih; “Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 25 (2), 2012, s.507-530.

Demiryürek, Mehmet; “Şeyh-i Seb’alık Kurumu ve Osmanlı Esnaf Teşkilatı İçindeki Yeri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, 2013/66, s.17-43.

Dinç, Güven; “Şer’iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya’da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu”, **OTAM**, s.17, Ankara, 2005, s.103-129.

Durgun, Hatice; “XIX. Yüzyılda Elmalı Abdal Musa Dergâhı Şeyhliği ve Vakıflarına Yönelik Müdahaleler”, **Adalya**, XVII, 2014, s.295-308.

Durgun, Hatice; “Teke Sancağı’nın Batısında Telgraf Hattı Tesisinin Gelişimi: Elmalı Örneği”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2014 Güz Sayısında yayımlanacaktır.

Durhan, İbrahim; “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, **Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.XII, s.3/4, 2008, s.55-111.

Dülger, İbrahim; “İrza Geçme Suçunun Tarihi Gelişimi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.6, 2000, s.81-104.

Elibol, Numan; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, c.12, s.2, Isparta, 2007, s.135-160.

Emecen, Feridun; “Antalya”, **İslam Ansiklopedisi**, c.III, TDV, İstanbul, 1991, s.232-236.

Engin, Gizem – Uygun, Selçuk; “Osmanlı’dan Günümüze Okuma Yazma Öğretimi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.21, s.1, Elazığ, 2011, s.197-216.

Ercan, Yavuz; “On Beş ve On Altıncı Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Müslüman Olmayan Toplulukların Sosyal, Hukuksal ve Ekonomik Durumu”, **Toplu Eserler: II**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.221-261.

Ercan, Yavuz; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Müslüman Olmayan Topluluklar (Millet Sistemi)”, **Toplu Eserler: II**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2007, s.71-98.

Ercenk, Giray; “Şahkulu Baba Tekeli Ayaklanması”, **Adalya**, No. VII/2004, s.279-291.

Erdem, İlhan; “Ortaçağ Sonlarında Likya Levant Ticareti ve Türkmenler, (12. - 15. Yy.)”, **III. Uluslar arası Likya Sempozyumu**, Sempozyum Bildirileri, (07-10 Kasım 2005), c.I, (ed. Kayhan Dörtlük vd.), Akmed Yayınları, Antalya, 2006, s.243-251.

Erdem, İlhan; “XIII. Asrın İkinci Yarısı İle XIV. Asrın İlk Yarısı Arasında Göller Bölgesi’nin Siyasî, İktisadî ve Kültürel Vaziyetine Genel Bir Bakış”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, XVII/28, Ankara, 1995, s.51-63.

Erdoğan, M.Akif; “On yedinci Yüzyılda Antalya’nın Elmalı Kazasında Bir Ahi: “Ümmi Sinan”, **Dünden Bugüne Antalya**, c.II, (ed. A. Kerim Atılgan), Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 2010, s.328-331.

Ergenç, Özer; “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler”, **VIII. TTK Kongresi**, 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.II, Ankara, 1981, s.1265-1274.

Erten, Süleyman Fikri; “277 Yıl Önce Elmalı”, **Türk Akdeniz Dergisi 1**, c.1, s.5 Antalya

Halkevi Dergisi, 1937, s.12-16.

Evangelatou, Florentia-Notara, “İkincil Önemdeki Yunanca Kaynaklarda Doğal Afetler (14.-19. Yüzyıllar)”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler**, (ed. Elizabeth Zachariadou), (çev.Gül Çağalı Güven-Saadet Öztürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s.121-148.

Geyikoğlu, Hasan; “Antalya’nın ilk Türk Mülki Amiri ve Kumandanı Mübarizettin Ertokuş’un Faaliyetleri ve Eserleri”, **Adalya**, c.V, 2002, s.187-200.

Gökbilgin, M. Tayyib; “Nahiye”, **İslam Ansiklopedisi**, c.IX, MEB, İstanbul, 1964, s.37-39.

Gökmen, Ertan; “Manisa Medreseleri Nüfus Yoklama Defteri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, c.XXVII, s.2, Aralık 2012, s.381-401.

Gökmen, Ertan; “XIX. Yüzyıl Ortalarında Alaşehir’de Tarım ve Hayvancılık”, **Akademik Bakış**, c.3, s.6, Yaz 2010, s.213-236.

Gökmen, Ertan; “II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Maden İmtiyazları (1878-1899)”, **Bellekten**, c.LXXI, s.262, TTK, Ankara, 2007, s.969-996.

Güçlü, Muhammet; “Doğu Akdeniz’de Bir Liman Kenti: Finike”, **Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası**, (ed.Haydar Çoruh vd.), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s.415-441.

Güçlü, Muhammet; “Müstakil Teke (Antalya) Sancağı’nın Kurulması ve İdari Düzenlemeye İlişkin Bir Belge”, **Adalya**, No: II/1997, s.290-300.

Güçlü, Muhammet; “Selçuklulardan Cumhuriyet’e Kumluca (Antalya) Bölgesi”, (5 Mart 1207-5 Mart 2007), **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s.22, Konya, 2007, s.219-250.

Güçlü, Muhammet; “XIII.-XX. Yüzyıllar Arasında Kumluca Bölgesinin Tarihi Gelişimi”, **Kumluca Rhodiapolis**, (ed: Nevzat Çevik), Kumluca, 2008, s.113-130.

Güler, Ali; “Osmanlı Devleti’nin Son Yıllarında Türkiye’nin Demografik Durumuna Genel Bir Bakış”, **Osmanlı**, c.4, (ed.Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999,

s.567-571.

Gürboğa, Nurşen; “Osmanlı Taşrasında Belediye İdaresi: Alanya Belediyesi (1914-1915)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VII/16-17, 2008/Bahar-Güz, s.165-185.

Halaçoğlu, Yusuf; “Kolonizasyon ve Şenlendirme”, **Osmanlı**, c.4, (ed.Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.581-586.

Işın, Ekrem; “19. yy’da Modernleşme ve Gündelik Hayat”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.538-563.

İnalcık, Halil-Arı, Bülent; “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık’ın Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c.3, s.6, İstanbul, 2005, s.27-56.

Karaca, Behset; “XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı’nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu”, **Dünden Bugüne Antalya**, c.1, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010, s.117-144.

Kaya, Kemal; “Türk Akdenizin Antalya Kıyıları II: Finike Burnundan Antalya Limanına”, **Türk Akdeniz Dergisi I**, c.1, s.3, Antalya Halkevi Dergisi, Haziran 1937, s.15-16.

Kazgan, Haydar; “Düyun-u Umumiye”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.691-716.

Kazgan, Haydar; “Galata Bankerleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.762-764.

Keskin, Özkan; “Osmanlı Devleti’nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)”, **OTAM**, s.29, Bahar 2011, s.125-148.

Kırmızı, Abdülhamit; “Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslim İstihdamı”, **Dîvân İlmi Araştırmaları**, s.13, 2002/2’den ayrı basım, s.301.

Koç, Bekir; “1870 Orman Nizamnamesi’nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine

Bazı Notlar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, s.37, Ankara, 2005, s.231-257.

Koç, Bekir; “Osmanlı Devleti’ndeki Orman ve Koruların Tasarruf Yöntemleri ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma”, **OTAM**, s.10, Ankara, 1999, s.139-158.

Koç, Yunus; “Osmanlı İmparatorluğu’nun Nüfus Yapısı (1300-1900)”, **Osmanlı**, c.4, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.535-550.

Konan, Belkıs; “Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, **OTAM**, 29/Bahar 2011, s.149-172.

Küçükaşçı, Mustafa S.; “VII.-XII. Yüzyıllarda Likya’ya Arap İlgisi”, **III. Uluslar arası Likya Sempozyumu**, Sempozyum Bildirileri, (07-10 Kasım 2005), c.I, (ed. Kayhan Dörtlük vd.), Akmed Yayınları, Antalya, 2006, s.375-383.

Kütükoğlu, Mübahat S.; “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Bellekten**, c.59, s.225, Ankara, 1995, s.395-428.

Kütükoğlu, Mübahat S.; “Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri”, **150. Yılında Tanzimat**, (haz.Hakkı Dursun Yıldız), TTK, Ankara, 1992, s.91-138.

Narin, Resül; “Düyûn-u Umumiye İdaresi ve Adapazarı”, **Karadeniz Araştırmaları**, c.6, s.21, Bahar 2009, s.49-59.

Okur, Mehmet- Usta, Veysel; “Karadeniz Bölgesi’nin Demografik Yapısına Dair Bir İnceleme”, **Journal of History Studies**, 2009/1, s.35-70.

Osman Şevki Uludağ, “Tanzimat ve Hekimlik”, **Tanzimat 2**, MEB, İstanbul, 1999, s.967-977.

Önsoy, Rifat; “Muharrem Kararnâmesi ve Düyûn-u Umumiye İdaresi”, **Osmanlı**, c.3, (ed.Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.400-414.

Özdemir, Rifat; “Kırşehir’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)”, **Aile Yazıları**, c.1, (der. Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.477-519.

Özdemir, Rifat; “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)”, **Aile Yazıları**, c.1, (der. Beylü Dikeçligil-Ahmet Çiğdem), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.411-456.

Özdemir, Rifat; “Osmanlı Döneminde Antalya’nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)”, **Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, c.VII,s.133-166.

Özgen, İlknur; “Elmalı ve Çevresinin Kültürel Tarihi”, **Elmalı ve Yöresel Mimarlığı**, (ed. Reha Günay), Ege Yayınları, İstanbul, 2008, s.1-19.

Öztürk, Melda Yaman-Keskin, Nuray Ertürk; “Tütün Sektöründe Yabancı Yatırım: Reji Deneyimi Işığında Bugünü Anlamak”, **Çalışma ve Toplum**,37/2, 2013, s. 91-118.

Öztürk, Mustafa; “Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili”, **Belleten**, c.LV, s.212, TTK, Ankara, Nisan 1999, s.87-100.

Öztürk, Mustafa; “XVIII. Yüzyılın Sonlarında Orta Anadolu’da Fiyatlar”, **X. Türk Tarih Kongresi**, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.IV, TTK, Ankara, 1993, s.1821-1850.

Pamuk, Şevket; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para 1326-1914”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, c.2, (ed.Halil İnalcık-Donald Quataert), Eren Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.1056-1093.

Quataert, Donald; “19. Yüzyıla Genel Bakış Islahatlar Devri 1812-1914”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, c.2, (ed. Halil İnalcık-Donald Quataert), Eren Yayıncılık, İstanbul 2006, s.887-1053.

Quataert, Donald; “19. yy’da Osmanlı Devleti’nde Madencilik”, (çev.Ahmet Gürlük), **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi.**, c.4, İstanbul, 1985, s.914-916.

Sarı, Cemali; “Kumluca İlçesi’nin Genel Coğrafya Özellikleri”, **Kumluca Rhodiapolis**, (ed. Nevzat Çevik), Kumluca Belediyesi, Kumluca, 2008, s.137-154.

Satılmış, Selahattin; “Osmanlı’da Bir Afet Yönetim Örneği: 1883 Çeşme ve Urla Depremi”, **History Studies**, vol.4/1, 2012, s.503-527.

Selekler, Macit; “Antalya Sancağı’nın 1269-1853 Senesindeki Teşkilâtı ve O Zamanki Devlet Varidatı”, **Türk Akdeniz Dergisi** 1, c.1, s.9, Antalya Halkevi Dergisi, 1937, s. 11-13.

Seyfettin Gürsel, “Osmanlı Dış Borçları”, **Osmanlı**, c.3, (ed.Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.389-399.

Seyirci, Musa; “Kumluca Yörükleri ve Töngüşlüler”, **Kumluca Rhodiapolis**, (ed. Nevzat Çevik), Kumluca, 2008, s.131-136.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet; “Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilâyet Nizâmnamesi ve Getirdikleri”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, c.5, s.5, Eylül 1996, s.89-103.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet; “Yerel Yönetim Metinleri (VII): İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Nizâmnamesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, c.5, s.6, Kasım 1996, s.89-99.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet; “Yerel Yönetim Metinleri (XI): Devair-i Belediye Çavuşlarının Vezaifine Dair Talimat”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, c.6, s.4, Ekim 1997, s.125-130.

Sezer, Hamiyet; “1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, c.18, s.29, Ankara, 1996, s.169-197.

Solak, İbrahim; “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Meyve ve Sebze Üretimi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s.24, Güz 2008, s.217-251.

Solak, İbrahim; “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Arıcılık”, **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür, Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları, Konya, 2003, s.347-363.

Sungur, Mutullah; “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Nüfus ve Nüfus Sayımları”, **Osmanlı**, c.4, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.558-566.

Şahin, Gürsoy; “XIX. Yüzyıl Ortalarında Afyonkarahisar Kazası’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1840-1850)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c.III, s.I, Haziran 2001, s.105-119.

Şahin, Naci; “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Antalya’da Yer Adları”, **Son Bin Yılda**

Antalya Sempozyumu, (18-19 Aralık 2003), Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Antalya, 2006, s.117-138.

Şanal, Mustafa; “Osmanlı Devleti’nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s.14, 2003/1, s.149-168.

Şeker, Mehmet; “1826 Yılında Bektaşî Zaviyelerinin Denetim Altına Alınması İle İlgili Uygulamaya Abdal Musa Zaviyesi (Elmalı) Örneği, **XIII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, c.III, Kısım I, TTK, Ankara, 2002, s.445-455.

Şenel, Şennur; “Osmanlılar’da Ticaret Anlayışı ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı”, **Türkler**, c.X, (ed.Hasan Celal Güzel vd.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.736-743.

Taner, Tahir; “Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku”, **Tanzimat 1**, MEB, İstanbul, 1999, s.221-232.

Taşkın, Ünal; “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, vol. 1/3, 2008, s.343-366.

Tekin, Oğuz; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Para”, **Osmanlı**, c.3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.169-179.

Tekin, Zeki; “İstanbul Debbağhaneleri”, **OTAM**, s.8, Ankara, 1997, s.349-364.

Tekindağ, Şehabettin; “Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, s.3, Aralık 1967, s.34-39.

Tekindağ, Şehabettin; “Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, s.4, Ocak 1968, s.54-59.

Tekindağ, Şehabettin; “Teke-Eli ve Teke-Oğulları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, s.7-8, İstanbul, 1977, s.55-94.

Tekindağ, Şehabettin; “Teke-Oğulları”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 12/1, MEB, İstanbul,

1979, s.128-133.

Thobie, Jacques; “Osmanlı Bankası”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, 1985, s.775-781.

Tızlak, Fahrettin; “XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları”, **Bellekten**, c.LX, s.229, TTK, Aralık 1996, s.703-718.

Tızlak, Fahrettin; “Osmanlı Devleti’nde Madencilik”, **Osmanlı**, c.3, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.312-321.

Tızlak, Fahrettin; “Teke Eli’nde Sosyal Karışıklıklar”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu**, (18-19 Aralık 2003), Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Antalya, 2006, s.27-50.

Tızlak, Fahrettin; “Tekelioğlu İsyanı”, **XIII Türk Tarih Kongresi**, (4-8 Ekim 1999), c.III/I, TTK, Ankara, 2002, s.237-254.

Tızlak, Fahrettin; “Türk hakimiyetinde Teke Yöresinin Sosyal Tarihi, (XX. yüzyıla Kadar)”, **Dünden Bugüne Antalya**, c.4, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2010, s.153-163.

Toprak, Zafer; “İktisat Tarihi”, **Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908**, (ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s.219-268.

Toprak, Zafer; “Osmanlı Devleti’nde Para ve Bankacılık”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, 1985, s.760-770.

Tural, Erkan; “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilâyât Talimât-nâmesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, c.14, s.1, Ocak 2005, s.71-91.

Uçkan, Yelda Olcay; “Olympos”, **Kumluca Rhodiapolis**, (ed. Nevzat Çevik), Kumluca Belediyesi Yayını, Antalya, 2008, s.101-112.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; “Teke Oğulları”, **Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi**, s.I, Temmuz 1933, s.95-98.

Ünal, Mehmet Ali; “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, **Osmanlı**,

c.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.111-122.

Ünal, Zeynep Gül; “Elmalı Yerleşiminin Fiziksel Oluşumu, Gelişimi ve Yerleşim Özellikleri”, **Elmalı ve Yöresel Mimarlığı**, (ed.Reha Günay), Ege Yayınları, İstanbul, 2008, s.31-43.

Ünver, A.Süheyl; “Osmanlı Tababeti Ve Tanzimat Hakkında Yeni Notlar”, **Tanzimat 2**, MEB, İstanbul, 1999, s.933-966.

Ürekli, Fatma; “Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No.3, 2002, s.382-406.

Yavuz, Yıldırım; “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Sağlık Kuruluşları”, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, c.8, s.2, 1988, s.123-142.

Yıldırım, Nuran; “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1319-1338.

Yücel, Talip; “Teke Yöresi Orta Bölümünün Mevziî Coğrafyası”, **ADTCF Dergisi**, c.16, s. I-II, 1958, s.143-244.

Yüzgün, Arslan; “Ziraat Bankası”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, c.3, İstanbul, 1985, s.171-174.

4.Röportajlar

Κεντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Ελμαλι, Ermolaos Andreakis’in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina.

AKÇA, Şakir; 1933 Elmalı doğumlu, Gazi Üniversitesi eski rektörü, Haziran 2013, Elmalı.

ERCENK, Giray; 1945 Siirt doğumlu, Araştırmacı Yazar, Nisan 2014, Antalya.

ÖZÇAKIR, Ünsal; 1945 Elmalı doğumlu, Arkeolog, Haziran 2013, Elmalı.

5.İnternet Kaynakları

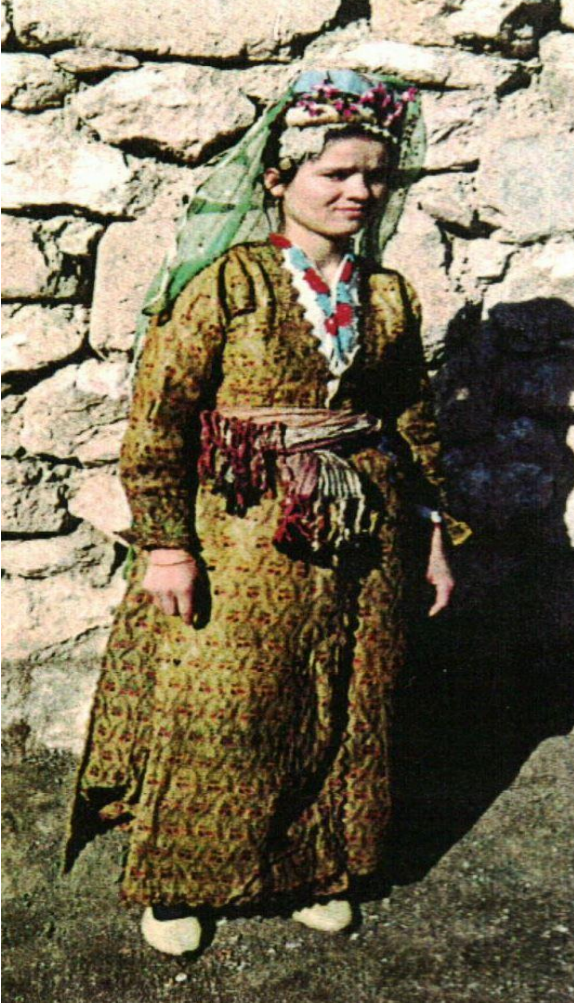
<http://www.tutunbirligi.com/index.php/2013-01-08-23-19-01/tuetuenuen-tarihi>.

<http://www.cukurovataem.gov.tr/?/yonca>.

EK 1- RESİMLER**Resim 1** Depme Kumaştan Yelek

Kaynak: Ayşe Demet Doğdu, **Antalya İli Elmalı İlçesi Yöresel Erkek Kıyafetleri**, Gazi Üniversitesi, Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi, Giyim Yaygın Eğitimi Bölümü, Lisans Tezi, Ankara 1996, s.27.

Resim 2 Üç Etek ve Başlık

Kaynak: Perihan Karakullukçu, **Antalya İli Elmalı İlçesi Yöresel Kadın Kıyafetleri**, Gazi Üniversitesi, Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi, Giyim Yaygın Eğitimi Bölümü, Lisans Tezi, Ankara 1996, s.76, 105.

Resim 3 Direm Kuşak – Cepken - Uçkur

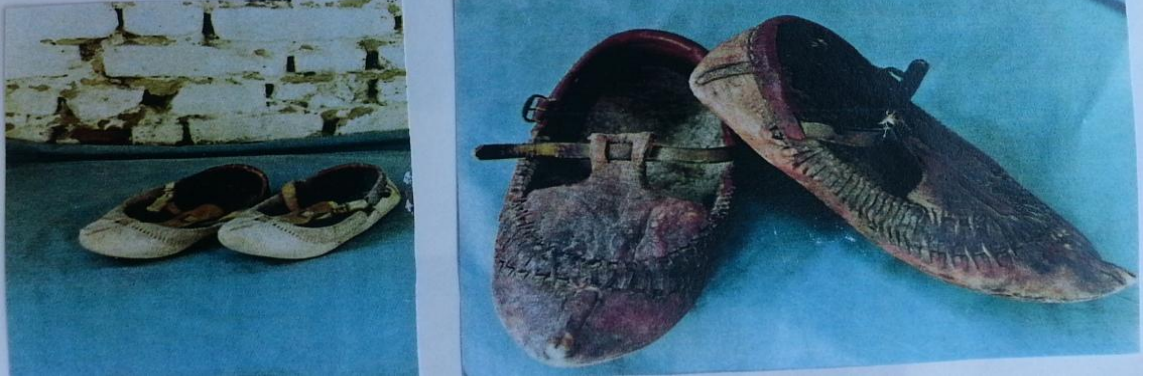
Kaynak: Ayşe Demet Doğdu, **a.g.t.**, s.106, 114, 118.

Resim 4 Silahlar ve Köstekli Gümüş Saat

Kaynak: Ayşe Demet Doğdu, **a.g.t.**, s.33, 138.

Resim 5 Çarık

Kaynak: Ayşe Demet Doğdu, **a.g.t.**, s.36.

Resim 6 Para ve Saat Keseleri

Kaynak: Ayşe Demet Doğdu, **a.g.t.**, s.31.

Resim 7 Elmalı'da Eskiden Kullanılan Testi, Dibek, Bıçak, Anahtar

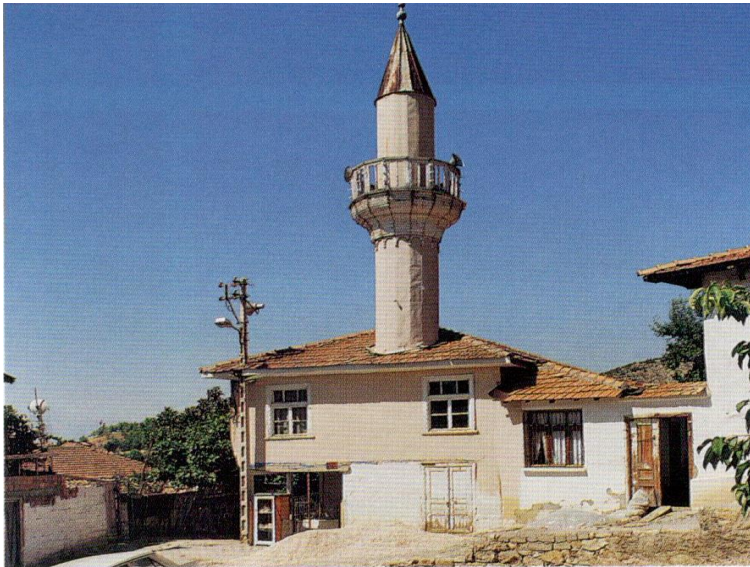
Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 8 Eski Camii (Cami-i Atik)

Kaynak: Çiftçi, a.g.m., s.44

Resim 9 Toklular Mescidi

Kaynak: Çiftçi, a.g.m., s.56.

Resim 10 Kütük Camii (Cami-i Cedit)

Kaynak: Çiftçi, a.g.m., s.50.

Resim 11 Kabmescid (Hanedanlar) Camii

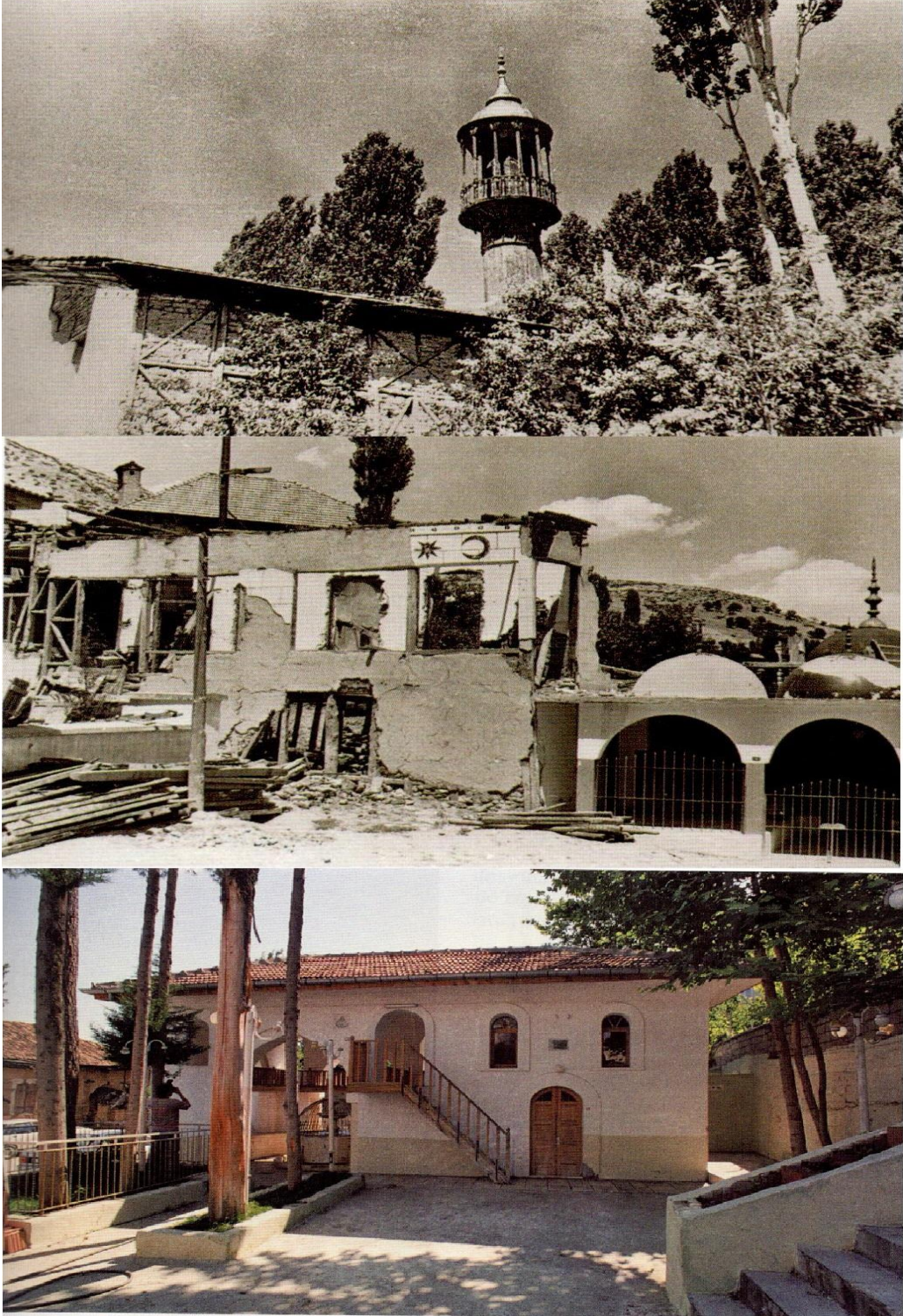
Kaynak: Çiftçi, a.g.m., s.56.

Resim 12 Ömer Paşa Camii

Kaynak: Çiftçi, a.g.m., s.46.

Resim 13 Şeyh Ümmi Sinan Külliyesi

Kaynak: Çiftçi, a.g.m., s.53,55.

Resim 14 Bayındır Köyü Eski Cami Kalıntısı

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 15 Bayralar Köyü Camii

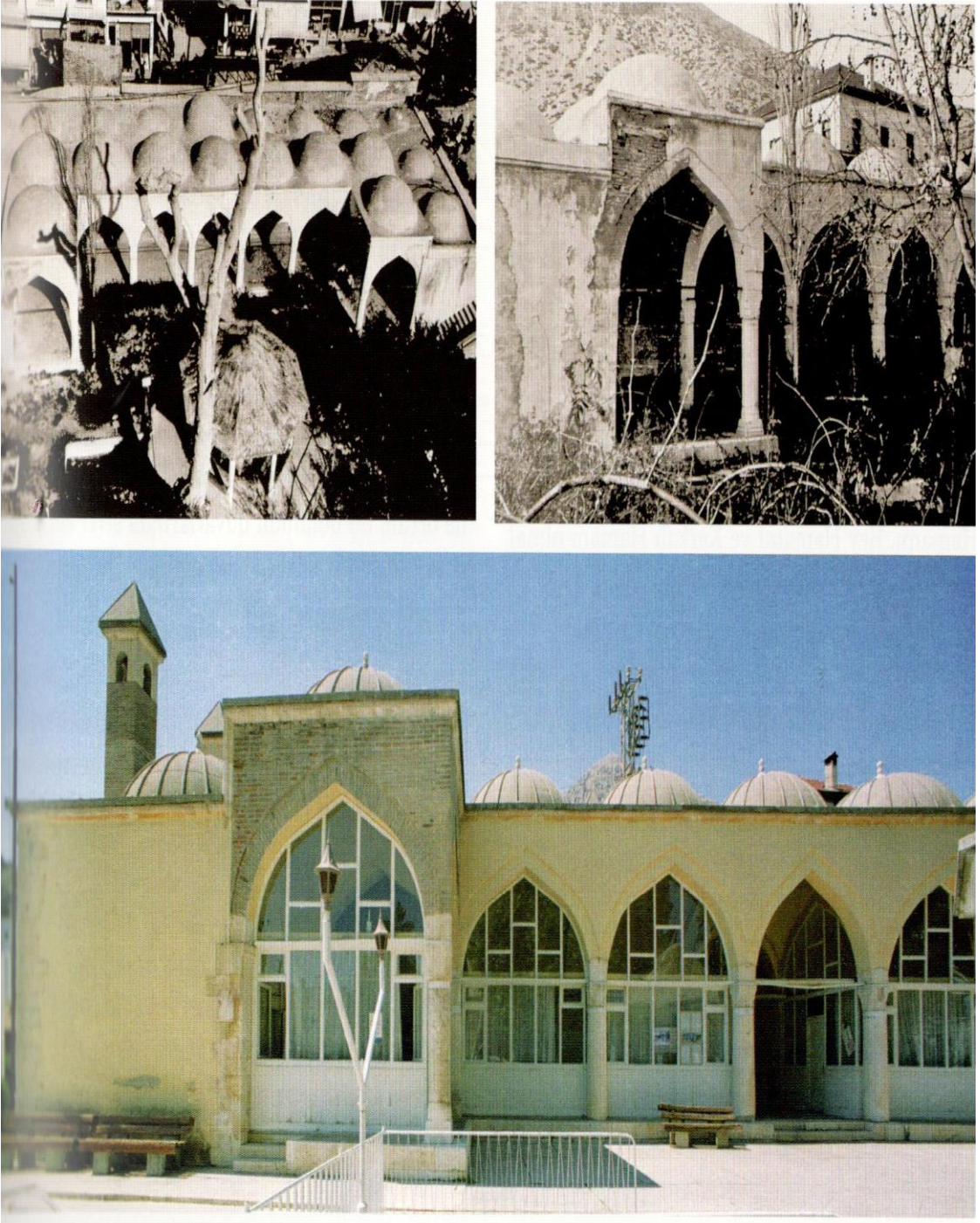
Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 16 Eskihisar Köyü Eski Cami ile Süsleme ve Minberinden Bir Görüntüm

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 17 Ömer Paşa Medresesi

Kaynak: Çiftçi, a.g.m., s.61.

Resim 18 Vahhab-i Ümmi Türbesi

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 19 Haydar Baba Türbesi

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 20 Baltası Gedik Mahmut Dede Türbesi

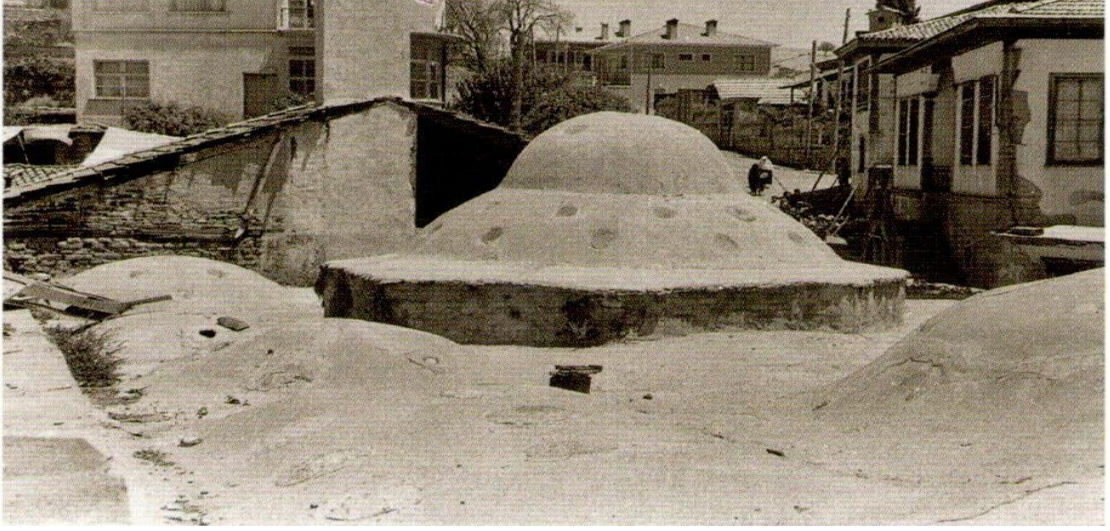
Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 21 İlyığı (İlla) Baba Türbesi

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 22 Bey Hamamı

Kaynak: Çiftçi, a.g.m., s. 62.

Resim 23 Çaybaşı (Değirmen) Köyü Solak Değirmen

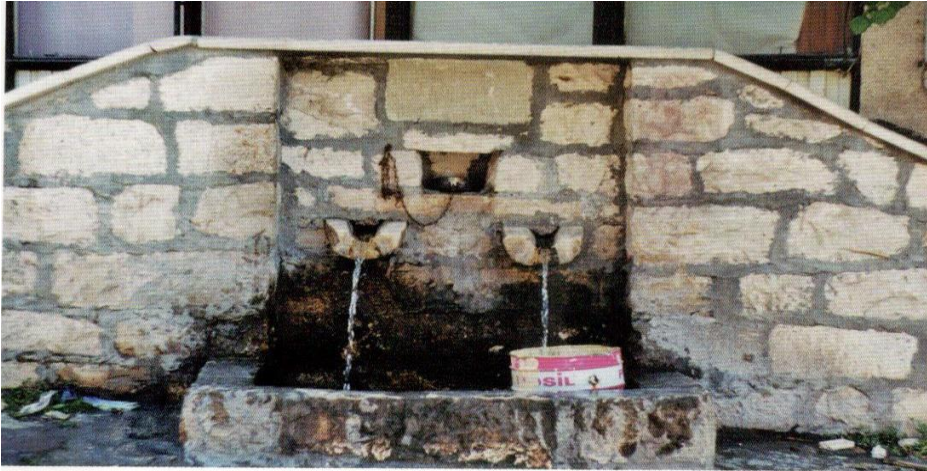
Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 24 Günümüze Ulaşamayan Elmalı Çeşmelerinin Kitabeleri

Kaynak: Çiftçi, a.g.m., s.66.

Resim 25 Çatal Çeşmeler

Kaynak: Çiftçi, a.g.m., s.66.

Resim 26 Rum Kilisesi'nin Bulunduğu Alan (Günümüzde Ömer Paşa İlkokulu)

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 27 Ermeni Kilisesi'nin Bulunduğu Alan (Günümüzde Çocuk Parkı)

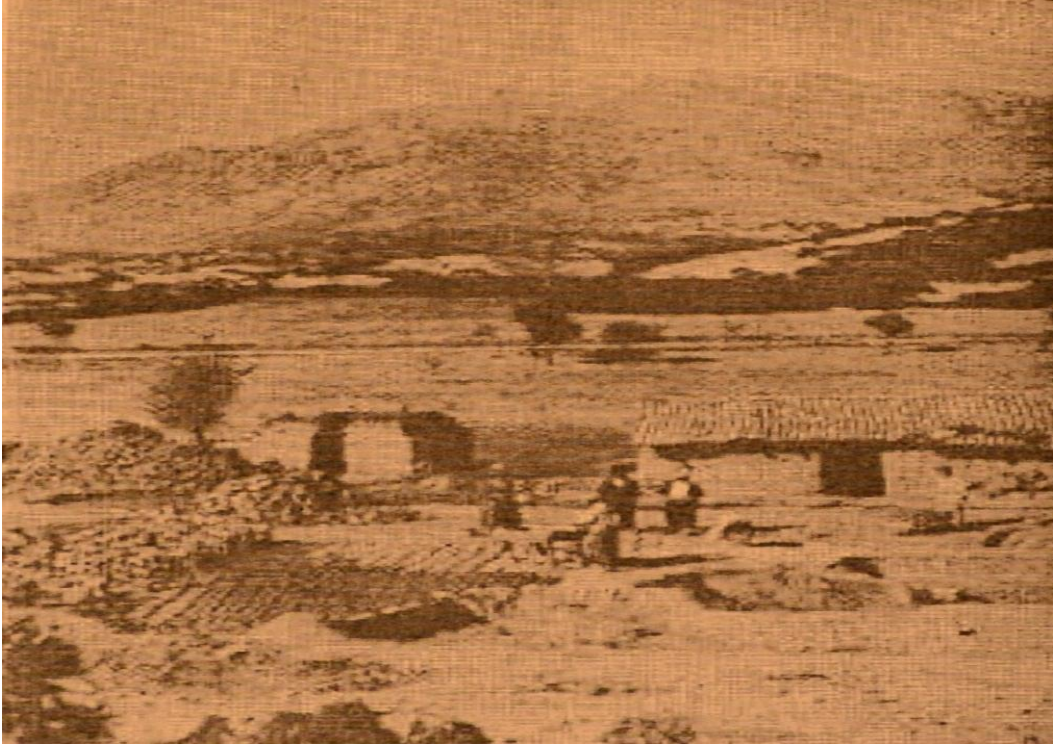
Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 28 Salur Köyü'nde Mesken Tipi. Altta ahır, ortada anbar, üstte mesken

Kaynak: Yücel, a.g.m., s.219.

Resim 29 Elmalı Yakınında Tuğla İmalâthanesi

Kaynak: Yücel, a.g.m., s.221.

Resim 30 Elmalı'nın Genel Görünüü

Kaynak: Yücel, a.g.m., s.222.

Resim 31 Baltası Gedik'ten Elmalı Ovası'nın Görünümü

Kaynak: Kişisel Arşiv

Resim 32 G6mbe Uçarsu'dan Elmalı Ovası'nın Görünümü

Kaynak: Kişisel Arşiv

Konya Valisine

Antalya fesâdâtın müdahillerine mebni mahbûs bulunan İsmail Bey ve rüfeka'sı haklarında henüz irâde-i seniyye zuhûr etmemiş olduğundan merkum a'vânesi ve Konya'da bulunan Elmalu müdürü Murad Ağa vasıtasıyla dürlü erâcif neşriyle memleketi yeni başdan ifsâda çabalamakta olduğu ve hatta iki kıt'a sahte mahzar tertibiyle bir kıt'asını taraf-ı vâlâlarına ve diğerini dahi İbradı Kazası ahalisinden meşâhir-i müzevvirînden Hacı Ahmed Efendi nam kimesne ile bu tarafa gönderilmiş ve bir takım zimmet-i mîrîyesini ve ashâb-ı hukukun haklarını vermekde ta'lîl ve muhalefet eylemekde bulunmuş idüğü tafsilatıyla icrâ'-yı icâbı Teke meclisinden ba-mazbata inhâ' ve istîdâ' olunmakdan nâşî keyfiyet meclis-i vâlâya lede'l-havale bu madde hakkında müteallik buyurulan irâde-i seniyye mucibince icâb-ı keyfiyet mukaddemce savb-ı düstûrîlerine yazılmış olduğundan ana tatbikân icrâ'-yı icâbının taraf-ı vâlâlarına te'kîdi tezkir kılınmış olmağla ol-vechle iktizâ'sının ifâsına himmet buyurulmaları siyâkında şukka.

Dahiliye Nezaret-i celilesine Mevrud Telgrafname Suretidir.

Mahal-i irsali: Burdur / Vardığı yer: Yıldız / Mutavassıt olan merkez: der-saadet / Numara: 1511 / Kalem: 250

27 teşrin-i evvel pazartesi günü Avlan Gölü nam mahalde saat sekiz buçukta bir anda iki yüz top birden atılmış gibi bir gürültü vukuuyla hareket-i arzdan yapılmış olan şose yolunun göl ciheti yıkılmaya ve dağdan taşlar inmeye başladığı ve bu gürültü Beydağı taraflarına doğru gidip gelip hareket bir dakika sürerek yolun sol tarafında bulunan dağlardan yüzü aşkın büyük ve küçük taşlar yuvarlanarak yolun üstüne ve gölün içine indiği ve çok şükür ki yolda çalışmakta olan amelelere ve gelip geçenlere bir şey olmayıp yalnız dağda odun kesmekte olan bir çocuğu yuvarlanan taşlardan biri vurup telef ettiği evvel günün gecesi yine dört defa hafifçe vuku bulup ertesi sabah ve Çarşamba ve Perşembe ve Cuma günleri geceli ve gündüzlü ara sıra sayılamayacak kadar çok sıklıkla ve hafif olarak vuku bulmakta iken cumartesi günü gündüz olmayıp akşamı Pazar gecesi yine top sesi gibi gürültü ile dört defa ve Pazar günü saat dörtte şiddetlice bir defa vuku bulup Finike'nin İskele ahali hanelerini terkle geceleri çadır ve alaçık kulübelerinde yatmakta oldukları ve bir gün telef olmayıp yalnız bazı hane ve ebniye-i saire duvarları yarıp birkaç ocak bacalarının yıkıldığı ve pazartesi günü olmayıp akşamı Salı gecesi saat beşi on dakika geçerek saat ona kadar dört defa daha vuku bulduğu ve bunda da hamdolsun hiçbir gün yaralanma vuku bulmadığı Finike müdürlüğünden şimdi alınan 3 ve 4 Teşrin-i Sani 1302 iki kıta şukka meallerinden anlaşıldığı maruzdur. Fi 10 Teşrin-i Sani 1302

Dahiliye Nezaret-i Celilesine

Teke mutasarrıflığı vekaletinden şimdi alınan telgrafname sureti beray-ı malumat balaya yazdırıldığı maruzdur.

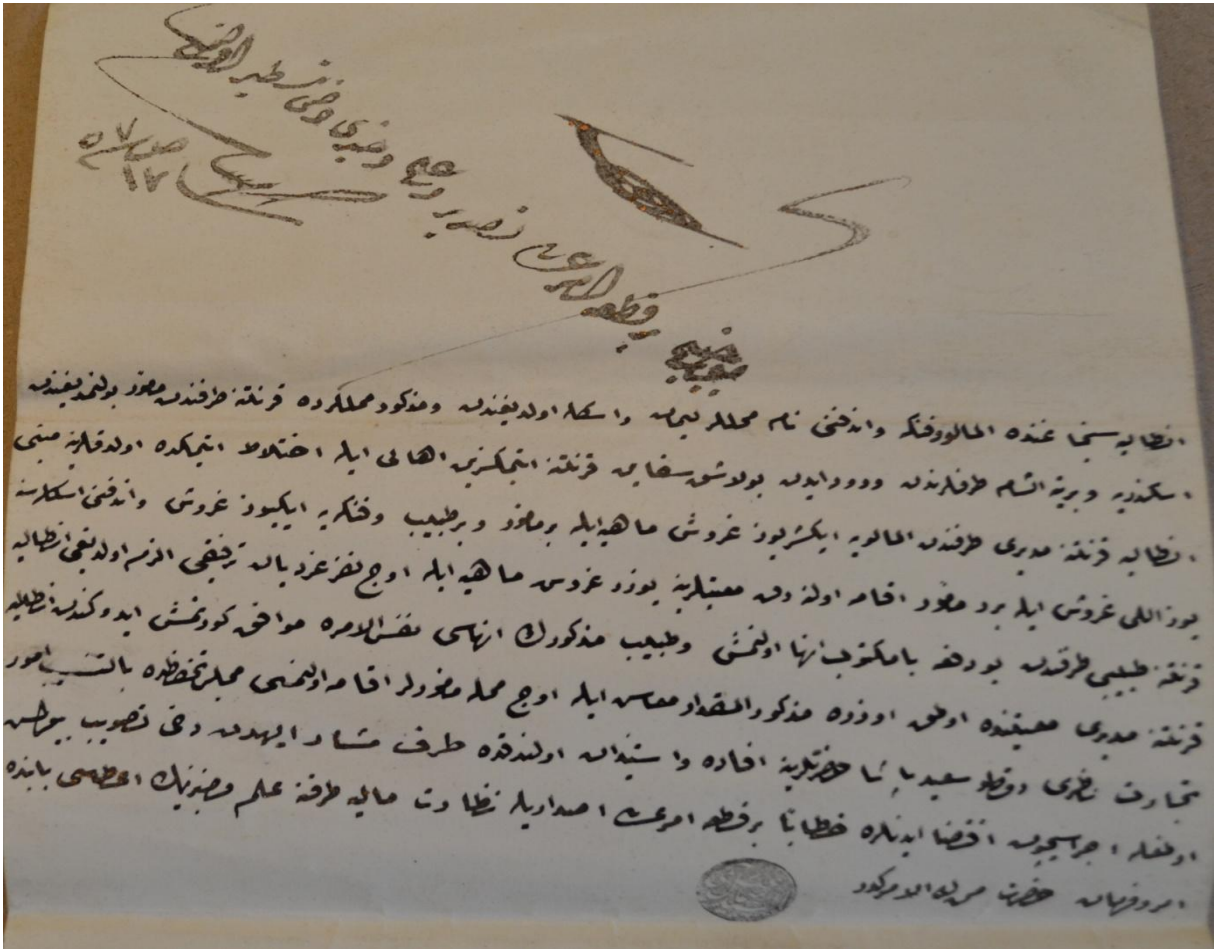
Fi 11 Teşrin-i Sani 1302

Konya Valisi Said

Bâb-ı Velâket-Penâhîye

Ma'rûz-ı Çâker-i Keminelidir ki;

Rabbimiz teâlî hazretleri zat-ı şevket-simât cenâb-ı şeh-r-yârîye bitmez ve tükenmez ömürler ihsân buyursun mâh-ı hâlin dördüncü pazar günü Antalya tüccârân-ı mu'teberânından Zanailoğullarının sefâin-i ticâriyelerinden Hurşid kapudanın süvâr olduğu bir yük sefineyi Antalya limanına lenger-i fekkikâmet birle derununda bulunan yolcularının ihbârât-ı vâkıalarına nazaran mâh-ı sâbıkın yirmi üçüncü Cuma günü hamûle-i kâmilelerini alarak doğruca Der-saâdete gitmek üzere İskenderiye limanından fekk-i timur azimet eylemiş olan tersâne-i âmire vapurlarından Silistre nam vapur-ı hümâyûn yüz seksen mil mikdarı İskenderiye'den ayrılmış olduğu halde su göstermiş ve gittikçe arttırılmakta bulunmuş ve bu hâl üzere iken ol esnâda Finike iskelesinden kereste hamûlesiyle İskenderiye'ye gitmekte olan Mısır vâlî-i ve illâ-şâmı fehâmetlü devletlü Said Paşa hazretlerinin sefâin-i mîrîye-i ticâriyesinden İbrahim Beyza? Kapudan süvâr olduğu bir yük sefinesi bi't-tesâdüf vapur-ı mezkûrdan görülünce birkaç top endâht ve ibrâz eylediği işârâtı üzerine mezkûr sefine vapur-ı mezkûr üzerine gitmiş ve hey'et-i mezkûresi anlaşılınca derhal sefine-i mezkûr güvertesinde bulunan keresteyi hemen denize ilgâ ve maru'z-zikr vapurda bulunan çoluk ve çocuk ve amel-mânde ve eli ayağı tutmaz kâffe-i yolciyân sefine-i mezkûreye aktarılıp eli tutar kuvvetlice bir takım yolcu ile tâife-i mevcûde mezkûr vapurda tevkif ettirilmiş ve vapur-ı mezkûr sefine-i mezkûra rabtıyla İskenderiye'ye avdet derûnunda vapurda mevcûd yolcu ve tâifeleri göstermekde olan suyun tahliyesine mübâderet ve kemâl-i gayretde buldukları halde yirmi saat mikdarı mesafede yani yetmiş seksen mil kadar bu hey'et üzere gitmiş ve mezkûr İskenderiye'e yetmiş seksen mil kalarak ber-vechle suyu yendirememiş olduklarından birden bire vapur-ı mezkûr gark olmuş ve üzerinde bulunan yolciyân eyâlet-i kapudan ve tâifesinden hemen on beş yirmi kişi kendilerini denize atıp sefinden çıkarılan sandallar ile kurtarılmış ise de kırk elli yolcu ve kapudanyla on taifeden ziyadesi yetmişdiremediklerinden vâsıl-ı emvâc-ı memât oldukları cihetle kusûr-ı tâife ve yolcuları sefine-i mezkûre bi'l-istizhâr mâh-ı sabık-ı mezkûrun yirmi yedinci Salı günü İskenderiye'ye bi'l-selâmet muvâsalat ve çıkan yolcu ve kapudanın bu vechle ihbârât-ı vâkıalarını istid'â eylemiş oldukları marr-ül-beyân Hurşid kapudan sefinesiyle Antalya'ya gelen yolculara haber verilmesi üzerine Hurşid kapudana dahi celb ve su'âl oldukları rivâyet-i mezkûreyi tasdik eylemiş olduğu beyân-ı hâl zımında takdim-i ârız-i çâker-i ibtidârolunmuşdur. Ol bâbda irâde ve fermân hazret-i men leh-ül-emrindir.

Kaynak: BOA., C.SH., 27/1341.

Antalya Sancâğı'nda Elmalu, Finike ve Andifli nâm mahaller limân ve iskele olduğundan ve mezkûr mahallerde karantina tarafından me'mûr bulunmadığından İskenderiye ve Berriyetü'ş-Şam taraflarından vürûd iden bulaşık sefâin karantina etmeksizin ahâlî ile ihtilât etmekte olduklarına mebnî Antalya karantina müdürü tarafından Elmalu'ya ikişer yüz gurûş mâhiyye ile bir me'mûr ve bir tabîb ve Finike'ye iki yüz gurûş ve Andifli iskelesine yüz elli gurûş ile birer me'mûr ikâme olunarak ma'iyetlerine yüzer gurûş mâhiyye ile üç nefer gardiyan terfiki elzem olduğu Antalya karantina tabîbi tarafından bu def'a bâ-mektûb inhâ olunmuş ve tabîb-i mezkûrun inhâsı nefsu'l-emre muvâfık görünmüş idiğinden Antalya karantina müdürü ma'iyetinde olmak üzere mezkûrü'l-mikdâr ma'âş ile üç mahalle me'mûrlar ikâme olunması meclîs-i tahaffuzda bi-t-tensîb umûr-ı ticâret nâzırı Said Paşâ hâzretlerine ifâde ve istîzân olundukda taraf-ı müşârün-ileyhden dahi tâsvîb buyurulmuş

olmağla icrâsıçün iktizâ edenlere hitâben bir kıt‘a emr-i âlî ısdârıyla nezâret-i mâliye tarafına ilm ü haberinin îtâsı bâbında emr ü fermân hâzret men lehü’l-emrindir.

Fî 17 Safer 1257

Konya Vilâyet-i Âlîyye ve Mâliye Nezâret-i Celîlesine

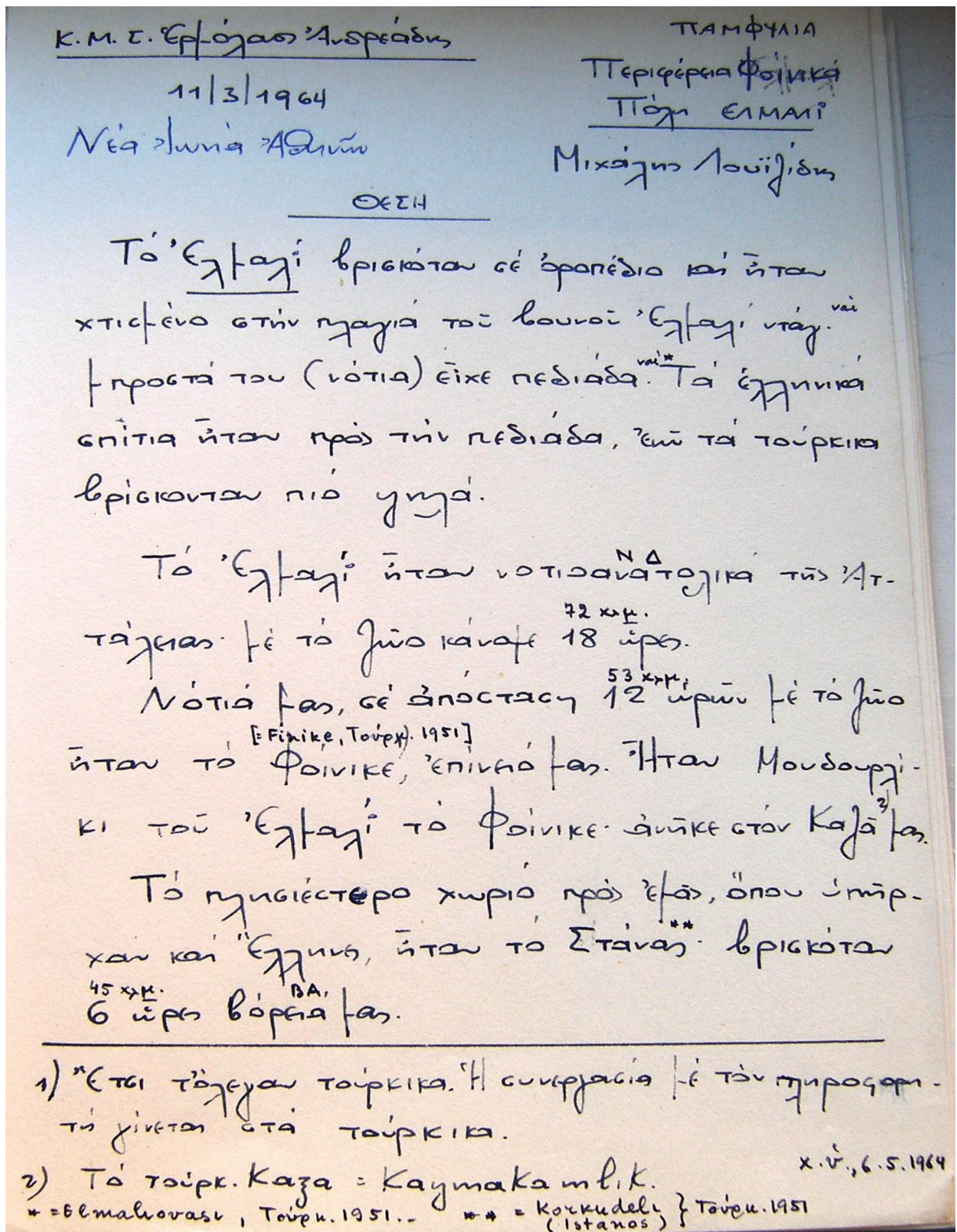
Hareket-i arzdan musâb olan Elmalu kazâsına tâbi‘ Ovacık karyesi ahâlîsinin bu senelik temettu’ ve emlâk vergilerinin afvı hakkında vilâyet-i âlîyyeleri makâmından meb‘ûs tahrîrât ve melfûfu üzerine mâliye nezâret-i celîleleriyle bi’l-muhâbere alınan cevâbda harîk veyâ hareket-i arz sebebiyle vesâir sûretle münhedm ve harâb olan ebnîye vergisinin bi-t-ta‘dîl arsalardan binde dört hesâbıyla vergi alınması kâide-i müttehaze iktizâsından ise de musâb olanların gerek emlâk ve gerek temettu‘ât vergilerinin küllîyen afv ve terkîn-i kaydı hakkında bir gûnâ nizâm ve emsâl olmadığı cihetle mezkûr verginin afvı câiz olamayıb yalnız emr-i istîzâsının bir sene müddetle imhâli Bâbîâlîce tensîb buyurulduğu anda iktizâsı icrâ kılınmak üzere cânîb-i hazîneye ma‘lûmât îtâsı lüzûmu der-meyân kılınmaktan nâşî keyfiyyet huzûr-ı sâmi-i sadâret-penâhîye arz olunarak şeref-vârid olan cevâb-ı sâmide mezkûr verginin emr-i istîzâsının bir sene müddetle imhâli münâsib görüldüğü emr ü fermân buyurulmuş ve ol sûretle cânîb-i vilâyete ve nezâret-i müşârün-ileyhâya ma‘lûmât verilmiş olmağın anâ göre îfâsı muktezâsına himem-i âlîleri müsadif buyurulmak bâbında.

Fî Gurre-i Muharrem 1305

طائفة ارمنيان

اعلا جنبة اولادى وىرلاق لوزمكلارنى

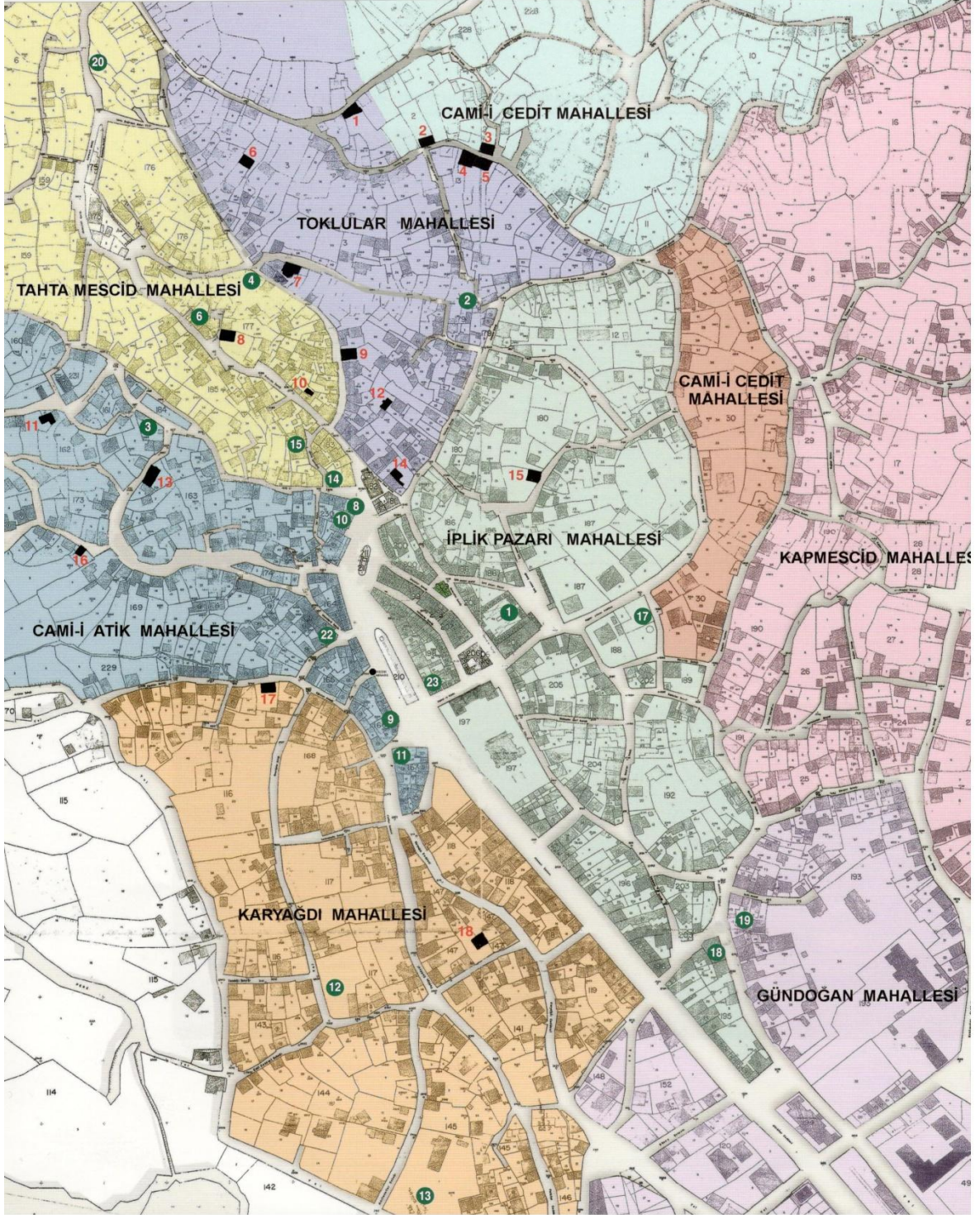
باباسى اورته بولوق صقاللو كيرقر ولد بغوسى زى ٤٥	اورته بولوق قيرمقلو اچى مومبارق ولد ٤٥	اورته بولوق قيرمقلو اولادى ولد قانوسى ٤٥	قىصه بولوق از قيرمقلو ارتميه ولد ابراهام ٤٥
اورته بولوق بىقلى ترى مانوق ولدا ابراهام ٤٥	قىرمنجا اورته بولوق بىقلى استفاده ولد ابراهام ٤٥	اورته بولوق بىقلى ترى اعوب ولد كوسه اوغلى ٤٥	اورته بولوق قيرصقاللو با بوچى اچى اولادى ولدا ابراهام ٤٥
اورته بولوق بىقلى سركى ولد ابراهام ٤٥	اورته بولوق بىقلى بدروسى ولد ابراهام ٤٥	اورته بولوق صارى بىقلى بوچوسى حاجى ولدا ابراهام ٤٥	اورته بولوق بىقلى قىصه بولوق بىقلى ولدا ابراهام ٤٥
اورته بولوق قيرمقلو بوياچى بغوسى ولد ارتميه ٤٥	اورته بولوق بىقلى بوچوسى بارته موسى ذاليموسى ٤٥	اورته بولوق بىقلى ترى ارتميه ولد بغوسى ٤٥	اورته بولوق بىقلى بوچوسى مفاك ولد پانصوسى ٤٥
اورته بولوق قيرمقلو سماو ذاليموسى ٤٥	اورته بولوق صارى بىقلى بوچوسى عاقل ولد اندوسى ٤٥	اورته بولوق بىقلى دككى بوچوسى ولد بدروسى ٤٥	اورته بولوق قيرمقلو بوچوسى بدروسى ولد احد قانداق ٤٥
اورته بولوق بىقلى ترى قانوسى ولد اقلباق ٤٥	اورته بولوق بىقلى بوچوسى لوزو ولا اقباق ٤٥	اورته بولوق بىقلى دككى استفاد ولدا اقباق ٤٥	اورته بولوق بىقلى بوچوسى قانوسى ولد ٤٥
قىصه بولوق بىقلى دككى سركى ولد بوغرا ٤٥	اورته بولوق صارى بىقلى بوچورد ولد كاجى ٤٥	اورته بولوق بىقلى ارتميه ولد بدروسى ٤٥	اورته بولوق بىقلى بوچوسى طاطوسى ولدا اوانسى ٤٥
اورته بولوق قيرمقلو با بوچوسى ارتميه ولد طاطوسى ٤٥	اورته بولوق بىقلى ترى ناغرا ولد ارتميه ٤٥	اورته بولوق قيرمقلو اوانسى ولد ابراهام ٤٥	اورته بولوق بىقلى دككى ابراهام ولدا موسى ٤٥
اورته بولوق صارى بىقلى قىصه بولوق بىقلى ٤٥	اورته بولوق بىقلى بوچوسى ولدا سبر ٤٥	اورته بولوق بىقلى بدروسى ولدا سبر ٤٥	اورته بولوق بىقلى مانوق ولد سركى ٤٥
اورته بولوق بىقلى قىصه بولوق بىقلى ٤٥	اورته بولوق قيرمقلو دككى بوچوسى ٤٥	اورته بولوق قيرمقلو قىوق ولد ابراهام ٤٥	اورته بولوق بىقلى اولادى ولد كيرقر ٤٥
اورته بولوق صارى بىقلى طومرد ولد ابراهام ٤٥	اورته بولوق بىقلى بوچوسى كيرقر ولد بايانى ٤٥	اورته بولوق بىقلى اورته بولوق بىقلى ٤٥	اورته بولوق بىقلى دككى با عبقا ولد كيرقر ٤٥
قىصه بولوق بىقلى دككى بوچوسى ٤٥	اورته بولوق بىقلى اوها نسى ولد علكنى ٤٥	اورته بولوق بىقلى بوچوسى قىصه بىقلى ولدا سركى ٤٥	اورته بولوق قيرمقلو اولادى ٤٥
اورته بولوق بىقلى مارقار ولد بدروسى ٤٥	اورته بولوق بىقلى قىصه بولوق بىقلى ٤٥	اورته بولوق صارى بىقلى اورته بولوق بىقلى ٤٥	اورته بولوق بىقلى دككى بوچوسى ولدا صوغاچى ٤٥

Καυνακ: Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν (Κ.Μ. Σ), πμ.6., Είμαλι, Ermolaos Andreakis'in Elmalılı mübadil Mihalis Luizidis ile yapmış olduğu mülakat, 11.3.1964, Atina, s.16.

EK 3- HARİTALAR

Harita 1 Günümüzde Elmalı Mahalleleri

Kaynak: Zeynep Gül Ünal, a.g.m., s.34.

Harita 2 Teke Sancağı'nın 1914 İdari Taksimâtı'ndan Sonraki Sınırları

Kaynak: BOA., HRT., 604/1,(29 Zilhicce 1341-12 Ağustos 1923).

Harita 4 Elmalı Kazası'nın İdari Haritası (1831-1914)

Kaynak : BOA., HRT., 0387; 0389; 2545; 2564; Dünden Bugüne Antalya, c.I, s.260, 276, 286, 344, 353, 388 no'lu haritalar üzerinden amaca uygun olarak hazırlanmıştır.

İŞARETLER

- 1868-1869 yılları arasında Elmalı Kazası'nın Kaş Nahiyehi
- 1868-1886 yılları arasında Elmalı Kazası'nın İğdir Maa Kardıç Nahiyehi
- 1868-1874 yılları arasında Elmalı Kazası'nın Kalkan Nahiyehi
- 1868-1914 yılları arasında Elmalı Kazası'nın Finike Nahiyehi

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Hatice DURGUN

Doğum Tarihi ve Yeri : 01.01.1983 – Antalya

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Antalya Lisesi, 1999

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Antalya, 2006

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı, Antalya, 2009

Tez Konusu : 197 No’lu Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve
Değerlendirilmesi

Yabancı Dil : İngilizce

Çalıştığı Kurumlar : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tarih Ana Bilim Dalı, Araştırma Görevlisi, 2006-2014

E-Mail : haticecetin@akdeniz.edu.tr